

DISCIPLINA
POPULI DEI

IN NOVO TESTAMENTO

EX SCRIPTORIBUS SACRIS ET PROFANIS COLLECTA

A CLAUDIO FLEURY

PRESBYTERO ET PRIORE ARGENTOLIENSI GALLICE SCRIPTA

HERBIPOLI AB EXTINCTÆ SOCIETATIS JESU SACERDOTE LATINE REDDITA,

Et a FRANCISCO ANTONIO ZACCARIA ejusdem Societatis Presbytero, olim Atestiorum Principum Bibliothecæ Præfecto, nunc Romæ Nobilium Ecclesiasticorum, qui in Clementino-Piana Academia degunt, in sacra historia Institutore adnotationibus, ac variorum Dissertationibus illustrata.

EDITIO SECUNDA

Ab eodem castigata, multisque additamentis locupletata, & nunc primum in tres Tomos distributa.

TOMUS PRIMUS.

VENETIIS MDCCLXXXII.

TYPIS ANTONII ZATTA

SUPERIORUM PERMISSU, AC PRIVILEGIO.

FRANCISCI ANTONII ZACCARIÆ
IN NOVAM HANC EDITIONEM
PRÆFATIO.

TOT inter *Thesauros* Græcarum, Romanarum, Italicarum, atque Hebraicarum Antiquitatum, quos Gronovii, Grævii, Burmanni, Hugolinique industriæ debemus, dolui semper desiderari etiamnum a nobis *Thesaurum* alium Ecclesiasticæ Reipublicæ longe utilissimum, Christianarum nempe Antiquitatum. Buddeus quidem, & Walchius in *Bibliotheca Theologica selecta* P. xx. *pag.* 689., tum etiam Johannes Albertus Fabricius in Voigtii primum *Thysiasteriologia*, deinde in *Bibliographia antiquaria p.* 112. editionis Hamburgensis an. 1716. *Thesauri Antiquitatum Ecclesiasticarum edendi conspectum* cum eruditis viris communicarunt: at inventus est hactenus nemo, qui consilio huic perficiendo manus porrigeret adjutrices. Neque id eo dico, quod credam, siquando Thesaurus iste esset in lucem emittendus, Heterodoxorum illorum *conspectum* plane esse amplectendum; immo in illo desiderari plura sive ordinem species, sive libros in vastissimum opus inferendos, lubens fateor. Queror tantummodo in Italia præsertim, quæ Catholicæ Religionis sedes est amplissima, doctos viros aut aliis studiorum generibus distentos opus negligere Christianæ Reipublicæ perhonorificum, aut siquidem ad illud animos adjicere molirentur, ea quæ ad ejus confectionem necessaria maxime essent, librorum, typorumque præsidia desiderare. Heinc enim illud demum consequetur, ut vel semper Thesaurum istum deesse nobis, vel apud Hæreticos magno Catholicæ rei detrimento ob heterodoxorum de Christianis antiquitatibus libellorum, qui in eo recudentur, copiam prodiisse tandem illum dolituri simus.

Interea dum Princeps aliquis Christianæ rei studio inflammatus tantum opus desiderari diutius non sinat, ego privatorum hominum in Christianas Antiquitates amori consulturus, librum hunc Venetiis anno 1761. edidi Gallice a Claudio Fleurio pridem divulgatum, atque in plures vulgares linguas, ut Germanicam, & Italicam nostram, conversum, Latine autem a Societatis Jesu Sacerdote redditum, atque anno 1746. Herbipoli e Lochneri, ac Mayeri typographio emissum. Sed vere ut dicam, etsi id operis plurimi faciebam, minoris tamen videbam futurum illud utilitatis, nisi accessionibus quibusdam locupletatum prodiisset. Qua in re non illud solummodo curandum mihi intellexi, ut qui illo usuri sint, *compendio antiquitatum Ecclesiasticarum*, quod cum Conradi Samuelis Schurzfleischii *controversiis & quæstionibus insignioribus* earumdem *antiquitatum Ecclesiasticarum* Walchius Lipsiæ an. 1733. evulgavit, Guillelmi Cavei *Christianismo primitivo* Anglice sæpius edito, Gallice vero Amstælodamensibus typis expresso an. 1711., Godfridi Arnoldi Germanico libro *de officiis & moribus primorum Christianorum*, idque genus commentariis non indigeant: (si enim hoc mihi unum proposuissem, quos Italice *de moribus primorum Christianorum* Romæ emisit in vulgus an. 1754. eruditus Dominicanæ Familiæ scriptor Thomas Maria Mamachius, tomos omnino tres Latine vertere nullo negotio potuissem); verum in hoc potissimum laborandum mihi existimavi, ut

minoris cujusdam Christianarum Antiquitatum thesauri loco editio isthæc esset studiosis Lectoribus.

Itaque primum instruendos esse mihi intellexi ubere librorum notitia, quos ubi argumentum quodpiam fusiore calamo pertractatum liberet ipsis videre, possent consulere; idque præsertim in adnotationibus præstiti, quas Fleury operi ipsi subjeci. Libros porro adnotavi non Catholicorum modo, sed etiam hæreticorum Scriptorum, quos tamen iis solum legendos esse moneo, quibus per supremos Fidei quæsitores liceat. Alterum autem multo fortassis utilius fuit brevium quarumdam de præcipuis in Fleury libro contentis materiis, earumque ex doctissimis Catholicorum hominum lucubrationibus studiose delectarum Dissertationum collectio. Hanc vero eo ordine exhibui, quem Auctoris μέθοδος postulat; non tamen singulis capitibus dissertationes ad illa pertinentes adjiciam, ne opus nimis dissecetur, sed potius ejus, quæ quatuor sunt, singulis partibus aptiores quasdam Disquisitiones subjungam. Harum non paucas ex Johannis Cabassutii *Notitia Ecclesiastica*, & Johannis Mabillonii *Præfationibus* deprompsi; nam etsi vulgatiores apud nos sunt istiusmodi libri, non tamen omnibus, quibus opus hocce esse præ manibus cupiebam, præsto erant, & argumenta prætærea, de quibus agunt, breviter solideque tractant. Multas nihilominus ex operibus non ita passim obviis Albaspinæi, Filesaci, Garnerii, Rosweydi, aliorumque similium excerpsi, ut ne illi quidem, quibus est non contemnenda librorum supellex, laborem hunc meum fastidirent. Si longiores quasdam dissertationes libuisset colligere, vel solum Bollandianorum Patrum luculentissimum de Actis Sanctorum opus plures sane suppeditasset; sed brevitati, quoad licuit, consulendum mihi esse duxi, atque, quas dabo, dissertationes adnotationibus, quibus quid in eamdem rem a recentioribus Scriptoribus traditum sit, breviter indicarem, illustrare malui, quam prolixos heic edere commentarios. Cavendum mihi præterea fuit a talibus æreis, ut lectorum sumptibus parcerem; quare factum, ut dissertationes quasdam etsi non ita longas omiserim, quod hujusmodi tabulis illarum editio indiguisset. Hæc fere an. CIↃ. IↃ. LXI. præfatus fueram. Quoniam vero viginti post annos celebri Typographo Antonio Zatta hoc opus recudere placuit, nolui illud nihilo elaboratius prælo iterum subjici. Primum autem curavi, ut a bene multis, iisque gravissimis typothetarum mendis purgaretur. Præterea duas singulis tomis dissertationes adjeci, easque non facile obvias. Adnotationes porro quæ ad librorum notitiam pertinent, magna ex parte delevi, ut eas multo auctiores darem in *selecta*, quam præmisi, *Bibliographia*; alterius vero quæ essent generis, eas liberaliore manu adscripsi. Illud restat, ut qui hocce opere usuri sunt, non eruditionis tantum caussa illud legant, sed ad eam, quam Majores nostri amplexi sunt, sanctissimam vivendi rationem se moresque suos conformare maxime studeant. Id enimvero in Catholicæ ipsius Ecclesiæ decus, quod cordi nobis esse maxime decet hisce præsertim, quibuscum conflictamur, difficillimis temporibus, cedet. *Manifesta est arbor*, ajebat inclytus Martyr Ignatius *epist. ad Ephesios*, *ex fructu ipsius*. *Similiter qui profitentur se Christianos esse*, *ex iis quæ faciunt* (non ex iis, quæ fecisse Majores suos intelligunt) *cernuntur*.

IN·

INDEX TOMI I.

AD

AD PARTEM II.

SELECTARUM DISSERTATIONUM

MANTISSA.

NOI

NOI RIFORMATORI

Dello Studio di Padova.

AVendo veduto per la Fede di Revisione, ed Approvazione del P. *Fr. Gio: Tommaso Mascheroni* Inquisitor General del Santo Offizio di *Venezia* nel libro intitolato *Disciplina Populi Dei in novo Testamento &c. a Francisco Antonio Zaccaria &c. illustrata. Tomi 3. Stampa* non vi esser cosa alcuna contro la Santa Fede Cattolica, e parimente per Attestato del Segretario Nostro, niente contro Principi, e buoni costumi, concediamo Licenza ad *Antonio Zatta* Stampator *di Venezia*, che possi essere stampato, osservando gli ordini in materia di Stampe, e presentando le solite Copie alle Publiche Librerie di Venezia, e di Padova.

Data li 15. Febbraro 1781.

(Niccolo' Barbarigo Rif.

(Girolamo Ascanio Giustinian Kav. Rif.

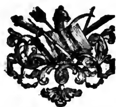
Registrato in Libro a Carte 32. al Num. 300.

Davidde Marchesini Seg.

PAR-

PARTITIO
TOTIUS OPERIS.

Quatuor partibus Dissertationem hanc absolvam. Prima mores referet Christianorum Hierosolymæ degentium usque ad urbis hujus sub Vespasiano excidium. Primus iste Christianismi status etsi perexigui spatio temporis circumscriptus fuit; meretur tamen ob insignem suam perfectionem separatim ab aliis considerari. Altera pars tria Ecclesiæ prima sæcula complectetur, Tyrannorum vexationibus famosa. Tertia imaginem proponet Ecclesiæ, a sæculo Christi quarto pace ac libertate publica fruentis. Postrema Dissertationis pars causas afferet mutationum ac vicissitudinum, quæ in Ecclesia Christiana subinde acciderunt.

BIBLIO-

BIBLIOGRAPHIA SELECTA

A U C T O R U M,

Qui de rebus ad populi Christiani disciplinam pertinentibus egerunt.

QUum quæ in meis ad Fleuryani operis *de disciplina populi Dei* commentarium adnotationibus notitiam librorum ejusdem argumenti suppeditabant, harumce rerum studiosis probata maxime fuisse intelligerem; quin etiam exstare scirem, qui id genus adnotationum uberius a me expectassent, eis in altera hac hujus libri editione satisfacere institui. Resectis igitur maximam partem quæ ad litterariam ejusmodi eruditionem spectabant, adnotationibus visum est universo operi Bibliographiam præmittere, in quam quidquid in illis proposueram, aliaque plura conferrentur; *selectam* tamen, ne ea in immensum, & contra hujusce operis institutum excresceret. Ipsum vero Fleuryani commentarii ordinem sequar, licet aliquanto perturbatiorem, nec satis commodum, aut etiam accuratum, ut lectoribus facilius sit singula illius capita ad nostram Bibliographiam exigere, auctoresque nosse, qui quæ a Fleuryo in pauca contrahuntur, copiosius pertractarunt. Quum autem e quatuor, in quas opus tribuitur, partibus postrema non tam veteris disciplinæ capita adtingat, quam ejus relaxationem deploret, eam in hac nostra Bibliographia prætermittemus.

P A R S P R I M A.

Ecclesia Christi Hierosolymitana.

I. DE propagatione Christianæ Religionis in Palæstina post ascensum Christi Domini in Cælum; de prodigiis a Deo per Apostolos patratis, ac de Judæorum in Christianos sævitia agunt Auctores plures a Joh. Alberto FABRICIO indicati in *salutari luce Evangelii cap.* 3. *&* 6. quibus addes MAMACHIUM *T. I. Originum, & Antiquitatum Christianarum lib.* 2. *cap.* 5.

II. Faciem Hierosolymitanæ Ecclesiæ in Commentariis *de rebus Christianorum ante Constantinum Magnum* exhibet Joh. Laurentius MOSHEMIUS *pag.* 112. *seqq.* sed erroribus suæ sectæ fœdatissimam.

III. Ad exercitationes Christianorum Hierosolymitarum a S. Luca in *Actis* descriptas quod adtinet, adeundi SALMERO, SANCTIUS, LORINUS, aliique Actorum interpretes, quos idem FABRICIUS *Cap. V.* percenset. Neque omittas Joh. Stephanum MENOCHIUM in *historia sacra de Actibus Apostolorum* Romæ 1634. 4. & Bartholomæum PEVERELLIUM suis in *Lectionibus sopra il Santo Libro degli Atti Apostolici*. Veronæ 1767. 4. *T. I. Lect. X.*

IV. Communionem bonorum in prima Hierosolymitana Ecclesia, de qua ex Luca Fleuryus, ausus est negare MOSHEMIUS in ea, quam *de vera natura communionis bonorum in Ecclesia Hierosolymitana* edidit, Dissertatione. Ejus futilia sane argumenta refelli in *historia litteraria Italiæ T. V. pag.* 505. MAMACHIUS *Orig. & Antiq. Christian. T. III.* non omnes Hierosolymis Fideles hanc bonorum communionem amplexos fuisse docuit. Sed vide quæ contra a me disputata sunt *cit. T. V. p.* 503. *seqq.* Idem MAMACHIUS *T. III.* Italici operis *de' costumi de' primitivi Cristiani* Romæ 1754. priorem suam sententiam multis confirmare argumentis studuit, quæ tamen confutavi ejusdem *historiæ litterariæ T. IX. pag.* 328. *seqq.*

V. Institutionem Diaconorum, quam Lucas refert, Protestantes multis passim erroribus corrumpunt. Præcipuus ille, quem omnes tuentur, profanum fuisse illud munus, neque mensarum administrationem, ac pauperum curam excessisse. Hoc protestantium Decretum refellunt BELLARMINUS, PETAVIUS *Dissert. Eccles. lib.* 2. *cap.* 5. Natalis ALEXANDER, ejusque novus editor CL. MANSIUS, aliique ad eum PETAVII locum a me in Remondiniana tanti viri editione commemorati. Nec prætereundum, *Just. Henn.* BOEHMERI *Diss. Jur. Eccles. antiqui Diss. VII.* §. 20. commentum. Statuit ille Septemviros Hierosolymitanos fuisse Presbyteros; quod & aliis Protestantibus absurdum visum fuit, ut MOSHEMIO *loc. cit. pag.* 122. *seqq.* & Joh. Francisco BUDEO *Eccles. Apost. pag.* 765. *seqq.*

VI. Nihil de Therapeutis Auctor indicat. Si tamen Philonis Therapeutæ Christiani fuerunt (quod plures censent), Hierosolymitanæ Ecclesiæ exempla Alexandrina quoque imitata fuit. Quod igitur ad quæstionem de Therapeutis adtinet dissentientes in ea Scriptores, vide apud HAIDEN in Dissertatione huic parti adtexta. Consule etiam FABRICIUM *in Salutari luce Evangelii pag.* 55. *seqq.* MAMACHIUM *T. I. Orig. Antiq. Christian. pag.* 17. SALAM in BONÆ Liturgicos libros *T. II. pag.* 36. *seqq.* & MOSHEMIUM *loc. cit. pag.* 35. *seq.* Quæ in hac quæstione MONTFAUCONIUS pro illorum Christianismo, & BOUHIERUS adversum illum differuerunt, Parisiis 1712. prodierunt collecta hoc titulo: *Lettres pour, & contre sur la fameuse question, si les solitaires appellez Therapeutes, dont a parlè Philon le Juif, ètoient Chrètiens.* Præplaceret nobis Trivultianorum sententia in Ephemeridibus an. 1712. Mense Junio *art.* 75. quam *T. IV. hist. litt. Ital. pag.* 78. in medium adtulimus, Therapeutas, quicumque demum fuerint, non fuisse initio Christianos, factos tamen deinde ex S. Marci institutione; Sectæ enim hujus post Christianam fidem in illis regionibus disseminatam nulla plane occurrit mentio.

PARS SECUNDA.

Ecclesia Christi persecutionibus exagitata.

CAPUT PRIMUM.

Gentilium ante suam conversionem status.

I. ROmanæ Reipublicæ statum quo tempore natus est Christus, pluribus exponit MAMACHIUS *T. I. Orig. & Antiq. Christ. Lib.* 2. *cap.* 2. tum sequenti capite inquirit, *qui status aliarum gentium ea ætate, qua Christus est natus, fuerit.*

II. Utrumque MOSHEMIUS in Prolegomenis ad suos *de rebus Christianorum ante Constantinum Magnum* commentariis *cap. I.* cui titulus: *de statu orbis terrarum civili, religioso, & erudito, quum Jesus Christus nasceretur.*

III. Huc spectat Cornelii ADAMI *de malis Romanorum ante prædicationem Evangelii moribus* exercitatio, quæ quinta est inter *Exercitationes ejus exegeticas* Groningæ 1713. editas in 4.

C A-

CAPUT II.

Institutio ad Fidem, & Baptismus.

I. DE Catechesi primorum Christianorum præter CHARDONIUM in *historia Sacramentorum*, MARTENIUM *lib.* 1. *de ant. Eccl. Ritib. cap.* 1. *art.* 5. TROMBELLIUM *de Baptismo* consuli possunt, qui de catecheticis Veterum Christianorum Scholis egerunt, ut AULISIUS *delle Scuole Sacre* P. II. ac THOMASSINUS *T. I. Discipl. Eccl. P. I. lib.* 2. *cap.* 9.

II. Adde his ex Acatholicis, si licet, Joh. REINBOLTI dissertationem *de catechesi veterum* Rostochii 1645. Michaelem WALTHERUM *de catechizatione veterum* Vittembergæ 1688. Gebhardum Theodorum MEIERUM diss. *de tribus novellorum nascentis Ecclesiæ Christianorum initiamentis, Baptismo, Catechismo, & manuum impositione*, Helmstadii 1690. Joh. Andream SCHMIDIUM dissert. *de institutione Catechetica* 1701. Adami WILDE exercitationem exegetico-historico-polemicam *de forma catecheseos Paulinæ* Rostochii 1702. Joh. Henrici KRAUSII diss. historicam *de catechetis primitivæ Ecclesiæ*, Lipsiæ 1704. Joh. Georgium WALCHIUM dissert. *de Apostolorum institutione catechetica*, Jenæ 1728. & 1744. *Miscellan. Sacror. lib. I. exercit. I.* Alios vide apud FABRICIUM in *Salutari luce Evangelii pag.* 187. *seqq.*

III. Auctores, qui de Veterum Christianorum Baptismo, ejusque ritibus disputarunt, habes percensos in notis ad hoc caput. His adde

CL. TROMBELLIUM *de Baptismo*.

Auctorem Anonymum *compendii antiquitatum Ecclesiasticarum* a Joh. Georgio WALCHIO editi Lipsiæ 1733. *lib.* 2. *cap.* 5. & Conr. Sam. SCHURZFLEISCHIUM in *Controversiis Antiquitatum Ecclesiasticarum*, quæ eidem compendio adcesserunt, controv. XXVII. pag. 540. seqq.

Olavi CELSII dissertationem *de Baptismo infantum*, Upsaliæ 1735. 8.

Guil. SALDENI exercitationem de susceptoribus, quæ extat in ejus *Otiis Theolog. p.* 530. 544. Amstelodami 1684. 4.

Gottlieb STOLLE disputationem ex antiquitate Ecclesiastica *de origine exorcismi in Baptismo*, Jenæ 1736. 4.

IV. De Confirmatione non est, quod heterodoxos de illa nonnisi ex suæ ipsorum sectæ decretis agentes indicemus. Auctoribus, quos in hujus Capitis notis appellavimus, præter TROMBELLIUM *de Confirmatione*, SELVAGGIUM *lib.* 3. *Ant. Christ. cap.* 6. *seq.* & PELLICCIAM *de Christ. Eccl. politia T. I. lib. I. Sect. I. cap.* 3. addatur P. Joh. HAIDEN Dissertatio T. X. *Thesauri Theologici pag.* 217. a me recusa *de instituto Ecclesiæ infantibus mox cum Baptismo conferendi Sacramenta Confirmationis, & Eucharistiæ*.

CAPUT III.

Precandi apud Christianos ratio.

I. QUum multa de Christianorum ritibus deinceps tractaturi simus, quæ ad eorum origines generatim pertinent, indicanda heic sunt. Petrus MUSSARDUS Calvinianus Gallice librum edidit Genevæ 1667. 8. quo Romanæ Ecclesiæ Cæremoniis ita cum Ethnicis convenire contendit, ut ab his illas mutuatos nos esse vellet. Germanice postmodum idem liber prodiit cum animadversionibus Sigismundi HOSMANNI Lipsiæ 1695. & 1703. Vide *Reimannianæ Bibliothecæ* Catalogum *pag.* 857. In idem argumentum Conyers MIDDLETON Londini 1729. Anglice nefariam vulgavit epistolam, quæ etiam Germanice prodiit C. G. S. interprete 1738. & postea Gallice cum MUSSARDI libro Amstelodami 1744. inscripta: *conformitez des Ceremonies modernes avec les anciennes, où l'on prouve par des autoritez incontestables, que les Ceremonies de l'Eglise Romaine sont empruntèes des PAIENS*. Catholicus Anglus MIDDLETONIUM egregie refellerat, & ostentatam ab eo Romanæ Ecclesiæ cum Ethnicis superstitionibus in ritibus conformitatem everterat. MIDDLETONIUS tamen dum 1741. quinto suam illam epistolam Londini recuderet, præfationem adversus Pontificium Theologum apologeticam præmisit.

Verum Theologus noster non siluit, & quibusdam *amicis monitis* heterodoxi se se defendentis audaciam retudit. Nobis non licet his frui. Dabimus ergo Viri docti, Petri, inquam LAZERI egregiam Diatribam Romæ 1777. 8. evulgatam, quæ hoc ipsum argumentum nervose, & erudite pertractat. Confer etim ROSWEYDUM Dissert. XIV. *de diptychis*, quam Tomo II. exhibemus *n.* 18. *seqq.*

II. Ad precandi porro rationem apud Christianos veteres usitatam, de qua Auctor hoc Capite, preces potissimum *publicæ* spectant, in iisque cum primis Preces *Canonicæ*. De his enimvero

Ex ANTIQUIS vide CLEMENTEM Alexandr. *Stromatum lib. VII.* & ORIGENEM lib. *de Oratione*.

Ex Catholicis nostris BELLARMINUM *de bonis operibus lib. I. cap. II.* BONAM *de divina Psalmodia cap. IV. seqq.* Hugonem MENARDUM ad Sacram. S. Greg. M. *p.* 273. MARTENIUM *de ant. Eccl. ritibus lib. IV. cap. I.* P. STEPHANUCCIUM in dissert. Canonica Romæ edita an. 1755. *de celebratione*, Joh. Bapt. GALLICCIOLLIUM *Isagoges Liturgicæ*, quæ extat T. IX. & X. Oper. S. Gregorii M. Venetiis 1772. *cap.* 17. Alexii Aurelii PELLICCIÆ *de Christ. Eccl. politia T. I. pag.* 256. *seqq.* SELVAGGII *Ant. Christ. lib. II. Par. I. cap.* 9. §. 7. *seqq.* & infra Dissertationum ad hoc caput mantissam, ubi P. Emmanuelis de AZEVEDO tres hoc de argumento Dissertationes recudemus ex ejus *Exercitationibus Liturgicis*, Romæ vulgatis 1750. excerptas. Adi etiam hujus operis partem III.

Ex HETERODOXIS Joh. Andream QVENSTEDIUM *de precibus publicis*, *Psalmorum cantu*, *nec non sacrorum ordine*, Wittembergæ 1686. Joachimum HILDEBRANDUM *in Sacrarum Antiquitatum de precibus Veterum Christianorum libello*, Helmstadii 1655. & 1701. Josephum BINGHAMUM *Orig. & Antiq. T. V. lib. XIII. cap.* 9. 10. & 11. Auctorem *Compendii cap.* 2. indicati, & a *Walchio* in lucem emissi *lib. II. cap.* 3. & his antiquiorem Adamum. RECHENBERGIUM *de horis Canonicis*, Lipsiæ 1677.

III. Ritus aliquot heic indicandi, qui a Christianis suis in precibus religiose servabantur. Nam primo Orientem spectare consueverant, de quo ritu CLEMENS Alexand. *lib. VII. Stromat.* ORIGENES *de oratione n.* 31. Auctor quæstionum ad Orthodoxos inter JUSTINI opera *quæst.* 118. GERMANUS Patr. Constantinopolitanus in *Theoria Ecclesiastica*, & *mystagogica* agentes eum ab ipsis Apostolis repetunt. Eumdem ritum ex Catholicis illustrant Jac. BILLIUS ad *Nazianzeni epistolam 66.* PETAVIUS *de opificio sex dierum lib. II. cap. V. n.* 8. BONA *de divina Psalmodia*; ex Acatholicis vero Jacobus THOMASIUS *de ritu Veterum Christianorum precandi* versus orientem, Lipsiæ 1670. Joh. Caspar LOESCHERUS in *observationibus selectis fascic. II. pag.* 47. atque HILDEBRANDUS in *Rituali orantium*, Helmstadii 1656. 1694. 1701. *cap. I.* Alios cum Catholicos, tum heterodoxos, qui in hoc ritu expoliendo versati sunt, vide in FABRICII *Bibliographia antiquaria pag.* 506. *edit.* 1760.

IV. Alter ritus manuum elevatio est; unde & in eorum sepulcralibus titulis apud LUPIUM, BOLDETTIUM, ac MARANGONIUM non semel elevatis, expansisque manibus exhibentur. Hunc quoque ritum citatus HILDEBRANDUS pluribus persequitur, Adamus vero RECHENBERGIUS dissertationem edidit *de χειρωσει*, hoc est *elevatione manuum inter precandum*, Lipsiæ 1688.

V. Genua quoque flectebant orantes Christiani, non tamen Dominico die, neque a Paschate, usque ad Pentecosten. Vide GERMANUM Patr. Constantinopolitanum in *Theoria* supracitata, Dissertationem *de indebita in precibus, festivo Dominico, Paschalique tempore genuflexione* Rothomagi evulgatam 1681. 8. du GUETUM *de l'ancienne coutume de prier, & d'adorer debout le jour de Dimanche, & de Fete, & durant le tems de Paque*, Delphis 1700. (Vol. II. 8.), & August. Nathan. HUBNERI Exercitationem historico-Ecclesiasticam *de genuflexione*, Halæ 1711. 4.

VI. Ceteros ritus in precibus a Christianis antiquitus usurpatos illustrat BINGHAMUS *T. V. lib. XIII. cap.* 8. & qui Anglum hunc Scriptorem Neapoli compilavit, SELVAGGIUS *lib. II. Antiq. Par. I. cap. VIII.* §. 2.

C A-

CAPUT IV.

Studium sacrarum Scripturarum.

I. INutile non erit, quæ in notis ad hoc caput adscripsimus, heic recolere. Sed & alia sunt, quæ hoc loco addamus. Ad Scripturarum Canonem quod pertinet, in Joh. FRICKII *meletematis variis* Ulmæ editis 1756. commentationem Theologico-criticam invenies *de cura Ecclesiæ Veteris circa Canonem Sacræ Scripturæ, & conservandam Codicum puritatem*; sed nimis a Catholicis placitis dissentientem. Eo enim longa hæc commentatio spectat, ut Afram Ecclesiam, Romanamque sub Innocentio I. (dicere eodem, nullo scilicet, jure poterat, & sub antiquiore Damaso, qui primus *Romæ* Canonem nostrum Scripturarum proposuit, ut in *historia polemica prohibitionum librorum* conjeci) a veteris Ecclesiæ Canone desciviſſe persuadeat. Quamquam non unius Canonis curam antiqua Romana Ecclesia habuit, sed etiam legitimæ Scripturarum in latinam linguam translationis; quo & antiqua Itala versio spectat, de qua plura SABATERIUS, & BLANCHINIUS, & Hieronymi, licet hujus partis II. epocha paullo recentiores, in utrumque Testamentum labores, de quibus præter Richardum SIMONIUM, CALMETUM Diss. in vulgatam, & Sebastianum SEEMILLER in *Hermeneutica sacra* Augustæ Vindel. excusa 1779. *Par. III. Sect. 2. cap. 6.* consule Bollandianos in S. HIERONYMI vita *ad* 30. *diem sept.* ORIGENIS in Sacra Biblia labores nostræ Epochæ spatio prorsus comprehenduntur; de his porro vide DU GUET *Confer. Eccles. T. I. diss. XII.*

II. Lectiones sacras, Bibliorum scilicet, apud Veteres usitatas illustrant Wilh. Ern. TENTZELIUS in diss. *de ritu lectionum Sacrarum*, Wittemb. 1685. 4. Joh. Andreas SCHMIDIUS *de primitivæ Ecclesiæ lectionibus, & præcipuis circa easdem ritibus*, Helmstadii 1697. BINGHAMUS *T. VI. lib. XIV. cap.* 3. & Julius Laurentius SELVAGGIUS *Antiq. Christ. lib. II. par. I. cap. II.* §. 1. 2. & 3. Confer quoque Auctorem *compendii Antiq. Eccl.* a WALCHIO vulgati *lib. II. c.* 2.

III. Huc pertinent Joh. Matth. HAMMERICH Diss. historico-critica *de usu Evangelici codicis apud veteres Christianos*, Hauniæ 1702. Josephi CATALANI *de codice Sancti Evangelii, atque servatis in ejus lectione, & usu variis ritibus*, Romæ 1733. Joh. Henr. THAMERI *Schediasma de origine, & dignitate pericoparum, quæ Evangelia, & epistolæ vulgo vocantur*, Jenæ 1734.

IV. Erant & *Doctores*, qui sacras litteras explicabant. Joh. Andr. SCHMIDIUS, Helmstadii 1704 *programma* edidit *de doctorum primitivæ Ecclesiæ vario docendi, disputandique genere*. Hoc autem programma cum Auctoribus conferes, quos *cap. 2. n.* 1. citatos habes, & cum FILESACI dissertatione XXXII. infra recudenda *Par. III.* §. 2. & 3.

CAPUT V.

Officia, opificia, & consuetæ occupationes Christianorum.

Vide infra MAMACHII ex ejus Tomo III. *Origin. & Antiq. Christian.* desumptam dissertationem, & quæ ex veteribus lapidibus Christianorum opificia *T. V. hist. litter. Ital. pag.* 513. *seqq.* percensuimus. Adi etiam nostras ad hoc caput adnotationes.

CAPUT VI.

Jejunia Christianorum.

I. UBi de jejuniis agitur, nihil bonæ frugis a Protestantibus expectato. Sunt enim illi jejuniorum osores, atque ut ea declinent, quum a primævæ Ecclesiæ alumnis usurpata negare non possint, ea nec præcepta, nec stata fuisse effutiunt, sed libera, nec ullo dierum spatio definita. Satis igitur sit paucos indicare, Fridericum Ulricum CALIXTUM *de jejunio*, Helmstadii 1676. Joachimum HILDEBRANDUM *de jejunio*, ibidem 1719. SCHURZFLEISCHIUM in *controversiis insignioribus antiquit. Ecclesiast.* a WALCHIO editis *pag.* 359. *seqq.* BINGHAMUM T. IX. toto libro XXI. & qui ante omnes nominandus fuerat, atque a Natali ALEXANDRO con-

confutatus est, Joh. Dallæum *de jejunio, & Quadragesima*, Daventriæ 1654. Ad orthodoxos potius Scriptores nos convertamus.

II. Alphonsus Ciacconius *de jejuniis, & varia eorum apud antiquos observantia* librum Romæ vulgavit 1599. Hunc postea sequuti sunt, tum qui Jejuniorum historiam scripserunt Ludov. Thomassinus in Tract. historico-dogmatico *de jejuniis Ecclesiæ*, & P. de l'Isle in historia dogmat. & morali *de jejunio* Paris. 1781. 8. tum qui de hoc argumento, vel data occasione aliquid adtigerunt, ut Petavius *ad Epiph. pag.* 356. *edit.* Rigaltius ad Tertullian. *de jejunio*, Baronius *ad Ann. Chr. LVII.* Valesius *ad Eusebii hist. Eccl. lib. V. cap.* 24. Allatius *de Synodo Photiana pag.* 529. *seqq.* Gabriel Albaspinæus in *observationibus Ecclesiasticis*; vel singulari aliqua disquisitione disputarunt, ut Joh. Cabassutius, cujus hac de re dissertationem cum Albaspinæi observationibus infra exhibemus; Du Guet *Conf. Eccl. T. I. diss. VII. & XXIII.* Emmanuel a Schelestrate in dissertationibus postumis, quibus *Acta Orientalis Ecclesiæ* P. II. illustrantur, Romæ 1739. Mamachius *de' costumi de' primitivi Cristiani T. II. cap. V. §. I. pag.* 109. *segg.* P. Franc. Xaverius Mannhart in libro singulari de *antiquitatibus Christianorum* Aug. Vindelic. 1767. §. 3. *n. LIX. pag.* 202. *seqq.* Selvaggius *Antiq. Christian. lib. II. P. II. cap.* 7. & 8. Galliccioll ius *Isagoges Liturgicæ cap. XIV. n.* 23. *seqq.* Pelliccia *de Christ. Eccles. politia T. II. lib. V. cap.* 10. *pag.* 243. *seqq.* Adde his geminam dissertationem, alteram Joh. Launoii *de veteri ciborum delectu in jejuniis Christianorum*, quæ in ejus operibus extat *T. II. P. II. pag.* 655. alteram Dominicani Joh. Nicolai *de jejunii Christiani, & Christianæ abstinentiæ vero, ac legitimo usu*, Parisiis 1667.

III. Porro Quadragesimæ jejunium singularibus tractationibus exornarunt Joh. Filesacus *de Quadragesima*, Paris. 1614. 8. & ex Protestantibus Joh. Joachimus Homberg *de veterum Christianorum Quadragesima*, Helmstadii 1677. & Joh. Georgius Walchius in diss. *de jejunio Quadragesimali*, Jenæ 1727. Difficilem de hoc jejunio S. Irenæi locum Maurinus illius editor Massuetius expendit *Dissert. II. præviæ artic. I. a num.* 23. Cotelerius quoque Jejunium hebdomadæ Sanctæ ceteris solemnius illustrat *T. I. PP. Apostolic. ad Constitut. Apostolic. Lib. V. cap.* 13.

IV. At quid de quatuor temporum jejunio? Præsto erunt in Mantissa ad hanc partem Muratorii, & P. Sbaraleæ dissertationes, quæ quid de hoc jejunio verosimilius habendum sit explicabunt. Magna Græcos inter, & Occidentales fuit olim de Sabbathi jejunio, quod Romæ servabatur, controversia. Vide de hoc jejunio disputantem ad Concilium Illiberitanum Ferdinandum Mendozam *T. I. Labb. pag.* 1181. *seqq. Paris. edit.* item Albaspinum *observat. Lib. I. num.* 13. uti & aliqua adnotantem ad Canonem Laodicenæ Synodi quinquagesimum P. Cabassutium, Quesnellum quoque *diss. V. ad S. Leonem M.* & Josephum Simonium Assemanum in *Bibliotheca Jur. orient. Lib. I. cap.* 12. *num.* 286.

V. Stationes aut jejunia, aut semijejunia dixeris. De his autem conferri poterunt Cotelerius ad Hermæ *Pastorem Lib. III. simil.* 5. Onuphrius Panvinius de Urbis *Romæ Stationibus* ad calcem Platinæ, Lovanii 1572. Coloniæ 1574. & alias sæpe, Franciscus Panigarola *de Stationum veteri instituto a Xisto V. P. M. revocato*, Romæ 1587. Pompejus Ugonius, *L'Istoria delle Stazioni di Roma*, Romæ 1688. Gabriel Albaspinus *Observat. de veterib. Eccles. ritib.* Paris. 1623. *Lib. I. n.* 16. Joh. Mabillon *Musei Italici T. II.* Galliccioll ius *Isagog. Liturg. Cap. XIV.* & cujus *de Cruce stationali* investigationem infra dabimus, Joh. Ciampinius. Mitto Bartholomæum Piazza in Eorterologio, ex quo aliqua excerpsi, illustravique in meo *Novo Ephemerologio*, Romæ 1780. *pag.* 318. *seqq.* & quæ de Stationibus adtigi T. I. *Biblioth. Ritual. pag.* 183. *seqq.* Adcedat ex Protestantibus Joh. Ern. Chladenius in Commentario *de Stationibus veterum*.

VI. A Stationibus supplicationes, quas *Processiones* dicimus, sejungendæ non sunt. Multa de his dabunt præter Menardum *ad Sacram. S. Gregorii M. pag.* 177. *seqq.* & Galliccioll ium loco nuper indicato, Nicolaus Serarius de *Sacris Processionibus* Libris duobus, Coloniæ 1607. 8. & 1609. itemque T. III. *oper. ejus Theolog.* Moguntiæ 1611. Jacobus Gretserus totidem libris *de Ecclesiæ Romanæ Processionibus*, Ingolstadii 1606. 4. & qui ad utrumque *auctariolum de ritu Catholicarum Processionum* Ipris edidit 1640. 8. Nicolaus Sanderus, Jacobus Eveillon *de processionibus Ecclesiasticis*, Parisiis 1641. Etiam Christianus Lupus dissertationem *de Sacris* pro-

processionibus scripsit, quae cum aliis ejusdem Dissertationibus posthuma prodiit Bruxellis 1690. Parisiis vero D. VATAR 1705. opus vulgavit Gallice *des processions de l'Eglise, de leur antiquitez, utilitez, &c.* Italice idem argumentum pertractatum habes ab Archipresbytero Lazaro FALSINA in dissertatione *sopra l'antichità, e l'origine delle Processioni* T. II. Dissertationum apud Cl. Comitem MAZZUCHELLIUM Brixiae habitarum, *pag.* 113. *seqq.* confer quoque PELLICCIAM *de Christ. Ecclef. Politia T. I. pag.* 323. & BINGHAMUM *T. V. origin. Lib. XIII. cap. I.* §. 12. Ridiculi sunt qui ex Protestantibus supplicationes Ecclesiae Romanae *ambarvalia* appellant, ut Joh. Adolphus HARTMANNUS, qui Marpurgi 1740. dissertationem edidit de *ambarvalibus Pontificiorum*.

VII. Litanias quoque Processiones nostras vocatas novimus. De Litaniis vero speciatim agunt praeter laudatos GALLICCIOLLIUM, & BINGHAMUM, Nicolaus SERARIUS λιτανευτικῷ Libris duobus Coloniae 1609. Cl. P. D. Joh. Chrysost. TROMBELLIUS Differt. epistolari in quasdam veteres Litanias T. XXXII. Sylloges opusculorum Calogeranae *pag.* 231. *seqq.* P. de RUBEIS in diss. *de vetustis Liturgicis, aliisque Sacris ritibus, qui vigebant olim in aliquibus Forojuliensis Provinciae Ecclesiis*, Venetiis 1754. *cap.* 25. (Vide infra dissertationes ad Caput X. P. III.) & SELVAGGIUS *Antiq. Christ. Lib. II. P. I. Cap. V.* §. 6. Varias Litaniarum formulas evulgarunt non pauci, quos recensui *T. I. Biblioth. Ritualis pag.* 159. His autem addes Litanias, quas e MS. Taurinensi Codice ipsemet ego superiore anno 1780. edidi T. I. Dissertationum Variarum Italicarum ad historiam Ecclesiasticam pertinentium *Dissertat. X. pag.* 337. *seqq.*

CAPUT VII.

Convivia Christianorum.

I. QUanta Christiani suis in conviviis sobrietate usi sint, habes apud MAMACHIUM *de' costumi de' primitivi Cristiani T. II. cap. IV.* §. I. & SELVAGGIUM *Antiq. Christian. Lib. I. P. II. cap.* 16. §. 14. Tum a sanguine, & suffocato abstinebant, ut Apostolico obedirent mandato, idque per plura saecula ab utraque Ecclesia Orientali, & Occidentali servatum fuit. Vide Natalem ALEXANDRUM *Diss. XI. in Hist. Eccl. Saec. I.* Hugonem GROTIUM ad *Act. XV.* 20. BUDDEUM *Ecclef. Apostol. pag.* 274. *seqq.* & Salomonem DEYLINGIUM *observat. Sacrar. P. II. observ.* 39. Alia huc spectantia vide in notis ad hoc caput.

II. Heic solummodo de agapis, varioque illarum genere, ac ritu quinam scripserint indicabo. In hoc argumento Protestantes maxime versati sunt. Eos percensos habes apud HAVERCAMPIUM *in Tertull. Apolog. cap.* 32. & in FABRICII *Bibliographia antiquaria pag.* 564. Satis erit BOHEMERUM appellasse Diss. *de coitionibus Christianorum ad capiendum cibum*, inter ejus dissertationes *Jur. Ecclef. antiq. pag.* 223. *seqq.* Lips. 1711. SCHURZFLEISCHIUM in Diss. *de veteri Agaparum ritu*, Wittemb. 1690. uti & *in controversiis, & quaestion. Antiquit. Ecclesiast. n. XXXI. pag.* 578. *seqq.* WALCHIUM in *Hist. Eccl. N. T. p.* 419. 740. 1107. ac BINGHAMUM *T. VI. Lib. XV. cap.* 7. §. 6. *seqq.* Neque tamen e nostris defuere, qui idem argumentum exquisita eruditione pertractarent. Nam praeter CABASSUTIUM in Diss. *de Agapis* in ejusdem *Notitia Ecclef.* Lugd. 1680. *pag.* 32. ALBASPINUM *observ. Ecclef. Lib. I. n.* 18. & MURATORIUM in disquisitione *de Agapis sublatis, Anecdot. Graec. pag.* 241. *seqq.* quorum opuscula inferius recudemus, consulere poteris Card. BARONIUM ad *an.* 57. *n.* 131. *seqq.* Card. BONAM *lib. I. Rer. Liturg. cap. I.* §. 4. BOLDETTUM *Osservaz. Cemet. T. I. pag.* 45. *segg.* BONARROTIUM *Observ. ad Vitra Coem. pag.* 129. *seqq.* CASALI *de Veteribus Sacr. Christian. ritib. cap.* 21. CHARDON *histoire des Sacremens T. II. pag.* 199. Joh. FRONTONEM epist. *de philotesiis Veterum*, GRETSERUM *de funere Christiano Lib. V. cap.* 3. *seqq.* MANNHART *de antiq. Christianor. n. LXXXI. p.* 302. *seqq.* SARNELLIUM *Basilicographiae cap.* 40. cum primis autem MAMACHIUM *de' costumi de' primitivi Cristiani T. III. Lib.* 3. *cap.* 2. *pag.* 98. 211. quo cum tamen conferas velim, quae in prolixam hanc MAMACHII dissertationem adnotavi in *historia litteraria Italiae T. IX. pag.* 311. *seqq.* Ubi de Agapis agitur ea potissimum quaestio exoritur, sierentne hujusmodi convivia a Christianis suscepta jam Eucharistia, an ante Eucharistiae sumptionem. Ac MAMACHIUS quidem hac in quae-

stione

ftione Bohemerum præfertim refellere adgreffus eft. Vide tamen etiam Binghamum *loc. cit.* §. 7. & 8. ac Salam ad Card. Bonæ res Liturgicas *loc. cit.*

CAPUT VIII.

Modeftia, & gravitas Chriftianorum.

I. Modeftiam veterum Chriftianorum, gravitatemque in vultu, inceffu, &c. illuftrat Mamachius cum *Orig. & antiq. Chriftian. T. III. cap. 7.* §. 1. tum in opere *de' coftumi de' primitivi Criftiani T. II. cap. V.* §. 4. Eorumdem in ornatu veftium modeftiam idem oftendit *Orig. T. III. cap. 7.* §. 2. & *de' coftumi loc. cit. n. 4.* Sed de veftibus primorum Chriftifidelium ex Joh. Lamii libro *de eruditione Apoftolorum* differtationem excerpfimus huic capiti adrexendam. Neque minor Chriftianorum erat in curanda domeftica fupellectili temperantia. Vide eumdem Mamachium *Origin. T. III. cap. 8.* & *de' coftumi loc. cit. n. 5.* Hæc omnia paucis complexus eft Selvaggius *Antiq. Chrift. Lib. I. P. II. cap. 16.* §. 7. Ad privatarum ædium modeftiam fpectant nonnulla, quæ Joh. Fronto *de Familia Chriftiana* differuit.

II. Frequens tamen erat apud majores noftros Balneorum ufus, ut Tertullianus *lib. de pœnit. cap. II.* Clemens Alexandr. *Pædag. Lib. III. cap. 5.* Eusebius *lib. III. Hift. Eccl. c. 28.* docent. In Cafanatenfi Bibliotheca MS. extare Dominici Georgii differtationem *dell' ufo de' bagni preffo i Criftiani*, Mamachius perhibet *Orig. & Antiq. Chrift. T. III. pag. 592.* Sed de his luculentum a Paulo M. Paciaudio Romæ an. 1758. librum habuimus. An. quidem 1750. ediderat ille Venetiis libellum *de Sacris Chriftianorum balneis*, de quo dixi in hiftoria litteraria Italiæ *T. II. pag. 415. feqq.* fed eum poftea auxit, locupletavitque. Incredibilem tamen adhibebant Chriftiani curam, ne quid abs fe, aliifque fratribus minus honefte, cafteque ageretur. Itaque mulieres fejunctim a viris fefe lavabant, quod multis oftendit idem Paciaudius *cap. 2. pag. 25. feqq.* Præterea feriis efurialibus, Quadragefimæ præfertim, a balneis abftinebant. Vide eumdem Paciaudium cap. XI. pag. 104.

III. A Theatris, ceterifque fpectaculis cum fidei, tum pudicitiæ cauffa abhorrebant. Id probat Selvaggius loc. nuper cit. §. 8. Plura dabit Mamachius T. III. *origin. pag. 138. feqq.* & T. II. *de' coftumi de' primitivi Criftiani cap. V.* §. 3. quocum confer Cl. Maffejum *in Theatro Italico T. I.* & in opere *de' Teatri antichi, e moderni*, Veronæ 1753. *pag. 59. feqq.*

CAPUT IX.

Connubia Chriftianorum.

I. Continentiam Chriftianos Conjuges feftis quibufque celebrioribus, & jejunii tempore docent Savaro *ad* Sidonii *Apoll. lib. 9. epift. 6.* Rosweydus ad *Vitas Patrum pag. 783. feqq.* Pamelius ad *Tertull. pag. 429.* Sumresius ad *Nilum pag. 599.* Agnellus Honoratus in opere infcripto *Differtazioni fu' varj punti degli antichi riti, Diff. V. & VI.* Pelliccia *de Chrift. Eccl. politia T. II. Lib. VI. Sect. I. cap. III.* §. 3.

II. Secundas nuptias aut numquam, aut perraro Chriftiani celebrabant, neque tamen illas Patres non vacare culpa crediderunt. Vide Cotelerium in *lib. II. Conftit. Apoftol.* & in *II. Libri Hermæ mandatum.* D. Nourry in *Appar. ad Athenagoram, & ad Clementem Alexand.* Huetium in *Originianis quæft. 14.* Petavium *ad S. Epiphanium*, Du Guet *Conferences Ecclefiaftiques T. I. Differt. 8.* & quæ contra Barbeyracum Damianus Romanus difputavit operis prænotati: *della morale de' Santi Padri, utiliffima per la fcienza del gius della natura, e delle genti pag. 133. fegg.* Mamachium quoque confule *T. III. Orig. pag. 374.* Selvaggium *Lib. 3. cap. 15.* §. 4. præfertim vero Assemanum in *Bibliotheca Juris Orientalis T. I. pag. 480. 529. & 541.*

III. Nuptiarum ritus habes apud Martenium *Lib. I. cap. 9.* Chardonium in *hift. Sacrament.* Trombellium *de Matrimonio*, Selvaggium *lib. 3. cit. cap. XV.* §. 2. & 3. ac Pellicciam *T. II. Lib. 6. cap. 3.* §. 1. & 2. Joachimum Hildebrandum *de Nuptiis Veterum Chriftianorum*, Helmftadii

stadii 1714. BINGHAMUM *Tom. IX. Lib. XXII.* In his ritibus eminent 1. Benedictio, de qua GRETSERUS *de benedict. Lib. II. cap.* 43. DU GUET *Conf. Eccl. T. I. Diss.* 21. Samuel SCHELGUIGIUS in Exercitatione historico-Ecclesiastica *de antiquitate consecrationis Nuptialis*, Gedani 1689. 2. Corona nuptialis, de qua PASCHALIUS in erudito opere *de coronis*, aliique apud FABRICIUM *Bibl. antiq. p.* 898. 3. annulus pronubus, de quo post BARONIUM Georgius LONGUS *de annulis*, Petrus MULLERUS in singulari *de annulo Pronubo* dissertatione, & BOLDETTUS *Observat. Cœmeter. pag.* 304. *seqq.*

CAPUT X.

Concordia Christianorum.

Eximia hæc sane fuit, nihilque habeo, quo rem notissimam illustrem nisi ALBASPINUM memorare placeat Lib. 1. Observ. 19. *de Fraternitate Christianorum agentem.*

CAPUT XI.

Christianorum cœtus, & Liturgia.

I. DE priscis Christianorum conventibus vide infra P. Emmanuelis de AZEVEDO Dissertationem VII. De iisdem agit SCHURZFLEISCHIUS in *controversiis Antiq. Ecclesiast. n. XII. pag.* 388. *seqq.* BINGHAMUS vero *T. V. Lib. XIII. cap.* 10. §. 2. originem inquirit antelucanarum, sive nocturnarum congregationum temporibus persecutionis, easque finitis persecutionibus continuatas §. 12. ostendit. Idem superiore capite IX. de temporibus religiosorum conventuum disseruerat; quod idem argumentum pertractat SELVAGGIUS *Lib. II. P. I. Cap.* 9. §. 1. *ad* 6. Porro quo signo olim Christiani suos conventus indicerent, præter IV. P. de AZEVEDO, & V. P. ZECH, quas infra exhibemus, Dissertationes, a PELLICCIA disputatum invenies *de Christ. Eccles. Polit. T. I. Lib. II. Sect. II. Cap. I.* Cetera huc spectantia vide in notis ad hoc ipsum caput.

II. De Liturgiis aliqua adtingit AZEVEDO *Diss.* 17. Plura dicam p. III. Heic ne hujus partis tempora multum prætergrediamur, consules BONAM in præclaro *de rebus Liturgicis* commentario, GRANCOLAS *les anciennes Liturgies*, Parisiis 1704. BINGHAMUM *Tom. V. Lib. XIII. cap.* 5. *&* 6. ac SELVAGGIUM *Lib. II. P. I. cap. VII.* ubi BINGHAMUM sequutus primum de Sacræ Liturgiæ origine agit, tum Liturgica profert ad Sæculum IV. documenta.

III. Communionis distribuendæ veteres ritus præter Auctores in notis citatos explicant ESPENCÆUS in opere postumo *de adoratione Eucharistiæ*, & Joh. MALDONATUS in Tractatu a me nuper Romæ edito *de Cæremoniis disp. III. quæst. III. pag.* 179. *seqq.* In MABILLONII præfationibus ad Acta SS. Ord. Benedict. *Sæc. III. P. I. pag.* 55. *seq.* exstat observatio *de Eucharistia manu recepta*, de qua agit etiam Michael AMATUS in Dissertationibus historico-dogmaticis an. 1728. editis *Diss. IV.* Cautissime de hoc argumento legendi Protestantes, ut Auctor *compendii Antiq. Eccles.* a WALCHIO vulgati *Lib. II. cap.* 4. & Joachim HILDEBRANDUS in *Rituali Eucharistiæ veteris Ecclesiæ*. Helmstadii 1717.

CAPUT XII.

Occultatio mysteriorum fidei.

PRæter Emman. a SCHELESTRATE egregium opusculum *de disciplina arcani*, quod Latinus hujus operis interpres in observatione ad hoc caput indicavit, ac TENTZELIUS *P. II. dissert. selectar.* frustra refellere conatus est, vide de hoc argumento Joh. FILESACI *electa T. II. pag.* 146. *seq.* Abbatem de MOISSY in opere inscripto: *La methode, dont les Peres se sont servis en traitant des mysteres*, D. VALLEMONT *du secret des mysteres*, P. Hermannum SCHOLLINER, cujus librum *disciplina arcani suæ antiquitati restituta* prænotatum, editumque 1756.

Cl. P. Zallwein maxime commendat *T. II. Principior. Jur. Eccles. pag.* 338. & doctissimum P. Martinum Gerbert in Mantissa *de arcanis Ecclesiæ traditionibus*, quam a. *1757. principiis Theologiæ exegeticæ* subjecit. Aliqua huc spectantia dabit infra P. Azevedo dissert. 18. Neque inutile erit conferre Eliam Stoeberum *de sacris veterum Christianorum arcanis*. Argentorati 1742. 4.

CAPUT XIII.

Odiorum in Christianos caussæ.

Vide notas, & P. Nourry T. II. *Appar. ad Bibl. Max.* SS. PP. ubi de Minucii Octavio, & Nogheram in Libro cui titulus: *Riflessioni sui caratteri divini del Cristianesimo, e del suo Autore, Riflesf. XX. n. 2. pag.* 404. *seqq.*

CAPUT XIV.

Persecutiones judiciorum Forma, & supplicia de Christianis sumpta.

I. De Persecutionibus, ut quorum dissertationes suo loco a nobis exhibentur, auctores heic omittam, legendi cum primis

D. Theodoricus Ruinartius Præf. in acta martyrum sincera.

P. Thomas Maria Mamachius *T. I. orig. & antiq. Lib. II. cap.* 8. *pag.* 414. *seqq.* quocum conferre poteris a me animadversa *T. II. hist. Litt. Ital. pag.* 395. *seqq.*

Stephanus Evodius Assemanus Præfat. in *Acta SS. MM. Orientalium, & Occidentalium*, Romæ 1748.

P. Bartholomæus Peverelli in Italica ejusmodi Persecutionum historia duobus tomis comprehensa, & Venetiis ex hoc ipso Zattiano typographio, quo utimur, emissa.

D. Maleville T. V. operis inscripti: *La Religion naturelle, & la Revelèe ètablies, &c.* Parisiis 1758. *Dissert.* 17.

Jul. Laurent. Selvaggius in *Antiq. Christian. institutionibus Lib. I. P. I. cap.* 9. *p.* 129. 161.

Kortholtum, aliosque Protestantes omitto, quos recensent Joh. Alb. Fabricius in *salutari luce Evangelii, cap. VII.* & Walchius *hist. Eccl. N. T. pag.* 535. *seqq.*

II. Ad judiciorum formam spectat Boehmeri dissertatio *de cognitionibus de Christianis*. Vide & Balduinum ad *edicta Veterum Principum de Christianis*. Hæc porro judicia in codices referebantur, unde Acta Martyrum, de quibus Baronius Præf. *ad Martyrol.* Bollandus Præf. gener. *ad Acta SS.* Conr. Samuel Schurzfleisch in *Eclogis antiquitatum Martyrologicarum*, Wittembergæ 1682. & Ruinartius, cujus hac de re dissertationem infra recudemus. Quia tamen in hisce judiciis, Decio præsertim, & Diocletiano Christianos persequentibus, Sacri Codices ab Ethnicis perquirebantur, nonnulli cruciatuum metu eos tradidere. Hinc *traditores* vocati, de quibus apud Baluzium exstat S. Cypriani epistola ad Plebem Carthaginis *p.* 343. *Ven. edit.* & Albertus Frichius duas Lipsiæ edidit dissertationes 1737. & 1738. Vide etiam Walchium *Hist. Eccl. pag.* 1165.

III. Cruciatus Martyrum præter Baronium in adnotationibus ad Martyrologium primus singulari libro non explicuit modo, sed etiam tabellis ære descriptis exhibuit Antonius Gallonius Italico sermone Romæ 1591. cujus deinde liber ab ipsomet Auctore latine redditus, ibidemque excusus 1594. hoc titulo: *de Sanctorum Martyrum cruciatibus* sæpius prodiit, ut Coloniæ 1602. 8. Parisiis 1659. 4. Antuerpiæ 1668. 12. Adde illi Mamachium, qui easdem tabulas exhibuit, *T. III. orig. p.* 167. 244. & quæ ad eum animadverti *T. V. hist. litt. Ital. pag.* 495. *seqq.* Idem argumentum ex Protestantibus pertractarunt Caspar Sagittarius in libro *de Martyrum cruciatibus in primitiva Ecclesia*, qui Francofurti, & Lipsiæ 1696. 4. auctior exiit, quam qui primum a. 1673. vulgatus fuerat. Thomas Hurtado in *Resolutionibus de vero Catholico martyrio fidei*, Coloniæ 1655. digressionem habet *pag.* 136. 155. *de aliquibus instrumentis, quibus tyranni martyres torquebant*.

CA-

CAPUT XV.

Carceres Christianorum.

Vide adnotationes.

CAPUT XVI.

Cura sacrarum Reliquiarum. Item de Confessoribus.

I. CUram sacrarum Reliquiarum produnt, quæ Bosius, & Aringhius in *Roma subterranea*, Boldettus in *Observationibus Cœmeterialibus*, Trombellius *de cultu Sanctorum* in medium proferunt.

II. De *Confessoris* nomine disputant Baronius in notis ad Martyrolog. Rom. *die* 2. *Januar.* Mazochius ad Kalend. Neap. *T. II. pag.* 439. Vezzosius ad Tomum VI. Thomasii *pag.* 64. & Petrus Lazerus in dissertatione *de Pantheo Romano*.

III. Inter Confessores præter exules, de quibus Auctor, numerandi 1. damnati ad metalla, 2. damnati ad bestiarum curam. De his agit Georgius Walchius *de bestiariis inter antiquiores Christianos*, Jenæ 1746. de illis Godofredus Arnoldus in *historia Christianorum ad metalla damnatorum*, Lipsiæ 1696. & Goslariæ 1703.

CAPUT XVII.

Excommunicationis, & Pœnitentiarum usus.

I. EXcommunicationis usus. Exstant duo eruditi, sed caute legendi de excommunicationibus. Alter Latinus est Van-Espenii *tractatus historico-canonicus de censuris Ecclesiasticis, ac notanter de excommunicatione;* Gallicus alter Du Pinii inscriptus: *Traitè historique des excommunications*, Parisiis 1715. 8. Consule etiam Du Guet *Conf. Eccles. T. II. Diss.* 33. Inter excommunicationis effecta non minimum illud, eis, qui hac pœna mulctati essent, negatas fuisse, quum alio peregrinarentur, communicatorias litteras. Fuere hæ multiplicis generis, aliæque Christifidelibus omnibus communes, aliæ Clericorum propriæ. De utrisque agunt præter Cabassutium, ex cujus *notitia Ecclesiastica*, dissertationem infra excerpsimus, Franciscus Bernardinus Ferrarius libris tribus *de antiquo Ecclesiasticarum Epistolarum usu*, Mediolani 1617. & Philippus Priorius in Differt. *de litteris Canonicis*, Parisiis 1675. De epistolis vero Clericorum propriis, quæ in Nicæno Concilio ad declinandas fraudes nova forma donatæ sunt, & *formatæ* passim dicuntur, Jacobus Sirmondus ad *Sidonium Apollinarem Lib. 6. epist.* 8. & Gerardus Rodolphus in libello parum obvio *de litteris Canonicis*. Alios si nosse cupis Auctores in hoc argumento versatos, adi Ittigium *de Bibliothecis Patrum p.* 238. *seqq.* & Fabricium in *Bibliographia antiquaria pag.* 1019.

II. *Pœnitentiarum usus*. Plura de his P. III. adscribemus. Heic vetera ad IV. Sæculum persequamur. Qui de pœnitentiis hoc tempore usitatis differunt, sunt præcipue Gabriel Albaspinus *Observationum Ecclesiasticarum Lib.* 2. Dionysius Petavius ad *h. LIX. S. Epiphanii*, & in Diatriba ad Synesium *pag.* 60. quod utrumque opusculum intuli in meum *Thesaurum Theologicum T. XII. pag.* 36. *seqq.* Natalis Alexander quatuor dissertationibus in *hist. Eccles. Sæculi III.* quas ibidem recusas habes *pag.* 74. *seqq.* cum P. Josephi Biner *controversia historico-dogmatica de rigore pœnitentiæ Sæculo III.* ex ejus *Apparatu eruditionis P. IV. pag.* 31. deprompta *p.* 173. *seqq.* ubi *Natalis* dissertationes refellit, Du Guet *Confer. Eccl. T. II. diss.* 61. *pag.* 405. *seqq.* Card. Orsi in differt. historica *de capitalium criminum absolutione*, Mediolani 1730. 4. Adde his, si libet, ex Protestantibus Ægidii Strauchii dissertationem historicam, Wittemberg. 1664. inscriptam τὰ Ἐπιτίμια Μετανοούντων, idest *prisci publice pœnitentium ritus*, Christoph. Sonntagii dissertationem *de Hyemantibus, aliisque ad dilucidationem Canonis XVII.*

Conc. Ancyrani, Altdorfii 1705. Christoph. BEYERI *Exercitationem historicam de magno veteris Ecclesiæ circa pœnitentes rigore*, Lipsiæ 1725. & WALCHII historiam Ecclesiasticam *p.* 1168. *seqq.*

III. Hæ pœnitentiæ leges, præsertim in Deciana persequutione lapsorum caussa constitutæ sunt. Quo spectant Bern. WAGNERI *dissertatio sistens controversiam de lapsis recipiendis olim in Ecclesia motam*, Argentorati 1721. 4. Joh. BEBELII dissertatio *de veterum in lapsos disciplina Ecclesiastica*, Lipsiæ 1687. Conr. Danielis FRICKII diss. *de Libellaticis in Ecclesia veteri*. Neque omittendus WALCHIUS *hist. Eccl. p.* 1164. *seqq.* Cum his autem omnibus conferas D. Prudentium MARANUM Præf. in S. Cypriani opera Baluz. edit.

IV. An vero Clerici majorum ordinum Pœnitentiæ legibus obnoxii fuerint, nova quæstio est. Adfirmat Joh. MORINUS *Lib. IV. de pœnit. cap.* 12. Sed vide Natalis ALEXANDRI dissertationem *de pœnitentia Clericorum* ex dissertationibus in histor. Eccles. Sæc. III. a me recusam *T. XII. Thesauri Theologici p.* 164. & P. Petri COUSTANT *de Pœnitentia majorum Clericorum* Diatribam infra P. III. exhibendam *Diss.* 34.

C A P U T XVIII.

Ascetæ, Virgines, Viduæ, Diaconissæ.

Vide nostras in hoc caput adnotationes.

C A P U T XIX.

Pauperum cura.

Adi MAMACHIUM T. III. *orig. p.* 411. *seq.*
Adde dissertationem XXVI. *de Collectis* infra exhibendam.

C A P U T XX.

Hospitalitas Christianorum.

I. DE hospitalitate apud varias gentes adeundi Franc. Bernardinus FERRARIUS *de ant. Eccl. Epist. genere Lib. I. cap.* 9. *p.* 63. Jac. Philippus TOMASINUS in libro *de tesseris hospitalitatis*, Amstelod. 1670. Raphael FABRETTUS *Inscript. domest. p.* 500. & 530. *seqq.* Joh. Baptista CASALIUS *de sacris, & profanis veteribus ritibus*, Phil. PRIORIUS *de litteris canonicis num.* 6. & 9. Joh. MOEBIUS in dissert. *de variis tesserarum, præsertim veteribus usitatarum generibus*, Lipsiæ 1688. Marchio MAFFEIUS *arte critica diplomatica Lib. I. pag.* 38. *seqq.* Ericus Sim. Henr. a SEELEN *de pietate veterum erga hospites*, Lubecæ 1742. Christoph. Matth. PFAFFIUS diss. *de hospitalitate*, Tubingæ 1752.

II. Quod vero ad Christianorum hospitalitatem consule LACTANTIUM *Divinar. Instit. Lib. VI. cap.* 12. BARONIUM *ad an. Chr.* 75. *n.* 15. Joh. FRONTONEM in epistola *de familia Christiana*, & in altera *de Philothesiis veterum*, FERRARIUM *l. c. p.* 65. *seqq.* PRIORIUM *de litteris Canonicis num.* 5. 7. & *seqq.* DODWELLUM *Diss. Cyprianica VI.* §. 18. Singularis vero fuit Clericorum hospitalitas, de qua BINGHAMUS *T. II. orig. pag.* 334.

C A P U T XXI.

Infirmi, & sepulturæ Christianorum.

I. DE Christianorum erga ægrotos caritate præter MAMACHIUM *orig. & ant. Christ. T. III. pag.* 405. Vide Alexium Aurelium PELLICCIAM *de Christ. Eccl. politia T. II. Lib. VI. Sect. II. cap.* 2. §. 2. & 3.

II. De

II. De Viatico habes ejusdem PELLICCIÆ dissertationes duas T. III. P. I. inscriptas, alteram *de Eucharistia infirmorum*, alteram *de viatico Pœnitentium*. Vide etiam MALDONATUM in Commentario *de cæremoniis* tum *pag.* 162. *seqq.* ubi *de ritu Eucharistiæ ad infirmos deferendæ, illisque dandæ* agitur, tum *p.* 203. ubi datam illam fuisse sub una tantum specie ostenditur.

III. De Extrema Unctione, ne ad hoc argumentum redire cogamur, inter dissertationes observationem reddimus Joh. MABILLONII ex ejus Præfationibus ad *Acta Sanctorum Ord. S. Benedicti Sæc. I. pag.* 47. *seqq. Paris. edit.* 1668. Ceterum Auctoribus, quos hac de re laudavimus in notis ad hoc caput, adde Joh. LAUNOII *de Sacramento Unctionis infirmorum* librum Paris. 1673. 8. & PELLICCIAM *T. II. Lib. VI. Sect.* 2. *cap.* 3.

IV. Multa de funebribus Christianorum ritibus invenies apud Auctores cum in iisdem notis citatos, tum in Dissertationibus recusos, FILESACUM, & MABILLONIUM, quibus addas velim ex Catholicis MANNHART *de ant. Christianor.* §. 8. *num.* 115. *seqq.* SELVAGGIUM *Antiq. Christ. T. II.* in Appendice *de Liturgia funebri* §. 4. *seqq.* & PELLICCIAM *T. II. Lib. VI. Sect.* 2. *cap.* 4. & 5. ex heterodoxis Matthæum LABROQVANUM in observatione *de Cæremoniis usurpatis a prioribus Christianis, dum terræ mandabantur mortuorum corpora, Adversar. sacror.* Lugd. Batav. 1688. *pag.* 187. *seqq.* Joh. Rudolphum KIESLINGIUM in Diss. Historico-Theologica *de ritibus sepulcralibus Christianam fidem indicantibus*, Vittemb. 1736. 4. Joh. NICOLAI *de luctu Christianorum, seu de ritibus ad sepulturam pertinentibus*, Lugd. Batav. 1739. Auctorem *Compendii Ant. Eccles.* a WALCHIO editi *Lib. II. cap.* 6. præsertim vero BINGHAMUM *T. X. orig. Lib. XXIII. cap.* 3. Inter hujuscemodi ritus erant epulæ funebres, de quibus præter auctores *cap.* 7. laudatos, ubi de Agapis, conferes MANNHARTIUM *l. c. num.* 122. & Wolf. Casp. TROPPANNEGERI dissertationem *de Epulis veterum Christianorum sepulcralibus* Vittemb. 1710.

V. De Cœmeteriis conferendi sunt Henr. SPONDANUS, cujus *Cœmeteria Sacra* prodierunt Parisiis 1638. 4. Paulus ARINGHIUS in *Roma subterranea*, Romæ 1651. fol. BOLDETTUS *Osservazioni Cemeteriali*, MANNHART *l. c. num.* 123. & 124. & MAMACHIUM *T. III. orig. & Ant. Christ. p.* 158. *seqq.*

VI. Heic enim vero magna oritur quæstio, quandonam Christiani in Ecclesiis tumulari cœperint. De hac vide ROSWEYDUM ad D. PAULLINI Nolani *Natalem V. pag.* 846. BINGHAMUM *Lib. XXIII. cap.* 1. SELVAGGIUM *Lib. II.* in Appendice *de Liturgia funebri* §. 1. 2. & 3. PELLICCIAM *T. II. Lib. VI. Sect.* 2. *cap.* 6. & ex Ordine Dominicano præclarissimum virum Josephum ALLEGRANTIAM in dissertatione *de sepulcris Christianorum in ædibus sacris*, Mediolani 1773. 4. In priori hujus Fleuryani operis editione binas MURATORII hoc de argumento dissertationes dedimus, alteram ex ejus *Anecdotis Latinis* T. I. Mediolani 1697. 4. *pag.* 185. *seqq.* alteram ex illius *Anecdotis Græcis*, Patavii 1709. *pag.* 258. *seqq.* Placet in nova hac editione duabus istis dissertationibus perrarum opusculum præmittere Bonaventuræ ANGELI Jurisc. Ferrar. *de non sepeliendis mortuis penes aram*, ex secunda, eaque MAZZUCHELLIO incomperta auctiore editione Ferrariensi ap. Franc. ROSCIUM Valentinianum 1565.

VII. De legibus, quibus cautum, ne defunctorum corpora, & sepulcra spoliatorum, direptorumque violentiæ obnoxia forent, confer BINGHAMUM *cit. Lib.* 23. *cap.* 4. & qui illius laboribus scite profecit, SELVAGGIUM in indicata *Appendice* §. 2.

CAPUT XXII.

Episcopi, Presbyteri, cum reliquo Clero.

I. Clericorum nomen quid significet, atque undenam ductum sit, explicant de MARCA *cap.* 1. dissertationis *de discrimine Clericorum, & Laicorum*, MAMACHIUS *Orig. & Antiq. Christian. T. IV. p.* 14. *seqq.* SELVAGGIUS *Antiq. Christian. Lib. I. cap.* 2. §. 2. Iidem ab Heterodoxorum cavillationibus hoc nomen vindicant cum BELLARMINO *de Clericis Lib. I. cap.* 1. Quibus adde ex Protestantibus Stephanum Andream MIZLERUM in diss. *de Clericis & Laicis*, Wittemb. 1697. & BINGHAMUM *Origin. Eccles. Lib. I. cap.* 5. §. 2. & 3.

II. Clericorum vero a Laicis discrimen juris esse divini docent HALLERIUS *de Sacr. electionibus, & ordination. Prolegom. cap.* 2. Dionysius PETAVIUS de *Hierarch. Lib. III. cap.* 2. 3. & 6. de

de MARCA, MAMACHIUS, quo cum conferas velim a me dicta in *histor. litterar. Ital. T. VI. p.* 484. *seqq.* & SELVAGGIUS locis citatis, PP. Trivultiani in litterariis an. 1712. Ephemeridibus *pag.* 1800. ubi contra BOHEMERUM eadem fere effutientem, quæ SALMASIUS, aliique gregales sui hac de re tradiderunt, scitissime disserunt, atque ut TOURNELIUM *de Sacram. Ord. quæst.* 1. & alios Theologos omittam Cl. P. D. Martinus GERBERT *de legitima Ecclesiastica potestate circa sacra & profana* (1761.) *Lib. I. cap.* 1. §. 2. *num.* 6. *seqq. pag.* 21. 37.

III. De Sacris electionibus, & ordinationibus consule cum primis HALLERIUM in citato nuper opere tribus tomis in f. Romæ recuso 1749. & Joh. MORINUM in Commentario *de Sacris Ecclesiæ ordinationibus*, Amstelod. 1695. De sacris vero Episcoporum electionibus, proprietatibus in promovendis ad Episcopatum requisitis, ac de legibus in eorumdem ordinatione servatis, post BINGHAMUM *T. I. origin. Lib. II. cap.* 9. *seqq.* agit SELVAGGIUS *Antiq. Christian. Lib. I. P. I. cap.* 20. & 21. uti & *Lib. I. P. II. cap.* 4. de sacris Clericorum electionibus. Ad has spectare possunt tres Natalis ALEXANDRI in histor. Eccles. Sæc. I. dissertationes, nempe: *de usu sortium in Sacris electionibus; de septem Diaconorum electione; & de Jure Christianæ Plebis in Sacrorum Ministrorum electione*. Exstat & CABASSUTII dissertatio *de prisco eligendi eos, qui ad sacros Ordines initiandi erant*, *ritu* in ejusdem *Notitia Ecclesiastica*, Lugd. 1680. *p.* 659. *seq.* Addo duas totidem Protestantium dissertationes. Sunt hæ 1. Christ. Henr. ECKHARDI dissertatio *de ritu sanctiori cœtui solemni acclamationibus Sacrorum Antistites eligendi*, quæ exstat in Actis Societatis Latinæ Jenensis *Vol. II.* Lipsiæ 1743. *pag.* 123. *seqq.* 2. Frid. Wilh. CARSTED dissertatio *sistens Ministrorum Ecclesiæ apud veteres Christianos*, *ope sortitionis designationem*, Halæ 1751.

IV. De Cœlibatu nunc aliquid dicendum. Sufficere fortasse posset (quin BELLARMINUM, TURNELIUM, WITASSIUM, MANNHART *Ant. Christ. n.* 44. & BINERUM in *apparatu ad Jurisprudentiam Ecclesiasticam* P. V. *pag.* 30. *seqq.* appellemus) sufficere, inquam, fortasse posset opus, quod an. 1774. Romæ edidi, adscribere, nempe *Storia Polemica del Celibato sacro*. Nam præterquamquod in ea historia quæcumque ad Cœlibatum facientia ex Ecclesiastica historia, & Sacra vetustate peti possunt, colligere, & quanta licuit diligentia, perpendere studui, in Præfatione indicem præmisi hujusce disciplinæ cum hostium, tum vindicum. Est tamen quod in hoc catalogo (quoniam sese offert occasio) opportune emendem; est quod adjiciam. Corrigendum est, quod p. XI. Robertum CENALEM *Arboricensem*, seu Abrincensem in Gallia Episcopum ad Sardiniam perperam revocavi, & *Arborensem* Archiepiscopum (di Oristagni) dixi. Addendi vero quatuor sunt. Primus, qui Ferdinandum de SANTELLA inter, & Goffredum BOSSUART collocabitur, Hermolaus ille BARBARUS est, qui postea Patriarcha fuit Aquilejensis; hic enim an. 1472. quo annum ætatis agebat octavum, & decimum, *de Cœlibatu* tractatum scripsit numquam editum. Alter est Josephus Simonius ASSEMANUS, qui in *Bibliotheca Juris Orientalis Lib. V. P. III. cap.* 13. & 14. non pauca habet de cœlibatu apud Græcos. Tertium habeto SELVAGGIUM *Antiquit. Christian. Lib. I. P. II. pag.* 113. *seqq.* Quartus erit Abbas de VILLIERS. Is an. 1761. volumen in 12. cui titulus: *Apologie du Celibat Chrètien*, Parisiis edidit adversus illum impium librum, de quo in eadem Præfatione dixi *p.* 28. *seqq. Avantages du mariage*. De hac *Apologia* confer Trivultianos Patres in Litterariis an. 1762. Ephemeridibus *artic.* 33. *mensis Februarii p.* 510. *seqq.*

V. Habitum Clericorum exteriorem a Laicorum vestitu jam primis Ecclesiæ Sæculis, ac saltem tertio fuisse distinctum BARONIUS *ad ann.* 261. ex S. Cypriani actis conjecerat. Alii hanc vestium diversitatem nonnisi serius invectam censent, ut MANNHART *Antiq. Christian. num.* 97. *p.* 372. SELVAGGIUS *Lib. I. P. II. cap.* 12. §. 1. Honoratus a S. MARIA *Animadv. in Regul. & usum Critices T. II. Lib. IV. diss.* 6. *art.* 1. Vide & Pompejum SARNELLIUM in Epistolis Ecclesiasticis Neapoli Italice editis 1686. *pag.* 110. *seqq.* epistolam *dell' abito Clericale*, uti etiam Anonymum, seu potius Jacobum BOILEAU in *historica disquisitione de re vestiaria hominis sacri vitam communem more civili traducentis*, Amstel. (Rothomagi) 1704. & PELLICCIAM in Appendice *de re vestiaria Clericorum T. II. pag.* 177. *seqq.* Quod de Clericorum vestibus indicavimus, idem multo magis de tonsura dictum esto, cujus nonnisi quarto (si alios audimus quinto, aut etiam septimo) Sæculo prima deprehenduntur vestigia. MIDDLETONIUS in ea epistola, quam hujus partis *cap.* 3. memoravimus, morem, quo Ecclesiastici Viri apud

nos

nos capillos præcidunt, & attondent, ab Ægyptiis nos mutuasse contendit. Tantam hominis hujus audaciam castigavit Paulus Maria PACIAUDIUS in erudito libro, quem an. 1758. e Palleariniano typographio Romæ emisit *de Sacris Christianorum balneis cap.* 8. Conferri in eamdem rem poterunt, & si non omnia omnes ad accuratiores Critices regulas exegerint, Prosper STELLARTIUS *de tonsura Paganorum, Judæorum, & Christianorum*, Duaci 1625. Andreas SAUSSAYUS in *Panoplia Clericali, sive de Clericorum tonsura, & habitu*, Parisiis 1649. Thomas HURTADUS in *Resolutionibus de vero catholico martyrio fidei*, Colon. 1655. ubi *pag.* 370. *seqq. digressionem* habet *de tonsura, & coronis gentilitatis, Synagogæ, & Christianismi*, Gastonem CHAMILLARD *de corona, tonsura, & habitu Clericorum*, Parisiis 1659. 8. Joh. MORINUM in Exercitatione XV. *de tonsura Clericorum secundum Latinos, & Græcos P. III. Comment. de Sacr. Eccl. ordinat.* Joh. MABILLONIUM in observatione *de tonsura Laicorum, Clericorum, & Monachorum* Præf. ad Acta SS. Ord. Benedict. Sæc. III. *P. I. pag.* 3. *seq.* edit. Parif. 1612. Pompejum SARNELLIUM in epistolis Ecclesiasticis *ep.* 10. *della canonica Chericale corona pag.* 62. *seqq.* cujus epistolæ apologiam habes *ibid. pag.* 75. *seqq.* & *Epist.* 2. *pag.* 87. *seqq.* Henricum NORISIUM *Prælect. Pisana VI.* T. IV. oper. Veron. edit. *p.* 635. *seqq.*

VI. Episcoporum vero quanti in primæva Ecclesia dignitas habita fuerit, & quibus illi honoris titulis compellati, BINGHAMUS exequutus est *T. I. origin. Lib. II. cap.* 2. quo duce multa in idem argumentum disseruerunt MAMACHIUS *T. IV. Origin. & Ant. Christ. Lib. IV. P. I. cap.* 4. *pag.* 284. *seqq.* & SELVAGGIUS *Lib. I. Ant. Christ. P. I. cap.* 12. §. 4. & 5. Confer tamen quæ adnotavi *T. VI. histor. Litter. Italiæ pag.* 499. *seqq.*

VII. Magno quoque in honore Presbyteri habebantur. Nec mirum, quum illi Episcoporum Senatum, ac Presbyterium constituerent. Qua de re vide infra CABASSUTII Dissertat. XXXIV. & SELVAGGIUM *Lib. I. P. II. cap.* 1. §. 2. Id ipsum Romæ servatum novimus. Confer COUSTANTIUM *Præfat. ad Tom. I. Epistol. Romanor. Pontific.* & eumdem SELVAGGIUM *Lib. I. P. I. cap.* 15. §. 9.

CAPUT XXIII.

Christianorum primis tribus Ecclesiæ Sæculis prudentia, atque patientia.

I. CHristianorum *Prudentiam* illustrat, multisque confirmat MAMACHIUS *de' costumi de' primitivi Cristiani T. II. cap.* 4.

II. *Patientiam* vero quum FLEURYUS duobus potissimum argumentis explicet, & quod a seditionibus, ac popularibus tumultibus Majores nostri alieni maxime fuerint, & quod ne caussam quidem suam tueri, nisi primum sub Hadriano cœperint; ad primum quod attinet, videsis eumdem MAMACHIUM *T. III. orig. & Antiq. Christian. p.* 434. *seqq.* & FABRICIUM in *salutari luce Evangelii cap.* 10. *num.* 4. ad alterum vero quod spectat, primosque illos nostræ fidei apologetas (fuerunt hi ARISTO, QUADRATUS, ARISTIDES, tum JUSTINUS, ATHENAGORAS, MELITO, APOLLINARIS, MILTIADES, quos deinceps alii plures sequuti sunt) consule eumdem FABRICIUM in libro *de Veritate Religionis Christianæ*, Hamburgi 1725. *cap.* 2. & 3.

PARS TERTIA.

Ecclesia Christi in libertatem asserta.

CAPUT PRIMUM.

Prævium examen, ceteraque ad Baptismum præparatio.

I. *CAtechumeni*. Multa de Catechumenis adnotavimus *Bibliogr. P. II. cap.* 3. Reliqua addemus. De his igitur in Joh. MORINI operibus posthumis, Parisiis 1703. liber exstat *de disciplina a Patribus observata in Catechumenorum expiatione, & eorum ad Baptismi susceptionem præparatione*; quem ego librum, T. X. mei *Thesauri Theologici pag.* 12, 86, recudi jussi.

Sunt

Sunt etiam, quæ de Catechumenis utiliter legas apud FILESACUM in opusculo inscripto: *Lux Baptismi, & candor*, ALBASPINUM *observ. Eccles. Lib. II. cap.* 1. 2. 29. 35. & 36. BONAM *Lib. I. Rer. Lit. cap.* 16. ubi de Missa Catechumenorum, TOUTTEUM *Diss. II. de Catechesibus S. Cyrilli Hierosl.* SELVAGGIUM *Lib. I. P. II. cap.* 17. PELLICCIAM *de Christ. Eccles. politia T. I. Lib. I. Sect.* 1. *cap.* 1. Idem Argumentum pertractarunt e Protestantibus, ut quos P. II. cap. 3. in notis laudavi, nunc omittant, Tobias PFANNERUS in libro singulari Francofurti 1685. & Vinariæ 1688. Ægidius STRAUCHIUS, cujus Κατηχούμενος *descriptus dissertatione Historico-Theologica* prodiit Wittemb. 1659. Balthassar CELLARIUS *de Catechumeno*, Helmstadii 1657. Matthæus LARROQUANUS *Adversar. Sacror. pag.* 416. & 493. Joh. Benedictus CARPZOVIUS *Diss. ad librum* AUGUSTINI *de catechizandis rudibus*, Lipsiæ 1688. cum primis vero BINGHAMUS *Orig. Eccles. Lib. X. cap.* 1. & 2. Ordinem ad faciendum Catechumenum edidi ego primum T. XXXVI. Sylloges Calogeranæ Opusculorum *p.* 83. *seqq.* deinde notis auctiorem in meis *Excursibus litterariis p.* 235. *seqq.*

II. Erant qui susceptionem Baptismi ad mortem usque differrent. Sigismundus Jacobus BAUMGARTEN, Halæ 1747. dissertationem dedit *de procrastinatione Baptismi apud veteres, ejusque caussis*. Qui morte imminente Baptismum susciperent, *Clinici* vocabantur; de quibus CHARDONIUM consule *T. I. hist. Sacram.* & Marquardum GUDIUM in diss. *de Clinicis, sive Grabatariis veteris Ecclesiæ*, Jenæ 1657.

III. De Baptisteriis quidam Auctores sunt, quos citatis in notis ad Cap. II. superioris partis adjiciamus: sunt autem qui singularia quædam Baptisteria illustrarunt. In his Viri sane clarissimi Comes Fridericus ALTHANUS, qui quam Patavii an. 1749. Italice ediderat de Baptismali hieroglyphico epistolicam dissertationem, eam latine redditam in calce operis *de Calendariis in genere p.* 383. *seqq.* iterum dedit Venetiis 1753. 8. P. Josephus ALLEGRANZA Dominicanus, cujus dissertatio *dell' antico fonte battesimale di Chiavenna* exstat Tomo XIV. novæ Sylloges Calogeranæ opusculorum *p.* 118. 210. Hannibal Eques OLIVIERI de Abbatibus, a quo Pisauri 1777. insigne opus accepimus *dell' antico Battistero della S. Chiesa Pesarese* 4. tandem Stephanus Alexander WURDTWEIN Eminentiss. ac Celsiss. Archiep. & Electoris Moguntini Consiliarius Eccles. & insignis Ecclesiæ Colleg. B. M. V. ad Gradus Decanus. Edidit ille Moguntiæ ex Electorali typographio *Commentationem* infra recudendam *Diss. III. Historico-Liturgicam de Baptisterio Moguntino*, quod exstat in eadem Ecclesia B. M. V. ad Gradus 4. Est etiam penes me vere præclara de Baptisteriis Italica epistola, quam imperfectam moriens Panhormi reliquit P. Antonius Maria Lupius, atque ego, ut facilius typis excudi posset, quoad licuit, absolvi: nondum tamen quod percupieram, & Siculi jure quodam efflagitabant, publicam, quam maxime merebatur, lucem obtinuit.

IV. Cetera quæ ad Baptismum spectant habes in notis ad hoc caput, & *P. II. cap.* 2. cum in notis ad idem caput, tum in hac nostra Bibliographia. Unum tamen addere placet de Baptismi ministris. Episcopos præcipuos, eosque ordinarios hujus Sacramenti ministros Antiquitas habuit. Presbyteri quoque jure suo, non tamen sine Episcoporum auctoritate illud quoque administrabant. Diaconis id etiam concessum fuit, sed tantum ex delegatione. Vide THOMASSINUM *de Eccl. discipl. P. I. Lib. II. cap.* 29. cui addes SVICERUM *Thes. Eccl. P. I. p.* 630. HILDEBRANDUM in *Rituali Baptismi veteris p.* 49. BINGHAMUM in *historia Baptismi a Laicis administrati P. I. cap.* 1. *Sect.* 5. De Laicis, ac potissimum feminis non eadem fuit veterum omnium sententia. Confer SELVAGGIUM *Lib. III. Antiq. Christ. cap.* 2. §. 2. & quos appellavi Protestantes, BINGHAMUM præsertim cum in citata *historia Baptismi Sect.* 7. 8. & 17. tum *origin. Eccles. Lib. XIX. cap.* 3. §. 4. Quod ad feminas adtinet legi præterea possunt Petrus FANTINUS ad BASILIUM Seleuciensem *de vita S. Theclæ*, & qui Baptismum per mulieres administratum, necessitate ita jubente, legitimum esse singulari dissertatione Hauniæ 1689. vulgata ostendit Hector Godof. MASIUS.

CAPUT II.

Ecclesiarum Christianarum forma, & ornatus.

I. Consule notas in hoc caput. Pauca tantum heic veluti auctaria adtexemus. Ac primum ut de Ecclesiarum antiquitate dicatur, habuisse Christianas Ecclesias ante Magnum Constantinum tam certum est, quam quod certissimum. Aliquid hac de re indicat Josephus Aloysius ASSEMANI in Commentario *de Ecclesiis*, Romæ 1766. §. 10. *art.* 2. Alia dabunt MANNHART *de Antiq. Christ.* §. 3. *num.* 45. *seq.* PELLICCIA *de Christ. Eccl. politia T. I. Lib. II. Sect.* 1. *cap.* 3. MAMACHIUS *de' costumi de' primitivi Cristiani T. I. cap.* 4. §. 2. *n.* 2. & 3. Joh. CIAMPINUS *Veter. Monum. cap.* 18. Alexander DONATUS *Lib. IV. de Urbe Roma*, & ex Josephi MEADE Anglico libro BINGHAMUS & ipse Anglus *Lib. VIII. cap.* 1. §. 13. *seqq.* Quarti, & posteriorum Sæculorum Ecclesias quis percenseat? Suffecerit tamen CIAMPINII *Synopsim historicam* indicare *de Sacris ædificiis a Constantino M. constructis*, Romæ 1693. cui adde FABRICII *Bibliographiam antiquariam p.* 414. Originem vero Templorum in Germania si quæras, consule Cl. Franc. Xaverium HOLL in *Statistica Ecclesiæ Germanicæ P. I. cap.* 16. §. 297. De differentia porro inter Ecclesias primorum Sæculorum, & Ecclesias sequentium temporum vide BINGHAMUM *cit. Lib. VIII. cap.* 2. ex quo laudatus ASSEMANUS *l. c. art.* 3.

II. Quod ad Templorum nomina, formam, & partes adtinet, eosdem Auctores addes citatis in notis, MAMACHIUM, inquam, *cit. T. I. cap.* 4. §. 2. *n.* 4. *seqq.* MANNHART *n.* 48. *seq.* PELLICCIAM *cap.* 2. *seqq.* & quod ad Germanicas Ecclesias HOLL §. 299. Nec omittendus BINGHAMI Epitomator SELVAGGIUS *Lib. II. P. I. cap.* 1. *seqq.* qui de Ecclesiarum consecratione agit *cap.* 5. Huc spectant duæ Petri GALLADE dissertationes an. 1761. Heidelbergæ editæ, altera inscripta: *Templorum Catholicorum antiquitas, & consecratio*, altera: *Sanctitas Templi ritibus Catholicis consecrati*.

III. Plures, qui de altaribus disserunt, Auctores habes in notis. Addendi SELVAGGIUS *Lib. II. P. I. cap.* 2. §. 6. *seqq.* & PELLICCIA *cap.* 5. qui *cap.* 6. de florum fasciculis, candelabris, aliisque Altaris ornatibus agit. Vas illud, in quo Eucharistia recondebatur, potissimum in altari spectandum, nunc *Pyxidis*, nunc *Columbæ*, nunc *turris* nomine donabatur. Vide SELVAGGIUM *Lib. III. cap.* 10. §. 1. Crucem fixit doctissimis Viris Turonensis II. Concilii Canon III. quo decretum fuit, *ut Corpus Domini in altari, non in imaginario ordine, sed sub crucis titulo componatur*. Obscurum sane locum feliciter illustrasse idem SELVAGGIUS mihi videtur loco nuper citato *num.* 4. *pag.* 200. Vide tamen etiam eruditissimum Canonicum Joh. Jacobus DIONISI in egregio libello qui prænotatur: *Osservazioni sopra un' antica Cristiana scoltura ritrovata nel recinto della Cattedral di Verona*, Veronæ 1767. *pag.* 20. *seqq.* Veterem (ne hoc incautus omittam) etiam apud Græcos, pallio vestiendorum altarium morem illustrat, atque a THIERSII argumentis vindicat P. Cajetanus CAPYCIUS in diatriba *de vetusto altaris pallio Ecclesiæ Græcæ Christianorum*, Neapoli 1756. 4. *pag.* 34. *seqq.*

IV. Inter partes Templi memorandum *Secretarium*, seu *Diaconicum magnum*, hoc est *Vestiarium*, quod vulgo dicitur *la Sagrestia*. Aliqua de eo habes apud BINGHAMUM *Lib. VIII. cap.* 7. §. 7. *seq.* aliosque auctores a FABRICIO indicatos *Bibl. Antiq. p.* 415. quibus addes P. Liberatum FASSONIUM in diss. *de Puellarum monasteriis Canone* 38. *Epaonensis Concilii celebratis*, Romæ 1757. *pag.* 84. *seqq.* Verum de Secretariis absolutissimum commentarium a præstantissimo Francisco CANCELLERIO expectamus, postquam de Vaticanæ Basilicæ variis Secretariis antiquis, & novis luculentum illum, quem summo labore, & exquisitissima eruditione, multisque cum perraris, tum etiam ineditis monumentis exornavit, tractatum (quod maxime optamus) in lucem emiserit.

V. Multa de variis Christianorum templorum ornamentis collegerunt BELLARMINUS *Lib. III. de Cultu Sanctorum cap.* 6. Julius Cæsar BULENGERUS *de donariis Pontificum*, Theophilus RAYNAUDUS in *heteroclitis spiritualibus p.* 184. *seqq.* Hæretici ista improbant. Adjecimus in hac nova Fleuryriani operis editione Joh. TOMCI Marnavitii Episc. Bosnensis rarissimam *pro sacris Ecclesiarum ornamentis, & donariis contra eorum detractores* dissertationem, quæ Romæ a. 1635.

exiit ab Auctore Card. Antonio Barberinio inscripta. Petrus GALLADE, cujus paullo ante memini, an. 1762. tertiam Heidelbergæ protulit dissertationem prænotatam: *Sanctitas Templorum Catholicorum dotata, ac ornata*. De Germanicarum Ecclesiarum ornatu adi Cl. HOLL §. 300. cum primis vero celsissimum Abbatem, & Principem Martinum GERBERTUM in *veteri Liturgia Alemannica P. I. disquisit. 3. de Sacr. ædibus cap. 1.*

VI. Asyli privilegio gaudent Ecclesiæ, de quo innumeri fere Scriptores. Multos FABRICIUS percenset *Bibliograph. Antiq. cap. 9. num. 26. p. 422.* Ego quoniam hæc tractatio ad jurisprudentiam Ecclesiasticam potius spectat, quam ad sacras antiquitates, paucos adnotabo, qui apud FABRICIUM desiderantur. Sunt autem BINGHAMUS *Lib. VIII. origin. cap. 2.* Cl. Præsul Josephus Maria PERRIMEZZO *della Immunità de' Sagri Luoghi tra' Cristiani*, Urbini 1730. fol. Franc. Xaverius ZECH in eruditissima dissertatione *de jure Asyli Ecclesiastici*, Ingolstadii 1761. quem propterea merito in Tomum V. *Thesauri juris Ecclesiastici* intulit celeberrimus Antonius SCHMIDT *p. 244. seqq.* Joseph Aloysius ASSEMANI *de Ecclesiis p. 71. seqq.* SELVAGGIUS *Lib. II. P. I. cap. 5. §. 7. seqq.* & Cl. HOLL *libr. cit. §. 306. seqq.* ubi & §. 310. auctores alios Germanos indicat, qui aut de Asylo disseruerunt, aut ejusmodi Scriptores enumerant.

C A P U T III.

Religionis exterior apparatus, ejusque necessitas.

C A P U T IV.

Liturgiæ ordo.

C A P U T V.

Conciones.

C A P U T VI.

Sacrificium, & Sacrificantium Vestes.

C A P U T VII.

Consecratio, & Communio.

C A P U T VIII.

Cantus Ecclesiasticus, & Magnificentia Divini Officii.

AUctoribus quos in notis ad hæc capita indicavi, contenti Lectores sint. Qui plures scire voluerit adeat meam *Bibliothecam Ritualem* tribus tomis comprehensam, & præsertim tractare, & conferre discat Tomi II. caput quintum; nihil enim ad universam rem Ritualem penitus pernoscendam eo capite utilius.

C A P U T IX.

Solemnitas Festorum, & Sacræ peregrinationes.

I. AUctores aliquot, qui de Festis diebus egerunt, laudavimus in notis. Addendi sunt Joachimus HILDEBRANDUS in Libello *de diebus festis*, Helmstadii 1706. 4. Joh. Andreas SCHMIDIUS in *historia Festorum, & Dominicarum* ibidem recusa 1726. & 1729. SELVAGGIUS *Lib. II. Antiq. Christ. P. II. cap. 4. 5. & 6.* PELLICCIA *T. II. de Christ. Eccles. politia Lib. IV. Sect. 2.*

Sect. 2. *cap.* 1. *seqq.* HOLL in *Statistica Ecclesiæ Germanicæ P. I.* §. 274. *ad* §. 294. Vide etiam P. MANNHART *Antiquit. Christ.* §. 5. *num.* 71. *seqq.*

II. Peregrinationes paucis complexus est PELLICCIA *Tom. II. Lib. V. cap.* 5. §. 2. De his copiosius agit MANNHART §. 5. *num.* 84. *seqq.* Aliqua de peregrinationibus in meo quoque Tractatu *de Anno Sancto* invenies *T. II. Lib. IV. cap.* 4. Singularem *de sacra veterum Christianorum Romana Peregrinatione* disquisitionem edidit Cl. Petrus LAZERUS Romæ 1774. 4. Johannes vero STALLENUS Coloniæ 1643. *vindicias* dedit *religiose peregrinantium*. 8.

III. De Christianorum Calendario, de quo P. ZECH dissertationem suo loco exhibebimus, disserunt PELLICCIA *T. II. Lib. IV. Sect.* 1. *cap.* 1. §. 4. & 5. atque HOLL *lib. cit.* §. 295. qui etiam *p.* 433. *seq.* alios auctores indicat, qui de Calendario Gregoriano vel historicam, vel Astronomicam notitiam præbent. In his Cl. Josephus KLEINER in egregia *exegesi*, *quibus de caussis Patres Nicæni Pascha Christianorum eodem cum Judæis die celebrari vetuerint*, Hildebergæ 1777. opposita programmati Joh. Augusti ERNESTI ordinis Theol. Procancellarii Lipsiæ edito 1775.

CAPUT X.

Ecclesiasticæ Pœnitentiæ ritus.

Vide Auctores in notis indicatos, quibus addes

Marianum VICTORIUM in *historia de Sacramento Confessionis, & de antiquis Pœnitentiis* Romæ 1562. 8.

Joh. DARTIS *tractatum de canonica Ecclesiæ disciplina circa Sacramentum Pœnitentiæ*, & *ejus veteres ritus*, operum Paris. edit. 1656. P. III. pag. 47. seqq.

Joh. MORINI *Commentarium historicum de disciplina in administratione Sacramenti Pœnitentiæ*, Antuerpiæ 1682.

Joh. MABILLONII observationem *de triplici modo profitendi pœnitentiam in extremis*; item observationes historicas *de Confessione, qualis ea fuit Sæculo VIII.* in ejus Præfationibus ad Acta SS. Ord. S. Benedicti.

Jacobi BOILEAU, *historiam Confessionis auricularis*, Parisiis 1684. 8.

P. Franc. Xaverii MANNHART *Antiquitates Christianas* §. 1. *num.* 16. *seqq.*

SELVAGGIUM *Lib. III. cap.* 11. & 12.

PELLICCIAM *T. II. de Christ. Eccl. politia Lib. V. cap.* 1. *ad* 8.

CAPUT XI.

Principes Christiani.

I. Favisse SEVERUM Alexandrum Christianis negaverit nemo; fuit tamen, qui Christianum Imperatorem voluit, sed a Gnosticis initiatum, Paulus Ernestus IABLONSKI in exercitatione de Alexandro Severo *Christianorum Sacris per Gnosticos initiato*, quæ exstat in *Miscellaneis Lipsiensibus novis Vol. IV. P. I. pag.* 57. *seqq.* Exstant nummi quidam Alexandri Severi, qui in Christianorum probrum cusi videntur. De his quæstio fuit inter Clariss. Viros Equitem Victorium, & P. Paciaudium, an nummi illi revera ad Alexandrum Severum spectarent? Vix ego hac de re dubitandum censuerim; nec tamen eos ipso jubente Alexandro cusos crediderim, sed potius ab Ethnicis Alexandro subinsensis, quod Christianos foveret. Vide a me dicta *T. I. histor. litter. Ital. p.* 230. *seqq.*

II. At quid de Philippo Imp.? Magna inter Auctores dissensio est, fuerit ne ille Christianus? Hos ego comperi, qui hoc de argumento scripsere.

David CLERICUS, cujus quæstio, *an Philippi fuerint Christiani?* exstat in ejus *quæstionibus sacris*, Amstelod. 1685. 8. *pag.* 202. *seqq.*

Christianus KORTHOLTUS in Diss. *de Philippi Arabis, Alexandri, Mammææ, Plinii Junioris, & Senecæ Christianismo*, Rostochii 1662. 4.

Conrad. Samuel SCHURTZFLEISCH in gemina dissertatione, altera *de primo Christianorum Imperatore*, Wittemb. 1679. altera *de Philippis Augustis*, ibid. 1698. 4.

Joh. Frider. KOEBER in diss. *de Philippo Arabe, utrum primus Christianus Imperator fuerit*, an potius *Constantinus M.?* Geræ 1680.

Joh. Georg. NEUMANNUS in diss. historica *de Philippo Arabe, primo, ut videtur, Christianorum Imperatore*, Wittemb. 1684.

Joh. CIAMPINIUS in disquisitione *de duobus emblematibus, quæ in Cimelio Card. Carpinei asservantur, in quorum altero præcipue disceptatur, an duo Philippi Imperatores fuerint Christiani?* Romæ 1691.

Theodorus HORNIUS in Exercit. Academica *de Philippi Arabis Augusti fide Christiana*, Gryphiswaldiæ 1693. 4.

Christophorus CELLARIUS in diss. *de primo principe Christiano* habita an. 1698. & inter ejus dissertationes Academicas excusa Lipsiæ 1712. 8.

Ant. SANDINIUS in diss. *de primo Imperatore Christiano*, inter ejus XX. dissertationes ad vitas RR. PP.

Fr. Thomas Vincentius MONELIA in diss. *de religione utriusque Philippi Aug.* Romæ 1741.

Fr. Thomas Maria MAMACHIUS *T. II. orig. & Antiq. Christian. p.* 252. *seqq.*

P. SALA in Card. BONÆ *res Liturgicas*.

Joh. Laurentius BERTI *hist. Eccles. T. III. diss.* 2. *cap.* 17.

Joh. Laurent. MOSHEIM in utramque partem disputat in Commentario *de rebus Christianorum ante Constantinum M. p.* 471. *seqq.*

Quamcumque sententiam tuearis, hoc certum est, errasse fere omnes, qui in hoc argumento versati sunt, dum quod de Philippo scribit Eusebius *Lib. VI. cap.* 34. fuisse illum ab Episcopo publicæ pœnitentiæ addictum, ad S. Babylam referunt Antiochenum Episcopum, qui Philostorgio *hist. Eccl. Lib. VII. n.* 8. immo & S. Joh. Chrysostomo *lib. contra Gentiles* testibus Imperatorem Templi ingressu prohibuit. Nimirum diversæ omnino sunt hæ historiæ, ut Cl. Bollandianus Petrus BOSCHIUS ostendit in *historia Chronologica Patriarcharum Antiochenorum num.* 62. *seqq.*

III. Paucis, quos habes in notis, de Magno Constantino Scriptoribus addi plurimi possent. Verum eos in J. A. FABRICII *Salutari luce Evangelii* percensos invenies *p.* 265. *seqq.* Unum, aut alterum adscribam. Vitam Constantini M. *disputatione historica* a Gothofredo VOIGT descriptam typi Rostochienses emisere an. 1675. Eamdem per annos digestam invenies inter Panegyres veterum curante P. Jacobo de la BAUNE S. J. recusas *p.* 182. *seqq.* Venetæ edit. 1728. Verum quis crederet, potuisse Constantini M. Christianismum in dubium revocari? Revocavit tamen Christ. THOMASIUS in *Observationibus Halensibus T. I. p.* 389. *seqq.* Christianæ tamen ejusdem Imperatoris fidei vindex prodiit Joh. FRICKIUS in diss. *de fide Constantini M. haud dubie Christiana*, Ulmæ 1713. Hanc inficiari quum Burch. Gotth. STRUVIUS non auderet, aliud commentus est, quo illam saltem infirmaret. Igitur eodem illo anno 1713. Jenæ dissertationem edidit *de Constantino M. ex rationibus politicis Christiano*. Sed STRUVIUM sequenti anno Lipsiæ refellit Godofr. Christ. LENTNERUS dissertatione opposita *de Constantino M. non ex rationibus politicis Christiano*.

IV. THEODOSII quoque Magni FLEURYUS meminit, cujus Historiam (ut TILLEMONTIUM, aliosque prætereams) FLECHIERUS Gallice conscripsit, per annos vero, quem nuper laudavi, P. Jacobus de la BAUNE inter veterum Panegyres digessit *p.* 304. *seqq.* Ad ea, quæ Auctor noster narrat, propius accedet Adami RECHENBERGII dissert. *de Theodosio M. Imp. excommunicato*.

CAPUT XII.

Mores Clericorum.

I. MIrum est, FLEURYUM nihil de Ecclesiastica Hierarchia propagata, nihil de variis, quæ Sæculo IV. & sequentibus invectæ sunt, dignitatibus indicasse. Ne nimius sim, auctor meis Lectoribus ero, ut de Hierarchia Romanæ Ecclesiæ Dominici GEORGII disserta-

tio-

tionem I. Tomo II. *de Liturgia Rom. Pontif.* præmissam consulant; quod ad cæteras per utramque orientis, & occidentis Ecclesiam dignitates, conferre poterunt P. Petrum Josephum CANTELIUM S. J. in *Metropolitanarum Urbium historia civili, & Ecclesiastica T. I. P. I. diss. 1. 3. 4.* THOMASSINIUM *de Benef.* BINGHAMUM *orig. T. I. Lib. II.* P. Hadrianum DAUDE S. J. in *Majestate Hierarchiæ Ecclesiasticæ*, celeberrimum Juris Canonici interpretem Franc. Xaverium ZECH in *Hierarchia Eccles.* SELVAGGIUM *Ant. Christ. Lib. I. P. I. cap. 15. 17. seqq.* & PELLICCIAM *de Christ. Eccles. Politia T. I. Lib. I. Sect. 2. & Sect. 4.* De Hierarchia Ecclesiæ Germanicæ consulatur Cl. HOLL P. I. *Statisticæ* alias a nobis cum laude citatæ *cap. 4. seqq.*

II. Canonicorum historiam Raymundus CHAPONELLUS Gallice Parisiis evulgavit 1699. 12. quæ tamen censuram non effugit. Nam Ludovicus HUGO Ord. Præmonstr. Luxemburgi a. 1700. edidit *Critique de l' histoire des Chanoines*. Plura de Canonicis dabunt Pompejus SARNELLIUS in libro qui inscribitur: *Il Clero secolare nel suo splendore*, Illustriss. GARAMPIUS in egregiis dissertationibus, quibus vitam B. Claræ Ariminensis civis suæ illustravit, MURATORIUS *Antiq. Italic. diss.* 62. MAZOCHIUS in Diss. *de Cathedrali Ecclesia Neapolitana*, & quem nuper appellavi, Franc. Xaverius HOLL *Statisticæ P. I. cap. 11.* ut omittam quos LIPENII *Bibliotheca realis* aucta, & emendata 1757. habet V. *Canonicus*.

III. Ad Agapetas quod adtinet præter dissertationes, quas in Mantissa ad hanc partem exhibituri sumus, de illis differunt Henr. DODWELLUS in differt. *de flagitio mulierum cum Clericis concumbentium*, *eaque occasione* de Συνεισακτοις, dissert. Cyprianic. *pag. 21. seqq.* Joh. Nicolaus QUISTORPIUS in exercitatione *historico-Theologica* Αδελφαι, Αγαπηται & Συνεισακτοι *considerata*, Rostochii 1692. 4. BINGHAMUS *orig. Eccl. T. II. Lib. VI. cap. 2. §. 13.* & Agnellus HONORATUS diss. *delle Donne subintrodotte, o sieno Agapete*, in ejus Italicis Dissertationibus Ecclesiasticis, Lucæ 1737. *p. 34. seqq.* Quid de hujusmodi subintroductis mulieribus sancitum a Nicæno I. Concilio fuerit *Can. III.* vide in mea Cœlibatus Sacri Polemica historia *Lib. I. cap. 4. pag. 81. seqq.*

CAPUT XIII.

Ecclesiæ opes.

Vide notas ad hoc caput.

CAPUT XIV.

Hospitalia.

Et heic vide notas.

CAPUT XV. XVI. & XVII.

Monasteria, &c.

I. AUctores qui de Monachis scripsere, in notis appellavimus. Duas præsertim in Mantissa dissertationes dabimus.

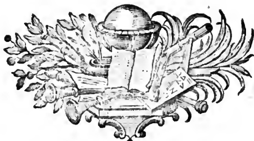
Altera MABILLONII est *de Monachorum origine, statu, & regulis in occidente ante S. P. Benedictum*. Ad Benedictinos quod adtinet exstat in Actis SS. Ordinis Bened. *Sæc. III. P. II.* in fine Philippi BASTIDE dissertatio *de antiqua Ordinis S. Benedicti intra Gallias propagatione*. Angelus Maria Card. QUIRINUS cum inter Benedictinos Monachus ageret, *de Monastica Italiæ historia conscribenda* dissertationem cum notis Romæ edidit 1717. De Benedictinis Hispaniæ confer Cajetanum CENNIUM Tom. II. *de antiquitate Ecclesiæ Hispanæ Diss. VI.* & qui *vindicias antiquitatum Monasticarum Hispaniæ adversus Cajetanum* CENNIUM, Arretii 1753. vulgavit, P. Abbatem SCARMAGLIAM. *Monasteriologium Germaniæ* edidit Carolus STENGELIUS. Multa de ejusdem Germaniæ Monasteriis, atque universim *de Clero Regulari in Germania* paucis com-

complectitur, qui & alios auctores indicat Cl. Holl in *Statistica Ecclesiæ Germanicæ P. I. cap.* 14.

Altera dissertatio auctorem habet virum doctum Petrum Magagnottum *de antiquo ritu offerendi Deo pueros adhuc impuberes, præsertim sub regula S. Benedicti*. Ejusdem argumenti est *Puer Religioni oblatus*, qua in dissertatione Heidelbergæ 1769. edita Cl. Petrus Gallade agit *de potestate parentum proles suas impuberes Deo in religione offerendi, de oblationis hujus ritu, deque ejus effectibus*.

II. De aliis Cleri Regularis institutis præter singulorum ordinum historicos consulere poteris Bonannium in Catalogo ordinum Religiosorum Italice, & Latine vulgatum Romæ 1706. Hermantii historiam Gallice scriptam, ac Parisiis 1710. quatuor voluminibus 12. editam ordinum Religiosorum, & Congregationum Regularium, & Sæcularium Ecclesiæ, Hippolyti Heliot historiam ordinum Religiosorum Gallice Parisiis 1714. 1719. octo voluminibus in 4. propositam, quæ & Italice versa prodiit.

III. Vindicias Cleri Regularis agit P. Hadrianus Daude S. J. tum in præfatione apologetica Tomi II. *Majestatis Hierarch. Eccles.* tum in *propemtico ad Religionis, ac ascesеos sacræ adversarium*. Legendæ quoque omnino sunt Cl. V. Andreæ Rudel *Cleri Christiano-Catholici Sæcularis, & Regularis vindiciæ canonicæ*, Heildebergæ vulgatæ. Atque hæc satis esse possunt, ut qui Fleurium nostrum legerint, auctores noscant, quibuscum non sine fructu illius dicta contendant. Bibliographiam Sacrarum Antiquitatum multo ampliorem dabimus quum quæ adornamus Antiquitatum Christianarum elementa perficere, atque in vulgus emittere licuerit.

AUCTO-

AUCTORUM,
QUORUM DISSERTATIONES HEIC EDEMUS
INDICULUS.

Romanus numerus ad partem operis, Arabicus ad Dissertationem pertinet.

INDEX CHRONOLOGICUS

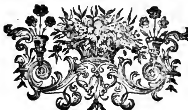
Operum omnium, quæ hactenus a FRANC. ANTONIO ZACCARIA prodierunt

A CAROLO BUDARDIO Presbytero Romano concinnatus.

Carolus Budardius Presbyter Romanus Antonio Zattæ Veneto typographo

S. P.

ET tibi, & litterariæ Reipublicæ universæ optime consuluisti, qui de recudenda in tuo typographio *disciplina Populi Dei* annis ab hinc viginti a Franc. Antonio Zaccaria adnotationibus, & dissertationibus illustrata demum cogitaris. Verum sinas, ut in calce eruditissimi hujusce Commentarii Index operum omnium a Cl. Editore in lucem hactenus emissorum a me adjiciatur. Nam & id e plurimis præstantissimis Viris expeti intelligo, quum plane imperfectus, & mancus sit qui Polemicæ Sacri Cœlibatus historiæ an. 1774. adcessit; neque ab Auctore impetrari facile licuisset. Equidem quanta potui diligentia, illum ego confeci. Siquis tamen liber me fortassis fugisset, mirabitur nemo in tanta lucubrationum ejus, ac litterariorum laborum multitudine, ut quo olim donatum Origenem novimus nomine χαλκεντερος vocari, & ipse non immerito possit. Vale Italicæ typographiæ decus, & nobilissimam hanc artem librorum delectu, ac typorum nitore, atque elegantia apud nos amplificare, ut facis, perge. Romæ Kalendis Octobribus An. MDCCLXXXI.

PARS

P A R S   P R I M A.

Opera quæ Auctorem illum habent.

§. I.

Opera ejus nomine prænotata.

1750. *De' Santi Martiri* Fedele, Carpoforo, Gratiniano, e Felino *libri due, a' quali un terzo si è aggiunto dell'antica Badia detta de' SS.* Gratiniano, e Felino *in Arona*. Mediolani apud Franciscum Malatestam 4.

1752. *Bibliotheca* Pistoriensis *descripta, inque duos libros tributa, quorum prior MSS. trium, præcipuarumque Pistoriensium Bibliothecarum Codices, posterior Pistorienses Scriptores complectitur*, Augustæ Taurinorum ex typographia Regia. fol.

1754. *Excursus litterarii per Italiam ab anno* 1742. ad 1752. Venetiis apud Remondinium, 4. Dolendum, volumen, in quo monumenta plura occurrunt, innumeris pene mendis scatere, neque necessariis, quos Auctor paraverat indicibus instructum prodiisse.

1757. *Dissertatio* ad Alphonsi de Ligorio *Moralem Theologiam Prolegomena de Casuisticæ Theologiæ originibus, locis, atque præstantia*. Præmissa est a Remondinio Bassani (non Romæ, uti mendax titulus præsefert) eidem Cl. Viri Alphonsi de Ligorio Morali Theologiæ. fol.

1758. *Conspectus novæ* S. Isidori *Hispalensis operum editionis, quam parat* F. A. Z. Venetiis ex typographio Remondiniano, 4. Utinam bella conticescant, ut quæ ex Hispaniis exspectat, tuto Romam perferri possint! Tunc enim vero de hac editione, quam docti Viri quamplures maxime urgent, serio cogitabit.

1762. *Iter litterarium per Italiam ab anno* 1753. *ad annum* 1757. Venetiis excudit Sebastianus Coleti. Volumen II. est *excursuum litterariorum* quod novo hoc titulo prodiit, ne ulla inter typographos contentio orirętur.

1767. *Dell'antichissima Badia di* Leno *libri* Discipl. Pop. Dei. Tom. I. *tre*, Venetiis apud Petrum Marcuzzi, 4. maj.

Eodem anno Pisauri ex Amatino typographio exiit opus duos in tomos 4. tributum, inscriptumque *Anti-Febbronio, o sia Apologia Polemico-Storica del Primato del Papa contro la dannata opera di* Giustino Febbronio, *dello stato della Chiesa, e della legittima podestà del Romano Pontefice*. Quod opus anno deinde 1770. auctius, & quatuor tomis in 8. comprehensum Cæsenæ Gregorius Biasini typographus recudit.

1769. *Deca di Orazioni Volgari*. Cæsenæ apud eumdem Biasini, 12.

1774. *Storia Polemica del Celibato Sacro da contrapporsi ad alcune detestabili opere uscite a questi tempi*. Romæ apud Zempel. Joh. Chr. Dreysigius hanc historiam an. 1781. a se Germanice redditam Bambergæ evulgavit.

1775. *Dell'Anno Santo, trattato, Opera divisa in quattro libri, Storico l'uno, l'altro Ceremoniale, il terzo Morale, l'ultimo Polemico*, Tomi duo Romæ 8. edente Joh. Bartolomicchi.

1776. *De Sancti Petri Primatu, Romanaque Ecclesia ab eo condita, atque Episcopi jure administrata adversus novissimum librum Londinensibus typis, ut titulus mentitur, excusum*, Dissertatio 8. maj.

—— *Bibliotheca Ritualis. Tomus I. de libris ad Sacros utriusque Ecclesiæ Orientalis, & Occidentalis ritus pertinentibus*. Romæ ex typographio Octavii Puccinelli, 4.

1777. *Storia Polemica delle Proibizioni de' libri*, Romæ apud Generosum Salomoni, 4.

1778. *Bibliotheca Ritualis, Tomus II. de Librorum Ritualium explanatoribus*, Romæ ex typographio Octavii Puccinelli, 4.

1779. *De triumphali Pii Sexti P. M. reditu ad ædes Quirinales Epistola*, Faventiæ ex typographia Archiana, 4. maj. Romæ quoque eodem anno apud Giunchi, 8.

1780. *De ejusdem P. M. a Paludibus Pomptinis reditu Inscriptiones tres gratulatoriæ* palanti folio comprehensæ, Romæ ex typographio Salomoniano.

—— *Dissertazioni varie Italiane a Storia Ecclesiastica appartenenti*, Romæ ex eodem typographio, Tomi duo 8.

—— *Congressi Letterarj sulla controversia tra li Sigg. di Camerino, e di Macerata*, Anconæ 8.

1781. *Bibliotheca Ritualis, Tomi II. pars altera supplementa continens, præmisso Cl. Viri* Joh. Maldonati *inedito de Cæremoniis tractatu, cui præter adnotationes adcedit gemina Editoris dissertatio*. Romæ ex typographio Fratrum Puccinelli. 4.

—— Hoc ipso anno Fulginei prodibunt ex Pompeji Campanæ typographio *Dissertationum Latinarum ad Historiam Ecclesiasticam pertinentium* Tomi duo 4. quorum primus jam e prælo emersit.

Præter hæc exstant ab Auctore nostro edita

1. in opere P. Richa inscripto *Chiese Fiorentine T. I. pag.* 379. *seqq.* Italica Dissertatio *sopra S. Salvi, del quale un braccio conservasi nel Monastero di Firenze detto S. Salvi*, recusa an. 1780. T. II. Sylloges prænotatæ: *Dissertazioni varie Italiane* (Auctoris) *a Storia Ecclesiastica appartenenti, Diss. II. pag.* 32. *seqq.*

2. in Calogerana Opusculorum Synagoge

T. XXX. *p.* 435. *de MSS. Codicibus, qui in Bibliotheca Pistoriensi, ut ajunt, Sapientiæ adservantur*. Vide *Bibliothecam Pistoriensem* postea editam *pag.* 28. *seqq.* ubi eadem epistola auctior prodiit, & emendatior.

Ibidem p. 487. *Ad Illustriss. D. Josephum March. Scarampum* (nunc præstantissimum Viglevanensium Pontificem) *de quibusdam quæ Auctor moliebatur, operibus* epistola.

T. XXXIII. *p.* 343. *In Titi Flavii Clementis, &c. Tumulum Paralipomena*, quæ emendatiora habes cum sequente Epistola T. I. Dissertationum Latinarum Fulginei editarum *pag.* 45. *seqq.*

T. XXXIV. *p.* 229. Epistola *de conjectura Petri Polidorii in postremum versum Epitaphii S. Flavii Clementis*.

T. XXXV. *p.* 101. *Lettera indirizzata all' Em. Card.* Querini *contenente la notizia di alcune cose osservate in un viaggio*. Vide etiam *Excursus Litterarios cap.* 2. *pag.* 9. *seqq.* ubi iterum ea epistola exhibetur.

T. XXXVI. *p.* 83. *Ordo ad Catechumenum faciendum adnotationibus illustratus*; & in iisdem *Excursibus Litterariis* auctior *p.* 235.

T. XL. *p.* 417. *Epistola ad Cl. Vir. Hannibalem Equitem de Abbatibus Oliverium de Benedicti Jovii Comensis Collectaneis Inscriptionum*.

Ibid. p. 439. *Ad Illustriss. Præsulem Joh. Bapt. Passerium epistola, in qua antiqua Urbis Mediolani monumenta ab Alciato prætermissa, & libris duobus a Francisco Cicerejo comprehensa describuntur*. Utraque hæc epistola in *Excursibus* quoque *litterariis* legitur, prior *pag.* 91. posterior *p.* 100.

T. XLI. *p.* 69. *Lettera al Sig. Lorenzo Covi sopra gli Studj, che da lui desidera intrapresi*.

Ibid. pag. 135. *Epistola ad Cl. Vir. Antonium Franciscum Gorium, in qua Alciati antiquarius codex describitur*. Et hæc in *Excursibus Litterariis* iterata est *p.* 72. *seqq.*

T. XLIV. *p.* 469. *Lettera sopra alcuni MSS. delle Librerie di S. Fedele, e di Brera di Milano* ... Exstat etiam in *Excursibus Litterariis* p. 121.

T. XLV. *p.* 167. *Epistola de antiquitatibus quibusdam Aronæ, atque Angleriæ inspectis*. Eamdem habes in iisdem *Excursibus p.* 135.

Ibid. pag. 213. *Lettera sopra alcune giunte, e correzioni al libro del P. Orlandi sull' origine, e progressi della stampa*. Vide eosdem *Excursus p.* 106.

T. XLVI. *p.* 313. *Dissertazione dell' amore, che agli antichi monumenti dovrebbesi avere*, & in *Excursibus pag.* 270.

T. XLVII. *pag.* 469. *Lettera sopra una*

una latina Iscrizione trovata nella Montagna Pistojese.

3. in *Symbolis Gorianis* Decadis *Florentinæ*.

Vol. IV. *pag.* 143. *De C. Nonii Capiani Inscriptione Arimini nuper reperta, epistola*.

Ibid. pag. 177. *Lettere sopra alcune antichità di Pisa*.

Vol. VI. *p.* 161. *Continuazione delle lettere sopra alcune antichità di Pisa*. Decem Epistolæ sunt, quæ in *Excursibus Litterariis pag.* 166. recusæ fuerunt.

Vol. IX. *p.* 65. *De Inventione S. Crucis Dissertatio*, quæ inter varias latinas Nostri Auctoris Dissertationes hoc anno 1781. Fulginei editas quinta est. *T. I. p.* 170.

§. II.

Anonyma, aut pseudonyma.

1741. *Lettere al Signor* Antonio Lampridio (*il celebre* Muratori) *intorno al suo libro nuovamente pubblicato* de superstitione vitanda &c. Panhormi 4. & iterum 1742. Lucæ, eodem Panhormi retento nomine. Quoniam vero Lampridius tres hasce epistolas omni studio refellere conatus fuerat, totidem epistolas Lampridianæ consutationi Auctor opposuerat; quas tamen quod nimis aculeatæ visæ sint, supprimere maluit.

—— *Lettere di* Atromo Trasemaco Calabrese *sul libro* de eruditione Apostolorum *di un tal Giovanni Lami Dottor da Santa Croce in Toscana*, Venetiis apud Dominicum Tabacco, 8. Incredibile dictu est, quantum bilis in has epistolas Lamius evomuerit. Novam igitur earum editionem quam emendatissimam Auctor paravit cum satis prolixa præfatione, ac pluribus adnotationibus, ut Lamianis querelis, conviciis, calumniis occurreret; sed & ab hac curanda optimo consilio abstinuit, ne Christiana caritas gravius læderetur.

1745. *Osservazioni sopra i primi cinque capitoli dell'* Esame Teologico (P. Fr. Danielis Concinæ) *del libro* (P. Nicolai Ghezzii) *intitolato*: Saggio de' Supplementi, &c. Bastiæ, quod oppidum alii Mantinum vocant (revera Massæ Carrariæ) 4.

1750. ad 1759. *Storia Letteraria d'Italia* Tomi V. 8. Venetiis apud Polettum: Tomi VI. & VII. Mutinæ; VIII. cæterique ad XIV. Venetiis, Mutinæ tamen servato nomine apud Remondinium.

1755. *Difesa della Storia Letteraria, e del suo Autore contro le lettere Teologico-Morali di certo P. Eusebio Eraniste, ed altre lettere di un mascherato Rambaldo Norimene*, Mutinæ (Venetiis) apud Remondinium. 8.

1756. ad 1758. *Saggio Critico della corrente Letteratura straniera*, Tomi duo, item Tomi tertii pars I., & II. Mutinæ (Venetiis) apud Remondinium.

1761. *Biblioteca di varia Letteratura straniera antica, e moderna*, a continuazione del *Saggio critico*, Mutinæ apud heredes Bartholomæi Soliani, 12. maj.

1762. *Annali letterarj d'Italia*, Tomo I. e II. Mutinæ (Venetiis) apud Antonium Zattam.

1763. *Annali letterarj d'Italia*, Volume III. *coll' aggiunta di un quarto libro di Biblioteca di varia letteratura straniera*, Mutinæ (Venetiis) apud Zattam. Quartus quoque tomus paratus fuerat, sed typis datus non fuit.

1766. ad 1768. *Biblioteca antica, e moderna di Storia Letteraria, ossia Giornale critico, ed istruttivo de' libri, che a letteraria Storia appartengono, secondo l'ordine delle materie accuratamente disposti*, Tomi III. in 4. singuli in duas partes tributi, Pisauri ex Typographio Amatino. Intermissum utilissimum opus, quum Auctor celeberrimæ Atestiæ Bibliothecæ præfecturam *Antifebronii* sui caussa dimisit.

1770. *Istituzione antiquario-lapidaria, o sia introduzione allo studio delle antiche latine Iscrizioni*, Romæ ap. Joh. Zempel, 8.

1771. *Antifebronius vindicatus, Tomi IV.* Cæsenæ apud Gregorium Blasinium, 8. Næ illi ridiculi sunt, qui hoc opere latinam Italici Antifebronii versionem

haberi putant. Aliud omnino opus est, nec alterum ab altero sejungi potest: quod vel ipse *Antifebronii* VINDICATI titulus docere eos poterat.

1772. *Istituzione Antiquario-Numismatica, o sia introduzione allo studio delle antiche medaglie*, Romæ ex typographio Zempeliano, 8.

1773. *Antidoto contro i libri prodotti, o da produrfi dal Sign. Avvocato Cammillo Blasi intorno la divozione al Sacro Cuore di Gesù con osservazioni, e monumenti*, Florentiæ apud Joh. Baptistam Stecchi, 8.

1774. *In tertium Justini Febronii tomum animadversiones Romano-Catholicæ tribus epistolis comprehensæ. Adcedit appendicis instar* S. Cypriani *Episcopi Carthaginiensis, & Martyris liber* de unitate Ecclesiæ *cum adnotationibus Illustrifs. Massiliensis Episcopi nunc primum ex Gallico idiomate latine redditis, aliisque Editoris adversus Febronium, Bohmerum, & Schubertum recentissimum inter Protestantes Pontificii Primatus oppugnatorem*, Romæ ex typographio Joh. Zempel. 8.

1775. *La vera guida per chi viaggia in Italia*, addita e regione Italici textus Gallica alterius interpretatione, Romæ apud Giunchi in 12. Libellus alicujus pretii, amotis (quod nullo negotio fieri posset) quibusdam erroribus, qui seu editoris, seu illorum, quorum ductui nimia facilitate obsequebatur, vitio, & præfidentia irrepserunt.

1776. *Bibliotheca Selecta historiæ Ecclesiasticæ tum veteris, tum novi Testamenti*, Venetiis apud Franciscum ex Nicolao Pezzana 8. excerpta hæc fuit ex nova Natalis Alexandri editione, de qua *P. II.* §. 2. Atque utinam vulgatior esset! Plurimi certe sunt, qui illam sibi compararent.

1777. *Osservazioni Istorico-Geografico-diplomatiche sopra i principali monumenti, su' quali si appoggia la lite innanzi la Sagra Rota della Chiesa Arcivescovile di Ravenna co' Possessori Enfiteutici, e liberi del Plebato di Porto Maggiore, Consandolo, Majero, Ospital Monacale, &c.* Romæ fol. typis R. C. A.

—— *Nuova conferma delle Osservazioni*, fol. ibid.

—— *Nuova raccolta di 39. documenti comunicati dalla Mensa avversaria*, ibid. fol.

1779. *Lettere critiche contro l' Autore di certo Purgatorio Politico* (stampato a Napoli) Senis 8.

In Romanis Ephemeridibus, quæ eas miris laudibus extollunt, doctissimo cuidam viro e Dominicana Familia falso tribuuntur; sed is non est inclytus Dominicanorum ordo, qui alienis spoliis indigeat.

1780. *Nuovo Effemerologio universale con due discorsi, uno previo sul Calendario, l' altro posto in fine sulle Feste mobili dell' anno*, Romæ apud Salomonium, 12.

1781. *Esami due Storico-Critici di varj documenti, su' quali si appoggia la famosa controversia di Dominio Fondiario della Mensa Arcivescovile di Ravenna col Plebato di Porto-Maggiore, ed altre Ville del Ferrarese*, fol. typis R. C. A.

Exstant præterea nonnulla Auctoris opuscula fictitiis nominibus prænotata in ea opusculorum pro Societate Jesu tum etiam vigente apologeticorum Sylloge, quam an. 1760. Antonius Zatta cœpit Venetiis evulgare. Sunt autem ea

T. I. & II. *Lettere dell' Ab.* NN. *Milanese ad un Prelato Romano apologetiche della C. di G. contro due libelli intitolati: Riflessioni ec.* 1760. 8.

T. XII. *Conversazioni di S. Pier di Arena*, o sia *Ragionamento sull' ortodossia de' Gesuiti ec.* ibid. 1760. 8.

T. XIII. *Lettera del Portoghese Autore delle Riflessioni sopra il Memoriale, ec.* ibid. 8.

T. XVII. *Discorso delle persecuzioni della C. di G. tratto dalla vita di S. Ignazio descritta dal* P. Daniello Bartoli *con una breve Prefazione, e alcune importanti annotazioni di Liberio Candido*, ibid. 1761.

PARS

PARS SECUNDA.

Opera aliena a Francisco Antonio Zaccaria edita, collecta, illustrata, aut in alias linguas versa.

§. I.

Opera ejusmodi quae Editoris nomen praeseferunt.

1749. *Cremonensium Episcoporum series a* Ferdinando Ughellio *primum contexta, deinde a* Nicolao Coleto *aliquantulum aucta, nunc tandem restituta, emendata, pluribusque ineditis documentis locupletata, &c.* Mediolani in Regia curia, 4.

Hoc ipsum opus novis curis auctum, & perpolitum servat auctor inter alia quam plurima, quae typographum praestolantur.

1752. *Theses historicae, Chronologicae, Criticae, Philologicae ad vitam S. Constantini M. ab* Antonio Maria Lupio *Flor. S. J. propositae* (Panhormi 1736.) *cum adnotationibus, & appendice* F. A. Z. Exstant T. IX. *Symbolar.* Gorii *Decad. Florent.* pag. 133. 176.

1753. *Dissertazioni, e lettere Filologiche antiquarie del P.* Antonmaria Lupi *Fiorentino della C. di G. date per la prima volta in luce, adornate di annotazioni, e delle memorie ad esso spettanti*, Arretii apud Michaelem Bellotti, 8. maj. Sit typographi copia: Alias Cl. hujus Viri dissertationes, atque has inter celeberrimam illam apud Siculos de Christianis Baptisteriis edere paratus est adnotationibus a se jamdudum illustratas.

—— *Marmora Salonitana*. Exstant T. II. *Illyrici Sacri Cl. P.* Danielis Farlati *S.J.* in operis calce. Venetiis, fol. Consule historiam litterariam Italiae *T. IX. pag.* 409. *seqq.*

1754. *Delle Masnade, e d' altri Servi secondo l' uso de' Longobardi, ragionamento di Monsign.* Giusto Fontanini, *colle annotazioni del P. Franc. A. Z.* Romae 8. Exstat *T. IX. Symbolar.* Gorii *Decad. Rom. pag.* 127. 199.

1755. *Theologia moralis R. P.* Thomae Tamburini ..... *In hac novissima editione praeter Indices &c. accedunt* F. A. Z. ... *uberrima prolegomena, &c.* Venetiis apud Remondinium fol. Vide quae de hac editione animadversa sunt in historia Litteraria Italiae *T. XII. p.* 330.

—— *Anecdotorum medii aevi maximam partem ex Archivis Pistoriensibus collectio. Accedit series Episcoporum Pistoriensium a* Ferd. Ughell. *primum contexta, a* Nic. Coletio *deinde aliquantulum aucta, nunc ... ex his ipsis monumentis restituta*, Augustae Taurinorum ex typographia Regia fol. Hinc postea seriem Episcoporum excerpsit suis monumentis confirmatam, quae aut seorsum edi, aut in nova aliqua, quam boni omnes exoptant, Italiae Sacrae editione locum habere posset.

1757. *Manuale legendis* expeditius *Rerum Romanarum Scriptoribus perutile, ab Anonymo S.J.* (fuit is P. Carolus Andrian) *an.* 1736. *editum, nunc emendatum multisque in locis auctum, ac Bibliographia praesertim antiquaria locupletatum*, Venetiis in typographio Remondiniano, 12.

—— R. P. Dominici Vivae S. J. *Opera omnia Theologico-moralia Tomi VIII. Accedunt in hac novissima editione F. A. Z. luculentissimae animadversiones, &c.* Ferrariae (Venetiis intellige) typis Remondinianis, 4.

—— Dionysii Petavii *Aurelianensis e S. J. opus de Theologicis dogmatibus nunc primum septem voluminibus comprehensum* (secundum scilicet duas in partes, totidemque volumina tribuitur) *in meliorem ordinem redactum, Auctoris ipsius vita, ac libris numquam in hoc opere editis locupletatum ... dissertationibus, ac notis uberrimis illustratum*, Venetiis apud Remondinium, fol.

1758.

1758. *Jus Canonicum ... explicatum auctore R. P.* Vito Pichler *e S. J. ... accedunt ... utiles quædam adnotationes, atque Vindiciæ cura & studio R. P. F. A. Z.* Pisauri (Venetiis) apud Nicolaum Pezzana, Tomi II. fol.

1761. *Theologia Moralis ante hac breviter concinnata a R. P.* Hermanno Busembaum S. J. *deinde pluribus partibus aucta a R. P.* Claudio La-Croix, *postremo vero multis locupletata &c.* T. III. fol. Ravennæ (Venetiis scilicet) apud Nicolaum Pezzana. Vide heic dicenda §. 2. ad ann. 1749.

—— *Disciplina Populi Dei in Novo Testamento ex Scriptoribus Sacris & profanis collecta a* Claudio Fleury ... *nunc adnotationibus, ac variorum dissertationibus illustrata*, Venetiis typis Antonii Zattæ, T. II. 4.

1763. *Laudensium Episcoporum series a* Ferdin. Ughell. *primum contexta, deinde a* Nicol. Coletio *aliquantulum aucta, nunc tandem ... restituta, & emendata, pluribusque nondum editis documentis locupletata &c.* Mediolani apud Joseph. Galeatium, 4.

—— *Cremensium Episcoporum series a* Ferdin. Ughell. *primum contexta, deinde a* Nicol. Coleto *paululum aucta, nunc ... illustrata, emendata, atque in hunc diem perducta* Brixiæ, excudente Joh. Maria Rizzardi, 4.

1764. *Auximatium Episcoporum series a* Ferd. Ughell. *primum contexta, deinde a* Nicol. Coletio *aliquantulum aucta, nuperrime a* Cl. V. Fausto Antonio Maronio *ex Cleric. Regul. Scholar. Piar. emendata, & continuata, nunc denique plenius restituta, pluribusque nondum editis documentis illustrata*, Auximi ex officina Dominici Antonii Quercetti fol. min. Vide Decadem *delle Orazioni Volgari* in notis ad Panegyricam de S. Benvenuto orationem.

1774. *Lo stato presente, o sia la relazione della Corte di Roma, già pubblicata dal Cav.* Lunadoro, *ora ritoccata, accresciuta, ed illustrata*, Romæ apud Joh. Bartolomichi T. II. 12.

1776. *Raccolta di dissertazioni in Italiano o scritte, o tradotte dal Francese sopra punti di Storia Ecclesiastica* T. I. apud Casaletti 12. Typographi inertia hæc utilissima sane Dissertationum Sylloge non ultra primum volumen processit; sed brevi tandem alius, ut sperare licet, typographus incœpta diligenter persequetur.

—— *Scritture contrarie del Card.* Sforza Pallavicini, *e del Cb. Mons.* Luca Olstenio *sulla questione nata a' tempi di* Alessandro VII. *se al Romano Pontefice più convenga di abitare a S. Pietro, che in qualsivoglia altro luogo della Città, ora per la prima volta date a luce con qualche annotazione*. Romæ.

1779. *Series Episcoporum Cæsenatium a* Ferd. Ughell. *contexta a* Nic. Coleto *aliquantulum aucta, nunc ut fieri potuit restituta, atque ad nostrum tempus perducta*, Cæsenæ apud Gregorium Blasinium fol. Confer Auctorem nostrum T. I. operis inscripti: *Dissertazioni varie Italiane ec.* Diss. V. p. 3. seq.

§. II.

Anonyma, aut Pseudonyma.

1749. *La Divina Commedia di* Dante Alighieri *con una breve, e sufficiente dichiarazione del senso letterale diversa in più luoghi da quella degli antichi comentatori* (P. Pompeji Venturi Senensis S. J.) Veronæ apud Josephum Berno 8.

—— *Ad R. P.* Claudii La-Croix S. J. *Theologiam Moralem ... supplementum, sive accessiones, in quibus de locorum Theologicorum in Morali scientia usu, plurima disputantur;* P. de Champs *Quæstio facti animadversionibus aucta recuditur. S. C. Concilii resolutiones ab an.* 1700. *ad hunc annum, ac Benedicti XIV. Constitutiones, aliaque permulta vel ad emendandum, vel ad vindicandum* La-Croixium, *adduntur*, Bononiæ (Venetiis) apud Andream Poletti fol. Vide Tomum I. *histor. Litter. Ital. p.* 50. *seqq.*

Idem supplementum dimidio fere auctius ibidem prodiit 1753. Vide ejusdem histor. litter. *T. VIII. p.* 306. Tandem in ipsam La-Croixii Theologiam moralem suis apte locis illatum fuit;

fuit ; unde opus , de quo supra ad an. 1761.

1752. *Lettera al Sig.* Molines *detto* Flechier *dianzi Protestante ad un suo amico coll' abjura da lui fatta dell' Eresia Calviniana*, Lucæ 4. Noster Auctor eam ex Gallico latine vertit.

1755. *Introduzione alla volgar Poesia in due parti divisa* dal P. Giambattista Bisso *Palermitano, seconda edizione accresciuta, e migliorata*, Lucæ apud Vincentium Giuntini, 12.

—— *Acta Sanctorum Bollandiana, apologeticis libris in unum volumen nunc primum contractis vindicata, seu Supplementum Apologeticum ad Acta Bollandiana Sanctiss. D. N. Papæ* Benedicto XIV. D. D. D. Antuerpiæ (Venetiis) fol.

1757. *Medulla Theologica ex Sacris Scripturis, auctore* Ludovico Abelly, T. II. 8. Ferrariæ (Venetiis) apud Remondinium.

1758. *Biblia Sacra Vulgatæ editionis ..... uberrimis Prolegomenis Dogmaticis, & Chronologicis illustrata, &c.* Venetiis apud Remondinium, fol.

—— R. P. Joh. Stephani Menochii *Doctoris Theologi e S. J. Commentarii totius Sacræ Scripturæ &c. cum variis accessionibus*, ibid. apud eumdem T. III. fol.

—— *Uffizio della Settimana Santa colle Rubriche volgari, colla spiegazione di tutte le Cirimonie, cogli argomenti delle Pistole, de' Vangeli, e de' Salmi, e con brevi annotazioni, che ne dichiarano i sensi*, Venetiis apud Remondinium 8. Typographus lucro inhians quum quibusdam exemplaribus nullum Auctoris nomen adscripsisset, in aliis P. F. Joh. Michaelis Cavalieri Augustiniensis Liturgicarum rerum peritissimi postumum id opus esse mendacissime in titulo monuit. Vide Auctoris nostri Bibliothecam Ritualem *Tom. I. pag.* 134. Hoc ipsum Officium recusum postea fuit ab eodem Remondinio 1763. adposita quidem Italica Psalmorum, &c. interpretatione e regione Latini textus ab Anonymo e Minorum quos Observantes vocant, Familia ; sed mutuatis ex priori illo libello quæ ad Rubricas, & Cæremonias spectant.

1760. R.P.Jac.Tirini S. J. *in universam Sacram Scripturam commentarius* T. III. fol. Venetiis apud Nicolaum Pezzana.

—— *Episcopus institutus ... a* Bartholomæo Gavanto &c. T. II. 4. Ferrariæ (Venetiis) apud Remondinium.

—— *Dizionario Storico-portatile composto in Francese dal Sig. Ab.* Ladvocat, &c. Neapoli apud Benedictum Gessari T. VII. in 8. & iterum Venetiis apud Remondinium.

1762. *Thesaurus Theologicus*, T. XIII. 4. apud Nicolaum Pezzana. Meminerit Lector extitisse nescio quem, qui inconsulto, atque adeo inscio Auctore licere sibi credidit nonnulla addere opuscula, aut ab Auctoris consilio aliena, aut inutilia, aut minus probanda, aliqua etiam omnino rejicienda. Ne quis decipiatur, Indicem Auctorum in hoc Thesauro editorum consulat T. XIII. & quos non ibi invenerit, sciat eos furtim, nec satis urbane, nequid gravius dicam, illuc irrepsisse.

1765. *Prælectiones Theologicæ ... quas in Scholis Sorbonicis habuit* Honoratus Tournely ... *Editio postrema ... quamplurimis additionibus ac notis nunc primum locupletata*; (harum tamen aliquas ab illo ipso, qui in *Thesaurum Theologicum* manus immisit, miserrime refectas dolemus ; nec bonus ille satis animadvertit, promissas alio in tomo fuisse, quas a suis deinde locis sustulit) Parisiis (Venetiis) apud Nicolaum Pezzana T. XI. 4.

1773. *Apparatus omnigenæ eruditionis ad Theologiam, & Jus Canonicum, editio secunda Romana in novum ordinem redacta, castigata, ac duplo auctior*, Romæ ex typographio Octavii Puccinelli, 12.

1776. *Stimolo a' Fedeli per segnalarsi nella divozione de' due Principi degli Apostoli* Pietro *e* Paolo *per mezzo di dieci considerazioni sopra la loro vita, virtù, e miracoli proposto da un pio Religioso* (fuit is P. Franciscus Maria Galluzzi S. J.). *Edizione terza riveduta, e in varj luoghi corretta*, Ro-

Romæ apud Octavium Puccinelli, 12.

— R. P. Natalis Alexandri *Ord. FF. Prædicat. historia Ecclesiastica ... Editio omnium novissima ... Bibliotheca selecta cum Veteris, tum novi Testamenti, aliquot præstantium Virorum Dissertationibus in singulos fere tomos illatis, novis insertis adnotationibus, & Dictionario histor. Eccles. ad nostra tempora perducto locupletata*, Venetiis apud Franciscum ex Nicolao Pezzana, Tomi X. fol. Bibliothecæ, quæ in titulo indicatur pars prior duobus historiæ Ecclesiasticæ Veteris Testamenti præmittitur, posterior Tomo X. seu Dictionario. Utraque vero pars seorsum in unum, ut supra innuimus, peculiare opus contracta fuit.

1778. *Vico Æquensium Episcoporum series a* Ferd. Ughell. *primum contexta, deinde a* Nic. Coleto *aliquantulum aucta, nunc novis curis restituta, & illustrata*, Romæ typis Generosi Salomoni, 4.

DE DISCIPLINA POPULI DEI.

PARS PRIMA.

CAPUT UNICUM.

Ecclesia Christi Hierosolymitana.

Religio Christiana quemadmodum divino plane non humano consilio & virtute fundata fuit, ita initio statim sui ortus undequaque perfecta exstitit; perinde ac rerum ista universitas simul atque a Deo procreata fuit, valde bona, id est, numeris omnibus absoluta prodiit. Nec quisquam, inquit Tertullianus, nisi per summum errorem opinetur, in rebus, quæ ad mores vitamque recte componendam pertinent, subsecutis temporibus utilius aliquid, sapientius atque sublimius excogitatum fuisse, quam quod Redemtor noster primum Apostolos suos, Apostoli vero deinceps primos Christianos docuere. Quamquam hæc ipsa Evangelii tam excellens doctrina pro diversa animorum habitudine, & gratiæ dispari mensura, diversos item effectus in animis mortalium produxit. Nam ad Israelitas quod attinet, veros illos quidem ac genuinos, ipsa veri Dei notitia & legis antiquæ observantia, qua inde a teneris annis imbuti erant; præsertim Majorum traditione, & Sacrarum Scripturarum lectione accedentibus; ipsos proxime expeditos reddebant ad Evangelicam legem quam perfectissime observandam, ubi primum illius perfectionem rite edocti essent, intelligerentque, quodnam regni genus, quæ salus & libertas esset a Messia sibi afferenda. Longe operosius erat, ad hanc Novæ Legis perfectionem Gentiles adducere, qui ad id usque temporis (*Ephes.* 2. *v.* 12.) *sine Deo & lege* vixerant, ultro se passi pecudum more duci ad *simulacra muta*, (1. *ad Cor.* 12. *v.* 2.) solitique in cœno flagitiorum omnium sese volutare. Igitur a Christianis Hierosolymitanæ Ecclesiæ petendum nobis ante omnia exemplum est, ac prototypon vitæ illius, qua perfectiorem, & quod hinc consequens est, beatiorem in terris frustra requiras.

Eam vero S. Lucas (*Act.* 2. *v.* 42.) describit in hæc verba: *Erant perseverantes in doctrina Apostolorum, & communicatione fractionis panis, & orationibus*. Paulo post ista subjungit: (*Ibid. v.* 44. *&c.*) *Omnes etiam, qui credebant, erant pariter, & habebant omnia communia. Possessiones & substantias vendebant, & dividebant illa omnibus, prout cuique* opus

opus erat, quotidie quoque perdurantes unanimiter in templo, & frangentes circa domos panem, sumebant cibum cum exsultatione & simplicitate cordis, collaudantes Deum, & habentes gratiam ad omnem plebem. Et alibi: (*Act.* 4. *v.* 32.) *Multitudinis*, ait, *credentium erat cor unum & anima una: nec quisquam eorum, quæ possidebat, aliquid suum esse dicebat; sed erant illis omnia communia... Neque quisquam egens erat inter illos. Quotquot enim possessores agrorum aut domorum erant, vendentes afferebant pretia eorum, quæ vendebant, & ponebant ante pedes Apostolorum. Dividebatur autem singulis, prout cuique opus erat*. Denique alio in loco (*Act.* 5. *v.* 12.) hæc habet: *Per manus Apostolorum fiebant signa & prodigia multa in plebe, & erant unanimiter omnes in portico Salomonis, cæterorum autem nemo audebat se conjungere illis: sed magnificabat eos populus. Magis autem augebatur credentium in Domino multitudo virorum ac mulierum*.

Summa perfectionis Christianorum hactenus descriptæ erat catechesis, oratio, Eucharistiæ usus, animorum conjunctio, bonorum temporalium communio, gaudium interius exteriusque, reverentia demum, existimatio & amor universi populi. Constabat Ecclesia hominibus cujuscumque ætatis & ordinis, ac utriusque sexus, brevissimoque tempore mirum in modum adolescebat. Siquidem unius Petri gemina prædicatione, hominum facile octo millia Christo nomen dederunt, quem ad numerum novam in dies recens conversorum accessionem factam fuisse, non uno loco Acta Apostolorum perhibent. Erant isti novelli Fideles maximam partem matrimonio juncti; nam perfectæ continentiæ rara ad eam diem exempla extabant. Ad hæc privatis ædibus inter sese discreti habitabant; hoc enim S. Lucas indicare voluit, cum scripsit, ipsos fregisse circa domos panem: hoc est, in suismet ædibus Christi corpus consecrasse ac distribuisse. In communi (1) tamen omnes vivebant, bonis, quæ quisque possideret, divenditis; pecuniam vero ex eorum venditione redactam primum quidem Apostoli, deinde septem Diaconi (2) tanta fide & prudentia dispertiebantur, nemo ut in illa multitudine inops esset.

Atque hæc erat insignis illa & opere ipso luculenter expressa idea æqualitatis bonorum, vitæque perfecte socialis forma, quam antiqui Legislatores ac Philosophi (*Arist. Pol. l.* 2.) statuebant esse certissimam ad felicitatem viam; etsi eamdem reipsa consequi nequicquam adlaborarint. Huc spectabat lex illa Minois, publicas in Creta insula mensas instrui jubentis: huc Lycurgi collineabant edicta, quidlibet agentis, ut divitias & luxum e Lacedæmonia proscriberet. Denique modum hac in re prætergressus Plato, dum omnia voluit esse communia, familias ipsas, sublato earum discrimine, exæquari inter sese voluit. Intelligebant isti nimirum, ad ineundam vitæ perfectam societatem in primis opus esse, ut e medio tollantur *meum* & *tuum*, atque privatorum commodorum respectus procul arceantur: hoc illi pœnarum metu extorquere, hoc ratiocinando persuadere hominibus frustra conati sunt; solius enim divinæ per Christum gratiæ opus id futurum erat, utpote quæ sola flectere hominum voluntates, & naturæ corruptionem sanare valet.

Judæi ut qui a lege Dei melioribus erant præceptis instituti, perfectiora communis vitæ exempla apud se habebant. Esseni hi erant, ac

(1) *Recte* Fleury *omnes ait in communi vixisse. Nam licet Estius, & P. Mamachius* Origin. & Ant. Christian. Tom. III. *contendant, non omnes Hierosolymitanos Fideles fuisse communem vitam professos; Actuum tamen Apostolicorum verbis multo conformior est eorum sententia, qui Hierosolymis omnes in communi vixisse docent*.

(2) *Neque tamen (quod Salmasius, Zieglerus, Basnagius, Binghamus, aliique heterodoxi passim effutiunt) hinc fit, Diaconos profanos mensarum administros fuisse. Arator elegans æque atque antiquus Christianus Poeta* lib. I. in Acta Apostolorum *septem illorum institutionem versibus declarans, minime profanum fuisse munus ostendit*.

Jura ministerii sacris altaribus apti
In septem statuere viris, quos undique lectos
Levitas vocitare placet. Quam splendida cœpit
Ecclesiæ fulgere manus, quæ pocula vitæ
Misceat, & latices cum sanguine porrigat agni!

ac Therapeutæ. Solùm in Palæstina Essenos reperire erat, ac fere erant quatuor millia hominum. In agris morabantur, ac rusticanis laboribus, opificiisque innocuis intenti, communem vitam pauperemque ducebant. Plerique a matrimonio abstinebant: orationi, legisque studio, Sabbati præsertim diebus vacabant. At fatum credebant, divinationi se se dedebant, ac Judæis erant superstitiosiores. Therapeutæ diversa loca incolebant, plerique tamen in Ægypto prope Alexandriam commorabantur. Solitudini, & contemplationi, magis quam Esseni, erant hi addicti, atque orationi, lectioni, legisque meditationi solum studebant. Solo fere pane sub vesperum vescebantur. Sabbato, ac Pentecostes die conveniebant simul oraturi, cibumque sumturi. Philo, & Josephus utrorumque vivendi rationem fusiore calamo persequuntur (1). Quod si sub Mosis lege, quæ ad perfectionem haud ducebat, hujusmodi vitæ institutum servari potuit, mirandum non est, easdem, ac multo puriores floruisse sub lege Gratiæ virtutes.

Igitur terrenorum bonorum inter primos Christianos communio haud ex alio fonte, quam ex caritate manavit. Hac inter se juncti Fideles, fratrum ad instar in unam quodammodo familiam coaluere, in qua eadem ex penu liberi omnes ab uno eodemque patre aluntur; qui cum singulos ex æquo diligat, nemini quidquam deesse patitur. Nimirum ob oculos perpetuo versabatur præceptum illud mutuæ fraternæque dilectionis, a Jesu Christo, cum persæpe alias, tum in nocte, quæ passionem ipsius proxime præcessit, gravibus verbis inculcatum, ut adeo diserte diceret (*Joan.* 13. *v.* 35.) *In hoc cognoscent omnes, quia discipuli mei estis, si dilectionem habueritis ad invicem.* Porro ad vendenda bona sua eosdem aliud Christi præceptum induxit, quo nos jubet renunciare omnibus, quæ quisque possidet. Hanc illi legem observare statuerunt non tantum animi promtitudine; nam eatenus Christiani omnes eadem tenentur; sed re etiam ipsa & operis exsecutione implere illam decreverunt, secuti Redemtoris consilium: (*Matt.* 19. *v.* 21.) *si vis perfectus esse, vade, & vende quæ habes, & da pauperibus ... & veni sequere me.* Securiores enim sumus, animis ea non adhærescere, quæ re ipsa jam dimisimus, quam quæ adhuc possidemus. Præterea non ignorabant Fideles celebrem Christi vaticinationem de urbe Hierosolymitana, antequam *generatio hæc præteriret*: id est, sua adhuc ætate funditus evertendæ. Quare ultro abjicere voluerunt quidquid animum affigere infelicissimæ urbi ac regioni poterat, cui tam certa vastitas & ruina immineret.

Erat igitur hæc vitæ communis ratio Christianorum Ecclesiæ Hierosolymitanæ propria, (2) maximeque illis & personis & temporibus accommodata. Nam si humanis rem istam rationibus exigas, fieri vix potuit, ut diu admodum staret hominum tanta multitudo nullis certis reditibus & bonis constabilita. Sane illam ipsam Ecclesiam Hierosolymitanam aliarum Ecclesiarum ope frequenter indiguisse, multaque & magna pecuniæ subsidia eidem reliquis e provinciis submissa fuisse, ex Actis Apostolorum & Epistolis D. Pauli (*Act.* 24. *v.* 17. 1. *Corinth.* 16. *v.* 3.) perspicuum fit. Et tamen S. Chrysostomus, (*Hom.* 11. *in Acta.*) qui tanto post tempore floruit, non dubitavit, hoc vitæ communis institutum sui temporis Fidelibus proponere tamquam exemplum imitabile, mediumque efficax adducendi ad Christum quoscumque infideles. Credere fas est, sanctos illos Hierosolymis operatos manibus

(1) *Si Therapeutæ, de quibus Philo, Christiani fuerunt (qua de re addidi Dissertationem in fine primæ hujus partis) non ita vitæ communis ratio Ecclesiæ Hierosolymitanæ propria fuit, ut non etiam ad Alexandrinam Ecclesiam spectarit.*

(2) *Sentit ergo Fleury, vitam communem in Hierosolymitana Ecclesia diutius perseverasse. Negat hoc quidem P. Mamachius putans non ultra S. Stephani martyrium communionem bonorum apud Fideles Hierosolymitanos viguisse, eaque potissimum ratione ad id ducitur vir doctus, quod nulla deinceps in Apostolicis Actis ejus mentio occurrat. At ne sublatam quidem illam S. Lucas perhibet. Diuturniorem autem fuisse verosimilius etiam ex eo est, quod illam a Sanctis Patribus scimus summis fuisse laudibus concelebratam: quid enim erat, quod vitæ rationem non integro anno constitutam tantopere extollerent? Quid? quod ipsa hæc pecuniæ subsidia Hierosolymam missa indicio sunt, Fideles Hierosolymitanos non fuisse bonis instructos, quæ vero communia essent, admodum tenuia fuisse. Vide historiam litterariam Italiæ* Tom. V. p. 507.

E 2

nibus suis fuisse, Christi Domini & Apostolorum imitatione; cur enim hanc quoque perfectionis partem illis negemus, qui perfectissima quæque consectati sunt, præsertim cum hac ratione defectum proventuum magna ex parte supplere possent?

Supra demonstratum est, Fideles perseverasse in doctrina Apostolorum; iidemque *Discipuli* persæpe appellantur: quibus verbis significatur, ipsos quæ ad salutem scitu factuque necessaria essent, flagranti studio addidicisse, partim Apostolos audiendo, qui quæ ipsi a divino præceptore suo didicerant, nunc publice, nunc privatis in congressibus assidue explanabant; partim lectitando sacras litteras, deque iisdem inter se mutua collatione agendo. Dicuntur etiam perseverasse unanimiter in oratione: ascendisse quotidie in templum, & in porticu Salomonis orandi causa convenisse. Accedit sanctorum Petri & Joannis exemplum, qui (*Act.* 3.) *ascendebant in templum ad horam orationis nonam*; quæ res verosimile reddit, tunc temporis observatas jam fuisse statas precum horas, quas postmodum Ecclesia Christiana constanter & perpetuo complexa est. Demum vitæ ratio exterior Christianis initio cum Judæis communis erat, eademque utrisque sacrificiorum & ceremoniarum antiquæ legis observatio; qui mos non nisi cum Templo ipso Hierosolymitano abolitus tandem fuit: & hoc erat, quemadmodum Patres loqui solebant, *sepelire Synagogam cum honore*.

Secundum orationem Scriptura sacra mentionem facit *fractionis panis*; quo nomine in Actis, uti sæpe alibi in Novo Testamento, Eucharistia intelligitur. Augustum hoc mysterium nequaquam in Templo frequentabatur, ubi non satis liberum erat religionis exercitium, & Judæis insuper mixti Christiani; sed privatis in ædibus, ubi soli Fideles aderant, usurpari solebat. Eucharistiam tunc, uti olim victimas & sacrificia pacifica, convivium excipiebat, a caritate *Agape* dictum, cujus usus diu inter Christianos viguit (1). Hoc genus epularum, uti eadem Acta commemorant, celebrabatur cum *exsultatione*, & *simplicitate cordis*. Revera enim parvulis quamsimillimi Fideles erant animi candore & demissione: cumque divitias & spes sæculi caducas sponte sua abjecissent; liberi ac soluti vivebant fomentis cupiditatum, & curis hujus vitæ supervacuis, sola cælestium bonorum exspectatione, regnique Christi, quod propediem affuturum credebant, dulci desiderio se sustentantes. Jam si nos paucula hæc, quæ de primis illis Christianis sacræ litteræ testantur, sine admiratione legere non possumus; nihil mirum videri debet, ab hominibus, qui ista & istis majora coram spectarent, talem tantumque cœtum in amore juxta & honore habitum fuisse.

(1) *Vide Dissertationes.*

DISSERTATIO

DE THERAPEUTIS PHILONIS

Reverendi P. Joannis Haiden.

Hominum genus, quod in Ægypto apud Alexandriam societatem constituit amlissimam; quodque desertis urbibus, familia, fortunæ bonis omnibus, agros incolens vitæ severioris institutum profitebatur; Philo Judæus, sui temporis facile disertissimus, *Therapeutas* nominavit; eorumque cultum, vivendi normam, studia, resque cæteras singulari libro, quem inscripsit περὶ βίου θεωρητικοῦ, ἢ ἱκετῶν ἀρετῶν, *De vita contemplativa, seu supplicum virtutibus* (2) egre-

(1) *De vita contemplativa, seu de supplicum virtutibus*. Hoc in opere ἢ ἱκετῶν ἀρετῶν, obscurius nonnullis videtur; hinc existimant legendum potius, ἱκετῶν ἀσκητῶν: de quo consule Sandium Hist. Eccl. pag. 30. Sed priora verba servarunt Eusebius, D. Hieronymus, Ruffinus, Suidas, Nicephorus: nisi dicere velis corruptionem vocis ἱκετῶν anteriorem esse his Scriptoribus. Sunt quibus ἱκετῶν idem est, quod θεραπευόντων, seu qui DEO serviunt demisse: id quod ex Syracidis cap. 36.

egregie complexus eſt. Opus hoc nonnulli ſubinde cum evolverent, in mentem iis venit ſuſpicari, iſto ſcribendi genere a Philone adumbrari primos, qui ex Alexandrinis Chriſto nomen dediſſent. Prævit cæteris, niſi fallor, opinione hac Euſebius Pamphili Cæſareenſis (*Hiſt. Eccl. Lib.* 2. *c.* 17.) facile in ſequelam trahens ſcriptores alios, nec paucos, nec ignobiles, quibus perſuaſum erat, Divum Marcum principis Apoſtolorum Petri in prædicatione comitem, myſteriorumque interpretem, deſcriptis Romæ compendio rebus a Chriſto geſtis, Ægypto, atque Alexandriæ ſalutarem fidem intuliſſe: nec multo poſt animos nonnullorum huc impuliſſe, ut extra mœnia, remoti a turbis, villas ſecretiores incolerent, rebus æternis contemplandis, vitæque auſterioris ſtudio ætatem omnem impenſuri. Credebant tum forte legatione functum Philonem Romæ apud Claudium; ubi de admirando apud cives ſuos inſtituto a Petro edoctus, ſectatores ejus continuo laudibus ſibi ſumſit exornandos. Hæc multis inſederat opinio; ex qua haud pauciores, qui artem criticam exercent, dimovere eos ſunt conati: ſed adeo diſtractis inter ſe ſtudiis, ut alii Philonis Therapeutas Judæis, nonnulli Eſſenorum ſectæ; Philoſophis potius gentilibus cæteris, quam Chriſtianis accenſerent.

Igitur, an Divi Marci inſtitutione Chriſto authorati quipiam apud Alexandriam, nomen Therapeutarum, & laudes acceperint a Philone, ac per eumdem Marcum, quod nonnullis placuit, diſciplinæ vitæque monaſticæ initium in Ægypto datum ſit, examinandum venit. Prius vero quam in re tot ſæpe Eruditorum jurgiis agitata mentem meam aperiam, Diſſertationis Œconomiam ita diſpono, ut primo loco paucis, quid Philo ipſe ſcripſerit: altero quid hoc de argumento Veteres ſenſerint: deinde qui Scriptores eruditi temporibus noſtris proximi Philonem interpretati ſint, ſtatuam. Corollarii vicem ſubibit Quæſtio de vitæ monaſticæ initiis apud Ægyptios.

§. I.

Quid Philo ipſe ſcripſerit.

Operæ pretium exiſtimavi, Therapeutarum inſtitutum Philonis verbis ſub conſpectum ponere, ut inde argumento lux major affulgeat. Igitur cum de veritate eorum, quæ de ſocietate iſta miranda prorſus ſcripturus eſſet, pauca præmiſit; tum viros hujus inſtituti contemplationi deditos Θεραπευτάς, mulieres Θεραπευτρίδας, appellat; deinde ait:

Huic vitæ inſtituto, qui ſe addicunt, non ex more rogati id faciunt, ſed amore correpti rerum cæleſtium, & quaſi furore divino perciti, donec ad contemplationem illam deſideratiſſimam perveniant. Deinde præ immortalis, beatæque vitæ cupidine, quaſi jam hac mortali defuncti, facultates ſuas relinquunt liberis, aut cognatis, ultro eis poſſeſſione cedendo atque etiam ſociis & amicis, ſi cognati deſunt.

Relictis his, fugiunt ſine reſpectu fratrum, liberorum &c. deſerunt numeroſas cognationes, ſocietates &c. ipſas denique patrias, in quibus geniti, educatique ſunt, quandoquidem conſuetudo magnum momentum habet ad allectandos homines.

Demigrant autem non in aliam civitatem, ſicut ſervi, qui ſe vendi heris aliis impetrant, miſeri! ut qui ſervitutem mutant, non effugiunt; . . . ſed extra mœnia degunt in hortis aut villis ſolitariis, amantes ſolitudinem, non hominum odio, ſed ad cavendos congreſſus cum diſſimilibus, quos ſciunt moribus bonis officere.

Hoc genus reperitur in multis orbis regionibus, merito ut abſolutæ probitatis receptum a Græcis (1) atque barbaris; maxime tamen in Ægypto frequentatur per præfecturas ſingulas, præſertim circum Alexandriam. Ex omnibus autem locis optimus quiſque Therapeutarum tanquam in hujus generis patriam colonus

cap. 36. v. 17. εἰσάκουσον κύριε δεήσεως τῶν ἱκετῶν σου, eruere ſe poſſe putant. Melius fere illi, qui οἰκετῶν ſcribendum ſentiunt, prout in vetuſtiſſimo quodam MS. Bibliothecæ Auguſtanæ reperiri ait compilator magni Lexici univerſalis: librariorum enim oſcitantia Littera O, facile potuit negligi; hac vero adjecta οἰκέτης & Θεραπευτὴς idem dicent, & clarius DEI famulum expriment. Interim Scaliger *Elench. Tribæreſ. c.* 28. ἱκετῶν idem vult eſſe, quod Gallis *Bigot*, ſeu pietatis, & religionis ſimulator; ſed iniquiore, ut videtur, interpretatione.

(1) Euſebii Interpres *Lib.* 2. *cap.* 17. ita vertit: *Oportuit enim boni perfecti Græciam, & barbarum populum participem eſſe.*

nus mittitur in locum quemdam aptissimum, situm ad stagnum *Mariam* in terreno colle, acclivi leniter, tutum simul, & laudatum ab aeris temperie: securitatem enim ei præstant villæ, vicique proximi.

Domicilia vero convenarum sunt admodum frugalia, parata contra æstum tantummodo & frigora; non contigua, ut in urbibus, nec tamen longe remota: quia societatem diligunt, ut sibi possint invicem succurrere contra latronum incursus fortuitos.

Singuli habent sacrum ædificium quod μοναστήριον & σεμνεῖον *semeneum & monasterium* vocant, ubi solitarii sanctæ vitæ mysteriis dant operam; nec cibi potusve quidpiam eo inferunt, aliudve in usum corporis: sed legem tantum, & Prophetarum oracula, hymnos, & quædam alia pietati scientiæque promovendæ utilia. Itaque perpetuam Dei habent memoriam, ita ut ne in somnis quidem aliud eis obversetur. Et sunt, qui somniando etiam produnt præclaras sacræ philosophiæ sententias.

Quotidie bis precari solent, mane, ac sub vesperam: oriente sole petentes diem vere felicem, utque mentes eorum cælesti repleantur lumine: occidente vero, ut anima in totum exonerata sensibus moleque rerum sensibilium, veritatem vestiget in consistorio domestico. Medium vero matutini, vespertinique temporis interstitium totum meditationi attribuitur. Versantes enim sacra volumina dant operam philosophiæ per manus acceptæ a majoribus, scrutando ejus allegorias. Habent etiam priscorum commentarios, qui hujus sectæ auctores multa reliquerunt monumenta de allegoriis ejusmodi, ad quorum imitationem se accommodant. Itaque non solum contemplantur, sed etiam cantica, hymnosque in Dei laudem componunt vario metrorum, carminumque genere. Per sex dies seorsum, quisque in suis illis modo dictis Monasteriis philosophantur; non progredientes foras, immo ne prospicientes quidem.

Septimo die conveniunt in cœtum communem, & juxta ætatis ordinem consident decenti habitu, manus continentes sub pallio, dexteram inter pectus barbamque, sinistram applicatam lateri. Tum progressus in medium natu maximus, & dogmatum ejus sectæ peritissimus, disserit vultu ad gravitatem composito, voce moderata, non sine magna prudentia, secus quam oratores, aut ætatis nostræ sophistæ ostentatores eloquentiæ. Reliqui omnes auscultant per summum silentium, annuentes oculis tantum, aut capite.

Id commune *semeneum*, in quod septimo quoque die conveniunt, septo clauditur duplici, separatis virorum & mulierum, quæ simul auscultant, cœtibus; medius autem paries a solo surgit tribus quatuorve cubitis, in modum loriculæ: superiora usque ad tectum patent. Hoc modo & pudori feminei sexus consulitur, & verba doctoris exaudiuntur facile absque obstaculis.

Temperantiæ tamquam fundamento in animum jacto, virtutes cæteras superstruunt: neque cibum, nec potum quisquam sumit ante solis occasum, quod sapientiæ studium luci convenire judicent, tenebris vero curam corporis. Nonnulli ex his vix tertio quoque die famem sentiunt, attenti magis ad disciplinarum scientiam. Nec desunt, qui perdurent duplum ejus temporis, & vix sexto die degustant cibum necessarium, adsueti sicut cicadæ rore vivere, canticis opinor solantes inediam. Septimo tamen die, ut festo sacratoque, post curam animi corpus quoque reficiunt.

Pane utuntur simplici: sal vicem supplet obsonii. Qui delicatiores sunt, hysopum pro condimento adjiciunt, potum e fluentis hauriunt, absque omnibus lenociniis, fruendo rebus sine quibus non licet vivere. Edunt igitur, ne esuriant; bibunt, ne sitiant, saturitatem cavendo, ut inimicam animo pariter & corpori.

In veste, uti in ædium tegmine eadem apparet simplicitas ad arcendos calores & frigora: pro pelliceis crassa tunica in hieme, æstate vero exomiis, aut interula. In universum exercent modestiam, ut fontem veritatis: sicut e fastu mendacium prognatum autumant.

Numeros in primis observando, post septem hebdomadas elapsas conventus suos instaurant, venerati non solum simplicem septenarium, sed & vim ejus multiplicem. Tempus istud profestum est maximæ festivitatis, incidentis in numerum quinquagenarium sanctissimum, & naturæ gratissimum. Ubi vero convenere candidati, & læti cum summa gravitate ad signum datum a quopiam Ephemereuta (sic hujusmodi ministros nominant) priusquam discumbant, stantes una serie decenter, sublatisque ad cælum manibus atque oculis, his quoniam didicerunt spectare cælestia; illis utpote incorruptis a muneribus, & a quæstu illicito, precantur, ut Deo placeat id convivium.

Abso-

Absolutis precibus seniores discumbunt, ac mox alii pro cujusvis dignitate: nec enim seniores ex annis æstimant; sed quantumlibet grandævos habent pro pueris, si sero institutum hoc sunt amplexi.

Adhibentur mensæ feminæ quoque, anus pleræque, sed virgines sponte continentes præ amore sapientiæ. Discubitus ita distribuitur, ut seorsum viri dextrum latus, seorsum feminæ sinistrum teneant. Quod siquis suspicatur lectisternia etsi non sumtuosa, certe molliuscula parari hominibus ingenuis, & philosophiæ deditis; sciat esse tegetes rudes e vili contexta materia, videlicet e papyro indigena, sic humi aggestas, ut eminendo fulciant cubitos.

In ministerio non utuntur mancipiis: quandoquidem servitutem cum natura omnino pugnare autumant: nemo hic servus adest; ministrant ingenui, & sponte quidquid opus est faciunt, jussa non exspectando, sed præveniendo alacritate voluntaria. Hinc ingenuis delegatur hoc officium, habito delectu ex omni sodalitatis hujus juventute, ut quisque præclarum aliquod indolis ac virtutis specimen edidit. Discincti autem, & promissis tunicis accedunt ad ministrandum, ut absit omnis servilis species ab hoc convivio.

Vinum per illos dies non præbetur, sed aqua limpidissima, plurimis frigida, calida vero iis, qui inter seniores tractantur delicatius. Mensa pura est a cruentis dapibus: pro cibo panis apponitur, sal pro obsonio, & pro condimento hysopus nonnumquam, in delicatorum gratiam. Vinum habent pro veneno afferente dementiam; opiparis autem obsoniis ajunt irritari concupiscentiam, quæ bellua est insaturabilis.

Posteaquam convivis ordine suo discumbentibus adstiterunt ministri decenter parati ad obsequium, nulla ne sequitur compotatio? immo silentium maius quam antea, ita ut ne mutire quidem cuiquam liceat, aut respirare vehementius. Proponit quisquam quæstionem e sacris litteris, aut etiam solvit ab alio propositam, nihil de solutione sollicitus: nec enim captat laudem argutiarum, aut eloquentiæ. Omnes vero auditores ad illum unum differentem arrecti auscultant, & intelligere se nutu, vultuque indicant; nec minore attentione juniores, qui discumbentibus adstant, audiunt. Ubi vero præses visus est, rem bene tractando, satisfecisse auditorum desiderio, plausus editur ab omnibus. Tum præses assurgens hymnum in laudem Dei primus canit, aut recens a se compositum, aut desumtum ab alio vatum veterum. Exstant enim hujus generis carmina prisca versu trimetro, & hymni inter sacra canendi ante altaria vel a stantibus, vel a choreas ducentibus moderatas, variis flexibus atque reflexibus. Præsulem mox imitantur cæteri ordine decenti. In fine hymni, extremaque clausula vocem extollunt sine sexus discrimine.

Absolutis hymnis singulorum, juniores dictam paulo ante mensam efferunt, in qua rite cibus ille sacratissimus, panis fermentatus cum sale apponitur, & hysopo ob reverentiam sacræ mensæ dedicatæ in Templi vestibulo. Nam & in ea solent proponi panes cum sale absque condimento alio: sed panes non fermentati, et sal sine ulla mixtura.

Cœnam sequitur sacrum pervigilium his ritibus: ubi omnes consurrexere, duo chori fiunt in medio cœnaculi, alter virorum, alter feminarum, cuique suus dux & præfectus deligitur canendi peritia præstans. Deinde cantant hymnos in laudem DEI compositos partim simul consonantes, partim alternis concentibus cum decoro manuum gestu modulantes, & saltantes. Deinde, postquam uterque chorus seorsim explevit se his deliciis, velut amore divino ebrii permiscentur, & e duobus choris unus fit. Itaque producta usque ad matutinum hac comessatione honestissima, neque gravati crapula, neque nictitantes, sed excitatiores, quam cum venirent ad convivium, verso ad auroram vultu, totoque corpore, quam primum solem orientem aspiciunt, felicem diem & veritatem, perspicacemque mentis aciem sibi comprecantur, atque ita precationibus absolutis ad suum quisque *semeneum* secedit, & ad negotiationem, culturamque consuetæ Philosophiæ.

§. II.

Quid veteres de Therapeutis senserint.

ANte Eusebium Cæsareensem, Pamphili dictum, apud nullum, quod sciam, e priscis Patribus de præclaris illis sublimioris philosophiæ sectatoribus in Ægypto occurrit mentio, nec cui in mentem prius venisse puto, ut illos Christi cultoribus adnumerandos censeret.

Ma-

Magnus quidem Dionysius Areopagita, aut quisquis sub ejus nomine scripsit, semel, atque iterum in operibus suis Therapeutarum meminit. Prior locus in Libro de Ecclesiastica Hierarchia ita habet: (*cap. 6.*) ἔνθεν οἱ θεῖοι καθηγεμόνες ἡμῶν ἐπωνυμιῶν αὐτοὺς ἱερῶν ἠξίωσαν. οἱ μὲν θεραπευτὰς, οἱ δὲ μοναχοὺς ὀνομάζοντες, ἐκ τῆς τοῦ Θεοῦ καθαρᾶς ὑπηρεσίας, καὶ θεραπείας, καὶ τῆς ἀμερίστου, καὶ ἑνιαίας ζωῆς, ὡς ἑνοποιούσης αὐτοὺς ἐν ταῖς τῶν διαιρετῶν ἱεραῖς συμπτύξεσιν, εἰς θεοειδῆ μονάδα καὶ φιλόθεον τελείωσιν. *Hinc Sancti præceptores nostri Divinis eos appellationibus sunt prosecuti; alii quidem Therapeutas seu cultores, alii vero Monachos cum a sincero Dei famulatu atque cultu, tum ab individua & singulari vita denominantes: quippe quæ sanctis rerum dividuarum conjunctionibus ipsos ad deiformem quamdam unitatem, Deoque gratam perfectionem educat.* Alter inter epistolas reperitur quarum prima inscribitur Γαΐῳ θεραπευτῇ (1) super quem locum S. Maximus in Scholiis ait: *Therapeutas autem capite sexto de Eccles. Hierarchia dixit appellari Monachos, ibidem docens: quanam ratione instituantur; cum non sint clerici, populo tamen sublimiores. Hos autem Philo Judæus admirari visus est, in libro de vita contemplativa.* Sentit ergo, nisi fallor, sanctus hic interpres, Monachos a D. Dionysio descriptos par institutum habuisse cum Therapeutis Philonis, ac idcirco eodem nomine eos appellari. Sed enim Monachorum institutum, (1) ritusque eos consecrandi, cum ignota prorsus apostolicis temporibus teneant hodiedum peritiores artis criticæ; tum hoc ipsum caput suspecta, dubiaque illis reddit opera Dionysii. Ego vero, tametsi ea illico magno Atheniensium præsuli propterea non abjudicem (nec enim seu pro iis, seu contra ea hic depugnare vacat) si tamen mentem doctissimi Halloixii, qui sanctum illum Patrem adversus Scaligerum vindicat, satis sum assecutus; de alio prorsus hominum, Deum colentium genere, ac Therapeutæ nostri sunt, divum Dionysium loquentem intelligere mihi videor: quippe fatetur Halloixius (2) Monachos Dionysii partem fuisse populi urbani, quæ inter profanos cives & recenseretur & degeret, & quæ a sacerdotibus erudiri, ac consecrari solita est. At sodales illi in Ægypto, non Alexandriæ, sed extra mœnia, consortiumque omne cum cognatis & amicis defugientes vixere: nec ædes privatas in urbibus, aut collegia, ut isti, sed hortos, & villas a mœnibus longius sitas, & secretiores dumtaxat incoluerunt, quod clare docetur *de fuga ab urb. tumult.* §. superiore. Mirum etiam, quod cum minutim quæque de Therapeutis suis recenseat Philo, ne verbo quidem de more consecrandi, recepto apud eos, umquam meminerit. Quare ut ut nihil subsidii ex hoc loco in rem præsentem adesse video; tamen existimavi non prætermittendum eo, quod multi ei aliquid inesse sibi persuadeant; mihi interea tutiora sequi libuit, ac proinde cæteris Patribus, & Scriptoribus antiquis unum præmitto Eusebium, de scripta Ecclesiæ Historia optime meritum, ut, qui fere in hoc argumento Disputationis dedit initium. Igitur altero Historiæ suæ (*libro c. 16.*) cum de rebus a D. Marco gestis scriberet, *Marcum*, inquit, *hunc primum ajunt in Ægyptum missum: Evangelium illic, quod & conscripserat, prædicasse, primumque Ecclesias Alexandriæ constituisse. Tanta autem ibi credentium virorum, & mulierum multitudo prima accessione per exercitium philosophicum admodum ac diligentissimum collecta est, ut exercitia eorum, conventus, & universam reliquam vitæ conversationem Philo litteris mandare dignatus est.* Mox occasionem Philoni scribendi adducit: *Fertur hic Philo Romæ sub Claudio ad colloquium Petri Romanis tum prædicantis venisse &c.* Porro c.seq. pro-

(1) Inter cæteros Scaliger in Elencho: *Ante Paulum*, inquit, *nullus Eremita fuit, nulli* κοινόβιοι, μονάζοντες *in Christianismo. Eos sane non tacuissent, quot quot ab Justino Martyre viri Ecclesiastici ad Cyprianum usque scripserunt. Neque tot examina Monachorum potuerunt esse, quin ut Tertullianus loquitur, aliquam contesserationem cum Ecclesiis, atque Episcopis haberent. Denique multa de illis apud Ecclesiasticos Scriptores exstarent; at nulla exstant.*

(3) Halloix in Apologia pro operibus Dionysii, iisdem præfixa in Bibliotheca maxima PP. Edit. Lugdun. *Quod Scaliger e Tertulliano contra asserebat dicente:* Non sumus Silvicolæ, neque exsules vitæ, *nihil adversus Dionysium facit: cum is de Monachis intra urbes habitantibus agat.*

prolixius differit de Religiosis in Ægypto, seu Therapeutis Philonis, quorum singillatim virtutes enumerans, illud philosophandi genus institutioni Apostolorum plane fuisse conforme arbitratur. Ita: quod omnibus fortunæ bonis ad propinquos transmissis sponte cesserint, id proprium arguit fuisse primis Christi sectatoribus, de quibus *cap.* 4. *Actor. Apostol.* Rursum: quod Christianorum ad instar Ecclesias suas variis in locis exstructas haberent: quæ semnea, & monasteria dicerent; in quibus sanctioris vitæ mysteria remotis arbitris soli peragerent; deinde: quod commentarios veterum legerent, qui essent Evangelia, & Scripta Apostolorum, nec non expositiones quædam veterum prophetarum. Ad hæc: quod jejuniis, vigiliis, & Sacrorum Librorum lectioni vacarent, idque cum primis circa Paschalem festivitatem, quod totum fieri ex more Christianorum videmus. Quin etiam: quod πρόεδρον suum, sive Episcopum, nec non Diaconos ministrantes haberent. Ex quibus demum concludit: Philonem primos Evangelicæ doctrinæ prædicatores, & ab Apostolis traditam Ecclesiæ Christianæ disciplinam in mente habuisse, cum ista de Therapeutis scribenda susciperet. Ita ille e veteribus facile princeps rerum in Ecclesia gestarum scriptor; cujus subinde amplexus est sententiam D. Hieronymus, qui in Catalogo Scriptorum Ecclesiasticorum hæc notavit: *Philo Judæus Alexandrinus de genere Sacerdotum idcirco a nobis inter Scriptores Ecclesiasticos ponitur, quia Librum de prima Marci Evangelistæ apud Alexandriam scribens Ecclesia, in nostrorum laude versatus est, non solum eos ibi, sed in multis quoque provinciis esse commemorans, & habitacula eorum dicens monasteria*. Addit his, quæ supra innuit subobscure Eusebius: *Ajunt hunc ... cum secunda vice venisset ad Claudium, in eadem urbe locutum esse cum Apostolo Petro, ejusque habuisse amicitias, & ob hanc causam etiam Ecclesiam Marci discipuli Petri, apud Alexandriam sectatores ornasse laudibus*.

Prior Hieronymo argumentum hoc quoque tractavit D. Epiphanius, cum de Christiani nominis origine disputans (*de Hær. c.* 29. *in hæresi Nazaræor.*) doceret, Christianos Antiochiæ primitus Ἰεσσαίους fuisse nuncupatos, seu a Jesse Davidis patre, seu potius a JESU; qui in Hebraica dialecto θεραπευτὴς, vel medicus, & servator est. Tum enim mox ad Philonis tractatum provocans, ibidem Jessæos istos a Scriptore nostro laudari asserit. (1) *Quod quidem*, inquit, *argumentum uberius pertractatum reperies in Libro, quem de Jessæis inscripsit: ubi illorum vitæ disciplinam, ac præconia celebrans, eorumque monasteria, quæ ad paludem Mariam circumcirca posita sunt, describens, non de aliis ullis, quam de Christianis ista narravit*. In hoc tamen differt ab Eusebio, quod librum Philonis inscriptum dicat περὶ Ἰεσσαίων, quem iste περὶ βίου θεωρητικοῦ, ἢ ἱκετῶν ἀρετῶν nominavit. Dissentit item, cum scribit: Philonem ad Jessæos istos, seu Therapeutas, deductum esse, & ad monasteria eorum divertisse ipsis Paschæ feriis, quibus omnem vitam eorum inspiciebat, observabatque, nonnullos totam illam sacrosanctam hebdomadem sine ullo cibo transigere: alios alternis diebus illum sumere; quosdam vero sub vesperam. Inter utrumque autem convenit, quod affirment: *Quæcumque toto illo libro a Philone tractata sunt, ea Christianorum ad fidem, vivendique rationem omnino pertinere*.

Abit in eamdem sententiam Sozomenus, (*Hist. Eccl. lib.* 1. *c.* 12.) Epiphanio ætate proximus, in quo leges: *Philo Pythagoræus tradit; Hebræorum facile præstantissimos, undique in locum ad lacum Mariam in colle situm coactos, se pio & severo vitæ generi dicasse, &c. Quæ dum ad hunc modum narrat Philo, videtur eos significare Hebræos, qui sua ætate religionem Christianam professi fuerant, adhuc tamen morem Judæorum aliquantulum in vita sequebantur, & instituta servabant; nam apud alios hoc genus vitæ non reperitur &c.* Conformia his habet Cassianus, *Instit. L.* 2. *c.* 5. Ven. Beda in *Prologo* ad D. Marcum. Illud minime prætereundum, quod Photius in sua Bibliotheca, (*Codd.* 103. 104.) nescio unde, aut ex quo Scriptore, codicibus suis inseruit: *Ferunt*, scribit ille, *eumdem Philonem, Christianis etiam sacris initiatum, ab his tandem dolore quodam, atque iracundia descivisse. Verum antea, Claudio imperante, adita Roma in Beatum Petrum Apo-*

(1) Εὕροις δ' ἄν, ὦ φιλόλογε, καὶ περὶ τούτων τὴν ὑπόθεσιν ἐντυχὼν τοῖς τοῦ Φίλωνος ὑπομνήμασιν, ἐν τῇ περὶ Ἰεσσαίων αὐτοῦ ἐπιγραφομένῃ βίβλῳ. ὃς τούτων τὴν πολιτείαν καὶ τὰ ἐγκώμια διεξιὼν, καὶ τὰς αὐτῶν περιμανδρίδας οὐ περὶ τινων ἑτέρων ὁ ἀνὴρ ἱστόρησεν, ἀλλὰ περὶ χριστιανῶν.

Apostolorum principem incidisse, eoque usum familiariter: atque hinc etiam factum esse, ut discipulorum B. Marci Evangelistæ, S. Petri auditoris, mentionem laudemque posuerit. At præter Photium, qui adserat Philonem Christo nomen dedisse, alium nondum reperi; igitur rem nulla auctoritate firmatam ceu commentum suspicio, & Augustino lubens adsentior de eodem Philone scribenti: (*Lib. 12. cont. Faust. c. 39.*) *Conatus est aliqua interpretari non ad Christum intelligendum, in quem non crediderat; sed ut inde magis appareret, quantum intersit, utrum ad Christum referas omnia.*

§. III.

Qui scriptores eruditi temporibus nostris proximi Philonem interpretati sint.

Viri æque Catholici nominis, atque a fidei veritate alieni, aliam, quam quæ a veteribus est proposita, explicandi Philonis viam iniverunt, nihil veriti dicere, ii in primis, quos in re fidei novitatis studium transversos egit, (1) priscos illos a veritate multum aberrasse, dum de Christianorum scriberent initiis. Unde cum ab eis hoc in argumento discederent, ipsi in varias distracti sunt opiniones. Legem Judæorum, ritusque solummodo professos Therapeutas defendunt plurimi: non multo pauciores familiæ Essenorum illos adscribunt: ceteri ad philosophos ethnicos eos damnant.

Ex hac igitur triplici sententia, prima ad gentem Hebræorum Therapeutas refert duce Valesio, Eusebii interprete, qui sequaces habet Pagi Antonium, Cotelerium, Claudium Fleury, Grotium, Dupinium, Salmasium, Scharbau &c. Hi omnes putant deceptum (2) Eusebium Cæsareensem similitudine morum, & norma vivendi, quam Therapeutæ tenuerunt; quamque eamdem esse veteres cum Christiano instituto suspicabantur. Perperam enim, aiunt, ex signis communibus, aut exteriori specie, affinitatem quamdam cum Christi Lege præferente, arguitur sincera in Deum religio: nisi quis propterea Essenos quoque Christi asseclis adnumerare velit, quod & illorum vitæ ratio Christiano instituto in multis conformis fuerit, ut ut in paucis ab eo dissentiret. Quoniam igitur non pauca in Therapeutis reperiuntur, quæ si penitius inspexeris, cum moribus Christianorum minus congruere deprehendes, non est, cur eos cum Eusebio Christi asseclis potius, quam Judæis accenseas; vel a Philone toto illo libro, sub hoc nomine laudari suadeas.

Quorsum enim illa superstitiosa, nescio quæ rituum Mosaicorum observatio? Ex instituto Mosis certis temporibus quædam apud eos agitari consuevisse, narrat Philo, cujusmodi erant, colere Sabbata: ad numeros, maxime septenarium, ejusque vim multiplicem attendere: inde lapsis hebdomadis septem cœtus cogere: hymnos, & prisca veterum carmina, versu trimetro edita decantare, idque ante aras stando, aut choreas ducendo: in multam quoque noctem ac diem ipsum tripudiis, solemnique saltatu commovere membra: inferre mensis panes fermentatos cum sale, & hyssopo ob reverentiam mensæ in Templi vestibulo dedicatæ &c. quæ omnia an non satis produnt, viros istos contemplationi deditos ad Judæos solum pertinere? quid, quod Philo, posteaquam de conviviis sapientum Græcorum prolixius disseruit, deinde sermonem ad Therapeutas conversurus, clare innuat, Mosis fuisse discipulos? *Hæc*, inquit, *ut supervacanea fastidiuntur a Mosis discipulis a prima ætate veritati adsuetis &c.* Chistiani vero nominis an toto suo libro uspiam meminit? quod tamen igno-

(1) Scaliger de Emendat. tempor. Lib. 6. audacter scribit: *Respondere volumus, Veteres illos summos viros cum de incunabulis Christianis verba faciunt, multa a veritate aliena pronuntiasse.*

(2) *Essenos fuisse Christianos Eusebius hariolatus est ex Philone.* Idem Lib. 6. de emendat. temp. Junius in animadvers. ad Bellarminum Lib. 2. de Monachis cap. 5. num. 26. satis arroganter: *In hac* ait *Historiæ Essenorum applicatione, quemadmodum & in aliis non paucis Eusebius deceptus est: quem qui post secuti sunt, a veritate historiæ aberrarunt. Non temere jam olim homines docti in Eusebio plus judicii desiderarunt, & legendis illius scriptis adhiberi a quovis jubent.* Alios pro hac, oppositisque isti sententiis vide apud Fabricium in *salutari luce Evangelii*, Mamachium *Tom. I. Orig. & antiquit. Christian.* p. 17. Salam in Bonæ Liturgicos Libros *Tom. II. p. 36. seqq.*

ignorare non potuit: si, ut Eusebius, ac Hieronymus scribunt, in Petri amicitiam Romæ penetrans, cum illo familiariter congressus est? Fama certe Christianæ religionis tum apud ethnicos, tum apud Judæos pervulgata fuit; & Philo ipse adserit: id genus hominum in multis orbis partibus a Græcis, atque barbaris receptum, ac in Ægypto per singulas præfecturas sedes cepisse. Ad hæc Philo in principio Libri *de Virtutibus* seu de legatione ad Cajum totam Judæorum, Israelitarumque gentem vocat, τὸ ἱκετικὸν γένος. At liber, in quo de Therapeutis agitur æque ab eo inscribitur περὶ ἱκετῶν: genti proinde Hebrææ Therapeutas eum adnumerare extra controversiam est.

Fateor, nec levis momenti esse ista, quæ hujus opinionis patroni in rem suam adserunt; nec tamen continuo illis subscribunt, qui cum Baronio, Montfauconio, Tillemontio, Beveregio, Papebrochio, & Serario nostro Therapeutas Christianis vendicant. Ac primo quidem auctoritatem Eusebii defendunt Hieronymi & Epiphanii testimoniis, qui de Therapeutis idem senserunt, & Christianis sacris a Marco docuerunt fuisse institutos; ut idcirco deceptum Eusebium vitæ, morumque similitudine a Christianis desumta merito negent. Sed Hieronymus & Epiphanius allucinationem, ut in aliis non paucis solent, ita hic quoque ἀνεξετάστως secuti sunt? (1) At quis fidem nude istud asserentibus dabit? Quis credet, Hieronymum ingenio perspicacissimum, adeo incautum fuisse ac impudentem, ut Eusebii in omnibus sententiam sine consilio & judicio sequeretur? Legerit, esto, in Ecclesiastica Eusebii historia, Philonem, cum de Therapeutis scriberet, ista de Christianis esse locutum; an id propterea solum firmasse dicendus est, quod Eusebius auctoritate sua in hoc ei præiverit? an vero potius, quod Philonem semel, atque iterum consulens, (2) ac cum mentis ejus interprete conferens, summis id rationibus adstructum viderit; ex quo ipse in eamdem sententiam, fidemque adductus sit? Et numquid eamdem sententiam Epiphanius a doctissimo Eusebio hausit, ut non nemo somniabat (3)? Enim vero quos Eusebius Therapeutas vocat, Epiphanius Ἰεσσαίους appellat; & quem Philonis librum prior περὶ βίου θεωρητικοῦ, ἢ ἱκετῶν ἀρετῶν inscriptum ait: Epiphanius περὶ Ἰεσσαίων legit; ex qua etiam inscriptione colligit, Christianos primitus Ἰεσσαίους nuncupatos esse. Ad hæc: cum Eusebius Romæ Philonem a Petro edoctum de hoc præclaro apud Alexandrinos instituto recenset: (*Tertall. præscript. cap. 12.*) Epiphanius ad ipsos Therapeutas eumdem divertisse, atque vitam, mores, & studia curatius inspexisse, jejunia item & pervigilia ante Paschatis solemnia observasse notavit. Liquet ergo, quod Epiphanius non ab Eusebio ista acceperit; sed inciderit forsitan in tractatum, datam inscriptionem præferentem; unde & persuasum habuerit, Jessæos illos, seu Therapeutas, in eo celebratos, inter primos Christi fidei fuisse cultores: idque non ex sola morum similitudine, vitæque in paucis conformitate, quæ una si spectetur, deceptioni sine dubio est obnoxia; verum ex ceteris disciplinæ adjunctis rite exploratis, quæ propria esse Christiano instituto, nec alteri facile sectæ congruere agnovit. Et vero ut ille, Eusebius item, & Hieronymus quarto claruerunt sæculo; ita de disciplina nascentis Ecclesiæ, ad quam longe propius accedebant, multo melius judicium ferre poterant, quam isti novitatis studiosi, qui tot non annorum modo, verum sæculorum etiam intervallo ab iis remoti sunt. Nihil proinde est, quod ab eorum opinione recedendum suadeat, nisi validiores cogant rationes. Hæ vero quas dederunt, tantæ nondum sunt, ut receptam veterum Patrum sententiam evertere posse videantur. Nam quod de rituum ex Lege Mosis observatione adferunt: de cultu Sabbati: de vigiliis: de Pentecoste, seu quinquagesima die: de hymnorum, & carminum vario genere editorum concentu,

(1) Scaliger in prolegom. de emendat. tempor. *Quæ a Philone lib. de Essenis narrantur, satis levitatis damnant Eusebium, & reliquos veteres, qui Eusebium secuti, idem hariolati sunt.*
Idem Scaliger in emendat. temp. lib. 6. *Vide, quod accidit, ubi auctoritas antevertit veritati: Quicumque enim illa legebant, non dubitabant esse vera, quia auctore Eusebio.*

(2) Junius Lib. 2. n. 32. *Hæc boni Patres facile advertissent, si Philonem potius visum fuisset consulere, quam Eusebii auctoritati concedere.*

(3) Idem loc. cit. n. 27. *Nempe Epiphanius in tenebris palpans, Eusebium ducem secutus est a veritatis filo aberrantem.*

dæl putarentur ; ob cetera omnia Chriſtianis Chriſtiani agnoſcerentur; ob utraque, ethnicis urrilibet viderentur. Dici præterea poteſt ideo ab ornandis Chriſtiano nomine Therapeutis abſtinuiſſe, ne ſua ipſius perfidia damnaret contumaciam, ſuique populi philoſophis, quos omnium optimos, ac præſtantiſſimos haberi volebat, Chriſtianos anteferret philoſophos. Quod autem Judæos ἱκέτας appellet in libro de *Virtutibus*, facit hoc propterea, quod Imperatori Cajo ſupplices per eum facti ſint; non tamen hic ut proprium genti, ſed commune aliis vocabulum ἱκέτας accipit ; de Therapeutis vero dum loquitur, ἱκέτας dicit ex eo, quod ratio inſtituti eorum exigat, ut ſupplicationibus, & orationibus verum numen colerent ; non item, quod Judæos crederet.

At ſunt in Philone nonnulla alia, quæ majorem Therapeutarum præſeferunt vetuſtatem, quam ut a Servatoris ſuper cælos aſcenſu, Apoſtolorumve prædicatione eorum duci poſſit initium. Scribit enim doctiſſimus Philo, operam illos dediſſe philoſophiæ per manus a majoribus acceptæ, lectitaſſe commentarios veterum quorundam ſectæ ſuæ auctorum, qui multa reliquerunt monumenta doctrinæ in allegoriis poſitæ. Quæ autem avita illa philoſophia, niſi Judaica? qui Veteres illi priorum ſæculorum, niſi Hebræi, aut Eſſeni? enim vero de Chriſtianis iſta accipi non poſſunt; nam hi novelli erant, & ut Valeſius ait, nudius tertius nati, qui auctores veteres ſectæ ſuæ ignorarunt. Marcus certe, quem magiſtrum in fide habuiſſe dicuntur, non ſecus ac ceteri Apoſtoli, doctrinam Chriſti recentius prædicabant: nec priſci haberi, dicive poterant, ut qui Therapeutis, ac Philoni ipſi ætate aut pares, aut non multo erant ſuperiores ; & hi quæ tandem allegoricæ cujuſdam ideæ monumenta elucubrata reliquerant? ubi ea ſunt? quis ejuſmodi vidit? legit? audivit? Adde morem exponendi allegorice ſacras litteras, adhibita ad id præſertim veterum philoſophia, nullum fuiſſe receptum apud primos Chriſtianos: cavendum enim ab iſta, Coloſſenſes monuit Apoſtolus. (1) Deinde apud Therapeutas, ejuſdem inſtituti dicuntur mulieres θεραπευτρίδες fuiſſe ἂν, αἱ πλεῖσται γηραλέαι παρθένοι, qua autem Philonis tempore potuerunt eſſe Virgines adeo ſenes, ſi virginitatis propoſitum ante ſalutiferam Chriſti Domini mortem non ſuſcepiſſent? Nam ab illa, uſque ad alterum Claudii Imperatoris annum, nonniſi decennium abiit, cui quotquot voles, annos adde, dum poſtea librum illum ſcripſit Philo, vetulas tamen virgines non probabis. Igitur priores fuiſſe Apoſtolicis temporibus dicere neceſſe eſt.

Nihil iſtis moventur, qui oppoſitam defendunt ſententiam. Philoſophiam per manus a majoribus acceptam, eſſe Judaicam admittunt, ſed eam, quæ in Moſe, ac Prophetis continetur; cujus præcipuum caput *Luc.* 24. Emauntinis expoſuit diſcipulis magiſter divinus.

Neque ſi Græcorum philoſophiæ operam dediſſe Therapeutas dicant, quicquam ab inſtituto eorum alienum ſe concedere exiſtimant. Sive enim ab Judæis, ſive ab Eſſenis originem ſuam habuerint, non continuo ſimul atque fidem Chriſti amplexi ſunt, philoſophiæ ſtudium abjecerint ; ſed amplius eo excoluerint animum : quoniam nemo tum aliquid ſcire cenſebatur, niſi qui præclaram rerum humanarum, divinarumque cognitionem labore ac induſtria ſibi comparaſſet. Erat tum Alexandria ſedes ſcientiarum: ibi Philo, ibi Judæi plurimi liberales combiberunt artes: unde ſi ad Chriſti fidem Alexandrini accolæ, Marci opera, ut creditur, ſunt adducti, ad veſtigandas veritates, maxime philoſophiam adhibuerint, eamque fortaſſe Platonis, quem haud pauca divinæ legi (2) conſentanea docuiſſe, non ignorabant. Huic certe philoſophiæ, ſe addixit Philo, qui exinde Judæus Plato (3) meruit compellari.

Alteram, quæ circa commentarios veterum ſectæ hujus auctorum verſatur, difficultatem ſol-

---

(1) Ad Coloſſ. 2. v. 8. βλέπετε μή τις ὑμᾶς ἔσται ὁ συλαγωγῶν διὰ τῆς φιλοσοφίας. Videte, ne quis vos decipiat per philoſophiam.

(2) Plato adeo Moyſen æmulari notatus eſt, ut recte de illo Pythagoricus Philoſophus: *Quid enim eſt Plato, niſi Moyſes attice loquens*? apud Halloix in vira S. Dionyſ. Annot. cap. 2.

(3) S. Hieronym. in epiſtola ad Magnum Oratorem Urbis: *Quid loquar de Philone? quem, vel alterum, vel ſecundum, vel Judæum Platonem critice pronuntiant*. S. Auguſt. contra Fauſtum Lib. 12. *Philo, vir liberaliter eruditiſſimus, unus eorum, cujus eloquium Græci Platoni æquare non dubitant*.

solvere conatus est ipse Eusebius (*H.E.lib.2.c.17.*) verosimile esse inquiens, commentarios istos divina esse Evangelia, & Apostolorum scripta, atque expositiones quasdam veterum Prophetarum. Vetustiores quippe ejusmodi expositiones, aliaque de recta vivendi ratione monimenta, ab Essenis, penes quos libros hujus generis fuisse docuit Josephus, ad Therapeutas pervenerint; cum plures, vel ex illis, vel ex aliis Judæorum sectis, ad religionem Christianam sint conversi. Unde iidem Esseni Therapeutarum quodammodo ἀρχηγέται, seu auctores dici possunt, qui & allegoricæ doctrinæ Therapeutis usitatæ monumenta reliquerint; antiquos enim Judæos, & præsertim Essenos, allegorice sacras paginas exposuisse, nemo ambigit. Exstant hodiedum ipsius etiam Philonis in Legem allegoriæ. Aristobulus etiam ante Philonem commentariis suis in Pentateuchum Moysis allegorias quasdam interseruit. Et numquid Paulus libros divinos nonnumquam allegorice interpretatur? ut *quarto capite* Epistolæ *ad Galatas* de Isaaco & Ismaele, alihique non semel. Quin ipse Christus plerumque in parabolis locutus est; quæ aliter, quam allegorice, exponi non possunt. Nihil propterea mirum, quod Therapeutæ, licet Christianis adscripti, nonnulla allegoricæ doctrinæ monumenta penes se habuerint. Nec verum est, quod gentium Apostolus ab omni philosophia cavendum monuerit Colossenses; abstinendum solum docuit a politica, & fallaciis instructa: (1) a curiosis item cognitionibus astrologiæ, & ratiocinationibus, quæ ex principiis philosophorum male intellectis deducebantur, atque a Pseudo-Apostolicis Stoicæ, aut Pythagoricæ sectæ magistris ad evertendam Christi fidem adferebantur. Ut proinde in tractandis, audiendisve ejusmodi sophistis cauti essent, monitos in hoc voluit Christianos Apostolus; ceterum recto philosophiæ usu eis non interdixit. De Therapeutridibus quod additur; putant, virgines has vetulas ex earum numero fuisse, quæ aut Essenorum instituto veteri, aut alio quodam pio, fortassis etiam civili consilio nuptias distulerant, postea vero audita Sacræ Virginitatis commendatione, quem Christus instituit, Apostoli doctrina propagarunt, in perpetuo vivere cælibatu statuerunt. Atque hoc modo a Judæis eximuntur Therapeutæ.

Qui Scaligerum 2 sequuntur, 3 prioribus haud pauciores, ita eosdem Therapeutas inter Judæos referunt, ut in his celebri Essenorum familiæ simul illos inserant. *Nihil prohibet suspicari*, ait Clariss. Vernejus, Eques torquatus, & Archi-Diaconus Eborensis (*in appar. p. 352.*) *fuisse collegia aliqua Essenorum, qui majori contentione meditationi legis vacaverint; ea quippe de illis prodit Philo, quæ non nisi in Essenos quadrant*.

De duobus certe ait Essenorum generibus, quorum illi Practicam, hi Theoreticam profitentur vitam; de iis quidem libro præcedenti περὶ τοῦ πάντα σπουδαῖον εἶναι ἐλεύθερον: de his vero in hoc περὶ βίου θεωρητικοῦ: utrumque autem sibi cohærere satis clarum est ex libri primis ultimo nominati verbis, quæ sic habent: *Postquam de Essenis disseruimus, qui vitam actuosam exercent, omnibus, aut, quod minus invidiosum dictu est, plerisque felicius: ordo postulat, ut deinceps de iis, qui contemplationi dediti sunt, dicamus*. Consentit etiam vitæ ratio, quam inter se eamdem fere tenuerunt: utrique enim sese ad orientem Solem precaturi convertebant: utrique a sacrificiis abstinebant, & idcirco templi aditu prohibebantur: utrique præterea continentiam perpetuam colebant excepto uno Practicorum genere, quod Josephus (*lib. 2. cap. 7. de B.J.*) τῶν γαμούντων, id est conjugum, appellat &c.

Sed, cum ipse Philo nullibi dicat, duo fuisse Essenorum genera, mirum est, inquit Beveregius, si alii ex libris ejus hoc eliciant; in totoenim libro de Theoreticis, seu supplicibus nusquam eis Essenorum nomen tribuitur, immo statim in operis ejus exordio scribit Philo, Θεραπευτὰς fuisse nominatos; mulieres

(1) Epist. ad Coloss. 2. v. 8. *Videte, ne quis vos seducat per philosophiam, & inanem fallaciam, secundum traditionem hominum, secundam elementa mundi, & non secundum Christum*.

(2) Scaliger in Proleg. *Quod Christiani non essent, sed mere Esseni statim initio Libri ostendit Philo*.

(3) Junius in Animadv. contra Bellarm. cit. cap. n. 28. *Erant in priore libro de Judæis Essenis, ergo & alterum Essenorum genus, quod initio libri posterioris se dicit Philo expositurum, Judaicum est*.

lieres vero ejusdem instituti Θεραπευτρίδες. Frustra etiam in primis libri hujus verbis fundamentum aliquod opinioni adversæ quæritur, nulla enim arte ex illis quis exsculpere poterit, Philonem de Essenis loqui. Generatim de iis, qui contemplationi se dediderunt, acturum se pollicetur; de Essenis ne quidem verbo meminit; sed aperte hos a Therapeutis discernit, rationem adferens ex nomine, unde id utrisque venerit. Essæis nempe a sanctitate, ex voce Syriaca, *Hasi*, ὅσιος, *Sanctus*, unde *hasiutho*, ὁσιότης, *Sanctitas*. Therapeutis autem ἀπὸ τοῦ θεραπεύειν (1) τὰς τῆς ψυχῆς νόσους a curandis animæ morbis, vel ἀπὸ τοῦ θεραπεύειν τὸ ὄν, a colendo Ente, quo nullum melius. At si Philo Therapeutas Essenis junctos, eosdemque putasset, quid erat, cur eos per diversa nomina, a diversis originibus profecta distingueret? an quia Essæi actuosam, hi contemplativam professi sunt vitam? Atqui nomina hæc nihil plane ad istam distinctionem conferunt; neque enim vox Essenus, τὸν βίον πρακτικὸν, neque Therapeuta, θεωρητικὸν significant. Quid? quod Josephus diligentissimus scriptor, cum de Essenorum secta duobus locis ex professo disseruit; tamen de illis Theoreticis Essenis ne mentionem quidem intulerit; sed alium tantum Essenorum ordinem statuerit, cibos quidem, & mores, legesque similes habentem, conjugio vero a ceteris discrepantem. Deinde, si ea, quæ ipse Philo de Essenis scribit, cum iis conferantur, quæ de Therapeutis tradit, eos omnino diversas familias constituisse clarissimum erit. Ipsius enim verbis doceamur, Essenos in Syria solum, & in Palæstina domicilia habuisse; Therapeutas autem, per omnem Græciam, & barbariam dispersos, in Ægypto præcipue ad Mareotem consedisse; atque in hunc locum ceu in patrium solum præstantissimos quosque ex hac familia commigrasse. Esseni in vicis, Therapeutæ in solitudine a turbis secreti habitabant; illi sedes suas, ad quas religionis causa conveniebant, more Judæorum synagogas; hi σεμνεῖα, καὶ μοναστήρια, appellabant; illi muliebrem sexum aversabantur plurimi; hi Θεραπευτρίδας in iisdem secum alebant ædibus; ritus denique in sacris obeundis, nec non in tractandis negotiis civilibus, mores item prorsus dispares, atque studia dissimillima Esseni ab his habebant; ut quilibet (si, quæ Philo, Josephus, & Plinius de illis tradiderunt, cum iis, quæ de Therapeutis ab uno Philone notata sunt, contulerit) facile videbit. Igitur cujuscumque sectæ, aut religionis fuerint Therapeutæ, Esseni saltem neutiquam dici poterunt; id quod diu ante Valesium Photius in Bibliotheca sua notavit, & fusius prosequitur laudatus Beveregius. Sed de hoc satis interea.

Tertiæ nunc opinioni locus esto. Hæc vero a prioribus longius discedens, suadet Philonis Therapeutas gentiles inter philosophos esse recensendos. Sententiam istam ut ceu veriorem, propugnaret vir inter suos non mediocriter eruditus Joannes Lange, haud contemnendam in lucem edidit lucubrationem Halæ Magdeburgicæ, quam inscripsit: *Dissertatio de Therapeutis in Ægypto, e Philone demonstrans Therapeutas non fuisse Judæos, multo minus Christianos; sed philosophos barbaricos judaizantes*. Utitur hanc in rem argumentis, si diis placet, non vulgaribus, quæ ut ne prolixior sim, paucis do sub conspectum. Philo, inquit, hujus admirabilis instituti sectatores num-

(1) Unde nomen Θεραπευταὶ præclaræ huic apud Alexandriam societati venerit, non satis inter Scriptores convenit. A Philone arbitrarie impositum fuisse putavit Joan. Clericus Hist. Eccl. Sæcul. 1. & 2. §. 2. quod nescio an cui Philonem legenti probetur: liquet enim ex eodem Hebræo scriptore, id nomen aliunde viris istis fuisse impositum; sed num a serviendo, aut colendo numine, an potius a curandis animis illud deduci oporteat, nec ipse Philo superioribus verbis satis definit. Θεραπεύω interea idem dicit, quod *famulor*, *servio*, *curo*, *sano*, ex quo Therapeutas non inepte latine reddideris: *sectam famulorum*, aut *famulantium Deo: cultores* numinis: *curatores animorum*, sicut Therapeutrides *curatrices*, ut ita dicam, vel *cultrices Dei*. Guilielmus Cave, Antiquit. Apost. in V. Marci. p. 624. & ante eum Scaliger, Elench. Trihæres. cap. 26. nomen istud a medendo, & sanando profectum volunt; existimant quippe Θεραπευτὰς medicinam exercuisse, de quo nusquam meminit Philo, sectæ hujus optime gnarus: & confundi Therapeutas cum Essenis practicis, qui medicinam Empiricam excolebant, satis clarum videtur: a sanandis tamen animi morbis, si quis illos hoc nomine nuncupari debere contendat, Philoni proxime accedet.

ceterorum hominum, quorum mores longe deteriores erant, coinquinarentur; oblationes tamen per alios transmittebant, purique cordis, & crimine vacui sacrificia offerebant. Poterant proinde hi ab Urbe Regni principe, ab æde sacra sponte divelli? non video, cur id Therapeutæ minus potuerint? Postremum nihilo firmius est prioribus. Essenos ab Judæis diversos neque Philo, neque Josephus docuit, immo hic unam illos e sectis tribus dictæ gentis constituere loco supra dato clare affirmavit. Quare consecutio, quam infert Langius, sponte corruit; frustraque laborat Therapeutas Gentilibus adjungere Philosophis, quos laudibus ornare, ut gentem suam Romanis commendaret, nescio, qui, aut cur tandem Philo in animum induxisset.

§. IV.

Cui ex tam variis, seu verisimiliori sententiæ adhærendum, ut assumptæ Quæstioni satisfiat?

SI conjecturæ locus esset nonnullorum, qui Therapeutarum institutionem ante Essenos statuunt ex eo, quod methodus interpretandi allegorice sacras paginas prius in Ægypto, quam in Judæa cœperit; nam Ptolomæi Evergetæ, secundi tempore, ac prius fortasse in eo terrarum tractu iam invaluit; dum interea *Rabbi Schimeon Benschetach* sub Hircani regimine methodum hanc in Palæstinæ regiones intulisse fertur, quam non pauci ex Judæis cum Therapeutarum instituto fuerint amplexi, facilis inde formaretur consecutio: longe ante D. Marci adventum in Ægyptum Therapeutarum viguisse familiam; ac proinde alios quosvis nomine eorum, ac veteres crediderint, a Philone fuisse descriptos; verum quoniam istud nullo satis verosimili documento doceri, firmarive potest; Josephus vero (*lib.* 18. *c.* 2. *Antiq. Jud.*) perantiquam Essenorum originem testetur; non me a veritate aberraturum puto, si collatis inter se opinionum, auctorumque, quos adduximus, argumentis, Therapeutas quam plurimos ita ex genere Essenorum dixero, ut hi a D. Marco apud Alexandriam fide instituti, contemplationi sese dediderint, atque a Philone Alexandrino subinde inspecti, laudes, nomenque Therapeutarum adepti sint.

Assertionis hujus Pars prior in primo statim Libri de vita contemplativa limine conspicitur, ubi Philo: *Postquam de Essæis disserui, qui vitam exercent activam, in omnibus, aut quod minus invidiosum dictu est, plerisque felicius: ordo postulat, ut deinceps dicamus de iis, qui Theoriam, seu contemplationem salutarunt*. De eodem genere hominum, licet ritibus nonnullis, ac nomine proprio discretorum, Philonem hic loqui, tam clarum, tamque perspicuum videtur, ut nemo unus facile id negaverit, si modo præjudicata opinione mentem vacuam servaverit; utrumque enim, vita nempe activa, & contemplativa, uti se mutuo, ita Essenos respiciunt, ac sub eamdem familiæ cadunt rationem. Adstipulatur D. Hieronymus, (*epist. ad Eustoch. de custod. Virginit.*) qui, dum de origine vitæ cœnobiticæ scribit: *Tales*, inquit, *Philo Platonis imitator, tales Josephus, Græcus Livius, in secunda Judaicæ captivitatis historia Essenos refert*. Igitur Essenos quospiam sub Christo Imperatore meruisse innuit; atqui non Practicos: istos enim alibi de Judæorum Secta fuisse diserte dicit; proinde Theoreticos, quos Philo Therapeutas vocat. Nec te moveat: quod Josephi Essenos ibi nominet Hieronymus, quos πρακτικοὺς solum, & Judæos fuisse constat; ex his enim, quam plurimos Christo nomen dedisse, ac Theoreticos factos extra dubium videtur, cum hoc ipsum doceat Lib. 2. Hist. cap. 17. Eusebius; unde recte in rem præsentem scripsit Eruditissimus Baronius: *Plane perspicuum est, eos, etsi nomine convenirent compluribus institutis inter se fuisse distinctos: ac proinde Essenos Alexandrinos alios fuisse ab his, quos in Judæa agere solitos Josephus affirmat*. Alios nimirum ritibus, & vitæ in paucis disciplina non item diversos communi originis nomine. Et vero, si ob probitatem Hassidæi vocari poterant practici, quid impedit? quo magis, qui contemplationi vacabant, id nomen meruerint? idcirco etiam ob summam Justitiæ, & Sanctitatis opinionem, morumque non minorem similitudinem Essæi vulgo audiebant; quam ad rem faciebat apud imperitiores aliquid Jessæ, JESUque nominum affinitas; unde & Jessæi ab Epiphanio, ut supra retulimus, dicebantur.

In Assertionis partem alteram vel ideo majori propensione feror: quod & a vetustissimis, optimisque Auctoribus, quos dedi §. II. id doceri, tradique intelligam; & nihil deprehendam, quod enunciato huic repugnare, aut minus convenire videatur. Nam si D. Marci susce-

suscepta in Ægyptum prima expeditio Apostolica ad tempus legitimum, quod e veterum Scriptorum documentis iniri potest, revocetur; facilis, ac expedita redditur via, cum ad secure progrediendum in præsenti, ut ut ancipiti argumento, tum ad submovendas, quæ enasci, atque occurrere possent, difficultates. Itaque Marci Evangelistæ in Ægyptum profectionem optime statui censeo cum Joanne Sollerio (*in Hist. Chronolog. Patriarchar. Alexandrinor.* §. II.) ad extremos Tiberii annos, ita: ut ab anno Christi XXXVII. regiones Ægypto proximas triennii spatio percurrerit; anno deinde Christi XL. Alexandriam progressus sit Caligula imperante. Quo posito, non video, cur ex Alexandrinis plures, sive Judæi, sive Esseni ab Judæa (1) fuerint, ad Christi fidem Marci institutione adduci non potuerint, vitamque (nonnulli duntaxat) severiorem, ac legibus quibusdam circumscriptam, cui prius assueverint, in solitudine profiteri. Egerint proinde vitam omnibus Evangelii doctrinam suscipientibus communem, ut hæc in Actis Apostolorum describitur, (*cap.* 4. *v.* 32.) aliqui: alii, ut contemplationi rerum Divinarum liberius vacare possent, in villas, & hortos secretiores se abdiderint; horum institutum Philo, sub Caio legationis munere perfunctus, reduxque Alexandriam, tum forte inspexir, ut notavit Epiphanius; (*lib. de hæres.* §. II. *cit.*) Romam vero in causa gentis suæ secundo reversus Claudio jam imperante, ex contracta ibidem cum Petro necessitudine, ejusque suasu in animum induxit, quos prius oculis ipse usurpaverat, scriptis laudibus commendare. Atque in hunc modum optime conciliari opinor Veterum illorum PP. quæ sibi adversari videntur, testimonia; namque gemina in Ægyptum Marci admissa profectio, omne in illis tollit dissidium.

Sed firmanda rationibus est assertio, quibus ex Marci institutione Therapeutas prodiisse clarum fiat. Et in primis illud mirandum: neminem ex Scriptoribus, ne remote quidem innuere, ante allatam ab Evangelista in Ægyptum adem ejusinodi instituti viros fuisse aliquos. Si Ethnicos Scriptores consulas, qui ante Christum vixerunt, & gentium diversarum mores laudatissimos prosecuti sunt, eos laudasse reperies Gymnosophistas, Brachmanos, & si quos alios, qui vitæ moribus excellentis in orbe fuerunt, licet in remotissimis regionibus positos; at de Therapeutis, qui prædictos omnes facile antecellerent, quique plane ob oculos omnium essent in multis terrarum orbis regionibus, apud Græcos & Barbaros recepti, ne verbum quidem deprehendes; immo nihil de illis Josephus, nihil prius Philo notavit, etsi cum practicis illis Essenis communem haud in paucis haberent disciplinam. Josephus certe, cum sepænumero in Essenorum laudes mirifice excurreret, cumque iis summam Gentis Judaicæ commendationem apud omnes conciliare posset ab eximio illo, tamque excellenti Theoreticorum instituto; tamen ne nomine quidem illos attigit; ne divisionis in Theoreticos, & Practicos meminit; sed eos tantum distinguit, qui cælibes, & conjuges erant. Idem Scriptor, cum de Practicis Essenis agit, monet diligenter: ipsos esse de genere Judæorum; ex quo ratiocinatur Serarius: non satis erat dixisse, tria haberi apud Judæos Philosophorum genera: Pharisæos, Sadducæos, ac Essenos; vel si satis hoc erat, cur non pariter Pharisæos & Sadducæos genere Judæos dixit? cur de Essenis, quorum ingressus erat descriptionem, id præcipue notavit: nisi, ut ab Theoreticis illos disjungeret Essenis, quos Philo Therapeutas dixit; quique ad nullam ex nominatis Judæorum sectis pertinebant? Ipse etiam Philo, cum sicuti apud Persas in pretio erant Magi, apud Indos Gymnosophistæ, ita apud Judæos testatur esse Essenos, ingenti virtutis omnis studio florentes; tamen in Libro, *De probi viri libertate*, ne una duntaxat Syllaba Therapeutas indicat; sed solos Essenos vitam socialem agentes laudibus extollit; non alia, opinor, de causa, quam, quod librum, *Quod omnis probus* scribens, Therapeutas nondum nosset, minus institutum eorum haberet exploratum; at ubi ex Romana Legatione reversus, virtutem illorum suspexisset, ac merito adamasset etiam; postquam, in urbem rediens, Petri amicitia familiariter usus, de vitæ ratione ab eis susceptæ plenius edoctus fuisset; librum illis totum dicare voluit, ac priori ita conjunxit, ut ejus initio duas

(1) Non obstringebant se Esseni ad perpetuo servandum institutum, in eoque vivendum. Nam Flavius Josephus Essenorum Sectæ primum addictus, deinde ea posita, Pharisæis adhæsit.

duas in partes genus Essenorum distribueret, in Practicos nempe, & Theoreticos; seque diceret de illis in libro, quem prius scripserat, disseruisse; de his vero in posteriore isto *De vita contemplativa;* quod nisi fecisset, nulla, neque posterioris Libri huius cum priore esset connexio, neque ulla Scriptori illi excusatio, cur contra omnem methodi rationem, partes tam conjunctas, tam eidem argumento idoneas dissipasset, ac divulsisset; cum, ut supra dictum, justissimam aliam excusationem afferre nollet, se de Judæis nimirum antea dixisse, at Christianos Essenos sibi antea ignotos nunc aggredi. Argumentum hoc fusius prosequitur Doctissimus Serarius; cui aliud deinde subjungit ex Hieronymo: Therapeutas, dum Sacerrima Christi Doctrina longe, lateque per Apostolos in universum orbem procurrentes spargi cœpit, una illico latissime sparsos, atque ad plurimas gentes prolatos fuisse: non enim Judæam, & Syriam, ubi prima Christianorum Ecclesia, non Ægyptum solum incoluerunt, sed ad gentes quoque alias, & orbis provincias penetrarunt, forte inde maxime, quod commota in Christianos Hierosolymis persecutione, plurimos per orbem a Stephani morte dilabi, dividique contigerit; id autem in Essenos Practicos nullo pacto cadere potest, qui tam a Josepho, quam Philone in Judæa sola, neque alibi usquam collocantur; & certo numero (1) comprehenduntur. Porro Therapeutis, DEIque cultoribus Philo nunquam Synagogas, sed sancta pietatis, gravitatisque plena σεμνεῖα tribuit, quæ quid aliud erant, nisi destinatæ sacris, divinisque peragendis mysteriis ædes? At Essenis practicis Synagogas adsignat, quæ uni Judæorum genti, ut ex sacris litteris constat, propriæ erant. Adjungunt alii septem hebdomades severi ante Pascha jejunii, & diebus illis frequentes, in quos convenerunt, cœtus: summam, perpetuamque castimoniam, & id genus alia, quæ Christiano instituto sunt domestica, illudque a ceteris gentium Sectis discernunt. Sed immorari his supervacaneum duco, ac potius ad solvendas, quæ moveri possent, difficultates me confero.

Quod primum ad infirmanda ea, quæ hactenus adduximus, ex adverso statui posset, erit fortasse: quod Philo Therapeutas laudandos verosimiliter prius susceperit, quam Marcus, Petri interpres, ad Alexandrinos pervenit. Hoc ita ostendere conantur: Philo certe legatione functus est apud Cajum, & rursum primis annis apud Imperatorem Claudium, quos a sua gente multum abhorrere novit. Sive igitur hujus, sive alterius animum inflectere, mitioremque reddere Judæis studuerit, admirando isto genere scribendi usus est, ut duobus Libris laudes suorum complexus, nunc sub Essenorum, nunc sub Therapeutarum nomine, & ab excellenti virtute, & a sublimioris Philosophiæ studio illos commendaret. At tum nondum Marcum in Ægypto versari contigit; Eutychius enim Patriarcha Alexandrinus testis est, Marcum adhuc Neronis tempore Romæ cum Petro vixisse; ita namque scribit: (*apud Jo: Sollerium in Diss. Chron. Patr. Alex.* §. 2.n.6.) *Tempore Neronis Cæsaris scripsit Petrus, Apostolorum Princeps, Evangelium Marci cum Marco Lingua Romana in Urbe Romæ, & attribuit illud Marco*. Tantæ autem Eutychius est auctoritatis inter Scriptores, ut de illo Seldenus pronuntiarit: *Mihi sane Eutychius in hisce est veluti Beda Ægyptius*. Quod, si verum est, jam neque institutos a Marco Alexandrinos vidit Philo; neque amicitiam cum Petro colens sub Claudio, de primorum in Ægypto Christianorum vivendi norma quicquam audiit. Extra controversiam quippe videtur esse: Philonem fere cum principio Imperii Claudii legationem obiisse, ac tum tantis laudibus Hebræos suos cumulasse: etenim tum iis auctioribus esse in Urbe licuit, & si Josepho (*Antiq. lib.* 20. *c.* 1.) fides est, Stola Pontificia, quæ ab Romanis servabatur, illis quoque reddita fuit. Marcus autem, scripto Evangelio ab Romanis, Aquilejam prius, ubi Episcopatum condidit, deinde in Ægyptum discedens, Alexandriam demum delatus est. Quod aut Neronis tempore, aut extremis Claudii annis evenisse verosimillimum videtur.

Omnia hæc tenui, ac pene nullo nituntur fundamento: ante Marci profectionem in Ægyptum de Therapeutis Philonem non scripsisse ostendit Eusebius (*Hist. Eccl. lib.* 2. *c.* 17.) docens: multis videlicet post annis, ubi Philo cum Petro familiarem Romæ congressum habuisset imperante Claudio, commentarium illum de *Vita contemplativa* fuisse editum. Mar-

(1) Philo in Lib. Quod omnis prob. *In his quidam nominantur Essæi, circiter quatuor millia.*

Marco itaque Roma, & subinde Petro excedente ex Urbe tractatum hunc nobilem Philo conscripserit. Non excessit autem Petrus primum Nerone imperium moderante, minus tum Evangelium Marcus contexuit, ut Eutychio Melchitæ, & Græcanici Schismatis homini visum est. Hinc minime fidem meretur: nec ullius momenti ejus est auctoritas apud eruditos; aperte enim secum ipse pugnat, dum anno imperii Neronis primo occisum esse ait Marcum Alexandriæ, quem prius Romæ cum Petro eodem tempore statuit scribentem Evangelium. Audi loquentem: *Atque erat Marcus Evangelii auctor in Alexandria, & Barca, annis VII. & anno imperii Neronis Cæsaris jam dicti primo occisus est Alexandriæ*. Vide, ut inepte nugetur, ut propterea merito a Raynaudo vapulet. Non est proinde ad Neronis initia differenda Marci apud Ægyptios prædicatio; in hoc enim Eusebio, Hieronymo, & Chronico Alexandrino manifeste contradicitur; neque vero simile est, regiones Palæstinæ adeo propinquas, tamdiu Evangelii luce caruisse, quam inferendam illis provinciis Marcus habuit ex divisione orbis inter Apostolos, & Discipulos facta; ut communis fert persuasio.

Ne vero arbitrarie primum in Ægyptum Marci ingressum ad annum Christi XL. collocatum putes, accipe Chronicon Alexandrinum, in quo ad annum Caii Caligulæ III. Christi XXXIX. aut XL. reperies: *Marcum Evangelistam apud Ægyptios & Alexandrinos diversatum, Verbum Christi annuntiasse, primumque Alexandriæ Ecclesias constituisse, quibus præfuit annos XXII.* In eamdem sententiam abit Georgius Syncellus ipso illo anno XL. verbis pene iisdem utens: *In Ægypto, & Alexandria Salutis Verbum Marcus annuntiavit*. Habes igitur primam Marci profectionem auctoritate firmatam, non mere excogitatam; qua semel statuta nihil amplius impediet dicere, D. Marci opera Cives Alexandriæ, alios que circum accolas ad fidem Christi: nonnullos etiam ad solitariæ vitæ studium esse perductos.

Postremo illud a vero æque, ut alia, recedit, quod ex conscripto a Philone commentario de laudibus Essenorum, & Therapeutarum Judæis auctioribus esse Romæ licuerit; ejusdemque Philonis opera genti huic Stola Pontificia restituta sit; nam id potius Agrippæ Claudio amicissimi cura, & labore impetratum fuit. Testatur enim Josephus: 1 ancipitem Claudii animum de suscipiendo a morte Caii imperio, Agrippæ consiliis mire firmatum esse, qui idcirco nova regni augmenta cum ingenti favore, & Judæorum commodo in Judæa recepit.

COROLLARIUM.

Superest, ut paucis disseramus: an per D. Marcum Vitæ, ac Disciplinæ Monasticæ apud Ægyptios initium datum sit? Quæstioni huic satis ancipiti dum satisfacere jubeor, nolim ulla ex parte (judicium potius aliorum, quam meum præferens) antiquitati sacerrimi Monachorum instituti quicquam hic detractum. Novi a Baronio, Cedreno, Montfauconio defendi, asserique: disciplinæ Monasticæ originem a Marci in fide discipulis repeti debere, ex eo fortasse: quod a Philone Therapeutæ aperte μονίδαι, & μονάζοντες dicti sint, atque in ædiculis, quæ σεμνεῖα, καὶ μοναστήρια vocabant, contemplationi vacasse perhibeantur. Confirmare id videtur Cassianus, qui ad primævos Christiani nominis Sectatores & ad ipsos Apostolos incunabula Monachorum refert; ita enim scribit: (*Collat.* 18. *cap.* 5.) *Cœnobitarum disciplina a tempore prædicationis Apostolicæ sumpsit exordium. Nam talis extitit Hierosolymis omnis illa credentium multitudo*. Addit porro: cum non pauci, Christi legem professi, a primo Charitatis æstu aliquantum remisissent, ac fidem susceptam conjugiis, terrenisque facultatibus sociare vellent; nonnullos, primævi fervoris retinentiores, in solitudines recessisse, sanctissimique instituti hæreditatem ibi traduxisse ad tempora usque Pauli, & Antonii; & *illud solum*, ait, *antiquissimorum Monachorum genus, quod non modo tempore, sed etiam gratia primum est, quodque per annos plurimos solum inviolabile duravit*. Hoc si verum est, consentaneum erit, nihil, quod fidem excedat, admitti: si dicantur viri nonnulli in Ægypto solitudinis amore capti, novum vitæ genus a Marco præscriptum suscepisse; ac inde plurimum discipli-

1 Joseph. Antiq. Jud. Lib. 19. cap. 13. Pagius in Critica Baron. Stolæ hujus receptionem ad annum Christi XLIV. n. 3. statuit.

ſciplinam monaſticam ſuum habere initium. Verum non video, unde id recte deduci, aut quæ ſuppetere poſſint ſolida argumenta, quibus quis conficiat: primos in Eccleſia Hieroſolymitana Chriſti Sectatores, tam conjugia, quam patrimonia paſſim repudiaſſe; illud longe probabilius: quod nunquam defuerint, qui privatim otio, Chriſtiano ſeceſſui, ſilentioque ſe dederent, & eas virtutes in locis abditis exercerent, quibus poſtea Monachi orbem erant illuſtraturi. Quos igitur Marcus prope Alexandriam inſtituiſſe fertur, Aſcetas verius, quam Monachorum initiatores dixerim; ita enim illos & ipſe Euſebius appellat (*Hiſt. Eccl. lib. 2. c. 17.*) de Philone loquens: ἀλλὰ καὶ τὸν βίον τῶν παρ' ἡμῖν ἀσκητῶν ὡς ἔνι μάλιστα ἀκριβέστατα ἱστορῶν, quæ Valeſius recte interpretatur: *Et cum Philoſophorum, Aſcetarumque noſtrorum vita deſcribit, &c.* Nam Aſcetæ priſcis illis temporibus dicebantur, qui inter Chriſtianos ſtrictius quoddam, ac ſeverius vitæ genus amplexi ſunt, vocem hanc a Philoſophis mutuati, qui exercitationem virtutis, atque abſtinentiæ ἄσκησιν vocabant. Hinc & Philo in illud: *Exercitatus eſt Noe: pag. m. 280.* ἀσκητὴν pietatis exercitiis deditum appellat. Quamobrem male reprehendit Euſebium Scaliger, quaſi is Monachos a Marco inſtitutos Alexandriæ docuiſſet. Aſcetas Euſebius intellexit, qui ſemper in Eccleſia erant; Monachi vero, eorumque inſtituta ſerius cœperunt; namque ad hæc regula opus eſt, congregatione, peculiari veſte, quæ eos a vulgo diſcernat, exercitiis, officiiſque ad horas alligatis, & ſui ſemper ſimillimis; ut recte obſervat doctiſſimus Thomaſinus; (*In vet & nov. Diſciplina Eccleſiæ Part. I. Lib. 3. cap. 12.*) quæ cum Aſcetæ illi Philonis, aliique priorum trium Sæculorum, Solitarii homines non haberent, Monachi proprie dici non poterant. Unſi eos Philo μονάζοντας appellat, vitæ ſolitariæ ſtudioſos hac voce exprimere vult, non ſub regulari diſciplina viventes; inauditum enim prorſus ab omni Chriſtianorum memoria fuit, Monachos verſari cum mulieribus, cum iis una vivere, una convivia celebrare, ac etiam choreas ducere; quod Therapeutis in more fuiſſe, idem Philo notavit.

Deinde, ante partam Eccleſiæ pacem, quæ ſub imperio Conſtantini M. feliciter primum obtigit, vix credibile eſt, potuiſſe diſciplinam Monaſticam in Therapeutis (ut contendunt) inchoatam efflorefcere; hoc enim crebræ vexationes, ac ſævæ a Chriſtiani nominis hoſtibus concitatæ in fidem tempeſtates non admittebant. Demum ſi originem ejuſmodi inſtituti ſiluiſſet Hiſtoria, non tacuiſſet certe ruinam. Quam ob rem incunabula vitæ Monaſticæ congrue referri poſſe puto ad Pauli, Antonii, Hilarionis, aut ſi mavis, Pachomii tempora: hunc quippe vitæ Monaſticæ regularis parentem, conditoremque ipſe fatetur Antonius diſcipulum dicti Pachomii Sacchæum ſic alloquens: *Quo ego tempore Monachum cœpi agere, nullum uſpiam extabat cœnobium.* Mox interjectis pauculis: *poſtea Pater veſter tantum bonum, DEO adjuvante, effecit.* Ad Paulum tamen ſanctæ hujus inſtitutionis refert initia D. Hieronymus, ſpeciatim quæſtionem hanc verſans: (*in vita Pauli.*) *Affirmant*, inquit, *Paulum quemdam Thebæum principem iſtius rei fuiſſe, quod non tam nomine, quam opinione nos quoque comprobamus;* ſed cum Paulus, etſi primus Solitariorum eſſet, propoſiti ſui alumnos, & imitatores nullos reliquit; Antonio Magno tam ſanctæ profeſſionis, non inuſitatæ ſolum, ſed latiſſime quoque propagatæ gloriam tribui paſſim legimus, id quod rurſum ex Hieronymo licet diſcere: *Aſſerunt*, ſcribit ille, *Antonium hujus propoſiti caput fuiſſe, quod ex parte verum eſt: non enim tam ipſe ante omnes fuit, quam ab eo omnium incitata ſunt ſtudia.*

Quæ cum ita ſint: in Philonis Therapeutis (ſi ex inſtitutione Marci prodierunt, ut priſcos ſecuti, veroſimile eſſe diximus,) non jam Monachos, ſed Aſcetas ex vero ſuſpicimus; quibus ad hoc vitæ genus Marcum auctorem fuiſſe, ſi quis aſſerat, nihil admittit, aut abs temporibus iſtis abhorrens, aut a veritate alienum. (*1*)

PARS

(*1*) Confer Antonellii V. CL. diſſertationem *de Aſcetis* inter opera Sancti Jacobi Niſibeni *pag. 107. & ſeqq.*

PARS SECUNDA.

Ecclesia Christi persecutionibus exagitata.

CAPUT PRIMUM.

Gentilium ante suam conversionem status.

INterea temporis aliæ super alias passim succrescebant Fidelium congregationes, ex Judæis, & Gentilibus conflatæ, quæ licet infra summam illam Ecclesiæ Hierosolymitanæ perfectionem consisterent; non desinebant tamen prodigii instar suspici ob insignem virtutis, & sanctimoniæ splendorem, præcipue spectato Gentilium, in quo prius versabantur, statu. Solent fere in historiis peregrini homines sibi persuadere, mundum abhinc sexdecim sæculis nostro longe dissimilem fuisse, hominesque tunc extitisse majori atque nunc integritate, innocentia & docilitate præditos, præsertim cum sæpe audiantur nonnullorum voces, mundum quotidie in deterius ruere lamentantium, extentque etiamnum vestigia quædam priscæ bonitatis & simplicitatis Majorum nostrorum. Verum longe aliter hac de re sentiunt, quotquot Græcorum ac Romanorum transmissa ad nos monumenta studiosius evolvunt. Initium Evangelii prædicatio sumpsit, Imperatoribus Claudio & Nerone: horum aulæ quantis, quamque infamibus vitiis sorderent, Tacitus locuples testis est; ejusdem sæculi mores perstringunt Horatius, Juvenalis, Martialis & Petronius. Isti omnes nefanda ejus sæculi crimina publice infectari non dubitarunt, eo quod publice illa perpetrare nemo veritus fuerit. Profecto non sine sapientissimo æternæ Providentiæ consilio factum fuisse videtur, ut Auctorum ejusmodi libri, etsi ceteroquin in vulgus noxii & pestilentes, ad nostras manus pervenerint, quo nimirum ex iis disceremus, quanta ex abysso depravationis & corruptelæ Jesus Christus humanum genus extraxerit. Eamdem temporum improbitatem confirmant in suis libris Suetonius, Auctoresque Historiæ Augustæ, qui duo proxime secuta sæcula describunt, Apulejus item & Lucianus, verbo, quotquot de moribus peculiariter disserunt. Ipsi adeo Patres Ecclesiæ temperare sibi non poterant, quin vocem ac stylum in eorum temporum mores acerrime & palam stringerent, quos inter præcipui fuere S. Augustinus (*lib.* 1. *de Civ. c.* 4.), Tertullianus (*Apolog. adv. Gent. c.* 6.), SS. Cyprianus (*epist.* 1. *ad Donat.*) & Clemens Alexandrinus (*Pædag. lib.* 2.); quorum scripta, qui attento animo perlegat, mirari, credo, desinet, potuisse ab Apostolo initio suæ ad Romanos epistolæ catalogum pertexi eorum criminum, quibus nihil infamius, nihil horribilius cogitari possit.

Tam perditi mores ex Græcia, Ægypto & Oriente ad Romanos fluxerunt. Unum Aristophanem legat, qui Græcorum effusam licentiam perspicere volet. Porro tantum abest, ut post Aristophanis tempora meliores effecti sint Græci, ut nova in dies incrementa luxus & mollities caperent. Jam de Macedoniæ, Ægypti & Syriæ Regibus quæ monstra flagitiorum Scriptores antiquæ memoriæ non prodiderunt? Quam parum honorifica posterorum judicia de Alexandria, de Antiochia & Corintho? Quam famosæ effeminatissimo vitæ genere Jonii, Asiæque minoris civitates? & tamen has inter sordes purissima Christi Religio effloruit, inque pessimis civitatibus optimi Christianorum cœtus extiterunt. Neque solum universo Romanorum Imperio communis erat tanta morum perversitas, sed etiam publica omnibusque perspecta, immo religionis quodam obtentu veluti sacrosancta habebatur. Norunt eruditi, quid sibi voluerint ritus nefandi in sacrificiis Bacchi & Cybeles adhiberi soliti. Ubique Veneres, Adonides, Ganymedes, ubique Jovis furta & Metamorphoses prostabant: nullus hortus suo Priapo carebat: nullus locus Deorum decantatis amoribus non personabat; Spectacula ipsa maximam partem aut crudelia, aut impura edebantur.

Ludorum genus uti frequentissimum, ita populo Romano maxime jucundum, erant hominum in amphitheatris miserandæ cædes, nunc infestis armis mutuo sese appetentium, nunc a bestiis, cum quibus pugnam committebant, fœdum in modum dilaniatorum. Quotidie servi & mancipia equuleis addicebantur, levissimas ob culpas atrocibus tormentis afficiendi. Præsides Provinciarum in eos, qui ci-

ves

ves Romani non essent, crudeliter animadvertebant. Imperatores ipsi, nulla judicii servata legitima forma, quos vellent, capite damnabant, hinc tantum Patritii etiam sanguinis in Urbe effusum fuit. Par crudelitati avaritia erat. Omnia plena fraudibus, mendaciis, perjuriis, violentis oppressionibus. Argumento esse possunt solæ Ciceronis orationes. Sane si Verres unus homo, quo tempore Roma adhuc dum Respublica fuit, in una dumtaxat provincia, triumque non amplius annorum curriculo tot crimina perpetravit, quid non ausuri erant sub Nerone aut Domitiano Præfecti & Præsides Provinciarum complures, quibus præterquam quod ne accusari quidem ultra metuerent, ipsa etiam Imperatorum exempla peccandi impunitatem ac stimulum afferebant (*Juven. Sat. 8.*)? Sed vereor, ne longior sim in re nota omnibus & pervulgata.

Ita fere comparati homines erant, ex quibus Christiani, quales nunc describam, efficiebantur. Hi ubi semel *abluti* & *sanctificati* essent (*1. Cor. 6. v. 18.*), de repente in alios homines, sibique plane dissimiles evaserunt. Quanquam non sunt dissimulandæ hoc loco quædam animorum dotes, ac veluti semina bonæ mentis, quibus instructi Græcorum & Romanorum complures haud plane inepti regno Dei videbantur. Ac primo quidem moribus, quoad hi exterius sese proderent, perpoliti erant, quare una multa continentur, quæ etsi virtutes non sint, virtutum tamen imagines nominari recte possunt. Hujusmodi erant gravitas, tolerantia, lepos, affabilitas in colloquendo, in gratificando alacritas, & reverentiæ atque amoris teneræ vividæque significationes, denique lux quædam urbanitatis ac decentiæ, quam in omni actione sua Græci consectabantur. Sunt ista quidem natura sua talia, quæ haberi sine solida virtute possunt, & quibus qui careat, non continuo malus aut vitiosus est; attamen a perfecta virtute nunquam abesse solent, quippe quam exterior ille cultus & splendor amabiliorem reddit, ut virtus ipsa blandius se in animos hominum insinuet (*Recogn. Clem. init. Justin. in Tryph. init.*). Ad hæc abundabant illa tempora veris ac germinis Philosophis, hominibus, inquam, qui id unice ac serio spectabant, in id tota animi contentione incumbebant, ut invenirent, quo sibi beate vivere liceret; horum omne studium in eo versabatur, ut veritatem agnoscerent, agnitasque virtutes opere ipso exercerent. Uni huic studio ut liberius vacarent, ceteris sese negotiis curisque omnibus, quæ ex arbitrio fortunæ pendent, ultro expediebant, nec sumptibus ullis, nec labori, molestiisque itinerum & peregrinationum parcentes, dummodo quod ipsi optimum judicarent, aliquando tandem addiscerent. Sed neque Romani omnes per ea tempora usque adeo depravatis moribus erant, ut nihil admodum retinerent de prisca magnanimitate, constantia, ceterisque virtutibus, quibus Majores ipsorum quondam insigniter floruerant.

Animis in hunc modum comparatis ubi primum Evangelii gratia illuxit, fieri non potuit, quin maximi præsentesque fructus progignerentur. Testis ejus rei est Cornelius Centurio Romanus, primusque inter Ethnicos, cui is favor divinitus obtigit: testes Martyrum complures atque insigniores, ut SS. Laurentius, Vincentius & Sebastianus: testes denique Episcopi bene multi longeque celeberrimi, ut Cyprianus, Ambrosius, Leo, in quibus omnibus Romanæ generositatis expressa, atque eminens imago relucebat. Porro gravitatis illius, quæ Græciæ Philosophos tantopere commendabat, exempla nobis suppeditant Acta S. Polycarpi & S. Pionii Presbyteri Smyrnensis, ac S. Clementis Alexandrini, quorum volumina præter reconditam eruditionem a styli elegantia mirum in modum commendantur. Compressa nimirum per Christianam humilitatem Romanorum feritate & Philosophorum fastu, veri tandem sapientes formari cœperunt, qui ubi semel fidei nostræ magisterio didicerant, quis finis, quæ meta hominibus proposita esset, ad hanc unam vitæ actiones omnes dirigebant. Tam egregie exculti, atque ad summa omnia a natura & institutione facti formatique homines, simul atque a voluptatibus & lucri cupiditate abstraxere animum, continuo etiam mansueti, faciles simplicesque effecti sunt, illo nimirum simplicitatis genere, quæ dolum omnem tanquam generoso animo indignum aversatur.

Accedit, quod Religio Christiana in ipso Imperii atque adeo Urbis Romanæ meditullio tum temporis nata fuit & stabilita, cum Romanorum res maxime florerent, sæculumque ageretur, quo nullum antea, si ingeniorum præstantiam spectes, illustrius, nullum, si morum pravitatem attendas, inquinatius fuit; neque magis efferre se, suamque mortalibus divinam plane vim ac virtutem luculentius pro-

probare lex Evangelica potuit, quam cum de duabus sibi maxime oppositis animorum dispositionibus, veluti de juratis hostibus quemdam quasi triumphum egit. Pugnabat enim cum simplicitate legis Christianæ fideique humilitate multiplex scientia & mentis elatio; ejusdem porro legis puritati, & in genere morum severitati summa sæculi perversitas cordisque humani depravatio extreme adversabantur: id quod animadvertere hoc loco necesse fuit, ne quispiam sibi persuadeat, nonnisi cum indocta levissimeque credula multitudine Apostolis decertandum fuisse.

CAPUT II.

Institutio ad fidem, & Baptismus.

PRædicandi Evangelii ratio varia & multiplex erat pro diversa discentium indole. Judæi convincebantur ex libris Prophetarum aliisque argumentis e Vetere Instrumento & Traditionibus ipsorum petitis. (*Ambr. in Luc. c.* 9. *v.* 11.) Ethnici vero adducebantur rationum momentis, nunc planius magisque populariter, nunc subtilius doctiusque, ut cujusque ferebat ingenium, propositis ex auctoritate cum Poetarum, tum Philosophorum inter ipsos Gentiles insignium. Utriusque generis homines prodigiorum frequentia & magnitudine commovebantur. Exempla tam variæ instructionis ex Actis Apostolorum (*c.* 2. 14. *v.* 3. 12. *v.* 13. 16. *v.* 14. 14. *v.* 17. *&c.*) multa suppetunt. De Deo rebusque divinis non prius agebatur, quam cum attentus & quietus auditor esset, (*Clem. Recogn. immo Just. in Tryph.*) quodsi forte, uti sæpe usuveniebat, in cachinnos solvi, aut contractiore vultu fastidii aliquid præseferre Infideles inciperent; illico Christiani, ne profanationi, verborumque impietati ansam darent, sermonem abruperunt. Progrediente die libri vulgabantur nonnulli, ad demonstrandam falsæ Religionis inanitatem, atque ad deducendos a præjudiciis suis Infideles, conscripti; hujusmodi erant SS. Justini Martyris & Clementis Alexandrini Monita ad Gentiles. Sed nihil æque Christum Ethnicis persuasit, ac miraculorum copia, & Christianorum in vita probitas, in morte constantia.

Qui Christianis accenseri cupiebat, Episcopo sive Sacerdotum alicui sistebatur, qui continuo Candidatum examinabat, ut dispiceret, verane & sincera hominis vocatio esset. Non enim deerant impostores, qui per speciem amplectendæ fidei Fideles ipsos Tyrannis proderent. (*Origen. contr. Celsum* 8. *in fin.*) Aliunde vero metuendum erat, ne, nullo delectu habito, admitterentur homines varii atque inconstantes, qui prima quaque coorta tempestate, defectione sua Ecclesiæ fraudi & dedecori essent. Hac præmissa cautela Catechumenus accurate instituebatur Fidei dogmatibus, morumque præceptis, quibus disceret a suscepto baptismo christiane vivere. Hujusmodi institutiones morales sunt argumentum libri S. Clementis Alexandrini, quas *Pædagogum* inscripsit.

Posteaquam Episcopi judicio sufficienter instructi tentatique erant Catechumeni, ab Episcopo ipso salutaribus aquis tingebantur, 1 (*Acta S. Corn. Pap. apud Bar. an.* 255.) & quidem in pervigilio Paschatis aut Pentecostes, si quidem integrum erat, certum diem huic rei statuere. 2 (*Acta SS. Hyppol. & Euseb. sup. cit. Acta S. Steph. Pap. apud Bar. an.* 269.) Ceterum ubi proxime imminens cœptave jamjam persecutio, vel alia urgens necessitas moram non ferebat, quovis anni tempore baptismus

1 Licebat tamen ipsis quoque Presbyteris, atque adeo Diaconis baptizare, non tamen repugnante, vel non consentiente Episcopo. Audi Tertullianum *de Bapt. c.* 17. *dandi baptismi jus quidem habet summus sacerdos, qui est Episcopus, dehinc Presbyteri, & Diaconi*, NON TAMEN *sine Episcopi auctoritate propter Ecclesiæ honorem*. Similiter Hieronymus *Dialog. contra Lucif. inde venit*, inquit, *ut sine ... jussione Episcopi neque Presbyter, neque Diaconus jus habeant baptizandi*. Vide etiam S. Ignatium *epist. ad Smyrn. num.* 8. & Siricium Papam *epist.* 10. Huc spectat Boehmeri dissert. *de jure dandi baptismum* in dissertationibus *Juris Eccl. antiqui*.

2 Et quandoque in Festo Epiphaniæ, aut die Natali Jesu Christi. Confer Launoy, & Jo: Nicolai dissertationes *de veteri usu Baptismi*. Paris. 1670. Natalem Alexandrum in diss. *de Baptismi solemnis tempore* a me recusa T. X. *Thesauri Theologici pag.* 204. Martenium *lib.* 1. *c.* 1. Chardonium in histor. Sacram. & Paciaudium *Antiquit. Christian. diss.* 2. *c.* 5. ubi animadvertit, sanctissimis hisce diebus additum aliquando Festum S. Jo: Baptistæ.

mus conferebatur. (*Acta S. Susan. apud Baron. an.* 249. *S. Cypr. & Dion. Al. apud Euseb. l.* 7. *c.* 20.) Hunc in finem fontes aliqui ex Ecclesiæ disciplina consecrabantur, (1) & Catechumenus, quo se melius disponeret, jejunare totum diem, ad quæsita respondere, & fidei suæ rationem reddere prius debebat. (2) Statim a Baptismo (3) Episcopus Confirmationis Sacramentum, (4) deinde re divina peracta, Eucharistiam impertiebatur; (5) denique lac & mel a se rite benedictum (6) manducandum præbebat, (7) quo intelligeret novus homo, tunc demum veram se Terram Promissionis, Christi videlicet Ecclesiam, intrasse. Liberis parentum Christianorum etiam ante usum rationis, immo ante octavum a nativitate diem, simul atque a parentibus offerebantur, baptismi copia fiebat, (8) nominaque ut plurimum im-

(1) Adi de fontibus Baptismalibus præter Chardonium, cujus de Baptisteriis dissertationem infra dabimus, Martenium *loc. cit.* P. de Rubeis *de Sacr. Forojul. Ritib. c.* 27. P. Paciaudium *loc. cit.* & Joh. Henrici Wedderkampii dissertationem *de Baptisteriis Veterum* Helmstadii 1703. Vide P. III. hujus Bibliographiæ *cap.* 1. *n.* 3.

(2) Exstat Christ. Gottlieb Klugii *de ritu interrogandi infantes de fide ante ipsam aquæ divinæ effusionem* commentarius Vittembergæ 1731. & 1734.

(3) Præter Auctores, quos in notis ad Partem III. *c.* 1. citabimus, Baptismi veteris ritus, confer e Protestantibus Jo: Musæi disputationem *de ritibus primitivæ Ecclesiæ baptismalibus* Jenæ 1674. Jo: Hildebrandi *rituale baptismi veteris*, & Joh. Godefridi Zentgravii dissertationem Jenæ 1749. *de ritibus Baptismalibus sæculi secundi*.

(4) De Confirmatione præter Bellarminum, aliosque Theologos, ut Tournelium, Witassium, P. Piacevich Tom. I. *de Sacram.* vide Martenium *lib.* 1. *cap.* 2. Chardonium *in hist. Sacram.* Vicecomitem *Observ. Eccles. Vol. II.* Holstenium in diss. duplici *de forma, & ministro Sacramenti Confirmationis apud Græcos*, Joh. Morinum in Exercitatione *de Sacram. Confirmationis* quæ exstat in eodem *Thesauri Theologici T. X. pag.* 315. *seqq.* aliosque citatos a Fabricio in *Bibliographia antiquaria pag.* 560. Ceterum quum traditione Apostolica præter Episcopos nemini baptizatorum confirmandorum jus esse concessum constet (qua de re vide præter citatos, Sambovium in Tract. *de Confirm. pag.* 318. & P. Coutantium *in epist.* 25. *Innocentii I.*) sicubi morem obtinuisse comperimus, ut a Presbyteris baptizati consignarentur, quemadmodum ex Apostolicis Constitutionibus Joh. Morinus arguit in laudato opere postumo *de Confirmatione cap.* 8. hoc sane *commissione* quadam factum putabimus, non arbitratu Presbyterorum. Confer Benedictum XIV. *de Synodo Diœcesana Lib.* 7. *cap.* 8.

(5) *Historiam Eucharistiæ infantium* Lutherianorum erroribus scatentem edidit Berolini ann. 1736. Petrus Zornius; quod argumentum Joh. Fridericus Mayerus Lutherianus & ipse pertractarat in *Commentario Historico-Theologico de Eucharistia infantibus olim data* Lipsiæ 1673. Sed ex nostris, ut omittam Bellarminum, & Natalem Alexandrum, consule Chardonium in *historia Sacramentorum*, & Meldensium Antistitem Bossuetium in libro *de Communione sub utraque specie*.

(6) In Africanis Ecclesiis hocce lac, atque mel ipso Paschatis die benedicebatur supra altare. Vide Concilium Carthaginiense anni 397.

(7) Habemus Christophori Zeibichii de *infantatione per concordiam lactis & mellis baptismali* Vittembergæ 1736. commentarium. Vide & Chardonium *de Baptismo P. II. cap.* 11. Ceterum quod Simplicius Verinus, seu Salmasius, postque ipsum Suicerus *Thesauri Eccl. p.* 1136. adseruit, antiquos pro Eucharisticis panis ac vini speciebus, lac & mel veluti communionem Infantibus tradidisse, a Zornio egregie refellitur *in hist. Euchar. Infant. cap.* 2.

(8) Pædobaptismum non Catholici modo, ut Bellarminus, Tournelius, ac nuperrime Joh. Comes Acamius in epist. *de Pædobaptismo solemni in Ecclesia Latina & Græca* Romæ 1755. sed ipsi Protestantes pluribus ex omni antiquitate depromptis argumentis propugnarunt adversus Anabaptistarum commenta: Binghamus in his eminet, Johannes Georgius Walchius in *historia Pædobaptismi quatuor priorum sæculorum* in ejus *Miscellaneis* recusa, & Wilhelmus Wall, cujus liber hac super re Londini Anglice editus 1707. Latine prodiit. Hamburgi 1748. & 1753. Vide Fabricii *Bibliographiam antiquariam p.* 552. *seqq.* cui addes libellum a Christiano

imponebantur, vel ab Apostolis derivata, vel certe talia, quæ pium aliquid redolerent. Adultorum vero nomina in baptismo non videntur in alia fuisse commutata; cum Sanctorum complures videamus falsorum Deorum nominibus composita retinuisse vocabula, cujusmodi erant nomina Dionysii sive Bacchi, Martini item & Demetrii, quo ultimo nomine Ceres appellabatur. (1) Recens baptizatis præsto erant cum ii, quorum opera ad sacrum fontem perducti fuerant, (2) tum vero Presbyteri, qui diu multumque in vitam & mores novorum Christianorum excubabant, ut ipsos in bene cœptis magis magisque confirmarent, atque perficerent.

CAPUT III.

Vita novorum Christianorum, & speciatim precandi ratio.

Vitam igitur novelli Fideles ordiebantur plane novam internam, atque ad orationes cælestes penitus exactam. Prima ipsorum ac præcipua occupatio ea fuit, quam principe loco Apostolus commendat, (*1. ad Tim. 2. v. 18. 1. Ephes. 5. v. 17.*) fervens inquam oratio; istam cum *sine intermissione* fieri idem Apostolus ex Christi præcepto velit, nihil non agebant Christiani, ut ferme continens esset, neque nisi brevissimo tempore inrerrupta precatio, rerumque commentatio divinarum. (*S. Ign. ep. ad Ephes. & alibi.*) In communi, quoad licebat, preces fundebant, probe gnari, eo plus efficaciæ ad obtinenda Dei dona habere orationem, quo major in terris ad comprecandum multitudo conspiraret, ipsomet Christo Domino id asseverante (*Matt. 18. v. 19. & 20.*): *Si duo ex vobis consenserint super terram, de omni re, quamcumque petierint, fiet illis a Patre meo, qui in cælis est. Ubi enim sunt duo vel tres congregati in nomine meo, ibi sum in medio eorum.* Præterquam quod præsentia Pastoris major precibus auctoritas accedat, & congregatorum in orando fervor ac modestia devotionem mutuis exemplis soleat incendere.

Publicæ preces, quibus maxime frequens populus interesat, eæ potissimum fuere, quæ mane & vesperi persolvebantur, quasque Catholici nos *Laudes* & *Vesperas* hodieque nominamus (*Constit. Apost. 2. c. 59.*). Admonebantur Fideles, ut diei exordium juxta ac finem Deo consecrarent, caverentque ab hac pia occupatione sese eximere terrenorum obtentu negotiorum, ut quæ servire solum spiritualibus & in postremis curis haberi a Christiano debeant. Preces illæ matutinæ, quas nos *Laudes* appellamus, eo quod ad laudandum sacris carminibus Deum pertineant, videntur subrogatæ fuisse in locum sacrificii matutini Antiquæ Legis, & inter nobiliores divinæ psalmodiæ partes jure merito numerari debent, id quod demonstrant commemorationes Sanctorum, ceterorum ardentium & Incensi usus in iis adhiberi solitus. Porro Vesperæ nostræ sacrificio vespertino successerunt, spectantque ad nocturnum tempus pie sancteque auspicandum. Eædem quandoque *lucernarium* appellabantur, quod sub id tempus lucernæ accendi inciperent, & nos hodiedum hymnos aliquot in Vesperis

---

no Eberhardo Weismanno 1735. Tubingæ editum hoc titulo: *justa, & tuta gradatio probationis doctrinæ de Pædobaptismi veritate, & innocentia.*

(1) De his plura dabit Chardonius in Dissertatione *de susceptoribus*, quam suo loco exhibebimus. Exstat etiam Ger. Henricus Goetzius *de nomine unda sacra abluendis imposito*, *Lubecæ* 1728.

(2) De Patrinis confer ex Catholicis præter veteres Tertullianum *de Bapt. cap. 18.* Augustinum *Serm. 163. de tempore*, Jonam Aurelianensem *de institutione Laicali lib. 1. cap. 6.* Menardum *ad Sacram. S. Greg. Magni pag. 107.* Martenium *lib. 1. de ant. Eccl. ritib. cap. 1.* Baluzium *ad homiliam 12. S. Cæsarii Arelat.* & Chardonium, cujus infra dabimus hoc de argumento disquisitionem. In eodem argumento ex Protestantibus, ut Binghamium omittam, versati sunt Johannes Gerardus Simon in diss. *de patrinis* Jenæ, Gerardus Von Mastricht in *schediasmate de susceptoribus Infantium ex Baptismo* Diusburgi 1670. recuso deinde ann. 1727. Guilelmus Wilckius *de Fidejussoribus in Baptismo Veteris Ecclesiæ* Vittembergæ 1707. & Isaacus Junit *de susceptorum Baptismalium origine*, *Argentorati* 1755.

speris cantamus (1), qui lampadum & cœnæ mentionem faciunt. Qui ad publicas preces convenire non poterant, ut ægroti, captivi, & in itinere constituti privatis in congressibus, quanti quanti erant, sacrum illud pensum Deo exsolvebant; (*Baron. an.* 34.) immo vel cum soli agerent, non cessabant sua orationi destinata tempora impendere.

Etenim præter matutinum ac vespertinum tempus horis diei tertia, sexta & nona, denique concubia nocte precationi vacabatur; id quod Tertullianus, (*adverf. Psych. cap.* 10.) S. Cyprianus (*de orat. Dom.*) & S. Athanasius (*de Virg. adde S.Hier. ad Eust. de cust.Virg.T.I.*) non modo diserte affirmant; verum etiam rationibus atque exemplis e Vetere & Novo Testamento adductis: neque auctoritate, neque arcana plenaque mysteriis significatione carere eam precandi consuetudinem ostendunt. Horæ istæ numerabantur ex more Romanorum, qui diem tum ab ortu Solis ad occasum dividebant in duodecim horas inter se quidem æquales, sed tamen pro dierum longitudine aut brevitate nunc majore nunc minore spatio definitas. Duodecim item horis & quatuor partibus, quarum quælibet tres horas explebat, nocturnum tempus includebatur. Quatuor istæ noctis partes *Vigiliæ* sive *Stationes* nominabantur; quatuor enim vicibus mutari belli tempore excubiæ solebant. A diebus æquinoctialibus exemplum cape: ab hora apud nos sexta matutina usque ad septimam *Prima* nominabatur: quæ nona nobis est, ipsis *Tertia* erat: quæ nobis duodecima, apud ipsos *Sexta* numerabatur: porro quam nos horam a meridie tertiam nominamus, ipsi *Nonam* dicebant; denique hora apud nos sexta vespertina ipsis *Duodecima* seu *Vesperæ* audiebant; ut adeo quovis die tertia quaque hora orationes ad Deum funderentur.

Præterea nocturno tempore, immo dimidia nocte surgebatur ad confitendum Domino, exemplo Davidis in suis psalmis, (*Ps.*118.*v.*62.) & S. Pauli ac Silæ, qui virgis prius cæsi, tum in interiorem carcerem compacti *media nocte orantes laudabant Deum*. (*Actor.* 16. *v.* 25.) Agit de hac nocturna prece Tertullianus, (*lib.* 2. *ad uxor. c.* 5. *& in apologet.*) & multis eam S. Cyprianus (*de Orat. Dom. sub fin.*) commendat; eamdem orandi nocturno tempore consuetudinem Patres omnes vehementer probant, velut aptissimam ad castigandum corpus, animumque per noctis silentium ad divinas res erigendum. Ad hæc admonebantur Fideles, ut noctis minimas etiam partes, quas forte insomnes ducerent, bene utiliterque collocarent psalmorum, sive Dominicæ orationis (2) pia meditatione. Symboli quoque usus inculcabatur, appetente die & quolibet ingruente periculo recitandi.

Ad extremum iidem, quo frequentius Deum cogitarent, cumque ipso, quantum Mortalibus fas est, assidue ac perpetuo agerent, quamlibet actionem peculiari precatione veluti condiebant. Seu domi, seu in agro faciendum opus esset, laboris initium & finis oratio erat: sine ista nec ædes ædificari, nec primum incoli cœptæ; neque nisi præmissa oratione ad texendum pannum, ad vestem concinnandam, corporive accommodandam, verbo, ad quamcumque licet obviam & usitatam occupationem sese conferebant. Juvat hic audire S. Hieronymum, (*Tom. I. in fin.*) qui in Epistola, qua Marcellam ad rus Bethlehemiticum invitat, ita loquitur: *Quocumque te verteris, arator stivam tenens Alleluja decantat: sudans messor psalmis se avocat, & curva attondens vites falce vinitor aliquid Davidicum canit. Hæc sunt in provincia carmina, hæ, ut vulgo dicitur, amatoriæ cantiones.* Idem de domesticis occupationibus in eamdem sententiam alibi (*ep. ad Eust. de custod. Virg.*) ista scribit: *Nec cibi sumantur, nisi oratione præmissa, nec recedatur a mensa, nisi referatur Creatori gratia ... egredientes de hospitio armet oratio; regredientibus de platea oratio recurrat antequam sessio; nec prius corpusculum requiescat, quam anima pascatur.* (3) Exempla ejusmodi precum varia videre est in variis benedicendi formulis, quæ in Ritualibus hodiedum extant.

(*Chrys.*

(1) O Lux beata Trinitas &c. Lucis Creator optime &c. Creator alme siderum &c. Vergente mundi Vespere &c. Ad cœnam Agni &c.

(2) Vide Cyprianum in cit. lib. *de oratione Dominica*, & Joh. Georgii Walchii *de usu orationis Dominicæ apud Veteres Christianos, Jenæ* 1729. dissertationem.

(3) Confer Tertullianum *Apolog. cap.* 32. Justinum *Apolog. I. n.* 16. Origenem *contra Cels. lib.* 8. *n.* 65. & Clementem Alexandrinum *lib.* 7. *Stromat.*

(*Chryſ. hom.* 5. *in Epiſt. ad Theſſ.*) Salutationes initio litterarum, & in fortuitu mutuoque occurſu adhibitæ, præter amicitiæ ſignificationem, aliquid piæ precationis continebant, (*Tertull. de Cor. cap.* 3. *S. Cypr.*) Crucis ſigno tanquam compendiaria formula bene precandi ad minima quæque utebantur. Eo frontem ſuam identidem & in momenta prope ſingula muniebant, videlicet quoties egredi domo, aut eodem reverti, aut naturæ neceſſitatibus in capiendo cibo & quiete ſatisfieri, aut demum alia id genus curari, agique neceſſe foret. *Ad omnem actum*, inquit Hieronymus, (*Epiſt. ad Euſtoch. ubi ſup.*) *ad omnem inceſſum manus pingat crucem* (1).

CAPUT IV.

Studium ſacrarum Scripturarum.

PRecum haſtenus deſcriptarum veluti corpus ex pſalmis ſemper conſtabat (*Athan. epiſt. ad Marcell.*), qui diſerte & graviter recitati mirum quantum ad inſtituendos homines faciebant. Compendio enim referunt, quidquid ſacris codicibus continetur, normamque præbent eorum dictaminum, quæ tenere & ſequi in variis humanæ vitæ conditionibus probus Chriſtianus debeat. Cum pſalmis aliorum ſacrorum Codicum lectio nunquam non conjungebatur, ex qua *Capitula*, ut nos loqui ſolemus, in Horis Officii Sacerdotalis originem ſuam duxere. (2) Nocturnæ preces uti prolixiores erant, ita plus ſacræ lectionis continebant (*V. Orig. ad Afric. p.* 219. *& in Matth.* 23. *hom.* 26.); & quoniam Miſſæ Sacrificium in toto divino officio primatum tenet, plurima hoc etiam ſuppeditabat, quæ ad inſtituendos Fideles pertinebant. Nullæ ſcripturæ pro divinis lectitabantur, præterquam eæ, quæ in *Canone* haberentur, id eſt, quæ Eccleſiæ perpetua traditione veluti publica auctoritate inſignes & probatæ eſſent. *Apocrypha*, ſive quod idem ſignificat, occulta & incerta nominabantur ea, quæ adjungere privatus aliquis conabatur. Ne Eccleſiaſtici libri amanuenſium temeritate corrumperentur, addebant illis interdum adjurationem, qua per Dei judicium librarium obteſtabantur, ut libros illos exacte & fideliter deſcriberet (*Euſeb. Hiſt. Eccl. l.* 5. *c.* 20.). Exemplum habemus in extremo libri S. Irenæi (3); hujuſmodi etiam diræ ſunt, quas in Apocalypſis (*c.* 27. *v.* 26.) fine legimus (4).

Erat igitur Eccleſia Dei non ſolum Domus orationis, verum etiam ſchola ſalutis. Evangelia ceteroſque ſacros Codices Epiſcopi exponebant aſſiduitate nihilo minore, quam Profeſſores SS. Litterarum aſſolent, auctoritate vero longe etiam majore; ex quo factum fuit, ut Doctoris nomen fere ſolis Epiſcopis ab Antiquis Scriptoribus tribueretur. (5) *Docebant* autem *publice & per domos*, quemadmodum Apoſtolus loquitur: docendi porro methodum cuicumque ſtatui accommodabant, uti in Epiſtolis ad Titum & Timotheum obſervatum cernimus. Illud maxime cavebant, nequid ſuomet ingenio excogitarent, ac veluti de ſuo in medium afferrent; ſed ſatis habebant, bona fide retuliſſe, quidquid ipſi a Patribus ſuis ſpiritualibus, hoc eſt, ab antiquioribus ſe Epiſcopis & Presbyteris accepiſſent, Traditione uſque ad tempora Apoſtolorum nunquam interrupta. Iidem Epiſcopi Fidelium animos imbuebant ingenti odio quarumcumque novitatum, præſertim in doctrina fidei, ut adeo, ſiqui forte Chriſtianorum contraria ſuæ fidei dogmata proponi audirent, ii obturatis ambabus

(1) Similia invenies apud Origenem *in Ezech.* T. I. p. 338. & S. Cyrill. Hieroſolymit. *Catech.* 4. & 13. confer Gretſerum *de Cruce*.

(2) Vide Bonam *de Div. Pſalmod. cap. XVI.* §. 16.

(3) Conſule de hujuſmodi diris Fabricium *Biblioth. Græcæ* T. V. pag. 74. ſeqq.

(4) At Johannes non ſcribentes, ſed audientes adloquitur. Ita ſane. Non tamen Johanni Clerico propterea adſentiar *Artis Criticæ* part. 3. pag. 243. contendenti, obteſtationem iſtam non tam ad librarios pertinere, quam ad impoſtores. Fabricius quidem loc. cit. pag. 75. Apocalypſis locum trahit ad librarium audientem, qui prohibeatur quidquam ſcribere præter ea, quæ ſibi dictari audit. Verum quum Johannes generatim dicat: *Si quis ad hæc addiderit*, rectius ad omnes ſive audientes, ſive ſcribentes, ſive dictantes verba illa referemus.

(5) Actor. 20. v. 20. S. Ignat. epiſt. ad Polycarp. Tertull. de præſcript. cap. 8. S. Iren. apud Euſeb. V. hiſt. 20. S. Clem. Alexandr. ſtromat. 1. init. Pap. apud Euſeb. hiſt. III. 3. 4. & V. 21.

bus auribus e vestigio fugam arriperent, nihil solliciti de refutandis erroribus, quippe quam curam Pastoribus suis integram relinquerent. (*Ignat. Ep. ad Trall.*) Ea res fecit, ut hæresum multæ per priora sæcula excitatæ sine Conciliis, sine judiciorum celebritate condemnarentur. Etenim Pastores omnes Traditionibus Apostolorum, populus autem universus doctrinæ Pastorum admirabili cum sententiarum, tum voluntatum consensione inhærebant. Ad hæc Fideles pro se quisque divinæ Legis studio vacabant, eamque diu noctuque vigili cura meditabantur. Domum reversi, quæ in Ecclesiis audierant, ipsi relegebant, & familiari de iisdem rebus inter sese collato sermone Pastorum explanationem memoriæ mandabant. (*Constit. Apost.* 4. *c.* 11.) In primis vero Patresfamilias hoc genus privatæ repetitionis domi suæ diligenter curabant, erantque singuli eorum quasi totidem peculiares Pastores, qui precationi & lectioni domesticæ præerant, qui conjugem, liberos, famulosque erudiebant, & ut erant ipsi Moderatoribus Ecclesiæ addictissimi, ita suos etiam in officio & obedientia Ecclesiæ debita continebant.

Quod de patribus dixi, (*Vide infra cap.* 7.) de matribus quoque familias intellige. SS. Basilius, (*Epist.* 64. 72. 79.) & Gregorius Nyssenus (*in Vit. Macr. jun.*) gloriabantur, servasse se fidem, quam ab avia S. Macrina S. Gregorii Thaumaturgi præceptis imbuta acceperant; eoque spectare videtur elogium, quo S. Paulus fidem exornat matris, aviæque S. Timothei. (1. *Tim.* 1. 5.) Tam laudabilem Patrum, Matrumque familias de suis familiaribus curam ex eo haud obscure probare licet, quod in tota retro antiquitate ne vestigium quidem extet alicujus Catechismi in usus parvulorum conscripti, aut alterius cujusdam publicæ instructionis, quæ baptizatis parvulis, qui rationis necdum plene compotes erant, usui esse posset. Erant tunc nimirum, D. Chrysostomo teste (*Hom.* 36. *in Ep. ad Cor.*), privatæ ædes veluti totidem Ecclesiæ.

Multos videre erat etiam laicorum, qui sacras litteras memoria tenerent; adeo in iisdem pervolvendis erant assidui. Easdem secum fere gestabant, multique Sanctorum reperti sunt, qui cum Evangelio supra pectus collocato terræ mandati fuerant. (1) Testificatur S. Joh. Chrysostomus, (*in Matth. hom.* 72. *& hom.* 32. *in Joan.*) multas suo tempore mulieres suspensa habuisse e collo Evangelia (2); manus lavisse Christianos, quum librum acciperent (3), ac totos sese ad modestiam reverentiamque conformasse; feminas propterea in reverentiæ signum ante Evangelii lectionem caput texisse; viros contra detexisse. Ipsis nempe Feminis etiam familiaris sacra lectio fuit. Cujus rei præclarum exemplum habemus in Actis Sanctarum Martyrum Agapes, (*Baron. ad an.* 304. *n.* 46.) Chionæ & Irenes, quæ cum Diocletiani sæviente in Christianos furore, domum cum desertis montibus & cavernis commutare cogerentur, charis omnibus libenter relictis, ea re sola *magnopere angebantur*, quod prohibitæ domo secum efferre divinos Codices, *non possent nocte & die illis operam dare, sicut a principio consueverant*. Episcoporum etiam & Presbyterorum scripta ut quæque celeberrima erant, & judicio Ecclesiæ approbata, ita a Christianis diligentissime perlegebantur. Sed rara ad eum diem scripta erant. Etenim conscribendi volumina neque otium neque stimulum Episcopi tunc habebant, gravioribus distenti curis, & ab omni gloriæ humanæ cupiditate alienissimi; prætterquam quod metuerent, editis in lucem publicam libris, qui in omnium manus facile incidunt, mysteria Religionis temere evulgare.

Prohibita Fidelibus erat lectio librorum gentilium, utpote qui nondum bene confirmatis in fide sæpe ad nocendum apti, alias vero inutiles forent. (*Constit. Apostol.* 1*mo. cap.* 6.) *Nam quid in lege Dei desideras*, inquit Antiquus Scriptor, *ut ad illa Gentilium scripta animum velis appellere? sive enim historias legere cupis, habes libros de Regibus: sive sophistica, id est, quæ argute ad sapientiam referuntur, & poetica, habes Prophetas, Job, & Proverbia, in quibus plus acuminis, quam in omni poesi & sapientia Sophistarum reperies*, quod

(1) Ut S. Barnabas, S. Domnio, aliique, de quibus Catalanius *de codice Sancti Evangelii lib.* 3. *cap.* 38.

(2) Confer Catalanium *de Codice S Evangelii lib.* 3. *cap.* 28.

(3) Adi Catalanium *l. cit. c.* 18. Hunc ritum Moschovitæ etiamnum observant, neque Evangelium tangere audent, nisi prius laverint manus, seque Crucis signo munierint.

quod iis, qui solus sapiens est, illa effatus est: sive cantilenas expetis, habes psalmos: sive vetustas rerum origines, habes Genesim: sive leges & præcepta, habes legem Domini celebrem (1). Episcopi tamen & Presbyteri profana volumina lectitabant: indeque veluti ex hostico arma petebant, ad gentilium superstitiones propriis ipsorum telis, Philosophorum inquam & Poetarum Ethnicorum auctoritate configendas (*S. Clem. Alex. 1. strom.*); cumque discipulos sese profiterentur Verbi divini ac Primæ Veritatis, nihil antiquius habebant, quam ut veritates omnes, ubi ubi eas reperirent, toto animo complecterentur (2).

CAPUT V.

Officia, opificia, & consuetæ occupationes Christianorum.

Divitibus potissimum assidua Scripturarum lectio commendabatur, quo curiositatem & otium, geminas virtutis pestes a se arcerent. (*Const. Apost. 1. c. 4.*) Reliqui Fidelium opificia exercebant, ut se ipsi commode sustentare, satisfacere creditoribus, & stipem indigentibus erogare valerent. Opificia porro ejusmodi deligebant sibi, quæ & essent maxime innocua, & a strepitu fastuque Christianos quam longissime prohiberent. Multi ceteroquin abundantes, præsertim persecutionis fervente æstu voluntariam paupertatem amplexi sunt, (*2. Thess. 3. v. 6.*) fortunis omnibus in pauperes distributis, eaque re ad martyrium rite subeundum se comparabant; (*Const. Apost. l. 14. l. 2. c. ult. Clem. Alex. pædag. c. 3. 10.*) non pauci etiam, etsi divites essent, labori manuum intenti erant, desidiæ vitandæ causa. Nam cetera inter vitia otium in primis a Christianis proscriptum erat, & quæ otii comites individuæ solent esse, animæ nimirum inquietudo, curiositas, convitiandi libertas, otiosæ circumcursitationes, supervacuæ salutationes, ac demum alienæ vitæ censoria observatio. Ex adverso admonebantur Fideles, ut in quiete ac silentio se continerent, cum aliis honestis negotiis, tum operibus maxime charitatis occupati, quibus infirmos, mendicos, aliterque sua ope indigentes sublevarent.

Tota igitur Christianorum vita oratione, lectione, & manuum labore constabat, ferme nunquam interrupta serie, sibi succedentibus quoad per necessarias sustentandæ vitæ curas licebat. (*Constit. Apost. lib. 2. cap. 61. & 63.*) Quidquid negotii præ manibus haberent, id omne salutis suæ negotio postponebant, veluti negotiorum omnium principi, maximeque digno, in quo curando vita omnis collocetur. Hoc agebant & profitebantur universi, ut Christiani nomine ac re essent; alios titulos extra istum aucupabantur nullos; interrogati etiam a Judicibus, quinam, undeve essent, quid nominis, quid officii haberent, breviter ad omnia respondebant: *Christianus sum*. Omnium instar exemplo esse potest Diaconus ille SANCTUS nomine, de quo Eusebius (*Histor. Ecclesiast. l. 5. c. 1. in Ep. Vienn. Eccl.*) in hæc verba: *Cum scelerati carnifices propter assiduitatem, & magnitudinem tormentorum, quæ ei infligebant, sperarent se aliquid, quod indecorum, & ejus professioni parum consentaneum videretur, ab eo audituros; Ipse tanta animi celsitate, & constantia ex adverso restitit, ut ne nomen quidem suum vel gentis, vel civitatis, unde fuit, neque utrum servus vel liber esset, illis velet dicere; sed ad omnia rogata ita latino sermone responderet: Christianus sum, istudque pro nomine, pro civitate, pro genere, & denique pro re quacumque iterum ac sæpius eloqueretur: aliam autem vocem Gentiles ab eo elicere non poterant.*

Abhorrebant porro ab illis artibus vitæque institutis, quæ animum plus justo avocant implicantque (*Orig. cont. Cels. 8. in fin.*), cujusmodi sunt mercatura, (3) causarum forensium procurationes, (4) & Magistratuum munerumque publicorum administratio. Nihilo tamen mi-

(1) Vide Cotelerium ad eum *Constitutionum* locum.

(2) Episcopis tamen Gentilium libros interdixit Concilium Carthaginiense IV. *Can. 16. Ut Episcopus Gentilium Libros non legat; Hæreticorum autem pro necessitate, & tempore.* Vide tamen, quæ de hoc Canone dicta a me sunt in *historia Polemica prohibitionum librorum*.

(3) Serius mercaturam videntur amplexati Christiani. Agapius *Negociator*, cujus titulum Muratorius reddit p. CDXXXII. 1. anno DCI. Christianæ æræ decessit.

(4) Minucius Felix, fortasse etiam Miltiades, Jureconsultus fuit. Hosce si excipias, neminem

minus in officio, quod ante susceptum Baptisma gerebant, dummodo id Christianæ legi non adversaretur, persistebant. (1. *Cor.* 7. 20.) Sane constat, militum neminem, qui Christo auctoratus fuit, ad deserenda profana castra fuisse compulsum (*Tertul. de Cor. milit. c.* 11. *Luc.* 3. *v.* 4.); solummodo Evangelii præceptum illis inculcabatur, ut suis contenti stipendiis nihil per vim malumve dolum ab hominibus extorquerent. (1) Et fuisse ingentem Christianorum militum numerum, testantur duæ integræ legiones, altera *Fulminatrix* sub Marco Aurelio (*Tertul. Apol. c.* 37.), (2) *Thebæa* altera, quæ tota una cum Tribuno suo Mauritio mortem pro Christo fortiter oppetiit. (*Acta MM. Theb. apud Baron. ann.* 297. *Acta S. Marcelli Centur. apud Bar. an.* 298.) (3) Vigebat etiamtum apud Romanos militaris disciplina, cujus præcipuæ partes erant frugalitas, obedientia, tolerantia, & laborandi assiduitas; quæ omnes ipsis etiam Christianis familiares erant virtutes. Quandoque tamen studiose desugiebant recentes Christiani militiæ nomen dare, immo eamdem deserebant, veriti, nequa superstitionum labe inficerentur, vescendo victimarum carnibus, signa militaria idolorum figuris distincta venerando, per Genium Imperatoris dejerando, (*Tertul. de Cor.*) (4) aut florum fertis in profanis, & militaribus festis capita coronando (5).

CAPUT VI.

Jejunia Christianorum.

Jejuniorum apud Christianos per id tempus frequens usus erat, Christo Domino id vaticinante, cum diceret, futurum aliquando, ut, Magistro ex oculis sublato, Discipuli jejunent. (*Matth.* 9. *v.* 15.) In memoriam tam acerbæ jacturæ, & cruciatuum Servatoris nostri sua erant Christianis inde a nascente Ecclesia jejunandi stata tempora. Singulis quidem annis per quadraginta dies, singulis item hebdomadis feria quarta, & sexta inedia corpus macerabant. (6) Præterea cum initiandi Ec-

nem ante Constantini tempora invenias, qui caussas forenses egerit. Vide Mamachium *T. III. Origin. & antiq, Christian. p.* 299. Compagnonium *de Jureconsultis Christianis primorum Sæculorum*, *Maceratæ* 1755. historiam litterariam Italiæ *T. V. p.* 309.

(1) Magna inter veteres de militia disceptatio fuit, liceretne Christianis, an non? Sigismundus Jacobus Baumgarten Halæ Magdeburgi an. 1741. iterumque an. 1745. edidit *examen sententiæ veterum Christianorum de militia*. Adi etiam Mamachium *T. III. p.* 303.

(2) Multi de Legione fulminatrice egerunt, quos in *Salutari luce Evangelii* percenset Fabricius. His adde Baumgartenium, in tribus de ea dissertationibus Halæ editis, & Mamachium. T. I. *Origin. & Antiquit. Christian.* Confer etiam historiam Litterariam Italiæ. T. IX. *pag.* 365. *seqq.*

(3) Thebæorum Martyrum acta convellere nisus est Calvinianus Minister Dubordieu; quem primo Benedictinus de L'Isle singulari libro strenue confutavit, deinde Bollandiani ad d. 22. Sept. Vide etiam, si lubet, Tomum primum mearum dissertationum Italicarum Romæ 1780. editum *diss. X. cap.* 2.

(4) Ab hujusmodi juramentis abhorrebant maxime Fideles. Vide Tertullianum *Apolog. c.* 32. & Origenem *Contr. Cels. l.* 8. *n.* 65. Heinc quum Proconsul Asiæ Polycarpo imperasset, ut *per genium Cæsaris* juraret, negavit is se facturum.

(5) Idem dic de more januas in publicæ lætitiæ signum, inque Imperatorum honorem fertis coronandi. Baronius enimvero ad an. 201. cum Tertulliano, *de Idolol. c.* 10. morem hunc Idololatriæ accusat, quamvis Paganinus Gaudentius *de Vita Christ. c.* 10. 11. & 12. pluribus argumentis illum ab idololatriæ suspicione vindicet.

(6) Vide Origenem *hom.* 10. *in Levitic.* Latinos tamen etiam Sabbato sub tertii Sæculi finem jejunasse, ex can. XXVI. Concilii Glibesitani colligit Walchius in *hist. Eccles. pag.* 1110. ibi enim sancitum fuit: *errorem placuit corrigi, ut omni sabbati die jejuniorum superpositiones celebrentur.* Tria scilicet jejuniorum genera erant; stationum nempe, quæ ad nonam perdurabant, tribusque, a meridie horis solvebantur; quadragesimæ, quæ ad vesperas protrahebantur; duplicia, quæ etiam *superpositiones* vocabantur, & usque ad galli cantum, atque alterius diei ortum producebantur.

Ecclesiæ ministri essent, aut publicæ calamitatis deprecatio communiter facienda, Pastorum jussu a cibis abstinebant; his accedebant non raro alia jejunia vel privata devotione, vel pœnitentiæ agendæ necessitate suscepta.

Quo die jejunandum erat, semel tantum, & quidem sub vesperum cibum sumebant, in quadragesima post Vesperas, sive appetente jam nocte, aliis vero diebus post Nonam; (*v. Epist. Canon. Dion. Alex.*) hæc Christianorum consueta erant jejunia, præter quæ majora alia per annum incidebant, ut in hebdomada sancta, quæ a multis tota, vel certe dimidia sui, & extrema parte sine cibo exigebatur. Alii quoque ut privatæ pietati facerent satis, præsertim cum martyrii subeundi opportunitas, aut alia quædam gravis causa id postulare videbatur, ad duos tresve dies continuos cibis omnibus sibi interdicebant. Vino, & carnibus quotquot jejunabant, abstinebant omnes, plurimique ipsorum pane, & leguminibus contenti erant; quibus nonnulli pisciculos aliquot addebant; ceterum lautitia omnis & gulæ irritamenta procul a mensis aberant. (1) Victus parabilis, & quoties jejunabatur, solito tenuior erat. Alii ipsorum *Homophagi* erant, qui crudis: alii *Xerophagi*, qui siccis dumtaxat esculentis, nucibus, inquam, amygdalis, aliisque id genus fructibus victitabant; denique erant, qui solo pane, & aqua famem ac sitim sedarent. (2)

Equidem non sum nescius, istarum rerum commemoratione parum commoveri nostra hac ætate Christianos. Putant isti nimirum, majora esse antiquæ austeritatis exempla, quam ut imitari ea nobis liceat. Debilitata, inquiunt, tot sæculorum decursu magis in dies deficit natura: nec vita miseris mortalibus tam longa, nec corporis tam robustæ vires uti olim suppetunt. Utinam vero, quam confidenter ista jactantur, tam facile solideque probari possent! Unde enim, aut a quo tempore tanta naturæ nostræ facta inclinatio est? non quæro hic de temporibus illis heroicis Græcorum, nec de Patriarcharum vita, hominumque ante diluvium ætate; sed de temporibus loquor primorum Romæ Imperatorum, quæ noti in vulgus Auctores Græci, & Latini descripsere. Hos tu volve, & revolve, & vitam hominum abhinc sexdecim sæculis nihilo quam nunc longiorem fuisse perspicies. Etenim tum quoque temporis multoque ante mortalium vita annis solum septuaginta aut octoginta circumscripta jam erat. Fuere quidem sub prima illa Ecclesiæ tempora Græcorum, & Romanorum nonnulli, qui Gymnasticis exercitiis corpora consolidarent; sed longe major eorum numerus erat, qui corporis vires intemperantia sua labefactarent, illo potissimum intemperantiæ genere, quod valetudini plurimum obest, & ante diem nostra etiam tempestate Orientis populos facit senescere. Et tamen ex Ægypto & Syria, quæ regiones vitio hoc præ ceteris laborabant, Christiani prodiere abstinentissimi, iidemque maxime omnium longævi. Non nego calidioribus in terræ plagis minus molesta accidere, quam apud nos, jejunia; sed tamen in Galliis etiam, & Septentrioni subjectis provinciis non desunt exempla mirandæ prorsus abstinentiæ etiam post mille annos, eoque amplius ab ætate Apostolorum (3).

Christiani jejunia sua, quemadmodum ante ipsos Judæi, ad luctus, & mœroris significationem referebant, hoc tamen a Judæis discrimine, quod Judæi in jejunando naturali solum dolori suo obsecundarent, quem bonorum terrenorum vel chari cujusdam capitis jactura expresserat; Christiani autem jejunia sua ad eam unice tristitiam dirigebant, (2. *Cor.* 7. *v.* 10.) *quæ secundum Deum est, & pœnitentiam in salutem stabilem operatur:* id est, ad cordis compunctionem, & expiationem peccatorum. Ad hæc ut tentationibus materiam, & fomenta subtraherent, extenuabant corpora, & spiritui subesse cogebant. Qui ita jeiuna-

(1) Putabant autem Christiani ipso potu, qui ante cœnæ constitutam horam sumeretur, jejunium frangi; quare, *quum multi ex fraterna caritate* Sanctis Fructuoso Episcopo, Augurio, & Eulogio diaconis, ut in eorum actis legitur apud Ruinartium *Veron. edit. p.* 192. *offerrent, uti conditi permixti poculum sumerent, ait* (S. Fructuosus): *nondum est hora solvendi jejunii*, seu ut Prudentius cecinit, *jejunamus, ait: recuso potum*.

(2) Quinto sæculo jam in Ecclesia Romana obtinuerant jejunia quatuor temporum. De his vide infra Muratorii, & Sbaraleæ dissertationes.

(3) De jejuniis plura dabunt dissertationes in fine hujus partis.

nabant, consequens erat, ut a voluptatibus cæteroquin minime vetitis temperarent; hinc conjugatorum eo tempore continentia: hinc solitudinis, & silentii solito severior observatio: hinc major in Ecclesiis frequentandis assiduitas: hinc denique preces, & sacra lectio multo quam alias productiora.

CAPUT VII.

Convivia Christianorum.

Epulæ Christianorum etiam extra jejunii tempora frugalitate semper & modestia condiebantur; multi erant in iis cohortandis pastores, ut ne cibi plus caperent, quam quantum opus esset ad sanitatem tuendam, viresque corporis labori necessarias instaurandas: non esse homini vivendum, ut edat, sed edendum, ut vivat: (*S. Clem. Alex.* 20. *pædag. l.* 2. *c.* 1.) exquisitiora dapum fercula & conviviorum ingentes apparatus a mensis Christianorum penitus exulare debere. (*Prudent. Hymn. ante cib.*) Plures ipsorum solis herbis, fructibus, lacticiniis vivebant; si quidquam aliud præter ista manducandum erat, piscium & altilium, quam quadrupedum carnes, utpote succi pleniores, nimiumque ad nutriendum factas manducare malebant; complures etiam semel tantum de die sub vesperum cibo se reficiebant. (*Tertul. ad Psych. c.* 9. *Act.* 15. *v.* 29.) Primis Ecclesiæ sæculis ac diu post sanguine, & suffocato abstinebatur, uti ab Apostolis in Concilio Hierosolymitano lege cautum fuerat. (1) Tanta in victu parsimonia minus per ea tempora quam nunc nova, & insolens videbatur. Etsi enim mensarum luxus, & nidor tunc quoque modum excederet, id quod ex Græcis Latinisque Scriptoribus, præsertim ex Athenæo discere licet; longe tamen inferior erat nostrorum temporum plus æquo lautis magnificisque conviviis. Ægyptii, & Orientalium populorum pars major adhuc frugalitatem suam prope ad superstitionem usque retinebant; Pythagoræorum porro in cibo sumendo temperantia passim celebratur, quam Apollonius Thyanæus exemplo suo, & Porphyrius editis libris confirmarunt. Horatius (*Lib.* 1. *Epist.* 4.) quamlibet Epicuræis moribus esset, seseque ipse nominet *pinguem, & nitidum Epicuri de grege porcum;* nihilominus familiaria sibi esculenta enumerat *olus ac far*, quæ ipse, quanti valerent, percontaturus, forum obibat,

Inde domum me (inquit *Lib.* 1. *Sat.* 6.)
Ad porri, & ciceris refero laganique catinum.

Neque lautius aliquid amico ad cœnam invitato appositurum sese pollicetur. (*Lib.* 1. *Epist.* 5.) Quid? Augustus Imperator pisciculis fere, caseo, ficubus, dactylis, uvis & pane cibario victitabat. (*Suet. in Aug.* 76.) Similibus exemplis abundant eorum temporum historiæ. Sola ferme cœna justi convivii formam præseferebat; ea, diurnis negotiis expediti mortales ac domum quique suam reversi, corpora curabant; nam quod ipsi prandium vocabant, id jentaculis nostris quam prandio similius erat, eoque spectabat unice, ut ne prorsus jejuni diem agerent, quemadmodum de se Horatius canit: (*Lib.* 1. *Sat.* 6.)

Pransus non avide, quantum interpellet inani
Ventre diem durare.

Quanquam hoc quoque licet pertenui pransiolo multi abstinebant, Vitellio sane Suetonius inter alia illud etiam vitio vertit, quod ter quotidie, & sæpe quater epulari soleret.

Constat autem Christianos tum temporis ut minimum sapientioribus inter Ethnicos temperantia sua pares fuisse; ac proinde cibis potius vesci solitos obviis, & simplicissimis, quam iis, ad quos parandos condiendosque igni, & multa hominum industria opus esset; quare duabus ut summum vicibus per diem cibi aliquid capiebant, damnatis penitus ex Apostolica disciplina comessationibus, quas quidam

(1) Plura quæ veterum Christianorum abstinentiam a sanguine & suffocato confirmant, testimonia collegit Mamachius *T. III. origin. pag.* 347. *seqq.* Heinc Lugdunensis, & Viennensis Ecclesiæ in epistola, quam Eusebius recitat *Hist. l.* 5. *c.* 1. ad Ecclesias Asiæ Phrygiæque de Bibliade Martyre scribunt: *contradicens impiis, qui fieri potest, inquit, ut infantes comederent, quibus ne sanguinem quidem animantium degustare licet?*

dam Gulones a Vespera in multam noctem producebant. (*Galat.* 5. *v.* 31. *Rom.* 13. *v.* 13. 1. *Petr.* 4. *v.* 3. *Clem. Alexand.* 2. *pædagog.* 2. *Path. Hymn.* 3. *&* 4.) (1) Non pauci illorum, fœminæ præsertim, & iuniores natu a vino abstinebant; cæteri eodem quam parcissime, & frigida temperato utebantur. Epulis quantumvis moderatis ac brevibus longæ preces initio & fine addebantur, quarum formulas nobis exhibent Ecclesiasticæ orationes hodiedum usitatæ; exstant etiam duo in hanc rem compositi a Prudentio hymni, quibus primorum sæculorum pia indoles graphice describitur. (2) Solebat tunc fere ad mensam liber aliquis prælegi; hanc consuetudinem Plinius accurate retinuit, & Juvenalis (*Sat.* 11.) Amicum ad cœnam invitans, eidem veluti condimenti loco promittit Homeri, & Virgilii lectionem a se curandam.

Nostra dabunt alios hodie convivia ludos;
Conditor Iliadis cantabitur, atque Maronis
Altisoni dubiam facientia carmina palmam.

Christiani vero divinas litteras ad mensam legebant, (3) & pro impuris profanisque cantionibus, quibus epularia festa gentiles animabant, pia ipsi & cælestia carmina gravi modulatione decantabant (*Clem. Alex.* 2. *pædagog. c.* 4.); neque enim musicam Fideles, & hilaritatem omnem plane rejiciebant, si modo sancta esset, animumque ad Deum erigeret. Nec cum hæreticis, nec cum excommunicatis, ac ne cum Catechumenis quidem Christiani mensæ accumbebant; Ethnicorum tamen epulas non omnino defugiebant, ne prorsus omne cum illis commercium, & consuetudinem rescidisse viderentur.

CAPUT VIII.

Modestia, & gravitas Christianorum.

Quemadmodum in victu, sic in omni reliqua actione mira elucebat Christianorum modestia. Nobilitatis, & dignitatis, nisi quæ interior esset animumque perficeret, nullam habebant rationem, nec alias quam spirituales divitias magni ducebant (*Clem. Alex.* 2. *Pædag.* 3.). Mensas ex ebore factas, argenteos lectos auro & purpura interlucentibus telis ornatos, vasa aurea argenteaque gemmis distincta, operum publicorum insanas substructiones, lautam & pretiosam supellectilem, verbo, quidquid luxus & magnificentiæ Romanorum immensæ opes in Occidentem invexerant, id omne Christiani excelso animo despiciebant (*Act. SS. Mart. Nicom. apud Baron. Ann.* 293. *num.* 2.). Universa res familiaris, quam in conclavi S. Domnæ nobilis & copiosæ Virginis Nicomediensis gentilis Præfectus invenit, *erant duæ storæ in nudo solo stratæ .... fictile præterea thuribulum & lucerna, & lignea arcula, in qua reposuerant sacram oblationem præter Divinæ Crucis figuram & librum sacrosanctum, nimirum Apostolorum Deo gratas actiones*, id est, Acta Apostolorum. In cultu etiam corporis modum Christiani tenebant: mundum muliebrem, vestimenta exquisite concinnata, colores nimium vividos, pannos subtiliores præsertim bombycinos, auro ipsi tum temporis suppares, balneorum plus æquo frequentem usum, putidam & puerilem in crispandis capillis, in reliquo pingendo un-gen-

(1) *Convivia*, ajebat Minucius Felix *in Octav. non tantum pudica colimus, sed & sobria; nec enim indulgemus epulis, aut convivium mero ducimus, sed gravitate hilaritatem temperamus.* Quare mirum non est Auctorem dialogi Philopatridos, quem Lucianum fuisse nullus dubito, derisurum Christianos, in quorum cœtum esset admissus, illos *vultibus in terram pronis, pallidisque*, attenuatosque descripsisse.

(2) Confer Gretserum *L.* 1. *de benedictionibus c.* 13. Acta S. Theodori M. apud Ruinartium *pag.* 299. Tertullian. *de Coron. mil. c.* 3. Clementem Alexandrinum *lib.* 7. *Stromat.* Origenem *in Johann. lib.* 2. Nazianzenum *Orat.* 3. Chrysostomum *expos. Ps.* 41. *n.* 2.

(3) Libet heic Tertulliani verba adscribere *Apolog. cap.* 39. de Christianorum cœna. *Nihil vilitatis, nihil immodestiæ admittit; non prius discumbitur, quam oratio ad Deum prægustetur; editur quantum esurientes capiunt; bibitur quantum pudicis est utile: ita saturantur, ut qui meminerint etiam per noctem adorandum Deum sibi esse: ita fabulantur, ut qui sciunt, Dominum audire. Post aquam manualem, & lumina, ut quisque de Scripturis Sanctis, vel de proprio ingenio potest, provocatur in medium Deo canere. Heinc probatur, quomodo biberit. Æque oratio convivium dirimit.*

gendoque corpore diligentiam, denique quidquid teneros parumque castos amores provocare posset, longe a se amandabant. Sane inter primas conversionis S. Cypriani notas Prudentius eam recenset, quod deposito sui ornandi studio habitum exteriorem mutaverit. (*Peristeph. hymn. de S. Cyprian. Mart.*)

Jamque figura alia est, quam quæ fuit oris & nitoris,
Exuitur tenui vultus cute; transit in severam:
Destua cæsaries compescitur ad breves capillos.

Huc etiam spectat S. Martyris Torquati præclara vox, & hoc loco ex Actis SS. Sebastiani & Sociorum ipsius commemoranda. Is, ut Torquatum Apostatam, qui pro Christiano sese venditabat Judici, manifestæ imposturæ convinceret, talibus Judicem affatus est: *Credisne, vir illustrissime, hunc esse Christianum, qui in sui lenocinio moliendo capitis fimbrias admittit, qui tonsorem diligit, qui scapulis molliter gestit .... qui neglectis viris fœminas curiosius intuentur? Nunquam tales pestes Christus dignatus est habere servos suos*. Veri igitur Christi servi severitatem quandam suique negligentiam vel certe simplicitatem, & gravitatem in tota exterioris hominis compositione præseferebant. Lusuum & oblectationum perpauca erant genera, quibus vacare ac frui Christianis liceret. Theatrorum, Amphitheatri, ac Circi spectacula fugiebant omnia. In Theatris Tragœdiæ, & Comœdiæ, in Amphitheatro gladiatorum inter se, hominumve cum bestiis commissæ pugnæ, in Circo denique curulia certamina spectabantur (*Constit. Apostol.* 2. 6. 62. *Tertull. de Spec. Cyprian. Epist.* 2.). Omnes hi ludi falsæ & idololatricæ Religionis pars quædam erant, & vel ideo apti ad arcendos inde Christianos, qui eos ludos prætere detestabantur tanquam bonis moribus infestissimos. Et erant profecto Theatra impudicitiæ, Amphitheatra vero crudelitatis quædam quasi scholæ: immo cupiditatum pravarumque affectionum omne genus his veluti pabulis nutriebatur. Ipsius adeo Circi spectacula, quæ minime omnium insidiari probis moribus videbantur, mirum, in quas reprehensiones apud SS. Patres (*August.* 6. *Confess.* 6. 7. *Clem.* 3. *Pædag.* 11. *Cypr. de oper. & Eleemos. Clem. Alex.* 3. *Pædag.* 11. *Ambr.* 1. *vitior.* 32. *Constit. Apost.* 5. *c.* 9.) incurrerint, propter factionum diversa studia, quæ spectatorum animos nunquam non ad furiosam animositatem, persæpe etiam ad cruenta certamina concitabant. Ad hæc in iisdem ludis jure merito Patres damnabant sumptuum profusionem, otii materiem, hominumque utriusque sexus promiscuos concursus, & in videndo colloquendoque inter sese periculosam nimis libertatem.

Horrebant præterea Christiani aleas, tesseras, & quoscumque ludentium abacos, qui si non graviora vitia, certe otium inter vitia minime levissimum fovent ac nutriunt. Ad hæc effusos cachinnos, gestus & verba ad ciendum risum composita, fabellarum narrationes, comicos sales & facetias, multoque magis quidquid in gestu petulans, & in sermone procax parumque castum esset, cane pejus & angue fugiebant. Nihil in omni vita sua ne indecens quidem, nihil humile, abjectum, & ingenuo viro minus dignum patiebantur: procul erant otiosi atque inficeti sermones, sive ut Apostolus ait (*Ephes.* 5. *v.* 4.): *multiloquium, & scurrilitas, quæ ad rem non pertinet*, familiaria nimium infimæ plebi, & loquacibus mulierculis vitia: *Sermo* omnis ex Apostoli præcepto (*Coloss.* 4. *v.* 6.) *in gratia sale conditus erat;* utque omnium linguæ vitiorum fontem obstruerent, silentio nihil antiquius magisque sibi commendatum habebant.

Hujusmodi vitæ ratio nostræ ætatis Christianis haud dubie nimis austera, & inamœna videbitur; sed mirari eam desinet, quisquis secum ipse reputaverit, quam severe divinæ litteræ genus omne illiberalium jocorum insectentur, (*Prov. c.* 3. *v.* 34. *c.* 9. *v.* 7. *&c.*) quamque plena decoris & gravitatis Christi, & Discipulorum ipsius vita fuerit. Accedit, quod recensita hactenus animorum oblectamenta nec periculo, nec culpa vacant; Christianos autem fas est, recreationibus etiam minime malis aut periculosis moderate uti. Certe vita nostra in eo unice versari exigique tota debet, ut & commissa peccata rite expiemus, & alioqui committenda præpediamus, id quod consequimur, pravis animi cupiditatibus edomitis atque compressis. Ut enim a seipso pœnas ex ordine sumat, qui voluptatibus ad illicita abusus fuit, ante omnia licitis etiam & permissis privare se debet; neque ad restinguendam vel certe sopiendam concupiscentiæ flammam quidquam ita valet, quam fomentorum & pabuli, quanta maxima fieri potest, subtractio. Immo alienum a perfecti. Christiani moribus est, dedita opera delicias & commo-

moditates corporis consectari; quæ vero a vitæ mortalis usu abesse prorsus nequeunt, cujusmodi sunt cibi, & quietis capiendæ necessitas, ea non nisi obiter & veluti aliud agendo attingere oportet. Cæterum ubi recreationis aliquid nonnumquam admittere convenit, curandum est, ut vera sit ea recreatio, hoc est talis, quæ cessationem a labore animique remissionem afferat; neque alio fine illa fruendum, quam ut natura resocilletur, quæ corporis & mentis nunquam intermissa contentione cito frangitur, onerique succumbit. Cæterum gaudere velle tantummodo, ut gaudeas, inque sensu ipso quantumvis honestæ voluptatis conquiescere, quamplurimum abhorret ab obligatione renuntiandi sibimetipsi; quæ tamen res virtutum Christianarum veluti anima est.

Ipsæ adeo hæreses primorum temporum perspicuum faciunt, quam severa Christianorum vivendi disciplina tunc esset. Eæ maximam partem ex immoderato amore pœnarum odioque proprii corporis pullularunt. Marcionistæ primum, deinde Manichæi carnem malam esse, maloque ortam principio dicebant, eaque propter nefas esse, carnibus vesci, liberorum procreationi operam dare, aut corporum anastasin expectare. Corporum iste contemptus, & abstinentiæ continentiæque amor admodum in speciem illustria videbantur; ac proinde nihil hujusmodi erroribus fingi tunc speciosius poterat. Montanistæ non contenti Ecclesiasticis jejuniis alia complura insuper addebant: secundas etiam nuptias damnabant: semel in crimen lapsos ad pœnitentiam non admittebant amplius, sique enorme illud crimen esset, atque a Baptismo commissum, negabant ejus condonandi potestatem penes Ecclesiam esse. Qui similia istis dogmata nostro ævo in vulgus jactare auderet, næ is perpaucos, immo vero nullos sectatores inveniret.

Quantumvis autem severa nobis & inamabilis ea Christianorum vita fortasse videatur, tristitiæ tamen & mœroris aliqua nube obductam fuisse, nemo sibi persuadeat. Profecto nihil factu non possibile Apostolus (*ad Phil.* 3. *v.* 1. *&* *c.* 4. *v.* 4.) jubet, cum Christianos gaudere, iterum atque iterum jubet. Si voluptatibus, quibus hominum pars potior tam avide inhiat, ultro se privabant Fideles; simul etiam mille molestiis pravisque cupiditatibus sese liberabant, quibus voluptatum amatores cruciari solent ac discerpi. Vacui enim ab ambitione, avaritia & rerum caducarum amore fruebantur pace ac testimonio bonæ conscientiæ, suisque ex actionibus, quibus Deo placere uni studebant, præsentem veluti fructum perpetui gaudii decerpebant. Sed tamen nihil eorum animos magis erigebat & solabatur, quam melioris & æternæ vitæ, quam propediem adfuturam credebant, spes & exspectatio. Noverant enim, cito nimis *præterire figuram hujus mundi*, & persecutionum in se concitatas procellas tanquam extremi judicii prævia signa excipiebant.

Nec prolium ipsos nepotumque cura multum sollicitos habebat (*Tertull.* 1. *ad Uxor.* *c.* 5.). Si forte, quod persecutionum tempore non raro usu veniebat, martyrio coronati Parentes ante liberos vita excederent, non ignorabant superstitem esse ac semper fore optimam matrem, Ecclesiam videlicet, quæ suum orphanis amorem nulla in re unquam deesse patiatur. Inde factum est, ut complures Christianorum in diem viverent, sive manuum labore, sive certis redditibus, quorum usum cum pauperibus divisum opulentiores habebant, vitam tolerantes, procul negotiis, procul anxietudine, atque ab omni non solum turpis suspective lucri cupiditate, sed a desiderio etiam cumulandarum opum longissime remoti. Siqui forte Christianorum, quo tempore breves veluti induciæ a Tyrannis dabantur, fundos & possessiones coemerent; vehementer in eam rem tanquam Christiano indignissimam Patres invehebantur (*Cyprian. de lapsis.*) Et miramur adhuc, homines toto mundo superiores parum affici sensuum & corporum lenociniis potuisse? (*Tertull. de spectac.* *c.* 29.) profecto degeneres Christiani sumus, nisi imitandi eos sincero saltem desiderio accendamur.

CAPUT IX.

Connubia Christianorum.

Etsi a terrenorum omnium amore abstracti essent Christiani, matrimoniis tamen maximam partem juncti erant (*Tacit. Annal.* 3. *v. tit. Cod. de infirm. pœn. cap. lib.*). Non probabatur ipsis Gentilium cælibatus, in quo isti licentiæ majoris vagæque libidinis causa manebant, cui proinde statui pellendo, abrogandoque civiles etiam leges constitutæ fuerant, partim pœnis adversus cælibes intentatis,

tis, partim propositis præmiis, qui ad augendum civium numerum legitima inirent matrimonia. (*Baron. ann. 57. n 44. &c. Tertull. 2. ad Uxor. c. 6.*) Duos solum status Christiani agnoscebant, matrimonii alterum, alterum perfectæ continentiæ, nec deerant, qui utrumque coniungere didicissent; nam coniugatorum non pauci virgines usque permanserunt. Cæteri omnes a conjugii usu temperabant Festis quibusque celebrioribus, & iejunii tempore, (1) demum ex Apostoli (*1. Cor. 7. v. 5.*) consilio, quoties liberius vacare communicationi cum Deo animus erat. (2)

Secundas nuptias mollis fractique animi argumentum esse usque adeo reputabant, ut nonnullis in locis ecclesiasticæ pœnæ decretæ essent, iterum nubentibus subeundæ. Tantus amor continentiæ non impediebat, quo minus matrimonio (*v. orat. in benedict. spons.*) suus apud Fideles honos constaret, qui illud interiore mentis oculo suspiciebant tanquam *Sacramentum magnum*, & imaginem intimæ conjunctionis Jesu Christi cum Ecclesia sua. Facultatem porro generandæ prolis benedictionem esse credebant (*Clem. Alex. 2. Pædagog. c. 10.*), a Creatore ipso etiam post peccatum & peccati pœnas Mortalium generi relictam. Ad hæc parentes reverebantur, ut qui singulari quadam ratione Dei referrent imaginem, eo quod Creatoris in producendis hominibus veluti quidam administri essent.

Inter præcepta bonæ educationis illud etiam erat (*Constit. Apost. 4. c. 11.*), ut *tempore ad conjugium maturo matrimonio liberi jungerentur, ne ipso flore, ætate fervescente*, luxuriæ se dedant. Idem commendabatur Christianis, qui pro sua charitate pupillos enutriebant, utque eos uni suorum liberorum potius, quam alteri extraneo nuptui collocarent, admonebantur. (3) Ex quo videre licet, quam parum in procurandis Fidelium connubiis avaritia & ambitio in consilium adhiberentur. Immo Episcopus præcipue consulebatur, cum de matrimonio ageretur, magni utique momenti negotio, ut *secundum Deum, non secundum concupiscentiam iniretur*, quemadmodum S. Ignatius (*Epist. ad Polyc.*) loquitur. (4) Decreto semel matrimonio nuptiæ ipsæ publico & sollemni ritu in Ecclesia celebrabantur (*Tertull. 2. ad Uxor. in fine. Clem. Alex. 3. ad Pædag. c. 11.*), Pastore ipsas benedicente (5) & divini oblatione sacrificii confirmante. Dexteras mutuo jungebant novi conjuges, & sponsæ sponsus annulum donabat, cui crucis signum vel aliud quoddam virtutis symbolum, ut columbæ, anchoræ, aut piscis imago insculpta erat. His annulis more Veterum Christiani sigillo uti solebant. (6)

CA-

(1) Consule Interpretes *ad I. Corinth. VII. 5.*

(2) Immo fiebat interdum, ut qui iuncti matrimonio fuerant, mutuo consensu sejungerentur, bene pudiceque victuri. Vide Tertullianum *l. 1. ad Uxor. cap. VI.*

(3) Temporibus tamen non vetitis, cuiusmodi erat ex Laodiceno Concilio *can. 52.* & Bracarensi *can. 48.* Quadragesima, immo ex Concilio Ilerdensi tempus a *Septuagesima usque in octavam Paschæ, tres hebdomades ante festivitatem Johannis Baptistæ, & ab Adventu Domini usque post Epiphaniam.*

(4) Heinc Tertullianus *lib. de pudic. cap. 4. penes nos*, inquit, *occultæ quoque conjunctiones, hoc est, non prius apud Ecclesiam professæ juxta mœchiam, & fornicationem judicari periclitantur.* Quare Sacerdotes idem Tertullianus *lib. 2. ad Uxor. cap. 2. Nuptiarum consiliarios* appellat.

(5) Secundæ tamen nuptiæ non benedicebantur, ut probat Bellarminus *lib. 1. de Matrim. cap. 9.*

(6) *Sint nobis*, inquit Clemens Alexandrinus *lib. 3. Pædag., signacula columba, piscis, navis, quæ celeri cursu a vento fertur, vel lyra musica, qua usus est Policrates, vel anchora, quam insculpebat Seleucus.* Aureus porro fœminis desponsandis dabatur annulus, ut idem Clemens Alexandrinus testificatur *lib. 3. Pædag. cap. 11.* & Tertullianus *Apolog. cap. 6.* qui etiam *pronubum* hunc annulum vocat.

CAPUT X.

Concordia Christianorum.

HActenus de moribus Christianorum separatim viventium; nunc de eorum cœtibus agendum est. *Ecclesiæ* nomen Græci suis in civitatibus pro congregatione populi accipiebant, quæ in theatris ad publica tractanda negotia haberi fere solebat. Profanæ hujusmodi Ecclesiæ sive congregationis Ephesiorum mentio fit in Actis Apostolorum (*cap.* 19. *v.* 31.). Christianorum vero quævis congregatio, sive Ecclesia, ut a cæteris distingueretur, *Ecclesia Dei* appellabatur. Utriusque generis Ecclesias Origenes contra Celsum (*lib.* 3.) disputans, inter sese confert, & tanquam rem omnibus exploratam defendit, etiam remissiores minusque ferventes Christianos, qui tamen reliquorum comparatione perpauci erant, tantum præstare cæteris hominibus, merito ut ipsorum Ecclesiæ totidem astra lucidissima nominari possint. Itaque singulis in civitatibus Christiani in unum quasi corpus colligebantur. Quæ res inter præcipuas ipsos exagitandi caussas ab Ethnicis prætendebatur (*Tertull. Apol. cap.* 29.). Illiciti enim hujusmodi conventus habebantur, quod eos nulla lex civilis & politica confirmaret. Immo crimini vertebatur Christianis mutua unio, quæ sola virtute charitatis coaluerat, & animorum inter eos conjunctio conjurationis notam subibat.

Quotquot eadem in civitate aliove loco degebant Fideles, probe se omnes inter sese norant, si non aliunde, certe ex quotidiano fere usu multaque consuetudine, cum ad preces aliaque religionis exercitia convenire omnes solerent. Alias quoque cœtus sæpe agebant, uti loco, ita sententiis conjunctissimi, etiam in rebus natura sua indifferentibus. Communia ipsis gaudia, communis tristitia erat, siquid a Deo beneficii gratiæque singularis uni concessum esset, id omnes tanquam sibi exhibitum accipiebant; si noxarum pœna uni suscipienda, misericordiam omnes implorabant; dixisses sanguine junctos inter se omnes, adeo usitata illis, cum alii alios mutuo compellarent, nunc Patrum & filiorum, nunc fratrum ac sororum, pro ætatis ac sexus discrimine, vocabula erant. (1)

Hanc animorum concordiam fovebat Patrumfamilias in suos auctoritas, & Fidelium erga Presbyteros & Episcopos submissio, tantopere a S. Ignatio suis in epistolis commendata. Præcipue tamen Episcoporum mira erat consensio; operam ipsi dabant, ut nomine saltem & fama inter se noti essent, litterarum ad hoc commercio diligenter utentes, id quod tunc temporis factu proclive erat, Imperio Romano in immensum patente, cujus tantam amplitudinem ad propagandum maxime Evangelium suum Deus permisisse videtur (*Bardesan. ap. Euseb.* 6. *præp. cap.* 8.). Immo cum longe amplioribus Ecclesia Dei, quam ipsum Imperium Romanorum, finibus contineretur, multo etiam admirabilior fuit tot inter, tamque varias gentes fidei & morum æqualis ratio, quam, morum barbarie correcta, Christi fides in animos suorum Sectatorum induxerat. Denique universa Ecclesia, quanta quanta erat, verissime unum dumtaxat corpus erat, cujus omnia membra non modo fidei, sed charitatis etiam arctissimo vinculo copulata inter sese cohærebant.

CAPUT XI.

Christianorum cœtus & Liturgia.

COnveniebant Fideles Dominico quoque die, quem a Sole Ethnici nominant, & Christiani ob memoriam conditæ lucis & Christi gloriosæ Resurrectionis nunquam non honore prosecuti sunt. (2) Locus, ubi conventus isti celebrabantur, erat privata domus, in cujus su-

(1) Heinc Cæcilius Ethnicus apud Minucium Felicem in *Octav.* hanc Christianorum pacem adrodens, *eruenda*, inquit, *prorsus hæc & execranda consensio. Occultis notis, & insignibus noscunt & amant mutuo pene antequam noverint.* Quod siqua interdum dissensio in Ecclesia suboriebatur, reperiebatur continuo, qui ei tollendæ, restituendæque paci studerent: quo spectavit S. Clemens Romanus Pontifex in priore ad Corinthios epistola.

(2) Sunt tamen qui velint Judæorum caussa sub nascentis Ecclesiæ initia, & usque ad Hadriani ætatem Christianos Sabbatum celebrasse. Qua in re si velint, Sabbatum quoque fuisse, ubi Judæorum ad fidem conversorum major numerus exstaret, aliquo cultu a Christianis donatum,

superiore parte Aula esset, quam Latini *Cœnaculum* nominant. (1) Sæpe sæpius Tyrannorum vexatione compulsi Fideles extra civitates abdere se in cryptas & cœca antra debebant (*Baron. ann. 57. n. 99. Item ann. 124. n. 3. ann. 245. ann. 302.*), cuiusmodi adhuc Romæ supersunt digna visu Catacumbæ. (2) Si plusculum libertatis daretur, ad publica loca confluebant (*Euseb. Hist. lib. 8. c. 3.*), ubi Christianorum Ecclesias esse, passim constabat. Cujus rei exempla suppetunt sub Imperio Alexandri & Gordiani Cæsarum. Neque aliter quam dirutis eiusmodi ædificiis tanquam dato signo bellum a Diocletiano in Christianos moveri cœptum est.

In his cœtibus præter statas diurnas nocturnasque preces a Sacerdotibus, quibus solis ea potestas data est, sacrificium rite fiebat, quod vocabulis in Novo Testamento usitatis ac receptis nominari solebat *Cœna*, *Fractio panis*, *Oblatio*, *Synaxis*, sive *Collecta*, *Dominicum*, *Eucharistia* sive *Gratiarum actio*, *Liturgia* denique, sive publicum ministerium. Interdum Gentilium urgente metu summo mane res divina peragebatur, ne interpellari, turbarive ab hostibus posset (3). Unicum tantum in quavis Ecclesia seu Diœcesi sacrificium Deo offerebatur, idque vel ab Episcopo; vel a Sacerdotum aliquo, si Episcopus abesset. Attamen sacrificanti Episcopo Presbyteri aderant semper, & una cum eo offerebant. (4) Varius erat pro temporum & locorum varietate Liturgiæ usus, ritibus aliquot per se minime necessariis nunc additis, nunc detractis; summa tamen rei eadem ubique ac semper fuit. Juvat hic recensere, quæ in istam rem inde a primis Ecclesiæ temporibus memoriæ prodita sunt.

Nonnullis precibus præmissis, e Vetere primum, deinde Novo Testamento aliquid recitabatur (*S. Just. Apolog. in fin.*), postrema lectio semper ex Evangelio petenda erat; quod Episcopus continuo exponebat, exhortatione, quæ maxime e re foret audientium, subjuncta. Subinde ad Orientem conversi omnes, manibus in cœlum sublatis (5) preces ordine fundebant pro quibuscumque hominum generibus, pro Christianis & Gentilibus, pro summis & imis, præcipue vero pro ægrotis, calamitosis, & Christi caussa quidpiam perferentibus. Diaconus ad comprecandum reliquos cohortabatur (*Cyprian. Epist. 63.*), tum Sacerdos in preces præibat, populo consentiente, cum *Amen* (6) responderet. Secundum ista panis & vinum aqua modice permixtum offerebantur, tanquam sacrificii futuri materia. Qui ade-

natum, non repugnabo; modo id concedant, quod S. Ignatii, Justini, aliorumque Veterum testimonia apud Walchium in *historia Ecclesiastica Novi Testamenti p.* 400. & 703. diserte testificantur, majorem, ac fere unicam Dominicæ diei fuisse rationem a Fidelibus habitam. Atque hic *status* ille *dies* est, quo *ante lucem* convenire solitos fuisse Bithyniæ Christianos scripsit ad Trajanum Plinius. Bohemerus quidem in dissertatione *de stato die Christianorum*, *statum* eum *diem* Sabbatum explicat Judæorum, sed ab Johanne Laurentio Moshemio copiose refellitur in *Institutionibus Historiæ Christianæ majoribus p.* 379.

(1) Atque hic locus ut in privatis ædibus designatus vere *Ecclesia* dici potuit, ac fuit, quidquid visum Basnagio fuerit, quem Robertus Sala in notis ad Bonæ res Liturgicas *T. II. p.* 33. confutat. Vide & Moshemium in *Institutionibus Historiæ Christianæ majoribus p.* 383.

(2) Confer Salam T. II. *Rerum* Bonæ *Liturgicarum p.* 46. & Boldettium *Observat. Cœmet. lib.* 1. *cap.* 10.

(3) Heinc Plinius in celeberrima ad Trajanum epistola Christianos scripsit *ante lucem convenire*, ac Tertullianus modo *antelucanos cœtus* (*L. de corona c.* 3.), modo *nocturnas* memorat *convocationes* (*l.* 2. *ad uxor. c.* 4.) Confer Christianum Kortholtum in *comment. in Plinii & Trajani de Christianis primævis epistolas p.* 104. Tobiam Pfannerum *observat. Eccles. part. II. pag.* 97. Bohemerum *dissert. juris Ecclesiast. ant. diss.* 2. *p.* 35. & Havercampium in *Tertulliani apolog.*

(4) Vide Martenium *l.* 1. *de ant. Eccl. ritib. cap.* 3. *art.* 8. & Chardonium *in hist. Sacram.*

(5) Præter ea, quæ alibi de hisce precandi ritibus adnotavimus, confer Walchium *histor. Eccles.* N. T. *p.* 409. & 720.

(6) De usu perantiquo voculæ *Amen* in sacris Christianorum, consule Interpretes ad 1. *Cor. XIV.* 16. & Vitringam *Synagog. vet. l.* 3. *p.* 2. *c.* 19. Vide etiam Corsinii *Notas Græcorum p.* 2.

aderant, viri viris, & fœminæ fœminis mutua pacis oscula figebant ad perfectæ concordiæ publicam significationem. (1) Mox sua singuli dona Sacerdoti offerebant, & Sacerdos omnium verbis Deo illa sacrabat (*S. Cyprian. de orat.*). Tum denique ad actum sacrificandi propius ventum est. (*S. Just.*) Sacrificans admonitis præsentibus, ut ad Deum corda erigerent, ut Deo gratias agerent, ejusque majestatem cum Angelorum omniumque beatorum Spirituum choris demisse adorarent, cætera persequebatur usque ad institutionis Eucharistiæ narrationem & formulæ consecratoriæ pronunciationem. Hanc Dominica precatio excipiebat, communiter recitari solita. Ad extremum Sacerdos sacra communione sumpta eandem Diaconorum ministerio universis, qui sacrificio interant, impertiebatur; (2) qui vero interesse non poterant, iis a Diaconis vel Acolythis domum deferebatur. (3) Semper etiam pro viatico aliquid reservabatur, quo ad ineundum longum iter æternitatis morientes munirentur. (*Tertul. 1. ad Uxor. c. 5.*) (4) Licebat etiam Fidelibus secum ferre Eucharistiam, eamque mane jejunos accipere quot diebus, vel certe imminente vitæ periculo, aut cum ad Martyrium comparare se vellent. Neque enim per ea tempora integrum erat, populo quotidie congregato, sacris operari. Solæ tamen Panis sacræ species alio asportabantur (*Cyprian. de laps.*), etsi præter parvulos, quibus vini dumtaxat consecratæ species modica quantitate instillabantur, adulti omnes, qui aderant, sub utraque specie utplurimum Sacramenti participes fierent. (5) Sumpto hoc divino cibo primis Ecclesiæ temporibus eodem in cœnaculo epulæ communes apponebantur, quas Agapen vocari, supra commemoratum est. (6) Progrediente vero die solis viduis & pauperibus cibi aliquid dabatur. Ex eo conviviolo Pastori, quamvis non adesset, primitiæ ciborum seponebantur. Ad hæc duplicata portio Presbyteris & Diaconis (*Constitut. Apostol. 2. c. 28.*), unica solum Lectoribus, Cantoribus & Ostiariis præscripta erat.

CA-

(1) Tertull. *de orat. c. 14.* hoc appellat *osculum pacis*, *signaculum orationis*, monetque tempore quo passionis Dominicæ memoria recoleretur, fuisse *depositum*. Vide Walchium *hist. Eccl. p. 422. & 752.* auctoresque ab eo laudatos.

(2) Diaconos fuisse communionis Ministros docent Justinus *apol. 2.* & Cyprianus in lib. *de lapsis*. Heinc S. Laurentius apud Ambrosium *l. 1. offic. c. 41.* sic Sixtum ad Martyrium adcedentem alloquebatur: *cui commisisti Dominici sanguinis consecrationem* (*ministerialem* scilicet, ut notant Habertus *Pontific. Græc. p. 191.* & Bona *Rer. Liturg. l. 1. c. 25. n. 4.*) Deinceps tamen vel plane non licuit Diaconis *Calicem Dominici sanguinis præbere*, ut indicat S. Joh. Chrysostom. *hom. 46. in Matth.* vel certe *præsente Presbytero* non licuit, ut sancitum reperio a Concilio Carthaginiensi IV. *can. 38.* & ab Arelatensi II. *can. 15.* Ritus porro communionis hic erat. Stabant Fideles, non genuflectebant, manusque lotas, & in Crucis formam compositas ad suscipiendum sive a Presbytero, sive a Diacono sacrum cibum porrigebant, ut multis probant Bona *l. 2. c. 17.* Martenius *l. 1. c. 4. art. 10.* Antonellius in notis ad S. Jacobi Nisibeni sermonem XIV. *p. 347.* Viri tamen nuda manu, mulieres subjecto linteolo, Eucharistiam suscipiebant; qua de re adi Salam in notis ad citatum Bonæ locum *p. 371.* Antequam autem sumerent, sæpe Sanctissimum Christi Corpus oculis admovebant, ipsa etiam labia, & frontem divini Sacramenti contactu non raro sanctificabant. Consule citatum Antonellium in S. Jacobi Nisibeni Sermonem VII. *p. 248.*

(3) Præsertim persecutionum temporibus. Vide Martenium *l. 1. c. 5. art. 1. n. 2.* Bonam *l. 2. c. 17. §. 4. & 5.* Boldettium, *Observat. Cœmet. l. 1. c. 10.* Arcæ autem includebant, qui domi Eucharistiam servabant. Vide supra *cap. 8.* Acta SS. MM. Nicomediensium.

(4) Vide Martenium *lib. 1. cap. 5. art. 2.* Bonam *lib. 2. c. 17. §. 6.* & Salam in eumdem *T. III. p. 379.*

(5) Consule Bonam, & Salam *in eumdem l. 2. 18.*

(6) De Agapis vide Bibliogr. nostram *cap. 7. n. 2.*

CAPUT XII.

Occultatio Mysteriorum Fidei.

PRæter Euchariſtiam, de qua ſuperiore capite, iiſdem in Congregationibus reliqua etiam Sacramenta, quoad fieri poterat, diſpenſabantur, Gentilibus eam ob cauſſam ſollicita cura inde excluſis. Studioſe nimirum Redemptoris noſtri præceptum (*Matth.* 7. *v.* 5.) Chriſtiani obſervabant, prohibentis *dare ſanctum canibus, & mittere margaritas ante porcos*. Eamdem ob cauſſam Novæ Legis Sacramenta alio vocabulo *Myſteria*, id eſt, *Arcana* nominabantur, quæ Chriſtiani non tantum Ethnicos, verum etiam Catechumenos celatum ibant; nec ſolum ea frequentare illis inſpectantibus verebantur: ſed etiam, quid clam ipſis fieret, referre, aut ſollemnes Sacramentorum formulas coram enunciare, religioni ducebant ſibi; multo enim minus editis libris publicare myſteria audebant. Siqua interdum neceſſitas urgeret, ſive pro concione ad populum, ſive ſcripto edito, quod facile ad profanas manus diſtrahi poſſet, de Euchariſtia aliove Myſterio diſſerendi, verborum involucris & ænigmaticis locutionibus omnia tegebantur. Sic in Novo Teſtamento (*Act.* 2. *v.* 42. *&* 46. *& alibi.*) *frangere panem* idem ſonabat, quod conficere & diſtribuere Euchariſtiam, phraſi ab Ethnicis nunquam intelligenda. Mos iſte plura etiam ſæcula tenuit, poſtquam aſſerta jam in libertatem Eccleſia Dei fuit.

Minime vero novum & inſolens videri Gentilibus poterat iſtud Chriſtianorum in celandis fidei arcanis ſtudium; quandoquidem ipſi etiam Gentiles in profanis ſuis cæremoniis idem obſervabant. Qui ad Iſidis, Oſiris, Cereris Eleuſinæ ac Cybeles curanda ſacra initiabantur, ad eadem clam aliis tenenda ſumma religione, & Dirarum omnium propoſito metu obligatos ſeſe credebant, & ſiquid aliquando proderent, pro impiis & ſceleratis habebantur. Exemplum eius rei perſpicuum Apulejus (*l.* 11.) affert, & Herodotus de diverſis ritibus religionis Ægyptiorum aliarumque Gentium agens, ſæpe ait, rei quidem rationem haud ſe ignorare, ſed in medium proferre non audere.

OBSERVATIO LATINI INTERPRETIS AD HOC CAPUT.

Magni momenti argumentum eſt in iſto capite cæteroquin brevi pertractatum. De eo Schelſtratius ſingularem diſſertationem inſtituit Romæ typis vulgatam, quam inſcripſit: De Diſciplina Arcani; *eo autem doctrina hæc de occultatione rituum ac dogmatum aliquorum noſtræ fidei ſpectat, ut & complures Patrum de Sacramentis præcipue obſcure loquentium ſententiæ, quas Heterodoxi contra nos afferunt, commode ac genuine exponantur; & ſolida ratio afferatur, cur primis Eccleſiæ ſæculis nulli Tractatus de ſeptem Eccleſiæ Sacramentis conſcripti fuerint. Dicunt quidem Proteſtantes, antiquiores Patres a Commentariis de ſeptem Sacramentis abſtinuiſſe, eoquod numerum illorum Sacramentorum non admiſerint. Verum id ex Orientalis Schiſmaticæ & Occidentalis Orthodoxæ Eccleſiæ hac ſuper re conſenſione facile refellitur. Neque enim Orientales Schiſmatici cum Orthodoxis Latinis in unam eandemque ſententiam ab octingentis annis & amplius conſpiraſſent, niſi illam a Majoribus accepiſſent. Alia itaque ratio quærenda eſt: nimirum cum Tractatus de ſeptem Sacramentis eduntur, neceſſe eſt eorum ritus exponere, materiam & formam, quibus conficiuntur, determinare, dogma ipſum de omnibus ad Sacramentorum conſecrationem & miniſtrationem ſpectantibus diſerte proferre; quæ tamen omnia vetus Eccleſiæ diſciplina auribus & oculis non modo Gentilium ac Judæorum, verum etiam Catechumenorum religioſe occultabat, ne, quod prudenter metui debebat, myſteria ipſa ſui evulgatione profanarentur. Contra vero poſtquam ſexto Eccleſiæ ſæculo, fide Chriſtiana longe lateque jam propagata & conſtabilita metus iſte ac mos ceſſaſſet, frequens Sacramentorum mentio apud Græcos & Latinos poſtmodum facta eſt; ita ferme ad verbum Antonius Pagius in Critica ad Annum Chriſti* 118. *num.* 4. *&c. ex Schelſtratio ſupra laudato.*

CAPUT XIII.

Odiorum in Chriſtianos cauſſæ.

SÆpe tamen hæc ipſa Myſteriorum occultatio anſam Gentilibus præbuit criminandi Fideles; frequentius enim vitii, quam virtutis amore latebras homines quærunt. Aliunde

de vero nota res, & apud omnes pervulgata erat, quamplurima Mysteria, quæ aliis in religionibus studiosissime celarentur, eadem omnium maxime turpia & infamiæ plena esse; quemadmodum in ritu colendæ Cereris & Cybeles, item in sacrificiis Bacchi usuveniebat, quæ prohiberi tandem propter multa, quæ ibidem crudeliter & nefandum in morem fiebant, Senatus edicto oportuit, anno ab Urbe condita quingentesimo sexagesimo octavo (*Liv.* 39. *c.* 9.). Cum itaque præconceptis pridem sinistris opinionibus male affecti erga Christianos Ethnici essent; nihil proclivius erat, quam ut in sacris Christianis tanto studio celari solitis similia probra admitti suspicarentur. Augebant porro suspicionem istam (*Baron. Ann.* 120. *num.* 22. *Epiph. hæref.* 26. *&* 27. *Iren. l.* 1. *c.* 27.) Gnosticorum, Carpocratianorum, aliorumque hæreticorum flagitia, qui cum Christianorum nomine censerentur omnes, tam indigna hoc nomine suis in conventiculis perpetrabant, ut fidem superare propemodum videantur, quæ de hoc argumento Patres litteris consignarunt. Nec deerant inter ipsos Catholicos perditi homines, qui a vera religione desciscerent, seu animi levitate & inconstantia abducti, seu expiandorum publice criminum metu deterriti, seu tormentorum acerbitate tempore persecutionis fracti & superati. Id genus homines ut de infamia sacrilegæ defectionis multitudini sese purgarent, partim nova in Christianos scelera comminiscebantur, partim vulgo jam notas criminationes confirmabant ipsi, atque exaggerabant; quorum testimonia, ut qui nostra sacra intime nossent, pro indubitatis admittebantur.

His Auctoribus fabula percrebuit, solere Christianos in nocturnis conventibus infantem occidere, cujus sanguine panem suum illinant; immo carnibus pueri assatis, & farina respersis vesci; quam calumniam ex Eucharistiæ Mysterio perperam intellecto natam fuisse, nemo non videt. Alia quoque de Christianis fabula narrabatur, nimirum sublatis mensis, in quibus cibo sese immodice ingurgitarint, objicere solitos frustum aliquod cani ad candelabrum alligato, qui prædæ captandæ aviditate prosiliens, candelabrum, a quo religatus erat, loco excussum humi prosternat (*Minut. Fel.*); tum vero candela, quam unam accensam tenuerant, extincta, tenebrisque invitantibus, viros fœminasque, quotquot adessent, digna æternis tenebris flagitia patrare. Nihil equidem istis mendaciis excogitari absurdius poterat (*Tertul. Apol. c.* 7. 8. 9. *Orig. cont. Celf.* 6.), sed tamen credula in vitium turba fidem iis adhibuit, ut adeo necesse esset, accuratis ea confutationibus diluere. Nimirum ex quo in Bacchanaliorum festis, ducentos ante ea tempora annos horrenda quædam & infanda crimina detecta fuerant, passim existimatum est, nullum tam immane facinus esse, ad quod committendum homines, religionis veluti prætento velo, induci se non patiantur.

Ad hæc multa alia in Christianos contumeliose jactabantur: hominum genus id esse toti humano generi, ac Romanorum præcipue potestati infestum: (*Luc. Philop.*) delectari publicis calamitatibus: contra vero secundis rerum successibus indolere; Romani denique Imperii eversionem votis omnibus expetere. Non alio ista fundamento nitebantur, quam quod multa Christiani de bonorum terrenorum fluxa & inani conditione, multa de Judicii extremi natura, mundique interitu passim dicerent. Fortasse etiam ipsorum non nemo seu parum consulto, seu mala fide quædam eorum narravit, quæ de castiganda Gentili Roma, deque Martyrum vindicando sanguine in Apocalypsi continentur. Ad ejusmodi confirmandas calumnias illud etiam non parum momenti attulit; quod nihil publicæ hilaritatis Christiani cum Ethnicis commune vellent habere (*Tertull. Apol. c.* 35.), quippe quorum profana gaudia sacrificiis, conviviis & spectaculis constarent, impietate ac dissolutione plenis. (*Constit. Apost.* 5. *c.* 9. *Clem.* 2. *Pædag.*) Quin potius festos Gentilium dies Christiani in luctu & pœnitentia transigebant consideratione innumerabilium peccatorum, quæ tunc committebantur; ex adverso quos dies Gentilium superstitio pro luctuosis & nefastis habebat, eos Christiani potius materiam ducebant esse lætandi. Ipsas adeo nundinas Fideles devitabant, lusuum ibidem usitatorum odio; siqui tamen ad publicos mercatus sese conferrent (*Constit. Apost.* 2. *c.* 26.), non alio fine id faciebant, quam ut necessaria coemerent, aut mancipium aliquod redimerent, ad veram fidem traducendum.

Denique ad vocandos in communem invidiam Christianos illud plurimum valebat, quod Religionem profiterentur, quæ una cæteras omnes ad eam diem receptas & stabilitas prohibet ac damnat. Nec quidquam proderat ipsis, palam asseverare, quod colant & adorent

rent in spiritu Deum, Cæli Terræque effectorem, eique precum suarum continua offerant sacrificia. Nimis enim peregrinus, & supra Idololatrarum captum is loquendi modus erat, sæpeque Gentiles instabant, ut nomen Dei sui Christiani proferrent; cumque isti nec Simulacrum aliquod ex iis, quæ in fanis prostabant, ostendere possent, nec altaria flammis corusca, cruentave sacrificia haberent; pro Atheis passim traducebantur. Atque hæc populorum in Fideles odia mirum quantum fovebant, magisque inflammabant Augurum, Aruspicum & quorumcumque Ariolorum turbæ, verbo, ii omnes, quibus quæstui erant capti superstitione animi. Huc ipsi falsa prodigia a se in speciem patrata, huc publicas calamitates, bella inquam, morbos, sterilitatem agrorum, aliaque his similia, quæ subinde accidebant, spectare mentiebantur (*Arnob. init.*). Horum malorum Auctores Christianos faciebant, utpote qui talia ab iratis Diis in eorum capita arcesserent, qui invisam cælo gentem adhuc vivere patiebantur. *Existimant*, Tertullianus (*c. 39. & alibi in Apolog.*) ajebat, *omnis publicæ cladis, omnis popularis incommodi Christianos esse caussam. Si Tyberis ascendit in mœnia, si Nilus non ascendit in arva, si cælum stetit, si terra mota est, si fames, si lues; statim* (conclamatur) *Christianos ad leonem:* id est: ad bestias pestes hominum condemnate.

Animis ita præoccupatis, ipsæ adeo Christianorum virtutes in deteriorem partem accipiebantur, inque argumentum vituperationis & calumniarum detorqueri solebant. Odiosa nimirum erat mutua ipsorum dilectio: *fratrum* & *sororum* usitata inter ipsos vocabula in sequiorem sensum explicabantur (*Acta SS. Hippol. &c. ap. Baron. ann. 259. num. 13.*) (1) eo maxime, quod illis vocabulis Gentiles re ipsa abuterentur ad intemperantiam & libidinem: eleemosynarum largitionem alias interpretabantur esse occultam artem pervertendi egentiores & ad suas partes adjungendi (*Prudent. Peristeph. hymn. de S. Laurent.*); alias vero a Præsulum avaritia proficisci aiebant, exhaustis privatorum hominum crumenis suas Ecclesias locupletantium. Ipsa miracula præstigiis diabolicis tribuebantur; & erant profecto tum temporis omnia præstigiatoribus & circumforaneis plena, qui divinationum multiplici genere, fascinis etiam, characteribus, barbaris nominibus & exoticis figuris usi, pro vatidicis & thaumaturgis vulgo sese venditabant, immo mira & stupenda sive occulto artificio sive Dæmonis ministerio signa edebant, ut miraculo esse desinerent ipsa miracula, quæ passim vel audirentur, vel oculis cernerentur. In tanta rerum perturbatione vera prodigia cum falsis confundebantur; & qui ea patrare dicebantur, ex æquo omnes contemptui erant. Regionum etiam indoles errorem hunc augebat; nam impostorum illorum pars maxima ex Ægypti latebris & Orientalibus provinciis emerserant.

Ipsæ quoque persecutiones in Christianos motæ odiorum nova in eosdem flabella erant. Sceleratos esse nemo non judicabat, in quos tanquam sceleratos passim animadverti omnes videbant; atque ex suppliciorum atrocitate criminum magnitudinem quisque metiebatur. Omnes tanquam devota neci capita, pestesque hominum igne & crucibus exscindendæ vulgo aspiciebantur, hoc ipsum significabant contumeliosa adversus Christianos excogitata cognomenta; cum eos nunc *Biæothanatos* (melius *Biothanatos*) id est violenta morte occubituros (*Baron. ann. 138. n. 6.*); nunc *Sarmenticios*, & *Semaxios* nominabant; id est, ut Tertullianus (*Apolog. c. 50.*) explicat, homines, *qui ad stipitem dimidii axis revincti, Sacramentorum ambitu exurendi essent*. Has imperitæ plebis opiniones Suetonius (*in Claud. n. 25.*) & Tacitus secuti sunt; ille de Claudio Imperatore scribit; *Judæos impulsore Christo assidue tumultuantes Roma expulit*; quasi vero Christus etiamtum in terris superstes, & cujusdam inter Judæos factionis caput fuisset. (2) Idem (*in Neron. num. 16.*) inter res a Nerone laudabiliter & præclare gestas recenset, quod affecti suppliciis ab ipso fuerint Christiani, *genus hominum superstitionis novæ ac maleficæ*. Porro Tacitus (*15. Annal.*) ubi de incendio agit Urbis Romanæ, a Nerone per ludum ani-

(1) Exstat Godefridi Arnoldi *fratrum, sororumque appellatio inter Christianos maxime quondam usitata*, 1696.

(2) Non *Christo*, sed *Chresto* legendum in Svetonii loco. Ceterum sunt, qui negent, Svetonium de Christo fuisse loquutum, quamquam contra pugnet P. Mamachius *T. I. Orig. pag. 50.* Vide historiam litterariam Italiæ *T. II. p. 373. seq.*

animique caussa excitato, testatur, eumdem Imperatorem incendii Auctores insimulasse homines, *quos per flagitia invisos vulgus Christianos appellabat*. Tum ista subjungit: *Auctor nominis ejus Christus, qui Tiberio imperitante, per Procuratorem Pontium Pilatum supplicio affectus est. Repressaque in præsens exitiabilis superstitio rursus erumpebat non modo per Judæam, originem ejus mali, sed per Urbem etiam, quo cuncta undique atrocia & pudenda confluunt celebranturque. Igitur primo correpti, qui fatebantur: deinde indicio eorum multitudo ingens haud perinde crimine incendii, quam odio humani generis convicti sunt.* Hæc Tacitus, qui ut paucis multa complecteretur, Christianos vocat *sontes* & *novissima exempla meritos*.

Etiam cordatiores Gentilium, quique res hominum paullo altius rimantur, nonnullas abalienationum a Christianis caussas invenisse sibi videbantur. Isti enim partim Græci, partim Romani erant, soliti cæteras nationes familiari sibi fastu despicere, barbarosque appellare, præ cæteris tamen Judæi superstitionis & putidæ crudelitatis nota apud ipsos laborabant. *Credat Judæus Apella, non ego*, dicebat Horatius (*in Satyr.*), de re portentosa & incredibili loquens. Præter hæc Sapientes isti audiebant esse inter Judæos, qui pro Filio Dei adorent hominem in crucem actum, totiusque inter istos & reliquos Judæos controversiæ caput in eo versari, utrum etiam post mortem suam homo ille viveret, atque ipsorum verus ac legitimus Rex esset; quam absurdum Gentilibus tale genus altercationis videretur, facile quisque existimarit. Animadvertebant etiam, novam hanc hominum sectam cæterorum odiis Judæorum usque adeo appeti, ut seditiones ab istis non raro in illis concitarentur, qua ex re nequiores haud dubie aliis omnibus esse, argumentabantur.

Audiebant insuper de Christianis referri, ipsos ad persuadendum nec ratiocinationibus uti, nec petitis ab eloquentiæ arte præsidiis; immo simpliciter ad credendum ea, quæ dicerent, alios hortari, nec nisi miraculis ostensis, ea, quæ narrabant, confirmare solere; homines etiam esse utplurimum illitteratos, in Judæorum volvendis libris operam omnem collocare, discipulos sibi quærere & instruere non alios fere quam indoctos, fœminas, deque infima plebe homines, eoquod istos magis quam sapientiores ad sua dogmata percipienda idoneos existimarent (*Orig. in Cels.*); quæ omnia nimis quam nova insolitaque auditu accidebant. Nulla enim apud Ethnicos rudis populi institutio, nulla de officiis nisi apud Philosophos tractatio usitata tunc erat, quorum disceptationes materiam Religionis non attingebant (*August. de vera relig. initio.*) Denique cum hæretici omnes communi Christianorum nomine appellarentur, toti Ecclesiæ tribui solebat, quidquid aut Valentiniani aut his similes visorum cælestium fictores proferebant (*Baron. ann. 179. num. 17. & 28.*), quos S. Irenæus acriter impugnavit; horum inepta mendacia a Catholicorum sana doctrina Gentiles minime secernebant, eoque factum est, ut Christianismus universus nihil aliud videretur, quam hominum imperitorum suæque opinioni obstinate insistentium colluvies.

Pura quidem & sanctissima erat Christianorum de moribus doctrina, nec vita ipsorum a doctrina dissidebat. Sed abundabant ea tempora Philosophis, qui virtutem ipsi quoque profitebantur, aliosque docebant. Complures etiam primis Ecclesiæ sæculis fuere, qui Christianos fortasse imitaturi, provincias obibant, generis humani, si Superis placet, futuri reformatores (*Baron. ann. 75. n. 6. Orig. in Cels.*), eamque ob rem aspera quædam & adversa perpeti non dubitabant; hujusmodi erant Apollonius Thyanæus, Musonius, Damis, Epictetus & nonnulli alii. Inde a pluribus retro sæculis Philosophorum longe lateque celebris erat fama: nihil ab his ignoratum, nihil prætermissum fuisse in ipsorum libris, passim existimabatur; nec adduci quisquam poterat, ut Pythagora, Socrate, Platone, aut Zenone sapientiores esse Barbaros crederet; e contrario judicabant homines, siquid isti sapientiæ & bonæ institutionis haberent; id omne ipsos ab antiquis Sapientibus mutuatos esse.

Ex altera vero parte longe indulgentiores hominum geniis Philosophi illi quam Christiani erant. Complures enim eorum voluptatem non damnabant: nonnulli beatitatem hominis in ea collocabant: omnes suis quemque opinionibus inhærere, suo arbitrio vivere patiebantur, contenti interim ridere inter se familiariter, & explodere alios, qui Philosophorum e Secta non essent. Illud vero studiosissime cavebant Sapientes isti, ne quid adversus religiones pridem introductas usque longo firmatas gravius asperiusque loquerentur: immo aliqui eorum ineptissimas quasque fabulas Genti-

ti-

tilium admittebant, & reconditis rerum significationibus plenas interpretari conabantur; alii in cognoscendo rerum omnium Principio pro se quidem elaborabant; superstitiones tamen illis hominibus relinquebant, qui per ingenii infirmitatem eniti ad sapientiam non poterant. Ipsi adeo Epicuræi, qui apertius, quam reliqui Philosophorum, popularem errorem de Deorum natura & cultu insectabantur, sacrificiis nihilominus interesse, & ritus cujusque loci peculiares observare non dubitabant; istorum e numero unus de se affirmat (*Horat.*): *assisto Divinis*. In eo omnes conveniebant, quod mores hominum longa die & legum insuper auctoritate roboratos impugnare non auderent.

Eo usque stulta credulitas Ethnicorum processerat, ut non modo plures universim Deos, sed etiam singulis nationibus, civitatibus, familiis proprios esse putarent, qui nimirum de commissis sibi locis speciatim solliciti essent, cultumque in iis locis singularem sibi exposcerent. Immo quamcumque Religionem saltem in loco, ubi jam pridem recepta fuerat, bonum esse homines credebant. Nec veteribus contenti infirmioris sexus homines, rudisque & instabilis multitudo in novas quotidie religiones propendebant, quod existimarent, ut quisque plurimos Deos ac Deas diversis ritibus veneraretur, ita maxime religiosum fore. Nihil a viris gravibus & politicis intentatum relictum fuit, ut hac animorum repressa levitate, novari quidquam in materia Religionis prohiberenr; peregrina in primis sacra damnabant, eaque in re politices totius versari summam Romani statuebant. Suis enim tutelaribus Diis debere se Imperii tantam amplitudinem arbitrabantur, nec posse illos aliarum Gentium Diis non præstare, qui alias Gentes prope universas suæ ditioni subjecissent; cumque processu temporis late propagata, ac demum constabilita esset Christiana Religio, non deerant Gentiles, qui huic uni rei ruinam Romani Imperii adscriberent paullo post consecutam, ut plane Augustino opus esset, qui divinis illis libris de civitate Dei conscriptis, Ethnicorum calumnias obtereret ac profligaret.

Nec magnopere mortis generoso contemptu, quem Christiani præseferebant, Gentiles movebantur: ut qui soliti erant spectare gladiatores, qui perexigui, immo nullius lucri proposita spe in amphitheatro animas temere projicerent suas; quotidiana insuper ante oculos versabantur funera hominum haud infimæ sortis, qui animi ægritudine levissimis ex caussis contracta suismet manibus mortem sibi consciverant; idem, jure consultis testantibus, insanæ ostentationis caussa quidam Philosophorum fecerunt (*L. 6. §. 7. ff. de injusto rump. & ir.*), quos inter Peregrinus Lucianus memorabili exemplo est. Immo cum animadververterent Gentiles, Christianos spe melioris vitæ præsentis vitæ commoditates & delicias defugere: vehementer admirabantur, qui tandem fieri posset, ut violentas a se ipsis manus abstinerent. *Ne quis dicat*, ita S. Justinus (*Apol. c. initio.*), *omnes igitur vobis ipsi mortem consciscite, & ad Deum jam proficiscimini, nec nobis negotium ultra facessite*. Haud absimili modo Antoninus Asiæ Proconsul, ut vidit magno numero ac certatim offerre se ad mortem Christianos, in hujusmodi voces prorupit (*Tertul. ad c. 15. cap. ult.*): *Ah miseri! si certum est mori, præcipitia & restes habetis*.

Itaque Plebs æque ac Magistratus, docti & rudes, omnium denique ordinum homines communiter oderant Christianos. Alii eos tanquam impostores, impios & sceleratos execrabantur; alii tanquam misanthropos, visorum nundinatores, simulate Melancholicos & per summam animi obstinationem in mortem præcipites deridebant. Ne alloquio quidem cæterorum hominum digni habebantur, tamque alte insederant animis præconcepta de iis sinistra judicia, ut ad condemnandos illos præter Christiani nomen nullo alio examine opus esset: hoc unum nomen quantaslibet ipsorum laudes obscurabat, & familiaris Gentilibus ea vox erat, quam de C. Sejo nonnemo pronuntiavit (*Tertull. Apolog. c. 1.*): *Bonus vir, malus tantum, quod Christianus*. (1)

CA-

(1) Confer Jo: Andream Munnich *de nominibus quibusdam contumeliosis, quæ Christianis olim a Gentilibus imposita sunt*, Lipsiæ 1690. Christiani Kortholti *Paganum obtrectatorem*, seu *de calumniis Gentilium in veteres Christianos*, *Lubecæ* 1703. Jo: Franciscum Buddeum *de veritate Christianæ religionis philosophorum Gentilium obtrectationibus confirmata*, *Jenæ* 1711. Mamachium *T. I. orig. & antiq. Christ.* Historiam litterariam Italiæ *T. II. p. 377. seqq. & 386. seqq.*

CAPUT XIV.

Persecutiones, Judiciorum forma & supplicia de Christianis sumpta.

Ex hoc tam communi odio mirum non est, concitatas in Christianos fuisse persecutiones; illud potius admirationem nonnullis moveat, potuisse Romanos, hominum genus cæteroqui a sapientia & humanitate commendatum, in alios Romanos vel certe in homines ratione præditos tam dirum ac prope ferinum in modum desævire, id quod ex Actis Martyrum plus nimio elucet. Illud etiam mirum & a consuetudine nostrorum temporum longe alienissimum erat, quod Judices, cum ipsi adessent, in foris & compitis celebrioribus, inspectante populi universa multitudine in Christianos animadverterint, eaque adhibuerint suppliciorum genera, quæ mere arbitraria primumque excogitata videri poterant.

Sed adnotare hic juvat Romanorum hac in re antiquum morem. Solebant isti actiones omnes judiciarias, seu capitales essent seu civiles, sive cognoscenda solum caussa, sive post eius cognitionem sententia proferenda foret, propalam & in publico hominum conventu exercere, quod in foro semper fiebat (*Cicero Verres* 4.). Qui convenerant sub porticu Quæsitores, editiore in loco pro tribunali sedebant; hos lictorum & militum manus circumstabant, illi fascibus & securibus, hi armis suis instructi, utrique ad exhaurienda sine cunctatione judicum mandata expediti (*L.* 6. §. 2. *ff. de pœn. L.* 9. §. 11. *L.* 10. *L.* 28. *&c. ib.*), neque enim juris solum dicendi, sed armorum etiam potestas penes Magistratum erat. Suæ cuique crimini a Legibus constitutæ pœnæ erant, diversæ tamen pro personarum differentia. Severius in mancipia quam in liberos, in exteros quam in cives Romanos animadvertebatur. Eo factum, ut S. Paulus, quod Civis Romanus esset, capite plexus: S. Petrus, quod Judæus, in crucem actus fuerit. (*Cicero Verr. ult.*) Hoc supplicium maxime infame habebatur, & utplurimum, qui illud subituri erant, eorum & terga prius virgis cædi, & latera candenti ferro facibusque aduri solebant. Tormenta etiam publice admovebantur, atrocia illa quidem, sed non aliis fere, quam mancipiis vilissimisque humuncionibus pertimescenda. Ad hujusmodi quæstiones maxima ex parte referendi sunt SS. Martyrum acerbi cruciatus; nam extra ea tempora legibus Romanorum, uti nostra etiam ætate fit, prohibitum erat, cum reis, aut primum de crimine postulatis durius agere (*Tertul. Apol. c.* 3. *L.* 8. §. 4. 5. *&c.* §. 11. *ff. de pœn.*). Itaque eadem ratione, qua alii ad confitenda vera crimina, Christiani ad ejurandum existimatum crimen suæ religionis adigebantur.

Infimi quique homines ad metalli fodinas, quemadmodum nostro ævo ad triremes, damnari solebant; alias oblectandi populi gratia in Amphitheatrum producti bestiis objiciebantur; fortassis etiam certa singulis in provinciis suppliciorum genera in usu erant, præter quæ nova interdum contra Christianos excogitata fuisse, præsertim ultimis in persecutionibus, nemo negaverit; neque enim existimo exemplum aliquod suppetere, quo demonstretur, alias unquam personas præter Christianas virgines in Lupanaria per vim abduci ac prostitui universis solitas fuisse. Fecerat nimirum castitatis apud Christianos insigne studium, ut novum hoc pœnarum genus contra ipsos Ethnici invenirent. Tale enim illud erat, de quo S. Hieronymus (*in vita S. Pauli.*), Martyris cujusdam tormentum, quem supra mollem lectum amœno in loco alligatum inverecunda muliercula ad flagitium sollicitavit, cui is præmorsam suismet dentibus linguam, cum alia tela vibrare non posset, in perfrictam frontem exspuit. Ad extremum plurimi Martyres modis omnibus excarnificati, ac demum occisi fuerunt, nullo legitimi judicii servato more, seditiosi tantummodo populi concursu, aut privatorum rabie inimicorum.

Cæterum persecutiones hunc fere in modum cœptæ sunt. Promulgato palam edicto Christianorum conventus interdicebantur, certis in eos propositis pœnis, qui Diis sacrificare abnuerent. (*Cyprian. Epist.* 15. *&c.*) Eo veluti classico exciti Episcopi, datis ultro citroque litteris, de periculo alii alios certiores reddebant, atque ad congeminandas preces, populumque in fide confirmandum mutuo sese conortabantur (*Matth.* 10. *v.* 23.). Nec mora: Christianorum complures Redemptoris nostri consilium secuti, fuga se subducere: Pastorum & Sacerdotum alii in tutum etiam ipsi se recipere, alii commissi gregis amore in statione permanere. Pastores animarum & Præsules præcipua cura abdere se cogebantur; eoquod persecutores his conquirendis maxime in-

intenti essent, utpote quibus de medio sublatis, grex totus facile dispergi posset. (*Baron. ann.* 254. *n.* 10. *V. Can.* 14. *Petri Alex. To.* 1. *Conc. Origen. in Cels.* 8.) Quidam nomina sua permutabant; nonnulli numerata pecunia redimebant periculum, & hoc ipsum erat in bonis propriis aliquid pro Christo pati, eaque re Ethnicis Fideles demonstrabant, pluris se animas, quam fortunas suas facere. Non licebat per Ecclesiæ leges ultro se aut ad Martyrium sistere, aut Gentiles, idolis eorum dejectis, fanis incensis, superstitionibus publice impugnatis, aut ulla re alia de industria irritare. Non desunt quidem Exempla Martyrum, qui similia ausi fuere, maxime vero Christianos se esse, multi etiam non rogati, judicibus sponte sua denunciarunt; sed ista speciali gratiæ divinæ instinctu gesta fuere. De reliquo celebre illud Ecclesiæ placitum erat, Deum tentandum non esse (*Constit. Apost.* 5. *c.* 5.), sed patienter unicuique & modeste, dum deprehensus ab hostibus ad Judicem duceretur, præstolandum. (1) Qua de re duæ inter se oppositæ hæreses vitandæ erant. (*Baron. ann.* 145. *n.* 3. & 10. *ann.* 205. *n.* 12. &c. *Tertul. in Scorpiaco c.* 1.) Gnostici quidem & Valentiniani martyrium tanquam inutile explodebant, propterea quod Christus, ut nos a morte redimeret, mortem ipse jam perpessus fuerat; non animadvertebant videlicet, mortis genus, quo liberati a Christo sumus, animos non corpora spectasse. Immo injuriam hæretici illi Deo inferri exantlato martyrio dictitabant, nec verosimile videri, Deum, cum jam pridem sanguinem hircorum & taurorum rejecerit, humanum sanguinem probaturum esse. (*Baron. ann.* 146. *n.* 12. *Item ann.* 302. *n.* 126.) Contra vero Marcionistæ carnis, malique Principii, a quo productam carnem dicebant, odio incensi periculis omnibus caput objectabant. Has ad regulas examinabatur accurate mortuorum pro fide caussa, ut Martyrum honores decerni occisis tuto possent; eaque Canonizationum, ut nos vocamus, origo fuisse videtur.

Comprehensi semel Fideles Judici sistebantur, qui pro tribunali, ut supra dictum fuit, sedens eos rite interrogabat. Siqui Christianos se esse negarent; utplurimum dimittebantur, nulla alia quam proprii ipsorum testimonii desiderata probatione. Vulgo enim notum erat, veros Christianos fidem minime negare, sique aliquando negarent, continuo Christianos esse desinere. Interdum tamen, qui fidem negabant, ad fidem aliis majorem faciendam eo ipso in loco jubebantur, seu verbo seu facto illudere. Sin vero Christianos se esse libere pronunciabant, machinæ omnes admovebantur ad ipsorum labefactandam constantiam. Rationibus primum, deinde pollicitationibus, tum minis, ac denique tormentis sollicitabantur ad defectionem; fraudibus etiam & dolis suus erat locus, ut saltem ab invitis & imprudentibus actionem aliquam Gentiles elicerent, quæ speciem idololatriæ haberet, qua commissa Fideles existimarent, non posse se amplius pedem referre, & quæ facta jam essent, infecta reddere. Itaque cum in foro locisque publicis, ubi judicia exercebantur, nunquam idola & altaria deessent, eo adductis Christianis Thus & ardentes prunæ in manus imponebantur; quas supra aram extentas tenere per vim debebant, ut sic doloris sensu permoti, excussis supra aram prunis & thure, falsis Diis adolevisse viderentur; & erant, qui comburi manus malebant, quam scandali vel umbram pusillis præbere (*Can.* 14. *Petr. Alex. Tom. Conc.*). Alias ore diducto frustum carnis, aut vini guttæ aliquot, quæ prius dæmonibus oblata erant, immittebantur; verum probe norant Christiani (*Matth.* 15. *v.* 11. & 18.), *non quod intrat in ore*, *sed quod procedit de ore*, & *de corde exit*, *coinquinare hominem*.

Tormentorum consueta genera hæc ferme erant. Extensis supra equuleum corporibus, manus pedesque funibus ligabantur, qui funes trochleis hinc atque hinc inserti adduci in altum & demitti poterant, alias manibus sublime protensis, pedibusque ferri aut lapidum pondere prægravatis, medii cælum inter & terram suspendebantur; alias virgis, fustibus, loris, scorpionibus & plumbatis cædebantur. *Scorpiones* dicebantur flagella, quæ in ferreos aculeos desinebant; *Plumbatæ* autem nominabantur scuticæ, quarum extimæ parti plumbea pila insuta erat. Hac verberum grandine complures oppressi & extincti fuerunt. Alii por-

(1) Vide Mamachium *T. II. Orig. p.* 153. *seqq.*

porro facibus & laminis ardentibus, alii uncis & ferreis pectinibus fœdum in morem ita dilaniabantur, sæpe ut nudatæ carnibus costæ, & costis diffractis, intestina ipsa prominerent; hoc etiam tormenti genere in interiora grassante non pauci exanimati sunt. Ad augendum doloris sensum sale & aceto cruda vulnera interdum condiebantur, sique cicatricem ducere inciperent, infestis unguibus refricari solebant.

Inter hæc tormenta Christi Confessores perpetuis interrogationibus urgebantur. Quidquid sive Judex rogaret, sive interrogati responderent, a tabellionibus ad verbum excipiebatur multo accuratius, quam a publicis Notariis in caussis capitalibus hodiedum fieri soleat. Artem enim Veteres callebant, notis compendiariis scribendi, quarum singulæ totidem voces, immo sententias integras referebant; hac instructi loquentes ipsos calami celeritate assequebantur; hac de arte vide Baronium (*ad ann.* 238. *n.* 2. *&c.*) docte differentem, ubi etiam ex Martiale (*Epigr.* 179.) de Notario Epigramma affert:

Currant verba licet, manus est velocior illis,
Nondum lingua suum, dextra peregit opus. (1)

Verba ipsa Dialogi in modo litteris consignabant, contra quam nostri Scribæ assolent, cum summatim & veluti de tertia persona loquentes ejusmodi caussas in acta referunt.

Codices isti *Acta* nominabantur, quorum Exempla Christiani sollicite conquirebant, ut partim ex iis, partim ex circumstantiis, quas ipsi suis oculis auribusque accepissent, instrumenta publica conficerent, quæ ad perennem memoriam certaminum SS. Martyrum in Ecclesia conservarentur. Id Romæ præsertim in more positum erat (*Lib. Pontif. in Clem.*); & S. Clemens Papa septem Notarios Apostolicos delegerat, quorum singulis duæ urbis regiones attributæ erant, ut res ibidem gestas scripto mandarent. Potissima pars ejusmodi Auctorum in persecutione Diocletiani periit; etiam Epitome Eusebii Cæsariensis, qui eorum complura collegerat, interiit. Nomina tamen illustriorum Martyrum in Menologiis & Martyrologiis conservata fuere, adnotatis ibidem locis ac diebus, in quibus coli quemlibet Martyrum, moris esset. His Martyrologiis progressu temporis alii Sancti, licet Martyres non essent, adjuncti fuerunt.

In hujusmodi quæstionibus sæpe Christiani ad complices denunciandos, & proferendos sacros Codices compellebantur. Complicium nomine cum cæteri Christiani, tum maxime Episcopi, Presbyteri, & illorum individui comites Diaconi intelligebantur. Diocletiani potissimum tempore sacris Libris bellum ab Ethnicis indictum fuit, credentibus, certissimam viam abolendæ Christianæ fidei esse librorum illorum jacturam (*Acta Cirten. ann.* 203.). Hos igitur libros Ethnici summo studio indagabant, Ecclesiis etiam ac privatis ædibus excussis, denique repertos flammis exurebant. Verum hæc omnia Christiani perinde ac suæ fidei mysteria altissimis tenebris ac silentio involvebant; ne tamen nihil omnino ad quæsita responsi darent, nullo hominum nominato, præcise dicebant, Deo præceptore & adjutore se in complectenda fide usos fuisse, Scripturas vero sacras pectori suo insculptas frustra alibi perquiri (*Acta Mart. Alutin. ap. Baron. ann.* 203. *n.* 25. *Et ann.* 204. *n.* 10.). *Traditores* appellabantur, quotquot aut divinos Codices, aut fratres suos, Pastoresque Ecclesiæ Gentilibus proderent. Demum paucula verba, quæ Christianis atrocissimi cruciatus interdum exprimebant, non alia erant, quam quæ Dei laudem & misericordiæ atque opis divinæ implorationem sonarent.

CAPUT XV.

Carceres Christianorum.

SEcundum eas interrogationes, qui in fide Christiana persistebant, ultimis suppliciis addicebantur. Sæpius tamen in carcerem denuo conjecti, mora ipsa temporis & tormentorum iteratione ad nova certamina reservabantur. Quanquam ipsi carceres ejusmodi erant, ut pro tormenti novo genere haberi possent: nihil illis obscurius, nihil graveolentius; eo compingebantur JESU Christi Confessores manibus pedibusque ferro constrictis; ligno etiam ex collo suspenso pedicisque injectis, aut cruribus

(1) Adi etiam Hermanni Hugonis præclarum libellum *de prima scribendi origine, & universa rei litterariæ antiquitate*, & Trotzium ad eumdem.

ribus divaricatis supini jacebant, atque a sese mutuo sejuncti (*Prud. Peristeph. Hymn.* 4. *de S. Vinc. & alibi*). Interdum carceris solo fictilium vasorum ac vitri fragmentis consito nuda corpora plagisque recentibus hiantia imponebantur; alias plagis ipsis in ulcus degenerare & computrescere permissis, squalore & inedia conficiebantur; alias e contrario sollicite curabantur reficiebanturque, ut ad nova poenarum genera superstites essent. Utplurimum nulli hominum, ac saepe ne custodibus quidem loqui cum captivis licebat; experimento quippe Gentiles didicerant, suorum multos a Christianis eo in statu converti solitos esse (*Acta Ss. Perpetuae & Felicitatis*). Demum subinde carcerem intrare & alloqui captivos illi jubebantur, qui ipsos a sententia animique firmitate dimovere possent; hujusmodi erant parentes, liberi, conjuges, quorum lacrymae & singultibus interruptae perorationes novum tentamenti genus erant, multoque ipsis cruciatibus periculosius.

Interea temporis Ecclesia Dei praecipua cura fovendos suscipiebat Sanctos in carcere detentos, *de uberibus suis*, quemadmodum Tertullianus loquitur, (*c.* 1. *ad Mart.*) ipsis ministrans. (*Constit. Apost.* 5. *c.* 2.) Ad eos frequenter invisebant Diaconi, ut necessaria vitae subsidia solatiaque afferrent, atque internuntiorum partes obirent. (*Cyprian. Epist.* 11.) Alii quoque Fideles, siquidem integrum esset, ad eos accedere, consolari, animos addere, felices illorum poenas deprædicare, partem sibi illarum aliquam expetere, osculari vincula, vulnera obligare, lectis, vestibus, cibariis, omnibus denique vitae commoditatibus usque adeo recreare, ut Tertullianus (2. *ad Ux c.* 4. *Idem de jejun. c.* 12.) aliquando conquestus fuerit, laute nimium & delicate in custodiis vivi. (1) Nec sumptibus ullis, nec solertiae parcebatur in juvandis captivis; si intro penetrare aliter non licebat, argento aditum sibi Fideles aperiebant, nec verbis asperioribus, nec verberibus inde submoveri se patiebantur; noctes persaepe integras ante vestibulum carceris excubabant, intenti in omnem occasionem incredibili suae charitati faciendi satis. Ubi demum subeundi carceris facta copia erat, cum illi locum tanquam praesentia tot Sanctorum veluti consecratam Deoque dicatam venerati Ædem, precationibus ibidem atque adeo sacrosancto Missae Sacrificio operam dabant, partim ad consolandos Christi Confessores (*Epist.* 8. & 9.), ne videlicet Corporis & Sanguinis Christi praesidio destituti vita excederent; partim suamet causa, ut nimirum Episcopi aut Sacerdotis captivi opera divinae Eucharistiae participes fierent, illamque in suas quisque aedes deferre possent. In ejusmodi rerum articulo nihil non adhibebatur, quod ad propositum finem pietatis utrumque faceret. Fuere Episcopi, qui altari destituti supra manus Diaconorum Christi Corpus conficerent; & insignis ille Martyr S. Lucianus Antiochenus cum ferro gravis, vinculisque impeditus commovere se loco non posset, suomet pectore pro altari usus fuit. Quanta porro exhortationum, quae inter Divina ibidem fiebant, vis & efficacia esset, facile quivis existimaverit. (*Acta apud Baron. An.* 311. *Cypria. Epist.* 10. 11. & 12.) Universa Ecclesia Sanctos illos captivos veluti demissa caelitus in vertices ipsorum corona jamjam insignes suspiciebat; apud Episcopos etiam plurimum valuit ipsorum auctoritas ad postulandam nonnullis veniam, qui suppliciorum acerbitate fracti ad sacrilegos ritus defecerant, adeoque invaluere istiusmodi deprecationes, ut modum illis poni, propter aliquorum in intercedendo nimiam facilitatem, necesse fuerit. (2)

CAPUT XVI.

Cura sacrarum Reliquiarum. Item de Confessoribus.

Nec solum ad carceres, verum etiam ad supplicii locum Christiani vinctos in Domino intrepidi sequebantur per fora & compita, immo extra portas urbis, ubi plerumque extrema de condemnatis sumi supplicia solebant. Sane Martyrum quamplurimi tormentis seu naturali seu divina virtute superatis, capitis amputatione vitam finierunt. Ad hoc spectaculum Fideles, ubi ubi ederetur, turmatim confluebant, ut precibus suis & praesentia Martyres erigerent, animosque pro se quisque ipsorum exemplo majores sumerent. Sollicite in

(1) Confer Mamachium *T. III. orig. p.* 402. *seqq.*

(2) Vide S. Cypriani hac de re epistolas.

in primis manantem ex vulneribus cruorem linteolis spongiisque subjectis excipiebant, quem subinde in phialas collectum prope ossa ipsorum in sepulchris conservabant. Constat ex Martyrologio Romano (3. *Febr.*) septem pias feminas, quæ distento supra equuleum Divo Blasio sanguinis guttas collectum ibant, eam ob rem morte mulctatas fuisse; constat præterea (*Pont. Diac. in vita.*) Sancti Cypriani abscisso capite, lintea a Christianis circumposita fuisse, quæ pretiosum sanguinem combiberent. Fidenter etiam, nec sine præsenti capitis periculo, Martyrum corpora de terra levabant (*v. Acta Ss. Tharaii &c. An.* 290. *Et S. Bonif. An.* 505.), vel potius corporum collectas reliquias; sæpe enim corporibus seu flamma consumptis, seu bestiarum furore discerptis, voratisque carnibus, præter ossa & cineres reliquum erat omnino nihil. Nec impensarum habita est ratio, quo tam pretiosa lipsana a lictoribus redempta cum honore conderentur. (*Euseb. in Ep. Eccl. Vienn. L.* 5. *cap.* 1.)

Incredibile dictum est, quantum ea cura Reliquiarum inflammarit Gentilium furorem ad dissipanda exterminandaque Martyrum cadavera, præsertim quod crederent iis dispersis plurimum imminutum iri spem resurrectionis. Sustentatis vos equidem, inquiebant ad Fideles Ethnici, blanda spe, futurum aliquando, ut corpora vestra animis denuo conjungantur, intereaque feminarum opera, quas præstigiis vestris fascinastis, corpora contra tabem & putredinem aromatis condienda, & serico auroque involvenda esse speratis. Nos vero spes istas praeclare scilicet fovebimus. (*Act. SS. Thar. &c. An.* 290. *n.* 30. *Prud. Hymn. de S. Vinc.*) Et sane corpora Martyrum Gentiles modo bestiis devoranda objiciebant, modo cum gladiatorum aut reorum cadaveribus permiscebant; alias vero suspensis e collo prægrandibus saxis in aquas demergebant; denique combustis interdum corporibus cineres ipsos in aera dispergebant. Verum nequicquam adhibita multiplex hæc cautela fuit, Martyrum Reliquiis partim Christianorum diligentia, partim Dei ipsius prodigiosa ope maximam partem ab interitu vindicatis.

Reliqui captivi, qui supplicio mortis affecti non fuerunt, vel alio quocunque relegabantur, vel illo exilii genere mulctabantur, quæ *Deportatio* a Romanis dicebatur, & mortem civilem afferre solebat. Amandabantur autem in insulas prope inhospitas, aut in barbaricas regiones Romano Imperio confines (*Cypria. serm. ad Mart.*). Primi generis relegatio ad personas illustris conditionis spectabat; deportatio vero ad inferioris notæ homines, qui ad opus faciendum, & præcipue ad fossorum labores condemnabantur. Isti publica erant mancipia, compedibus vincti, a victu & vestitu pessime instructi, verberibus sæpe etiam crudeliter accepti, verbo, damnatis ad triremes calamitate & ærumnis ut minimum pares. (*Const. Apost.* 5. *cap.* 1. *&* 3.) His etiam a Christianis peculiari charitate subventum est, allevatæque, quoad licebat, exilii molestiæ. Quotquot eo in statu vita defungebantur, inter Martyres numerabantur; qui vero exilio aut servitute liberati ad suos sese recipiebant, Confessorum inserebantur albo. Nominis hæc prærogativa illis omnibus communis erat, qui propter fidem dura & aspera pertulerant, vel certe fidem ipsam palam ac libere coram Judice professi erant, istos cæteri Fideles summis honoribus, quoad viverent, prosequebantur, sacris non raro Ordinibus in præmium constantiæ ipsis collatis.

CAPUT XVII.

Excommunicationis & Pœnitentiarum usus.

QUi persecutionum durante procella fidem abjecerant, sive animi imbecillitate, sive tormentorum intolerantia id fecissent, (*Constit. Apost. l.* 5. *c.* 4.) nisi crimen suum publicis pœnis expiarent, ab Ecclesia excommunicabantur. Isto anathemate perculsi non solum a Sacramentorum usu, sed etiam ab ingressu Ecclesiæ & Fidelium consuetudine penitus excludebantur. Cum talibus nec cibum sumere Christiani, (1. *Cor.* 5. *v.* 9.) nec sermones miscere sustinebant, sed tanquam peste infectos devitabant; immo studiosius id hominum genus a suo consortio removere Christianos Apostolus jubet, quam ipsos infideles, quorum omnem plane consuetudinem, nisi qui mundo vitaque exire vellet, tunc temporis fugere Christianus neutiquam poterat. In hunc modum agebatur non modo cum Apostatis, verum etiam cum hæreticis & schismaticis ac publicis peccatoribus. Solis propemodum Episcopis ac Presbyteris fas erat cum ipsis agere, ut ad pœnitentiam sacrilegæ defectionis, siqua spes affulgeret, illos excitarent; cæteri tamen Fi-

Fideles non intermittebant lapsos in suis precibus Deo accurate commendare. Sic tractabantur, qui pœnis Ecclesiasticis ultro se submittere abnuebant.

Qui vero facti pœnitentia ducti ad expianda rite peccata sese paratos offerebant, magna cum charitate, nec minori circumspectione admittebantur. Primo quidem proponebatur illis beneficii hujus magnitudo, haud ita facile promiscueque omnibus conferendi; deinde ad faciendum periculum sinceræ solidæque pœnitentiæ ipsa admissio data opera protrahebatur; tum demum in Ecclesia omnibus inspectantibus certæ pœnæ injungebantur. Peccator pœnitens cilicio indutus & cinere conspersus in media Fidelium corona mœstus ac sordidatus humi provolvebatur, pedesque Christianorum complexus oscula illis figebat, (*Tertul. de pud. c.* 13.) quo ipsos ad commiserationem. Deique conciliandam sibi misericordiam flecteret; his Episcopi ardens & accommodata tempori cohortatio subjungebatur. Varia erant & diuturna, quibus subinde exercebantur, pœnitentiæ opera, jejunia nimirum alias quotidiana, alias sæpius iteranda, non alio quam panis & aquæ permisso usu, aliove abstinentiæ genere imperato pro mensura virium corporis, delicti, & fervoris, quem pœnitens palam ostendebat. Prolixæ etiam precationes, de genibus aut prono in terram corpore persolvendæ, eleemosynæ, item vigiliæ, brevisque & supra pavimentum carptim libandus somnus præcipiebantur. Quamdiu status iste luctus & pœnitentiæ tenuit, abstinendum erat a congressu hominum, a negotiis, a consuetudine cum ipsis Christianis non omnino necessaria, multoque magis ab omni genere oblectationum. Ecclesiam intrare, nisi doctrinæ audiendæ & orationis causa, non licebat; Sacrificio enim Missæ toto illo tempore abesse jubebantur.

Interea Episcopus pœnitentem per se ipse invisere, (*Constit. Apost. l.* 2. *c.* 61.) vel Sacerdotem aliquem ad eos mittere solebat, qui hominem examinaret, ejusque arcanis animi sensis accurate pertentatis, non uno quemlibet eodemque modo tractare sciret. Nam ad fiduciam aliqui excitandi erant, alii salutari timore concutiendi, alii denique consolatione aliqua permulcendi, medicamentis ad ægrorum & ægritudinum rationes accommodatis. Revera enim hæc publicæ pœnitentiæ opera tamquam animorum pharmaca Episcopi tractabant, minime nescii, ad curandos animi morbos, si non majori, certe nihilo minori quam ad sananda corpora circumspectione, scientia, patientia & sollicitudine opus esse, neque aliter quam diuturno & diligenti magisterio depravatas hominum affectiones corrigi posse (*Epist. Can. S. Greg. Thaum. Cypr. Epist.* 10. *Epist. Can. Petri Alex.*). Jam inde a primis illis sæculis certi pœnitentiæ gradus constituti erant, & temporis, quod in singulis ponendum erat, definita spatia: cæterum Episcopi prudentiæ relinquebatur ratione pœnitentis habita, tempus hoc laxare aut contrahere. Illud præcipue cautum erat, ne prius Ecclesiæ communioni penitus restituerentur ejusmodi homines, quam fructus dignos pœnitentiæ fecissent, suæque conversionis specimina, quantum quidem humana conditio patitur, certa exploarataque edidissent. In universum tamen pœnitentiæ præscriptum tempus bene longum esse solebat, nisi peculiaris quædam & gravis causa, uti pœnitentis singularis fervor, morbus lethalis, aut ingruens nova persecutio aliud postularet. (*S. Cyp. Epist.* 51.) Illud vero nunquam non curabatur, ut nequis Sacramentis destitutus mori permitteretur. Porro gratiæ hoc genus, quo pœnitentiæ assignatum tempus contrahi solebat, Christiani *Indulgentiam* appellabant, quam sæpenumero Confessorum in carceribus, aut Sanctorum in exilio commorantium deprecatio impetravit.

Quodsi, eo durante statu, novo scelere se alligabat pœnitens, a capite retexenda erant pœnitentiæ opera; si ne tunc quidem proficere in melius, moresque corrigere observabatur; in statu pœnitentiæ permanendum usque erat, quin Sacramentorum copia ipsi foret. Si deinque semel a crimine absolutus aliud perinde enorme publicaque pœnitentia dignum admitteret, a pœnitentia iterato agenda excludebatur; qua de re Augustinus (*Epist.* 54. *ad Maced*) monet, caute salubriterque provisum esse, ut locus pœnitentiæ ejusmodi exterioris semel tantum in Ecclesia concederetur: *ne medicina vilis minus utilis esset ægroto, quæ tanto magis salubris est, quanto minus* (ipsa videlicet iteratione) *contemptibilis fuerit*; non desinebant tamen Fideles pro talibus preces fundere, & ad seriam emendationem cohortari. Erant quædam crimina, quorum publica expiatio quantumvis accurate facta totam vitam durabat, qua exacta nonnisi in articulo mortis Eucharistia pœnitentibus impertiebatur. Qui semel pœnitentium ordini adscripti erant, etsi absoluti ab ea in gratiam

cum reliquo cœtu Fidelium rediissent, nihilominus ad Ordines sacros & munera Ecclesiastica perpetuo inhabiles erant; (*Canon. Apost. 17. ap. Turrian.*) Clerici autem propter sua flagitia solum deponebantur, ipsaque depositione veluti in ordinem laicorum redacti nulla alia pœna castigari solebant, partim Sacramenti Ordinis reverentia; partim ne bis in idipsum animadverteretur.

Siquis fortasse antiquissimam hanc Ecclesiæ disciplinam mirari volet, is secum, quæso, reputet crimina, quæ publica Ecclesiæ animadversione digna essent, raro admodum per ea tempora commissa fuisse. Quemadmodum enim perraro accidit, ut ingenue educati homines, auctoritate insuper & opibus florentes capitalem fraudem admittant; ita nihil infrequentius apud Fideles erat, tanto delectu ad fidem admissos, tam diligenter institutos & excultos, quam adulteria, homicidia aliaque morte pianda scelera perpetrare. Sane Tertullianus (*Apolog. c. 44. in fine.*) fidenter & palam Gentilibus exprobrat, habere ipsos ergastula, plena hominibus sui similibus, Ethnicis nimirum & facinorosis; qui vero inter captivos Christiani essent, nullius veri sceleris insimulari posse, vel certe si sceleris alicujus rei forent, Christianos haud amplius censeri debere: *De vestris* (sicariis, prædonibus, corruptoribus, nocentibus, verbo, idololatris) ***semper æstuat carcer, de vestris semper metalla suspirant, de vestris semper bestiæ saginantur; nemo illic Christianus, nisi hoc tantum***, (id est: nisi solo Christiani titulo accusatus) ***aut si & aliud, jam non Christianus***. Hucusque Tertullianus, qui capite proxime sequenti necessariam Christianis innocentiam esse asserit, rationemque affert his verbis (*Ibidem c. 45. initio*): ***Innocentiam a Deo edocti, & perfecte eam novimus, ut a perfecto Magistro revelatam; & fideliter custodimus, ut ab incontemptibili dispectore*** (hoc est, a Judice summe verendo) ***mandatam***.

CAPUT XVIII.

Ascetæ, Virgines, Viduæ, Diaconissæ.

ERant inter Christianos, qui voluntariis corporum susceptis afflictationibus omnia pœnitentiæ munera obirent, etsi ad ea neque obligabantur, neque propter illorum usum a sacrorum communione arcebantur. Isti Prophetas & magnum pœnitentiæ Præconem Joannem Baptistam imitaturi, de Apostoli consilio castigabant corpora, & in servitutem redigebant (*1. Tim. 4. v. 7. 1. Cor. 9. v. 26.*), exercentes se ipsi ad pietatem, eamque ob causam *Ascetæ*, id est, *exercitati* nominabantur. Hi domi utplurimum se tenebant, solitudinis mire amantes; ibidem abditi & abstrusi ad consuetam Christianorum frugalitatem, severiorem in cibis abstinentiam, & crebra jejunia ultro adjungebant, Xerophagia sive aridi panis fructuumque siccorum esu se sustentantes, biduo triduoque, interdum etiam hebdomade integra soliti inediam tolerare; ad hæc cilicio se nunquam exuebant: humi cubabant, vigilias producebant, sacros Codices assidue volutantes, & prope indesinenter precibus fundendis occupati (*Euseb. l. 6.*). Hujusmodi vitæ institutum Origenes aliquamdiu secutus fuit, multique ex ea disciplina prodiere cum Sanctissimi Antistites, tum celeberrimi Doctores.

Ascetæ omnes continentiam colebant, reliqui vero Christianorum virtutem hanc pro eo; atque commendata Fidelibus a Christo & Apostolis erat, plurimi faciebant. (*Justin. orat. ad Anton. Pium.*) Antonino Pio Imperatore Alexandriæ adolescens quidam erat, qui supplice oblato libello a Gubernatore Urbis petiit, ut chirurgi opera liceret sibi Eunuchum fieri. Similia huic complures facere non dubitabant, ut adeo speciali lege in Concilio Nicæno (*Can. 1.*) sancita inconsiderato huic zelo occurrendum denique fuerit. (1) Præterea innuptarum ingens numerus erat, quæ virginitatis suæ florem Deo rite sacrabant, seu parentum hortatu, seu animi sui voluntaria inductione. Hæ quoque asceticam vitam degebant; nihili enim vir-

(1) De Ascetis quum plures egerint, quos VValchius percenset *hist. Eccles. p. 1661.*, nemo uberius, ac solidius de illis disputavit, quam doctissimus Præsul Antonellius in famigerata *de Ascetis* dissertatione, quam inter Sermones S. Jacobi Nisibeni nuperrime Romanis typis divulgavit. Adde Gebh. Theodor. Mejerum *de Ascetis Helmstadii 1672.*

virginitas ipsa ducebatur, nisi eam silentium, secessus, paupertas, labores cæteraque superius recensita pœnitentiæ opera, uti rosam spinæ, armarent; nec virginum albo illæ inscribebantur, quæ oblectamentis quantumlibet noxa vacuis affici, hominum frequentare congressus, verborum lepores officiosasque in agendo blanditias affectare, denique elegantem & experrectam indolem muliebriter ostentare solerent. Multo etiam longius a veræ virginitatis laude aberant, quæ in forma corporis castiganda limandaque identidem occupatæ, unguentis, trabeatis vestibus, molli fractoque incessu adhuc delectabantur. Divus Cyprianus ad Virgines Christianas scribens, nullam fere aliam rem illis commendat & inculcat, quam ut vanis ornamentis, quæ ad illustrandam muliebrem pulchritudinem facerent, nuncium penitus remittant. Noverat videlicet vir sapientissimus, quam in eam levitatem natura sua proclivis ille sexus esset, quamque multorum ea vanitas malorum esse radix & origo soleat. Sub prima illa tempora Deo dicatæ Virgines paterna in domo habitabant aut omnino solitariæ, aut duabus tribusve Virginibus associatæ. Inde pedem efferebant nunquam, nisi cum adeunda esset Ecclesia, in qua separato ab aliis loco morabantur; siqua illarum interdum nuptiarum causa a proposito suo resiliebat, publica ipsi pœnitentia imperabatur. (1)

Jam Viduæ, quæ primo coniuge elato secundis nuptiis valedixerant, haud aliter fere quam Virgines ipsæ reliquam vitam exigebant, ieiuniis, orationi, cæterisque asceticæ vitæ exercitationibus intentæ. Publico tamen non perinde ut Virgines abstinebant, propter opera & ministeria externa, in quibus earum in proximos charitas plurimum versabatur; vidisses illas, nunc ægrorum lectulis assistere, nunc captivos, maxime vero Confessores, ant. martyrio coronandos visitare; alias pauperibus subvenire, hospitio peregrinos excipere, sepelire mortuos, omnia denique misericordiæ opera complecti. (*Tertul. ad Ux. l. 2. c. 4.*) Nuptæ etiam mulieres in partem tam pulchri laboris veniebant, nunquam ferme domo egredi solitæ, quam ad preces in Ecclesia communiter persolvendas, aut ad bene de proximis merendum. Viduæ tamen, quod ab aliis curis magis solutæ ac liberæ essent, charitatis huic officio totas se impendebant; si opibus abundarent, easdem in pauperum usus erogabant; si vero ipsæ indigerent, ab Ecclesia sustentabantur. (2)

In Diaconissas eligebantur *Viduæ non minus sexaginta annorum*, (*1. Tim. 5. v. 9. Const. Apost. l. 3. Item l. 6. c. 17.*) & quod supra excurrit, quæque sapientiæ & in proximos beneficentiæ fama cæteris præstabant. Nonnunquam Virgines huic eidem muneri præficiebantur. Solebant autem *Diaconissæ* appellari; non quod inter Clericos numerarentur; nullius enim vel remoti gradus ad Sacerdotium capax iste sexus est; sed quod erga feminas Diaconorum ipsorum partes aliquas obirent. Singuli enim sui sexus personas adibant, quas inopia, ægritudo aliave calamitas Ecclesiæ cura speciatim dignas fecerat. Porro Catechumenas instituebant, vel potius Catechistæ institutionem repetebant, easdem ad sacrum deducebant fontem, inque ponendis vestibus ac subinde recipiendis operam suam conferebant, recenter Baptismo tinctas apud se aliquamdiu tenebant, quo eas ad vitæ Christianæ normam magis magisque excolerent. In Ecclesiis, qua parte feminæ intrabant, fores a Diaconissis custodiendæ erant, & suus singulis assignandus locus, in quo cum silentio modestiaque unaquæque versaretur. Officii quoque sui rationem Episcopo, vel Episcopi jussu Presbyteris aut Diaconis reddere debebant, quod eo potissimum spectabat, ut certiores ipsos redderent de reliquarum mulierum statu, & quod commode per se ipsi facere viri Ecclesiastici propter sexus discrimen non poterant, id vicaria opera ipsæ effectum darent. (3)

Multa profecto patientia & circumspectione Præsulibus Ecclesiæ opus erat, ut feminæ istæ omnes

(1) Jam usque ab initio Ecclesiæ Virgines in Ecclesia floruisse, explorata res est. Philippo Diacono *erant*, inquit S. Lucas *Act. XXI. 9. quatuor filiæ Virgines prophetantes*. De his S. Hieronymus *L. 1. adv. Jovin.* & Eusebius cum *L. 3. Hist. Eccles. c. 37.* tum *L. 5. c. 24.* Alias Virgines ad Juliani tempora recenset Mamachius *Orig. T. III. p. 366. seqq.*

(2) Adi Martenium *de ant. Eccl. rit. lib. 2. c. 7.* & Walchium *hist. Eccles. p. 770.*

(3) *De Diaconissis primitivæ Ecclesiæ* dissertationem edidit Joh. Philippus Odelemius *Lipsiæ* 1706.

omnes in officio continerentur; curandum, ut Diaconissæ moderate omnia, & contra quam provectior ætas ferret, alacriter agerent: prospiciendum etiam, ne vel credulæ nimis & plus justo indulgentes, vel ex adverso nimium tetricæ, difficiles, turbulentæ, curiosæ atque litigiosæ essent (*Chrys. de Sacerdot. Const. Apost. l. 3. c. 5. &c.*), ne catechismi obtentu pro sapientibus ac spiritus Magistris sese gererent; ne mysteria fidei temere divulgarent; verbo, ut in loquendo & agendo modum tenerent. Magna item charitate opus erat ad cæterarum viduarum aliarumque defectus mulierum sive corrigendos, sive perferendos, cujusmodi erant tristitia, livor, æmulationes, querimoniæ, obtrectationes in ipsos etiam Ecclesiæ Pastores, denique quidquid malorum ac turbarum sexus & ætatis infirmitas progignere poterat; præsertim ubi morbi, paupertatis aut alterius cujusdam ærumnæ incommodum accederet.

CAPUT XIX.

Pauperum cura.

Liberaliter Ecclesia pauperibus, cujuscunque demum ætatis ac sexus essent, prospiciebat (*Constit. Apost. l. 2. c. 4. & l. 4. c. 1. 2. &c.*); pauperum tamen in numero non censebantur male feriati homines, qui victum manu quærere, si vellent, possent. Istis enim per vires adhuc vegetas licebat non tantum a se amoliri paupertatem, sed aliorum etiam inopiam levare (*S. Basil. reg. fus. interp. 42.*). Nam boni Christiani munus illud esse credebatur, ut non contentus quilibet labore manuum ad semet sustentandum necessario, aliis etiam, qui laborare non valebant, operam suam utiliter commodaret. Aliunde etiam lex civilis (*L. 7. Cod. de Mend. Val. L. 11.*) robustos, & bene valentes mendicos non ferebat. Hujusmodi homines si liberi erant, servitute imposita, quæ tum temporis plurimum in usu erat, ad opus ruri faciendum tanquam Reipublicæ mancipia admovebantur; sin vero servi essent, venum ibant. Idem infantibus expositis fiebat, quos qui alendos in se suscipiebat, hoc ipso faciebat suos. Igitur mendici nulli ferme occurrebant, quam mancipia & servi senio confecti, quos ad solitum laborem ultra ineptos dominorum inclementia destituerat, cæci item, aut alia corporis parte mutilati maleve affecti.

Hos omnes vere pauperes Christianorum charitas complectebatur, quorum seriem non ineleganter Prudentius (*Perist.*) describit, cum eos veluti Ecclesiæ thesauros Præfecto Urbis Romanæ a S. Laurentio præsentatos in medium affert. (*Constit. Apost. l. 4. c. 1. 2.*) Nec minor Christianos infantum cura tenuit, orphanorum nimirum, quorum parentes Christiani atque adeo Martyres erant, item expositorum & reliquorum omnium, quotquot acquirere poterant, ut eos in fide Christiana educarent. Hoc unum videlicet propositum Fidelibus erat, ut occasione servandi corpora bene utentes, animos Christo lucrarentur. Eandem ob caussam in ipsis misericordiæ operibus exhibendis certus ordo servabatur: Ethnicis enim Christiani, & inter ipsos Christianos probiores cæteris præferebantur, improbis, quorum desperata erat emendatio, sibi relictis (*Constit. Apost. 4. c. 5. &c.*) Ne eleemosynæ quidem promiscue ab omnibus admittebantur; oblata enim ab excommunicatis, usurariis, adulteris aliisque publicis peccatoribus subsidia Christiani recusabant, satius ducentes, exponere pauperes periculo alicujus in rebus cæteroqui necessariis indigentiæ, seu potius divinæ providentiæ inniti, qua aliunde allatum iri necessaria sperabant, quam ut a perditis hominibus stipem acciperent. (*Baron. An. 44. n. 68. &c. Tertul. Apol. c. 39.*) Quælibet Fidelium Congregatio ingentem pecuniæ summam certosque reditus collegerat alendis pauperibus, peregrinis excipiendis, mortuis sepeliendis, cæterisque impensis publicis faciendis, quas Clericorum sustentatio, & templorum sacra supellex, aliaque id genus exposcebant. (*Euseb. l. 6. hist. c. 35.*) Quo tempore S. Cornelius Papa

1706. Exstant præterea non pauci, qui de illis egere, atque a Fabricio *Bibliogr. antiq. p. 663.* & Walchio *hist. Eccles. p. 444. seqq.* numerantur, quos inter Agnellus HONORATUS dissertationum Lucæ editarum *p. 64. seqq.* Verum his omnibus palmam præripuit Cl. P. Johannes Pinius in *Tract. prælim. ad Tomum primum septembris Bollandiani*, P. 1. 28.

pa Ecclesiæ Romanæ præerat, Clerici in Urbe centum & quinquaginta quatuor, pauperes vero & ægroti sesqui mille & amplius a Fidelibus sustentabantur. Immo ex quo fundata jam erat Romana Ecclesia, quamdiu persecutiones durarunt, nunquam destitutum est, cum aliarum Provinciarum laborantibus Ecclesiis, tum ad metalla damnatis Confessoribus mira sollicitudine, magnisque pecuniæ subsidiis subveniri. (*Epist. Dionys. Corin. apud Euseb. l. 4. hist. c. 22.*) Ista Ecclesiæ communia bona primis tribus sæculis non aliis ferme rebus constabant, quam domestico instrumento, annona, vestibus & numerata pecunia partim collectis, partim coemptis ex eleemosyna Fidelium, quam isti singulis hebdomadis, mensibus, aliasve, quoties liberet, sponte obtulerant. Nam erogandæ stipis neque modus præscriptus erat, neque vi aut imperio ad ejusmodi collectas Christiani adigebantur. Cæterum fundi, prædia & possessiones tempore persecutionum neque acquiri poterant, neque olim acquisita diu conservari (*Prudent. Perist. hymn. 2. Baron. An. 34. n. 227.*). Atque hi erant Ecclesiæ thesauri, quibus tam avide inhiabant Gentiles, ut eorum cupiditate incensi ingentes adversus Christianos turbas moverent, quemadmodum in vita Divi Laurentii prolixe describitur. Diaconis eorum bonorum commissa erat cura. Hi pro munere suo tenebantur, quidquid communibus Ecclesiæ procurandis commodis afferebatur; recipere, seponere, custodire, & ex Episcopi arbitrio, ad quem de privati cujusque indigentia referendum erat, distribuere (*Constit. Apost. 3. c. 19.*). Illud etiam Diaconorum munus erat, ut in aliorum inopiam ipsi inquirerent, ut Clericorum, Virginum, Viduarum, pauperum denique omnium nomina in commentariis, quos matriculas vocant, descripta haberent, istorum enim omnium cura ad Ecclesiam pertinebat; porro ut eos, qui in supradictorum numerum admitti flagitabant, prius examinarent, admissorum autem mores & vitam diligenter observarent. Verbo, in omnem partem prospiciendum erat, ne indignis tanta Ecclesiæ beneficentia impenderetur (*Constit. Apost. l. 2. c. 28.*): neve peregrinis hospitia & piorum hominum liberalitas deesset. Siquid Laici Episcopo significare, aut ab eodem efflagitare vellent, quem tamen personæ reverentia, aut molestiæ creandæ metu coram alloqui verebantur, Diaconos adire solebant, iis pro internunciis usuri; ex quo liquet Diaconorum provinciam oppido negotiosam fuisse; sæpe enim per compita civitatum ultro citroque commeandum, interdum etiam in alias civitates suscipienda profectio erat, (*Constit. Apost. 2. c. 57.*) eamque ob causam nec pallio, nec alio in terram usque defluente vestitu, uti Sacerdotes, sed brevioribus vestimentis & Dalmaticis utebantur, quo expeditiores ad actionem essent.

CAPUT XX.

Hospitalitas Christianorum.

IPsis adeo Gentilibus commendata & familiaris hæc virtus fuit (*v. lib. de tess. hospi.*). Apud Græcos & Romanos diversoria publica solis ferme pauperum usibus serviebant; honestiores enim & abundantes viri in singulis prope civitatibus, ad quas negotiorum causa per annum aliquoties eundum erat, amicos habebant suos, a quibus privatis in ædibus excipiebantur, quosque illi, cum ad suas civitates divertere contingerent, mutua hospitalitate excipiebant, eratque veluti jus quoddam hospitalitatis, quod in certis familiis perpetuabatur, unumque inter præcipua vincula, quibus Græciæ civitates cum Italicis arcta consuetudine copulabantur, quæ consuetudo successu temporis per universum Romanorum Imperium propagata fuit, & tanquam Religionis quædam pars a Gentilibus accurate observata. Isti enim Jovem suum Hospitalem Deum faciebant, qui huic rei unice præesset; hospitem vero ipsum mensamque, cui is accumbere solebat, pro re sacra habebant.

Minime igitur mirum videri cuipiam potest, si Christiani quoque in ea colenda virtute multi essent, quippe qui se mutuo tanquam amicos, & fratres diligerent, scirentque, inter opera, quibus luculentum a Deo præmium propositum esset, hoc etiam misericordiæ in peregrinos genus in Evangelio numerari (*Matth. 25. v. 34.*). Itaque peregrinus, quicumque demum is esset, dummodo fidem Christianam profiteretur, inque Ecclesiæ versaretur communione, passis ulnis excipiebatur; nam illum ab ædibus arcere, perinde videbatur esse, ac Christum ipsum excludere; sed tamen cognoscendos se prius præbere peregrini debebant, & quinam essent, certis argumentis comprobare. Hunc in finem alio profecturi Fideles, litteras ab Episcopo accipiebant certis notis insi-

insignitas, quas soli Christiani intelligerent (*Baron. Ann.* 142. *n.* 7.). Hujusmodi litteris peregrini hominis status & mores descripti erant, an videlicet Catholicus, an Ecclesiæ communioni, si forte prius per hæresim aut apostasiam inde exciderat, restitutus: an Catechumenorum, pœnitentium, aut Clericorum e numero unus, & quonam in gradu Ecclesiastico constitutus esset. Nunquam enim Clerici absque litteris, quas *Dimissoriales* vocant, itineri se dabant; præter istas litteræ quædam commendatitiæ in usu erant, ad secernendas a reliqua multitudine Fidelium personas de Ecclesia benemeritas, cujusmodi erant Confessores, Doctores, aliique Ecclesiæ peculiari cura indigentes.

Primus hospitalitatis actus erat pedes hospitum lavare. Multis ea consuetudo exemplis sacrarum litterarum confirmatur, & modus ille, quo veteres pedes tegere ac vestire solebant, necessarium reddebat illud solatii & refrigerii genus (*V. Thom.* 1.*C.*). Inde etiam est, cur pedum ablutionem cum hospitalitate conjunctim enumeret Apostolus (1. *Timoth.* 5. *v.* 10.) (1). Quod si peregrinus in communione Fidelium perfecta esset, omni honoris domestici significatione excipiebatur; nam cæteris ipse in preces præire, supra alios omnes accumbere, ac domesticos instruere permittebatur. Felicem se tali hospite Paterfamilias reputabat, & cibi ab eodem gustati nescio quid sanctitatis sapere videbantur. Clerici peregrini pro suo quisque gradu in amore & veneratione erant omnibus (2). Si Episcopus peregre adveniebat, passim ad rem divinam verbaque ad populum facienda invitabatur, quo perspecta fieret Sacerdotalis status cum reliquis Ecclesiæ membris consensio (*Const. Apost. c.*58.). Ne Ethnici quidem, aut ii, quibuscum cibum sumere, aut orationi communiter vacare nefas erat, a Christianis hospitio prohibebantur (3). Immo Principum sæcularium hac in re mandatis accurate morem gerebant Fideles, quando nimirum aut milites, aut præfectos propter negotia publica alio commigrantes, recipere jubebantur. Accidit aliquando, ut S. Pachomius (*in ejus Vita c.* 4.) admodum adolescens militiæ Romanæ adscriptus, una cum cæteris suæ centuriæ commilitonibus navi veheretur; ista ad portum civitatis appulsa, vidit Sanctus & obstupuit, tam honorifice se sociosque suos accipi, tam laute haberi, ut veteres militum amici cives illius Urbis esse viderentur; cumque idem rogaret, quodnam hominum genus id esset erga peregrinos tam liberale & beneficum, responsum ipsi fuit, homines esse, qui singularem quamdam religionem, quam Christianorum nominabant, profiterentur. Quare ex eo tempore accuratius inspicere novum hoc institutum & examinare Pachomius incepit, fuitque hoc conversionis ipsius fundamentum.

CAPUT XXI.

Infirmi & Sepulturæ Christianorum.

Ægris invisendis, quod Evangelium graviter inculcat (*Matth.* 25. *v.* 36.), sollicite Christiani operam dabant (4). Sacerdotes

(1) Vide Tertullianum *Lib.* 2. *ad Uxor. cap.* 4.

(2) Intellige si cum *formatis* litteris ad aliam Ecclesiam accessissent. Vide Cyprianum *ep.* 36. *Baluz. edit.* & Alcimum Avitum *ep.* 9. Quod siqui sine *canonicis* litteris de quibus in Bibliographia diximus ad cap. XVII. advenissent, hi a societate fidelium prorsus removebantur, vel si peculiares caussæ adfuissent, convictus quidem, & conversationis, non autem sacrorum mysteriorum participes fiebant: quod nonnulli *communionem peregrinam* interpretantur, quamvis contra pugnent non pauci, atque hos inter Jacobus Henricus Born in Commentatione *de communione Peregrina veteri Clericorum censura*, *Lipsiæ* 1743.

(3) Luculentum exstat hanc in rem Juliani Apostatæ testimonium *epist.* 49. *ad Arsacium Galatiæ Pontificem*, jubentis exstrui in singulis civitatibus pro peregrinantibus Ethnicis xenodochia; *nam turpe profecto est*, inquit, *quum nemo ex Judæis mendicet*, *& impii Galilæi* (hoc scilicet nomine Christianos impius ipse designabat) *non suos modo*, *sed* NOSTROS QUOQUE ALANT, *ut nostri auxilio*, *quod a nobis ferri ipsis debeat*, *destitui videantur*.

(4) Vide in hanc rem eximium charitatis exemplum, quod ex Dionysii Alexandrini epistolis Eusebius recitat *hist. Eccles. L.* 7. *c.* 22.

dotes in primis hoc genus miſericordiæ diligenter curabant; illi enim infirmos adire, conſolari, pro eorum ſalute Deum deprecari, viaticum illis deferre (1) & oleo ſacro, ex Apoſtoli Jacobi (*c. 5.*) doctrina a Chriſto acceptа, rite inungere. Iidem ſæpe aliud quoddam oleum benedictum adhibebant, quo delibuti priſtinæ ſanitati reſtituebantur; poſtremum hoc genus Unctionis cuilibet a quolibet impertiri ſolebat; nam præter Clericos etiam Laici, quibus donum miraculorum divinitus obtigerat, non tantum Fidelibus, verum etiam Ethnicis Unctionem illam impendebant, nonnunquam oleum adhibebatur, hauſtum ex lampadibus, quæ ante Martyrum ſepulchra ardebant (*Vide Baron. fuſe hæc tractantem ad ann. 63. n. 13. 14. 15. &c.*).

Gentiles, qui poſt fata nihil amplius ſperabant, mortem ipſam conſiderabant vel tanquam malum, per quod bonis omnibus præſentis vitæ homo ſpoliatur, vel tanquam bonum, cujus ope calamitoſi in hac vita homines malis ac miſeriis ſuis denique liberantur. Vix unus inter eos erat, qui, quæ de ſuppliciis præmiiſve alterius vitæ Poetæ narrabant, credere ſuſtineret. Sane Cicero (*Tuſc. quæſt. l. 1. n. 6.*) de hujuſmodi rebus, aut, ut ipſe putabat, commentis agens: *adeone*, inquit, *me delirare cenſes, ut iſta credam?* & Juvenalis nec pueros credere affirmabat. Ea cauſſa fuit, ut moriturientes Ethnicos nemo ex ſuis hortaretur, nemo piam aliquam melioris vitæ cogitationem injiceret; quin potius alio divertere morientium animos ſtudebant; quare mirum non eſt, vitæ conſervandæ uſque adeo ſtudioſos fuiſſe miſeros Gentiles, ut nimirum caducis vitæ voluptatibus, poſt quas aliud nihil expectabant, diutiſſime fruerentur. Princeps totius vitæ ipſorum regula & norma ea erat, quam poſt Iſaiam (*c. 22. v. 13.*) Apoſtolus (*1. Cor. 15. v. 32.*) commemorat: *manducemus & bibamus, cras enim moriemur;* ad hunc ſcopum Ethnicorum moralia documenta referebantur, quæ ferme in ſingulis Odis Horatius inculcat; hoc etiam Petronius Poeta ſub Nerone Imperatore luculento exemplo demonſtravit (*Tacit. Annal. 16.*). Cæteri quorum major erat gravitas vitæque moderatio, vitæ præſentis ſolatia ex Philoſophia petebant, id præcipue curantes, ut tranquille & pacate mortalitatem aliquando explerent.

Contra vero Chriſtiani melioribus imbuti placitis mortem veluti aditum ad æternitatem conſiderabant; cumque plerique ipſorum ſanctiſſime viverent, mortem ipſam potius in votis habebant, quam ut eam extimeſcerent, minuſque doloris ex Parentum & Amicorum jactura capiebant, quam voluptatis & gaudii, quo perfundebantur partim propter æternam ipſorum felicitatem, partim propter ſpem certamque fiduciam, illos olim in cælo reviſendi. Itaque mortem Chriſtiani ſoporem quendam interpretabantur eſſe, ex modo loquendi ſacris litteris familiari; inde etiam ſepulturæ locum græca voce *cœmeterium* nominabant, quod latine *dormitorium* ſignificat (2). Iidem ut teſtatiorem facerent ſuam de reſurrectione corporum fidem, exquiſita cura majoribuſque impenſis, quam ad reliquas actiones ſolerent, defunctorum cadavera ſepeliebant; non cremabantur iſta corpora, qui Græcorum & Romanorum mos erat; ſed neque Ægyptiorum plus æquo ſolertem induſtriam Chriſtiani probabant (*Baron. Anno Chriſti 34. num. 169.*), cadavera aromatis condita, & ſupra pretioſos lectos publice expoſita domi ſuæ aſſervantium, quam conſuetudinem S. Antonius (*Vit. ſuæ c. 34.*) ſua tempeſtate adhuc durantem gravibus verbis inſectatus eſt.

Igitur ſuorum cadavera Chriſtiani more apud Judæos recepto ſepeliebant (*Tertul. apol. c. 42.*). Primum ea lavabant, tum odoriferis herbis condiebant, ſoliti pio huic miniſterio majorem aromatum vim adhibere, quam Ethnici ſuperſtitioſis ſacrificiis impenderent. Subinde mundiſſima ſyndone, pannove bombycino

(1) Circa viaticum hæc nota 1. ſub unica ſpecie fuiſſe illud ægrotis datum; ſæpe tantum intinctum *in Sanguine Chriſti*, ut ſtatuunt Turonenſis Concilii Patres apud Ivonem *P. 2. c. 19.*; qua de re conſule Bonam *Rer. Liturg. Lib. 2. cap. 18. §. 3.* & Muratorium *Ant. Med. ævi T. IV. col. 843.* 2. Viaticum interdum extremæ unctioni præmiſſum; ſæpius tamen inunctos fuiſſe ante Viaticum infirmos: vide Martenium *L. 1. c. 7. art. 2.* & Agnelli Honorati diſſertationem de hoc argumento *p. 114. ſeqq.*

(2) Confer Mamachium *T. III. p. 258. ſeqq.*

no corpora obvolvebantur ; interdum etiam pretiosis vestibus indui ea mos erat. Hoc ornatu tridui spatio cadavera prostabant, juxtaque illa Fideles cum ad corporum defensionem, tum ad fundendas preces veluti excubias agebant; denique ad sepulchrum cadaver deportabant, prosequentes funus inter cereos facesque perpetuo longoque ordine collucentes, nec sine psalmorum & hymnorum pio modulamine, quo & Dei laudes celebrarent, & beatæ resurrectionis expectationem facerent perspectam (*Const. Apost. 6. cap. ult. & alibi*). Ad hæc preces pro mortuis exsolvi, offerri sacrificia, pauperibus epulæ, quas Agapas nominabant, apparari, aliæque eleemosynæ erogari solebant (*Prudent. Hymn. in exeq.*). Anno uno a morte exacto defunctorum instaurabatur memoria, quæ etiam per reliqua tempora anniversaria solebat esse, præterquam quod ipsorum in sacrificio Missæ quotidiana fieret commemoratio (*Tertul. de Cor. Mil. c. 3. Orig. in Jobum Hom. 3. Cypr. epist. 66.*) (1).

Certos Ecclesia homines alebat sepulturæ ministerio destinatos, qui *fossarii* & *laborantes* vulgo appellabantur, eosque in Clericorum numero interdum fuisse Baronius ex epistola S. Ignatii ad Antiochenses ostendit (*Baron. Anno Christi 34. num. 287. fine & 288.*) (2). Non raro cum defunctorum ossibus nonnulla alia tumulo inferebantur partim honoris ergo, partim ad conservandam in posteris pie mortuorum memoriam. Hujus generis erant dignitatum, quibus olim effulserant, varia insignia, pœnarum item instrumenta, ampullæ spongiæve Martyrum sanguine impletæ, (3) Acta authentica Martyrii, Epitaphia, vel certe nomina defunctorum, numismata eorum temporum, lauri sive aliarum perpetuo virescentium arborum folia & rami, cruces, Evangeliorum codex, interdum etiam ipsamet Divina Eucharistia. Cadavera, quantum fieri poterat, supina in sepulchris collocabantur, vultu ad Orientem converso. Cum Gentilium mos esset, asservandis mortuorum cineribus magnifico apparatu facta sepulchra moliri, quæ maxima ex parte extra mœnia urbis secundum vias publicas, qua frequens viator transibat, & alibi passim in agris & fundis ipsorum exstructa erant; Christiani e contrario terræ corpora mandabant, nunc humo, quantum satis esset, egesta, nunc in cryptis ex ordine illa collocando, cujusmodi postea in urbe Romana fuerunt, quas *tumbas*, *catatumbas*, *catacumbas* nominabant. (*V. Thomass. in Discipl. Edition. lat. p. 3. L. 1. c. 65. & 66.*)

Loca hæc subterranea, partim rupibus incisa, partim effosso sabulo in venis ac visceribus terræ præparata. Eo per gradus descendebatur, infraque subtus humum longissimi excurrebant vici, duplici triplicive ordine loculamentis instructi, in quibus corpora quiescebant, alte in terram depressa. Per certa intervalla videre erat spatiosas cameras solido opere exædificatas, quæ circumquaque suos habebant forulos condendis corporibus excavatos. Camerarum ejusmodi pars potissima perinde ac totidem sacella varias ex Vetere Novoque Testamento historias penicillo expressas referebant; immo in aliquibus hujus generis profundis cœmeteriis Ecclesiæ subterranea adhuc visuntur. In multis catacumbis repertæ fuerunt urnæ marmoreæ, quæ cœlato eleganti que opere easdem, quas picturæ, Camerarum historias repræsentabant; sepulchra hæc erant personarum supra vulgus eminentium. Quodlibet istorum cœmeteriorum veluti peramplum suburbium erat, sub terra alte recedens, quorum aliqua duas etiam contignationes altitudine exæquabant. Persecutionum tempore tutissimum ea loca perfugium Christianis præbebant, ubi Martyrum reliquias custodire, cœtus frequentare, divinis operari & assistere possent; quid? quod de Pontificum compluribus memoriæ proditum est, ibidem commorari & habitare solitos fuisse. Plura de catacumbis legere licet in Libro, qui *Roma subterranea*

(1) De his omnibus fuse Panvinius in libello *de ritu sepeliendi mortuos apud veteres Christianos*; qui liber Lipsiæ recusus fuit 1717. 4. cum præfat. Joh. Georgii Jochil, Aringhius *Romæ subterr.*, Gretserus *de Christianorum funere*, aliique passim.

(2) De his consule adnotationem nostram *Symbol. Gorianarum Vol. IX. Florent. edit. p. 168. seqq.* & Mamachium *T. III. p. 162. seqq.*

(3) De hujusmodi ampullis præter Boldettum *Osservaz. Cemet.* confer Cl. P. LUPIUM in *Epitaphio S. Severæ p. 31. seqq.* Vide etiam supra *cap. 16.*

nea inscribitur (1). Eæ diu admodum saltem maxima ex parte posteris ignotæ fuerunt, aditu ad easdem injuria temporum, aut hominum voluntate obstructo præclusoque; nec nisi sæculo Christi sexto decimo ad finem vergente observari ac recludi cœperunt.

Mira semper Christianorum pietas & cura fuit, ut proxime sanctorum Martyrum ossa requiescere sibi post mortem liceret; eaque re factum est, ut frequentia sepulchra progressu temporis in Ecclesiis exstruerentur, etsi prioribus sæculis consuetudo humandi corpora non alibi, quam extra civitates, diu admodum retenta fuerit (*Constit. Apost. 6. C. ultimo.*) (2). Reliquiarum veneratio & resurrectionis ad meliorem vitam certa fides Christianis exemerunt inanem illum terrorem, qui veteres passim omnes, ipsosque adeo Israelitas a corporibus & sepulchris mortuorum absterrebat.

CAPUT XXII.

Episcopi, Presbyteri, cum reliquo Clero.

UT imagini primorum Ecclesiæ temporum hactenus adumbratæ suprema tandem manus accedat, paucis hoc loco agendum est de pastoribus animarum, cæterisque Ecclesiæ ministris. Origenes, ubi civiles conventus cum Ecclesiis Christianorum comparat, citra omnem dubitationem asserit, & pro re omnibus nota defendit, Ecclesiarum sacros Præsides re ipsa ornatos esse virtutibus illis ac meritis, quæ civici magistratus solo nomine tenus habebant, quodque observatu dignum est, Origenes (*cont. Cels. l. 3.*) ista asseverat in libris contra Celsum, ubi Gentiles impugnat, quibus sane deridendum se præbuisset, si a vero alienum aliquid ad ipsos refellendos assumere vellet. Etiam Alexander Severus Imperator (*Lamprid. in Alex.*), ut suos doceret, quanto delectu, quamque diligenti de moribus præmissa inquisitione Rectores Provinciarum constitui oporteret, Christianorum hac in re exemplum proposuit. Ergo inter Fideles ii eligebantur ad Ecclesiastica munera (*Tertul. Apol. cap. 39. Orig cont. Cels. L. 8.*), quos hactenus describere conatus sum, viri inquam, quorum & spectatissima erat vitæ sanctimonia, & virtus quamplurimis experimentis diu multumque probata. Hic veluti mercede remunerabantur Christi Confessores, quorum constantia in perferendis suppliciis supra alios enituerat: (*Cypr. Ep. 33. 34.*) Hujusmodi erant Aurelius & Celerinus, quos D. Cyprianus Anagnostas sive Lectores ordinavit; horum postremus pluribus in corpore cicatricibus Christi caussa acceptis ornatus erat, præterquam quod Aviam Patruumque & Avunculum haberet martyrii palma illustres. Talis item Numidicus, ab eodem S. Cypriano (*Ep. 35.*) Sacerdotum numero adscriptus, qui *hortatu suo copiosum Martyrum numerum lapidibus & flammis necatum ante se misit: quique uxorem adhærentem lateri suo concrematam .... lætus aspexit, ipse semiustulatus, lapidibus obrutus, & pro mortuo derelictus.*

Clericos Episcopi legebant (*S. Cypr. Ep. 33. initio.*), populi sæpe rogatu, vel certe populo neque ignaro, neque invito, maxime vero totius Cleri ea super re consilium exquirebatur; cæterum voluntatis ipsorum ordinandorum parva ratio habebatur; non solum enim expectari non solebat, usque dum ordinis alicuius collationem Candidatus peteret; verum etiam ingratiis sæpe suis, aut pia fraude, aut vi propemodum adducti Sacris initiabantur; ut adeo nonnulli essent, qui nunquam in animum inducerent, functionum suo ministerio propriarum aliquam in tota vita exercere (*Cypr. Ep. 68.*). Porro Episcopus ipse præsente populo ab Episcopis illius provinciæ, in Sede vacante congregatis, eligebatur (*Canon. Apost. 1. Const. Apost. 8. C. 4.*), quorum duo ut minimum, aut tres aderant; ægre enim tum temporis fieri poterat, ut numerosa cogerentur Concilia, nisi cum aliquanto temporis intervallo persecutionum furor conquiesceret; nonnunquam Episcopales Sedes Præsulibus diu orbæ viduæque remanebant. (3)

Or-

(1) Exstat Petri Zornii *de catacombis seu cryptis sepulchralibus SS. Martyrum* dissertatio *Lipsiæ* 1703. caute legenda.

(2) Consule Dissertationes in fine hujusce partis.

(3) Vide Hallierum *de Sacris ordinationibus*, & Morinum *de Ordin.*

Ordinationes præmiſſo ſemper jejunio nec ſine conceptis rite precum formulis fieri ſolebant (*Act.* 13. *v.* 2. & 3. *Vid. Baron. An.* 44. *num.* 4.). Stata illarum tempora noctes ferme erant Dominicam diem præcedentes; his inter ſacras vigilias exactis, Eccleſiæ miniſtri conſecrabantur; actus vero Conſecrationis præcipuus in manuum impoſitione nunquam non conſiſtebat, hanc Divinæ hoſtiæ in altari ſacta litatio excipiebat. Non plures Epiſcopi Sacerdotes, neque Diaconos, neque inferiorum munerum Clericos ordinabant, quam quantum ipſis ad ſuæ Diœceſeos rectam adminiſtrationem opus eſſet, quorum proinde numerus haud adeo frequens erat; nam tempore S. Cornelii Papæ ſub annum ſalutis ducenteſimum quinquageſimum Romana Eccleſia ſex tantum ſupra quadraginta Presbyteros & Clericos, univerſe centum quinquaginta quatuor numerabat, etſi tunc innumerabilis prope jam eſſet Fidelium multitudo (*Euſeb. l.* 6. *Hiſt. c.* 4.). Omnes iſti Clericali ex ordine Epiſcopo ſuo pleniſſime ſubjecti erant, tanquam Diſcipuli, quos ipſe ingenti cura erudire, formare & gradatim promovere ſolebat, ut illos pro cujuſque ingenio & habilitate, ad varia obeunda miniſteria applicaret. Non licebat illis Epiſcopo inconſulto invitoque alterius Epiſcopi obſequiis ſeſe addicere; quique ſic abeuntem Clericum recepiſſet, tanquam furti aut plagii cujuſdam reus in aliorum incurrebat reprehenſionem.

Etſi vero Epiſcoporum in Clericos tanta eſſet auctoritas, nihil ut ab imperio abſoluto ſummaque poteſtate videretur diſtare; univerſa tamen gubernandi ratio lenitate & charitate continebatur: Clerici ipſi Epiſcopalis poteſtatis parte aliqua fruebantur; ſiquidem abſque ipſorum conſilio nullum majoris momenti negotium Epiſcopi ſuſcipiebant. Presbyterorum præcipue, ut qui Eccleſiæ veluti Senatores erant, ſententias prius exquirebant (1). Sane Sacerdotum tanta paſſim reverentia & Antiſtitum tanta animi modeſtia erat, ut extima ſpecie parum inter utroſque differentiæ notaretur. Immo ipſis Epiſcopis verendi aliqua ratione Clerici erant, utpote doctrinæ & morum Epiſcopalium perpetui oculatique teſtes (*Thomaſſ. Tom.* 1. *L.* 2. *C.* 100. 101. 102. *de ſyncellis*.). In publicis functionibus Epiſcopo Clerici tanquam magiſtratuum adminiſtri, aut potius more diſcipulorum magiſtro ſuo adhærentium, ſemper aſſiſtebant. Siquid unquam Epiſcopus aut docere populum, aut facere ipſemet auſus fuiſſet, quod a Traditionibus Apoſtolicis abhorreret (*Conſt. Apoſt.* 8. *c.* 12.); Presbyteri & Diaconi ſeniores nequaquam id ferendum diſſimulandumque exiſtimabant; quin potius Epiſcopum modeſte primum ac leniter admonebant; ſubinde ſi admonitionibus nihil profectum eſſet, cauſſam totam ad alios Epiſcopos, ac demum ad Patres in aliquo Concilio congregatos deferebant.

Clericorum potior pars Aſceticam vitæ rationem ſequebatur, leguminibus ſiccisve cibis utplurimum veſcentes, ſæpe inedia, ſæpe voluntariis pœnis, quoad per graviſſimos munerum ſuorum labores licebat, corpus affligentes. Præcipue vero continentiæ virtus Epiſcopis, Presbyteris & Diaconis commendata erat. Nihilominus ad ſacros Ordines ſæpe promovebantur viri matrimonio ligati, quomodo enim inter Judæos & Gentiles, qui magno numero quotidie Chriſto ſe dabant, homines ſemper invenires, qui annis jam maturi & graves in cœlibatu perpetuo vixerint? Immo non parum erat, aliquos ex illis reperire, qui una uxore contenti fuiſſent, cum propter eorum temporum licentiam, quæ Judæis cæteriſque Orientalibus populis polygamiam permittebat, tum vero propter divortii uſum paſſim tunc & communiter receptum, quæ res novis identidem contrahendis nuptiis anſam præbebat. Cæterum is, qui Epiſcopus ordinabatur, ſi matrimonio junctus erat, ſtatim a ſuſcepta illa dignitate uxorem ſuam ſororis loco deinceps habere incipiebat, eademque lege Presbyteros & Diaconos Eccleſia Romana perpetuo voluit obſtrictos. Nam in Græcia & reliquo Oriente proceſſu temporis remiſſius hac in re agi cœptum eſt. Nuſquam tamen, per univerſam, qua late patet, Eccleſiam Catholicam permiſſum erat, ut Sacerdos poſt Ordinationem matrimonium primo iniret; qui id attentabat, continuo gradu ſuo dejectus, inque Laicorum redactus claſſem, pœnas dabat ſuæ in-

con-

(1) Heinc Senatus ille Epiſcopalis *Presbyterium* appellabatur. Vide Cutantium in *epiſt. Roman. Pontif.* & Thomaſſinum *diſcip. Eccleſ.*

continentiæ. Jam ad inferioris notæ Clericos quod attinet, cujusmodi sunt Lectores & Ostiarii, hi plerumque uxorati erant, & uxoribus suis cohabitabant (1). Multi eorum hisce in muneribus vitam omnem transigebant, vel certe per plures annos in iisdem durabant; quo tempore facile accidere potuit, ut vel uxores suas mortis fatali necessitate amitterent, vel vitæ perfectioris studio incensi ab ipsarum consuetudine sensim sese extricarent. Verum utcumque ista se haberent, matrimonii status per ea tempora apud veros ac genuinos Christianos eo majori in pretio & honore fuit, quanto impudentius contra illum hæretici nonnulli declamabant; quorum alii matrimonium plane execrabantur; alii secundas saltem nuptias crimini vertebant.

Clerici omnes atque adeo ipsimet Episcopi vitam pauperem, vel certe simplicem ducebant, ut si de reliqua Fidelium multitudine forent, a qua habitu cultuque corporis nihil differebant. Nam cum persecutionum coorta in Fideles tempestate, primi omnium Ecclesiæ Pastores & ministri conquirerentur, non erat, cur isti seu vestitu, seu qua alia status sui exteriore nota, quinam essent, ultro manifestarent; Gentilium Philosophos ut summum habitu vultuque referebant. Multi patrimonia sua in pauperes prius erogabant, quam sacris Ordinibus initiarentur, plures etiam Apostolum imitati, post acceptos Ordines pergebant manuum labore victum comparare, etsi cæteroquin publicis Ecclesiæ sumptibus vivere possent; ista enim de suis opibus abunde suppeditabat, quidquid ad sustentandos Clericos necessarium esset. Quilibet istorum in menses aut hebdomadas singulas certa veluti stipendia sportulasque recipiebat (2), sive in numerata pecunia, sive in natura, ut loqui solemus, pro cujusque gradu & indigentia distribui solitas. Nam sportulæ, sive ut eas (*Epist.* 34.) Cyprianus nominat, *divisiones mensuræ*, id est, menstruæ & hebdomadariæ Clericorum, qui & majori dignitate aliis præstabant, & plus laborum, quos dignitas illa major afferebat, exantlare debebant, ampliores cæterorum portionibus erant ex Apostoli præcepto, cum ait: (1. *Tim.* 5. *v.* 17. *v. Pamelii notam* 10. *in Epist. Cyp.* 60.) *qui bene præsunt presbyteri, duplici honore digni habeantur*. Honoris enim vocabulo, phrasi Sacræ Scripturæ & Patribus usitata, victus & vitæ subsidia hic intelliguntur. Erant etiam nonnulli qui patrimonia sua retinerent. D. Cyprianus imminente jamjam Martyrii tempore casam aut prædiolum (3) possidebat, quod unum ex maximis bonis pridem abjectis ipsi reliquum erat. Nec solum auctoritate venerabiles, verum etiam utilitate publica omnibus amabiles erant sacri pastores, ac reliqui Clericorum. Nunquam Episcopus non præsidebat publicis precibus, Sacras item Scripturas explanare, Missæ sacrificium Dominicis & Stationum diebus assidue peragere solebat. Vidisses ipsum cum presbyteris suis perpetuo occupatos nunc cathecumenis instruendis, nunc consolandis ægrotis, nunc pœnitentibus cohortandis, nunc componendis inter sese dissidentium animis (*Vide Baron. ad an* 57. *n.* 37. *&c.* 1. *Cor.* 6. *v.* 7.). Quidquid controversiarum & litium oriretur, id omne Episcopus decidebat. Neque enim Christianis fas erat, lites suas contestari ad Gentilium tribunalia, quod S. Paulus pridem prohibuerat; Siqui vero Episcopi sententia stare nollent, ii tanquam obstinati in malo, desperatæque emendationis peccatores Fidelium communione privabantur. Verum ejusmodi forenses controversiæ raro admodum inter Fideles suscitabantur, quippe qui a lucri cupiditate alieni, humilitate insuper & in adversis tolerantia præditi erant. Cognoscendis caussis Episcopi plerumque secundam cujusque hebdomadis feriam destinarant, quo videlicet litigantes, si forte judicio non statim acquiescerent, more adhuc satis haberent ad controversias suas componendas, meritave caussæ ante insequentem dominicum diem Episcopo proponenda, quo die convenire omnes ad publicas preces & divinam pacificamque hostiam communiter recipere tenebantur. Porro judicii exercendi hæc ferme ratio erat. Episcopus cum corona presbyterorum veluti pro tribunali sedebat diaconis circumstantibus; medium locum adversæ litigantium partes obtinebant. His primum attente

(1) Confer Dominicum Georgium *T. II. de Liturgia Romani Pontificis diss.* 1. *cap.* 6.

(2) Eam ob rem appellantur *Sportulantes Fratres*. Ep. 66. S. Cyprian.

(3) Pont. Diac. in vita S. Cypriani *hortos* nominat.

tente auditis, Episcopus in id potissimum contento studio incumbebat, ut ante sententiæ pronunciationem dissidentes ad concordiam & amicam compositionem adduceret. Eodem in loco admittebantur querelæ & delationes contra eos factæ, qui cum Christiani essent, vitam Christiano indignam agebant.

Bonorum (*Const. Apost. l. 2. c. 24. 25.*) Ecclesiasticorum libera absolutaque dispensatio penes Episcopum erat, nec quisquam metuebat, ne iisdem aliquando Præsul abuteretur (1). Sane si vel minima suspicio aut diffidentia de probitate & æquitate Episcopi Fideles sollicitasset, nunquam isti regimen animarum suarum, quæ utique infinitis thesauris præstant, curæ & fidei ipsius credidissent. Erat igitur Episcopus veluti communis quidam calamitosorum & egentium portus, sive publicus omnium parens, in cujus auribus suas miseri preces & lamenta deponebant, & a cujus providentia ac benignitate medelam suis quisque malis afferendam sperabat.

Et mirabimur adhuc Episcopos ac Presbyteros maxima passim in veneratione a Fidelibus habitos fuisse? Hi ubi coram agere cum ipsis vellent, humi abjiciebant sese, pedesque illorum exosculati, faustam ab iis precationem supplices ac venerabundi præstolabantur; Sacerdos autem non prius sermonem cum iis miscebat, nisi oratione præmissa, cujusmodi ferme Collectæ nostræ in Missa & Officio (*Vide acta S. Susannæ ap. Baron. an. 294. n. 10. & 11.*) Sacerdotali esse solent. Felicem se reputabat, qui Presbyterum aut Diaconum domo sua, mensave excipere posset (2). Nemo negotium gravioris momenti suscipiebat sine pastoris consilio, qui gregis totius unicus moderator erat, & veluti homo quidam divinus, Christique Vicarius honorabatur; ut adeo nihil sic Episcopis & Sacerdotibus metuendum esset, quam ne vanitate elati alios præ se contemnerent maxime propter donum Prophetiæ & miraculorum, quæ per ea tempora satis frequentia erant.

Tota igitur basis Imperii & potestatis illius, qua Pastores animarum valebant, in ista populi veneratione & filiali amore consistebat. Etenim ad exigendum a suis obedientiam non aliis præsidiis ac veluti armis sacri Præsides instructi erant, quam efficacia sermonis in persuadendo, pœnarumque spiritualium impositione: nec alia ratio suppetebat compellendi ad officium subditos, quam religio animis injecta. Cæterum qui eo improbitatis venerat, ut censuras Ecclesiasticas nihili faceret; is nulla alia temporali inflicta pœna noxas suas eluebat.

CAPUT ULTIMUM.

Christianorum primis tribus Ecclesiæ ærumnosis sæculis prudentia atque patientia.

Tales ferme Christianorum erant mores, quamdiu Idololatria dominabatur, & persecutiones aliæ ex aliis succrescebant. Status iste in universum omnes ac singulos obligabat, ut magna ubique vigilantia agerent, perpetuoque Deum ac semetipsos ante oculos mentis haberent. Ubi primum cœpta persecutio est, nihil Christiani aliud in horas expectabant, quam ut Judici nomina sua deferrentur etiam a propriis uxoribus aliisve sanguine sibi conjunctissimis, quos partim bonorum alienorum cupiditas, partim falsæ Religionis zelus in suos exstimulabat. Nullum debitoribus certius medium erat, ære alieno, quo Christianis obstricti erant, sese liberandi, nulla etiam Christianorum mancipiis expeditior ad libertatem obtinendam via & ratio erat, quam Dominorum aut creditorum facta ad Judicem denunciatio.

(1) *Sciat Episcopus*, ajebat S. Hieronymus *epist.* 34. ad *Nepot. al.* 2. *cui commissa est Ecclesia, quem dispensationi pauperum curæque præficiat*. Nempe etsi Archidiaconi custodes Thesaurorum Ecclesiæ erant, ad Episcopum tamen pertinebat cavere, ne qui minus recte reditus dispensarentur. Quare Synodus Chalcedonensis dum *can.* 26. jussit *omnes Ecclesias Episcopos habentes etiam œconomum habere de proprio clero*, statuit, œconomum res Ecclesiæ gubernare debere *secundum sententiam proprii Episcopi*.

(2) Hinc in Actis S. Theodoti apud Ruinartium *pag.* 299. *Veron. edit.* legimus, Sanctum *misisse ad vicum, qui sibi advocarent presbyterum, qui simul pranderet, & profecturos consuetis ad iter muniret precationibus: nec enim cibum sumere consueverat Sanctus, nisi benedicente Presbytero.*

ciatio. Si quando Gentilem Christianæ alicujus virginis amore capi contingeret, continuo virginem in miseram necessitatem conjicere poterat, ut corpus suum aut hominis libidini, aut Judici quæstioni ac tormentis offerre cogeretur. Etiam cum nonnihil pacata fluerent Ecclesiæ tempora, adhuc in dies singulos merito timendum erat, ne antiqua bella recrudescerent; nec ulla Ecclesiæ illis temporibus tam secura integraque pax affulsit, quin multa tunc quoque Christianis perferenda essent, seu populari tumultu, seu qua alia eos divexandi excogitata caussa; constat enim Martyrum bene multos sub iis Imperatoribus passos fuisse, qui cæteroquin Ecclesiam Christi dedita opera minime exagitarunt. Fac etiam cessasse ad tempus supplicia; odia quidem certe & contemptus nunquam cessarunt, impune semper & petulanter Ethnicorum conviciis atque injuriis Christiani appetebantur; hos voce & stylo proscindere, hos in theatris per jocum ridere ac traducere non modo licebat, sed honori etiam ducebatur. Sane unius Celsi relatæ ab Origene criminationes sufficere possunt ad demonstrandam indignitatem summamque licentiam, qua Fideles tum temporis accipi solebant. Præterea non poterant non Christiani multa quotidie videre atque audire, quæ proxime enumeratis incommodis multo erant deteriora; quotidie & passim sacrilegi Ethnicorum ritus, turpes statuæ & publica lupanaria in oculos incurrebant; aures vero sermonum undique obstringentium obscœnitas impietasque identidem vellicabat. Profecto qui in tantis fluctibus nihil unquam in fide vacillet, nihil inter has sordes a morum vitæque integritate dimoveri se patiatur, næ is incredibili & prope divina virtute animique excelsitate præditus sit necesse est.

Nec minori Christianis prudentia & circumspectione opus erat, ut intra cancellos suos tenerent libertatem illam filiorum Dei, & magnanimitatem non aliunde, quam ex testimonio bonæ conscientiæ ortam. Noverant illi futiles aliorum contemplationes contemnere, noverant objecta per summam contumeliam maledicta adeo concoquere, ut neque concitatis in calumniatores seditionibus, neque regestis in ipsos conviciis, (*Rom.* 12. *v.* 17. *&c.*) neque inclusis saltem odiis illatas injurias ulciscerentur. Diligenter admodum sibi cavebant, ne quid unquam facerent, quod persecutionem aut primum accendere, aut jam accensam magis inflammare posset. Pacem & concordiam, quoad ejus fieri poterat, cum omnibus studiose conservabant, denique ita vivebant, (1. *Petr.* 2. *v.* 15.) *ut benefacientes obmutescere facerent imprudentium hominum ignorantiam*. Eandem ob caussam quidquid ad pietatem necessarium non esset, Gentiliumque animos magis exulcerare posset, omittendum sibi putabant, ipsorumque animos, quibus possent officiis sibi devinciendos. Multa Christiani suo statui peculiaria habebant exercitia, per quæ ab Ethnicis necessario secernebantur, ut adeo minime opus esset, in exteriore vita nova quædam & supervacanea affectare. Itaque vitæ ratio, quæ omnium oculis subjecta erat, nihil a Romanorum, nihil a Græcorum aliarumque nationum, inter quas versabantur, instituto dissidebat, nisi cum aliquid aut castæ Religioni aut bonis moribus manifeste repugnaret. Nec magnopere laborabant Fideles, ut disputando & concionando minus recte dispositos affectosque convincerent; sed satis habebant Deo illos in oratione commendare, & partim tolerantiæ exemplo, partim recte factorum luce ædificare, bonum pro malo perpetuo reddentes.

In primis erga Principes, Magistratus & sæcularem Potestatem Christianorum elucebat patientia. Nunquam auditi fuere de publica administratione conqueri, aut de sæculari Potestate quidquam per contemptum dicere. Nihil honoris & obedientiæ, dum ne ad idololatriam spectaret, ipsis denegabant: tributa pendebant non solum absque repugnantia ulla, sed etiam sine questubus, & lamentis alias usitatis; tantumque aberat, ut fraudare aliqua re Magistratus vellent, ut potius manuum labore ipsis subvenirent. Seditionum & tumultuum popularium neque auctores Christiani, neque participes aut conscii erant conjurationum primis tribus sæculis contra (*Tertul. Apol. c.* 35. 36. 37.) Imperatores factarum quantumvis impii, & in persequendis Fidelibus crudeles isti essent. Solis Christianis propria ea laus fuit, quod nunquam Neronis, Domitiani, Commodi, Caracallæ aliorumque complurium Tyrannorum Imperio ac jugo liberare se conati fuerint; cumque per summum nefas, inauditamque barbariem in extremas angustias redacti essent, nunquam tamen in mentem venit, ad justam sui defensionem arma corripere., etsi soli Christiani singulis nationibus, quæ Romanis bellum inferebant, numero lon-

ge præstarent. Immo plurimi Fidelium, qui sub Romanis signis militabant, armis, quæ in manibus habebant, non aliter quam ex præscripto Imperatorum ac Ducum suorum uti volebant, ut adeo Legiones integræ, qualis illa S. Mauritii erat, potius imbellium instar ovium contrucidari se paterentur, quam ut juratam Deo ac Cæsari fidem violarent.

Ægre imperare sibi Christiani poterant, ut paucula quædam verba proferrent, quibus modeste se purgarent, (*Orig. cont. Celsum initio.*) editisque in lucem responsis objecta per summam injuriam crimina diluerent. Toto ferme primo Ecclesiæ sæculo pati, quam loqui aut agere maluerunt, (2. *Petri* 1. *v.* 23.) divini præceptoris sui exemplo, qui accusatus tacuit, & injuste se judicanti ultro sese tradidit. Totam videlicet innocentiæ suæ probationem in testimonio bonorum operum suorum reponebant; neque prius quam sub Adriani Imperatoris tempora Apologiæ quædam vulgari cœptæ sunt, tanta modestia & veneratione, tantaque soliditate ac gravitate conscriptæ, facile ut animadvertere quivis posset, solo veritatis amore compositas fuisse.

Tam invicta Christianorum in adversis tolerantia ad extremum Potestates omnes mundanas Evangelio subjugavit. Nondum tyrannicarum persecutionum deferbuerat æstus, & jam Fidelium multitudo ad miraculum usque aucta erat. Horum complures inter domesticos Alexandri Imperatoris, nonnisi in ipso Diocletiani palatio versabantur, fuitque aliquando tempus, cum hoc ipsum sævissimi Tyranni palatium fortissimis Christi Confessoribus, qui tunc in Urbe degebant, asyli ac receptaculi loco esset (*Baron. An.* 294. *n.* 5.). S. Cajus Papa, & D. Susannæ parens S. Gabinus Diocletiani ex fratre Maximo sive Maximino nepotes erant. Nimirum virtutibus Christianorum & miraculis, quæ frequenter ab ipsis patrabantur, commotus tandem & conciliatus populus æquiorem se inique vexatis præbere incepit, palamque magnum Christianorum Deum & innocentes Christianos pronunciare (*Acta S. Bonif. an.* 305. *n.* 1. *Martyrol.* 1. *Febr. S. Evillas. M.* 20. *Sept.*). Nonnunquam evenit, ut, quo tempore suppliciis excruciabantur Martyres, populus, quem ea spectacula exciverant, Martyrum partes, quamlibet invitis ipsis, susciperet, & saxorum grandine petitos Judices tribunalibus exturbaret suis. Sæpe etiam, qui aderant, publici Scribæ, carcerum custodes & apparitores, animis repente ac divinitus mutatis, se quoque Christianos esse unanimiter exclamabant, seseque Martyribus in ferendis suppliciis socios adjungebant. Quid? Comœdi quoque & histriones eo ipso tempore, (*Acta SS. Martyrum* 9. *Mart. Baron. ann.* 303. *n.* 118.) quo in theatris sacrosancta Mysteria per ludum imitabantur, continuo ex vilissimis humuncionibus Martyres evasere illustrissimi, cujusmodi sub Diocletiano Ardelion & Genesius fuere. Atque hinc ultimæ illius longeque immanissimæ persecutionis origo extitit; videbant enim Gentiles totum mundum abire post Christum, quemadmodum olim Pharisæi loquebantur. Verumtamen ista quoque omnium dirissima vexatio nihilo plus, quam præteritæ omnes, profecit, eoque solum valuit, ut malis suis Religio Christiana cresceret, atque stabiliretur; proinde quarto Christi sæculo ineunte, cum Constantinus Magnus patrocinium nostræ fidei palam susciperet, jam omnia secunda, votisque suis faventia experti sunt Christiani.

A D

AD CAPUT TERTIUM

PETRI LAZARI

De falsa Veterum Christianorum Rituum a Ritibus Ethnicorum Origine.

DISSERTATIO PRIMA.

INvaluit opinio quædam eruditorum hominum sermonibus, & nonnullorum celeb. . . litteris; multos esse veteres Christianos ritus a ritibus Ethnicorum in Ecclesiam derivatos: quæ quidem opinio, unde primum orta sit, & quibus quasi parentibus educta in lucem, a quibus etiam deinde scriptoribus magna animi contentione & ingenii viribus propugnata, quotiescumque considero; toties me ab ea sentio, quasi a machina quadam adversus sanctissimas religiones inducta atque excogitata, abalienari animo, ac dimoveri. Etenim hæc Catholicis objecisse Vigilantium, Hieronymus testatur; apud quem (*Adv. Vigil. n.* 4.) sunt illa Hæretici verba; *Prope ritum Gentilium videmus sub pretextu religionis introductum in Ecclesiis, sole adhuc fulgente, moles cereorum accendi*. Hoc Vigilantii, aliorumque veterum hæreticorum æmulatione, scimus exprobrasse postea nostris Joannem Calvinum (*Instit. lib. IV. cap. X.*) hoc Magdeburgenses (*Cent. IV. §. 6.*), Rodulphum Hospinianum, Petrum Viretum; de quo cum diceret Jo: Filesacus Parisiensis Theologus (*Quadrag. Christ. c.* 1. *p.* 399.), addidit de Sectariis ceteris, Catholicorum rituum contemptoribus; *Rem se confecisse arbitrati sunt, si modo docerent, castus, ritus, & ceremonias quamplurimas, ab infidelibus & Paganis petitas*. Nunc etiam in hanc quasi communem opinionem conspirasse heterodoxos omnes homines, eorum libri demonstrant: ex quibus nominabo Conyers Midleton, Christianum Eberhardum, VVeismannum, Laurentium Moshemium, Jo: Franciscum Buddeum, & qui a Buddeo laudatur, Mussardum, auctorem libri Gallice scripti, *quo*, ait Buddeus, *demonstravit, plurimos veteris Ecclesiæ ritus a Gentilium ritibus originem ducere*.

2. Male illi quidem in sacrarum ceremoniarum contemptum vertere id conantur, etsi verum esset. Nam, ut bene Vigilantio Hieronymus reponebat: *Illud fiebat Idolis; & ideo detestandum est; hoc fit Martyribus, & idcirco recipiendum est*: sive, ut Augustinus (*Ep.* 49. *al.* 102. *qu.* 3. *n.* 18.) aliis; *Hæc cum exhibentur Deo, secundum ejus inspirationem atque doctrinam, vera religio est: cum autem Dæmonibus, secundum eorum impiam superbiam, noxia superstitio*. Quamobrem nihil erat, cur heterodoxi homines magnum se aliquid præstitisse arbitrarentur, si demonstrare id atque efficere potuissent. Verum efficiunt ne illi ac demonstrant? Hoc ego pernego; doleoque, plurimos viros Catholicos, eosque doctissimos, incogitantia quadam, ut ego interpretor, abreptos, in eamdem opinionem devenisse; idest post Gersonem, Marsilium Columnam, Andream Tiraquellum, Polydorum Virgilium, Joannem Cokier, Petrum Fabrum, Vuolphangum Latium, Martinum etiam de Roa, Angelum Rocca, Raynaudum, Petavium, Natalem Alexandrum, Senatorem Bonarotam, Dominicum Georgium, alios denique multos, quos postea nominabimus (1). Ego omnibus his repugno, atque ajo; primo, nullum afferri argumentum, quo hæc nostrorum rituum a ritibus Ethnicorum origo vere probetur, multum etiam in origine hac ostendenda argumentando peccare: deinde nullam assignari veterem ceremoniam a Catholica Ecclesia communiter usurpatam, quæ multò melius atque commodius repeti aliunde non possit: demum, spectata Patrum doctrina, & veteri

(1) *V. Petav. l. XV. de Inc. c.* 13. *num.* 5., *Nat. Alex. in S. VIII. Diss. VI. §.* 2. *n.* 1.

teri Ecclesiæ disciplina, originem quam illi volunt, assignari nullo modo posse. Est autem tota hæc nostra quæstio (quod iterum dico, & sæpius postea repetendum est, quoniam in eo omnis controversiæ cardo vertitur) de primis IV. Sæculis, quamdiu scilicet Ethnica superstitio passim obtinuit, & late in Romanum Orbem dominata est.

§. I.

3. Mirum est, qui contra ac nos sentimus, ipsi statuunt; in Christianis scilicet ritibus inducendis, Catholicam Ecclesiam Ethnicorum rituum habuisse rationem, eosque sibi imitandos refingendosque proposuisse, eodem omnes uti argumento, eoque ferme unico; quod illi Christianis communes fuerint atque Ethnicis; Ethnici vero antiquius usurpaverint quam Christiani. De quo quidem argumentandi genere quid dicam? Id, opinor: hac ferme ratione, quod vescimur, quod potamus, quod tecto succedimus, vestibusque utimur, iisque hyeme pluribus aut crassioribus quam æstate, quod frigida tempestate ad focum assidemus, & frigus captamus Solstitiali die, & id genus cetera; ab Ethnicorum nos moribus accepisse. Etenim hoc nos facimus quod item illi fecerunt, atque ante nos multo, & pluribus ætatibus fecerunt. Ut ergo sunt quædam, quæ natura ipsa, corporisque conditio, & necessitas, nullo docente aut admonente hominem informat: ita Sacrarum cæremoniarum repetientur plurimæ, quas ut homines usurparent, nullius gentis exemplum expectandum fuit, sed naturæ lex ipsa atque instinctus ad eas quasi manu tempore omni deduxit.

4. Quod ut exemplo aliquo declarem, id genus esse puto, quod floribus aras, aut pretiosis vestibus templa ornamus, quod lumina die ipso in sacris adhibemus, quod thure, suffitu, odoribus sacras ædes afflamus. A natura enim ipsa edocemur, ut in Dei honorem, quoniam aliud non possumus, convertamus quæcumque sensus ipsa nostros suavi quadam voluptatis sensu alliciunt atque perfundunt. Quis autem neget esse hujusmodi, flores, virentesque herbas, lumina, thura, odores? Profecto florum nomine quæ apud nos excellere existimantur donari novimus. Sic Poetæ flores appellant versus suos, & Poetarum gravissimum Sophoclem Simonides, teste eius Scholiaste & Suida, *florem Poetarum* appellavit; Cethegum vero, maximum illis temporibus Oratorem, Ennius dixit (*ap. Cicer. in Brut. & Quintil. lib. XI. c. 3. & Gell. XII. 2.*) *Florem illibatum Suadæ*. Sed nota est *Anthologia*, titulus collectionis excellentissimorum Græcorum epigrammatum, & *Anthologium*, liber Ecclesiasticus apud Græcos, quo quædam in sacris Officiis præcipua continentur. Atque hinc factum est, ut lætitiæ demonstrandæ Majores nostri floribus aut serta contexta, aut stratas vias vel limina ornata ædium haberent: cujus rei rationem illam profert Dio Chrysostomus (*Orat. 38. pag. 473.*); quod sint hæc hominibus jucundissima, atque indicent felicitatem. Atque idem valet de lumin[illegible], sive accensis tædis, sive lucernis aut cereis; unde illud (quoniam omissis profanorum Scriptorum libris, a Divinis exempla mutuari placet) quod in Machabæorum libris legimus (*l. 2. c. 4.*), Antiochum a Jasone susceptum *cum facularum luminibus & laudibus*; & in Judith libro (*c. 3.*) habemus populos, Holophernem *excipientes cum coronis & lampadibus*. Atque eodem pertinere videtur vox Hieremiæ illa (*cap. 25.*) *Perdamque ex eis vocem molæ & lumen lucernæ*. Omnia enim hic ad lætitiæ significationem spectant; & est *molæ vox*, molentium cantillatio ad laborem levandum; quarum cantiuncularum unam refert Plutarchus (*Sympos. VII.*), aliam Homerus (*Odyss. XX.*); atque Ælianus testatur (*Var. Hist VII. 4.*) genus hoc canticorum peculiare appellatum [illegible], seu *molare*, quomodo etiam Pollux nominat (*Lib. VII. num. 7.*).

5. Ita esse uti diximus, & naturæ ductu ad hæc instituta moresque homines ferri, demonstrat eiusdem rei communitas cum omnibus gentibus. Idem enim fieri, (ut de ceteris taceamus) apud Sinas, Petrus Maffeius (*Lib. VI. Hist. Ind.*) docet, ubi de anni initio, aut natali die celebrando agit. *Parietes*, inquit, *fornicesque virenti fronde, micantibus rosis, & pretioso peristromate vestiuntur; fragrant odoramentis ac floribus viæ, accensis facalibus ac laternis arbores, pergulæ, fenestræ collucent; nervorum plausu, tibiarum, vocumque concentu omnia personant*. Quod si gens fuit aliqua, aut modo est, in quibus hoc non evenit; hanc opinor esse caussam; quod, sicut jacta frugum semina soli cultum aliquem requirunt, ut bene & feliciter erumpant, atque herbescant, & ad maturitatem deinde perducantur; possunt autem noxiis vel inutilibus aliis feminibus

bus herbisque impediri, ac suffocari: ita quæ in animis hominum notiones inditæ sunt, cultum aliquem postulant, ut efflorescant; & contra a vitiis pravisque affectionibus aliis intereunt atque opprimuntur. Ceterum esse nonnulla, multa etiam quæ omnibus hominibus per se ipsa in mentem veniunt, quin alium docentem & præeuntem aut viderint, aut audierint; idque rei ipsius natura demonstrari, & rituum eorumdem apud plerasque gentes similitudine ac communione; nobis quidem negari nullo modo posse videtur. Redeo igitur ad propositum, ad vim scilicet argumenti illius, quod pro origine asserenda rituum Christianorum ab Ethnicis afferri consuevit; quod quidem simili vitio laborat, atque illud quo Julianus utebatur, Ethnicis suis vindicandis quæ erant Græcorum omnium. Ut enim ille, quemadmodum Gregorius Nazianzenus (*Orat.* 3. *pag.* 98.) notabat, tori genti auferebat sua, ut parti dumtaxat daret; sic isti nonnullis, idest Gentilibus vindicant, quæ sunt omnibus hominibus a natura tributa, & in animis qui ratione utuntur indita & collocata. Peccant igitur, & insigniter peccant adversarii nostri, dum contra nos, atque opinionem nostram eo modo quo diximus argumentantur.

6. Dicemus de vitiis aliis, quibus sermo eorum a quibus hæc eadem opinio defenditur, laborare solet. Ac primo quidem in similitudine ipsa rituum apud utrosque (Christianos dico atque Gentiles) demonstranda, nomine ipso contenti sunt, etsi res valde inter se discrepent atque adversentur. Ita Christianorum vigilias comparant cum Ethnicorum pervigiliis. Nomina quidem affinia: at quantum in re ipsa apud utrosque discordiæ! Christianis enim Vigiliæ afflictionem corporis importabant, somnique parcitatem cum jejunio conjunctam, orandique constantiam; quod bene Petrus Faber (*Agonist. lib.* 2. *p.* 451.) adnotavit. Quare jejuniis eas adcensent Centuriatores ipsi Magdeburgenses (*Cent. I. lib.* 2. *c.* 4.), ex Paulo nimirum, qui vigiliis jejunia adnectit (2. *Cor.* 6. *v.* 5.), de quarum laudibus legendus Martene (*De Sacr. Offic.*): Ethnicorum autem vigiliæ, seu, ut ipsi dicebant pervigilia, plena erant luxus, plena deliciarum, infandorumque scelerum, quæ ut occultarentur, ideo illis nocturnum tempus præstituebatur. Nam quæ Bacchi pervigilia fuerint, apud Livium (*Lib.* 39. *n.* 9.) invenimus. Nequitiis pariter omnibus contaminata Eleusinia sacra, quæ præcipua erant Græcorum pervigilia, ex Clemente Alexandrino habemus, aliisque, quos magno numero Meursius recenset. Testis etiam improbitatis pervigiliorum Plautus, (*Aulul. prolog.* 36.) adolescentis flagitiosum factum referens in Cereris pervigilio; cujus pervigilii & Gellius (*Lib.* 2. *cap.* 23.) meminit. Idem indicat carmen, quod in Veneris pervigilio canebatur, & a Lipsio (*Elector. lib.* 1. *cap.* 5.) prolatum est. Quamobrem ex nostris quoque Evagrius (*Lib.* 1. *cap.* 11.), in eo tantummodo laudanda esse Gentilium pervigilia dixit quæ Eleusine celebrabantur; *quod a Sole non videntur, sed perpetuis sunt damnata tenebris*: & ex Ethnicis ipsis Tullius (*De legib. II. XI.*) legibus suis cavit, ne unquam fierent. Quid ergo Christianorum vigiliis, præter nominis ipsius aliquam similitudinem, cum pervigiliis Ethnicorum? Nihil omnino, nisi deliciis abstinentiam, libidinem continentiæ, sceleri virtutem copulatam volumus, atque unam ab altera oriri. Frustra ergo labor esset omnis noster si Christianas vigilias demonstraremus aliunde quam ab Ethnicorum vigiliis oriri. Atque est ex eruditis viris Martinus de Roa (*De d. nat. sacr. & prof. cap.* 19.) qui Christianas admonet vigilias, ab Hebræorum disciplina descendere.

7. Pertinet huc vitium argumentationis aliud, qua adversæ sententiæ patroni, a genere ipso ad speciem, sive a re ad rei modum nulla servata distinctione transcendunt. Atque ut hujus quoque rei exemplum ponam aliquod; petam ex Hospiniano, qui de origine Christianorum festorum scribens, & auspicatus a Kalendis Januarii, continuo clamat; *Kalendas Januarias a Christianis observatas fuisse, & in Christianum festum commutatas, sic tamen, ut ritus & superstitiones Ethnicas hoc die usitatas non abjecerint, sed retinuerint potius, & posteris suis etiam quasi per manus tradiderint*. Si postremum hoc urgeat, de peculiaribus ritibus superstitiosis Ethnicorum, quos item Christiani servarent, idque in omnibus vel præcipuis Ecclesiis (nam quæ regio singularis aliqua faceret, non curamus), sequitur ille institutum suum, & prurigini obsequitur calumniandi Catholicas Ecclesias. Ethnicos ritus Kalendis observatos præ ceteris nobis tradidit Lipsius (*Opusc. de Kalend.*). Hos vero ritus non modo non probatos, sed palam & severe interdictos a veteribus Christianis, omnino constat. Notum est, Tertullianum, et quoque ta-

ratione Christianas feminas a conjugio cum infidelibus deterrere; quod necesse esset ipsis Kalendarum celebrationi interesse: *Moratur*, inquit, (*Lib. 2. ad Uxor. cap. 6.*) *Dei ancilla cum Laribus alienis, & inter illos omnibus honoribus Dæmonum, omnibus sollemnibus Regum, incipiente anno, incipiente mense, nidore thuris agitabitur*. Idem (*Lib. de Idolatr. c. 14.*) eos reprehendens, qui in animum induxerant, ignoscendum esse quandoque his quæ Ethnici faciunt, ne Christianorum nomen blasphemetur, atque Apostoli sententiam pertractans, *si hominibus placerem* (sive ut ipse legit, *vellem placere*) *servus Christi non essem*, subdit de Paulo ipso; *Nimirum Saturnalia & Kalendas Januarias celebrans hominibus placebat? an modestia & patientia, an gravitate, an humanitate, an integritate?* Atque hic idem locus maxime insignis est, quod rationem quamdam Adversariorum nostrorum refellit, qua adductos putant veteres Christianos, ut illa Ethnicorum imitarentur, quo scilicet minus essent Christianis infensi, & ad Christianam ipsam Religionem allicerentur. Cum enim sibi illud objecisset, cavendum esse scilicet, ne Christianum nomen blasphemetur; *Porro*, inquit, *blasphemia quæ nobis omnino devitanda est, hæc opinor est: Si quis nostrum ad justam blasphemiam Ethnicum deducat, aut fraude, aut injuria, aut contumelia, aliave materia digna querelæ, in qua nomen merito percutitur, ut merito irascatur & dominus. Ceterum si de omni blasphemia dictum est; vestri caussa nomen meum blasphematur, perimus universi . . . licet convivere cum Ethnicis, commori non licet. Convivamus cum omnibus, conlætemur ex communione naturæ, non superstitionis: pares anima sumus non disciplina ... O melior fides nationum in suam sectam, quæ nullam Sollemnitatem Christianorum sibi vindicat, non Dominicum diem, non Pentecostem! etiam si nossent, nobiscum non communicassent: timerent enim ne Christiani viderentur; nos ne Ethnici pronunciemur, non veremur*. Ut eo redeamus unde discessimus, quantum Christiani abhorrerent a ritibus Kalendarum Ethnicis usurpandis, tempore ipso Chrysostomi, vel ex eo ipso intelligimus, qui in eo argumento, homiliam totam insumit (*Tom. I. pag. 697.*). Quod si aliquando sequioribus ætatibus factum est, ut aliquid de ritibus Ethnicorum imitarentur Christiani; continuo adversus eos Synodi & PP. exclamarunt: unde illa Turonensium Patrum in Synodo II. (*Can. 23.*) vox. *Ne pro Christianis habeantur qui Kalendas Januarii colant;* Antisiodorensium (*Can. 1.*) *Non licet Kalendis Januariis vetula aut cervolo facere, vel strenas Diabolicas observare*. Quo loco liceat adnotare obiter, Canonicam illam epistolam quam Cll. Ballerini (*Tom. III. opp. S. Leon. col. 631.*) Sæculi VI. ætatem ferre, atque etiam antiquiorem existimarunt, male descriptam videri, ubi loquitur de iis (*Ibid. col. 671.*) *qui cervolum aut agniculas faciunt*, & legi debere, quemadmodum Cl. Mansius (*T. I. suppl. CC. col. 819.*) vidit, *aniculas*, ut respondeat voci quæ hic habetur *vetula*: quæ lectio confirmatur ex Codice Barberino, & Vaticano (*Num. 5845.*) a Cl. Holstenio (*Inter codd. Eminentiss. Card. de Zelada.*) descriptis, & explicari facile potest ex verbis Faustini Episcopi (*apud Bolland. d. 1. Jan.*) in Sermone quem de Kalendis Januarii habuit, de alienis personis, & specie ferarum in quam se homines commutabant: mendosum etiam necesse est fuisse Baluzii codicem, in quo de *cervo* & *vetula* voces omittuntur (*Tom. II. Capit. col. 1374.*). Gravius etiam postea adversus eosdem profanos homines statuit in Synodo Romana Zacharias Papa; *Si quis Kalendas Januarias, & brumam ritu Paganorum colere, vel aliquid plus novi facere, propter novum annum, aut mensas cum dapibus vel epulis in domibus præparare, & per vicos & plateas cantiones & choros ducere præsumpserit, quod magna est iniquitas coram Deo, anathema sit*. Species ergo festi diei, seu modus celebrandi Kalendas Januarias affingi Christianis nullo modo potest. Sequitur ut genus objiciatur, idest quod Religiosis operibus festum sollemnemque habuerint, quem Ethnici impie & scelerate celebrabant: & sicut, ut felix faustusque novus annus obveniret, a Diis suis, adhibitis superstitiosis ceremoniis, postulabant; idem Christiani sacris religionibus a Deo precarentur, atque ideo primum anni, vel etiam mensis diem statum sollemnemque haberent. Atqui in hoc non modo nulla superstitio; sed neque ulla est Paganorum imitatio; sed Religionis & pietatis ac Naturæ legis ipsius obsecundatio, quæ Deum a quo bona omnia expectanda sint, ut placabilem nobis propitiumque reddamus, jubet. Nihil igitur opponi hoc loco potest, nisi a re ad rei modum, sive a genere ipso ad speciem, pudendo argumentationis vitio transcendamus.

8. Quod

8. Quod quidem vitium latius etiam dimanavit; ad eos scilicet, qui ut sententiam suam de Christianorum rituum origine a ritibus Ethnicorum, auctoritate aliqua fulcirent, loca produxere quædam Veterum Patrum, idest Gregorii Nysseni (*de laud. Greg. Neocæs.*), & Theodoreti (*lib.* 8. *de Mart.*). Attulit ea primum Baronius (*ad ann.* 44. *n.* 86. 87.), a quo postea descripsere alii, & ex his Marangonius (*Cap.* 31. *pag.* 108.). At quæ ea sunt, quidve illi volunt? Hoc nimirum, ut quemadmodum Ethnici magnis lætitiæ significationibus certis diebus, Deorum atque Heroum suorum memoriam commendabant; ita esse indultum Christianis, ut lætos atque hilares habeant dies aliquos, qui sunt Christi mysteriis, vel sanctissimorum hominum natali celebrando deputati. Huc ergo redit tota argumentatio, ut festorum dierum celebrationem Ecclesia, ab Ethnicorum disciplina acceperit. At quid dici potest absurdius, aut a veritate magis alienum? Valeret hoc idem de Christianis templis; quod item Ethnici habuerunt, atque habent (licet alio olim nomine appellarentur) Christiani. Quemadmodum igitur de templis dicimus, eorum institutionem ex Dei præscriptione descendere, spectata infirmitate hominum; quoniam etsi ubique Deum adorare, & cultus omni observatione venerari, par esset; cum tamen hominum conditio loca sibi quædam negotiis agendis, corpori etiam curando requirat, satius esse visum, ut alicubi potius quam nullibi cultus significationibus omnibus Deum veneraremur; sic etiam quoniam abstinere a servilibus operibus omni die non possumus, exceptos dies aliquos haberemus, qui essent divinis mysteriis recolendis ac venerandis assignati. Prævivit vero hic Christianis Hebræorum exemplum; & quidem Dei lata lege, atque ejusdem comminationibus aut promissis firmata. Quod autem hos dies lætos hilaresque ducamus, temperate scilicet & modeste; ab ipsa spe futurorum sempiternorumque bonorum, & Apostoli doctrina, ut non gaudeamus modo, sed lætitia nostra nota fit omnibus, dicendum est descendere. Quod Sanctorum natales eadem ratione modoque festos habeamus; id vero ex Catholico dogmate de Sanctorum cultu & veneratione sponte profluit. Quamobrem nullum hic vel Ethnicorum exempla, vel eorum imitatio locum habet. Quod si opponant ipsam dierum designationem; quasi eos ipsos, qui festi ab Ethnicis habebantur, præstituerit Ecclesia Christianis; primo quidem, an veterum temporum sit hæc disciplina, valde dubito; cum videam, hoc fuisse antiqui usus, ut Christi mysteria iis anni diebus recolerentur, quibus contigisse olim putabantur. Testis hujusce rei Chrysostomus, qui ut Græcos suos persuaderet, in Christi nativitate celebranda, cum Occidentalibus convenire, hoc usus est argumento (*De nat. D. opp. Montf. t.* 5. *pag.* 353.), quod quo die contigerit, multo hi commodius, quam Orientales sui, ex Cirini tabulis intelligere ac definire potuerint. Nota est etiam Cypriani (*Ep.* 37.) illa ad suos admonitio, ut adnotarent dies quibus fortissimi Confessores, ac Martyres vita excederent, quo rite fieri commemorationes eorum possent. Quod si aliud aliquando factum est, de quo Petri Damiani (*Dominus vobiscum c.* 15.) notissimus ille liber extat; necessitatis vel commoditatis alicujus habita est ratio; quod simul uno die plura recurrerent, quæ distincte celebrari Ecclesia vellet, vel quod minus esset lætitiæ dies accommodatus, vel aliquid hujusmodi. Et profecto quod a Durando (*Ration. D. O. L.* 6. *c.* 16.) allatum est exemplum; de triplici triumpho Cæsaris, cui ab Ethnicis celebrato sacram sollemnitatem Ecclesia Christiana substituerit, quod a Gersonio (*De direct. cord. Tom. III. pag* 474.) credo eum hausisse; jampridem falsum esse, & commentitium triplicem eodem die Cæsaris triumphum, viri antiquitatis peritissimi demonstrarunt. Quod item de ceteris, si necesse esset, facile erit ostendere, vel iis ætatibus de quibus quærimus, usum hunc non fuisse ab Ecclesia receptum. Nihil dico de illius viri itidem docti sententia, qui apud Ethnicos festorum dierum & sollemnium definitionem factam repetit ab anni tempestatum, ac solis lunæque & stellarum quarumdam conversione, quam retinere homines ad agrorum cultum, vel navigationem, operaque sua, oporteret; idque vult secutos esse Christianos. Non sane multum istiusmodi sententia nobis noceret. Sed eam esse falsam, proculque abhorrentem a Majorum nostrorum disciplina, facile est pervidere. Sed esto: diebus iisdem superstitiosis Gentilium ritibus voluit Christiana Ecclesia sacras Religiones substituere, atque illos nobis quoque festos esse dies. Quid? Ideo e ab Ethnicorum cæremoniis, aliquid mutuatos esse Christianos dicemus? Antiquiores PP. exponentes Apostoli locum illum (*ad Gal.* 4. 10.)

Dies

Dies observatis, & menses, & tempora, & annos, & similem huic nostræ quæstionem versantes; utrum scilicet Judæos Christiani, in festorum dierum observatione imitari viderentur; id omnino pernegant, quod finis horum constituendorum illis diebus esset utrobique diversus (*V. Orig. l. 8. cont. Cels. Chrys. hom. 63. &c.*). *Nos enim*, ait Hieronymus (*Ad Apost. loc.*), *non azymorum Pascha celebramus, sed Resurrectionis & Crucis: nec septem juxta morem Israel numeramus hebdomadas in Pentecoste* (idest non hic consistimus: totidem enim revera numeramus), *sed Spiritus Sancti veneramur adventum*. Hoc autem quis non videt in quæstionem nostram optime convenire; si iisdem diebus non Ethnicorum profana illa, sed nostra sequamur, & sanctissima Religionis mysteria, fortissimos fidei Athletas castis purisque ceremoniis veneremur? Quod vero loco detestandarum rerum atque Deorum, substituerimus quæ nostra sunt; non ad inducendos in Ecclesia Paganorum ritus, sed ad abolendos extinguendosque valet. Sed satis in re nimium manifesta verborum habuimus, & ad alia properandum est.

§. II.

9. Nunc si quis enumerare ritus omnes velit, quos in Ecclesiam arcessere ab Ethnicorum ceremoniis, nonnullis placuit; rem sane aggrediatur longioris operæ, multique laboris. Sunt enim plurimi, qui ritus Christiani alicujus caussam cum reddere volunt, nec possunt; continuo ad Gentilium ceremoniarum infinitam illam congeriem confugiunt, in qua simile aliquid, aut illud ipsum, de quo agitur, ut hi existimant, non difficile est invenire. Ut eos tantummodo nominemus, qui vel celebriores ritus sunt, vel a celebrioribus hominibus caussæ huic assignati; ordiemur a Gersone, qui posteaquam scripsit (*Tom. III. pag. 474.*); *Commutavit Ecclesia multos Gentilium ritus, non penitus auferendo, sed intentiones fidelium circa hujusmodi in finem bonum dirigendo*; ex Gentilium ritibus arcessit, quod Catholica Ecclesia in Deiparæ Purificatione servat; quia nimirum Ethnici quoque candelas ferre consueverint in honorem Deæ cujusdam, & *in lustratione Urbis Romæ*. Sæculo sequenti qui vixere, Erasmus & Philippus Melanchton Christianam excommunicationem a Paganorum moribus deducunt, quos secuti sunt Leander Galganetus, Nicolaus Gravatius, Andreas Tiraquellus. Ab Hebræis excommunicationem derivari negat Polydorus Vergilius (*lib. 4. de rer. inventor. c. 12.*); ab Ethnicis tamen, illorumque Flaminibus, & Archiflaminibus repetit Hierarchiæ nostræ Ecclesiasticæ constitutionem & sacram politiam; ac præterea deosculationem pedis Romano Pontifici (*cap. 13.*), vel manuum ceteris Episcopis; ornatum templorum festis frondibus aut aulæis (*l. 5. c. 1.*), cereas imagines & votivas tabellas altaribus appendi solitas; dimittendi populi morem in sacra liturgia (*lib. 5. c. 12.*), supplicationes seu Processiones. Canonizationem Sanctorum e Gentilium apotheosi mutuatam volunt Rodolphus Hospinianus, & Jo: Franciscus Buddeus. Wolphangus Larius Christianam quadragesimam ortam vult a Romanorum lectisterniis (*lib. 2. de Rep. Rom. c. 5.*). Marsilius Columna (*Hydragiolog. sect. 2. c. 2.*) ubi dixit, ex Ethnicorum commentis multa ad veram pietatem & Dei cultum transtulisse Ecclesiam, præter excommunicandi usum, nominat expiationem defunctorum. Jo: a Chokier (*Cent. II. cap. 1.*) & sententiam affert eorum, qui musicos concentus ad Sanctorum cultum inductos in Christianorum templa, ab Ægyptiorum usque institutis evocant; quique corpus flagris cædere ad expianda peccata, fieri dicunt imitatione Lupercorum; & auctor ipse est (*c. 3.*), exequias defunctorum, & faces in iis accensas, agaparum celebrationem ad sepulcra Martyrum, ex consuetudine Ethnicorum descendere. Ita pariter eamdem originem esse lustralis aquæ Christianæ, appositi thesauri stipi condendæ ad Ecclesiarum januam, votivarum tabularum, putat Martinus de Roa (*de d. natal. c. 1.*). Angelus Rocca, præter ritum in festo Purificationis accensorum cereorum, Paganorum æmulatione fieri asseruit (*Init. tract. de orig. & instit. bened. candel.*) commemorationem defunctorum omnium. Theophilus Raynaudus (*Heterocl. Spirit. part. 1. pag. 109.*) horum nonnulla ex illo fonte manasse negat; hæc tamen concedit, festorum pervigilia, morem collocandi aquam lustralem in aditu templorum, ferias Rogationum, nuptias interdictas certis diebus. Philippus Bonarota (*in Præf. ad fragm. vitr.*) ipse quoque existimat, nonnulla quæ in sacris vestibus maiestatem quamdam & decus præseferunt, ex similibus Gentilium ornamentis desumpta fuisse. Denique, ne infinitus sim in ritibus singulis recensendis, aut

aut in hujus sententiæ patronis nominandis; ex his quidem unum appellabo Jo: Marangonium qui librum integrum de hoc argumento (1) scripsit; ritus vero præcipuos qui ex similitudine Ethnicorum rituum atque eorumdem imitatione inducti apud Christianos dicuntur, exhibet Baronius (*ad ann.* 44. *n.* 88.), Cardinalis Bona (*de discipl. Psall. c.* 19. *n.* 2.), atque ex hæreticis is, quem superius nominavi, Coniers Midleton (*Vid. Act. Lips. ad an.* 1730. *pag.* 364.).

10. Nunc recensitis, quæ ex Ethnicorum institutis, superstitione tamen amota, in Ecclesiam pervenisse dicuntur, affirmare non dubitamus, nihil esse horum, cui non aliam omnino originem multo proximiorem commodioremque assignare possimus: nimirum ex quatuor his unam, vel etiam plures, Naturæ, de qua diximus legem: Hebræorum instituta: Effata quædam divinorum librorum ad quæ Auctores horum rituum spectarent: Catholica dogmata, ex quibus per se, & nullo derivante, sponte effluerent. Et quoniam nolumus producere orationem longius, quam exercitatio hæc nostra patitur, præcipuos ritus de quibus controversia moveri potest, ad tria hæc capita revocamus, 1. ad eos qui in Dei & Sanctorum cultu adhibentur, 2. qui ad personas quasdam spectant aut vivas & præcipuo quodam honore dignas, aut mortuas, 3. qui instituta Reip. Christianæ eiusque mores attingunt. Et illa quidem quæ ad Dei & Sanctorum cultum faciunt, ut fuere sacra convivia in Martyrum aliisque festis diebus, a mutua charitate & dilectione, cuius erant indicia vel argumenta, agaparum nomine donata; præterea musici concentus (si in veteri Ecclesia ulli fuere), cæteraque ad hilaritatem lætitiamque illorum dierum explicandam frequentata; nemo non videt, naturæ potius lege præscribi, quam ut ullum aliunde arcessiri exemplum debeat, quod veteres Christiani imitarentur. Sunt enim ea quæ in diebus omnium natalibus, aut si aliud incidit quod felix prosperumque sit, fieri consuevere. Atque idem dico de aquis in templorum aditu, aut proximo illis loco olim positis. Ut enim recte Baronius (*ad ann.* 57. *n.* 109.) animadvertit, *naturalis instinctus docet, nonnisi puros ad Deum accedere debere, mundosque numini supplicare*. Quod non modo de animis, quorum præcipue mundities afferenda est, sed de corporibus quoque intelligendum; sicuti exterior quoque reverentia, præter internam, sacris in locis servanda jubetur. Atque id factum a Veteribus, testis est Tertullianus, scribens (*de Orat. c.* 11.); *Quæ ratio est, manibus quidem ablutis, spiritu vero sordente orationem obire?* immo de externa quoque munditia membrorum Apostoli illud (1. *Tim.* 2.) *levantes puras manus*, & sacri Interpretes plures exponunt, atque etiam Baronius (*ad ann.* 57. *n.* 110.). Commoditati ergo Fidelium accedentium ad sacra loca serviendum erat fontibus illis, phialis, conchis, labris, & ut Anastasius vocat, cantharis in aditu Ecclesiæ positis. Quamquam extra septa egredimur, cum de his dicimus. Non enim in illis sacrum ritum aliquem, aut omnino rem ullam sacram agnoscimus. Novi, virum eruditissimum, & oppido laboriosum, contra quod nunc dicimus, invehere conatum nescio quæ *sacra Christianorum balnea*, & sequioribus etiam ætatibus apud Monachos. Sed vereor ut opinionem hanc suam acutis & intelligentibus viris probare possit, qui monumenta ab eo allata omnia ita explicabunt, ut sacro quidem templorum ambitu & vicinis locis illa continerentur, ideoque sit eis immunitas data; ceterum idem putabunt de præscripta aut concessa lotione corporis, quod legibus Monachorum aliis, de purgandis emundandisque vestibus, ad sollemniores dies decentius celebrandos, & reverentiam quamdam eisdem exhibendam. Atque hoc esse cur bis aut ter maxime in anno ante Natalem Domini, Pascha, Pentecostem, lotiones hujusmodi demandentur; quod & monumenta habent ab ipso allata (*de sacr. Christ. baln. c.* 9.), & quæ Martene (*in Regul. S. Bened. c.* 36. *& de ant. monach. disc. l* 3. *c.* 2.) aliique protulerunt.

11. Nec vero satis etiam probo, quod idem docet (*cap.* 17.), etsi docuerat ante Baronius (*ad ann.* 57. *n.* 111.), loco hujusmodi lavacrorum positam eam aquam, quam *benedictam* nunc dicimus, dixitque S. Gregorius (*Epist. ad Mellit.*). Nam & diversi omnino generis est, & quemadmodum ipse etiam docet, antiquissimus illius usus; quæ quidem priscis temporibus alia non fuisse videtur, quam quæ ad baptismum peragendum in Ecclesia, benedictio-

(1) *Delle cose Gentilesche e profane, trasportate ad uso ed ornamento delle Chiese.*

ctione Sacerdotis consecrata die ipso S. Theophaniæ, domum a Fidelibus deferebatur, licet postea diebus quoque aliis ejus benedictio peracta sit; quod indicari videtur, non quidem *Canonibus Apostolorum* qui dicuntur, quos A. nominavit (*L. all.*), sed libris nec ætate, nec auctoritate æqualibus *Constitutionibus Apostolicis* (*Lib.* 8. *cap.* 29.). Utcumque sit (nolumus enim argumenti nostri fines egredi), placet, quod laudatus Auctor, *aquam* hanc *benedictam*, invectam negat æmulatione Ethnicarum ceremoniarum, & contra Catholicorum rituum osores, heterodoxos homines, ab eorum calumniis eamdem vindicat (*cap.* 17. & 18.). Ceterum si hujus origo quæratur, in promptu sunt Hebræorum instituta, de quibus idem agit (*cap.* 18.). Habuerunt enim Hebræi, ipsi quoque ex Dei præscripto lustralem seu sacram aquam. Sed hic quoque magnam partem naturæ vox locum habuisse dicenda est. An vero natura ipsa non docet, si animi purgatio, ante interior emundatio (quam certe aliquam in aqua hac Catholici agnoscunt) exterius significanda atque indicanda erat, nihil magis congruum aptumque sumi debuisse, quam aquam, a qua sordes corporis omnes eluuntur atque purgantur. Notum est Euripidis illud (*Iphigen. Taur. v.* 1193.),

Θάλασσα κλύζει πάντα τὰν ἀνθρώπων κακά.

Mare abluit omnia hominum mala. Hinc in eadem significatione usurpasse aquam, gentes omnes invenimus. De Græcis testis est quem modo laudavimus, Euripides, apud quem (*Ibid.*) Iphigenia mactandos, ut gratior superis sit eorum immolatio, quo purior, aqua aspergi vult. Romani Consules, narrante Dionysio Halicarnasseo, sacrificaturi manus lavant (*L.* 7. *c.* 71.); & pura aqua victimam aspergunt. Quod si naturæ vis atque afflatus in barbaris gentibus magis apparet; de Getis habemus qui idem referat, Ovidium (*de Pont. lib.* 3. *eleg.* 2.), de Indorum populis Franciscum Lainium, testatum (*In defens.*), *ad peccata expianda nihil communioni usu receptum, quam balnea*. Sed nihil necesse est externorum Scriptorum auctoritate uti, quando luculentiorem testem habemus ex nostris Tertullianum; putasse Gentiles in Isidis aut Mithræ mysteriis, per lavacrum expiari; atque etiam subdit (*de Bapt. c.* 5.): *Certe ludis Apollinaribus, & Eleusiniis tinguntur; idque se in regenerationem, & impunitatem perjuriorum suorum agere præsumunt*. Ante Tertullianum idem tradiderat Justinus (*Apol.* 2.), postea vero Auctor librorum de Sacram. (*L.* 2. *c.* 1.); maxime vero Augustinum (*L.* 2. *adv. Parmen. c.* 9.) audimus memorantem Paganorum baptismum, quo sua expiari delicta arbitrabantur. Cum igitur in tanta rituum aliorum discrepantia, in tanta morum varietate, summus apud omnes nationes in una eademque re consensus reperiatur, atque ad peccata, ut credebant abroganda, lavacri sive aspersionis aquæ usus; nonne manifeste elucet, nequaquam alios ab aliis id esse mutuatos, sed æque omnibus venisse in mentem, idest naturam ipsam suggessisse omnibus; ut quod corporibus mundandis est usui, id ad curandam seu significandam animi emundationem adhiberent? Christiani quidem Scriptores in hujus rei caussam inquirentes, id ab aquæ natura repetendum ducunt, inter quos Cyrillus Hierosolymitanus (*Catech.* 3. *n.* 5.) ex Græcis rationes illas adducit, quæ sunt etiam Latinis communes Tertulliano (*de Bapt. c.* 3.), Ambrosio (*Lib.* 9. *in Luc. c.* 91.), Cassiodoro (*Lib.* 8. *ep.* 3.), quos imitatus Petrus Damiani (*Lib.* 6. *ep.* 23.), aquam inducit de se prædicantem; *Ego tibi corpus, & vestimenta, & cuncta quibus uteris abluo*.

12. Atque hoc in loco animadvertenda est iterum argumenti infirmitas, a rituum similitudine atque antiquitate ducti. Si enim valeret; sacramentum ipsum baptismi, morum esse Ethnicorum imitationem quamdam dicere oporteret. Nam, ut Tertullianus de Diabolo loquens scribit (*de Præscript. c.* 41.); *Tingit & ipse quosdam, utique credentes, & fideles suos expiatione de lavacro repromittit*. Quod latius etiam patet, & ad alia quoque manat, quorum est auctor certissimus Jesus Christus; siquidem, eodem Tertulliano teste; *Diabolus celebrat & panis oblationem, habet & Virgines; habet & continentes*.

13. Est ritus alius, ad primum quem diximus caput pertinens, in quo magnum sibi præsidium esse situm Adversarii nostri putant; estque mos dimittendi populum in sacra liturgia verbis illis *Ite Missa est*. Hunc proferunt præter Polydorum Virgilium, Lælius Gyraldus (*Syntagm. XVIII. de sacrif.*) & Andreas Alciatus (*Parerg. Jur. lib.* 7. *c.* 10.), ac præterea Jacobus Pontanus (*ad L.* 6. *Æneid. v.* 231.), qui ritus, cum Christianorum nunc sit, Ethnicorum fuisse in dimittendo populo a sacrificiis, ex Apulejo probant. At quis, quæso, non videat, naturæ legibus, idest urbanæ so-

cie-

cietatis, & honestatis id deberi; ut quemadmodum a viris admissi amplioris cujusdam ac præcipuæ dignitatis, nunquam discedimus, nisi facta venia, & missione accepta; ita etiam in Ecclesiam convenientes, & rei omnium maximæ idest Dei sacrificio cum præsentes adstamus? Atque hinc nimirum, non in veterum Sacris dumtaxat id fiebat, sed in aliis quoque sollemnibus conventibus, & functionibus ceteris. De judiciis, testis est Donatus, ad Terentii illa verba (*Phorm. Act. 1. sc. 4.*). *Hoc nihil est Phedria, ilicet*, scribens: *semper ilicet finem rei significat, ut actum est, ilicet per syncopen. Sic Judices de consilio dimittebantur, suprema dicta cum præco pronunciasset, ilicet; quod significat, ire licet*: quod pariter Brissonius (*De formul. L. V.*) tradit. Senatus dimittendi formulam habet Capitolinus, narrans de M. Aurelio (*Num. 10.*): *Neque unquam recessit de Curia, nisi Consul dixisset; Nihil vos moramur P. C.*; cui similem formulam aliam ex Livio Zamoscius (*De Sen. Rom.*), & Manutius (*ad Ep. L. lib. 2. ad Q. F.*) exhibent. Concio quoque dimittebatur verbis illis sollemnibus; *Si vobis videtur, discedite Quirites*; quemadmodum auctoritate Livii probant Brissonius (*De form. L. II.*), & Casaubonus (*ad Capitol. l. all.*). Denique in funeribus missionem datam, adhibita voce *Ilicet*, docet Servius ad illud Virgilii (*Æneid. VI. v. 231.*)

Lustravitque viros, dixitque novissima verba.

Addo in rem nostram; ut missio sollemnibus verbis daretur, in caussa fuisse necessitatem, ut nimirum vulgares homines nossent, quando abire ipsis liceret; aut omnino deberent: non enim toti liturgiæ adsistere omnibus dabatur. Hinc quatuor missiones in Constitutionibus (*lib. 8. cap. 6.*) quæ Apostolicæ dicuntur, recensentur: quarum prima ad Catechumenos spectabat, pronuntiante Diacono προέλθετε οἱ Κατηχούμενοι ἐν εἰρήνῃ: altera (*Ibid. cap. 7.*) verbis similibus ad energumenos pertinebat: tertia (*Ibid. cap. 9.*) erat pœnitentium dimissio ἀπολύεσθε οἱ ἐν μετανοίᾳ: demum quarta (*Ibid. cap. 15.*) fidelibus omnibus toto sacrificio peracto, dabatur, ἀπολύεσθε ἐν εἰρήνῃ. Cotelerius missionem in Ordinationibus quoque, usurpato verbo ἀπολύειν eodem sensu, fieri observavit. Quamobrem Meursius, qui (*In Lex. Græco-barb.*) ἀπόλυσιν semper exponit, ultimum uniuscujusque festi diem, & Codini interpretem reprehendit, quod Græca verba μετὰ τὴν ἀπόλυσιν verterit *soluto conventu*, reprehendendus ipse est, ut Goarius quoque (*Ad liturg. S. Jo: Chrys.*) animadvertit; qui insuper ostendit, non modo Officio toto absoluto, sed parti etiam prolixiori ἀπόλυσιν suam assignari. Ceterum etsi dimissio quæ sacrificio peracto datur, antiqua est (quod sacramentaria apud Martene, & liturgici AA. (*V. le Brun p. 6. art. 2. §. 1.*) docent), originem tamen suam hanc debere volunt dimissionibus aliis, maxime Catechumenorum. Anonymus apud Martene (*Cap. 4. art. 11.*) in explicatione Missæ, quam ante nongentos annos scripsisse putat; *Missa*, inquit, *proprie tempore sacrificii est, quando Catechumeni foras mittuntur, clamante Levita: „ Si quis remansit Catechumenus, exeat foras "; & inde Missa, quia Sacramentis altaris interesse non possunt qui nondum regenerati noscuntur*; quod habet Isidorus (*Orig. l. 6. c. 19.*) quoque; ita ut dimissionis istius verba sonent; *Ite, Missa incipit*. Missæ quidem nomen ab hac missione profectum Pamelius, Cardinales Bellarminus & Bona, Grancolas, Bocquillot, Petrus le Brun, Vert, aliique docent; &, ut du Cangius scripsit (*in Glossar. lat. V. Missa*); *Constans & recepta ab omnibus viris eruditis... sententia, scribentium, Missam dictam a Missa Catechumenorum, ea scilicet parte sacræ Liturgiæ, in qua finita concione, & Epistolæ ac Evangelii lectione, Catechumeni exire jubebantur, Diacono dicente „ Ite Missa est " idest excedite*. Quare, ut tanta res rite & ordine perageretur, nec forte eorum aliquis remaneret, qui interesse non posset, necesse fuit, publice & sollemniter missionem fieri. Necessitas ergo ceremoniæ huic caussam dedit, atque hinc, idest non aliunde quam a rei ipsius natura, origo est repetenda.

14. Inter ea quæ ad Dei sanctorumque cultum faciunt, sunt Ecclesiasticæ *Supplicationes*, sive ut magis vulgato vocabulo dicimus *Processiones* in feriis præsertim *Rogationum*. Verum hic multa permiscentur ab Adversariis, quæ omnino secernenda sunt. Polydorus Virgilius qui imitatione Ethnicorum Processionum ritum inductum affirmat, nostras sic describit, ut & sacras Effigies circumlatas prædicet, & ludentem equitum ac peditum pompam. Esto: sit hic populi nunc Christiani alicujus mos, aut multorum etiam. Erantne hæc antiquis sæculis? Equidem si de veterum nostrorum moribus loquamur, quos solos hic spectamus; il-

illam circumlationem imaginum, ad cultum augendum, & rudiorum pietatem fovendam, quæ posterioribus temporibus facta est, & nunc quoque fit, apud veterem auctorem nunquam me reperisse memini. Circumlatas quidem Sanctorum Reliquias legi, ad colligendas pecunias, quibus paupertati Ecclesiarum succurreretur, & ad loca, quæ Ecclesiis cedebantur, occupanda: cujus rei testimonia atque exempla multa Ducangius (*V. Reliquiæ.*) collegit. In Dedicatione quoque Ecclesiarum, præcipuas Diœceseos totius Reliquias allatas, Ducangius item (*V. Encænia.*) docet. Sed hæc quoque, etsi non omnino argumento nostro congruunt, procul absunt ab antiquissimorum temporum institutis & moribus. Quod si non ita esset, adhuc tamen in his Christianis præivisse Hebræos, ostendere facile possemus, ut quod isti de Arca facerent, illi in sacris Imaginibus aut Reliquiis præstarent. Nam *si quando bellum populo ingrueret*, ait S. Athanasius (*Ad Marcellin. de interpr. Ps. n.* 32.), *Arca quæ Legis volumina continebat, omnes præcedebat, & id illis æque ad subsidium sufficiebat, ac quælibet acies*: qua de re sacrorum librorum legendi explanatores, atque in his Cornelius a Lapide (1). Nihil ergo est, cur huc Ethnicorum ritus inducantur, tamquam norma Christianorum: præsertim cum ab illis, publico & sollemni more, circumlatas Deorum imagines, non facile sit veterum auctoritate atque exemplis tueri: modo excipiamus, quæ ad fluvium Almonem Cybeles statua ad lavandum deducebatur; aut Gallorum Sacerdotum privata Deæ suæ ad stipem colligendam circumlatio, quæ neque huc pertinent.

15. Sed ipsas supplicationes, processionesque generatim inspiciamus. Qui nostras ab Ethnicis moribus deducunt, duo tamquam certa ponunt, quæ sunt ipsa incertissima. Primum quidem eas fuisse antiquis ætatibus usitatas a Christianis. Obstabat enim ne fieri possent, longe lateque diffusus Ethnicæ superstitionis dominatus. Quamobrem earum defensor acerrimus Gretserus, si de antiquissimis temporibus sermo sit (*De Procession. lib.* 1. *c.* 2.), Tertulliano & veterum PP. locis quæ afferuntur animadversis, rem minime iis confici posse concedit. Serarius quoque, alter, qui de eodem argumento uberrime scripsit (*De Process. lib.* 1. *c.* 1.), vocabulo *Processionum* si in vetustiorum scriptis aliquando occurrat, nil aliud venire putat, quam ad Ecclesiam pergere. Atque addit Menardus (*ad Sacram. S. Greg. not.* 471.), Catholicorum hunc ritum, certo ordine & modo simul ad Ecclesiam procedendi, primum occepisse Constantinopoli; inductumque a S. Jo: Chrysostomo, ad frangendum Arianorum fastum, qui propagandæ hæreseos suæ caussa, ut Sozomenus narrat (*lib.* 7. *cap.* 8.), facere hoc primi instituerant: quod Nicephorus (*lib.* 13. *cap.* 8.) pariter indicare videtur. Contra quidem Tertulliani auctoritate contendit Filesacus (*Select. lib.* 2.). Verum præoccupaverat id Gretserus; & qui Tertulliani aliorumque quæ afferuntur loca diligenter expendat, rem sibi magis idoneis testibus probatam velit. Alterum, de quo minime constat, est Ethnicorum ritus iste, certo quodam ordine & modo simul procedendi. Nam qui de supplicationibus suis Ethnici Scriptores loquuntur, ita eas nobis repræsentant, ut templa Deorum adita, nulla certa lege, & modo, quo tempore libitum unicuique erat, significare videantur. Sic Livius (*lib.*10. *n.*23.) narrat supplicationes in biduum decretas: & *supplicatum iere*, inquit, *frequentes viri feminæque*; & alibi (*lib.*3.*n.*7.) *Jussi cum conjugibus ac liberis supplicatum ire... omnia delubra implent; stratæ passim matres crinibus templa verrentes &c.* Nihil hic aut usquam alibi de ordine eundi ac modo; sed, aut quibus Diis supplicaretur (*lib.* 23. *c.* 3.), aut ad omnia illorum pulvinaria supplicatum isse dicuntur (*lib.* 41. *n.* 9. *lib.* 45. 16.), aut in compitis omnibus supplicatum (*lib.*38. *n.*36.), aut quot continuis diebus (*lib.* 34. *n.*55.). Solum apud eumdem Livium legimus (*Ibid.*), edictum, *ut omnes qui ex una familia essent pariter supplicarent*: nimirum, ut non divisim, sed simul illi facerent; quod edictum singulare esse, admonet Petrus Taffinus (*De ann. secular. cap.* 15.). Quam vero Livius idem (*lib.*3. *c.* 63.) *vagam supplicationem* vocat, nihil aliud significat, quam injussam, & propria populi voluntate susceptam; ut ex ejusmet verbis colligunt viri docti. Ait enim; *Populus injussu, & altero die frequens iit supplicatum: & hæc vaga popularisque supplicatio, studiis* pro-

(1) *Ad lib. I. Reg. cap.* 4. *v.* 3. *Afferamus ad nos de Silo Arcam fœderis Domini.*

prope celebratior fuit. Frustra igitur supplicationum sive Processionum origo ab antiquis moribus petitur, maxime vero Ethnicorum.

16. Nec vero de *Rogationibus*, quarum caussa Processiones instituuntur, hic ego dicerem; nisi eas inter ceremonias ab Ethnicis desumptas, docti viri retulissent, & a Robigalibus repetendas esse dixissent: quo nihil potest esse magis a veritate abhorrens. Quid enim cum ritu hoc nostro, a quo terræ fructuum ubertatem petimus, precibus in unum simul collatis, & ad plebem excitandam ad orandum, qui sunt Clero adscripti bini per Urbem procedunt; aut Deus Robigo cui illi supplicabant; aut extorum canis, & ovis quæ flammis incendebant sacrificium, aut in Nomentana via pompa procedens: quæ omnia nobis Ovidius (*V. lib.* 4. *Fast. v.* 905.) descripsit. Sed, quod caput est, nihil id ad quæstionem quam hoc loco versamus. Nemo enim ignorat, quod Gregorius Turonensis (*lib.* 2. *Hist. Franc. c.* 43.), Sidonius Apollinaris (*lib.* 1. *ep.* 7. *lib.* 7. *ep.* 14.), Avitus (*Serm. de rogat.*), Aimoinus (*lib.* 1. *de gest. Franc.*), aliique uno ferme consensu nobis omnes tradidere; atque ex his Serarius (*lib.* 1. *de Process. c.* 8.), Hugo Menardus (*ad Sacr. S. Gr. not.* 471.), Card. Bona (*De Div. Psalmod. c.* 14.), Martene (*de antiq. E. D. in off. c.* 27.) &c. Mamercum Viennensem Rogationum auctorem & quasi parentem extitisse, *dum urbs illa multis terreretur prodigiis*, ut Gregorius scribit. Et Mamercum quidem hunc primum *invenisse*, *instituisse*, *invexisse*, ut Sidonius loquitur (*lib.* 7. *ep.* 14.), non, ut Gretserus volebat (*lib.* 1. *de Sacr. Proc. c.* 6.) *instaurasse* sacras Rogationes, probat Menardus. Atqui Mamercus sequioribus ætatibus fuit, sæculo nimirum V., de cujus ritibus & ceremoniis non quærimus. Nolim equidem negare, antiquioribus etiam temporibus aliquod extitisse Religionis obsequium ad eumdem finem, quem Rogationibus Ecclesia præstituit; ut terræ ubertatem, & segetum ac fructuum maturitatem ac copiam a Deo impetraremus, quæque hæc impedire possunt averteremus. Fuerint etiam eadem de caussa Robigalia a Paganis instituta. Quid? Ideone ab eis nostra hæc accepimus? Et a Gentilibus admoneri nos oportuit, ut quæ ad victum pertinent a Deo postularemus: cum instituti a Servatore nostro simus, imperatumque sit nobis, ut a Patre qui in cælis est quotidianum panem peteremus, idest, ut Augustinus, & Patres alii exponunt, quæ sunt ad nos alendos, vitamque sustinendam necessaria? Addo etiam, neque hoc ab illis, si unquam id fecerunt, edoceri debuisse, nec præeuntes habere exemplo suo; sed maxime obvium fuisse, quodque omnibus omnino succurreret; ea ratione postulare, quæ est ad res impetrandas conducens magis, idest ut communiter, & facto veluti agmine Deum precibus aggrederemur; publiceque, & pluribus in locis laudantes colentesque Deum, illius etiam opem implorandam esse demonstraremus. Quantum enim hoc ritu modoque oratio facta valeat, uberrime exemplis multis, quos modo laudavi, Serarius & Gretserus docuerunt.

17. Simillima sunt, quæ de ritibus aliis dici possunt, quos Adversarii obtrudunt; Festi Sanctorum omnium; commemorationis omnium Defunctorum. Sunt enim recentioris multo ætatis instituta, quam hic velimus; & ipsorum præterea alia caussa assignari debet; idest ex iis quas supra recensuimus, quarta; Catholica dogmata, ex quibus ipsa per se, nullo admonente aut præeunte sponte dimanant; sunt autem cultus Sanctorum, & valor Suffragiorum pro fidelibus defunctis. Cum enim neque in illis colendis, neque in his adjuvandis præterire Ecclesia ullum velit; ideo necesse fuit, ut sollemnia ista generatim instituerentur. Sed, quod modo dicebam, de origine dumtaxat rituum illorum quærimus, qui primis Ecclesiæ sæculis usurpati passim sunt, quoad Ethnica superstitio in Romanum Orbem dominata est. Novimus enim aliter factum posterioribus temporibus, quibus recens ad Fidem conversis nullum, aut minus sane periculum imbibendæ rursum superstitionis imminebat. Quare Mellito Gregorius (*Lib.* 11. *ep.* 79.) mandat aliquid, quod immutatæ, pro temporum conditione, veteris disciplinæ speciem præbere potest. Ad tempus vero, de quo agimus, nec ad quæstionem nostram, hactenus commemorata pertinent, de instituto die festo Sanctorum omnium, de commemoratione fidelium Defunctorum; quæ recentioris multo ætatis sunt, ut viri eruditi norunt, docuitque præ ceteris Ludovicus Thomassinus, & f. m. Benedictus XIV. Addimus Canonizationem Sanctorum, cujus originem a Gentilium apotheosi multi repetunt, præcipue vero Jo: Franciscus Buddeus singulari

O 2 dis-

dissertatione (1), Annales, veteraque monumenta, *indubitatos* veluti *testes* allegans opinionis suæ. Verum hic quoque, quod alibi adnotavimus, res ipsa a rei adjunctis secernenda est; ideft singulares ceremoniæ, quibus apud nos fit, quibusque ab Ethnicis peragebatur; a re & rei summa, quæ est alicujus inter Sanctos beatosque homines, qui in cælo Deo fruuntur, & suo nobis patrocinio opitulari possunt, adscriptio. Et de ritibus quidem si loquamur, nemo qui nostros cum Ethnicorum ritibus comparet, non existimabit, adeo esse inter se diversos, ut nulla appareat similitudo; ita ut horum imitatione adscitos esse illos affirmare, hominis sit vel nimium impudentis vel parum sani. De his fuse f. m. Benedictus XIV. (*Lib.* 1. *de Canoniz. SS. c.* 1.), hoc ipsum demonstrans Canonizationem nostram ab apotheosi Gentilium originem non habuisse. Atque hi quidem Christiani ritus recentiorum sunt temporum quam hic quærimus. Etenim antiqua Canonizatio, ut bene etiam animadvertit Honoratus a S. M. (*Animadv. in reg. Crit. Tom. II. lib.* 1. *diss.* 1. *art.* 5.), res erat simplex & sine ullo ferme ceremoniarum apparatu; nec aliud omnino, nisi, ut eam Bellarminus (*Lib.* 1. *de SS. Beat. cap.* 7.) describit, probante Justo Fontanino (*In Præf. Cod. Can.*); *Publicum Ecclesiæ testimonium de vera sanctitate & gloria alicujus hominis jam defuncti*: quod testimonium perhibebatur, sive descriptione ejus nominis in Ecclesiæ dyptichis, sive, ut Cyprianus indicat (*Epist.* 37.), adnotatione diei quo ad cælum demigraverat, & in sacra liturgia commemoratione. Atqui hoc ex dogmate recte descendit de cultu & invocatione Sanctorum. Si enim colere & invocare Sanctos poterant vel debebant Christiani, necesse omnino erat, ut qui hi essent, ne errarent, ab Ecclesia edocerentur, atque hæc, quemadmodum Optatus loquitur (*lib.* 1. *n.* 16.), Martyres vindicaret. Nulla ergo ab Ethnicis ceremoniis huc origo adduci potest.

18. Erit fortasse cui negotium facesset illud de votivis tabellis, accepto beneficio, exponi & altaribus appendi solitis. Nam istud in Gentilium more positum fuisse, dubitare nos non sinunt loca veterum præsertim Poetarum Horatii (*Sat.* 2. *l.* 33.), Tibull. (*Lib.* 1. *eleg.* 1.3. *v.* 27.), Juvenalis (*Sat.* 12. *v.* 27.), ac præterea antiqua quæ id genus multa habemus in eruditorum Thesauris, & Museis monumenta, in quibus est etiam Romani Collegii Museum ab Eminentiss. Card. de Zelada nuper eximie restitutum atque ornatum. Hoc vero idem fuisse Christianorum institutum, adeo persuasum est viro erudito qui *de Theca calamaria* tomos duos composuit, ut contendat (*Pag.* 149.) etiam beneficio non impetrato, votivam tabellam apponere consuevisse Christianos; quod producto exemplo pugnat, lapide scilicet hæmatite (sic enim qui eum in fronte operis sui repræsentavit, describit (*De Sacr. Christian. balneis. Pag.* 11.) ubi antiquo opere insculpta extat effigies boni Pastoris veste breviori, & caligis more pene Pastoritio induti, qui segregans oves ab hœdis, sublatisque in cælum manibus Patri gregem suum commendat, docetque quam diversa in supremo die ovis & hœdi sors sit futura. Et parte altera legitur Græcis verbis ΑΓΑΘΗ ΗΝΑΚΟΗΘΗ. Sic vero vir eruditus litteras has interpretatur, *Agatha non exaudita est*. Nobis tamen minime firmum id fundamentum videtur, cui tam novum ædificium superstruxit; cum alias, & fortasse commodiores interpretationes patiatur. Et is quidem quem modo laudavi de balneis Christianorum sacris Auctor, postquam aliam explicationem alibi (*Tom.* 42. *collect. Calogerà pag.* 372.) dederat *Bone exaudi nos*, hic formulam inscribi eucharisticam putat, hoc sensu *Agatha rursum exaudita est*, nec tamen vult tabellam fuisse aliquam quæ altari appenderetur (& vetare videtur operis parvitas), sed cum gemma tenuis corolla circumquaque colligetur, annulo desuper eminente, satis patere arbitratur, immisso per annulum loro, Christianam feminam collo appensam illam gestasse. Quid si ab eodem, ut isti putant, Græco verbo interpretemur *Agatha rursum vocata est* eo sensu quem dant Græci ἀκούω, & latini verbo suo *audio*? Magis id convenire videtur imagini boni Pastoris, ovem minus audientem vocanti ac conquirenti; quod bo-

(1) *De origine* ἀποθεώσεως, *seu Canonizationis in Ecclesia Romana: in syntagm. Differt. Theolog. pag.* 634.

bona illa Agatha vel animi demissione, vel facti pœnitens, voluerit significare. Posses etiam a Græco alio verbo κεῖω pro τίω quo Callimachus aliique Scriptores utuntur, ascersere illud ἀνακεῖθη, aliasque explicationes comminisci. Sed non vacat in re adeo dubia immorari. Ajo hoc solum, utrum antiquis Christianis mos inesset votivas has tabellas appendendi, valde esse incertum; neque id veteribus monumentis adhuc fuisse probatum: obstare etiam nonnihil videtur Clementinarum auctor, certe antiquus (*Homil. IX.* §. 17.), Ethnicorum morem illum deridens; *Alii vero ægroti post preces, recepta casu sanitate, iis, quos invocaverant adscripserunt, & donaria appenderunt*, quod non esset, credo, facturus, si idem apud Christianos usus invaluisset. Sed hic quoque largior Adversariis nostris, in re eadem cum Ethnicis convenisse Christianos. Non continuo hi dicendi sunt ab illis hunc ritum desumpsisse; sed istum quoque ceteris, quæ a natura profecta diximus; institutis annumero. Est enim naturæ lege inditum nobis, si grati esse volumus, omni ope curare, ut accepti beneficii memoria, in futuras ætates quascumque nota testataque omnibus perseveret.

19. Absolvimus eam partem rituum quæ ad Dei Sanctorumque cultum pertinet. Nam ritus in Deiparæ Purificatione servatos, recentioris quam volumus esse temporis, compertum est, cum ante Gelasium Papam, vergente ad finem Sæculo V. non esse institutum hoc festum, Thomassinus, Florentinius, alique AA. consentiant, quos magno numero recensuit Benedictus XIV. (*De Fest. lib. II. c.* 2.): tuncque ajunt nefarios sublatos esse Lupercales ludos qui mense Februario celebrabantur; Sergium vero Pontificem Sæculo VII. Processionem cum candelis addidisse. Quod si, ut nonnulli contendunt, festum illud antiquius est in multis Orientis Ecclesiis celebratum, Processio quoque illa Sergio est vetustior; cum tamen Processiones nullæ primis Sæculis apud Christianos essent, ut supra diximus; nihil hæc major aliqua antiquitas ad rem nostram facit.

20. Venio ergo ad alteram partem de pedum Pontificis Romani, manuum Episcoporum osculo, de Sacrarum vestium ornamentis, de exequiis mortuorum. Exequar tamen brevi; tum quod ex dictis facile, hæc quoque intelligi possunt, tum quod exercitationi nostræ fines arctandi sunt; addo etiam occupatam esse magnam horum partem, aliorum studio & labore. Nam quod pertinet ad deosculationem pedum Romani Pontificis, extat libellus de hoc argumento scriptus a Jo. Stephano Valentino Episcopo Vestano ubi (*De osculat. pedum Rom. Pont. cap.* 2.) Joannem Cuspinianum hæreticum hominem refellit, qui adorationem hanc pedum Romani Pontificis accepisse Christianos voluit a Gentilibus, quod hi idem Diocletiano præstiterint. Est autem ejus refutatio hujusmodi, ut dicat morem hunc communi omnium gentium consensione firmatum, a natura ipsa defendi, idest ejus instinctu præscribi. Et revera erga Reges suos id præstitisse Persas, Parthos, Orientales populos alios, in confesso est. Vidimus autem superius naturæ instinctum & legem, ex hac morum similitudine & communione maxime apparere. Quod si id Romanis displicuit, ut ex Seneca (*Lib.II.deBenef. c.*12.), & Ariano (*Lib. II. in Epict.*) colligimus, qui Cajum Caligulam ideo reprehenderunt; mirandum non est, gentem libertati assuetam, & quæ ad libertatem omni tempore, viribusque omnibus contendit, id quod subjectionis argumentum maximum erat, improbasse. Ceterum hoc natura ipsa instillare nobis videtur, ut cui nos esse subjectos volumus, aut debemus, hujus infimæ corporis parti, supremam admoveamus nostram, osculumque, amoris & benevolentiæ indicium, tribuamus. Hinc illa *ad pedes accedere, sternere se ad pedes, abjicere, projicere*, (*V. Cic. I. ad Attic. ep.*14. *&* 10. *VIII. ep.*9. *Pro Sext. n.* 11. *&c.*) *vestigia adorare* (*Vid. Comm. ad Isaj.* LX. 14.) *&c.*: quæ apud omnes Scriptores exstant; & ut de Ecclesiasticis Scriptoribus dicamus, Epiphanii ad Jo. Jerosolymitanum (*Inter Hieronymian. ep.* 51. *n.* 3.) obsecratio illa contra Origenianum dogma; *Quapropter obsecro te, dilectissime, & advolutus pedibus tuis precor, præsta mihi & tibi, ut salveris*: Orientalium Episcoporum ad Symmachum Papam (*Ep.* 8. *Epistol. Symmach. tom.* 4. *Labb. ed. Paris. col.* 1307.) *Sancta adoramus tua vestigia*. His similia alia multa quæ Jacobus Gothofredus (*Ad L. Un. C. Th. De Præfect. Sacr. Cubic.*) adnotavit, videri apud ipsum possunt, apud Salmasium (*Ad hist. Aug.*) &c. Possumus etiam aliunde ritus hujus originem arcessere ab Hebræis. Nam id eos facere solitos intelligere possumus exemplo Mariæ Magdalenæ de quo Christus (*Luc. VI.* 45.) *Hæc autem ex quo intravit, non cessavit osculari pedes meos*. Id enim fecisse videtur, quod Magistris discipuli, seu Dominis servi facere apud Hebræos con-

sue-

fueverant. Verum non in hoc mihi laborandum est, quod non antiquissimi temporis ritum esse, passim consentiunt. Platina hunc ritum a Constantino Papa, idest Sæculo VIII. inductum tradit; alii a Gregorio VII., cujus est decretum illud (*Dictat. can.* 9.) *Quod solius Papæ pedes omnes Principes deosculantur*; alii aliunde, sed multo recentiori ætate. Id ergo, non modo Cuspiniano ceterisque hominibus heterodoxis, præsertim vero Martino Kempio, cujus est in libro *de Osculis*, integra Dissertatio (*Dissert.* X.) *De osculis pedum Pontificis Romani*, sed Vergilio quoque Catholico Scriptori, scribenti (*Lib. IV. de invent. rer. c.* 15.) de pedum osculo; *Is honos hodie Romano Pontifici fit, qui adeuntes se ad sacra pedum oscula admittit, ceteri vero Antistites dexteram manum aversam adeuntibus religiose osculandam porrigunt; quod vel ab Ethnicis sumptum constat*. Adeas etiam qui de hoc argumento scripsere, idest præter Josephum Stephanum Valentinum, M. Antonium Mazzaronium (*De trib. coron. & de oscul. SS. ped.*), Christianum Lupum (*Ad can.* 9. *Dict. Gregor.*) &c.

21. De manuum osculi origine idem videbatur Polydorus sentire. Sed quem Plinii locum allegat (*L. XI. c.* 45. *n.* 103.) is solvere adversus ipsum quæstionem hanc videtur. Ait enim Plinius; *Inest & aliis partibus quædam Religio* (dixerant enim; *Hominis genibus quædam Religio inest, observatione gentium*: *hæc supplices attingunt, ad hæc manus tendunt, adorant, fortassis, quia inest iis vitalitas*, quod ex Homero confirmatur (*Il. I. v.* 501) cujus locum hic recitat Harduinus) *sicut dextra osculis aversa appetitur, in fide porrigitur* &c. Nam innuit, hoc ipsum natura deberi. Argumentum etiam recurrit sæpius adhibitum de communi apud gentes usu, ut se illis inferiores, obsequentes ostendant. De Ægyptiis testis est Apulejus (*Lib. II. Asin. aur.*) de Ægyptio vaticinatore loquens: de Persis apud Xenophontem Cyrus (*Lib. VIII. Pæd. c.* 7. *p.* 550.) qui moriens exosculandam dexteram suis porrigit: de Græcis Homericus ille Eumæus exosculans (*Odyss. XVI. v.* 15.) manus Telemachi eri sui. De Romanis Tacitus, apud quem (*Lib. I. Hist. n.* 45.) renunciato Othone Imperatore, describuntur *ruere cuncti in castra . . . exosculari Othonis manum*. Servos maxime Dominorum manibus dedisse osculum, vel potentioribus alios, Plutarchus (*Plutarch. in Caton.*), Arianus (*In Epictet. II.* 19.), Seneca (*Epist.* 47.), Lucanus (*Lib. II. Pharf. v.* 113.) &c. significant. Hinc ut ceteris blandiretur Candidatus apud Senecam (*Ep.* 119.) *eorum manus osculis conterit quibus designatus contingendam manum negaturus est*. De statuis Deorum Lucretius (*Lib. I. v.* 317.).

. . . . . . tum portas propter, aena
Signa manus dextras ostendunt attenuari
Sæpe salutantum tactu, præterque meantum:

quod Turnebus (*Adv. l.* 18. *c.* 6. *& l.* 25. *c.* 1.) interpretatur de Deorum simulacris constitutis in urbium portis, quæ qui urbes ingrederentur aut egrederentur, ritu quodam Religionis, tacta dextera, manuque ori suo admota, salutare solerent; Cruchius tamen de osculis explicat. Sed illud quoque de tactu dexteræ manus (quod certissimis testibus olim factum probare possemus) ostendit populorum persuasionem, Religionis aliquid manui inesse. Est tamen aliud quod in deosculandis Episcoporum manibus spectemus; spiritalem scilicet illorum potestatem, præsertim cum manu dextera benedicere populis soleant: est enim manus, potentiæ (cum manus maxime ad operandum adhibeamus) symbolum quod & monumenta vetera in quibus manus expressa cernitur (*Vid. Thomas. de donat.*) & vetera adagia (*Del Rio Ad. V. T.* 1. 1. *Ad.* 102.) probant. Non ergo aliunde, nisi a natura ipsa, vel etiam a mysteriis rerum, quæ in divinorum librorum effatis continentur, ritum hunc arcessere debemus; nisi etiam placeat ad Hebræorum mores referre.

22. Ab his postremis maxime repetendum est, quæ de Sacerdotum & Episcoporum ornamentis antiqui usus habemus; quæ tamen pauca sunt. De his vero tam multi scripsere, ut supervacuus videri possit labor omnis noster; & multa etiam quæ diximus, si fusius de his ageremus, repetenda essent. Transimus ad exequias & mortuorum funera, quæ ad idem caput revocavimus quæ superiora. Hic maxime Marangonius (*Cap.* 30.) sententiam suam valere debere putat de Ethnicorum ritibus ab Ecclesia usurpatis; qui scilicet procul aberant a superstitione. Sed ipsemet primo fatetur; quod pertinet ad condienda aromatibus corpora, ad luctum etiam productum ad plures dies, Hebræorum in moribus fuisse. Redit ergo res tota illuc, ut nos pariter, quemadmodum Ethnici, faces, & cereos in fidelium exequiis ab antiquissimo tempore accendamus. Verum nihil

nihil minus proposito Scriptoris illius juvat. Ritus enim istius origines plures assignari possunt, ut Ethnicis minime iste debeatur. Diximus supra (*Num.* 4.) in lætitiæ argumentum, ut hoc faciamus, admoneri a natura: quæ etiam causa fuit, ut in Martyrum natalitiis aliisque diebus festis idem faceremus. Atque hinc nimirum Hieronymus (*Contr. Vigilant. n.* 8.) Vigilantium refellens, *Per totas Orientis Ecclesias, quando legendum est Evangelium accenduntur luminaria jam Sole rutilante, non utique ad fugandas tenebras, sed ad signum lætitiæ demonstrandum*. Ex quo loco Bellarminus (*Lib. II. de cult. SS. c.* 3. *&* 4.), & Baronius (*Ad c.* 58. *n.* 72.) alia quædam verba quæ eodem ferme loco habet, quibus lumina medio die accensa in Martyrum honorem improbare videtur, explicant: cui explicationi addere fortasse aliam posses, de luminarium nimia copia, qua Gentiles imitari Christianos vir aliquis imperitus suspicari posset; de quibus Gentilibus & eorum Idolis Baruch (*Cap. VI. v.* 1.) *lucernæ accendunt, & quidem multas*. Hæc de lætitiæ indicatione causa esse potuit, cur etiam in Fidelium defunctorum exequiis luminaria accenderentur. Hoc enim maxime curabant Majores nostri, ut mortis metum eximerent Christianis, & ob immortalitatis spem, mortem optandam potius, quam abhorrendam aversandamque docerent. Hinc testimoniorum thema Cypriano (*Lib. II. Testimon. cap.* 58.), *Neminem contristari morte debere, cum sit in vivendo labor & periculum, in moriendo pax, & resurgendi securitas*. Sed maxime hoc argumentum versat in libro *de Mortalitate*, ubi etiam testatur, se contestatum assidue, & publice prædicasse; *fratres nostros non esse lugendos, accersitione Dominica de seculo liberatos; cum sciamus*, inquit, *non eos amitti sed præmitti, recedentes præcedere, ut proficiscentes, ut navigantes solent, desiderari eos debere, non plangi, nec accipiendas esse hic atras vestes, quando illi ibi indumenta alba jam sumpserint, occasionem dandam non esse Gentilibus, ut nos merito ac jure reprehendant, quod quos vivere apud Deum dicimus, ut extinctos & perditos lugeamus*: atque in hanc rem affert Pauli illud (*I. Thess. IV.*); *nolumus vos ignorare de dormientibus, ut non contristemini, sicut & ceteri qui spem non habent*: Extat etiam Nysseni elegans illa oratio (*Tom.* 3. *pag.* 617.) qua docet, non esse dolendum ob eorum obitum qui in fide dormierunt. Atque hinc nimirum, quod viri eruditi observarunt (*Vid. Rigalt. ad ep.* 3. *Cypr. Baluz. ad ep.* 66.); mortis nomen quantum poterant evitabant Christiani ob spem resurrectionis, & sempiternæ vitæ. Itaque pro mortuo, dicebant *præmissum*, & pro morte *obitum*, *excessum*, *dormitionem*, *& assumptionem*. Ob id ergo ut lætandum de morte esse fidelium demonstremus, cerei accenduntur, atque accendebantur olim in exequiis: quod loca probant veterum scriptorum a Marangonio producta; quibus addi potest Hieronymus, in funere Paullæ, inducens Pontifices, *lampadas, cereosque* præferentes (*Epist.* 108. *n.* 29.). Ut enim egregie Chrysostomus (*Homil. IV. in ep. ad Hebr.*), vetans ipse quoque, lugere nos qui e vita discessere; *dic mihi quid sibi volunt claræ lampades? Annon eos tamquam athletas deducimus?* quibus verbis spectat ille ad honores, quibus summo cum gaudio a suis publicorum certaminum victores excipiebantur; de quibus Petrus Faber (*Agonist. lib.* 2.).

23. Altera erat causa, cur in Fidelium exequiis Christiani lumina adhiberent; idest effata quædam Scripturarum, quæ cum in animo insculpta haberent, ad hæc Christianos ritus conformabant. Indicat hoc Chrysostomus, subdens superius relatis verbis; *Unde & Virgines illæ Evangelicæ semper habent accensas lampades suas: & ad Apostolos dicitur; Sint lumbi vestri præcincti, & lucernæ ardentes in manibus vestris: & de Jo. Baptista; ille erat lucerna ardens, & lucens; ut sub typo hominis corporalis, illa lex ostendatur, de qua in Psalterio legimus, lucerna pedibus meis verbum tuum, Domine, & lumen semitis meis*. Adde aliud, quod Fideles *filii lucis* in scripturis appellentur (ut adnotavit etiam Bellarminus (*Lib. II. de Purgat. cap.* 19.), & Christum secuti, qui est *lux vera, quæ illuminat omnem hominem*, in luce ambulaverint, ita ut eos tenebræ non comprehendisse credantur. Atque hinc visum illud quod refertur in Actis S. Montani (*Ap. Ruinart. Act. fin.*), Zenoni objectum; *Ostensum est ei produci singulos quibus prodeuntibus lucernæ singulæ præferebantur: cujus autem lucerna non processerat, nec ipse procedebat: & cum processimus nos cum lucernis nostris, expergefactus est; &, ut nobis retulit lætati sumus, fidentes, nos cum Christo ambulare, qui est lucerna pedibus nostris*. Denique tertia causa, similis superioribus, & quam paulo ante attigimus; communis autem esse potuit Ethnicis, fides immortalitatis; *Neque enim*,

enim, ut bene Bellarminus arguit (*L. all. cap.* 12.) *cereos accenderemus, nisi animos vivere post mortem corporum significare vellemus*. Quo spectant etiam frequentissimæ, quæ in sepulchris veteribus inveniuntur, lucernæ fictiles. Quam causam ideo dixi Ethnicis quoque potuisse esse communem, ut inde ipsi etiam cereis uterentur in funeribus, quod vitam alio commodiori nomine appellare nesciebant quam lucis. Hinc Plato (*Lib. VI. de Legib.*), interitum ortumque hominum explicans, esse ait illos, καθάπερ λαμπάδα τὸν βίον παραδιδόντες ἄλλοις ἐξ ἄλλων: quod eleganter expressi Lucretius (*Lib. V. n.* 13).

Et quasi cursores vitai lampada tradunt

Atque inde illi in Promethei honorem, qui hominum vitæ parens habebatur, λαμπαδοφόρον ludi. Nihil ergo ritibus his nostris cum Gentilium ceremoniis. Nam quod præterea suffitus & thura adhiberentur (si usus hic olim fuit), quod condirentur corpora unguentis, honores denique quicumque solemnes illis haberentur, præter jam dicta, in causa fuisse videtur, spes resurrectionis ipsa, & corporis immortalitatis, in quod veluti domicilium suum anima esset aliquando reditura; ita ut in honore esset, sicuti regis alicujus etsi absentis domus, & tabernaculum ad quod victor est postea Imperator reversurus.

24. Diximus de ritibus quæ ad certas personas spectant, & ad fideles defunctos omnes: restant quæ ad mores pertinent. Sed cum recti integrique mores qui Christianis perscribuntur, ex naturæ ipsius legibus proficiscantur; iis non multum immorabimur. Dicemus solum de Christianorum jejuniis, & Quadragesima, quam a Gentilium lectisternis Wolphangus Lazius revocat, inepta ut mihi quidem videtur, deductione. Nam cum Quadragesima nostra, abstinentia a certis ciborum generibus & jejunio contineatur, Romanorum lectisternium convivium habebat ex victimis in templis deorum immolatis, ad quæ hospites vocabantur: immo, *promiscuo usu rerum omnium in propatulo posito, notos ignotosque passim advenas in hospitium ductos ferunt*; ut Livius loquitur (*Vid. Meurs. Potter. &c.*) lectisternium describens primo in urbe celebratum. Nec propterea sua habuisse jejunia Ethnicos, negamus. Nam testis est Herodotus, ubi Ægyptiorum mores describit (*Lib. II. n.* 40.), sacrificia eos peragere, *jejunio tamen*, inquit, *servato*. Livius, cum ostenta multa in Urbe essent visa; *eorum*, ait (*Lib.* 36. *cap.* 37.), *prodigiorum causa libros Sibyllinos ex S. C. Decemviri cum adiissent, renuntiarunt, jejunium instituendum Cereri esse, & id quinto quoque anno servandum*. Nota etiam sunt Isidi sacra jejunia, de quibus Apulejus (*Lib.* 2. *metam.*) narrat; Isidis gratia, *decem continuis illis diebus cibariam voluptatem coerceri*, præceptum sibi esse: nimirum, ut Festus explicat, *Denariæ erant, vel tricenariæ ceremoniæ, quibus sacra acturis decem continuis diebus vel triginta, certis quibusdam rebus carendum erat*. Sed quis bene sanus, aut Quadragesimam aut Christiana jejunia hanc nacta esse ab Ethnicorum jejuniis originem putet? Etenim generatim jejunium sumptum esse ex præcepto Divino, etsi peculiare tempus modusque jejunii sit in Ecclesiæ potestate, docet S. Thomas (2. 2. *qu.* 147. *art.* 3. *Vid. Bel. lib.* 2. *de bon. oper.*) & ceteri passim Theologi. Hinc ergo vera jejunii origo.

25. Quid vero regeras Chokiero, affirmanti corpus cædere ad avertendam libidinem & piæ afflictationis gratia, ad expianda peccata, fieri imitatione Lupercorum? nihil dici posse absurdius. Ut ea nobis veteres describunt (*Plutarch. in Cæs. pag.* 65.); nobiles juvenes frequentes & Magistratus nudi per urbem discurrunt, scuticis obvios per ludum & jocum cædentes; multæ quoque principes feminæ ex composito offerunt se illis, ac manus ferientibus, sicut in ludo litterario offerunt, creduntque id ad facile puerperium prægnantibus & infœcundis proficere ad conceptum: unde illud Ovidii ad nuptas (*Fast. II. v.* 25.).

Excipe fœcundæ patienter verbera dextræ
Jam Socer optati nomen habebit avi.

Confer cum iis, quæ Livius (*Lib. I. n.* 5.), Dionysius Hal. (*Lib. I. p.* 25.) Justinus (*Lib.* 43. 1. 6.) Plutarchus (*In QQ. Rom. & in Cæsar.*) Valerius Maximus (*Lib. II. II.* 9.) & ceteri uberius tradunt, illud quod pie a rigidioris vitæ Christianis fieri consuevit. Eritne, præter verbera, quod simile aliquid invenias: quæ quidem si ritum eumdem facerent, cujus origo quærenda est, in ludos quoque litterarios, sive in antiqua pistrina abire necesse erit; aut, quod parum pie Thuanus aliique fecerunt, a Gretsero (*Nomine Jo. Bapt. Galli*) castigati, erunt hi cum flagellantibus hæreticis permiscendi. Originem ergo si laudabilis usus hujus seu ritus (quoniam sic appellare illis placet) volumus, generatim ab illa corporis castiga-

stigatione, revocabimus, qua Apostolus in servitutem redigebat corpus suum; peculiaris vero ista castigatio, quoniam non horum temporum est, sed posteriorum, ab iis erit petenda qui de ea uberrime scripserunt. His solum addemus, naturæ etiam instinctum homines edocere, ut Deum sibi propitient, & commissorum peccatorum pœnas deprecentur, vindictam aliquam de corpore, quod veluti scelerum minister fuit, repetere oportere; quod quidem externarum etiam gentium exempla persuadent. Nam ex Jonæ libro (*Cap.*3.) constat, terribili illa futuri excidii denunciatione perculsos Ninivitas, *prædicasse jejunium*, ita ut homines, & jumenta, & boves, *& pecora non gustarent quicquam, nec pascerentur & aquam non biberent*. De facco quoque & cilicino amictu testimonia, & antiquissima sunt, & passim occurrunt in Hebræorum historia & Divinis libris. Quare etiam a moribus Hebræorum petere ista possemus. Nolim tamen, quod sæpius diximus de ritibus Christianis ab Hebræorum ritibus derivatis, videri quibusdam, non satis evertere opinionem quam refellimus, de falsa veterum Christianorum origine a ritibus Ethnicorum; nisi etiam hoc probetur, Judæos ipsos, quod nonnulli senserunt, ab Ethnicis non desumpsisse ritus suos. Atqui istud nos satis constare credimus, & Spenceri argumenta omnia a viris doctis, præsertim vero a Natali Alexandro (*In IV. æt. Dissert. III. prop.*3.), refutata. Quare inanis futurus esset noster omnis labor, si de hoc argumento diceremus. Omissis igitur istis concludimus, nullum esse ritum, cujus causa sive origo, multo melius & commodius repeti aliunde possit, quam ab Ethnicorum ritibus.

§. III.

26. Tertiam nunc partem eamque potissimam aggredimur disceptationis nostræ; spectata Patrum antiquissimorum doctrina, & veteri primis sæculis Ecclesiæ disciplina, nulli Christianæ ceremoniæ passim in Ecclesiis usitatæ & approbatæ, originem istam quam multi volunt, ab Ethnicis ritibus, posse assignari. Et profecto si quis sedulo oculos animumque advertat ad vetustissimos Christianorum mores & instituta, illud continuo videbit; fieri nequaquam potuisse, ut in sanctissimam Ecclesiam induceretur aliquid, quod non longissime a moribus & disciplina Ethnicorum abesset. Insidebat videlicet Majorum nostrorum animis tanta Gentilium rerum execratio, odium tantum; metus etiam, ne ullus unquam pestis veluti illius afflatu, labem aliquam contraheret, ut sicuti mortuum tangere, oculis quoque usurpare, sacris personis erat olim interdictum; ita etiam nefas putabatur aliquid vel leviter eorum attingere, qui Deo & Ecclesiæ mortuorum loco habebantur. Multa sunt, quæ planum id facere cuivis etiam minus oculato possunt. Nam primo quidem, nemo paullo eruditior ignorat, veteres Christianos Scriptores, objicientibus Paganis, nos nec templa habuisse, neque aras, neque imagines ullas, a thure etiam adolendo abstinuisse; palam assensos esse. Quod Origenes Celso narranti id de Christianis, Gentilibus aliis quoque, Clemens Alexandrinus, Athenagoras, Minutius Felix, Arnobius, Lactantius concessere. Loca eorum facile, si necesse esset, nec vulgo essent notiora, producere facile possemus. Quid ergo est? Nihilne ejusmodi Christianos habuisse dicimus? An vero habebant, causasque negandi unde unde expiscabantur? Sunt qui prius illud affirmare non verentur, & cum Tillemontio (*T.*2. *mon. Eccl. p.*504. 565.) pronunciare; ante annum circiter CCXXX. apud Christianos fuisse, non constare. Quod de imaginibus, Desiderius Heraldus, Petavius, Natalis Alexander, aliique asseverant. Si hoc existimes; quæro cur non habuerint quæ ad Dei cultum nunc maxime facere censentur, & facta sunt postea frequentissima? Nonne illa se statim ratio quærenti prodet; noluisse id facere eos, ne cum Ethnicorum institutis qui templa, aras, imagines maxime sculptas, omnibus in locis habebant, viderentur ulla ex parte convenire; ut agnoscerent omnes, se procul abesse a Paganorum moribus in veri Dei cultu, rebusque religiosis; ut omne recens conversis, rerum in speciem affinitate, periculum eriperent ad superstitiones redeundi? Egregia sunt in hanc Petavii verba (*Lib. XV. de Incar. c.* 13. *n.* 3.); *Cum plenis adhuc velis Gentilium superstitio ferretur; multa primis illis Ecclesiæ temporibus, vel non inutilia per sese, vel etiam commoda, supprimi omittique, satius visum est; dum periculum erat, ne offensionis aliquid traheret externa quorumdam rituum species, cum iis quæ ab Ethnicis celebrantur, similitudine ipsa congruens*. Ecquis igitur existimet, ritus interea Ethnicos adoptasse, & in sacro religiosoque cultu adhibuisse Ecclesiam?

27. Sed fac habuisse illos ista omnia, quæsita tamen ratione aliqua pernegasse. Id quidem mihi magis arridet; quod de templis uberrime probavit Medus, & ex eo Binghamus (*Origin. l. VIII. c. 1*); de aris ex ipso Eucharistiæ Sacrificio constare debet. De Imaginibus vero, cum Petavio ceterisque Theologis (*Lib. XV. de Incarn. c. 13.*) convenio, ex eorum per se genere esse, quæ ἀδιάφορα nominantur, hoc est ad salutem neutiquam necessaria, nec ad substantiam ipsam Religionis attinent, sed in potestate sunt Ecclesiæ, ut ea vel adhibeat, vel ablegat, pro eo atque satius esse decreverit; itaque usum & actualem venerationem non esse lege Dei præceptam, & ad disciplinam dumtaxat pertinere, quæ mutari potest, & subinde justis de causis, pro rerum & temporum conditione mutata est in Ecclesia: dogma esse solum, imaginum usum, Dei lege non esse vetitum, & utilem esse Christianis; earumdem cultum & venerationem recte permitti & approbari posse, nec habere aliquid cum Idololatria commune: unde confringere aut dehonestare imagines, nefas est, ubi est usus receptus, qui etiam absque veneratione stare potest. Quamquam hæc ego fateor, sentio tamen antiquissimis quoque temporibus, in plurimis Ecclesiis imaginum fuisse usum, & licet rariorem, sculptarum quoque imaginum: quem Edessena illa imago Christi atque hemorrhoissæ, quæ ab Eusebio (*Lib. VII. H. E. c. 18.*) aliisque refertur, probat. Iterum ergo quæro; cur se imagines habere nullas, templa quoque, atque aras, Gentilibus exprobrantibus nostri consentiebant? Novi Cardinalem Bona (*Lib. I. rer. liturg. c. 19. n. 2.*) id eos fecisse existimare, quod sacræ illorum ædes non ea essent magnificentia constructæ, qua Paganorum, quibusque putaverint, Divinam naturam concludi. Novi Petavium (*l. all.*) velle, aras eos negasse, quod temporarias eas haberent, non perpetuas: Natalem Alexandrum (*Diss. VI. in sæc. VIII.*) de imaginibus repugnasse Christianos, censere; quod procul de imaginibus suis Christiani abessent ab opinione Gentilium, qui existimabant consecratione & dedicatione, vel fieri substantiæ ipsarum commutationem (quæ erat rudiorum persuasio), vel divinitatis infusionem in Idola, quamdam alligationem, & substantialem præsentiam; in quo eruditiores conveniebant. Hæc quidem non ego improbo; immo video Patrum testimoniis comprobari. Est enim illud Minutii Felicis interrogantis (*Pag. 368. in Octav. ed. Paris. 1605.*) *Cum hominem latius maneam, intra unam ædiculam vim tantæ majestatis includam?* Item de Idolo (*Pag. 355.*): *Ecce funditur, fabricatur, scalpitur: nondum Deus est. Ecce plumbatur, construitur, erigitur; nec adhuc Deus est. Ecce ornatur, consecratur, oratur; tunc postremo Deus est*: Tertulliani pariter (*De coron. mil. cap. 10.*) *Arabiæ aliquid incendo, sed non eodem ritu, nec eodem habitu, nec eodem apparatu, quo agitur apud Idola*. Verum hæc omnia nequaquam video esse hujusmodi, ut contra affirmare vere non possent, se imagines habere, nec templis arisque destitui; atque ipsos quoque thus Deo adolere. Cur ergo ad illas quasi conquisitas interpretationes confugiebant, ut negarent? Magis etiam urget, quod in nominibus ludere quodammodo videbantur. Negabant se templa habere, quod sacras ædes suas templa non appellarent, sed Ecclesias: quæ quidem satis conquisita distinctio (quam apud Zenonem Veronensem (*Lib. I. Tract. V. n. 8.*) habemus, de Christiano & Gentili scribentem, quando in unum conveniat diversæ religionis diem; *quo tibi* (ait Christiano) *Ecclesia*; *illi* (Gentili) *adeunda sint templa*) mansit adhuc ætate Hieronymi; qui Julianum narrat (*Adv. Vigil.*) Basilicas seu Ecclesias Christianorum evertisse, *aut in templa convertisse*. Quin etiam *templi* nomen in appellandis Christianorum Ecclesiis, primum occurrere apud S. Ambrosium (*Epist. 20. n. 2.*) Gothofredus adnotavit (*Ad titul. de Pagan. C. Th.*), probantque Ballerinii (*Ad S. Zenon.*). Nam vetustius quod proferri solet S. Hilarii testimonium (*In Ps. 126. n. 3.*) bene inspicienti apparebit, de Salomonis templo eum ibi instituisse sermonem. Quid hæc tam exquisita cura, & in verbis labor significat? nonne ipsos veteres Christianos a sacris rebus suis similitudinem omnem Ethnicarum procul amovere voluisse? Et quisquam credat, in sanctioribus Religionis mysteriis tractandis, adsciscendis eorum ritibus, similes ac pene germanos apparere voluisse?

28. Est aliud, quod mihi quidem plurimum momenti in hanc causam afferre videtur; laborasse summopere veteres Ecclesiæ Magistros, ut docerent, quæcumque magna, quæcumque eximia, scituque digna, apud Ethnicorum sapientes occurrant, omnia ex Judæorum, qui Christianos præsignabant, deprompta esse libris. Sic enim S. Justinus loquitur (*Apoll. II. n. 13.*). *Quæcumque apud omnes recte dicta sunt, nostra Christianorum sunt*. Idem alibi (*Orat. paræn. num.*

num. 25. 28. *Vid. Apol. I. n.* 59.), quæ Plato, quæ Homerus, ideſt ſummi Ethnicorum Magiſtri, extulere; ea ex Moyſe accepiſſe, fuſe contendit. Hoc ceteri idem Patres multis verbis, & ſententiarum prolatis ſententiis, pugnant: & Theophilus ad Autolycum (*Lib. I num.* 14.), generatim Poetas Philoſophoſque Ethnicos omnes, Prophetarum quaſi expilatores fureſque traducit.

29. Atque hinc illa de Moyſis antiquitate ſupra Orpheum, Homerum, ceteroſque Paganorum ſapientes tam diligenter expoſita, accurateque ex temporum ſupputatione probata, & toties repetita oratio: quod Theophilus idem (*Lib. III. n.* 25.), Tatianus (*Adv. Græc. n.* 37.), aliique paſſim antiqui ſcriptores faciunt, atque ex veteribus ſua expromens Cæſarienſis Euſebius in opere, *Præparationis Evangelicæ*, ut ipſe vocat, huic rei integrum ferme librum (*Lib. X.*) impendit; in eum ſcilicet finem, quem alibi (*In proem. lib. XIII.*) ipſe aperit; ut conſtaret, Platonicam Philoſophiam, quæ aliis aliarum ſectarum præſtare omnibus putabatur, nihil eſſe aliud, quam Moyſis, & Sacrorum apud Hebræos oraculorum, puram putamque in Græcam linguam converſionem. Neque hoc illi ſolum, ſed ut Græcorum, ideſt Ethnicorum Sapientum auctoritatem elevarent, nihilque illis quod pretii alicuius eſſet, relinquerent, id (Euſebius præſertim) agunt, ut demonſtrent, præter dicendi elegantiam quamdam, ideſt verborum copiam, nihil dominatum habuiſſe; ſed barbaris, maxime Ægyptiis, qui cum Hebræis olim diverſati longo intervallo fuerant, eſſe ſuffuratos. Et palam quidem ipſos, & diſerte κλέπτας, ideſt fures vocat, furtique (*Euſeb. in proem. lib. XI. & XV. D. E.*) reos agit. Quid ergo dicamus? Qui nihil habere Ethnicos bonæ frugis, qui nihil extuliſſe per ſe laudandum probandumque arbitrabantur, ſed hujuſmodi omnia a veri Dei cultoribus, Hebræorum gente, deſumpſiſſe ſentiebant: qui præterea (nam hoc etiam ſcriptis ſuis demonſtrarunt) in Heroibus ipſis ſuis, Diiſque effingendis ornandiſque, expreſſiſſe Hebræorum Ducum facta hiſtoriaſque dicebant; hos ritus, hos ceremonias, a Gentilibus quos omni ope deprimebant, & deſpectui habebant, exiſtimabimus voluiſſe mutuari?

30. Atqui (quod tertio loco animadvertendum nobis eſſe videtur) ita illa ipſorum averſabantur omnia, ut eorum libros attingere vererentur, negligerent eorum ſtudia ac diſciplinas, haſque profiteri, ſi didiciſſent, poſtquam ad Eccleſiam venerant, recuſarent. Sunt hæc uberrime virorum doctorum explicata libris, Auctoris præſertim illius, qui Chriſtianos PP. a Platoniſmi criminatione defendit (*Defenſe des SS. Peres accuſez de Platoniſme*). Idem ex Origenis epiſtola illa conſtat quam ad Gregorium Neocæſarienſem ſcripſit, ut Eccleſiæ bono, tantam hanc ab Ethnicorum ſtudiis alienationem temperaret, ubi exemplo utitur Hebræorum qui ab Ægyptiis eorum hoſtibus aurea argenteaque vaſa avertere juſſi ſunt, quæ Deo poſtea, in Tabernaculi conſtructione conſecrarent. Nec vero damnanda & reprehendenda erat hujuſmodi diſciplina primis illis natæ Eccleſiæ quaſi incunabulis, quando ſuperſtitionibus calebant omnia, & Idolorum cultoribus, praviſque ceremoniis circumfundebantur undique Chriſtiani: immo inſtitutum hocce inductum puto exemplo Divini illius præcepti Hebræis dati, quo cum gentibus quæcumque illis ſocietas interdicebatur. Imperatum etiam iiſdem legimus de gentibus (*Deut. XII.* 30. *Vid. Levit. XVIII. &c.*) *Cave ne imiteris eas . . . & requiras ceremonias earum . . . non facias ſimiliter Deo tuo.*

31. Denique (ut inſtitutum ſermonem in quo longius provectus ſum, aliquando concludam), Veteres Patres, ſi quando in hanc rituum Chriſtianorum atque Ethnicorum ſimilitudinem incurrerunt, tantum abſuit, ut Ethnicorum etſi antiquiorum, Chriſtianos imitatores facerent, ut eo potius delapſi ſint, ad dicendum, Ethnicos, per quamdam quæ in dæmonibus ineſſet, futurorum Myſteriorum ex Prophetarum libris præſenſionem, accepiſſe a Chriſtianis. Atque ita S. Juſtinus de lavacro Chriſtianorum ſermone inſtituto (*Apol. I. num.* 62.) *Porro*, inquit, *hoc lavacrum Dæmones, cum per Prophetam prædicatum audiſſent, perfecerunt, ut qui templa eorum ingrediuntur, iiſque ſupplicaturi ſunt, & libamina ac nidores delaturi, ſe ipſos aquæ aſperſione luſtrarent.* Redeo igitur illo, ut dicam; ſpectata antiquorum Patrum primorum ſæculorum doctrina, & diſciplina Chriſtianorum, fieri omnino non potuiſſe, ut ceremoniam ullam ſacrumque ritum Chriſtiani, ſuperſtitione licet omni mundatum, de penu Ethnicorum depromerent, & in Eccleſiam transferrent.

AD PARTEM II.

SELECTARUM DISSERTATIONUM

MANTISSA

P. EMMANUELIS DE AZEVEDO S. J.

De Divini Officii nominibus, & definitione, antiquitate, & excellentia

DISSERTATIO II.

I. CErta publice Deum laudandi ratio, seu preces vocales singulis diebus a Clero recitandæ nomen Primo *Officii divini*, ab antiquis Patribus obtinuere; quod Ecclesiæ oratio debitum sit quoddam, atque officium, quod Deo persolvit preces suas illi dicando: *Oremus*, ait S. Hieronymus *in vita S. Pachomii*, *psallamus*, *reddamus Domino Officium*. Namque in divinis laudibus id omne continetur, quod nobis faciendum est erga Deum, atque adeo eas statis horis persolventes, debitum servitutis obsequium supremæ Majestati impendimus. Secundo: Divinum Officium dictum est *Cursus*, vel a cursu Solis, qui orationis horas dirigit, desumpto vocabulo, vel quia legendo, & cantando percurritur. Hanc appellationem illi indidere Gregorius Turonensis *lib. 1. de Glor. Martyr.* ajens: Opus se elaborasse *de cursibus Ecclesiasticis inscriptum*; Fortunatus in *vita S. Germani Parisiensis*, de quo habet: *Iter agens semper nudo capite cursum recitavit*. Circa medium autem Sæculi VII. *Romanus Cursus* commemoratur in *vita S. Alberti Abbatis*, & *S. Serenici*. Tertio: Divinum Officium nuncupatum est *Opus Dei in Regula S. Benedicti*: opus nimirum, quod cum sit pensum servitutis nostræ devota mentis attentione recitare debemus. Quarto: *Horarum Canonicarum* nomen fortitum est sive ex eo, quod majores nostri tempus, & horas, quibus Officium est persolvendum, Ecclesiasticis Canonibus definierint; sive quia Officium a Canonibus vel regulis, atque Legibus Ecclesiæ fuit præscriptum. Quinto: nomenclaturam subiit *Breviarii*, quod idem est, ac Summarium, & Compendium, vel quia sequioribus temporibus vetus Officium valde contractum fuit, præsertim apud Monachos; vel quod Orationum in eo contentarum collectio sit quædam omnium precum Epitome. Psalmos enim, selectissima quæque ex utroque Testamento, insigniorem SS. Patrum doctrinam, præcipua Sanctorum gesta, Hymnos, & Orationes complectitur. Cardin. Bona *lib. Divinæ psalmod. cap.* 20. addit: *Breviarium* dici, *quod in eo concisa, ac sine musicalibus notis ea omnia scripta sunt, quæ in Antiphonariis, aliisque libris choralibus magnis characteribus ad usum cantantium comprehenduntur*. Extra omnem tamen controversiæ aleam constitutum est, S. Benedictum Officium Divinum ad breviorem formam redegisse; antea siquidem totum Psalterium quotidie recitabatur; ipse vero ita rem composuit, ut semel tantum in hebdomada absolveretur. Nec diffitetur ipsemet Card. Bona *eodem loco constare* evidenter ex collatione hodierni Breviarii post S. Pium V. cum antiquioribus, hæc multo prolixiora fuisse. Appellatio autem *Breviarii* Romanum subinde indicavit, quod Franciscani Fratres in Papæ Sacello recitabant a Sixto V. adoptatum, atque a S. Pio V., & Clemente VIII., quanta potuere contentione, ut ab omnibus Ecclesiis servaretur, propositum. Sexto: Græcis Divinum Officium est *Canon Synaxis*, quod juxta Cassianum, ad psallendum colligantur in unum, & congregentur Religiosi: *Collecta* sensu mox exposito: *Agenda* quasi unum esset e gravioribus Ecclesiæ muneribus: *Missa* in Concilio Agathensi, quia eo absoluto, uti hodie nunc fit persoluto sacrificio, facultas abeundi dabatur.

II. Hinc

II. Hinc liquet, Officium Divinum, sive Breviarium, qua appellatione hodie designari solet, nihil aliud esse, quam *Preces quasdam vocales, & pias lectiones, quæ ex Scriptura sacra, Patrum homiliis, & Sanctorum historiis excerptæ, Festis diebus, aut horis congruentes ab Ecclesia institutæ sunt, ut quotidie stato tempore a Clero, virisque Religiosis recitentur, atque proferantur*. Quamvis itaque Breviarium oratio sit, eaque habeatur essentialis Religioni, cum Christi de orando præceptum omnibus Fidelibus datum latissime pateat; differt tamen a precibus cuique Fidelium mandatis; tum quod exigat, ut articulatim proferatur diebus, & horis ab Ecclesia statutis; tum etiam quia licet Fideles Dominicis, Festisque diebus sacris interesse debeant officiis, illis nequaquam ullibi injuncta est sacrorum officiorum, quibus adsunt, recitatio.

III. Cum igitur Officium Divinum proprie sit laudatio, quæ Deo præstatur, antiquitatem sibi vindicat, quæ ipsimet Divinæ æternitati coexistit. Deus enim, antequam quidquam faceret a principio, se solo gloriosissime beatus se ipsum jugiter. Laudat autem collaudabat. Patrem Filius, quia ipse est Verbum Patris, quo ille dicit omnia: laudat Filium Pater, quia Deus ex Deo est: laudat Spiritus Sanctus Patrem, & Filium, quia cum Patre, & Filio in summa, & mirabili regnat unitate; laudant Pater, & Filius Spiritum Sanctum, utpote qui ex utroque procedens, utriusque sit amor, & nexus. At cum tempus factum fuisset, has alterna modulatione laudes ingeminare cœperunt Seraphici Spiritus; *Sanctus, Sanctus, Sanctus Dominus Deus Sabaoth, plena est omnis terra gloria ejus*; quæ verba *Isaiæ cap. 6.* exponens S. Chrysostomus *homil.* 1. ait: *Exercitus Angelorum Deum celebrant in Cælis; in terris hominum Chori easdem Divinas laudes imitantur. Cælestium enim, & terrenorum communis quædam panegyris admirabili concentu constituitur, una gratiarum actio, unum gaudium, unus lætitiæ chorus*. Primus autem, qui in terris laudes Divinæ Majestati, tamquam debitæ servitutis tributum cecinit, is dubio procul Adamus; *Deus enim*, ajunt sacri Codices, *creavit primo homines, & sensu replevit cor eorum, ut nomen sanctificationis collaudarent, & magnalia enarrarent operum ejus;* adeoque Adamum edocuit cultum Divinum, quo suam benevolentiam recuperaret, quam per peccatum transgressionis amiserat. Adamus vero filios suos instituit, ut Deum sacrificiis venerarentur, precibusque invocarent: unde sensim precum, & peculiarium Divini cultus ceremoniarum formulæ sunt enatæ. Hinc Enoch, & Noemi sacrificia, Abrahami, Isaaci, & Jacobi preces: Moysis cantica in Dei honorem: Psalmi, & Hymni Davidis, qui testatur Deum a se in die septies laudari, ac præterea somno relicto sub mediam noctem; Danielis genuflexiones, totque Sanctorum veteris Testamenti exempla, qui Psalmis, & Canticis concinendis unice studebant.

IV. Verum quoniam iniqua quorumdam mentibus inolevit adversus Canonicas preces opinio, eas tertio, vel quarto sæculo post Christum natum cœpisse, propius res est attingenda. Ac quidem primi occurrunt Apostoli, quorum exempla evincunt sacram Psalmodiam ab ipsis Ecclesiæ incunabulis fuisse institutam; Sanctum enim Spiritum, dum orationi vacarent, hora tertia accepere: Paulus, & Silas media nocte Dominum in carcere laudabant: S. Petrus hora diei sexta in superiorem domus partem ad orandum ascendit: S. Johannes, & S. Petrus hora nona ad Templum ibant. Hic autem consulto supersedemus exscribendis Clementis Romani, & Dionysii Areopagitæ testimoniis, quorum ille in *constitutionibus Apostolicis*, hic vero in libro *de Ecclesiastica Hierarchia* luculentissime horarum, & precum distributionem assignant. Quamvis enim a Card. Bona proferantur, non equidem ignoramus, quam longe a primo sæculo hæc opera retrahant emunctæ naris viri, quibus fastidium ingerere nobis in animo neutiquam est constitutum. At ineunte altero sæculo prodeunt Lucianus Christianis exprobans, quod noctu ad canendos Hymnos vigilarent: Plinius Junior Trajano Imperatori scribens, Christianos ante lucem convenire, atque carmina in Jesu Christi, tamquam Dei, honorem concinere: S. Justinus testans in *Apologia* pro Christianis: *eorum unumquemque precibus finitis laudem, & gloriam rerum universarum Patri per nomen Filii, & Spiritus Sancti offerre*. Appetente autem tertio Sæculo Tertullianus, cum in *Apologetico adversus Gentes* dixisset: *Coimus in cœtum, & congregationem, ut ad Deum quasi manu facta precationibus ambiamus orantes, cogimur ad Divinarum Litterarum commemorationem*; Libro de *Jejuniis* horam tertiam, sextam, nonam, & vespertinam assignat, earumque rationem eleganter explanat; quin eas horas *Apostolicas* vocat,

vocat, quasi ab Apostolorum more originem traherent. Latinos tamen inter nemo planius, evolutiusque de iis horis disserit, quam S. Cyprianus de *Orat. Domin.* Ibi enim orandum esse docet hora *Tertia*, quod eadem Spiritus Sanctus in Apostolos sit illapsus: hora *Sexta*, quia hac ipsa S. Petrus Divinitus admonitus fuit, ut Gentiles salutis fineret esse participes, sive quod hora sexta Dominus noster Cruci affixus fuisset: hora autem *Nona*, quod eodem tempore Christus mortem obeundo, vitæ suæ, nostræque saluti coronidem imposuisset. Tres insuper designat horas S. Doctor, quibus fundendæ sunt preces: *Matutinam* ad celebrandam oratione ista Jesu Christi Resurrectionem: *Vespertinam*, quoniam cum Jesus Christus sit verus Sol & vera Lux animarum nostrarum, quando sub Solis occasum Divini luminis reditum ab eo petimus, postremum ipsius adventum postulamus, quo æternæ lucis participes efficiemur: *Nocturnam*, quod semper in Jesu Christi, id est, in vero lumine simus.

V. Latinis Scriptoribus concinunt Græci, quorum antesignanus Origenes *lib.* 1. *contra Celsum* tradit, primum caput criminationis adversus Christianos fuisse, quod clancularios conventus haberent, ad Agapem nimirum, & ad Synaxim, Origenis Præceptor Clemens Alexandrinus in *Stromatum* libris *Tertiæ*, *Sextæ*, & *Nonæ* meminit. Deinde subdit. *Jam vero triplicem horarum divisionem, quæ totidem sunt honoratæ precibus, sciunt, qui norunt, beatam Sanctarum mansionum Trinitatem*. Harum horarum meminere, quotquot deinde scripsere SS. Patres, in primis S. Athanasius lib. *de Virginitate*, sive *de meditatione*. *Sol oriens*, inquit, *videat Librum in manibus. Post Tertiam Synaxes conficies, quoniam ea hora defixum est lignum Crucis. Sexta hora absolves deprecationes cum Psalmis, ploratu, & supplicationibus, quoniam hac hora pependit Filius Dei in Cruce. Nona hora rursum in Hymnis, & glorificationibus eris, quoniam hac hora Dominus in Cruce pendens reddidit Spiritum. Duodecima hora majorem, & longiorem facies Synaxim. Media nocte excitaberis, & Hymnis celebrabis Dominum Deum tuum*.

VI. Ex iis autem convulsa facile eruitur opinatio eorum, qui ad tertium, vel quartum Sæculum Officii Divini institutionem amandant. Perspicuum enim est, ritum orandi aliquoties in die cum ipsa Religione, hominumque cœtibus incepisse, quamquam aliunde exploratum sit, Canonicas preces, ut hodie in usu sunt, non adeo antiquam, saltem aliqua ex parte originem habuisse. Primus Sanctus Benedictus in sua Regula *cap.* 6. jubet, quod Davidis sequatur exemplum, qui nocte ad orandum surgebat, atque septies per diem preces fundebat, ut Officium absolvatur Horis Matutini, Primæ, Tertiæ, Sextæ, Nonæ, Vesperarum, & Completorii, ut ait Propheta: *Septies in die laudem dixi tibi, qui septenarius sacratus numerus a nobis sic completur, si Matutini, Primæ, Tertiæ, Sextæ, Nonæ, Vesperæ, Completoriique tempore nostræ servitutis officia persolvamus, quia de Diurnis horis dixit: Septies in die laudem dixi tibi. Nam de nocturnis Vigiliis idem ipse Propheta ait: Media nocte surgebam ad confitendum tibi*. Scilicet, ut septenarium numerum compleret S. Benedictus, Completorium addidit. Namque jam ab ipsis Apostolorum temporibus nocturnas Vigilias, laudes Matutinas, Tertiam, Sextam, Nonam, & Vesperas in usu fuisse, superius citata evincunt testimonia. Turpi itaque errore lapsus est Polydorus, Virgilius *lib.* 6. *cap.* 2. ad Pelagium Secundum referens precis horariæ institutionem.

VII. Nec mirari subit, quod sacra Psalmorum modulatio æquales cum Angelis sortita sit natales, creverit sub Patriarchis, & nascente Ecclesia Apostolicorum virorum decretis fuerit stabilita. *Psalmodia*, inquit Antiochus Monachus *hom.* 105. *est opus incorporearum virtutum Deo administrantium, & indivulse consistentium, juxta illud: Laudate Dominum omnes Angeli ejus, laudate eum omnes virtutes ejus. Hoc autem opus competit, & hominibus: Omnis Spiritus laudet Dominum*. *Ad hoc enim*, ut observat S. Chrysostomus in *Psalm.* 26. *creatus est homo, ut laudet Deum. Nihil a nobis æque requirit Deus, ac laudes, & gratiarum actiones; propterea rationales nos fecit, & a brutis lingua discrevit, ut eum laudemus, & jugiter glorificemur. Propterea*, ajebat S. Cyrillus Hierosolymitanus *Catech.* 5. *traditam nobis hanc Seraphicam Theologiam, Sanctus, Sanctus, Sanctus, recitamus, ut in illa cælesti hymnodia cum supramundana militia communicemus, per hujusmodi hymnos nos sanctificantes*. Quam sublime igitur, & Divinum Hymnis, & Canticis

ticis spiritualibus quotidie exercere se ipsum, & Beatorum in terris felicitatem imitari, sicut scriptum est: *Beati, qui habitant in domo tua, Domine, in sæculorum sæcula laudabunt te*.

VIII. Væ itaque filiis perditionis, qui horarum Canonicarum recitationem ausi sunt nuperrimis hisce temporibus irridere, & calumniari; quasi ad honestam dumtaxat Religiosorum, alioquin otio, & inertia languentium occupationem fuerint excogitatæ. Otiosi non erant Apostoli, primævique Patres, omnes tamen summo studio hunc morem statis horis publice psallendi coluerunt, quin & ipsa ab incunabulis suis Ecclesia, quæ est *Columna, & firmamentum veritatis, nec maculam, nec rugam habet*, ad hanc nostram senescentem ætatem frequentat. Ecquid Sanctius Psalmodia, quæ maximas Dei laudes continet, nostræ Religionis arcana commemorat, contemplationem nutrit, gignit amorem, & quamdam in terris cælestis gloriæ fidelitatem repræsentat?

P. EMMANUELIS DE AZEVEDO S. J.

De variis Divini Officii Horis

DISSERTATIO III.

I. NUmerum horarum Canonicarum, sive Officii Divini jam abunde assignavimus, septenarium his vulgatissimis Glossæ versiculis conclusum:

> *Hæc sunt septenis propter quæ psallimus horis.*
> *Matutina ligat Christum, qui crimina purgat.*
> *Prima replet sputis, causam dat Tertia mortis.*
> *Sexta Cruci nectit. Latus ejus Nona bipertit.*
> *Vespera deponit. Tumulo Completa reponit.*

II. Ex his autem Tertia, Sexta, & Nona ab Apostolis sunt institutæ. Vespertina sequiori ævo, sed ante Tertulliani tempora: Matutina, & Nocturna ætatem S. Cypriani antevertere. Auctor *Constitutionum Apostolicarum*, qui saltem huic sæculo æqualis fuit, sex etiam horas commemorat *lib. 18. cap. 14. Preces vestras facite diluculo, Tertia, Sexta, Nona hora, Vespere, & in Galli cantu*. Sæculo quarto haud plures designat Canonicas jam laudatus S. Athanasius, quem sequuntur S. Ephrem Syrus sex tantum in serm. *de beatitudinibus* recensens horas; S. Hieronymus epist. 22. *ad Eustochium: Horam Tertiam, Sextam, Nonam, Diluculum quoque, & Vesperam, nemo est qui nesciat: noctibus bis tempore surgendum*. Et Joannes Cassianus, qui *lib. 2. & 3. de Institutis Cœnobiorum*, Tertiæ, Sextæ, & Nonæ, Vespertinarum, & Nocturnarum precationum, Matutinæ laudis, & primæ, quam alteram Matutinam vocat, solummodo meminit.

III. Equidem Cæsarius *Dialog. 4. interrog. 192.* septenarum horarum Canonicarum numerum asserere videtur, cum ait: *Peculiariter a sacro cœtu Christigeræ Ecclesiæ nostræ usurpatur septenaria beneficentia; septies enim in die laudavi te, ait David auctor carminum Divinorum*. Pari modo S. Chrysostomus *in Psalm. 118. ad versum: Septies in die laudem dixi tibi*, aiens: *Optimi quique viri quovis die stationem ad Deum septies faciunt*. Attamen neutiquam inde adstruunt Completorium sua ætate ceteris horis fuisse additum. Namque Oratio, quam illi commemorant, initio noctis ante somni dormitionem facienda, ad Completorii institutionem nequaquam est trahenda, quippe quæ vel de Vesperarum solemnitate, vel de aliqua privata oratione explicari debeat: ideoque valde incompletum erat hoc Completorium. Primus, uti superius innuimus, Completorii institutor fuit S. Benedictus: siquidem nullus Scriptor Ecclesiasticus Benedicto antiquior Completorii nomine usus fuit: nec apud quemquam Græcum, vel Latinum auctorem hujus Officii nomen reperitur.

Re-

Regula enim D. Augustini, Completorii mentionem faciens S. Doctoris ætate multo posterior est; idem judicium ferendum de Regula Monachorum S. Hieronymo attributa. Cassiodorius vero, qui primus in *Psalm.* 118. Completorium inter horas Canonicas retulit, Benedictina regula jam promulgata scripsit. Gravior est Bellarminum inter, & Bonam Cardinales disceptatio, num Completorium in *regulis* S. Basilii *fusius disputatis* reperiatur. Ast litem dirimit idem S. Doctor *Serm.* 1. *de Institutione Monachorum*; cum enim horas Canonicas recensens huic Davidis: *Septies in die Laudem dixi tibi*, correspondentes non inveniret, Meridianam Orationem bipartitur, ut septenarium assequatur numerum: *Tempora autem illa, quæ diximus neutiquam Septenarium orationis numerum conficiunt, ideo bipartita dividenda Meridiana oratio est, ita videlicet, ut pars una cibum præcedat, altera subsequatur;* ideſt Sextam in duas partes dividi jubet. Verum si Completorium addidisset, qui horam bipartiri opus fuisset?

IV. Silentio tamen prætereundum non est, morem orandi, canendique Psalmos horis, Tertia, Sexta, Nona non ubique in universum a Christianis fuisse observatum. S. enim Clemens Alexandrinus eum nonnullis dumtaxat tribuit. Cassianus quoque testatur Ægypti Solitarios horis Canonicis minime sese adstrinxisse, nulloque temporis discrimine totum diem psalmos recitasse; nullos apud eos ad orandum cœtus habitos, exceptis vespertinis, nocturnisque Officiis, præter Sabbathum, & Dominicam diem, quibus Hora Tertia ad Communionem conveniebant.

P. EMMANUELIS DE AZEVEDO S. J.

De signo, quo olim ad Divina Officia Clerici convocabantur

DISSERTATIO IV.

I. PRioribus Ecclesiæ sæculis conveniebant in unum Clerici ad recitanda Divina Officia, ideoque credibile est aliquod signum antecessisse, quo destinata hora cogerentur. Verum nihil difficilius, quam definire quale fuerit. Quocirca varias referemus sententias, & nostrum de iis interponemus judicium. Amalarius itaque *lib.* 4. *de Divin. Offic. cap.* 21. opinatur, Christianos, quando latitabant in Cryptis propter persecutores, lignorum sonitu fuisse congregatos. At nullum profert hujus rei antiquum monumentum; nec ipsa patitur ratio, ut Christiani tempore, quo abdita loca ad conveniendum studiosissime quærebant, lignorum strepitu proditi ad necem sibi inferendam Gentiles provocarent. Strabo in verisimiliorem incidit conjecturam, cum *cap.* 5. *de reb. Eccl.* scribit, Christianorum aliquos sola devotione impulsos ad statutas horas confluxisse; alios prænuntiationibus publicis invitatos: omnes vero in una sollemnitate futuras discere. Hæc tamen opinio, licet multum arrideat recentioribus, quod cum Plinius meminit cœtuum Christianorum, altum habeat de signo silentium, gravem subit difficultatem. Quis enim suum in animum induxerit nascentis Ecclesiæ temporibus Christianos vexatos acerbissimis persecutionibus, sæpe locum mutantes, eumque abditissimum, nec inventu facilem quærentes, ac propterea *latebrosam*, & *Lucifugam Nationem* dictos ab eodem Plinio solo Religionis studio convenire potuisse, & in uno Conventu alterius præmoneri? Baronius demum *ad ann.* 51. *n.* 12. ex Ignatii Martyris ad Polycarpum litteris conjicit, viros quosdam *Cursores* dictos fuisse electos, quorum munus esset Christianos privatim monere, quando, & quo loco convenire deberent. Sed ea Epistola non loquitur de Cursore, qui ad Divina Officia convocaret, verum de Legato, qui in Syriam ad Antiochenos erat mittendus: ait enim circa finem: *Saluto eum, qui designandus est, ut mittatur in Syriam*, quam prius *Divinus Cursor* expetebat (1). Abs re non erit ani-

(1) Vide Salam. in Bonæ Liturg. Libros *T. II. pag.* 127.

animadvertere hanc Epistolam, neutiquam videri eruditis Criticis genuinum S. Ignatii fœtum. Ceterum opinatio illa, quæ ex epistol. S. Hieronymi *ad Eustochium* contendit, præcones, quorum opera utebantur Christianæ Matronæ, cum Agapas largiri cupiebant, homines fuisse ad monendos Christianos loci, atque temporis, quo Conventus haberentur, destinatos, pari facilitate revincitur, qua profertur.

II. Verum pace per Constantinum Ecclesiæ reddita, publicis signis ad Conventus cœpere convocari Christiani. Testantur id acta S. Anastasii Martyris a Concilio Nicæno II. relata *act.* 4. e quibus memoriæ proditum est Clericos ligna sacra, idest tabulam ligneam *pulsantes obviam factos fuisse* eius reliquias afferentibus, qui mos ab omnibus Ecclesiis Orientalibus longo tempore usurpatus fuit, cum nonnisi serius Campanas receperint: immo nunc quoque Græci, & aliæ Nationes sub Turcarum imperio iisdem lignis utuntur. Monachi autem alii tubæ sonitu congregabantur; alii malleo utebantur, quo singulorum cellæ pulsabantur, cum aliqua Divini Officii pars erat recitanda. Hæc tradunt S. Pachomius *Regulæ suæ cap.* 3. Cassianus lib. 4. *Instit. cap.* 12. quibus non refragatur S. Hieronymus scribens *Epist.* 27. in Bethlemitico Monasterio hac voce *Alleluja*, convocatas Moniales ad Collectam, seu Officium Divinum. Variæ enim erant pro variis locis consuetudines.

III. Iis tandem signis successit Campanarum, & Nolarum usus, sed a quo primum inventæ, & cuius opera, vel auctoritate in Ecclesiam invectæ sint, omnino est incompertum. Polydorus Virgilius *lib. de Invent. rerum*, aliique campanarum usum sub Sabiniano Pontifice Maximo S. Gregorii successore percrebuisse autumant. Sed a quo Polydorus, Panviniusque id acceperint, nescimus, cum Anastasius in vita Sabiniani nihil de Campanis ab eo inventis dicat. Multi Angelum Roccham redarguunt, qui in *comment. de campanis cap.* 1. Regulæ Monachorum perperam S. Hieronymo tributæ falsa inscriptione deceptus, ut ajunt, existimavit, campanarum mentionem *cap.* 33. *&* 39. ejusdem *regulæ* ab eodem fieri. Quidam contra, præsertim Recentiores, asserunt S. Paulinum Nolæ Episcopum primum campanas in Ecclesiam introduxisse, Pontificem vero Sabinianum jussisse dumtaxat, ut imposterum illis esset utendum, sive ut Martinus Polonus ait, primum jussisse, ut iis signum ad horas Canonicas esset edendum. At allucinantur etiam hi; cum nemo veterum Patrum, qui res S. Paulini accuratissime sunt prosecuti, hanc memorabilem ejus inventionem laudet, vel attingat: quin ipsemet S. Paulinus *epist.* 12. *ad Severum* conditam a se Basilicam, & singulas ejus partes describens, nullam tamen Campanarum, sive turris Campanariæ mentionem facit; licet alia minora ædificia exacte commemoret. S. Paulini itaque sæculo, & aliquot sequentibus Campanæ, & Nolæ vocabula erant inaudita. Antiquior est coniectura Hieronymi Magii *cap.* 2. libelli *de Tintinnabulis*, opinantis Campanas tum Ecclesiarum turribus fuisse impositas, cum Ethnicorum Principum odia adversus Christianos jam satis refrixissent. In eamdem concedunt sententiam Cardinales Baronius, & Bona, candide profitentes ignorare se annum, quo id contigerit. Unde septimo, & octavo sæculis nomen Campanæ grandioribus impositum tintinnabulis apud omnes diffusum est. Utique constat, & campanas jamdudum in Occidentali Ecclesia receptas, ad Orientalem sæculo nono fuisse delatas, cum Ursus Particiacus Venetiarum Dux primus omnium dono misit duodecim Campanas Michaeli Imperatori, qui eas in turri ad S. Sophiam extructas collocavit. Sæculo autem octavo campana, Germanica voce *Clocca*, & Gallica *Cloche* dicta est, ita enim Gubertus ad Lullum Episcopum *ep.* 89. *Cloccam, qualem ad manum habui, tuæ Paternitati mittere curavimus*. Ceterum iuxta Strabonem *cap.* 5. *rer. Eccles. Campanæ a Campania, quæ est Italiæ Provincia, sunt nuncupatæ: Nolæ vero a Nola ejusdem Civitate Campaniæ, ubi eadem vasa primo sunt commentata*.

P. FRANC. XAVERII ZECH S. J.

De Campanis & Instrumentis musicis.

DISSERTATIO V.

§. I. UT in Ecclesiam convocetur populus ad Officia Divina, Campanis ex ære & stanno conflatis, & ex alta Turre suspensis utimur. Primi Christiani sævientibus Tyrannorum persecutionibus, publicum, & strepertum signum adhibere non poterant. Singuli debebant nominatim certis temporibus convocari: quod munus inter alia pertinebat ad Diaconos (1). Post redditam Ecclesiæ Pacem Christiani Campanam seu Æs Campanum (2) alio nomine Tintinnabulum (3), seu Nolam (4), quam Ethnici pridem adhibuerant ad usus profanos & sacros (5), usurpare cœperunt pro convocando populo ad Ecclesias. Sicut Turcæ non utuntur Campanis, sed populum stentorea Sacerdotis voce ex turri ad templum invitant: ita nec Græcis inter se habitantibus usum Campanarum permittunt, ne earum sono detur signum tumultus vel conspirationis, qui proin pulsu tabulæ ligneæ utuntur, quæ *Synandrum* a convocando populo dicitur; aut ferrea lamina ferreo malleolo percussa, quam vocant ἁγιοσίδηρον, id est *Sacrum ferrum* (6).

(*Ecclesia*) §. 2. Numerus & magnitudo Campanarum deberet respondere Dignitati Ecclesiæ (7), ut etiam hac in re primas ferat Ecclesia Cathedralis; hanc sequatur Parochialis.

(1) S. IGNATIUS M. ad Heronem Diaconum *Epist.* 13. scribit: *Synaxes, ne negligas: omnes nominatim inquire.*

(2) Desumpta vox creditur ex Campania Provincia Italiæ, non quidem quod ibi campanæ primum inventæ fuerint, cujus rei vestigium non invenitur, sed forte ibidem commodior modus suspendendi, & æquilibrandi Campanas in usum traductus est. Unde etiam apud Græcos auctores inferioris ævi inveniuntur voces, καμπανος, καμπανίζειν pro *statera ponderare*. Achmes *Oneirocrit.* c. 15. ζυλον τὸ λεγόμενον καμπανον. Plura exempla refert JOANN. MEURSIUS in Glossario Græco-barbaro. V. καμπανος.

(3) Vox desumpta a *Tinnitu*, qui est proprius metalli sonus.

(4) Nola dicitur ab Urbe hujus nominis in Campania, forte ob celebres artifices ibi habitantes. Utitur hac voce QUINTILIANUS Orat. Instit. Lib. 8. c. ult. ubi refert antiqui Oratoris ænigma *In cubiculo Nola*. Plerumque *Nola sumitur* pro Tintinnabulo minore, *Campana* pro majore. Hæc apud Germanos vocatur Glock: unde vox latino-barbara *Clocca*, quæ reperitur in CAROLI M. Capitular. III. ann. 789. c. 18. in Vita S. Anscharii 3. Februarii: S. Angilberti 18. Febr. S. Liobæ 28. Septembris, & aliis ejus ævi Scriptoribus. In eadem vita S. Angilberti inter alia supellectilia Monasterii Centulensis numerantur *Schillæ tres*, seu Nolæ & Tintinnabula minora, germanice *Schell*.

(5) Varia loca veterum Auctorum recenset ANGELUS ROCCHA de Campanis cap. 3. HIERONYMUS MAGIUS de Tintinnabulis cap. 3. seqq.

(6) Formam hujus instrumenti exhibet MAGIUS cap. 15. De pulsatis lignis sacris mentionem facit Concil. Nicæn. II. Act. 4. Serius enim in Oriente, quam in Occidente invaluerat Usus Campanarum.

(7) Vide Acta Synodalia Mediolan. part. 2. fol. 328. Magnitudine sua celebris est Campana Erfurtensis, Rothomagensis, & præ omnibus Nanckinensis in Sinis. Vid. KIRCHERUS China Illustrata p. 5. fol. 222. item Musurgiæ tom. 1. lib. 6. part. 4. c. 2. Observat THIERS de Superstit. p. 2. l. 1. c. 12. que les gens les plus grossiers sont ceux, qui aiment davantage les cloches & le son des Cloches . . . les Allemans & les Flamans en ont de grosses & en grand nombre & cela vient de leur peu de politesse &c. Editor libri Hollandus in additionibus ad finem

lis. Religiosis Mendicantibus, præter campanulas in Refectoriis, Capitulis & aliis Officinis, unicam permittit Campanam JOANNES XXII. (1). Consuetudo contraria non est universim extendenda; sed ad locum individuum, ubi viget, restringenda (2). INNOCENTIUS XI. autem universim concedit, ut Fratres Ordinis Prædicatorum in suis respective Conventibus, seu Domibus Regularibus sive Ecclesiis ubicumque locorum existentibus plures, & quotquot Magister Generalis ejusdem Ordinis pro tempore existens, sive eorum Prior Provincialis respective determinaverit, Campanas habere, & retinere, illasque ad excitandam populi devotionem pulsare, & pulsari facere libere & licite possint, & valeant. (3)

(*Benedictas adhibet*) §. 3. Ritus benedicendi & ad usus sacros destinandi Campanas, est antiquus (4). Caussæ ejus continentur in precibus sub eo recitari solitis (5): & recensentur a Concilio COLONIENSI (6): solent communiter comprehendi hoc carmine:

I. Laudo Deum verum:
II. Plebem voco:
III. Congrego Clerum:
IV. Defunctos ploro:
V. Nimbum fugo:
VI. Festaque honoro.

(*Ad laudandum Deum*,) §. 4. I. *Laudo Deum verum*. Frequenter solet signum Campana dari ad Deum adorandum, & preces fundendas. Ad Christum in Eucharistia adorandum, quando pervenitur ad Consecrationem in Sacrificio Missæ, non tantum præsentes in Templo per tintinnabulum minus, sed etiam per campanam majorem admonendos esse absentes, præcipit Concilium AQUENSE. (7) Idem fit, quando S. Viaticum portatur ad infirmos: & multis in locis quando quis in agonia constitutus morti est proximus. Signum Campanæ ad salutandam Virginem mane, meridie, & vespere, adscribi solet tum URBANO II., tum CALLIXTO III. Romanis Pontificibus ad implorandam Divinam opem contra Saracenos & Turcas, & precandam quietem illis, qui in Sacris expeditionibus occubuerunt. (8) Concessit BENEDICTUS XIII. certas Indulgentias iis, qui has preces genibus flexis recitarent. (9) Solet etiam in nostris Provinciis signum dari feriis quintis & sextis ad recolendam memoriam Agoniæ Christi in horto, & Mortis in Cruce.

(*Convocandam plebem*,) §. 5. II. *Plebem voco*. Campanæ ex altiore loco suspensæ in illis tantum Ecclesiis admittuntur, in quibus jus est convocandi Plebem ad Divina Officia. Unde in Oratoriis intra Monasteria Religiosorum constru-

---

finem adjectis dicit: tout le raisonnement de M. Thiers est si plat & si insipide qu'il ne vaut pas la peine qu'on s'y arrete.

(1) Extrav. un. de Offic. Custod. inter commun.

(2) BARBOSA Voto 102. n. 62. seqq.

(3) Const. *Exponi nobis*. 12. Febr. 1685. inter Innocentii XI. Bullas n. 137.

(4) Meminit Ordo Romanus, qui est liber antiquissimus. Ceremonia hæc voce impropria vocatur a nonnullis *Baptismus*, quia Campanæ aqua benedicta lavantur; Sancto Infirmorum Oleo & Chrismate unguntur, eisque nomina imponuntur plerumque a Sanctis, pro quorum Ecclesiis fieri curantur. Vid. ANDREAS DU SAUSSAY Panopl. Sacerdot. p. 2. l. 11. c. 6. art. 22. Hispani solent etiam assumere virum & mulierem tanquam Patrinos. In quibus ceremoniis nulla intervenit superstitio, quam cavendam monet supra allegatum Capitulare CAROLI M. *ut Cloccas non Baptizent*. Abusus aliquos etiam in nostra Germania olim irrepsisse facile mihi persuadeo: unde orta est nimium exaggerata querela statuum Imperii ad HADRIANUM VI. delata. Gravam. cap. 51. de Baptismo Campanarum.

(5) Vid. Pontificale Romanum de Benedict. Campan.

(6) Ann. 1536. part. 9. c. 14.

(7) Celebratum ann. 1585. apud HARDUIN. tom. 10. col. 1529.

(8) Forte de hoc ipso signo intelligitur, quando JOANNES IV. Misnensis Episcopus contulisse scribitur XX. dierum Indulgentiam iis, qui, quo tempore Campana, quæ *a precatione* nomen habet, pulsari solet, in Basilica Cathedrali coram Altari preces fuderint. XV. Kal. Novembr. 1428. SIGISMUNDUS CALLES Ser. Misnens. Episcop. fol. 287.

(9) Vid. Card. PETRA tom. 5. ad Const. 1. Callixti III.

ſtructis non permittitur Campana, (1) utpote quæ Orationis ſolum cauſa conſtructa fuerant, quando Religioſi nondum poterant in ſuis Eccleſiis Miſſas publicas dicere, aut Sacramenta adminiſtrare. (2) Ubi autem & poſtquam hæc permiſſa ſunt, reprehenduntur Epiſcopi, qui prohibent Religioſos habere Campanam. (3)

(*Congregandum Clerum*,) §. 6. III. *Congrego Clerum*. Notiſſimus eſt uſus Campanarum pro convocandis Canonicis ad Capitulum & Clericis ad Horas Canonicas cantandas. Monaci olim convocabantur aut tuba: (4) aut Malleo & lignorum colliſione: (5) aut per cantatum Alleluja: (6) aut etiam Tintinnabulo minore ſeu Nola. (7)

(*Preces pro Defunctis fundendas*,) §. 7. IV. *Defunctos ploro*. Silentium Campanarum eſt ſignum luctus: unde poſt mortem S. THOMÆ Cantuarienſis Archiepiſcopi anno fere integro ſonus Campanarum ſuſpenſus eſt, (8) quod præcipue fiebat ob Interdictum Eccleſiæ; hoc enim durante ſilent Campanæ; (9) uti & in triduo Hebdomadæ Sanctæ. (10) Quod autem in funeribus Chriſtianorum Campanæ ſonent, ratio eſt, quia hoc ſonitu monentur fideles ad orationem pro defunctis faciendam. Mentio alicubi (11) fit Campanarum manualium pro mortuis, ſicut etiam Tintinnabuli, quando Euchariſtia portatur ad infirmos.

(*Tempeſtates repellendas*,) §. 8. V. *Nimbum fugo*. Perſuadent ſibi aliqui ex Philoſophia, Campanarum ſono aerem ſcindi, & tempeſtatum injurias naturali effectu depelli. Alii confidunt in virtute Divina, quæ precibus Eccleſiæ in benedictione Campanarum imploratur. Forte uſus pulſandi Campanas urgente tempeſtate ideo invaluit, ut populus orandi gratia convocetur ad Templum, vel ſaltem ad preces domi fundendas admoneatur. (12) Nota eſt devota perſuaſio populi, qui a fulmine & grandine ſe tutum fore confidit, ubi auditur ſonus Campanulæ a S. BENNONE (13), & a S. WOLFGANGO benedictæ (12). Unde patet, Fideles longe abeſſe ab Ethnicis, qui ſuperſtitioſe credebant, ſpectra depelli pulſato Tintinnabulo. *Docendus eſt ergo populus ab exterioribus iſtis, ut ſignatis potius quam ſignis inhæreat ac intendat &c.* (15) Hiſtoriolas de ſagis ad ſonitum Campanæ a dæmone de-

(1) C. 10. de Privileg.

(2) C. 11. XVI. q. 1.

(3) C. nimis. 16. de Exceſſ. Prælat.

(4) PACHOMIUS in Regul. n. 2. CLIMACHUS Grad. 18.

(5) CÆSARIUS lib. 1. Hiſtor. c. 40. & lib. 6. c. 36. DE LA CERDA Adverſar. Sacror. c. 44. n. 22.

(6) Id fiebat in Monaſteriis Virginum a S. Paula erectis prout teſtatur S. HIERONYMUS Epiſt. 27. ad Euſtoch. c. 10.

(7) CÆSARIUS Lib. 4. Hiſt. c. 28. S. HIERONYM. in Regul. Monach. c. 33. *Nullum ex vobis dormientem reperiat Campanilis ſonitus*. Tale ſignum intelligit S. BENEDICTUS Regul. c. 43. Vid. ROSWEIDUS in Vitis Patrum, in Onomaſtico Verb. *ſignum percutere*.

(8) MATTH. PARIS ad ann. 1171.

(9) C. 11. de Pœnit. & Remiſſ. C. alma mater. 24. de ſent. Excom. in 6.

(10) GUILIEL. DURANDUS Rational. Divin. Offic. Lib. 6.

(11) Concilium MERTANENSE ann. 1300. c. 4.

(12) Tempeſtatem bellicam pulſu campanarum depulit S. LUPUS Archiepiſcopus Senonenſis, qui Clotarii copiis urbem Senonenſem obſidentibus, ſignum dedit ad convocandum populum Campana Eccleſiæ S. Stephani: & mox hoſtes perterrefacti aufugerunt. Acta SS. ad diem 1. Septembr. fol. 258. Aliqui inde miraculum eruunt: alii putant, quod eo tempore, ſcilicet ad initium Sæculi VII. Campanæ non fuerint valde uſitatæ: proin ſubitum terrorem incuſſerint hoſtibus.

(13) In loco prope Miſnam. Act. SS. 16. Junii in Comment. prævio fol. 149.

(14) Campanula S. WOLFGANGI ſuſpenſa eſt ex turri Templi Collegii Societatis JESU Ratisbonæ.

(15) Concilium COLON. ann. 1536. part. 9. c. 15.

destitutis & similibus eventibus credunt aliqui: (1) rejiciunt autem Sacri Canones cum plurimis Auctoribus (2). Reprehendi certe merentur, qui grandinem, & tonitrua passim adscribunt incantationibus hominum: *Mendacii reus est, qui opus divinum homini tribuit: nam per hoc inter duo mortifera maximaque mendacia constringitur, dum testificatur hominem facere posse quod solius DEI est posse; & DEUM non facere, quæ facit* (3).

(*Festa Sanctorum honoranda.*) §. 9. VI. *Festaque honoro*. Ad hunc finem in multis locis pulsantur Campanæ harmoniaco sonitu (4), vel ingenti & longo strepitu ad horas nocturnas æque, ac diurnas, majore plerumque molestia vicinorum, quam Dei Sanctorumve honore (5). Cavendum etiam summopere, ne quid superstitiosi interveniat (6). Moderatum tamen Campanarum concentum celebritati Festorum esse opportunum, docent innumeri miri eventus, ubi Campanæ sponte sua, vel potius nutu Divino sonum ediderunt (7). Similiter in signum gaudii & honoris fit ejusmodi pulsus, quando occurritur advenienti Pontifici, Episcopo, Imperatori, Regi aut Principi (8).

(*Eas pulsat Custos per Ostiarium.*) §. 10. Officium pulsandi Campanas Custodi competit (9). Cum autem Custos id facere per alios permittatur, Ostiariis hoc munus tribuitur, quibus dicit Pontifex: *Ostiarium decet percutere cymbalum & campanam;* & Archidiaconus tradit eis funem campanarum, quas pulsant (10).

(*Cantus*) §. 11. Postquam locuti sumus de Campanis, quæ sono suo populum ad Ecclesiam convocant: nonnulla dicenda videntur de Cantu & Instrumentis Musicis, quorum concentu populus in Ecclesia suaviter detinetur.

(*In Ecclesiis*) §. 12. Sanctissimam esse consue-

(1) GRILLANDUS de Sortilegiis quæst. 7. DELRIO Disquisit. Magic. L. 2. q. 16. & Lib. 6. c. 2. Sect. 3. q. 3. BINSFELD de Confess. malesicor. dub. 6. fol. 343. & Fabricatores *Mallei maleficarum*.

(2) Can. 12. XXVI. q. 5. PONZINIBTUS de Lamiis a n. 45: recentissime TARTAROTTUS, SCIPIO MAFFEI, & Auctor libellorum, qui inscribuntur: L'Histoire des Imaginations Extravagantes de M. Oufle.

(3) AGOBARDUS Episcop. Lugdun. in lib. contra insulsam vulgi opinionem de grandine & tonitruis, inter opera fol 138. &c. Acerbius vanam credulitatem Christianis exprobrat WIERIUS de præstigiis dæmonum. Item in Libro Apologetico.

(4) Ejusmodi machinas exhibet allegatus MAGIUS & ROCCHA. In Notis ad Magii c. 17. ponit SHCEERTIUS figuram machinæ, ubi campanæ triginta tres organi sonum reddunt.

(5) Unde ex BARBOSA cit. vot. 102. n. 88. concludit, prohiberi posse assiduum, & intempestivum Nolarum sonitum. Idem sentit ALCIATUS Parergon Juris Lib. 8. c. 11. Ad hoc efficiendum non opus esset miraculo, quale edidit S. ELIGIUS, dum mutam fecit campanam, ut nullum sonum ederet. SURIUS in Vita Lib. 2. c. 21. ad diem 1. Decembris. Laudanda tamen non est Civitas Burdigalensis, quæ ob rebellionem privata fuerat Campanis, ut narrat P. DANIEL Hist. Franc. sub Henrico II. ad ann. 1548. quando autem campanæ debuissent restitui, populus se opposuit, ne quis turbetur importuno earum sonitu. Dictionaire de Trevoux. V. Cloche.

(6) Non sine fastidio alicubi pridie cujusdam festi toto pomeridiano tempore audivi interpolatos Campanæ ictus, cum Incolis sit persuasum, dentium dolore per eum annum carituros, qui funem Campanæ eo die dentibus attraxerint.

(7) Fere in singulis tomis Hagiographorum Antvverpiensium occurrunt tales narrationes. Videantur eorum Indices Morales Verb. *Campana*.

(8) ERMENOLDUS Abbas Prufeningensis credebatur inter campanarum clangores obviam processurus HENRICO V. Imperatori, ex Civitate Ratisbonensi ad Monasterium invisenti. Negavit Abbas se id permissurum, cum HENRICUS esset excommunicatus. Acta Sanctorum ad diem 6. Januarii.

(9) C. 1. & 2. de Offic. Custod.

(10) Pontificale Romanum de Ordinat. Ostiarior.

suetudinem, qua ad Horas Canonicas & Missarum celebritates Cantus & Psalmodia in Ecclesiis adhibetur, a nemine in dubium vocari potest. Usum nascentis Ecclesiæ in Oriente & Occidente demonstrant plurima veterum Scriptorum monumenta (1). Unde Concilium TRIDENTINUM (2), inter Ecclesiasticas disciplinas, in quibus adolescentes in Seminariis erudiri cupit, etiam *Cantum* recenset, illum *planum* scilicet, qui ad excitandam Fidelium devotionem & attentionem, modesta psallentium gravitate prolatus, nomen *Cantus Ecclesiastici* dudum promeruit.

(*Vehementer mutatus est.*) §. 13. Quam diversam Musicæ rationem posterior ætas in Ecclesias introduxerit, norunt omnes: illi soli non satis videntur perpendere, qui in componendis hodiernis modulis sunt exercitatissimi; cum plerumque Cantus Ecclesiastici artem plane ignorent. Ab antiquis observatum esse, notat Cardinalis BONA (3) nunquam ab aliqua Gente mutatam fuisse Musicam, quin & ipsa in deterius mutata, ipsique mutantium mores in pejora delapsi sint. Apud antiquiores Græcos tota Musicæ scientia Deorum venerationi, adolescentumque institutioni impensa fuit (4): etiam apud Hebræos Instrumentorum Musicorum sonus & Cantus, non in theatris, sed in Templo audiebatur (5). Postmodum lascivire Musica in theatris didicit: ac demum theatralem lasciviam ad Sacra Mysteria sollemnius celebranda in Ecclesias transtulit. Tam vocum, quam Instrumentorum rationem habere oportet.

(*Non prohibetur figuratus cum debitis cautelis.*) §. 14. Cantum *figuratum & harmonicum* quod attinet, non ille quidem prohibetur, *quin interdum, diebus festis præcipue sive sollemnibus in Missis & Divinis Officiis aliquæ consonantiæ, quæ melodiam sapiunt, supra Cantum Ecclesiasticum simplicem proferantur: sic tamen, ut ipsius Cantus integritas illibata permaneat, & nihil ex hoc de bene morata Musica immutetur; maxime cum hujusmodi consonantiæ auditum demulceant, devotionem provocent, & psallentium Deo animos torpere non sinant* (6). Nimis tamen affectatæ & Theatrum redolentes modulationes, uti & fractæ mollesque Eunuchorum aut Feminarum voces, quibus devotio impeditur, verba sanctissima vel truncantur, vel inepta repetitione risui exponuntur, animusque ad profanas affectiones excitatur, merito ab Ecclesiis exulare jubentur. Jam sæculo duodecimo JOANNES *Salesberiensis*, Carnotensis Episcopus (7) conqueritur de abusu Musicæ, quæ *ipsum quoque cultum Religionis infestat*: dum Cantores *ante conspectum Domini in ipsis penetralibus Sanctuarii, lascivientis vocis luxu, quadam ostentatione sui, muliebribus modis, notularum articulorumque cæsuris, stupentes animulas emollire nituntur*. Unde Concilium TRIDENTINUM (8) jubet, ut Episcopi *ab Ecclesiis musicas eas, ubi sive organo, sive cantu lascivum aut impurum aliquid miscetur, arceant*. Quibus verbis non tam cantiones lascivas, quas utique nemo in templis decantare audebit, quam eos modulos aversatur Synodus, qui ad impuras cantilenas vulgo accommodantur (9).

(*Instrumenta musica*) §. 15. Instrumenta Musica omnes Veteris Testamenti libri memorant,

(1) Vid. BARONIUS ad Ann. Chr. 60. n. 24. & seqq. BELLARMIN. Tom. 4. Controv. de Bonis Operib. in particulari. Lib. 1. c. 16. SUAREZ tom. 2. de Relig. Tr. 4. Lib. 4. c. 7. P. MAGNOALDUS ZIEGELBAUR Hist. Rei Litter. Ord. S. Bened. part. 2. c. 3. sect. 6. & part. 4. c. 3. sect. 3. §. 5. BEVEREGIUS annot. ad Can. 15. Concil. Laodiceni pag. 194.

(2) Sess. 23. c. 18. de Reform.

(3) De Divin. Psalmod. c. 17. §. 3. n. 3.

(4) PLUTARCHUS Dialog. de Musica.

(5) CALMET Dissert. de Music. Hebræor.

(6) Extrav. un. inter Commun. de Vita & Honest. Cleric. NAVARRUS Enchirid. de Orat. c. 16.

(7) Lib. I. Policratici de Nugis Curialium, c. 6.

(8) Sess. 22. Decret. de Celebrat. Missæ.

(9) Sic Concil. CAMERACENS. ann. 1565. tit. 6. c. 4. *Ne modulatione lascivas cantiones imitentur*.

rant, quorum fonitu laudes DEO cantabantur; Spiritus malus a SAULE recedebat; Spiritus bonus ELISEUM replebat. Deum enim, quod *voces pie cantantium, & sones religiose organizantium benigne susciperet, & inter alia Divina obsequia, hæc quoque devote exhibita approbaret, tantorum Prophetarum tam sublimibus exemplis voluit indicare* (1). Præcipuum usum hac ætate in templis habet Organum: quo quidem nomine comprehenduntur omnia vasa musica (2): singulariter autem venit Instrumentum pneumaticum, quod aere follibus immisso animatur. Inventum creditur circa tempora JULIANI Imperatoris, cui adscribi solet Epigramma non inelegans *de Organo*. (3) Ejus usus in Galliam introductus est sub Rege PIPINO, cui CONSTANTINUS *Copronymus* dono miserat (4). Serius in Ecclesiis Occidentis, nunquam in Ecclesiis Orientis ejusmodi Instrumenta musica fuerunt adhibita. VITALIANUS quidem Pontifex scribitur (5) Cantum ordinasse, adhibitis ad consonantiam Organis: sed absque fundamento id scribitur. Certe in Pontificia Capella Romæ, usque ad præsentem diem nullus Organorum musicorum usus, sed sola vocum Musica, eaque gravis cum plano cantu admittitur. Alii post tempora demum S. THOMÆ Aquinatis id factum credunt sæculo XIII. (6); cum Sanctus hic Doctor dicat: *Instrumenta musica non assumit Ecclesia in divinas laudes, ne videatur Judaizare* (7). Verum S. Thomas loqui censendus est de Ecclesiis sibi notis In Italia: nam usum hunc jam prius viguisse in Anglia & Gallia, desumitur ex ÆLREDO *Rievallensi* in Anglia, & supra laudato PETRO *Cluniacensi* in Gallia, quorum uterque floruit & scripsit circa medium Sæculi XII. Immo ex documentis Sæculi X. colligitur, Organi usum jam illa ætate fuisse in quibusdam Angliæ Monasteriis (8).

(*Non improbantur*,) §. 16. Ut Laudes Divinæ his Instrumentis celebrentur, eleganti carmine hortatur Christianus Poeta Prudentius (9): Ne autem in templis ad Divina Officia celebranda adhibeantur, plurimi semper obstiterunt. Sæculo VIII. GUTBERCTUS Abbas, discipulus BEDÆ a LULLO Archiepiscopo Moguntino, S. BONIFACII successore, rogat sibi mitti *CITHARISTAM*, cum Citharam haberet, & artificem non haberet (10). Utique Abbas hic Citharæ usum non voluit adhibere ad celebritatem mensæ suæ, sed potius ad sollemnitatem Divini Officii in templo. Eodem autem Sæculo Concilium CLOVESHOVIENSE (11). Citharistas e Monasteriis ejici jubet. S. JUSTINUS (vel quisquis est Auctor quæstionum a Gentibus propositarum) multis laudibus extollit Cantum; Instrumenta autem Musica e templis sublata dicit (12), ea etiam ex ratione, ut Fideles magis recederent a Gentilium ac Judæorum ritibus: usus enim horum Instrumentorum malus non est; facile tamen in abusum degenerat, quod Sæculo XII. deplorabant, & nunc deplorant multi. Ex laudati ÆLREDI cultissima Oratione hæc pauca depromo (13): *Ad quid, rogo,*

(1) PETRUS *Cluniacensis* dictus *Venerabilis* tr. adversus Petrobrusian. §. ult. tom. 22. Biblioth. SS. PP. item in Biblioth. Cluniacensi col. 1229.

(2) S. ISIDORUS lib. 3. Origin.

(3) Refert illud PETRUS MARTINIUS *Morentinus* in Præfat. ad ejusdem Imperatoris opera.

(4) Annales Francorum sub nomine ADELMI ad ann. 757.

(5) PLATINA de Vitis Pontif. in vita Vitaliani.

(6) Sic sentit etiam BINGHAM. Orig. Eccl. vol. 3. l. 8. c. 7. §. 14.

(7) 2. 2. quæst. 91. art. 2.

(8) Vid. Histor. Litter. Ord. S. Bened. cit. part. 2. S. WICTERPUS jam sæculo VIII. organum pro temporum conditione satis elegans in nova Basilica B. Virginis Mariæ fieri procurasse scribitur ab aliquo, quod tamen ex quo fonte hauserit, ignorare se fatetur *Carol. Stengelius* Rer. August. p. 2. c. 5. n. 10.

(9) Adversus Judæos.

(10) Epistola hæc a *Serario* refertur inter Bonifacianas n. 89.

(11) Celebratum anno 747. Can. 20.

(12) Quæst. 107.

(13) Specul. Charit. l. 2. c. 23. in Bibl. SS. PP. tom. 23.

rego, *terribilis ille follium flatus* (1) *tonitrui potius fragorem, quam vocis exprimens suavitatem? ad quid illa vocis contractio & infractio? . . . & hæc ridiculosa diffolutio vocatur Religio; & ubi hæc frequentius agitantur, ibi DEO honorabilius serviri clamatur. Stans interea vulgus sonitum follium, crepitum cymbalorum, harmoniam fistularum, tremens attonitusque miratur &c.* Ad convivia veterum adhibebatur musica, ut animum a cibis averteret, & sua concinnitate calorem vini temperaret (2). Hodierna Musica in Divinis Officiis adhiberi videtur, ut animus fidelium a Divinis abstrahatur, & fervor pietatis concinnis modulis tepefiat.

(*Sed eorum abusus in templis.*) §. 17. Zelus multorum Episcoporum & Synodorum (3) remedium huic malo afferre conatus est: MARCELLUS II. Pontifex musica Instrumenta ab Ecclesiis removere constituerat: Patres Concilii Tridentini egerunt de molliore harmonia in templis interdicenda; Imperator tamen FERDINANDUS optavit, ne cantio, quam figuratam appellant, excluderetur, cum sæpe sensum pietatis excitet (4): unde Decretum moderari placuit ad formam quæ habetur *Sess. 22. in Decr. de observ. in celebr. Miss.* (5). Plurimis tamen in locis nihil effectum erat contra illos, *qui DEI chorum omni phonascorum syntagmate, vocum omnis generis discrimine, immo & tubarum clangore, cornutorum stridore, alioque strepitu vario, præclare gloriantur, implesse, ne quid prætermittere videantur, quod cantici verba obscuret, sensumque sepeliat & adobruat* (6). Novissime BENEDICTUS XIV. pro suo Disciplinæ Ecclesiasticæ studio, occasione Anni Sancti ad Episcopos per ditionem Ecclesiasticam constitutos, Epistolam Encyclicam dedit, profunda eruditione & documentis saluberrimis refertam pro Musica in templis rite ordinanda (7). Ex hac Epistola & aliis Ecclesiasticis Libris pauca documenta delibare lubet.

(*Documenta pro Musicæ usu in Ecclesiis.*) §. 18. I. Ubi retinetur Cantus planus & firmus, curandum est, ut *in Choro ad psallendum instituto, hymnis, & Canticis DEI nomen reverenter, distincte, devoteque laudetur* (8). *Nec prius psalmi versiculum una pars chori incipiat, quam ex altera præcedens psalmi versiculus finiatur* (9), ut fidelium animi ad devotionem & pietatem excitentur.

§. 19. II. Ubi Cantus figurati & musicorum Instrumentorum usus receptus est, maxime cavendum, ne ipsius Musicæ sonus, quid theatrale, aut impudicos amorum, bellorumve classicos modulos referens, in DEI laudibus decantandis imitetur (10).

§. 20. III. *Caveant Episcopi, ne dum in Chorum, musicorum modulos vocum omnis generis discrimine confusos admittunt, psalmorum & aliorum quæ cantari solent, verba obscurentur, ac simul strepitu incondito sensus sepeliatur: sic musicam, quæ organica dicitur,* re-

(1) Eo tempore non videntur organa fuisse satis temperata. In Hist. Litt. Ord. S. Bened. p. 2. pag. 341. sæculo X. refertur organum triginta follibus instructum, quos septuaginta viri agitabant.

(2) *Plutarch.* de Musica circa fin.

(3) Synod. *Cameracens.* 1565. tit. 6. c. 3. & 4. *Mechliniens.* 1570. tit. de Offic. & Cult. Div. c. 10. Item ann. 1607. tit. 12. c. 7. Conc. Rom. 1725. tit. 15. c. 6.

(4) *Pallavicin.* Hist. Conc. Trid. p. 3. l. 22. c. 5. n. 15.

(5) In Hist. Litt. Ord. S. Bened. part. 2. p. 345. Patres Concilii mentem mutasse dicuntur auditis suavissimis modulis Joannis Petri Aloysii Prænestini. Hujus Magistri Capellæ Vaticanæ modulis, mentem *Marcelli II.* mutatam fuisse refert *Benedictus XIV.* Bullar. tom. 3. Const. 3. §. 5. Missi scilicet fuerint Roma Tridentum, ut idem operarentur in Tridentinis Patribus, quod ante septennium effecerant in Marcello Pontifice. Credo, quod majorem efficaciam habuerit voluntas Imperatoris, quam ars Petri Aloysii.

(6) Verba hæc sunt *Wilhelmi Lindani* Panopl. Evang. p. 1. lib. 4. c. 78.

(7) Bullar. tom. 3. Const. 3.

(8) Conc. Trid. Sess. 24. c. 12. de Reform.

(9) Conc. Salmuriense ann. 1253. c. 1.

(10) Conc. Tolet. ann. 1566. act. 3. c. 11.

retineant, ut eorum quæ cantantur verba & intelligi possint, & potius pronuntiatione, quam curiosis modulis audientium animi divinis laudibus afficiantur (1).

§. 21. IV. *In Divinis laudibus, aut omnino in Ecclesiis, nec profana cantica, sonive, nec in Sacris canticis molles flexiones, voces magis gutture oppressæ, quam ore expressæ, aut denique lasciva ulla canendi ratio adhibeatur* (2). *Neque puellarum cantica in Ecclesiis exerceantur* (3).

§. 22. V. Inter Divina Officia, & quo tempore publicæ Fidelium venerationi in Ecclesiis Sacramentum Eucharistiæ expositum est, nulla alia carmina seu verba cantentur, nisi desumpta ex Breviario vel Missali Romano; vel quæ saltem a SS. Scriptura aut SS. Patribus desumpta sint (4).

§. 23. VI. Quæ in Missis ad doctrinam & eruditionem fidelium pertinent, ut Epistola, Evangelium, Symbolum, ita legantur aut canantur, ut præsentes distincte exaudire singula verba possint: quæ vero ad laudes pertinent, ut sunt Hymni, *Gloria in Excelsis*, *Sanctus*: in his musica locum habeat, non tamen choreis potius, quam choro congruens: sed gravis, ac movens pios affectus: quæ vero ad preces referuntur, ea sive legantur, sive canantur, sic fiant, ut affectus deprecantis potius, quam exultantis lætitia demonstretur (5).

§. 24. VII. Indecens est, ut in sollemnibus Officiis ob cantorum aut organorum prolixos concentus, omittantur, aut neque a Choro, neque a Sacerdote alta voce dicantur ea, quæ sunt præcipua: cujus generis sunt Symbolum, Sanctus, Precatio Dominica, Agnus Dei (6).

§. 25. VIII. Ubi musicorum Instrumentorum usus permittitur, censuerunt illustres artis musicæ Magistri a BENEDICTO XIV. consulti, ea tantum instrumenta adhibenda esse, quæ inserviunt ad corroborandas, sustinendasque cantantium voces, uti præter organum est Barbiton tetrachordon majus & minus (*Violon, Violoncello*,) Monaulon pneumaticum (*fagot*), Lyræ tetrachordes (*Violini*), in quibus tamen non edantur modi adeo acuti, ut puerilem potius hilaritatem, quam gravem erga Sacra Mysteria venerationem, animorumque intentionem excitent: eliminata autem e Templis voluerunt Tympana, Cornua venatoria, Tubas, Tibias & Fistulas (Hautsbois, Flutes).

§. 26. IX. Dicta instrumenta ita adhibenda sunt, ut vis quædam verborum cantui adjiciatur, magisque audientium mentibus, eorum sensus infigatur, nequaquam autem voces cantantium opprimantur: neque ita continenter personent, ut solum per momenta aliqua interquiescant, quo liberum spatium præbeant audiendis harmonicis modulationibus, vocumque crispatarum vibrationibus (vulgo Triller).

§. 27. X. Tolerari etiam possunt Symphoniæ sine ullo cantu Divinis Officiis intermixtæ, dummodo graves sint, & earum prolixitate tædium non afferatur iis, qui vel inserviunt, vel adstant Missis (7).

§. 28. XI. Si in Hymnis, Psalmis & Canticis, suis vicibus organo canatur, omnes tamen eorum versiculi in Choro distincte pronuntientur (8).

§. 29. XII. In Missis Defunctorum, diebusque Adventus & Quadradgesimæ, Festis dumtaxat exceptis, Organa non pulsentur, nec aliud quodvis instrumentum adhibeatur. Dominica autem Adventus tertia dicta *Gaudete*, & Quadragesimæ quarta, nuncupata *Lætare* pulsari Organa permit-

(1) Idem loc. cit.
(2) Concil. Mediolan. I. 1565. part. 2. n. 51.
(3) Conc. Antisiodor. circa ann. 578. c. 9.
(4) *Alexander VII.* Const. *Piæ sollicitudinis* 36. ann. 1657. *Innocentius XII.* die 20. August. 1692. in Bullar. n. 88. tom. 7. Edit. Luxenburg.
(5) Conc. Camerac. ann. 1565. tit. 6. c. 3.
(6) Conc. Colon. 1536. part. 2. c. 12.
(7) *Suarez* loc. cit. c. 13. n. 17.
(8) Conc. Mediol. cit. loc.

mittuntur in Missa tantummodo Conventuali (1).

§. 30. Finem imponat CLEMENS *Alexandrinus* & ejus Commentator. CLEMENS quidem (2) vehementer invehitur in molles & enervatas harmonias: simulque in sensu tropologico explicat verba Psalmorum, quibus Deum laudare jubemur in Psalterio & tympano & tubis bene sonantibus. GENTIANUS HERVETUS autem in Commentario addit hæc verba: *Sed quid agas cum tales sint hodie mores, talia tempora, ut ea sint potius toleranda, quam tollenda, ne graviora accidant*.

P. EMMANUELIS DE AZEVEDO S. J.

De vetere recitandi Officii Divini ratione

DISSERTATIO VI.

I. MOrem, quo antiquitus Fideles Deo stantes orationes suas fundebant, aperte innuit Christus *Marc.* 2. *Cum stabitis ad orandum*. Ac quidem *Genes.* 18. Abrahamus orans, *stabat coram Domino:* post Templi vero ædificationem *stetit omnis populus* Deum precans, unde Levitarum vox: *Surgite, benedicite Dominum*. Salomon tamen: *Flexis genibus, & palmis in cælum extensis* ad exemplum Mosis; sicuti Esdras, Daniel, & Elias Deum invocabant. Ita, & in Lege nova Pharisæus Deum stans exorat; Sanctus etiam Paulus *positis genibus* illum *adoravit*. Quin Christus ipse in Olivarum horto Patrem vultu ad terram converso exorabat. Hinc primævi Christiani flexis genibus suas Deo preces rependebant: *Die* tamen *Dominico* excepto, inquit Tertullianus, *quo de geniculis adorare nefas ducimus*. Quapropter idem Tertullianus Christianorum imperterritam fortitudinem ex habitu inter orandum demonstrat: *Paratus est ad omne supplicium ipse habitus orantis Christiani*. Concinunt ei ceteri Patres, quos inter S. Hieronymus *ad Lætam* scribens ipsam hortatur, ut filiam suam recitandis noctu psalmis assuefaciat *stantem in acie quasi bellatricem Christi;* S. Joannes Climacus tradens *grad.* 14. *Si quis orat, Deo se assistere existimat, ut columna immobilis perstabit*. Rationem affert laudatus Tertullianus *de Orat. cap.* 12. nimirum, quod parum eos revereri videamur, quibus a nobis honor debetur, si coram illis sedeamus. Deo autem, & ipsi Angeli assurgunt. Quocirca priscis temporibus, & Clerici, & Monachi, & Laici nec sedentes, nec genibus flexis, sed stantes Officium peragebant. Cum itaque Cassianus refert, Monachos Officii tempore sedisse, eos designat, qui non canebant, canentem vero dumtaxat audiebant. Namque de Monachis Neocæsariensibus, qui psalmos simul decantabant, testatur S. Basilius *epist.* 63. eos a *contemplatione surgentes ad psalmodiam institui:* haud secus S. Chrysostomus *homil.* 14. *in Timoth.* de Monachis Syriæ: *Astant sacro choro, expansisque manibus concinunt hymnos*. Illi adstipulatur Theodemarus Monasterii Cassinatis Abbas *Epistola sua ad Theodoricum*, quam legesis apud Paulum diaconum; *sicut, & alia quæ a majoribus instituta servamus, nudato, exceptis infirmis, capite ad Officium stamus, flectimus cervicem, quoties gloria canitur:* Subinde Canonici baculis innixi ad Officium se contulere, quibus Chrodegangus *Reg. c.* 7. *Nisi cogente infirmitate, baculos in manibus non teneant*, mandat: Concilium autem

(5) *Benedictus XIII.* in Conc. Rom. tit. XV. c. 6.

(6) Lib. 2. Pædagogi. c. 4.

tem Aquiſgranenſe: *nec cum baculis in choro, exceptis debilibus, ſed religioſiſſime illic ſtandum eſt, & pſallendum*.

II. Presbyteri tamen circa Altare cum Epiſcopo ſedilia habebant longe ante tempora S. Hieronymi, qui *epiſt.* 85. *cap.* 5. refert Diaconos Romæ dumtaxat haud ita dudum cum Presbyteris, abſente Epiſcopo, aſſidere cœpiſſe: quod vetat Concilium Laodicenum. Unde elapſo ſæculo III. eminentiorem Presbyterorum loco ſibi in Eccleſia ſedem conſtituerunt Epiſcopi. Fatendum nihilominus receptum ſemper fuiſſe morem, ut nec Laici, nec Clerici Divini Officii tempore ſederent, niſi ad nocturnas Lectiones: immo vero neque Clericis podio inniti licuiſſe aſſerit Petrus Damianus *opuſc.* 39. niſi grandi valetudinis incommodo laboraſſent. Quæ autem ſequioribus temporibus advecta ſunt fulcimenta a Græcis, *ſtadia* a *ſtando* illi appellant, quod fere ſemper ſtantes in Eccleſia Officium perſolvant. Latini vero *Stallum* a *ſtando* dicunt, quod qui ea ratione ſedent, aliquo pacto ſtent. Verum Stalla, quæ ſæculo XIII. pro Clero ubique ſtabant, & obtinebant, nondum Monaſteria ſubierant. Demum in Concilio Baſileenſi *ſeſſ.* 21. Sedentes Clerici pſallere permittuntur, ad *Gloria Patri* ſurgere, & ad *Jeſu* nomen caput ſubmittere jubentur. Hic tamen mos magis acceptus eſt referendus conſuetudini, quæ primum in Galliis, dein alibi viguit, quam Baſileenſis Concilii auctoritati caſſæ, & futili, ſicut merito contendit Sedes Romana.

III. Cum igitur S. Joannes Damaſcenus hæreticorum numero accenſet eos, qui nonniſi ſtantes orabant, unde *Agnoclites* vocantur, neutiquam aſſertionem noſtram convellit, verum ipſos impetit, qui uti notat S. Cæſarius Arelatenſis *hom.* 34. Diacono *genua eſſe flectenda* monente, *velut columnæ erectæ ſtabant*. Pariter cum S. Optatus *lib.* 1. *cap.* 4. ait. *Populus in Eccleſia ſedendi non habet licentiam*, legitime quidem infertur, ex univerſa antiquitate Epiſcopum, atque Presbyteros in Eccleſia ſediſſe; nunquam vero populum; ſed hinc non evincitur Epiſcopum, & Presbyteros Divinum Officium decantantes Subſelliis fuiſſe uſos. Namque in vita *S. Victoris* Epiſcopi Cænomenenſis dicitur S. Martinus *dediſſe baculum, ſeu ſuſtentaculum, ſuper quod Sacerdotes fuſis orationibus ſuſtentarentur*. Sacerdotes inquam ægrotantes; *ipſum autem S. Martinum nemo unquam ſedere conſpexit*. Hinc facillime liquet, quam damnandus ſit hodiernus uſus de quo jam conquerebatur Balſamon: *De Latinis audio, quod non ſolum viri Laici, ſed & mulieres in ſanctum ſæpe ingrediuntur, & ſedent, præſentibus iis, qui ſacrificant*. Quidam vero contra veterem Canonem a Reginone relatum *lib.* 1. *cap.* 180. *uno genu ſolo tenus impreſſo orare præſumunt ſicut Judæi irridentes Dominum feciſſe leguntur*.

IV. Is autem antiquitus in orando vigebat ritus, ut ad Orientem converſi orarent Fideles: *Omnes quidem*, ait S. Baſilius *lib. de Spiritu Sancto cap.* 27. inter *orandum Orientem aſpicimus, pauci autem ſcimus, quod antiquam patriam inquirimus, paradiſum, quem plantaverat Deus*. Aliam ſuppeditat rationem Germanus Archiepiſcopus Conſtantinopolitanus in *Theorica rerum Eccleſiaſt.* ajens: *Orientem verſus precari traditum eſt ab Apoſtolis Sanctis, propterea quod ſpiritualis Sol juſtitiæ Chriſtus Deus noſter in terra apparuit in Orientis Solis ſenſibilibus partibus*. Demum S. Auguſtinus teſtis, & apologiſta hujus conſuetudinis ſic eam illuſtrat *lib.* 2. *de Serm. Domini in Monte cap.* 9. *Cum ad orationes ſtamus, ad Orientem convertimur, unde cælum ſurgit: non tamquam ibi ſit Deus, & quaſi ceteras Mundi partes deſeruerit, qui ubique præſens eſt, non locorum ſpatiis, ſed Majeſtate potentiæ; ſed ut admoneatur animus ad naturam excellentiorem ſe convertere, ideſt, ad Dominum*, cum *ipſum corpus ejus, quod eſt terrenum, ad corpus excellentius ideſt cæleſte convertitur* (1).

V. Porro tantus olim erat Chriſtianis ardor charitatis, ut quater noctu ſurgerent ad orationem, ſeu Divinum Officium recitandum: prima vigilia ad primum Nocturnum: ſecunda ad ſecundum: tertia ad tertium: quar-

(1) Vide Caſalium *de Veter. Sacr. Chriſt. ritib. cap.* 3. & Ballerinios *not.* 8. *in Ser. XXVII. al. XXVI. S. Leonis*.

quarta ad laudes. Quare primo & secundo sæculo nihil sollemnius erat Ethnicis, quam uti referunt Justinus, & coævi Scriptores, calumniis promiscui incestus, infanticidii, & idololatriæ Christianos exagitare. Hoc tamen exemplum nedum ab Apostolis acceperant Christiani, sed & ab antiquis Patribus: David *media nocte surgebat ad confitendum Domino*, Isaiæ *anima desiderabat Deum in nocte*: hinc *noctibus extollite manus vestras in sancta, & benedicite Dominum*. Quapropter S. Paulus, & Silas in vinculis detenti totam noctem orabant. Tertullianus *lib. 2. ad uxor.* eam monet: *cum per noctem exurgis oratum, . . . meminerint etiam per noctem adorandum Deum sibi esse*. S. Hieronymus *ad Eustochium* Virginem scribens ipsam edocet: *Noctibus bis, terque surgendum*, in Epistola vero *ad Sabinianum* testatur noctu totam Ecclesiam Hymnis, qui in Christi honorem decantantur, personare. Testis est alter locupletissimus S. Ambrosius ajens in *Psalm. 118. simul ad orandum noctu nobis surgendum esse*; quarum quidem vigiliarum Mediolani fieri solitarum S. Augustinus in *Psalm. 118.* expresse meminit; quocirca vel deceptus est, vel decipere nos voluit Auctor *serm. ad Fratres in Eremo* scribens, S. Monicam S. Ambrosio suasisse, ut nocturnas vigilias aboleret, cum ex eodem S. Augustino compertum sit Catholicos assidue Mediolani vigiliis Arianorum caussa adesse solitos fuisse: quin ex Paulino Presbytero constat hoc tempore vigilias in Ecclesia Mediolanensi celebrari cœpisse; atque ad Mediolanensis Ecclesiæ exemplum a ceteris Occidentis Ecclesiis servatas fuisse. Namque idem S. Paulinus *in vita S. Martini lib. 3.* testatum facit morem hunc in universa Ecclesia fuisse receptum:

Vigil ocius omnis
Turba ad consuetos psalmos, modulamina dulcia
Advolat, & Sancti solatia quærit in Hymnis,
Quæ pellant segnes vulgato corpore somnos.

VI. Ac quidem Constantinopoli S. Chrysostomus ex Palladio: *Fideles Laicos exhortabatur vigiliis nocturnis in Ecclesia insistere*; cum uti Sanctus Doctor ait *hom. 26. in Act. Ecclesia Dei mediis surgat noctibus*. In Africa vero ex Victore Vitensi *lib. 2. jam ob celebritatem Festivitatis Hymni nocturni per totam Ecclesiam, canente populo congregabant*.

VI. Morem tamen adeo sanctum veterum Christianorum Festis sollemnibus, atque Dominicis per noctem ad orandum conveniendi, cum Imperatorum Ethnicorum metu nocturnos Conventus extra Urbem, atque in cœmeteriis habere cogerentur, impudenti temeritate damnarunt Vigilantius, ideo *Dormitantius* a S. Hieronymo, qui eum confutat, dictus, Wicleff & recentiores Novatores, quibus nihil antiquius, quam teporem in Christianorum animos invehere. Polidorus Virgilius *lib. 6. c. 4.* temerario ausu pronunciat nocturna sacra semper fuisse damnata ob periculum impudicitiæ. Ast supinum illius errorem invicte refellunt frequentes pernoctationes, vulgataque pietas primorum Christi cultorum, quos etiam utriusque sexus in Ecclesia noctu simul, & una convenisse Sancti Patres commemorant. Equidem diu post pacem Ecclesiæ restitutam Laicis penitus interdictæ fuerunt Vigiliæ, quæ a Christianis ob necessitatem simul & pietatem fuerant institutæ. Verum nihil mirari subest, quod ubi Ecclesiæ tranquillitas allata fuit, hominum dissolutorum mores liberius luxuriati incommoda in vigilias sacras injecerint. Concilium Eleberitanum mulieribus eas frequentare vetuit, Altissiodorense postea omnibus Laicis: *Non licet . . . nec pervigilias in Festivitatibus Sanctorum facere*. In eamdem subinde concessere sententiam plures Episcopi, variaque Concilia Provincialia, quod nimirum refrigescente charitate plurimi, iique scelestissimi usus in vigilias irrepsissent. Enimvero fuisse alicujus Summi Pontificis decreto sublatas non liquet; & qui earum mentionem toties fecisset S. Ambrosius, si Bonifacii I. jussu exolevissent? Sola itaque Natalis Christi vigilia populis ad hæc tempora permittitur, quæ & Paschatis tempore diu viguit, uti colligitur ex præfatione, quæ hodiedum Sabbato in antecessum absolvi solet: *In hac potissimum nocte*. Ceteræ sollemnibus diebus fieri solitæ vigiliæ fuere antiquatæ, nihilque præter jejuniorum consuetudinem relictum. Unde cum hæc immutatio jam pridem, seu juxta quosdam Auctores sæculo sexto contigerit, recentiores sollemnitates, atque vel

ipsius

ipsius Corporis Christi festum nullas fortitæ sunt vigilias.

VII. Attamen Clerus noctis vigilias semper servavit; ita de se Gregorius Turonensis *lib.* 3. *hist. cap.* 6. memoriæ proditum voluit: *Nos media nocte surgentes ad reddendas Domino gratias, ingressi sumus explorare cursum.* Idem affirmat Fortunatus de S. Germano Parisiensi Episcopo: *Ad nocturnas preces . . . . Ecclesiam quacumque aeris intemperie frequentabat vigiliis indefessus.* Quin Ecclesia Parisiensis vigiliarum usum ad annum 1358. constanter retinuit. *Tunc* autem *Canonici* post *Completorium*, inquit Nangisii Continuator, *suas cantarunt celeriter matutinas, quas antea consueverant hora noctis mediæ, signis sollemniter pulsatis devotius perorare.* In Italia Ratherius Episcopus Veronensis Clericos suos hortabatur: *Omni nocte ad Nocturnos surgite:* Leo IV. *in hom. ad Parochos: Omni nocte ad nocturnas horas surgite, & cursum vestrum horis certis decantate.* Ceterum potissima Monachorum pars etiamnum Matutinum Officium noctu absolvit, & in pluribus Ordinariis Benedictinis præscriptum est, ut Matutinum media nocte æstivis Dominicis recitetur, quo Laudes Aurora exoriente peragi possint.

P. EMMANUELIS DE AZEVEDO S. J.

De priscis Christianorum Conventibus

DISSERTATIO VII.

I. Ex iis, quæ dissertatione superiori prælibavimus facile intelligitur, qui primævis temporibus fuerint Christianorum Conventus; Fidelium nempe in aliquem locum collectio ad orandum, seu Divinum Officium recitandum, & incruentum Sacrificium offerendum *Dominicis diebus*, inquit S. Justinus *apolog.* 2. *Christianorum cœtus celebrantur: prælegitur statim e Scripturis, quantum licet: post lectionem Episcopus exhortationem incipit, inde offerimus.* Namque tribus prioribus sæculis furente persecutionum rabie perraro, nisi Sacrificii caussa, habebantur; unde Auctor *Constitut. Apostolic.* ait *lib.* 8. *cap.* 34. *Quod si ad Ecclesiam prodire non licuerit propter infideles ... psallat sibi unusquisque, canat, oret, saltem duo simul, aut tres.* Olim itaque Christiani nedum nocturnas vigilias, uti exposuimus, sed etiam diurnas stationes servabant, quippe qui diebus jejuniorum tota nocte vigilarent, & die sequenti usque ad Nonam, in quadragesima autem usque ad Vesperas in eadem Ecclesia sine cibo, & potu perseverarent orantes, & psallentes. Unde apud Tertullianum *lib. de Jejuniis cap.* 10. *solvere stationem*, idem est, ac jejunium solvere. Hinc sequiori ævo S. Gregorius certas urbis Ecclesias stationibus assignavit, & diebus quoque sollemnioribus stationes fieri jussit usque ad Sextam. Verum hodiernis moribus sublatæ sunt, sola jejunii abstinentia permanente. Antiquitus tamen stationes a jejuniis neutiquam differebant: quamquam in illis multa præter jejunia fierent, cujusmodi sunt ad Ecclesiam convenire: in ea commorari usque ad horam statutam: preces fundere; contemplationi vacare; operibus pœnitentiæ corpus affligere; ac denique sumere Eucharistiam. Quando vero jejunium prorogabatur usque ad Vesperam, sicuti in Quadragesima, tum aliud erat jejunium, aliud statio, cum hæc hora Nona, jejunium ad Vesperam solveretur. In illis enim stationibus, quæ cum jejuniis conjunctæ erant, fas erat Fidelibus soluta statione, seu ad Nonam cibum sumere: Unde ea Tertullianus *eodem loci cap.* 13. *Semijejunia* vocat, ac si plenum jejunium ad solis occasum foret producendum.

II. Cum autem sævientibus Christiani nominis persecutoribus, quandoque nec Ecclesiam adire Fidelibus datum esset: hinc con-

flare

ſtare ex priſcis monumentis eos quotidie, ſtabilique ratione ad Eccleſiam oraturos iiſdem horis conveniſſe, nequaquam aſſerere audemus. Ait enim Auctor *Conſtitut. Apoſtolic. lib. 8. cap.* 34. *Quod ſi ad Eccleſiam prodire non licuerit propter infideles . . . . . pſallat ſibi* unuſquiſque, canat, oret, ſaltem duo ſimul, aut tres. Teſtantur Acta Apoſtolorum eos perſeveraſſe unanimiter in oratione: hora Tertia, Sexta, & Nona, tempus in fundendis Deo precibus impendiſſe: a S. Paulo Troade hominem concioni ſimul, & orationi adſtantem, qui e ſuperiori domus parte præceps fuerat datus, e morte eſſe excitatum. Quapropter ipſis Apoſtolorum temporibus noctu conveniendi ad orandum morem adſcribit Sanctus Auguſtinus *epiſt. 86. ad Caſulanum. Poſt peractum diem Sabbati noctis initio fuerunt congregati, quæ utique nox jam ad diem Dominicum, hoc eſt ad unum Sabbati pertinebat, & ita eadem nocte fracturus panem, ſicut frangitur in Sacramento Corporis Chriſti, produxit ſermonem uſque ad medium noctis, ut poſt Sacramenta celebrata rurſus uſque ad diluculum alloquens congregatos, quoniam multum feſtinabat, ut luceſcente proficiſceretur Dominico die.* Credibile quoque eſt in Eccleſia naſcente, ficuti & in Synagoga, varias precibus fuiſſe dicatas horas, unde tam frequens apud veteres Scriptores Eccleſiaſticos Mane, & Veſperi, Tertiæ, Sextæ, & Nonæ mentio. Verum ob ingruentes Tyrannorum perſecutiones noctu Divina Officia perſolvere cogebantur Chriſtiani. Hinc Tertullianus *lib. de fuga in perſecutione*: *Si colligere interdiu* non potes; habes noctem. Suffragatur Prudentius *Hymno de Sancto Laurentio*.

Hunc eſſe veſtris Orgiis
Moremque & artem proditum eſt,
Libent ut auro Antiſtites.
Argenteis ſcyphis ferunt
Fumare ſacrum ſanguinem,
Auroque nocturnis ſacris
Adſtare fixos cereos.

Quamobrem Plinius *lib. 10. epiſt. 97. ad Trajanum* ſcribebat: *Quod Chriſtiani ſoliti eſſent ſtato die ante lucem convenire, carmenque Chriſto quaſi Deo dicere ſecum invicem.* Hinc paſſim in primæva hiſtoria cœtus *antelucani*, & Chriſtianorum natio *latebroſa, & lucifuga*. Equidem Conſtitutiones Apoſtolicæ hortantur ad orandum Mane, & Veſpere, hora Tertia, Sexta, & Nona: verum id publice, an domi fieret, non liquet. Eadem tempora præſcribunt S. Baſilius, S. Hieronymus, Caſſianus, S. Benedictus, S. Cæſarius, aliique Regularum Auctores; ſed Monachis tantum, atque Religioſis Mulieribus. Cum vero S. Chryſoſtomus *in Pſalm.* 118. ait: *Optimi quique viri, ac pietate præditi ſtationem ad Deum ſepties faciunt*, de religioſiſſimis tantum Chriſtianis ſermonem habet. S. Cyprianus trium puerorum in fornace tribus diverſis temporibus orantium afferens exemplum, expreſſis verbis adnotat hunc juſtorum fuiſſe morem; aſt id publice a Clero ſingulis diebus ſervatum fuiſſe alto premit ſilentio.

III. Pace tandem Eccleſiæ reddita, certa hora rei Divinæ celebrationi fuit aſſignata; diverſa tamen pro dierum, temporumque diverſitate. Cum enim hiſce temporibus Presbyteri, & Clerici ob graves tantummodo Eccleſiæ neceſſitates ordinarentur, nulli proinde ad cantandas Deo laudes extra Sacrificii tempus fuere deſtinati; adeoque nec Fideles extra illud idem tempus Divino intererant Officio. Nec quidquam faceſſit negotii, quod refert Socrates *lib. 14. cap. 18.* de Eccleſia quadam Edeſſena S. Thomæ dicata; *in qua collectæ ſine intermiſſione celebrabantur*. Namque ea loquendi ratio vel quotidianos dumtaxat Conventus ad Sacrificium innuit, vel perpetuam pſalmodiam, officiumque Divinum nullo intervallo a Monachis celebratum, quo modo Conſtantinopoli Monachi Acœmetæ pſallere ſolebant, qui *non dormientes* appellati fuere, quod ſingulis horis cantus in Dei laudem proſequerentur; diſtributique in varias claſſes ſibi diu, noctuque invicem ſuccederent. Sed nullo modo evincit Canonicum officium a Clero in Eccleſia fuiſſe abſolutum. Teſtatur tamen Gregorius Turonenſis *lib. 10. Hiſt.* Injurium Epiſcopum ſæculo ſexto, Tertiam & Sextam in urbe Clero decantandas inſtituiſſe. Id ipſum Arelate factum tradit apud Cyprianum vita S. Cæſarii, *qui inſtituit, ut quotidie Tertiæ, Sextæ, & Nonæ opus in S. Stephani Baſilica Clerici cum hymnis cantarent.* Verum in Eccleſia Verodunenſi ſæculo ſeptimo

mo extranei Presbyteri illuc advocati Missam, vel Divina Officia celebrabant; acceptaque mercede domum revertebantur. In Altissiodorensi autem sæculo proxime sequenti Monachi ex Urbis, atque adjacentis agri Monasteriis adsciti singulis hebdomadis officium peragebant. Quare Sidonius Apollinaris ait *Epist. 17. Cultu peracto vigiliarum, quas alternante dulcedine Monachi, Clericique psalmicines concelebraverant, quisque in diversa successimus, præsto ad Tertiam profuturi cum Sacerdotibus ad res Divinas faciendas.*

IV. Romæ ex Amalario nulla Ecclesia ante nonum sæculum, præter S. Petri, officia recitabat; quod ita tamen non est intelligendum, ut ante id temporis officium quotidie Romæ non fuerit absolutum; cum S. Benedictus edicat in sua Regula: *Canticum unumquodque die suo ex Prophetis, sicut psallit Ecclesia Romana.* Præterea Pelagius Summus Pontifex Monachos Cassinates in Ecclesia Lateranensi ad officia celebranda constituerat (1); & S. Gregorius *lib. 2. Dialog.* ait: *plura se singularia de S. Benedicti vita a Valentiniano accepisse:* qui annis multis Lateranensi Monasterio præfuit. Monachi igitur erant, qui in Lateranensi Ecclesia Officium peragebant. Subinde Gregorius III. in Ecclesia S. Chrysogoni Monachorum cœtum instituit, ut quotidie officia peragerent, *instar officiorum Ecclesiæ B. Petri Apostoli:* pergit in ejus vita Anastasius Bibliothecarius: *Congregationem Monachorum constituit ad persolvenda quotidie sacra officia laudis Divinæ in Basilica Salvatoris, quæ Constantiniana nuncupatur, juxta Lateranos, diurnis, nocturnisque temporibus ordinata instar Ecclesiæ B. Petri Apostoli.* In Ecclesia autem S. Petri Monachi Officium divinum exsolvebant, qui in quatuor urbis Monasteriis degebant, S. Martini videlicet, S. Stephani Minoris, S. Stephani Majoris, & SS. Johannis, & Pauli. Ceterum quoad rurales Parochias tradit Concilium Epaonense appetente sexto sæculo celebratum Clericos e vicinis locis convocari solitos ad officia sacro Patroni die recitanda: *Sanctorum Reliquiæ in oratoriis villaribus non ponantur, nisi vicinos Clericos esse contingat, qui sacris cineribus psallendi frequentia famulentur.*

(1) De Monachis Lateranensibus fuse agit doctissimus Antonellius *Præfat. in Vetus Missale Romanum p. xx. seq.*

AD

AD CAPUT V.

FR. THOMÆ MARIÆ MAMACHI

ORD. PRÆD. THEOLOGI CASANATENSIS

De artibus quas profitebantur Christiani Veteres, ut victum sibi compararent

DISSERTATIO VIII.

IIS rebus Christiani cum essent contenti, quibus vitam sustentare valerent, non eas artes, ex quibus plurimum lucri sibi promitterent, sed communes, quales erant hominum plebejorum, profitebantur. Nam demptis nobilibus, qui, si collati cum ceteris essent, perpauci initio erant, reliqui labore manuum victum sibi quæritabant. Vix enim Jureconsultorum, Oratorum, Medicorum, &c., qui primis Ecclesiæ sæculis tribus floruerint, eorum autem qui mercaturam facerent, ne vix quidem ullius ab antiquis Scriptoribus fieri video mentionem. Sed ab Jureconsultis, iisque etiam, qui artes liberales colerent, exordiendum est. Ac eorum quidem aliquos qui caussas Romæ, atque aliis in urbibus dicerent, & Jus interpretarentur, Christianæ Religioni dedisse nomen, auctor est in secundo (1) *adversus Gentes* libro *Arnobius*. Sunt autem, qui *Vetium Epagathum* in Jureconsultis numerandum putent, qui *Marco Aurelio* Imperatore, incredibili animi magnitudine, cum omnia cruciatuum exempla in Christianos edi viderent, in medium processit, instinctuque divino incitatus, paratum esse dixit se caussam eorum, defensionemque suscipere, quos nihil contra leges, nihilque contra atque pietas (2), virtusque posceret, molirentur. Sed ut aperte dicam quod sentio, vereor, ne res ulla in Historia sit, ex qua *Vetium* dicendo juri operam aliquando dedisse colligatur. Nam quod a *Lugdunensibus* in Epistola, quam ad *Asiæ*, Phrygiæque Ecclesias scripserunt, advocatus dicatur Christianorum, nego satis esse grave argumentum ad id, quod *Balduinus* (3) vellet, demonstrandum. Quid? si ne Senatores quidem *Hippolitus*, & *Apollonius*, quos in Scriptoribus Ecclesiasticis *Hieronymus* ponit, ostendi potest, juris sequutos fuisse

(1) *Pag.* 44. *edit. an.* 1651.

(2) *Eusebius lib. V. cap. I. pag.* 199. *edit. Cantabrig.* „ *Vetius Epagathus* unus e Fratrum numero, immensa quadam charitatis copia erga Deum simul, & proximum celebrans, qui „ adeo districtam, ac severam vivendi rationem instituerat, ut quamvis adhuc juvenis *Zachariæ* tamen senioris elogio æquaretur. Incesserat quippe in omnibus mandatis, & justificationibus Domini sine querela .... Hic inquam, cum esset hujusmodi, adeo injustum „ adversus nos judicium pati non potuit, sed indignatione commotus, postulavit, ut sibi „ quoque liceret pro fratribus caussam dicere, palamque ostendere, nihil apud nos impium, „ aut irreligiosum reperiri .... Advocatus quidem Christianorum judicis elogio appellatus, habens autem in se ipso advocatum Spiritum Sanctum &c.

(3) *Franciscus Balduinus* Præfat. *in Minucii Octavium edit. ann.* 1672.

ſe (1) prudentiam? Alioqui *Flavius Clemens* quoque, atque *Glabrio*, quos & conſules, & multis aliis magniſque honoribus perſunctos fuiſſe conſtat, in Jureconſultis numerarentur. Etſi autem *Euſebius* in ſecundo libro (2) Hiſtoriæ *Tertullianum* legum *Romanarum* peritiſſimum vocet, idque hujus Scriptoris & Apologeticus & ad Nationes libri plane demonſtrent, non is tamen ſum, qui eum unquam in foro aut defendiſſe quemquam, aut accuſaſſe putem. Cum enim monumenta, quibus ſolum adhibenda aſſenſio eſt, & vetera, & auctoritatis alicujus deſint, numquam committam, uti me de rebus incertis unus aliquis arbitretur temere tuliſſe ſententiam. Hoc certum eſt, tertio Eccleſiæ ſæculo *Minucium Felicem Africanum* a quo eſt editus Dialogi liber, quem inſcripſit *Octavium Romæ*, inter Cauſſarum patronos (3) locum obtinuiſſe, ut eſt a *Lactantio* & *Hieronymo* monumentis traditum litterarum. Poſt autem ubi Imperatores propenſiore in Chriſtianos animo eſſe cœperunt, tumque potiſſimum, cum exactis tyrannis, potitus *Conſtantinus* imperio eſt, plures exſtitiſſe (4) Jureconſultos, qui noſtram religionem profiterentur, tam eſt manifeſtum, ut revocari a nemine in controverſiam poſſe videatur. Sed erunt fortaſſe, qui mirentur, quemadmodum ſævientibus in Chriſtianos Ethnicis verſari *Minucio* in foro, cauſſaſque defendere liceret. At hi ſi conſiderent (5) neque ſemper Imperatores caviſſe, ne qui noſtrum publicis muneribus fungerentur, neque omnes; facile quidem certe confite-

(1) *Balduinus ibid.* „ Saltem *Hieronymus*, *inquit*, *ad Magnum*, ubi *Minucium* laudat, „ meminit duorum Romanæ Urbis Senatorum, *Hippolyti*, & *Apollonii*, qui ut inter Scriptores „ Eccleſiaſticos referrentur, meriti ſunt. " De *Apollonio* vide *Euſebium* lib. V. *Hiſt. Eccl. cap. XXI. pag.* 239. *edit. Cantabrig.* At eum Senatorem non vocat. Addamus his paucos alios, de quibus eruditi viri inter ſe diſputant, an Chriſtianorum ſacra profeſſi fuerant, Johannes nempe Bertrandius, *Hermogenem* Chriſtianum fuiſſe contendit: *Licinium* quoque *Rufinum* nonnulli Chriſtianis adcenſent, quod *Moſaicarum & Romanarum legum Collationem* a Pithoeo editam ei tamquam auctori adjudicent, contra quam Menagius, ac Terraſſonius exiſtiment, quibus multo recentior Licinio eſt operis illius ſcriptor. Miltiades potiore jure inter Chriſtianos Jureconſultos referendus eſt, de quo exſtat Chriſtiani Gotthofredi Derlingii *Diatribe hiſtorica & critica* Helmſtadii an. 1746. divulgata *Zach.*

(2) Cap. II. pag. 47.

(3) Confer *Minucii Octavium pag.* 3. *ſeq. edit.* an. 1672. Lactant. *Lib.* 1. *Divin. Inſtitut. cap. XI. pag.* 54. *edit. Pariſ. an.* 1748. *& lib. V. Cap. I. pag.* 361. „ Felix, *inquit*, non ignobilis inter cauſſidicos loci fuit. Hujus liber, cui *Octavius* titulus eſt, declarat, quam idoneus „ veritatis aſſertor eſſe potuiſſet, ſi ſe totum ad id ſtudium contuliſſet. *Hieronymus in Catalog. viror. illuſt. tom. IV. par. II. op. edit. Martianæi Paris.* pag. 117. *Minucius Felix*, *inquit*, „ Romæ inſignis Cauſſidicus, ſcripſit Dialogum Chriſtiani, & Ethnici diſputantium, qui *Octavius* inſcribitur ". Et *Epiſt. ad Magnum Orator. Rom.* pag. 656. „ *Minucius Felix* Cauſſidicus *Romani* fori in libro, cui titulus *Octavius* eſt . . . quid gentilium „ Scripturarum dimiſit intactum? „

(4) *Franciſcus Balduinus ibid.* „ Mirum cum jam annis prope ducentis Orbis Romanus, „ & palam, & publice, & libere Chriſto nomen dediſſet, auctoribus ipſis Imperatoribus, „ viſam eſſe legem neceſſariam, quæ & tandem lata eſt, ut in nullo foro vel advocatus, vel „ cauſſidicus eſſet ullus, vel jus poſtulandi quiſpiam haberet, qui Chriſtianus non eſſet. " *leg.* 8. *cod. de Poſtul.*

(5) *Tertullianus libro ad Scapulam cap. IV. pag.* 71. *edit. an.* 1744. de *Severo* antequam in noſtros ſæviſſet, loquens. „ Ipſe etiam *Severus*, *inquit*, pater *Antonini*, Chriſtianorum „ memor fuit. Nam & *Proculum* Chriſtianum, qui *Tropacion* cognominabatur, Evodiæ procuratorem, qui eum per oleum aliquando curaverat, requiſivit, in palatio ſuo habuit uſque ad mortem ejus, quem & *Antoninus* (Caracalla) optime noverat, lacte Chriſtiano „ educatus. Sed & clariſſimas feminas, & clariſſimos viros *Severus* ſciens hujus ſectæ eſſe, „ non

ſtebuntur, tertio ſæculo, quo & *Septimius Severus* æquior aliquando, quam deceſſores ſui conſueverant, noſtris & *Alexander*, & *Philippi Auguſti*, qui nihil adverſus nos decernendum exiſtimarunt, adepti imperium ſunt, fas fuiſſe Chriſtiano viro in forum venire, patrociniumque eorum ſuſcipere, quos aut injuria affectos, aut bonis injuſte privatos fuiſſe arbitraretur. Neque enim Jureconſultos eorum temporum, qui noſtris ſacris eſſent initiati, ita fuiſſe comparatos animis cenſeo, ut non juſtitiæ tuendæ, ſed amplificandæ rei familiaris cauſſa in forum venirent, ac ſi clientes nacti pauperes fuiſſent, vel negligendos, ita ut noſtra ætate fieri a quibuſdam intelligo, vel diem ex die ducentes, illudendos judicarent. Longe diſcrepans eorum & ratio vitæ, & inſtitutio morum erat (1).

Ac præter Jureconſultos, Oratores atque Philoſophos aliquot Chriſtiana inſtituta ſequutos fuiſſe ſatis conſtat. In his *Quadratus* (2), *Ariſtides*, *Juſtinus*, (3), *Tatianus* (4), *At-*

„ non modo non laeſit, verum & teſtimonio exornavit, & populo furenti in nos palam reſtituit ". De *Alexandro* vide *Euſebium lib.* VI. *Hiſt. cap. XXI. ſeq. pag.* 286. *edit. Cantabr.* & *cap. XXVIII. pag.* 293. ubi. „ Cæſo, *inquit*, *Alexandro* Imperatore, qui tredecim „ annis regnaverat, in ejus locum ſucceſſit *Maximinus*, qui gravi odio ſuccenſus adverſus „ familiam *Alexandri*, in qua plerique erant Chriſtiani, perſecutione excitata, ſolos Eccleſiaſticorum antiſtites interfici juſſit? " De Philippis confer eumdem *Euſebium* lib. VI. *cap.* XXXIV. *ſeq. pag.* 298. *ſeqq. edit. ejuſd.*

(1) De Jureconſultis Chriſtianis primorum temporum ſcripſit *Johannes Michael Heineccius* ſingularem diſſertationem. Quin etiam me præſide diſputationem de eodem argumento ſcripſit, defenditque Romæ an. 1746. *Joſephus Compagnonus* Maceratenſis nobilis adoleſcens in Academia Eccleſiaſtica, ubi tunc hiſtoriam docebam. Prodiit iſthæc *diſputatio* an. 1755. Romæ 4.

(2) Vid. *tom.* II. hujus operis pag. 159. & *Euſebium lib.* III. *Hiſt. Eccl. cap.* XXXVII. *pag.* 133. *edit. Cantabrig. & lib.* IV. *cap.* III. *pag.* 42. ubi, „ *Hadriano inquit*, *Quadratus* obtulit orationem, quam pro defenſione religionis noſtræ idcirco conſcripſerat, quod quidem malevoli homines vexare noſtros, atque inceſſere conabantur. Extat hodieque apud plerosque ex fratribus hæc oratio, quam nos etiam habemus, ex qua & ingenium ejus „ viri & rectam Apoſtolicæ fidei doctrinam perſpicue licet cognoſcere ". *Et pag.* 43. „ Ariſtides quoque *inquit*, vir fidelis ex religionis noſtræ ſectatoribus apologeticum pro fide noſtra perinde ac *Quadratus*, *Hadriano Cæſari* nuncupatum reliquit. Qui quidem liber etiamnum ſervatur a plurimis ".

(3) Idem *Euſebius lib.* IV. *cap.* VIII. *pag.* 152. „ Eodem tempore, *inquit*, *quo* Hadrianus *imperabat*, *Juſtinus* veræ Philoſophiæ amator ſinceriſſimus adhuc gentilium philoſophorum ſcriptis, ac ſermonibus adhæreſcebat. Qui etiam in Apologetico ad Imperatorem „ *Antoninum* ſcripto, hoc ipſum tempus deſignat . . . Sed in eodem libro loquens de converſione ſua a gentilium philoſophia ad veri Dei cultum, id non temere, ac leviter, ſed „ cum ratione ac judicio ab ſe factum eſſe declarat his verbis. Nam ego, *inquit* qui *Platonis* doctrinam amplexus fueram, cum Chriſtianos calumniis appeti audirem, eoſque adverſus mortem, & cetera, quæ formidabilia habentur, fortes, atque intrepidos viderem, „ ſic apud me reputabam, fieri non poſſe, ut iidem vitiis, ac voluptatibus dediti eſſent. „ Quis enim voluptatibus deditus, aut intemperans, & humanis carnibus veſci pro deliciis „ habens, mortem ipſam poſſit libenter ampleсti, quæ ſuas ipſi cupiditates ereptura ſit? Ac „ non potius omnibus modis contendat, ut in hac vita perpetuo degat, & magiſtratus ipſos „ lateat, nedum ſe ipſe necandum ultro prodat, ac deferat ". Vid. *tom.* I. *hujus operis pag.* 184. *not.* 2.

(4) *Euſebius lib.* IV. *cap.* XVI. *pag.* 175. *edit. Cantabrig.* „ Romæ *Apollonium* quemdam, „ *inquit*, ſicut ipſe prædixerat ſtructis a *Creſcente* inſidiis Martyrio eſſe coronatum, *Tatianus* vir, qui primo ætatis ſuæ tempore rethoricam docens, in gentilium diſciplinis ſumma „ cum laude verſatus eſt, & qui plurima ingenii ſui monumenta poſteris reliquit, teſtatur ".

Athenagoras, (1), *Apollonius* (2), *Tertullianus* (3) *Cyprianus* (4), *Arnobius*, (5), aliique fuerunt qui sententiis decretisque veterum Poetarum, Rhetorum, & Philosophorum usi, non solum Ethnicas fabula graviter, sapienter, vereque oppugnarunt, sed sanctam etiam solamque veram Christianorum defenderunt religionem. Quum enim existerent, interdum improbi, sceleftique homines, qui sese Philosophos (6) appellarent, atque hoc tam præclaro nomine plebem circumvenirent, factum divini Numinis consilio est, ut eorum aliqui quanta in pravitate opinionum versati essent, cognoscerent, Christo se dederent, iisque rationum momentis sæpe nos a calumnia vindicarent, quibus amici nostri abuterentur. Sed de Philosophis ceterisque Christianis, qui aliqua doctrinæ laude floruerunt, quoniam alio loco diximus copiose, rursum agere non est necesse. Hoc tamen breve non prætermittam, Philosophos illos, Oratoresque Christianos factos magnam partem Episcopos, Presbyteros, Diaconosve fuisse, adeoque non arte, quam profiterentur, sed fa-

(1) Confer hujus *legat. pro Chrystianis num.* 1. *& seq. Op. Justin. edit. ann.* 1747. *pag.* 296. *seq.*

(2) *Eusebius lib.* v. *Hist. Eccl. cap.* XXI. *pag.* 239. „ Romæ *Apollonium* quemdam, *inquit*, e numero fidelium, qui in humanioribus litteris, & in philosophia eximius habebatur, in judicium adduxit (diabolus) suscitato ei accusatore homine quodam perditissimo ".

(3) *Tertullianus Apologetici cap.* XVIII. *pag.* 17. *edit. ann.* 1744. „ Hæc & nos risimus aliquando. De vestris fuimus. Fiunt, non nascuntur Christiani ".

(4) Vide *Pontium* Diaconum *in vita Cypriani*, *ejus operibus edit. Oxon. præfixa p.* 1. *seq.*

(5) Confer *tom.* 1. *hujus operis pag.* 411. *& tom.* 11. *pag.* 479.

(6) Ut *Celsus* quem octo libris confutavit *Origenes*, ut *Lucianus*, qui *in dialogo de morte Peregrini* Christianorum mores, atque instituta ludibrio exponere non dubitavit, ut auctor dialogi *Philopatridos*, ut *Crescens* ille, qui se *Justini* tempore philosophum esse jactabat, de quo *Justinus* ipse *Apolog.* 2. *num.* 3. *pag.* 94. „ Neque philosophi appellatione dignus est (Crescens), *inquit*, quippe qui de nobis ea publice testetur, quæ prorsus ignorat, atheos & impios esse Christianos ad gratiam, & voluptatem deceptæ plebeculæ asseverans . . . Illud enim scire vos velim, me cum nonnullas ei interrogationes ejusmodi proposuissem, didicisse, & deprehendisse illum revera nihil scire. Atque ut verum a me dici pateat, paratus sum, si disputationes illæ ad vos perlatæ non sunt, coram vobis interrogationes iterum proponere. Regium sane hoc opus fuerit. Si vero ad aures vestras (*Imperatores*) interrogationes meæ, illiusque responsa pervenerunt, liquet vobis nihil eum scire rerum nostrarum; aut si scit ille quidem, sed audientium metu non audet, ad exemplum *Socratis*, eloqui, non Philosophum, ut jam dixi, sed opinionum amatorem deprehendi: quippe qui pulcherrimum illud *Socratis* dictum parvi faciat: *sed plus honoris non est habendum homini, ac veritati* ". *Cæcilius* præterea ille, quem Octavius apud *Minucium Felicem* reprehendit, compulitque, ut pertinacia desisteret, versatus in doctrina Philosophorum Ethnicorum fuisse videtur. Quid? si *Ammonium Saccam* III. sæculo insignem Philosophum, etsi parentibus Christianis ortum, lapsum in Ethnicorum errorem, nostraque oppugnare conatum scribat apud *Eusebium lib.* VI. *Hist. Eccl. cap.* XIX. *pag.* 281. *Porphyrius*? Atque *Porphyrio* præter alios assensus *Johannes Laurentius Moshemius* est in ea dissertatione, *quam de perturbatis a recentioribus Platonicis Christianæ religionis* rebus edidit. *Ammonium* θεοδίδακτον *a Deo doctum* appellat *Hierocles* hostis infensissimus Christianorum *Lib. de Provid. & Fato*. Is vero Christianum θεοδίδακτον numquam vocasset. Ejusdem surfuris *Demetrianus* ille fuit, quem singulari libro Cyprianus Episcopus Carthaginiensis, & martyr confutavit. *Theosthenes* præterea Peripateticus, cujus est ætas incerta (confer *Joannem Albertum Fabricium Salut. Luce Evangel. cap.* VIII. *pag.* 154. *& Delect. argum. pro verit. Relig. Christian. pag.* 66. *seq.* quo loco meminit operis scripti a *Magno* ἰατρῷ III. fortasse sæculi scriptore adversus *Theosthenem* vulgati). *Porphyrius*, *Hierocles*, quos *Eusebius*, & *Lactantius* refellerunt, *Maximus* Ephe-

 sius

facultatibus Ecclesiarum ali (1) consuevisse. Quod si qui cooptati non fuerant in ordinem Clericorum, iis profecto scholas moderari, & vel pubblico stipendio, vel discipulorum sumptu victum sibi quærere (2) licebat.

Erant item primis Ecclesiæ sæculis, qui militiæ nomen darent Christiani, ac suo periculo adversus imperii *Romani* hostes Rempublicam defendendam arbitrarentur, sed ea conditione, nihil ut agerent, jurarent, dicerent, quod superstitiosum, alienumque a nostris institutis esset. Atque *Hadriano* quidem Imperatore milites aliquot Christianos vixisse (3) testata res est. Auctus vero eorum est numerus, cum *Antonini* (4) Imperio potirentur. *Septimio* autem *Severo* Imperatore (5) quis neget tantam fuisse copiam militum Christianorum, ut castra iis plena esse videientur? Quod si tot fuerunt extremo secundo, & ineunte tertio sæculo milites Christiani, credibile sane est, multo plures fuisse, Alexandro Severo, Gordianis, Philippis (6) postremoque *Diocletiano* & *Maximiano Herculio* Imperatoribus (antequam hi de nostra religione delenda cogitassent) cum stipendia mereri cuique, & sine (7) periculo violandæ fidei, quam Christo dederat, in castris versari liceret. Cumque aliqui essent eorum & nobiles & singulari virtute, ac fortitudine præditi viri, his item ad opes, ad (8) honores, ad dignitates via non minus, quam Ethnicis patebat. Quamquam interdum eveniebat, ut ab invidis accusarentur, quasi Christiani cum essent, sacrificareque nollent, inanibus diis injuriam facerent, ac supplicium immerentes ferrent.

IIA.

sius, *Julianus* Apostata, quem *Gregorius* Nazianzenus & *Cyrillus* Alexandrinus exagitarunt, Christianam religionem suis vel scriptis, vel maledictis evertere conati sunt. Sed frustra. Nam ut est ab *Origene in* 1. *contra Celsum num.* 3. *edit. Monach. S. Mauri tom.* 1. *op.* animadversum „ Divina virtute sustentata, non modo evasit, atque emersit, sed etiam orbem „ universum vicit in se conjuratum “. Consule *Fabricium Salut. Luc. Evang. loc. cit. pag. ead. seq.*

(1) Quamquam enim erant aliquot Episcopi, presbyterique primis temporibus, qui ut ne graves cuiquam essent, labore manuum sibi victum quæritabant, Apostolum *Paulum* imitantes tamen eleemosynis, oblationibusque Christianorum plerumque Clerici quique alebantur. Consule S. *Cyprianum epist.* 1. *ad Presbyteros & Diacονos & plebem Furnis consistentes pag.* 1. *seq. edit. Oxoniensis*. Sed hac de re disseram alio loco opportune, ubi de redditibus Ecclesiarum. Et sane *Quadratum*, *Justinum*, *Tertullianum*, *Cyprianum*, *Pantænum*, *Clementem*, Alexandrinum, *Heraclam*, aliosque permultos philosophos Christianos Clero nomen dedisse constat.

(2) Nam *Lactantius*, qui litteras adolescentes docebat, stipendio publico victitasse necesse est, cum publice *Nicomediam* eam ob caussam accitus esset, *Lib.* enim v. *Instit. cap.* II. „ Ego, *inquit*, cum in *Bithynia* oratorias litteras accitus docerem &c.

(3) Vide Inscriptionem *Marii ducis militum tom.* 1. *hujus operis pag.* 430. In actis Sinceris SS. MM. *Symphorosæ*, & filiorum *pag.* 20. *apud Ruinartium edit. Veron. Symphorosa* sic alloquitur *Hadrianum* Imperatorem. „ Vir meus *Getulius* cum fratre suo *Amantio* tribuni „ tui, cum essent, pro Christi nomine passi sunt diversa supplicia, ne idolis consentirent „ ad immolandum, & quasi boni athletæ dæmones tuos moriendo vicerunt “.

(4) Confer quæ scripsi *tom.* 1. *hujus oper. pag.* 364. *seq. not.* 4. *seq.*

(5) *Tertullianus Apolog. cap.* XXXVII. pag. 115. *Append. edit. op. an.* 1744. Scriptum autem est Apologeticon *Severi* tempore. „ Hesterni sumus, & vestra omnia implevimus, „ urbes, insulas, castella, municipia, conciliabula, CASTRA IPSA, tribus, decurias, palatium, senatum, forum &c. “ Vide *tom.* 1. *hujus operis pag.* 371. *not.* 1.

(6) Nam his æquissimis Christiani sunt usi Imperatoribus, ut paullo ante ex *Eusebio* vidimus.

(7) Confer *Eusebium lib.* VIII. *Hist. Eccl. cap.* 1. *pag.* 375. *seq. edit. Cantabrig.* & *Lucium Cæcilium* lib. de Mortibus Persecut. cap. XV. seq. *tom.* II. *Lactant. edit.* ann. 1748.

(8) Vide *Eusebium lib.* VII. *Hist. Eccl. cap.* XV. *pag.* 341. *ubi de Marino milite, qui sub Galieno* Martyr decessit sermonem instituit.

Π Α Ρ Ε' Ρ Γ Ο Ν.

Fas ne fuerit Christiano viro militiæ nomen dare?

ETsi demonstratum est in priore hujusce operis volumine adversus eos (1), qui fas non fuisse Christiano viro militare dicerent, permultos in castris, tribus primis Ecclesiæ sæculis, nostrorum hominum fuisse versatos, idque jam illis per Episcopos, qui primas in Ecclesiis partes obtinerent, licuisse; quoniam tamen prætermissa quædam fuerunt, quæ ad rem eamdem magis magisque statuendam conferre possent, rursum de hoc ipso argumento, cum redierit de militibus mentio, agendum existimavi, ut testimoniis veterum Scriptorum adductis, atque expensis quam illi fuerint ab adversariorum sententia discrepantes ostenderem. Atque persuadere equidem mihi nequeo, tam fuisse imperitos veteres Christianos, tamque parum in sacris litteris exercitatos, ut nescirent, probatam Evangelistis fuisse (2) militiam. Cur enim *Johannis Baptistæ* dictum laudassent, quod milites contentos esse suis stipendiis oportere posceret, si nefas esse homini, qui Christo adhæserit, militare existimassent? Age vero justum ne, ac timentem Deum unquam appellasset *Cornelium* (3) Centurionem *Lucas*, si militiam cum pietate pugnare censuisset? Atque *Apollinarem* quidem Hierapolitanum (4) Antistitem, *Tertulliani* (5), *Origenem* (6) Cle-

---

(1) *Tom. 1. pag.* 364. *seq. hujus operis.*

(2) *Lucas* cap. III. Evang. v. 14. „ Interrogabant autem (*Johannem*) & milites. Quid „ faciemus & nos? Et ait illis. Neminem concutiatis, neque calumniam faciatis, & con- „ tenti estote stipendiis vestris ".

(3) *Luc. Act. Apost.* cap. x. *v.* 1. *seq.* Locus hic, ut etiam ille, quem descripsi notatione superiore, negotium *Tertulliano* exhibuit, quem secum pugnare ostendi *lib.* II. *hujusce operis tom.* 1. *pag.* 372. not. 1. Itaque in *lib. de Idololatria* cap. XIX. pag. 97. *edit. Venetæ* an. 1744. sic habet. „ Posset in isto capitulo etiam de militia definitum videri, quæ „ inter dignitatem & potestatem est. At nunc de isto quæritur, an fidelis ad militiam con- „ verti possit, & an militia ad fidem admitti, etiam caligata, vel inferior quoque, cui non „ sit necessitas immolationum, vel capitalium judiciorum. Non convenit Sacramento divi- „ no, & humano signo Christi, & signo diaboli, castris lucis, & castris tenebrarum. Non „ potest una anima duobus deberi, Deo, & *Cæsari* . . . . Quomodo autem bellabit, immo „ quomodo etiam in pace militabit, sine gladio, quem Dominus abstulit? Nam etsi adie- „ rant milites ad *Johannem*, & formam observationis acceperant, si etiam Centurio credi- „ derat, omnem postea militem Dominus in Petro exarmando discinxit. Nullus habitus li- „ citus est apud nos illicito ac tui adscriptus ". Scio *Pamelium* sic statuere, negari ab *Tertulliano* fas esse Christiano militare, si se in periculum idololatriæ conjiceret. Verum, ut recte animadvertit *Petavius Lib.* II. *dissert. Eccl. Cap.* II. §. VII. *pag.* 183. *Tom.* IV. *Theolog. dogm. edit. Venet. an.* 1745. Ne eam quidem militiam probat *Tertullianus*, quæ obiri sine superstitionis periculo posset. Idque jam censuit *Rigaltius in not. ad Tertull. modo indicatum locum*. Sed quam sit illud ridiculum, quod *Carthaginiensis* Presbyter scribit, omnem *postea militem in* Petro Christum *exarmasse*, nemo non intelligit, *Cornelius* enim miles & religiosus, & timens Deum fuit etiam post exarmatum a *Christo Petrum*.

(4) Vide *tom.* 1. *hujus operis pag.* 364. *seq.*

(5) Vide *tom.* 1. *ibid.*

(6) *Tom.* 1. *ibid. pag.* 370. *not.* 4. Ac *Origenes lib.* 1. *contra Celsum num.* 1. *tom.* 1. *op. edit. Monachor. S. Mauri* bellum justum licitum esse defendit. „ Sicut enim, *inquit*, si qui „ clam fœdera inirent, ut tyrannum urbem invadentem e medio tollant, ILLI RECTE „ FA-

Clementem Alexandrinum (1), aliosque Patres (2) fas esse Christiano viro castra sequi statuisse, ut qui milites Christianos, in primisque eos, ut factum a *Tertulliano* est, qui cum M. *Aurelio* ad bellum profecti sunt, summis laudibus celebrarint tam est manifestum, ut ne egeat quidem oratione. Neque vero *Justinus* martyr in ea quæ est ad *Diognetum* (3) Epistola, omnia ab Christianis gerenda dixisset, quæ Ethnici gererent, exceptis iis, quæ secum superstitionem ferrent, si nulli nostrum professi militiam fuissent, sine qua de-

„ FACERENT, ita Christiani diabolo, mendacioque apud ipsos tyrannidem exercentibus „ merito etiam perfractis diaboli legibus, contra diabolum ipsum fœdera ineunt ". Et *lib.* IV. *num.* LXXXII. „ Fortasse etiam, *inquit*, hæc imago bellorum, quæ gerunt apes, nobis „ documento est, quomodo JUSTE, ET ORDINATE GERENDA BELLA SINT, SI QUANDO INTER HOMINES GERI OPUS EST ". Non me latet eumdem *Origenem* lib. V. num. XXXIII. sic habere. „ Sciscitantibus, unde veniamus, & quisnam sit dux noster, respondemus nos Jesu imperiis accersitos venire conflatum in vomeres, gladios, quibus animi nostri antea ad bella inferenda, ingerendasque contumelias utebantur, & convertimus „ in falces, lanceas, quibus olim irati feriebamus. Nec enim jam contra gentem ullam arma capimus, nec bellum gerere discimus, facti pacis filii per *Jesum*, quem sequimur ducem ". Et *lib.* VII. *n.* XXVI. „ Neque Christiani potuissent, ut lex *Mosaica* præcipit, „ hostes interficere, legisque violatores igne comburere, aut lapidibus obruere, prout alterutro supplicio digni judicati fuissent, siquidem, neque Judæis, vel volentibus hæc, ut „ lex constituit exequi nunc liceat. Rursus si veteribus Judæis, qui privatas leges habebant, „ privatasque incolebant regiones, in hostes faciendi impressionem, bellum gerendi pro patria, aut quolibet morbo adulteros, homicidas, aut quid aliud simile perpetrantes supplicio afficiendi libertas ablata fuisset, nihil reliquum erat, quam subito omnes, & penitus „ deleri &c. " Et lib. VIII. *n.* LXXIII. seq. „ Sed & plus ceteris pro Imperatore pugnamus. Non quidem sub illo militamus, etiamsi nos ad id cogeret, sed pro illo militamus, „ cum seorsim pietatis castra fusis ad Deum precibus collocamus ". *Spencerus* in not. in *hunc locum*, & *Hugo Grotius* lib. I. *De jure Belli*, *& Pacis* cap. II. *sect.* 9. pugnantia loqui *Origenem* defendunt. Igitur eum qui incertas sententias, ac repugnantes conetur ratione inter se componere, nihilo plus agere putant, quam ut det operam, ut cum ratione insaniet. Atque privatum quidem certe *Origenis* judicium si ita se haberet, ut tolleret Christianis militandi potestatem, nullius tamen momenti esset. Nam publicum Ecclesiæ institutum erat permultis bellandi potestatem dare, ut tom. I. *bujusce operis loc. cit.* demonstratum est. Publico autem Ecclesiæ nos, non privato unius viri judicio assentiri oportet. Ceterum si *Origenis* prima specie pugnantes sententiæ diligenter considerentur, conciliari fortasse inter se potuerunt. Nam recte ille quidem geri justum bellum posse affirmat. Negat autem Christianos pro se suisque bellum gessisse, quod privatam rempublicam nullam haberent. Pacis autem, non belli nos cultores esse debere. Ergo si privata respublica Christianis fuisset, jam non negat, integrum tum nostris fuisse, eam ab invadentibus inimicis defendere. Quod autem scribit, nostros ne coactos quidem militare velle, sic est intelligendum, ut ad eam militiam cogi neminem posse putet, quæ conjuncta superstitioni esset. Alioqui cognorat fuisse Christianos, qui in castris versarentur, quibusque liberis ab idololatria ibidem versari liceret. Fortasse etiam hæc dixit, quod etsi milites, qui religioni Christianæ nomen dedissent, sequi suum institutum solerent, Christianis tamen parentibus orti nomina militiæ dare non consueverant, nisi fortasse perraro. Vide *Rigaltium loc. supr. cit.*

(1) Vide *tom.* I. *bujus operis pag.* 371. *not.* 2.

(2) Confer *tom. eumdem* I. *pag. eadem not.* 4.

(3) *Num.* 5. *pag.* 248. *edit. opp. ann.* 1747. „ Christiani neque regione, neque sermone, neque POLITICIS VITÆ INSTITUTIS a ceteris hominibus sunt distincti. Nam ne- „ que

defendi non poteſt reſpublica. Tertio autem ſæculo (1), quartoque ineunte (2), quum Ethnici imperio potirentur, nonne magna fuit copia militum Chriſtianorum, quin Antiſtites Eccleſiarum, quibus & religio, & diſciplina noſtræ curæ fuit, exterminandos e finibus Eccleſiæ eſſe arbitrarentur?

At enim intelligo eſſe aliquos, qui extremo tertio ſæculo debilitatem ac pene ſublatam diſciplinam, quam veteres conſtituerant, putent; ſactumque ita fuiſſe, ut licere ſibi plerique judicarent, quæ *Origenes* & *Tertullianus* componi cum inſtitutis Chriſtianæ religionis poſſe negaverant. Quorum ſane SS. MM. Actis quibuſdam confirmari videtur ſententia. Ac *Maximilianus* quidem in *Africa* Martyr juſſus anno 295. ut cingulum ſumeret, neſas ſibi Chriſtiano viro eſſe militare dixit. Cumque Proconſul multos eſſe in exercitu milites Chriſtianos affirmaſſet; ſcire illos reſpondit *Maximilianus*, quod facerent; at ſe Chriſtianum male (3) quidquam agere non poſſe. Itaque ob eam rem capitis condemnatus, atque ab Eccleſia in numerum martyrum relatus eſt. Eccleſiam autem faſtis Martyrum adſcripſiſſe, hominem, non religionis tuendæ ſed rei, quæ noſtris liceret cauſſa interfectum, quis credat? Argumento eſt igitur alienum a Chriſtianis moribus, inſtitutiſque fuiſſe militiæ nomen dare. Quamobrem, quum rurſum Proconſul ex *Maximiliano* quæſiſſet, ecquid mali facerent milites, hoc reſponſum a Martyre accepit. *Scis ipſe quæ faciant*. Quod ſcilicet indicium eſſe impiæ, ſceleſtæque vitæ debet, quam milites ducere ſolerent. Accedit Synodi Nicænæ primæ auctoritas, quæ Canone XII. ſtatuit eos, qui inſtinctu, opeque divini numinis permoti militare cingulum depoſuiſſent, deindeque pecuniæ cupiditate incitati, ſacramento ſe denuo militiæ obligaſſent poſt triennii tempus, quo inter audientes conſiſtere debebant, decem annos proſterni oportere. Non enim credibile eſt, adverſariorum quidem ſententia, voluiſſe Patres tamdiu milites in ſqualore, ac ſordibus jacere, niſi a majoribus accepiſſent, vetitam eſſe Chriſtiano militiam.

Sed de *Origene*, ac *Tertulliano* nihil attinet dicere. Satis enim dictum eſſe arbitror libro ſuperiore (4). De *Maximiliano* ſic exiſtimo: poſitum in Martyribus fuiſſe, propterea quod militiam cum religionis veræ cultu (5) componi crederet non poſſe. Quare cum mortem perpeſſus ſit, ne fidem Chriſto datam falleret; feſelliſſet autem, ut putabat, ſi militaſſet, delendum e faſtis martyrum non fuiſſe. Quod ſi ſceleſti quidam in caſtris milites erant, eſſe namque permulti conſueverunt, nemo tamen adigebatur, ut ſimilis eorum eſſet. Non ſum neſcius latas interdum ab Imperatoribus fuiſſe leges, quibus milites rem divinam (6) facere juberentur. Sed ubi ejuſmodi edicta publicabantur, recedendum e caſtris

---

„ que proprias civitates incolunt, neque ſermone utuntur, qui ab aliorum ſermone differat, neque vitæ genus habent, quod de re aliqua ſibi peculiari ſit notabile . . . Sed incolentes partim Græcas, partim barbaras civitates, prout cujuſque ſors tulit, & indigenarum inſtituta ſequentes in veſtitu, victuque, & cæteris, quæ ad vitam pertinent, mirabilem, & haud dubie incredibilem ſuæ politiæ ſtatum oculis noſtris proponunt “.

(1) Vide *Euſebium Hiſt. Eccl. lib.* VII. *cap.* XV. *pag.* 341. *edit. Cantabrig.* & *tom.* II. *hujuſce operis pag.* 14. ubi de *Marino* Martyre Cæſareenſi, ac milite ſatis illuſtri diximus. Ex eo autem loco ſatis conſtat, ſas fuiſſe Chriſtiano dignitatem in militia obire, ac ſuſtinere, quin cogeretur ſacrificare. Nam ubi primum *Marinus* rem divinam facere, Chriſtumque ejurare juſſus eſt, mori maluit, quam ſceleſtum adeo facinus perpetrare.

(2) Vide *Euſebium Lib.* VIII. *Hiſt. Eccl. cap.* II. *ſeq.* & *Lucium Cæcilium loco ſupra indicato.*

(3) Vide *Ruinartium SS. MM. Sincer. pag.* 263. *ſeq. num.* II. *ſeq. edit. Veron.*

(4) Tom. I. *pag.* 370. *ſeq.*

(5) *Ruinartius ibid. pag.* 262.

(6) Vide *Euſebium* lib. VIII. *Hiſt. Eccl. cap.* II. *ſeq. Acta SS. MM. Victoris &c. apud Ruinartium num.* III. *pag.* 256. SS. *Mauricii*, & Sociorum *apud eumdem num.* IV. *pag.* 243.

ſtris eſſe Chriſtiani, aut moriendum potius quam ſacrificandum putabant. Ex qua re intelligitur, Chriſtianis fas fuiſſe cingulum militare ferre, quin ſuperſtitioſi quidpiam agere cogerentur. Si enim coacti fuiſſent, non ſolum publicatis legibus; ſed ante etiam, quam eſſent latæ, obligari ſacramento militiæ renuiſſent. Ad Synodum Nicænam quod pertinet, nego cautum ab ea fuiſſe, ne quis militare in poſterum tempus auderet. Quemadmodum enim reprobaſſet inſtitutum, quo ſuperatum *Maxentium*, reſtitutamque Eccleſiæ pacem eſſe conſtaret? Atque eſt omnino incredibile, ut poſt ſingulare oſtentum Crucis, quæ in cælo apparuerat, cum inſcriptione: *in hoc vince*, tollendos eſſe milites dicerent, ac non modo perturbandam Rempublicam, ſed etiam in diſcrimen Eccleſiam conjiciendam ſancirent. Mea igitur ſic eſt ratio, vel in eos, qui cingulo militiæ depoſito, ut perfectius religioſumque vitæ inſtitutum conſectarentur in caſtra redierint, Nicænum Canonem eſſe ſtatutum; vel (quod quidem magis credo) ſatum adverſus illas, qui cum ſub *Licinio*, ne Chriſtum ejurarent; militaribus zonis diſtincti, & militia privati fuiſſent, poſt avaritia inducti in caſtra reverterunt, utque ſtipendia mererentur, obſequuti Imperatori, negarunt eſſe ſe deinceps Chriſtianos velle (1). Id vero factum ab *Licinio* fuiſſe, auctor eſt *Euſebius* in Hiſtoria (2).

At

243. *ſeqq. S. Marcelli* Centurionis, & Martyris *num.* 1. *pag.* 263. *apud eumdem*. Sic enim *Marcellus* loquutus eſt. „ Jeſu Chriſto regi æterno milito . . . Ex hoc militare Imperato- „ ribus veſtris deſiſto, & Deos veſtros ligneos, & lapideos adorare contemno; quæ ſunt „ idola ſurda & muta. Si talis eſt conditio militantium, ut diis, & Imperatoribus ſacra „ facere compellantur, ecce projicio vitem, & cingulum, renuncio ſignis, & militare re- „ cuſo ". S. *Ferreoli apud eumdem num.* 1. *pag.* 406. *ſeq.* SS. *Gordii* Martyris ex *S. Baſilio apud eumdem num.* II. *pag.* 466. *ſeq.* SS. Quadraginta Martyrum *ibid. num.* II. *pag.* 461. SS. *Marciani* & *Nicandri apud eumdem num.* 1. *ſeq. pag.* 484. *ſeq.*

(1) Canon *Nic.* XI. *tom.* 1. *Conc. edit. Hard. pag.* 327. Περὶ τῶν παραβάντων χωρὶς ἀνάγκης ἢ χωρὶς ἀφαιρέσεως ὑπαρχόντων, ἢ χωρὶς κινδύνου, ἤ τινος τοιούτου, ὃ γέγονεν ἐπὶ τῆς τυραννίδος Λικινίου, ἔδοξε τῇ συνόδῳ εἰ καὶ ἀνάξιοι ἦσαν φιλανθρωπίας ὅμως χρηστεύσασθαι εἰς αὐτούς. Ὅσοι οὖν γνησίως μεταμελῶνται, τρία ἔτη ἐν ἀκροωμένοις ποιήσουσι οἱ πιστοὶ, καὶ ἑπτὰ ἔτη ὑποπεσοῦνται, δύο δὲ χωρὶς προσφορᾶς κοινωνήσουσι τῷ λαῷ τῶν προσευχῶν. „ De his, qui tranſgreſſi ſunt ſine neceſſitate, vel ſine „ facultatum oblatione, vel ſine ullo periculo, vel ſine alio ejuſmodi, quod per *Licinii* ty- „ rannidem contigit, viſum eſt Synodo, etſi humanitate indigni ſunt, clementia tamen, & „ benignitate in eos uti. Quicumque ergo ſincere pœnitentia ducuntur, tres annos inter „ auditores fideles exigent, & ſeptem annis proſternentur, duobus autem annis, abſque „ oblatione, erunt orationum cum populo participes ". Ex hoc canone conſtat de his, qui lapſi ſub *Licinio* fuerunt, Synodum agere, adeoque canonem ſequentem de reverſis ad caſtra, cum *Licinius* imperaret, eſſe intelligendum. Sic autem habet *Canon* XII. *ibid.* Οἱ δὲ προσκληθέντες μὲν ὑπὸ τῆς χάριτος καὶ τὴν πρώτην ὁρμὴν ἐνδειξάμενοι, καὶ ἀποθέμενοι τὰς ζώνας, μετὰ δὲ ταῦτα ἐπὶ τὸν οἰκεῖον ἔμετον ἀναδραμόντες ὡς κύνες, ὡς τινας καὶ ἀργύρια προέσθαι, καὶ βενεφικίοις κατορθῶσαι τὸ ἀναστρατεύσασθαι, οὗτοι δέκα ἔτη ὑποπιπτέτωσαν, μετὰ τὸν τῆς τριετοῦς χρόνον, „ qui autem vocati „ quidem a gratia, & primum impetum monſtrantes depoſuerunt cingulum, poſtea vero ad „ proprium vomitum relapſi ſunt veluti canes, ita ut quidam, & pecunias tribuerent, & „ beneficiis militiam repeterent; hi decem annis poſt triennii tempus, quo inter audientes „ erunt, proſternantur ". Ecquis autem ſi duos hoſce canones conſerat, non viderit ad eamdem perſecutionem utrumque ſpectare? Atque ob levitatem ſolum non ob lapſum in ſuperſtitionem & gravem, & condemnandam, tantam pœnam fuiſſe militibus illis inflictam, nemo, ut arbitror, prudens crediderit. Conſule *Balſamonis* & *Zonaræ* in hunc ipſum canonem commentarios, & interpretationes *Lupi*, Catalani virorum catholicorum, ac *Beveregii* hominis defecta Anglorum Epiſcopalium. *Pandect. Jur. Can. Ecc. Orient. tom.* II. *pag.* 77. *ſeq.*

(2) *Lib.* x. *c.* VIII. *p.* 40. *edit. Cantabr.*

At *Basilius* dicet quispiam, in ea, quæ est ad *Amphilochium* scripta epistola prohibendos esse triennii intervallo milites Eucharistica communione contendit. Fateor; sed, ut recte sapienterque observatum est a *Petavio*, nullum hoc habet sceleris argumentum. Minime, namque deducere visum est, ut ei, qui justa etiam & licita cæde manus imbuisset, sine piaculo ad tam sancta mysteria permitteretur aditus. Quemadmodum *Davidi* legimus, quod hostilis sanguinis plurimum fudisset, non concessisse Dominum, ut templum extrueret. Tum digamos in Ecclesia constat, non absque poenitentia ad communionem admissos, tametsi secundæ nuptiæ neutiquam illicitæ censerentur. Ex canone autem *Basilii* liquet, primum nullam legitime, & pro honesta causa pugnantibus irrogatam ex antiquo poenam fuisse; deinde ne legis quidem, ac præcepti vim habere, sed consilii sanctionem illam *Basilii* (1). Ex quo consequens est, ne ab *Nicænis* quidem Patribus contra milites decretum illud editum fuisse. Nam cujus judicii est, tantam in illos poenam constitutam putare, qui militiæ nomen dedissent?

Quid? Si *Titum Bostrensem*, gravem in primis scriptorem, ac veterem, & *Lactantium Firmianum* in ea fuisse sententia existimare quis possit, ut fas non esse Christiano ad bellum proficisci arbitrarentur? Ac *Titus* quidem in secundo contra *Manichæos* libro, *justum*, inquit, *bellare non decet*. *Lactantius* autem in sexto Epitomes Divinarum Institutionum capite: *Quid tam orribile*, inquit, *tam tetrum, quam hominis trucidatio? Ideo bella execrabilia sunt*. Similia autem persequitur capite septimo ejusdem libri, & *l. 5.* institutionum capite decimo septimo, quæ plane efficere videntur, abesse a militia Christianos homines oportere.

Scio redargui a *Petavio* (2) *Titum*, quasi falsam esset *Tertulliani*, ejusque similium sequutum opinionem. Verumtamen cur ejus dicta de bello aut injusto, aut sine gravi caussa suscepto intelligi nequeant, ostendi mihi si non perspicuis, at probabilibus argumentis saltem vellem (3). Fac autem de justo scripserit. At quo sensu non decere statuerit, disquirendum est. Nam si eo sensu dixit, quo secundas nuptias non decere veteres aliquot Patres dixerunt, non video, cur esse *Titum* quisquam reprehendendum putet. Quemadmodum enim illi, etsi criminis esse reum non dicebant, qui secundas nuptias celebrasset, eumdem tamen indicium intemperantis animi dare arbitrabantur, sic *Titus* non decere Christianum arma gerere affirmavit, non quo Rempublicam defendendam ab hostibus vi, armisque inficiaretur, sed quo eum, qui ad bellum proficisceretur, & institutum militare amplecti vellet, non mitis, sed ferocis animi specimen dare, judicaret. Ferocem autem atque immitem esse Christianum nemo est opinor, qui dicere arbitretur.

Ad *Lactantium* autem quod spectat, certum est loqui hominem de spectaculis, muneribusque gladiatoriis in Epitome, in quibus homicidia fieri solerent. Abhorrere autem ab hu-

(1) Locus ille *Basilii* confirmat nostram de Canone XII. Synodi *Nicænæ* sententiam. Nam si ait, maiores nostros non numerasse in cædibus cædes in bello factas, neque poenas ullas constituisse certantibus, indicio est in milites, qui grave aliquod scelus non perpetrassent, canonem illum Nicænum non posse cadere. Alioqui iis, qui militassent, aut qui ad castra revertissent, & crimini datum id fuisse, & poenam gravissimam inflictam *Basilius* dixisset. Sunt vero illius verba hujusmodi *epist.* CLXXXVIII. *pag.* 275. *tom.* III. *op. edit. Paris Monach. S. Mauri*. Τοὺς ἐν πολέμοις φόνους οἱ πατέρες ἡμῶν ἐν τοῖς φόνοις οὐκ ἐλογίσαντο, ἐμοὶ δοκεῖν συγγνώμην δόντες τοῖς ὑπὲρ σωφροσύνης, καὶ εὐσεβείας ἀμυνομένοις. Τάχα δὲ καλῶς ἔχει συμβουλεύειν, ὡς τὰς χεῖρας μὴ καθαρούς, τριῶν τῆς κοινωνίας μόνης ἀπέχεσθαι. „ Cædes in bellis factas majores nostri non „ numerant in cædibus, ignoscentes, ut opinor, iis, qui pro temperantia & pietate decer„ tant; fortasse vero recte, si habuerit consilium dare, ut qui puras manus non habent, „ triennio sola communione sint abstenti ".

(2) *Dionysius Petavius loc. cit. num.* VII. *pag.* 183.

(3) Confer *Titum Bostrensem lib.* II. *contra Manichæos pag.* 107. *seq. tom.* I. *Antiquar. Lection Canis. edit. novæ Basnagii*.

humana natura homicidium, si illud in bello committatur, existimat, multoque magis, si neque premente bello, neque principis lege, cum id necessitas nulla Reipublicæ postulat. Trucidare autem hominem quis neget odiosam (1) rem esse. Ac solebant Romæ Magistratus capitis in reum sententiam dicturi prætextam deponere, ac perversam induere vestem, ut mœrentes, atque invitos id se agere significarent. Cujus quidem rei testem esse *Valerium Maximum*, recte est observatum a *Petavio* viro docto, & summa cum laude versato in hoc genere studiorum. At consequens non est, nefas hoc apud *Romanos* habitum, capitali judicio reos afficere. Quare propterea quod execrabilia bella *Lactantius* esse dixerit, cum in eis sanguis fundi humanus soleat, non sequitur, ut permitti Christiano bellum non oportere censuerit.

Locus alter *Lactantii* est hujusmodi (2). Vetus præceptum est non occidere; quod sic accipi debet, non tamquam jubeamur ab homicidio tantum, quod etiam legibus publicis jubetur, manus abstinere, sed nec jussione interposita, nec verbo licebit periculum mortis inferre, nec infantem necare, aut exponere, nec se ipsum voluntaria morte damnare. Atque hunc locum, quo jure *Salmasius* (3) ad bellum contorqueat, ne conjectura quidem assequi possum. Nam agit *Lactantius* de præcepto divinæ legis, quo vetamur occidere. Caveri tamen a Deo scribit, non solum ne quis occidat ipse per se alterum, sed etiam ne ministro quopiam ad occidendum utatur. Non minus autem peccare eum, qui necem inferat, quam qui jubeat, ut inferatur, si privatus uterque sit, vacetque publica potestate. Nam principem, si jubeat, non peccare. Jam vero in bello publica est Principis potestas. Quocirca is *Lactantii* locus nihil ad rem admittit.

Tertius denique sic habet: „ Justus (4), si „ aut equum saucio, aut tabulam naufrago „ non ademerit, ut ipse animam suam libe„ ret, stultus est. “ Hanc sententiam ut sibi apposuit, respondit in eos casus justum hominem nunquam venturum, ut vel equum adimere saucio, vel tabulam naufrago necesse habeat, ut propriam tueatur vitam, quia neque bellis, neque navigationibus immiscebit se in quibus hæc evenire solent, atque „ cur naviget, *inquit*, aut quid petat ex alie„ na terra, cui sufficit sua? Cur autem bel„ ligeret, ac se alicujus furoribus misceat, „ in cujus animo pax cum hominibus perpe„ tua versetur? Scilicet peregrinis mercibus, „ aut humano sanguine delectabitur, qui nec „ lucrum sciat appetere, cui sufficit victus, „ & non modo ipse cædem facere, sed inte„ resse facientibus, ac spectare ducat nefas? „ Sed omitto ista, quoniam fieri potest, ut „ vel invitus ad hæc subeunda cogatur. “ Hæc ille. Quod si (5) universe bellum Christianis interdictum sententia *Lactantii* quis-

quam

(1) „ Inventa, *inquit ibid.* consuetudo quatenus homicidium sine bello, ac sine legibus „ faciant, & hoc sit voluptas, quod ut scelus vindicent. Quod si interesse homicidio scele„ ris conscientia est, & eodem facinore spectator obstrictus est, quo & admissor. Ergo & „ his gladiatorum sceleribus non minus cruore perfunditur qui spectat, quam ille, qui „ facit.

(2) *Lactantius* Epitom. *cap.* IV. *pag.* 404. *&c. c.* XVIII. *pag.* 406. *edit. Paris. an.* 1748. *tom.* II.

(3) *Salmasius de Fœn. Trapezit. pag.* 785. *edit. an.* 1740.

(4) *Lib. Divinar. Instit. qui est de Justitia cap.* XVII. *pag.* 404. *seq. tom.* 1. *op. edit. an.* 1748.

(5) *Lactantius ibid. cap.* XVIII. *pag.* 405. *seq.* Hujus locum modo descriptum sic explicat, ut dixi, *Dionysius Petavius lib.* II. *dissert. Eccl. cap.* II. *num.* x. *seqq. pag.* 183. *tom.* IV. *De Theologicis Dogmat. edit. Venet. Salmasius de Fœn. Trapezit. pag.* 786. *& not. in Lactantium loc. cit. pag* 406. eos tantum excusari a *Lactantio* censet, qui militare cogebantur. „ Nam illo ævo, *inquit*, non solum sub Imperatoribus gentilibus, sed etiam Christia„ nis, cum delectus tyronum ageretur, quibus militaris ætas ac statura esset, & qui ejus „ erant conditionis, ut militiæ vocationem non haberent, ad militare sacramentum adige-

„ ban-

quam existimet, is videat, ne, ejusdem opinione, statuendum arbitretur, nefas esse mercaturam facere Christiano viro. Qua re non equidem intelligo, quid dici excogitarive possit obtusius. Hoc igitur *Lactantii* decretum esto: nostris sponte, ac lucri, vel quæstus minime necessarii, vel ambitionis caussa, aut navigandum, aut militandum non esse. Fieri tamen interdum posse, ut Christianus, sive quia vitam aliter, quam iis artibus, tolerare nequeat, sive quia Principis imperio cogitur invitus, & ad mercaturam, & ad militiam accedat. Nam quod spectat ad cædem, constringi eorum, qui navigent, quive militiæ nomen dederint, aliquem quandoque posse, ut gratia conservandæ propriæ, adimat latroni, aut grassatori vitam. At Gentiles mercaturam faciebant, animumque ad rem bellicam conferebant; ut facultates augere suas valerent, sensimque viam sibi ad honores, ac dignitates pararent, quæ caussæ procul esse a Christiano viro moribus instituto debent. Sed quoniam evenit perraro, ut quis aliam ob caussam miles, aut mercator fit, quia id non futurum est, nec ut fit oportet, negat *Lactantius* omnino futurum.

Ac de Lactantii quidem sententia satis dictum est. Extremum est, ut eorum argumentum refellam, qui cum in Legatione *Athenagoræ*, atque in *Origenis*, aliorumque Patrum libris legerint, Christianum virum non solum non perpetrare, sed ne aspicere quidem justam cædem posse concludunt, communi veterum Ecclesiæ Scriptorum consensione, nefas esse Christiano militiæ nomen dare.

Nam etsi responsum breviter illis est in secundo hujusce operis libro, cum de prodigio a Christianis in exercitu *Marci Aurelii Antonini* Imperatoris facto differerem, paullo tamen copiosius esse hoc loco satisfaciendum puto. Igitur animadvertendum est, *Athenagoram*, *Minucium*, *Origenem*, aliosque veteres, dum hæc scribunt, aut de gladiatoriis ludis, aut de injusta nece, deque nefario infanticidii scelere, quod nostris Ethnici exprobrabant, agere, non de bello, quod a principe illatum hosti sit ad defendendam Rempublicam. Itaque illas quidem cædes damnant, hanc vero non item, cum hujus nullam fecerint mentionem. Atque ex iis sane, quæ aliis in locis iidem ipsi Patres constituunt, plane colligitur, quam recta illorum fuerit de bello justo sententia. Laudent enim Imperatores, quod hostes a finibus arceant, quod grassatores, fures, Publicos denique Imperii inimicos aut puniant, aut bello persequantur. Hoc *Justinus* (1), Hoc *Athenagoras* (2), hoc

„ bantur, nec illud deserere poterant. Qui semel autem id Sacramentum dixissent, ante „ emensa stipendia, & nisi ex justa, ac merita caussa impetrata missione, discedere a signis „ non habuere fas: qui aliter militiam deseruissent, capite plectebantur. Ergo illi sunt, quos „ invitos ad militiam, idest trucidandorum hominum legitimam artem subeundam ex ne„ cessitate legum cogi dixit *Lactantius*, & quos propterea excusandos tam ipse insinuat, „ quam Patres Concilii *Nicæni* can. XII." Hæc ille. At de his in Canonibus Synodi Nicænæ, ne verbum quidem aut vestigium ullum est, ut paullo ante vidimus. De *Lactantii* loco, ut sit explicandus, demonstratum jam est. Quare cesso, ne actum agam. De iis, qui definitam staturam, ætatemque haberent, cogerenturque militiæ nomen dare, confer Acta S. *Maximiliani* Martyris *apud Ruinartium pag.* 263. *seq. edit. Veron.*

(1) *Justinus* Martyr *Apologia* I. *num.* I. *seq.* jure ab iis, qui publica potestate præditi sint, occidi malefactores statuit, rapique in extremum cruciatum. Quare si tales Christiani essent, jure eos puniri, sin minus, libere eos in civitate versari permitterent; & *Apolog.* II. *nom.* II. *pag.* 93. *ejusd. edit. ann.* 1747.

(2) Hoc idem scribit *Athenagoras in Legatione num.* 2. *pag.* 298. *seq. edit. op Justini* 1747. Justam autem cædem, qui nominat, nonne is inferri eam malefico jure posse ostendit ab eo, qui publica polleat auctoritate? Quod si non decere, ut Christianus privatus justam cædem aspiciat, adjungit, is recte quidem adjungit, non quod justam reprobet cædem, sed quod non esse hominem privatum sævitiæ judicium dare, & hujusmodi cædi interesse. Rursum ipse *Legat. num.* XXXIV. *pag.* 332. „ Quos sciunt ne justæ quidem cædis aspectum sustine-

hoc *Origenes* (1), hoc *Minucius* (2) *Fe-lix*, uno verbo, hoc omnes statuunt, nisi *Tertullianum*, & *Origenem* fortasse de quibus supra dixi, exceperis. Sed de militibus ha-

---

„ re, qui eos accusaverit, vel occisi hominis, vel vorati? Quis gladiatorum vel ferarum „ ludos, præsertim si a vobis dentur, non plurimi faciat? Nos autem cum homicidium spe- „ ctare pene idem esse ac perpetrare arbitremur, nuncium his spectaculis remisimus. Cædem „ igitur quomodo perpetrare possumus, qui eam ne spectandam quidem ducimus, ne scelus „ & piaculum nobis impingamus"? *Epist. Eccl. Galliæ ad Eccles. Asiæ, & Phrygiæ de Bibliade Martyre* hæc habentur? „ Verum illa resipuit inter cruciatus ac veluti ex altissimo „ somno excitata est, præsente supplicio de æternæ gehennæ cruciatibus ipsam submonente, „ & contradicent impii, qui fieri potest, *inquit*, ut infantes comederent, quibus ne sangui- „ nem quidem animantium degustare licet"? *Lib.* v. *Hist. Eccles. apud Euseb. cap.* 1. *pag.* 203. *edit. Cantabrig.* At *Vetius Epagathus*, *ibid. pag.* 199. Merito puniendos fuisse Christianos dixit, si rei eorum scelerum essent, quæ eisdem attribuebantur.

(1) *Origenes* lib. III. contra *Celsum num.* VII. *tom.* I. *op. edit. Parif. Monach. S. Mauri*, nullius hominis cædem licitam esse Christiano dicit. Nam publica auctoritate cum carerent, neque occidere ipsi per se jure quemquam, neque jubere ut occideretur, poterant. At recte bella inferri ab iis, qui reipublicæ præsint, docet alio loco, ut supra constitit.

(2) *Minucius Felix* in *Octav. pag.* 399. *seq.* „ Nobis homicidium nec videre fas, nec audire". Confer etiam *Arnobium lib.* 1. *pag.* 5. *edit. an.* 1651. ubi „ Quamquam ista, „ quæ dicitis, *inquit*, bella religionis nostræ ob invidiam commoveri, non sit difficile com- „ probare, post auditum Christum in mundo non tantum non aucta, verum etiam majori „ ex parte furiarum compressionibus imminuta. Nam cum hominum vi tanta magisteriis „ ejus acceperimus, ac legibus, malum malo rependi non oportere, injuriam perpeti, quam „ irrogare esse præstantius, suum potius fundere, quam alieno polluere manus, & conscien- „ tiam cruore, habet a Christo beneficium jamdudum orbis ingratus, per quem feritatis mol- „ lita est rabies, atque hostiles manus eximere a sanguine cognati animantis accepit. Quod „ si omnes omnino, qui homines se esse non specie corporum, sed rationis intelligunt pote- „ state, salutaribus ejus pacificisque decretis aurem vellent accommodare paulisper, & non „ fastu, ac supercilio luminis sui potius sensibus, quam illius comminationibus crederent, „ universus jamdudum orbis mitiora in opera conversis usibus ferri, tranquillitate in mol- „ lissima degeret, & in concordiam salutarem incorruptis fœderum sanctionibus conveni- „ ret". At is non negat adversus hostes arma, si pernicies reipublicæ impendeat, esse ferenda. Militum autem Christianorum inscriptiones sepulchrales extant apud *Aringhium*, *Bosium*, *Boldettum* &c. Nos unam alteramque ex *Boldetto pag.* 416. huc transferemus.

FELICISSIMUS MILES R. QUI HABUIT UXOREM
TECLAM IN PROVINCIA HISPANICA VIXIT
ANN. P. M. LXV. M. III. DEP. X. KAL.
OCT. IN P.

Et pag. 415.

SECUNDINO BENEMERENTI QUI VIXIT ANNOS XLII.
B. N. F. PRAEF. PRAET. QUIESCIT IN PACE VI. ID. AUG.

Reperta hæc inscriptio *Secundini* Beneficiarii Præfecti Præt. in Cœmeterio *Callixti* est. Atque hunc eum *Secundinum* esse putat *Boldettus*, cujus fit in Martyrologio *Hieronymiano* apud *Florentinum pag.* 740. commemoratio, quod depositionis dies conveniat. Utcumque sese res habeat, hoc certum est, Beneficiarios fuisse milites. Vide *Vegetium Lib.* II. *de re militari cap.* VII. *pag.* 37. *edit. an.* 1670. & edictum *Maximini* apud *Euseb. Lib.* IX. *Hist. Eccl.*

hactenus. (1) Sequitur, ut explicem, ulli ne Christiani primis Ecclesiæ temporibus mercaturam facerent. Igitur qui in patria manerent, utque se, familiamque alerent, merces, quas sibi pretio comparaverant, divendere solerent, aliquos; qui vero agendæ amplificandæque rei familiaris, magnarumque opum amplificandarum caussa, itinera longa susciperent, vitamque suam multis gravibusque periculis exponerent, aut nullos fuisse, aut sane perpaucos arbitror. Cum enim mediocri victu plerique omnes, vestituque satis modesto uterentur, atque ab avaritia, luxu, fastuque, ut paullo ante ostendimus, distarent, haberentque magistros, qui dicerent (2) indicia animi cupidi pecuniæ dari ab iis, qui rebus suis minime contenti, naves conscenderent, crebris commeatibus merces importarent, & in *Romana* & in remota ab *Romanorum* ditione loca, ac novam in patrias inferrent, iisque incommodis, se, periculisque objicerent, quæ fortasse aut ægre, religionis caussa, aut nullo modo subiissent; ab eo genere mercaturæ deterrebantur. Atque hinc factum existimo, ut maximo (3) numero Christiani, quamvis, rebus omnibus abundarent, pauperes tamen dicerentur, & essent. Nam qui aut sponte privabant, ut commodis Ecclesiarum consulerent, facultatibus suisse (4), aut iis, quas possidebant, etsi tenues essent contenti erant, abstinebantque a mercatura, mutare statum, augereque fortunam suam qui poterant?

Venio ad medicos. Horum sive artem sive facultatem, cum majores nostri in pretio habendam putarent (5), propterea quod in sacris litteris legissent, honorandum esse medicum propter necessitatem, numquam impedie-

---

Eccl. cap. IX. *pag.* 454. edit. *Cantabrig.* & Acta *SS. MM. Fructuosi &c. apud Ruinartium p.* 191. *edit. Veron.*

(1) Sed de hac quæstione vide etiam Sigismundi Jacobi Baumgarten *exam. sententiæ Veterum Christianorum de militia* Halæ editum an. 1741. recusumque an. 1745. *Zach.*

(2) *Tertullianus lib. de Idololatria cap.* XI. *pag.* 91. *edit. Venetæ an.* 1744. „ Negotiatio servo Dei apta est? Ceterum si cupiditas abscedat, quæ est causa acquirendi, non erit „ necessitas negotiandi “. Paullo ante dixerat. „ De negotiationibus cetera delictorum recogitemus, & in primis cupiditatem radicem omnium malorum, qua quidam irretiti, circa fidem naufragium sunt passi ec. “ *Lactantius Lib.* V. *cap.* XVIII. *Divin. Instit. pag.* 405. *edit. an.* 1748. „ Primum omnium nego ullo modo fieri posse, ut homini, qui quidem vere justus sit, ejusmodi casus eveniat, quia justus, neque cuiquam nato inimicus est, „ neque quidquam omnino appetit alienum. Cur enim naviget, aut quid petat, ex aliena „ terra, cui sufficit sua “? Mitto ceteros Patres, ut *Clementem Alexandrinum*, ut *Origenem*, &c. ne sim longior quam oportet.

(3) *Justinus* Epistola ad *Diogetum n.* V. *pag.* 249. *edit. op. an.* 1747. „ Mendici sunt, *inquit*, *Christiani*, & multos ditant, & rebus omnibus indigent, & omnia illis redundant “. Vide *Tatiani* locum supra descriptum *pag.* 277. *not.* 1. *hujus vol. Minucium Felicem Octavi pag.* 335. *edit. an.* 1672. *&* *Lactantium lib.* VI. *cap.* XII. *divin. Instit. pag.* 469. *T.* 1. *edit. Paris. an.* 1748. Nullos autem mercatores Christianos, qui in regiones a patria longe distantes proficisci solerent, memorari a majoribus nostris dixi, non quo conjectura concludi non posse arbitrarer, horum aliquos olim vixisse, sed quo nominatim, distincteque nullos indicatos viderem. Conjectura autem hæc est. Si Episcopi aliqui sæculo III. in alias provincias contendere mercaturæ caussa audebant, quæ res cum eorum instituto, ac dignitate pugnabant, multo magis laicos, qui familiam alerent, idipsum facere cœpisse credibile est. Ac *Cyprianus* quidem in eo libro, qui de *Lapsis* inscribitur *pag.* 123. *edit. Oxon.* „ Derelicta, *inquit*, (De Episcopis quibusdam agens) Cathedra, plebe deserta, per alienas Provincias oberrantes, negotiationibus quæstuose nundinas aucupari *non dubitarunt*.

(4) *Minuc. Octav. pag.* 335.

(5) Adeundus *Clemens* Alexandrinus *lib.* II. *Pædagogi cap.* VII. *pag.* 179. *edit. Paris. an* 1641.

dierunt, quin eam Christianus profiteretur. Ac *Lucam* sane medicum (1) fuisse, auctor est *Paulus Apostolus* in iis litteris, quas ad *Colossenses* scripsit. Sunt praeterea qui *Cosmam*, & *Damianum* Martyres (2), in medicis numerandos putent; a quibus nulla est caussa cur dissentiam. Atque ut cetera monumenta praeteream, exstant in *Roma subterranea* inscriptiones sepulcrales (3) aliquot iis positae qui medicinam exercuissent. Eas autem, etsi quo tempore sculptae fuerint, non satis liquet, vetustissimas tamen esse, nemo, ut opinor, negaverit. Jam vero medicus (4) Martyr, cujus est epitaphium a *Boldetto* de-scri-

(1) *Ad Coloss. cap.* IV. *v.* 15. *Salutat vos* Lucas *medicus carissimus*. Confer de Luca medico quae diximus *Tom.* V. *Hist. litter. Ital. p.* 511. *Zach.*

(2) Confer *Leon. Allat. Syntagm. Hist. p.* 3. 5. 9. 24. *seq. edit. an.* 1660.

(3) *Arnobius lib.* II. *contra Gentes pag.* 44. *edit. ann.* 1651. „ Nulla jam natio est tam „ barbari moris & mansuetudinem nesciens, quae non ejus amore versa molliverit asperita„ tem suam, & in placidos sensus assumpta tranquillitate migraverit . . . Magnis ingeniis „ praediti Oratores, Grammatici, Rhetores, Consulti juris Medici, Philosophiae etiam se„ creta rimantes, magisteria haec expetunt, spretis quibus paullo ante fiebant . . . Ab Do„ minis se servi cruciatibus affici, quibus statuerint, malunt, solvi conjuges matrimoniis, „ exhaeredari a parentibus liberi, quam fidem rumpere Christianam, & salutaris militiae Sa„ cramenta deponere . . . . Cum genera poenarum tanta sint a vobis proposita religionis hu„ jus sequentibus leges augetur res magis, & contra omnes minas, atque interdicta formidi„ num animosius populus obnititur, & ad credendi studium prohibitionis ipsius stimulis ex„ citatur. An numquid haec fieri passim, & inaniter creditis, fortuitis incursibus adsumi „ has mentes? Ita ne illud non divinum, & sacrum est, aut sine Deo eorum tantas animo„ rum fieri conversiones, ut cum carnifices, unci, aliique innumeri cruciatus, quemadmo„ dum diximus, impendeant credituris, velut quadam dulcedine, atque omnium virtutum „ amore correpti cognitas accipiant rationes, atque mundi omnibus rebus praeponant ami„ citias Christi “? Hunc ego locum *Arnobii*, etsi longiusculum descripsi, ut ejus auctoritate qui extremo saeculo III. atque ineunte IV. floruit, cognosceretur, non solum jureconsultos, grammaticos, rhetores, oratores, philosophos, ac medicos, sed etiam innumerabiles alios Christianos fuisse factos, iisque moribus vixisse, de quibus hactenus dictum est. Primum enim amore erga Christum eos flagrasse; deinde mansuetudinem, quum ante efferati, barbarique essent, coluisse; post patientes fortesque fuisse, ut studio religionis minas suppliciaque contemnerent; omnes denique virtutum desiderio convertisse eos ad sacra Christianae religionis animum, iisque fuisse initiatos plane ostendit. Extant praeterea inscriptiones quaedam sepulcrales in Coemeteriis veterum Christianorum repertae, ex quibus constat, medicam vel artem, vel facultatem probatam majoribus nostris fuisse. In Coemeterio *Gordiani* inventa haec est, quam refert *Boldettus pag.* 416.

LIMENIO MEDICO FRATRI CA-
RISSIMO QUI VIXIT ANNOS XXXIII.
MNES III. DIE.

(4) *Boldettus l.* II. *cap.* XIX. *pag.* 387.

☧ Ω. HIC RE
Q ESCIT ME
DICUS MR X
CUM PLURIB
I. P. C. Q. E. S.
T. B. A. M.

Quod

ſcriptum prænomen ne an nomen medici ſortitus ſit, an contra ei ſe facultati dediderit, mihi eſſe fateor incompertum. Quod ſi ſunt qui prænomen, aut nomen ejus viri proprium eſſe pugnant, eis equidem non reſiſtam.

Libertos autem Cæſarum, Senatorumque *Romanorum* officiis, muneribuſque fuiſſe perfunctos, quæ propria eſſe eorum ſolerent, neminem eſſe arbitror poſſe, qui neget. Itaque horum aliqui ſcribæ (1) fuerunt, aut a cubiculo (2), aut arcarii (3), aut curatores earum rerum, quibus præfici liberti conſueverant.

Atque alios item in Palatio fuiſſe, qui amplissimis, vel mediocribus, infimiſve muneribus fungerentur, Chriſtianos veriſimile eſt. Quis enim prudens exiſtimet, nullum eorum, quos *Septimius Severus* norat, nobiliſſimorum virorum, ac matronarum (4) Chriſtianis partibus ſtudere, aut eorum, qui apud *Alexandrum* (5) *Severum*, apud (6) Philippos, apud *Diocletianum* (7) initio erant, Chriſtianorum, nihil in aula Cæſaris egiſſe? Ego

Quod epitaphium ſic equidem interpretarer: *Hic requieſcit Medicus Martyr Chriſti cum pluribus in pace quieſcentibus aliis Martyrilus* * Vereor tamen, ut *Medici* nomen medicam artem ſignificet; proprium enim Martyris fuiſſe nomen videtur, ut etiam monebam *biſt. Litter. Ital. Tom. V. pag.* 512. quem locum adi. * *Zacb.*

(1) His enim aliiſque muneribus functos pleruınque libertos fuiſſe conſtat. Atque eos Chriſtianos, quos in domo *Cæſaris Neronis* fuiſſe ſcribit *Paulus Epiſt. ad Philipp.* 4. *v.* 22. nullum obiiſſe munus, quis credat? In his autem *Epaphroditus*, ut plerique volunt, *Neroni* Auguſto a libellis fuit, quem *Epaphroditum Domitianus* capitis condemnavit, ut eſt apud *Suetonium* in *Domitiano cap.* XIV. De *Epaphrodito Neronis* liberto cæſo ſub *Domitiano* vide etiam *Dionem* lib. XXVII. p. 766. Eumdem hunc fuiſſe atque *Epaphroditum Joſephi* Hiſtorici amicum exiſtimat *Pearſonus Annal. Prior. Epiſcop. p.* 172. Chriſtianum fuiſſe cenſent *Dauluzius*, aliique.

(2) Inſcriptiones duas refert *Muratorius* Tom. IV. *Theſauri Inſcription. pag.* 1857. Sed cujus ſint ætatis neſcio. Prior quam accepit ex *Margarino*, ſic habet.

LOC. DECI. CVBICULARI. HY....
QUIESCIT CARO MEANO...
P. M. CREDO RESUSC..
XV. KAL. JVN. ET ITER P...

Altera, quam ad eum miſit *Joſephus Blanchinius* vir eruditiſſimus, & amicus noſter, extabatque in S. Martini, & Silveſtri, eſt hujuſmodi. Sed eadem hæc mihi, atque ſuperior videtur.

DESIDERI. CUBICULARI AUG...
REQUIESCIT CARO MEA·NO...
PM. CREDO RESVSC...
V. KAL. IVN. ET IT RR. P.

(3) Vide *Epiſt. ad Rom. cap.* XVI. *v.* 23. & Interpretes in eum locum.

(4) Confer *Tertullianum lib. ad Scapulam cap.* IV. *pag.* 71. *edit. Veneta* 1744.

(5) *Euſebius lib.* VI. *Hiſt. Eccl. cap.* XXVIII. *pag.* 293. *edit. Cantabrig.*

(6) *Euſeb. lib.* VI. *cap.* XXIV. *pag.* 298. *edit. ejuſd.*

(7) *Euſebius lib.* VIII. *cap.* I. *pag.* 376. Etſi enim monumenta deſint, ex quibus efficiatur quo quiſque munere functus ſit, tamen cum in domo Cæſaris eſſent, aliquod quidem eos obtinuiſſe, concedendum omnino eſt. Sæculo IV. & V. nullum eſt dubium, quin Chriſtiani

Ego autem facile mihi persuadeo nullum fere officium Augustæ domus fuisse, quod non sub aliquo Imperatore aliquando non obtinuerint quidam eorum, qui Christianam religionem profiterentur; sive *ii* nobiles fuerint, sive cives, sive etiam e numero libertorum.

Nutrices præterea egisse mulieres (1) Christianas, virosque munus interdum obiisse nutritorum, certa atque explorata res est. Erant etiam inter nostras, atque ii quidem majore numero censebantur, qui labore manuum, ut dixi, victum acquirerent. In his argentarii (2), purpurarii (3), sculptores, (4) musivi ope-

---

stiani in primis hujusmodi officia obirent. Ego vero ne sim longus hoc unum exscribam ex *Aringhio*, quod est de *vestitore Honorii Tom. 1. Romæ subterraneæ* pag. 417.

HIC POSITUS EST BENEMERITUS EL
VESTITOR IMPERATORIS QUI VIX
DEPOSITUS D. OCT. KAL. SEPTEMR.
DOMINI HONOR AUG. VI. COSS.

(1) Vide locum *Tertulliani*, quem ex libro ad *Scapulam* descripsi supra Tom. II. pag. 476. In eo enim *Antoninum Caracallam* lacte Christiano educatum scribit. Apud *Aringhum* Tom. II. *Romæ subterr.* pag. 263. inscriptio est nutritoris, quæ sic habet.

ΤΟΠΟΣ ΑΝΑΠΑΥΣΙΩΣ
ΑΜΜΟΝΙΟΥ ΚΑΙ ΕΥΤΙΧΕΙΟΥ
ΘΡΕΠΤΟΥ

Locus quietis Ammonii, & Eutichii *nutricii*. Hanc accepit a *Bosio*, ut & alteram ibid. pag. 267. nutricis *Paulinæ* sculptam sacrophago, quæ est hujusmodi.

ΕΝΘΑΔΕ ΠΑΥΛΕΙΝΑ
ΚΕΙΤΑΙ ΜΑΚΑΡΩΝ
ΕΝΙ ΧΩΡΩ
ΗΝ ΚΗΔΕΥΣΕ ΠΑΚΑΤΑ
ΕΙΝ ΘΡΕΠΤΕΙΡΑΝ
ΓΛΥΚΕΡΗΝ
ΑΓΙΑΝ ΕΝ ΧΡΙΣΤΩ

Hic Paulina *jacet beatorum in choro, quam sepelivit* Pacata *suam nutricem dulcem sanctam in Christo*. Mitto ceteras, ne sim longus.

(2) Confer *Eusebium lib.* v. *cap.* XXVIII. H. E. *pag.* 253. *edit. Cantabrig.* Atque argentarios, seu trapezitas, vel nummularios egisse præterea aliquos nostrum quispiam diceret, si Christianorum esset vitrum cœmeteriale, quod *Boldettus* pag. 212. exhibet in quo figuræ nummulariorum duorum sunt depictæ, & circumscriptum epigramma BIS ANDRESCO supplet *Boldettus* ILYBISTAE: Duo viri nummularii. Sed Ethnicum esse, atque in cœmeterium illatum, nescio quo casu, a Christianis, idem ipse *Boldettus* animadvertit. Hoc nos vitrum æri incidi, & pag. 77. hujus vol. imprimi curavimus.

(3) Vide Acta Apost. c. XVI. v. 14. ubi *Lydia* πορφυρόπωλις *purpuram vendens* nominatur.

(4) Nisi enim ita se res haberet, non tot extarent in cœmeteriis Christiana monumenta, neque tot sacrophagi, quot videmus. Itaque *Tertullianus in libro de Idololatria c.* III. IV. & V. *pag.* 86. *edit. ann.* 1744. vixisse olim sculptores Christianos indicat, ut qui aliquos memoret sese excusantes, quod idola fingerent, ajentesque se aliunde non posse vivere. *Eutropius* autem, quem *Fabrettus pag.* 587. *Inscript. domest.* Martyrio tandem coronatum scri-

operis (1) artifices, pictores, (2), lapicidæ (3), fabri ferrarii (4), figuli (5), coriarii (6), fce-
no-

---

fcribit, fculptor fuit. Confer *Fabrett. ibid. Boldett. Offerv. fopra i Cimiterj de' SS. Martiri p.* 316. fapienter animadvertit qui ea fepulcra, quibus infculpta inftrumenta alicujus artis funt, indicare quam homo ibidem conditus artem profiteretur. Atque hunc refert lapidem, cui infcriptum effe malleum, & alia quædam inftrumenta fculptoris video, & infcriptionem, quæ fic habet.

MAETIO. APRILI. ARTIFICI SIGNARIO. QUI VIXIT.
ANNIS. XXXVII. MESES. DUO. DIES. V. BENEMERENTI. IN.

Confer ceteras infcriptiones, quas refert *pag. eadem feq.* Harum fimiles extant apud *Aringhium*, *Georgium*, *Lupium* &c.

(1) Cum enim Ethnici has artes colerent, numquam crediderim fuiffe omnino a Chriftianis neglectas. Etfi enim, ut alio loco dixi, idololatriæ metu deterriti plerique omnes fuerint, quo minus iis fefe darent, tamen aliqui eafdem coluerunt, qui in hoc genere non tam excellentes, ut gentiles folebant, fuerunt. Ac de mufivis quidem operibus Chriftianorum egit *Ciampinus*. Speramus autem fore, ut *Gorius* de eodem argumento longe copiofiorem librum edat. Quin etiam illuftriffimi, doctiffimique Præfulis *Furietti* Sacræ Congregationis Concilii a Secretis: De facris & profanis mufivis operibus egregium opus propediem expectamus. Confule interea *Boldettum* pag. 338. qui de monogrammate Chrifti agens. „ Nel „ Cimiterio, inquit, di *Ciriaca*, e di *Prifcilla* più volte ho rinvenuto quefto fegno lavora- „ to a mofaico fopra qualche tavola di terra cotta ". Et *pag.* 352. & 522. Et *Lupium de Monum. S. Severæ* pag. 29. Mitto *Aringhium* aliofque, qui fimilia exhibent in Cœmeteriis Urbis reperta.

(2) Confer *Tertullianum* l. c. Ac Pictores Chriftianos olim viguiffe conftat ex picturis, quæ extant in Cœmeteriis, quafque referunt *Bofius*, *Severanus*, *Aringhius*, *Boldettus* aliique. Tam enim funt earum permultæ recte delineatæ, ut vetuftiffimas fefe prodant. Sed de hac re alias opportune. De picturis in vitris expreffis adi *Bonarotium Præf. operis infcripti*; *Offervaz. fopra alcuni frammenti di vafi antichi di vetro ornati di figure*.

(3) Confule *Aringhium tom.* II. *Rom. fubterr. pag.* 168. *feq.* & *pag.* 684.

(4) *Muratorii* tom. IV. *Infcrip. pag.* 1868. *num.* 6. infcriptionem in Cœmeterio *Gordiani* inventam refert, quæ eft hujufmodi.

EVTIGIO FABRO FERRIO
QUI BI QUIE
ANN XXII. KAL. DICES
SIT SIT

Eutichio Fabro Ferrario, qui vixit ann. 22. *quiefcit deceffit Kal.* Vide *Theodoretum* ferm. VIII. *Therapeu.*

(5) Confer *Boldettum pag.* 337. Non enim is fum, qui lucernas fictiles, quibus efsent fymbola Chriftiana impreffa, Ethnicis fuifse elaboratas putem. Earum nos aliquas fupra dedimus, auctorefque numeravimus, qui eafdem ediderunt.

(6) Confule *Eufebium* libro V. *Hift. cap.* XXVIII. pag. 255. *Act. Apoft.* c. IX. X.

nofactores (1), scenarii, textores (2), carbonarii (3), agricolæ (4), rusticæque totius rei (5) cultores, bajuli (6), custodes carinarum (7), sutores (8), sectores (9) lignorum, piscatores, caupones, &c.

---

(1) *Baronius ad ann.* 329. *num.* XVIII. „ Ars scenofactoria, inquit, dicebatur, qua ex „ pellibus facienda consueret tabernacula, quibus milites uterentur in castris. Hanc artem „ professum fuisse Aquilam apud quem mansit *Paulus*, auctor est *Lucas Act. Cap.* XVIII. Confer interpretes in eumdem Actor. locum. Hoc sensu intelligi inscriptionem hanc oportere censet Aringhius tom. 1. pag. 416.

HIC JACET NOMINE MATRONA C. F. IN PACE
VXOR CORNELII PRIMICERI CENARIORUM
FILIA PORFORI PRIMICERI MONETARIO
RUM QVE VIVIT P. M. ANNIS XXIII. QVE RECESSIT
DIE MERCVRIS HORA VIII. ET DEPOSITA DIE
IOVIS IDVVM MAIARVM IN CONTRA
COLOMNA VII. CONSFL. HERCVLIANI V. C.

Nam pro Cenariorum legendum esse Scenariorum putat. Sed parvi refert quoquo tandem modo legendum sit cum inscriptio ad quintum Ecclesiæ sæculum spectet. Quare ad rem meam non pertinet.

(2) Confer *Lupium Monum. S. Sever. pag.* 28.

(3) *Gregorius* Miss. *in Vita S. Greg. Neocæs. p.* 994. tom. II. *edit. ann.* 1615.

(4) *Ruinart. Act. SS. MM. Sincer. pag.* 433. *edit. Veron.*

(5) *Fabrettus Inscription. domest. pag.* 574.

(6) Hinc *Ammonius Saccus* est dictus, quod sacculos ferret. Vide *Euseb. l.* VI. XIX. *pag.* 281.

(7) Vide *Aringhium pag.* 605. *tom.* 1. *Rom. subterr.*

(8) *Anianum* Episcopum *Alexandrinum* sutorem calceamentorum fuisse aliqui putant. Vide apud *Basnagium an.* 66. *num.* XVIII. Apostoli fuerunt piscatores, ut constat. De Cauponibus vide *Acta S. Theodori*.

(9) *Aringh. tom.* II. *pag.* 168. Non me latet, aliis item artibus sese Christianos olim dedisse, quibus victum sibi, vestitumque procurare possent, ut qui magnam partem pauperes, atque ex plebe essent. Sed has ego numerandas censui. Nam omnes persequi longum, & laboris plenum, & ab instituto meo, qui brevitatem consector, alienum fuisset. *Mam.* * Adeat qui plura cupit, Tomum quintum historiæ litterariæ Italiæ *pag.* 513. *seq.* * *Zach.*

AD

AD CAPUT VI.

P. JOHANNIS CABASSUTII

ORATORII DOMINI JESU

De Veterum jejuniorum Ecclesiæ origine & ritibus

DISSERTATIO IX.

I. OPeræ pretium haud exiguum fuerit originis, & legum jejunii Ecclesiastici tractationem instituere, cujus prisca severitas temporum insequentium decursu admodum remissa laxataque est. Quod vero ad Quadragesimam spectat, ejus origo altius quam ad Telesphorum Romanum Episcopum referenda est, qui sub Antonino Pio Cæsare Martyr occubuit. Enim vero multis ante hunc annis Sanctus Martyr Ignatius sic scribit ad Philippenses: *Quadragesimale jejunium ne spernatis, continet enim exemplum conversationis Dominicæ*. Immo jam inde a primordiis Ecclesiæ Apostolos instituisse comperta res est, atteftante Hieronymo epist. ad Marcellam: *nos unam Quadragesimam secundum traditionem Apostolorum toto anno tempore nobis congruo jejunamus*. Deinde subtexit de Montanistis hæreticis: *Illi tres in anno Quadragesimas faciunt, quasi tres passi sint salvatores, non quod ut per totum annum, excepta Pentecoste, jejunare non liceat: sed quia aliud sit necessitate munus offerre, aliud voluntate*. Ex quo liquet, statum quæstionis olim inter Orthodoxos, & Montanistas in hoc extitisse, quod isti præter Antepaschalem Quadragesimam, ab Apostolis institutam, binas alias quasi ex divino præcepto singulis annis observarent, quia scilicet Montanus, quem Paracletum credebant, ita jusserat.

II. Sanctus præterea Pontifex Leo serm. 42. qui est 6. de Quadragesima, *Ut Apostolica* (inquit) *institutio quadraginta dierum jejuniis impleatur*. Idemque serm. qui est secundus de jejunio Pentecostes, & serm. 92. qui est nonus de jejunio decimi mensis, quatuor temporum jejunia decimi mensis Apostolicæ adscribit. In profestis magnarum sollemnitatum indixerat sacra traditio jejunia simul cum vigiliis, ut fidem faciunt Clemens lib. 5. Constitut. Apostol. cap. 19. Tertull. lib. 2. ad uxorem, Eusebius lib. 7. hist. Eccl. cap. 7. & plerique alii veteres. At posterioribus sæculis ob gravia offendicula, quæ occasione nocturnorum in Oratoriis conventuum nascebantur, cessatum demum fuit a vigiliis, & retenta sunt sola jejunia.

III. Jejuniorum diebus non a carnibus solum, sed a vino quoque oleoque abstinendum erat. Id plerisque veterum testimoniis comprobatur. Laodicenæ Synodi can. 50. decernit servandam totam Quadragesimam in Xerophagia: Δεῖ πᾶσαν τεσσαρακοστὴν νηστεύειν ξηροφαγοῦντας. *Oportet totam Quadragesimam jejunare aridis vescentes*. Quid sit Xerophagia, seu aridorum victus exponit Tertull. lib. adversus Psychios dicens: *Xerophagiam observamus siccantes cibum ab omni carne, ab omni jurulentia, & uvidioribus quibuscumque pomis, ne quid viscositatis, vel edamus, vel potemus*. Testantur insuper S. Basilius serm. 1. de jejunio, Theophilus Alexandrinus epist. paschali 3., aliique veteres scriptores, Christianos jejunantes abstinuisse a vino, & esu carnium. Carnis prohibitæ nomine pisces comprehendebantur; nomine quoque jurulentiæ, oleum, ceteraque conditione, præter sal: omne quippe mactabile, ut ait Trullana Synodus, arcebatur a jejuniis *can. 56. Jejunium perficere oportet, & abstinere quemadmodum ab omni mactabili, sic & ab ovo & caseo*. Quæ quidem observantia, ab antiquo deducta, in hanc usque ætatem ad schismaticas Orientis Ecclesias defluxit. Græcos enim tota Quadragesima piscibus minime vesci, testis est Balsamon ad Apostol. can. 69. immo

etiam quartis & sextis feriis per totum decurrentem annum, adeo ut nec ægrotis ipsis dispensetur circa piscium esum, in ipso mortis confinio, ut idem refert Balsamon. Et scribunt diversi, qui utramque Armeniam peragrarunt, Armenos, qui fere omnes Eutychetis dogmata consectantur, nec piscibus jejuniorum diebus vesci, nec vinum bibere, nec oleum adhibere ad olera. Præterea S. Basilius homil. 1. de jejunio: *Carnes* (ait) *non edis, vino abstines, vesperam expectas, ut cibum capias*. Theophilus pariter Alexandrinus Episcopus, in epist. Paschali ad diversas Ecclesias Ægypti, ita scribit: Qui legum præcepta custodiunt, ignorant vinum in jejuniis, & carnium usum repudiant. Idemque Theophilus in interrogationibus, & responsionibus canonicis, sic edicit: Decimo quæritur, an qui ex infirmitate contabuerit, possit vesci oleo, & vino tempore Quadragesimæ? & respondemus posse. His adstipulantur Cyrillus Jerosol. catechesi 4. Illuminatorum, scribens: *Jejunamus & a vino carnibusque nos abstinemus, non ea quasi piacula abhorrentes, sed mercedem expectantes, ut dum sensibus grata respuimus, spirituali cælestique mensa fruamur*. His sanctus accedit Hieronymus in hæc verba Dan. 4. *Panem desiderabilem non comedi, hoc enim docemur exemplo tempore jejunii a cibis delicatioribus abstinere, nec vinum bibere, nec carnem comedere*. Sunt & alia propemodum innumerabilia priscorum Patrum ad isthæc confirmanda testimonia.

IV. Quadragesimale jejunium, continuis duodecim sæculis, non nisi vespere, ac tribus post horam nonam horis, solvi licitum fuit. Reliqua vero per annum jejunia non nisi post horæ officium solvi consuetum erat, Id est post emensas tres a meridie horas cum triente. Sane legenti homil. 1. Basilii de jejunio, ubi dicit, *Vesperam expectas, ut cibum sumas*, perspicue constat sermonem esse quadragesimalem. Et Hieronymus epist. 22. ad Eustoch. hæc ait: Jejunium totius anni æquale est, excepta Quadragesima, in qua sola conceditur districtius vivere. A Pascha autem in Pentecostem cœnæ mutantur in prandia. Quibus significat in medio Paschæ & Pentecostes interstitio cessare omne jejunium. Hoc tamen intererat discrimen inter cœnobitas Ægypti (de quibus ibidem loquitur Hieronymus) & reliquos de populo Christianos; quia isti a jejunio immunibus diebus duplicem adhibere solebant fectionem prandii & cœnæ quacumque luberet hora; sed Ægyptii tum Cœnobitæ tum Anachoretæ unico prandio reficiebantur, solutis jejunii diebus, nec nisi post Nonam prævenisset, minus ipsis tolerabilis fuisset unica refectio in cœnam dilata, eoque pertingunt hæc Hieronymi verba: *Cœnæ mutantur in prandia, quo & traditioni Ecclesiasticæ satisfiat, & ventrem cibo non onerent duplicato*. Et utique secundum communem loquendi usum, dies prandii apud veteres sanctos Patres diebus jejuniorum quadragesimalium opponi solent, ut passim loquitur Augustinus epist. ad Casulanum, in qua loquitur de jejuniis extra Quadragesimam occurrentibus, quibus post horam refectio promiscue fiebat. Quod idem hisce Pauli verbis vitam Ambrosii contexentis confirmatur: *Ipse autem venerabilis Episcopus erat multæ abstinentiæ, & vigiliarum, & laborum, quotidiano jejunio macerans corpus, cui prandendi nunquam consuetudo fuit nisi die Dominico, & Sabbato*. Quin etiam sic ait ipsemet Ambrosius serm. 33. *Illud etiam, fratres, ad perfectionem jejunii tacendum non est; ut qui abstinemus, & minime prandemus hoc tempore, prandia nostra pauperibus erogemus*. Atque idem serm. 39. *Homines*, quorum animus semper in prandio est, prandendi sibi caussas inquirunt, dum se a jejuniis excusant.

V. Porro de jejuniis Sabbatorum, & quantum Orientales Ecclesiæ hac in re ab Occidentalibus discrepabant, satis superque disserui hoc in opere ad can. 50. Synodi Laodicenæ, ubi notas nostras inferius consule.

VI. Ad postremum Sæculo XIII. invaluit consuetudo refrigescente devotione, ut quadragesimali quoque jejunio statim a Nona corporibus cibus indulgeretur, ut ex S. Thoma colligitur 2. 2. quæst. 147. tit. 7. novissimisque demum sæculis, nullo suffragante canone, superaddita est sub *collationis* nomine refectio vespertina, quam etiam ad aliquam moderationem vix ulla repagula coercere queunt, usque adeo natura humana in deteriora proclivis est: similis aquæ in caldaria olim bullienti, quæ nisi continue fomenta ignis subjiciantur, suum sensim resumit pristinum, & naturale frigus; sic animæ no-

strae,

ſtræ, ſi non in malum proclivitati fervor charitatis & continuus labor obnitatur, in deteriora paullatim dilabuntur: quod altera ſimilitudine vetus Poeta egregie exprimit.

> *Adverſo veluti qui flumine lembum*
> *Remigiis ſubigit, ſi brachia forte remittat,*
> *Tunc illum in præceps prono rapit alveus amne.*

Certe perſpicuum eſt Sæculo duodecimo non niſi poſt veſpertinam horam licuiſſe jejunium quadrageſimale ſolvere refectiunculis quas vocant, & commeſſationibus longe remotis. Ut enim vetuſtiora tempora, ipſamque Benedictinam regulam omittam ex uſu totius Eccleſiæ ſic ſtatuentem cap. 41. Ab initio Quadrageſimæ uſque ad Paſcham ad veſperam reficiant. Veſpertinum autem officium veteri ritu computabatur, & perſolvebatur tribus a Nona horis, Nonaque ipſa tribus aliis a meridie horis: perſolutoque veſperarum officio diſcedebatur ex choro ad cœnam. Theodulphus Aurelianenſium Præſul in ſuo Capitulari cap. 39. ſubditum ſibi populum ſic admonet: *Solent plures, qui ſe jejunare in quadrageſima putant, mox ut ſignum audierint ad horam nonam comedere; qui nullatenus jejunare credendi ſunt, ſi ante manducaverint, quam veſpertinum celebretur officium.* Canon iſte falſo ab Ivone, & a Gratiano diſt. 1. de conſecr. cap. Solent, Concilio Cabilonenſi adſcribitur: a Burcardo autem, Sylverio Papæ. Sanctus denique Bernardus, quem conſtat ſæculo floruiſſe duodecimo, ſic prædicat ſerm. 5. de Quadrageſima: *Hactenus uſque ad nonam jejunavimus ſoli: nunc uſque ad veſperum jejunabunt nobiſcum ſimul univerſi Reges & Principes, Clerus & populus, nobiles & ignobiles, ſimul in unum dives & pauper.* Et Micrologus de rebus Eccleſiaſticis cap. 49. hoc dicit: *In hoc quadrageſimale jejunium a ceteris differt jejuniorum diebus, quod in aliis poſt nonam, & in hoc poſt veſperam refici debemus.* Atque idipſum eſt quod Hieronymus epiſt. 22. ad Euſtochium ait: *Jejunium totius anni æquale eſt excepta Quadrageſima, in qua ſola conceditur diſtrictius vivere.* Baſilius pariter loquens de quadrageſimali diſtrictione ſerm. 2. de jejunio, Veſperam (inquit) *expectas ut cibum ſumas.*

GABRIELIS ALBASPINÆI

AURELIANENSIS EPISCOPI

De jejuniis & Stationibus Obſervationes

DISSERTATIO X.

De celebritate & jejuniis Sabbatorum.

OBSERVATIO PRIMA.

I. Quod ad Sabbata attinet, Græci & Orientales eamdem pene rationem ſequuti ſunt. Nam ut ex antiquioribus Auctoribus conſtat, feſta celebritate colebantur, Jejuniumque interdicebatur. Latinorum autem varius in ea re uſus fuit. Ea enim alias perinde ac Græci celebrarunt, ſed ſenſim inductus eſt ille mos ut jejunaretur & triſtitiæ dies haberentur. Porro apud Orientales & Græcos celebrata fuiſſe, feſtaque habita Sabbata, vel ex Can. 5. Laodic. efficitur, ubi cavetur ne aliis quadrageſimæ diebus quam Dominicis & Sabbatis natalitia Martyrum celebrentur. Ex quo facile eſt animadvertere, eos dies ſollemnes ipſis feſtoſque fuiſſe, quandoquidem publicæ Chriſtianorum lætitiæ, ſollemnioribuſque feſtis, perinde ac Dominici conſecrati erant, & ab aliis diebus diſtincti. Confirmatur iſtud præterea ex cap. 33. lib. 8. Conſtitutionum, quæ vulgo Divo Clementi at-

attribuuntur; ubi expresse Christiani jubentur diebus Sabbati, atque Dominicis feriari a labore. *Ut servi quinque dierum opus faciant, Sabbato autem & Dominica die vacent in Ecclesia* 13. item responsione Timothæi Alexandrini Patriarchæ, quæ maritis uxorum usum Sabbatis & Dominicis diebus interdicit, quo majori cum pietate & reverentia communicare possint. Denique nullum luculentius festi diei argumentum esse potest, quamsi communicabantur. Ex his Gregorii Nysseni verbis, *quibus oculis vides diem Dominicum, qui despicatus es Sabbatum*; his item Anastasii Nicæni, *Sabbatum & dies Dominicus sunt dies sancti & festi*. Denique innumeris aliis locis, quos apud Annalistam videre est anno Christi 57. n. 205. 6, & 7. id etiam ex plurium Sanctorum vitis apud Palladium & alios efficitur, qui diebus Sabbati perinde ac Dominicis ad sacram synaxim accedebant. Huc accedit Orientalium cautio, ne diebus illis jejunaretur, quod in festos tantum ac celebres cadere potest. Sed obiici contra possunt verba can. 29. Laodic. Quod non oportet Christianos judaizare, & in Sabbato otiari. Quæ statuta ante a nobis de Sabbatorum celebritate evertere funditus videntur. Sed duo responderi possunt. Primum est canonem in eos esse factum, qui non tantum celebrare Sabbata contenti erant, sed ea more Judæorum observabant, hoc est sacrificabant, & ea qua Judæi religione ab omni opere vacabant. Itaque non prohibet canon eo more celebrari Sabbata, quo dies dominicos Christiani observabant, ipsumque insertum canoni verbum *Judaizare* satis probat eos tantum peti ac notari qui Judæos imitarentur. Alterum est festorum observationem apud Christianos in eo sitam non fuisse, ut ab omni prorsus abstinerent, quod ex eodem canone satis patet, ubi non simpliciter jubentur Christiani feriari ab omni opere diebus dominicis, sed quantum commode fieri potest, idque adeo multo manifestissimum est ex quinquaginta illis diebus, qui a Paschate ad Pentecosten maxime sollemnes erant, quamquam nemo illos unquam feriatos dicat; sed obiici præterea potest Epiphanius, qui cum exacte catalogum texuerit eorum dierum, quibus Christiani communicabant, sollemnesque habebant nunquam tamen Sabbati meminit, quod utique homo Græcus nunquam prætermisisset, si sollemne & festum in Græcia fuisset, sed responderi potest Cyprios Alexandrinorum vicinorum, apud quos neque in Sabbatis, auctoribus Socrate & Sozomeno, communiones fiebant, neque ut sollemnia, festaque habebantur, æmulos fuisse. Verum nutare potest ista responsio, nam ut verum sit horum historicorum tempore celebrata Alexandriæ non fuisse Sabbata, non continuo efficitur, eumdem morem Epiphanii temporibus, qui Socrate & Sozomeno octoginta aut circiter annis antiquior fuit, observatum; præsertim cum constet primis sæculis cum Alexandriæ, tum apud Orientales Sabbata festa fuisse in iisque jejunia interdicta. Commodius igitur veriusque respondebimus si dicamus commemorari tantum ab Epiphanio generales consuetudines & Apostolorum traditionibus constitutionibusque observatas, cum semetipsum his verbis interpretetur; *ordinata sunt ab Apostolo*, item, *& tradiderunt Apostoli* itaque cum hanc consuetudinem sciret non esse universam, ut quæ suo tempore in Ecclesia Latina non observaretur, noluit eos meminisse. Quod autem Socrates ait Sabbatis Alexandriæ, augustissima mysteria celebrata non fuisse, vereor ut satis locuples auctor esse possit, tam multa enim in eodem illo capite parum fide digna sunt, ut justi etiamnum rei abrogent. Verum ut ut sit, tam multi sunt loci qui id dicant, ut si attente considerentur, nemini dubium esse possit, quin Orientalibus Sabbata omnia, præter Sanctorum festa fuerint.

II. Jejunium autem Sabbatis in Oriente interdictum facillimum est probare, nam ut una esset antiqua consuetudo, quæ festos dies esuriales esse prohibetur, id satis constaret. Verum innumeri sunt loci qui id evincant, cujusmodi est 66. canonum, qui Apostolorum dicuntur 24. Caput lib. 3. const. D. Clem. textus Ignatii 4. epistola 55. Canon Concilii in Trull. & quæ passim in Annalibus Ecclesiasticis habentur. Sunt tamen qui hæc in dubium vocent, quod Canones illos, & constitutiones Apostolorum esse negent, de quibus quando se commoda dederit occasio, pauca dicam, ut omnes intelligant quænam in ipsis inesse auctoritas, pondusque debeat, & si quod rem nostram attinet, satis multa sint, quamquam ille Apostol. canon & D. Clem.

D. Clem. constitutio reiiciatur, quæ ipsam confirment.

III. Certe si quis esset qui canones Apostolorum & D. Clem. constitutiones Apostolorum auctoritate sancitas, publicatasque certo affirmaret, imperitus censeretur, nam qui antiquarum consuetudinum gnari, quo quidque tempore, aut loco observari, desitum sit, aut mutari cœptum norunt, de iis ne dubitare quidem possunt. Et vero quæ mox dicam ita clara sunt ea, ut revinci a nullo possint. Multa sunt in iis adeo clare, dilucideque explicata & constituta, ut de eorum sensu dubitari non possit, quæ tamen tertio, quartoque sæculo summa contentione disputata sunt. Hujusmodi Sabbatorum jejunia, pœnitentium, hoc est adulterorum, sicariorum, & idolatrarum receptio. De Baptismo hæreticorum. Si canones isti, constitutionesque ab Apostolis probatæ, sancitæque fuissent, quis existimet ea in dubium fuisse revocanda, quæ ab Apostolis decreta sancitaque fuissent? An adeo ignorantes erant illius ætatis Patres, ut si extitissent illi Apostolorum canones, eos continuo non produxissent? Sunt tamen illi canones constitutionesque antiquissimæ, multaque in illis excellentissima & magni ponderis continentur. Nec dubito, quin olim Græcæ Ecclesiæ pro legibus, manuali, Pontificali, rituali ut vocant, ac codice fuerint, satis enim constat, nihil quicquam in iis reperiri quod Ecclesiasticæ quatuor primorum sæculorum disciplinæ consentaneum non sit. Quod attinet ad canones existimo eos ita appellatos esse ab antiquitate, nam cum eorum aliquot ab Apostolorum successoribus, qui teste Tertulliano de præscriptionibus, Apostolici viri nominabantur; facti essent, Apostolicorum primos canones, deinde nonnullorum Latinorum ignorantia, aliquot litterarum detractione, Apostolorum dicti sunt. Et apud Græcos quoque res ita processisse videtur. Aucti sunt postea cum illis adjuncti essent & eodem volumine comprehensi Græcæ Ecclesiæ canones, Quod quidem confirmari duabus maxime rationibus potest: primum quod iis, quæ eorum meminerunt, auctoribus, non unus aliquis constans canonum numerus sit, sed 50. nonnumquam, plures alias, aut pauciores censeantur. Altera ratio est, quod ex toto canonum corpore, manifeste appareat alios aliis sæculis factos esse, quod controversias diriment eas, quæ variis sæculis contigere. Cujusmodi est canon, qui de admittendis ad pœnitentiam lapsis factus est, qui certe ante Cyprianum sancitus esse non potuit, cum alius esset Ecclesiæ usus & illa demum tempestate admittendos esse lapsos decretum sit. Hinc igitur manifesto constat canones eos, tempore auctos esse, idque ita factum cum una colligarentur, unoque veluti codice continerentur privatarum Ecclesiarum statuta, quæ ab aliis postmodum Ecclesiis observarentur. Hæc autem conjectura eo probabilior redditur, quo certius est Græcos solitos fuisse uno eodemque quasi titulo & volumine complecti cum antiquos canones, tum recentes, nulla concilii temporis, auctorumque mentione facta, quique præcedentibus addebantur, tacito ordine numeroque, quem in conciliis unde deprecabantur, habebant, ab iis ordinem numerumque accipiebant, quibus in illa collectione adjiciebantur, quare si iam centum canones præpositi fuissent, qui de novo addebatur centesimus primus, quæ ratio par fuit in ceteris, censebatur. Idque addo, certum est ut jam a plurimis sit adnotatum, puta Baronio anno 341. num. 34. Antonio Augustino libro 1. de emendatione Gratiani cap. 11. facit alia coniectura ut affirmem canones istos Apostolorum, de quo dixi modo decursu temporum, non autem simul collectos & compactos, nempe quod si & aliquot consequentes ex Concilio Gangr. desumpti sunt, ut vel ipsa lectione constabit. Quod efficit ut credam id esse verissimum, quod ante dixi canones istos nihil esse aliud quam Breviarium & Epitomen privatorum Conciliorum, & rerum ab Episcopis privatis sancitarum, qui Ecclesias Græcas ante Concilium Nicænum administrarunt. Nam & postrema verba, quibus cavetur, ne octo libri constitutionum Apostolicarum publicentur, aperte indicant eas primis sæculis factas non esse, cum primi sæculi Christiani sua lubentes mysteria, ut vel ex Justino constat, enunciarent.

IV. De constitutionibus porro istis nemini dubium esse debet, quin probus juxta & antiquus liber sit, certoque affirmare possum trecentis primis annis eo Ecclesiam Græcam, tanquam rituali, & Pontificali usam esse, quique eas attentius legerit, eadem de illis

quæ

quæ de canonibus judicabit, additas videlicet decursu temporum primis novas, quemadmodum & novæ leges ac constitutiones in regimine Ecclesiæ, novis occasionibus enatis, factæ sunt.

V. Sed ad Sabbata nostra redeamus, & inquiramus porro, quæ rationes majores nostros inducere potuerint, ea ut festa sollemniaque observarent. Existimant antiquiores ideo factum esse, cum ut creationis mundi memoria coleretur, tum quod septimo die Deus ab omni opere conquieverat. Baronius anno Christi 57. num. 105. vetiti in Oriente Sabbatis Jejunii eam putat esse caussam, quod in auctoris mundi detestationem, quem malum Deum appellabant, Hæretici Sabbatis jejunarent, quales fuerunt Saturninus, Basilides, & ante Marcionem plurimi. Verum istæ rationes non usquequaque legitimæ videntur, nam quod ad posteriorem attinet, ea 2. tantum sæculo valere potuit, at ipsorum etiam Apostolorum temporibus, Sabbata uti festa colebantur: existimo igitur eam veram, ac germanam fuisse caussam, quod cum primum inter fratres ac Judæos Evangelium disseminari cœpisset, nollent aut certe non auderent ceremonias statim omnes Judaicas rescindere. Eam igitur, quæ ad Sabbatum attinebat, quæque magnos motus, si sublata fuisset excitatura videbatur, ne eos a Christianis sacris amplectendis avocarent, retinuerunt. Nonne ex ipsis Apostolorum Actibus discimus magnum omnino tumultum contentionemque excitatam, quod ceremonias omnes, legemque Moysi destruere Paulus diceretur, eumdemque a S. Jacobo, cum Jerosolymam venisset, persuasum esse, ut eam e mentibus hominum opinionem tolleret, contrariumque palam prædicaret; immo eam fuisse caussam scimus, quamobrem Paulus in carcerem datus sit: non audebant igitur primum ceremonias omnes legis, ne Judæos in se provocarent, abolere, sed earum præcipuas, & quæ sacris Christianis minus adversari videbantur, servaverunt. Ea igitur mea sententia ratio fuit, quamobrem apud Christianos Sabbata festa fuerint.

VI. In Ecclesia autem Latina varius, ut dixi, usus fuit, cum alias eos dies festos habuerit, alias Esuriales, id autem fuse & multis probare convenit, quod plerique omnes quasi certum & contestatum ponunt Sabbatis Romæ jejunatum semper esse, id ego tanquam maxime dubium incertumque habeo: nam si efficitur primis sæculis in Ecclesia Latina festa fuisse, verisimillimum est, Romæ pariter festa sollemniaque extitisse, nam ex omnium sæculorum memoria constat, ea, quæ Romæ observata, aut mutata fuisse, atque adeo in hac ipsa, de qua sermo est, materia cum Romæ in Sabbatis jejunari cœptum est, ea consuetudo in universam Ecclesiam Latinam, quamvis paullatim sparsa est. Sic Tertullianus Orthodoxos libro de Jejuniis alloquens, notat eos Sabbato, excepto Sancto non jejunare. *Et jejuniis parasceven quamquam vos etiam Sabbatum si quando continuatis, nunquam nisi in Pascha jejunandum, secundum rationem alibi redditam*. Quibus ex verbis manifestissimum est, Tertulliani tempore Christianos ne Romæ quidem, Sabbatis jejunasse, nam si quæ varietas fuisset, eam numquam Tertullianus, ut quæ maxime caussæ favebat, omisisset, quippe inde ostensurus erat in observatione Jejuniorum variam esse Ecclesiam & diversam, cum aliqua Romæ observarentur, quæ alibi repudiarentur. Quandoquidem eos notat quasi plura Jejunia observantes, quam aut Scripturam, aut Apostolorum traditionibus imperata essent. Et vero cum ibi ageretur de novitatibus, quas Montani inducerent, si quid diversum fuisset in Ecclesia quod ad Jejunia attinebat, num id omissurum fuisse Tertullianum existimamus, hominem acutum, & qui eo, quod appellant ad hominem argumento, tam sæpe utebatur? præterea cum Orthodoxos notat Romanam maxime Ecclesiam, quæ Orthodoxorum caput est, petit, quare superiora verba, minime tam in Romanam Ecclesiam, quam in ullam aliam dicuntur. Certe in omnibus aliis libris, quos de dogmatibus suis scripsit, unam præcipue Romanam Ecclesiam, summosque Pontifices aggreditur, quippe Romanos ritus Africanæ Ecclesiæ sequebantur, & si quæ in Ecclesia Africana consuetudo observabatur, ea a Romana Ecclesia profluxerat, sed præter locupletissimum illud testimonium, de non observatis in Sabbato jejuniis, primis temporibus, auctor est Augustinus epistola 86. variam in ea re fuisse Occidentalis Ecclesiæ consuetudinem, immo etiam ævo suo asserit, non solum Mediolani, & in aliquibus Africæ Ecle-

clesiis, Sabbatis non jejunari, sed in eadem Ecclesia, in ipsa Africa varium fuisse usum ac diversum. Eo spectant etiam canonis 26. Concil. Eliber. hæc verba, *Errorem placuit corrigi, ut omni Sabbati die, jejuniorum superpositiones celebrentur:* quibus manifestum est, novam aliquam legem fuisse inductam; ea enim verbi *superponere* vis est, uti & canone 23. probatur. Sed præterquam quod verbo ipso *imponere* satis constat novam aliquam obligationem, & quasi arctiorem disciplinam intelligi, & aliquid additum esse, cum de jejuniis agitur, Ecclesia, antiquioresque scriptores cum illa his vocibus utuntur, *Jugum imponere*, Actorum 15. *ut imponatur jugum*. Tertullianus cap. 2. de jejuniis, sic & Apostolos observasse nullum aliud imponentes jugum; pari sensu Concil. Eliber. *superponere*, non autem imponere dixit, quo manifestius significaret, novum aliquod onus imponi, & quasi superaddi, cum in Sabbatis jejunia imperaret, quibus antea non jejunabatur. Nec alia significatio vocis hujus est, falluntur que, qui volunt idem esse, atque Græcis ὑπερτίθεσθαι, hoc est cibum differre. Ex quo facile est colligere Sabbati jejunia in Hispaniis hujus Concilii tempore, tum primum celebrata fuisse. Ad hæc Sanctus Innocentius in Sabbatis jejunandum esse docet 4. cap. 1. ep. ejusque disciplinæ, propter variam illius observationem super ea re consultus, rationem reddit. Unde apparet nihil adhuc certum, & determinatum fuisse, neque ubique observatum, quod, & ipsum, ut dicebam, confirmat Augustinus ejus æqualis. Notandum porro, simul ac Sabbatis jejunari cœptum est, apud Latinos diei Mercurii jejunium desiisse, & in Sabbatum transmissum esse.

VII. Ceterum cum apud Latinos in Sabbatis non jejunaretur, probabile admodum est, ea etiam festa, sollemniaque fuisse, cum jejunia & festa simul esse non possent: facileque adducor, ut credam primis sæculis, æque atque Orientales Latinos in Sabbatis communicasse. Neque quicquam facit quod neque Justinus, neque Epiphanius meminerunt, cum ille non locutus sit de communionibus stationum, quas æque ac Sabbatorum obmisit: illius autem tempore jam in Ecclesia Latina Sabbatis jejunaretur. Tertullianus sane adversus Judæos negare videtur celebranda esse Sabbata, sed intelligendus est more modoque Judæorum. Itaque una ceremonias, Sacrificia severitatemque quæ apud Judæos observantur, attigit. Nonnulli ex his D. Innocentii verbis, *Quid utique non dubium est, in tantum eos jejunasse biduo memorato, ut traditio Ecclesiæ habeat isto biduo Sacramenta penitus non celebrari*, confirmare voluerunt Innocentii tempore, Sabbatis mysteria, communionesque celebratas non fuisse, iisque observandis Ecclesiam Latinam omni tempore abstinuisse. Sed a vero longissime aberrarunt; hæc enim verba D. Innocentii dies omnes Veneris Sabbatique non complectuntur, sed de sanctioris duntaxat hebdomadæ diebus intelligenda sunt, & hæc verba *biduo isto*, pro singularibus tantum duobus illis diebus apud D. Innocentium capienda sunt.

Primis Sæculis Tempore Jejunii nemini licuisse Eucharistiam sumere.

OBSERVATIO II.

I. PRimis sæculis Christianos, injecta quadam religione, metuque proposito, videmus prohibitos tangere, videre, sumere, atque adeo sacrosanctum Domini nostri corpus consecrare, quo tempore jejunium celebrarent: propterea, planum est diebus illis, quibus jejunia integra exercebantur, hoc est quibus abstinebant, *usque ad auctoritatem demorantis stellæ*, ut loquitur Tertull. numquam missas celebrasse, neque Eucharistiam præbuisse manducandam, consuetudinemque, ac morem illum missas celebrandi, diebus jejuniorum non usurpari solitum, nisi cum dimidiato die, non autem pleno, atque integro jejunium ita observandum judicarunt.

II. Quo autem solertius, probabiliusque rationes allatæ perpendantur, duo fuisse jejuniorum genera ignorandum non est, jejunia integra, & dimidiata: hæc stationes appellabantur, quas curabant diebus Mercurii & Veneris, cum ad nonam usque cibum non sumerent: illa autem dicebantur cum ad noctem usque proferebantur. In jejuniis integris, nec interruptis, rei divinæ, seu Missæ Sacrificio non operabantur, quod jejunium ad noctem protraherent: idque ex Concilio Laodicensi cognosci potest, quod

Quadragesima offerri Sacrificium vetat, si excipias dominicum diem, & Sabbati, quia in Græcia totum *quadragintale* tempus ad noctem jejunantes prætermissis diebus Dominicæ, & Sabbati transigebant. Canon interponendus 49. Non oportet in Quadragesima panem offerri nisi Sabbato in Dominica tantum. Id autem anni consequentes contestantur, qui paullatim (consenescente, & intermoriente pristina illa severitate, quæ tum erat) cum se aliquantulum ad mitiorem disciplinam deflexilient, sed ita tamen, ut antiquam illam disciplinæ durioris vim, non omnino imminuerent, immo vestigiis ejus propius insisterent, semper Missæ Sacrificii horam, tempusque cum ea hora, & tempore, quo jejunium dividi interrumpique posset, conjunxit. Quamobrem quæso 4. 5. 6. & 7. sæculis celebratur Missa, hora nona vesperique jejunii temporibus, nisi quod sacrificium offerri, neque sumi Eucharistia potuit, quandiu jejunium perseveranter observabatur.

III. Quod autem iis sæculis Missa fieret vespertino tempore, quibus jejunium colebatur, non desunt infinita, & prope innumerabilia, ad id probandum testimonia. Paulinus tempore D. Augustini:

> *Et sero libatis vespere sacris,*
> *Quisque suas remeare domos, tunc ergo solutis*
> *Cœtibus, a templo Domini.*

Canon Concilii primi Bracarensis, quod ex eorum imputatione, ac recensione habitum, & indictum est, æra 599. qui est annus Domini 561. *Si quis quinta feria paschali, quæ est Cœna Domini hora legitima post nonam jejunus in Ecclesia Missas non tenet; sed secundum sectam Priscilliani, festivitatem ipsius diei, ab hora tertia per Missas defunctorum soluto jejunio colit, anathema sit* 9. & 10. secundi Concilii Bracarensis, *tertio autem die, celebratis hora nona, sive decima Missis*, Gelasius & Gregorius II. decreverunt, *Sabbati jejunio, circa vesperam noverint celebrandas*, item vespera Sabbati, *noverint celebrandas*. Micrologus de ecc. ob. ca. 49. *Est Ecclesiastica consuetudo, ut ad nonam reficiamur, cum ad sextam Missam celebramus, ad vesperam autem cum ad nonam sacrificamus*. Theodulphus ad Presbyteros Aurelianenses de jejuniis disserens, *auditis Missarum sollemnibus, sive vespertinis officiis, largitis eleemosynis ad cibum accedendum est*, supra dixerat, *mox ut signum audiunt ad nonam*, & Concilio Gerund. c. 3. *Et in Sabbati vespere Missa facta finiatur, quibus tamen diebus a carnibus & vino decrevimus abstinendum*. Quodam capite Concilii Catalaunensis scriptum, non nisi vesperi sacro Missæ Sacrificio, vespertinisque precibus sollemni religione peractis, jejunium solvendum. Ex his omnibus quæ auctoritate temporum nituntur, concludendum omnino, & colligendum est, temporibus illis Missæ sacrificium peragi solitum circa vesperam diebus jejunii: cujus rei atque facti alia subesse caussa, aut ratio non potest, quam quod id institutum ex antiqua disciplina haustum & delibatum esset, quæ contingendi, videndi, & adorandi corpus Christi copiam non faceret jejunii tempore, & cum a primis illis temporibus, quantum fieri posset, non discreparent, rejecisse Missam in diebus jejuniorum cum advesperasceret; quod ad eam temporis horam jejunium produxissent & ad noctem protraxissent continuassentque, non minus Missæ auditione, quam primis sæculis caruissent.

IV. Quod quo probabilius reddatur quod supra dictum est, nostræ hujusce tempestatis, & disciplinæ ratio spectanda maxime: nonne ex illo vetere, & antiquo ritu, ad nos quodammodo id translatum dimanavit, ut publica, & sollemnia in Ecclesiis cathedralibus precum aut orationum mysteria, non nisi circa meridiem, jejuniorum diebus peragantur; quod ea maxime hora, jejunium suo quodam termino ac fine definiatur?

V. Id ex iis, quæ de stationibus & dimidiatis jejuniis supra commemorata sunt, planissime probabitur: Dies quippe *Mercurii*, *& Veneris*, qui destinati, assignatique erant stationibus, non nisi circa nonam Missam celebrari patiebantur: quo tempore ciborum abstinentia præfiniebatur, teste Epiphanio in Ancorato, *communiones autem sive synaxes fieri ordinatæ sunt ab Apostolo quarta & pro Sabbato & Dominica:* & infra, *ceterum pro communionibus, quæ quarta, & pro Sabbato ad horam nonam fiunt, in Die Dominica matutinis horis fiunt communiones*. Quæ verba clarissime patefaciunt diebus Mercurii & Veneris, (uti in observatione de stationibus do-

docuimus) preces illas follemnes recitari, & communionem præberi ad nonam tantum: Dominicis autem diebus, matutinis eadem præstari. Cedo rationem aliquam hujusce discriminis seu diversitatis disciplinæ, aliam ab ea quæ a nobis commemorata est. Communionem scilicet, neque Sacrificium diebus Mercurii & Veneris offerri maturius potuisse, quam circa nonam, propter jejunium. Et quanquam Epiphanius non id satis diserte, & perspicue explicat, tamen videtur eam non obscure afferre & tangere, cum eodem in loco dicat, duos illos dies fuisse stationum jejuniis præstitutos. *Quarta vero & pro Sabbato jejunium statutum est usque ad horam nonam*. Tertullianus qui ætate & tempore Epiphanium anteibat, ab eo nullo modo dissentit, stationum tempore Missam nonnisi circa nonam fuisse procuratam: increpita namque graviter, & accusata quorumdam nimium festinatione, libro de oratione, qui e templo Ecclesiaque prosilirent paullo ante alios, stationesque interrumperent, sumptaque quam primum Eucharistia necdum peracta recitataque sacrificii quadam precum orationumque formula, quæ supererant, quæque post communionem, & sacrificium pronunciabantur: declarat non solum omnes, qui in stationum excubiis erant, exire solitos paullo post communionem, & sacrificium, sed etiam Missam eo tempore, quo jejunii & stationis modus finisque appetebat, celebrari solitam, id est, ut ait in libro de jejuniis, ad horam nonam. Nam cum ait paucas superesse preces Sacrificii, quæ essent a Sacerdote dicendæ, innuit non longius a fine & termino stationum Sacrificium fieri solitum illis diebus, quam eæ preces durarent; sed ea clarius in observatione de stationibus.

VI. Ceterum cum ex variis Patrum locis animadverterent nonnulli, uti ex D. Basilio Epistola ad Corsariam, *nos quater in quaque hebdomada communicamus, Dominica, feria quarta, Parasceve, Sabbato; sed & Diebus ceteris, in quos memoria Martyris alicujus incidit*. Et ex Tertulliano libro de Oratione, hisce stationum diebus Sacrificia, & communiones celebrari solitas, quod de jejunio dictum quoque, sæpius apud antiquos occurrit, nulla in eo peracta fuisse mysteria, Christianosque dum jejunarent ab Eucharistia abstinuisse, id de solo quadragesimali jejunio intelligendum esse arbitrati sunt; verum egregie allucinantur. Nam quamvis quarta & sexta feria, quæ stationum erant dies, Eucharistia antiquitus sumeretur, tamen certum est eos nunquam ipsismet diebus participasse corpori Dominico, aut Sacrificiis operatos esse, nisi hora nona, & cum stationis, & jejunii exitus immineret, quapropter nusquam reperient, neque ullo teste, aut Patrum loco ostendent, religionem illam, qua tempore jejunii a sacris & mysteriis abstinebant, violatam antiquitus fuisse. Hic ego caussam aliam aut rationem lubens audierim, quam quæ a me allata est; quamobrem stationum tempore non nisi circa nonam Missæ Sacrificium procuraretur, fuisse opinor omnino hanc, quod cum jejunium sibi indixissent, eo tempore durante jejunio, religione quadam, & tristitia impediti constrictique, non facile auderent, vellentque ad Eucharistiam accedere. Hujus autem antiqui instituti ac consuetudinis, hæc veluti apud nos impressa, consignataque sunt vestigia, quod Die Veneris Sancto, neque Missam dici, neque sacrificari, neque quemquam de Eucharistia sumenda cogitamus: cujus rei quidem non alia afferri, aut subjici potest ratio verior aut probabilior, quam quod id ad nos e vetere primorum temporum memoria transmissum & deportatum est, & quia nos, aut saltem plerique eodem ipso die imponimus nobis hanc legem, & conditionem vitæ indicimus, ut austero quodam more ad conspectum usque vespertinarum stellarum, aut noctis adventum jejunemus: aut quia existimamus illius diei jejunium severius ducendum esse. Ideo retenta & hæc, & quasi corroborata tempore consuetudo, ut neque Missam dicere, neque communicare liceat.

VII. Hujus antiqui ritus seu moris Zonaras & Balsamon has rationes proferunt. *Sacrificare Deo festivæ celebritatis est, ea vero celebritas hilaritatis atque lætitiæ, at quo pacto mærori quispiam ac lacrymis indulgere, idemque simul exultare lætitia ac triumphare gaudio queat*: minus honestum, decorumque & tempori consentaneum judicabant, tempore jejunii celebrare Missam, & sacro se Eucharistiæ pabulo reficere, propterea jejuniorum tam integrorum, quam dimidiatorum diebus quibus stationes decernebantur, nemi-

ni fas erat ulla ratione Christi Domini corpus contrectare, sive ut offerretur sacrificium, sive ut sumeretur Sacramentum.

VIII. Quod quo commodius quod a Zonara prolatum est intelligatur, & quamobrem jejunium non committeret, ut Eucharistiæ Sacramentum palam repræsentaretur, aut offerretur; considerandum qua in re antiquorum jejunium verteretur; hodierno autem die, aut nostra hac ætate tolerabilia ista sunt, & apud nos invaluit, ut cum jejunio sit & Eucharistiæ frequentatio & usurpatio. Jejunium igitur veterum, non in ciborum, aut eduliorum quorumdam abstinentia, temperantiaque, diminutione aut mutatione quadam positum erat, quemadmodum hoc tempore nos ea acceptione sumimus, sed eorum publica jejunia non alia erant, quam coitio, ac veluti conjuratio totius Ecclesiæ contra Deum, ut ita loquar sancte inita, qua communi quodam conflato ac conspirante consensu, ad Ecclesiam summo mane omnes confluerent; horrido, inculto, cinereque conspersо sacco squalidi, tectique se se ad Christi Domini conspectum prosternebant, ac omni genere precum, orationum, jejuniorum armati, manantibus ubertim ex oculis lacrymis magno cum ejulatu cælum ipsum lacessentes oppugnabant, *& quasi manu facta*, ut ait Tertullianus, eo Deum perpellebant adigebantque ad id quod obnixe peterent concedendum: atque ita dies noctesque, hoc eo squalore situque prope perditi ac profligati traducebant: eo pertinent illa Tertulliani, eoque gravissimus Auctor respexit, cum ait, *invidia cælum tundimus, Deum tangimus*. Hac ratione atque via freti quadam fideles nihil non a cælo extorquebant, sic ut cælum ipsum ex condicto, atque pacto quodam ultro quod exigeretur, impense & prolixe effunderet; hinc tam multa portenta, atque miracula divinitus facta produntur, ut ipsi primi Christiani non diffidenter, neque titubanter pollicerentur, se e cælo pluviam imbresque necessarios, cum vellent, & salutares expressuros: adeo ut Imperatores fama, atque celebritate harum rerum commemorabilium compulsi, quo sitis ardentissima, qua conficiebantur armatorum hominum copiæ restinguerentur, ad id a Deo suo postulandum beneficium illos invitarent & sollicitarent: *quando geniculationibus, & jejunationibus nostris*, ait Tertull. *depulsæ non sunt siccitates*, quid quod avertendæ aut depellendæ pestis, famis, atque belli caussa, non alio armorum genere suffulti Christiani utebantur. Hi sunt fletus clamoresque in cælum emissi conversique, quibus venti, procellæ, tempestatesque obsecundabant, tam prompte & obedienter, ut ad eorum petitiones, obsecrationesque exaudiendas omnia quodammodo elementa conspirarent; hæc sunt, quæ appellabantur antiquorum Jejunia.

IX. Ideoque cum luctu lacrymisque quodammodo contabescebant, Eucharistiæ locum inter lamentationes, & afflictati corporis cruciatus dare nefas ducebant. Quod Eucharistiam apud majores nostros, & quodammodo proseminatores, jam inde ab Apostolis tanto in honore & pretio fuisse deprehendimus, ut cum ejus aspiciendæ, contrectandæ, aut sacrificandæ facultas daretur, incredibili quodam gaudio primorum Christianorum mentes perfusæ triumpharent, omnemque animi mœrorem, tristitiamque funditus deponerent: hæc erat illis fœderis arca, ad cujus jucundissimum conspectum exultantes, ac tripudiantes voces gaudii quo complerentur indices continere non poterant; simul inquam atque Eucharistia oculis observabatur, illico omni dulcedine voluptatis delibuti, stantes erecto corporis statu, omnem qui requirebatur cultum, ut lætitiam testarentur, præseferebant, quod se mentis oculis intueri dicerent Deum illum, quem suæ salutis vindicem, & assertorem, communis & sempiterni exitii depulsorem, æternæ vitæ, seu felicitatis auctorem ac parentem, bonorum omnium fontem inexhaustum & perennem asseverarent.

Sexcentas prætereo rationes, quas enumerare longum esset, quibus adducebantur Christiani, ut ad lætitiam potius quam ad ullam tristitiam animum applicarent, cum iis Eucharistiam ipsam aspicere liberet. Quamobrem mirari desine, si primis illis temporibus, inter illa sollemnia jejunia Eucharistiam cernere, pulchrum sibi & decorum non ducerent, neque toto illo temporis intervallo, quo jejunii vis omnium animas, & mentes occuparat, Missæ Sacrificium ullum esse vellent, neque ullius communionis, seu cælestis pabuli usuram. Quo pertinet & illud, quod tempora illa, quæ a primis propius a-

bs-

berant, (uti diximus) non nisi circa vesperam rem divinam seu Sacrum fieri oportere contenderent, eo nomine maxime, quod ad vespertinum tempus jejunium proveheretur, hodieque Ecclesiarum Cathedralium divinum officium, ut sic loquar, tum tantum sollemni religione decantatur, cum jejunii cessatio finisque contigerit.

X. Quod autem hilaritas, & alacritas illa summa animorum, quam Christianis sacræ sinaxis frequentatio, usurpatioque pariebat, non ferret, neque committeret, ut cum jejunio Eucharistia conjungeretur; præter ea quæ supra a nobis fuse satis ac copiose tractata sunt, Tertullianum locupletem testem habemus. Nam cum gravi quodam pondere verborum oppressisset, & insimulasset eos, qui ceteris in æde Sacra, seu Ecclesia commorantibus, confestim ex ea sumpto Eucharistiæ Sacramento, properanterque egrederentur, exemploque proposito militarium stationum, non esse facile, aut omnino quæcumque tandem lætitiæ, aut mœroris caussa, ratioque se se obtulisset, e templo discedendum, satis clare, vel etiamnum tacitus demonstrat non alia fuisse caussa commotos illos fideles, ut tam festinanter se ex Ecclesia proriperent, stationesque infringerent, quam quod tanta lætitia afferrentur post Eucharistiam ore delibatam, haustamque, ut indignum plane judicarent angoribus, quos in stationibus perferebant, mœstitiæque se dedere: verba hujus sunt *utique nulla lætitia sive tristitia obveniens castris stationes militum rescindit. Nam lætitia libentius, tristitia sollicitius administrabit disciplinam:* Et quanquam id tanquam quid insolens, absurdumque carpat, non ideo tamen illos ab eo reprehensos putes, quod post Eucharistiam populo administratam tanto gaudio afficerentur, ut gestu motuque corporis inclusam animo voluptatem indicarent: sed quod paullo maturius exirent ex Ecclesia, nec tantisper procrastinarent, dum precum & orationum formula quædam, quæ post Eucharistiam datam fieret, absolveretur, neque vero id obstat, quod illo tempore & similitudine militarium stationum, non secus de tristitia, quam de lætitia verba faciat, unde quispiam ambigere posset, non minus utrumque videri, dicique caussam egressus, seu discessus illius: neque enim nisi casu, aut ex accidenti, ut ita dicam de tristitia loquitur, quemadmodum verbum illud, *sive*, designat, positaque primum illa voce *lætitia*, manifesto indicat, totam illam suæ comparationis vim ex ea voce pendere. Ad hæc idem Auctor lib. de Baptismo vocat gaudium, quod ex Eucharistia concipere debent fideles, *necessarium gaudium*, *quid impedit*, inquit, *nisi necessitas gaudii*, quibus docet non solum Christianos olim summa lætitia ex Eucharistia affectos, verum etiam eamdem obstare lætitiam, quominus a Paschate ad Pentecosten jejunaretur.

XI. Verum ad hæc quæ diximus respondéri, aut opponi illa possunt contrectatam ab iis fuisse Eucharistiam, quo tempore jejuniis constitarentur, cum ex Concilio Laodicensi, & sexto in Trullo, & ordine Romano Missam facerent in *præsanctificatis*, in quadragesima, & die Veneris & Sabbati sancto. Respondeo, primo duobus illis primis sæculis existimare me non fuisse Missæ Sacrificium oblatum in *præsanctificatis*. Secundo diminuta, aut magna ex parte jejunii severitate relaxata, id solatii aut alleviamenti fuisse Christianis concessum, ut saltem iis Eucharistiæ videndæ copia fieret, cum ipsum jejunium finiendum esset. Tertio longe maximum communionis & Missæ faciendæ in præsanctificatis discrimen, vel offerendi Sacrificii, & consecrandi, quemadmodum usu & consuetudine receptum esse videmus.

Ab osculo Pacis abstinebant diebus Jejunii.

OBSERVATIO III.

I. Moris erat apud Christianos primis illis temporibus osculo se se invicem salutare, quod genus officii non solum certo quodam & præstituto Missæ tempore, verum etiam domi intra privatos parietes, sed & vicis usurpabant: a qua tamen consuetudine abstinebant diebus illis, quibus indictum, & promulgatum esset plenum, atque integrum jejunium, quemadmodum de die Veneris magnæ Septimanæ testatur Tertullianus lib. de Oratione his verbis. *Sic & die Pascha, quo communis & quasi publica jejunii religio est, merito deponimus osculum, nihil curantes de osculando, quod cum omnibus faciamus*: idem etiam colligitur ex ordine Romano & aliis

Scri-

Scriptoribus de Divinis officiis, qui omnes plane, & aperte declarant, feria sexta in Parasceve & Sabbato proxime insequenti, & pronunciatione illorum verborum, *Pax Domini*, abstinuisse Ecclesiam, quod dicatur inter fideles, osculum esse illo tempore intermissum.

II. Cujus quidem consuetudinis non sum nescius a Patribus unam præsertim afferri rationem, quod Judæ osculum refugeret & execraretur Ecclesia, memoriamque radicitus ex animis hominum evelli cum vellet, propterea illis diebus Osculi intermissionem fuisse factam: sed illius moris aliæ atque aliæ rationes proponi possunt, quarum nonnullæ concionibus ad populum inseruntur: aliæ omnino veræ, & quæ intimam rei naturam, ejusque consuetudinis caussam germanam indicant, qualis illa est, quam Tertullian. eodem in loco profert non fuisse osculum usurpatum, quod publicum populo jejunium die Veneris Sancto celebrandum indiceretur: unde vides jejunium in caussa fuisse, cur die Veneris Sancto, osculo parcerent Christiani. Qui autem errorem illorum quem Tertullianus carpit perpenderit accuratius (nolebant quippe aliqui, quibus diebus sua sponte, non alio quodam Ecclesiæ præcepto coacte jejunabant, osculari fideles) itemque rationes ejusdem Auctoris, quas contra objicit, discusserit simul & quod dico probabit, & Tertullianum vero scopum attigisse non negabit, videlicet hujus consuetudinis caussam, & rationem attigisse: ait enim ab imitatione quadam illius consuetudinis publicæ, errorem hunc derivatum, & quod illam communem seu popularem consuetudinem æmulari vellent, illos quosdam particulares homines, jejuniorum voluntariorum tempore noluisse osculo quodam suos fratres salutare; qua ex re concludas oportet, Ecclesiæ consuetudinem hoc uno quasi fundamento jejuniorum nixam fuisse: quandoquidem qui illum morem quodammodo adumbrabant, ab Osculo Pacis, cum privatis se se jejuniis exercerent, caput averterent, & verbum hoc, consuetudini domi satisfacerent, referri aut traduci debet ad Ecclesiæ consuetudinem generalem, non autem ad privatum quoddam eorum institutum, quos reprehendit, intelligique vult, cum privatis in ædibus amicos suos & domesticos jejuniorum, quæ sibi imperassent, diebus, non osculo impresso salutarent, communi Ecclesiæ consuetudini satisfecisse: indeque planum fieri a jejunio id profectum, ut cum jejunii tempus obtigisset, intermissio osculi consequeretur.

III. Superest, ut rationes suggerantur, cur jejuniorum integrorum temporibus Osculum Pacis excluderetur; neque enim, quo hujus antiquæ disciplinæ ratio penitus cognoscatur, satis fuerit dicere, die Veneris Sancto, osculum quodammodo vetitum, quod jejunium eo die non interruptum, sed integrum esset; sed præterea demonstrandum est, cur diebus jejuniorum integrorum minus honestum decorumque osculum putaretur; qua de re obscure neque satis plane, & perspicue Patres loquuntur: neque aliud sentiendum sit, nisi conjectura assequi potes, cujus quidem conjecturæ ratio sola, non ea est meo judicio, osculum lætitiæ & gaudii publici testimonium quoddam, & indicium fuisse certissimum, quod animi lætantis, & gestientis argumentum die jejunii præsertim in lucem quodammodo proferre nefas ducerent, sed hoc unum vere, apposite, & proprie dici potest, cum jejunia illa integra inducerentur primis illis temporibus, neque Sacrificii, neque communionis usum ullum extitisse: ex eoque consectarium illud nullum ut osculum multas ob caussas libaretur: primo, cum neque Sacrificii, neque communionis ulla mentio fieret; neque Missa, neque Sacrificium ullum sollemne usurparetur, osculum ideo fuisse quasi neglectum, & omissum: secundo, prætermisso Missæ Sacrificio, sacerdotem pacem domini populo non impertiri consuevisse: propterea Christianos non mutuo inter se circumlaro osculo usos fuisse. Tertio verba illa S. Chrysostomi afferri possunt, homilia de proditione Judæ: *Sanctum osculum teneamus, quod animas sociat, reconciliat mentes, & unum corpus ostendit, quia unum corpus videmur esse fortitos, & ideo misceamus nos in corpore uno, non in mixtione, sed animarum charitate devincti, ut sic divinæ mensæ possimus fructibus satiari*. Osculum instar pignoris ac Symboli communionis, ac prope fœderis omnium Christianorum in uno eodemque corpore, sumpta ad cibum Eucharistia, præbebatur: eamque ob caussam, quibus diebus a Christi corpore sumendo abstinerent, ejus Symboli intermissio fiebat; adde quod oscu-

lum-

lum ante Eucharistiæ sacram communionem, seu participationem porrigebatur, ut ante Christianorum inter se concordia ac reconciliatio gratiæ iniretur, quam Deo, illi, suo pascerentur, quo si non reficiebantur, reconciliationis ejus omnino nulla componendæ memoria refricabatur. Ad extremum Tertullianus, Osculo Pacis in partem meriti & gratiæ, quæ tempore Missæ sacrificii comparabatur; unumquemque a fratribus cooptari, & adsciscí: cujus sacrificii cessatione ejus quoque fruendi caussa nulla erat, ut ipsi de nostra operatione participent, quam auderent de sua pace transigere fratri: uno verbo, ut paucis perstringam, quid aliud his verbis innuit, quale sacrificium est, a quo sine pace receditur, quam osculum dari omnino consuevisse propter Sacrificium. Sed objicitur D. Ambrosius serm. 34. cujus expressa sunt verba, quæ confirment, etiam in Quadragesimis jejuniis osculum datum esse, quemadmodum pacem Episcopo porrigentis, ne forte ipso spiritu osculi vestri vos reprobet: possunt & stationum dies proferri, quibus & si hora tantum tertia pomeridiana jejunium solveretur, pacis tamen Osculum intercederet: sed respondeo, vera illa esse, tantumque a nobis asseri jejuniorum integrorum diebus osculum vetitum: jejuniis, inquam iis, quæ sub vesperam tantum solverentur: quibus, quia sacrum nullumque sacrificium offerebatur, ita etiam nullum Pacis Osculum interponeretur: sicuti neque feria sexta majoris hebdomadæ Sabbatoque Sancto, extraordinariisque jejuniis, quæ graviori aliqua de caussa ab Ecclesia imperarentur. Sed quibus diebus ad nonam tantum, aut etiam ad meridiem jejunium protrahebatur, cum in iis etiam Sacrum fieret, Osculum etiam porrigebatur. Quare cum in Quadragesimæ Stationumque diebus primum hora tertia pomeridiana, & deinde remittente se non nihil seniore disciplina, meridie sacrum procuraretur, Osculi etiam erat concessa usurpatio, atque eam esse caussam illius consuetudinis arbitror, non autem in Judæ osculum quasi detestandum referendam: sed enim tantum in feriam sextam sanctioris hebdomadæ, non item in Sabbatum sanctum cadere potest. Deinde constat ex Tertulliano, eos qui lubenter, & extraordinarie quoque anni die jejunarent, voluisse etiam osculo parcere, imitantes in quo quidem, sed male Ecclesiam, quæ integris jejuniis Osculo interdiceret.

IV. Addendum item cessari ab Osculo in sacrificiis, & sacris, quæ pro mortuis offeruntur, quod ut Auctor est Amalarius lib. 3. cap.44. ea Christi mortem referant & repræsentent: diebus autem, qui ei recolendæ celebrandæque consecrati sunt, cum nullum sit Osculum, neque in sacris, quæ pro mortuis offeruntur esse debet. Sed cum omissi in morte Christi recolenda Osculi, caussam in Judæ proditoris Osculum referat, non video qui convenire mortuorum sacris possit. Existimo itaque probabilius esse, ideo in mortuorum sacris osculum non persolutum esse, quod olim privata essent illa sacra, non autem sollemnia, hoc est, non essent instituta, ut in eis publice fideles omnes communicarent, perinde atque Dominicis, festisque diebus fieret, sed autem apparet ex Canone 4. Concilii II. Vasensis, ubi discrimen ponitur inter sollemnia mortuorumque sacra. Itaque cum in iis sacris non communicaretur, nullum etiam Osculum dabatur, quod quidem Symbolum quoddam, & argumentum erat communionis fidelium, eoque tantum nomine permittebatur, ut ad communionem fideles præpararentur & ad mutuam benevolentiam excitarentur. Eadem ratio facit pro Monachorum Sacris, in quibus præter osculum parcebatur, non quidem ut nonnulli auctores de divinis officiis volunt, quod mortui mundo censerentur, quasi mortuos inter & vivos nulla intercederet communio: & cum iis communicandum non esset, qui uno eodemque cum vivis Ecclesiæ corpore comprehenduntur: quare si cum mortuis communicandum est, non est in eorum sacris prohibendum osculum: quando quidem communionis signum est, coarguitque & convincit Christianos, ut simul osculo conjunguntur, ita & eodem Ecclesiæ corpore simul omnes consociari. Vera igitur ac germana ratio inde resumenda est, quod Monachorum Missæ, sacrificia privata essent, & in iis nulla generalis communio fieret. Quare osculum quod ad solas pertinebat generales communiones, omittebatur. Huc accidit ratio admodum Monachos Eucharistiam percepisse, quod laici essent, perpetuoque pœnitentiæ, & asperitatibus vitæ conficerentur, quo in

sta-

ſtatu, ſeu tempore vix ad Euchariſtiam participandam, ac ne vix quidem accedere ſolerent.

De Stationibus Chriſtianorum.

OBSERVATIO IV.

I. Quid ſit Statio, quidve apud antiquos Eccleſiæ ſcriptores hoc vocabulo ſignificetur, quoque ritu celebraretur, non tam facile eſt explanare, quam Pamelium qui de ea ſcripſit in notis ad Tertullianum, qui eam a jejuniis minime diſcrepare exiſtimat, refellere. Nam ex ipſis locis, & verbis Patrum quæ ad ſententiam ſuam confirmandam affert, liquido conſtat magnum inter utrumque diſcrimen eſſe, ut paullo poſt dicemus. Interea non erit alienum a propoſito ejus rationes diſcutere, ut tota res, & controverſia clarior evadat. Ea potiſſimum ratione nititur Pamelius, ut Stationes Chriſtianorum a jejuniis nihil differre perſuadeat, quod antiquitus moris erat abſtinere a jejuniis diebus Dominicis, ut probatur ex Tertulliano lib. de Corona militis *die Dominico jejunium nefas ducimus*, quo die idem auctor eodem libro, ait, non licere Chriſtianis ſtationes facere, *jam ſtationes aut alii magis faciet quam Chriſto, aut & Dominico die quando nec Chriſto:* unde colligit jejunium & ſtationem pro uno eodemque accipi debere, quoniam neutrum diebus Dominicis fieret: quæ ſane ratio parum firma eſt, quandoquidem nec multæ aliæ ceremoniæ diebus ſolis haberentur, quibus tamen nihil commune cum jejunio: quemadmodum *de geniculis Deum adorare:* ait enim ipſe Tertullianus non licere diebus Dominicis de geniculis preces fundere. Meminiſſe debuit atque animadvertere unam eamdemque cauſſam omnibus bis ritibus, qui mœrorem aliquem inferrent, impedimento fuiſſe; hoc eſt, Chriſtianos jejunii ſimul & ſtationum earumque rerum quæ bilaritatem turbarent, diebus Dominicis uſum remiſiſſe: nec tamen inde ſequi ex Tertulliano ſolis diem tanquam reſurrectionis Domini noſtri honoratum, & ejus æternæ memoriæ conſecratum, omni alacritate & exultatione celebrarent, ut ex ejus Apologetico cap. 16. licet intelligere, *æque ſi diem ſolis indulgeamus alia longe ratione quam religione Solis:* & ex Minutio Felice & Beato Juſtino: unde factum eſt, ut Ethnicis perſuaſum eſſet Chriſtianos adorare Solem. Ne itaque lætitiæ atque alacritati publicæ aliquid detraherent, immunes illis diebus agebant ab omni auſteritate, & corporis vexatione, atque adeo ab omnibus auſteris rebus, ut ſunt jejunium, ſtatio, & de geniculis adorare.

Altera Pamelii conjectura hæc eſt, quod ſtationem nonnulli Patrum jejunium vocent, ut Hermas, lib. 3. ſimil. V. *Quid eſt*, inquit, *ſtatio? & dixi* jejunium? D. Ambroſius ſerm. 39. *Stationes vocantur jejunia, quod ſtantes & commorantes in eis, inimicos inſidiantes repellamus.* Rhabanus Maurus lib. 11. de inſtitutione clericorum, cap. 18. *Jejunium eſt cujuſlibet diei abſtinentia. Non per legem, ſed ſecundum propriam voluntatem: Statio Obſervatio ſtatutorum dierum, ut quartæ & ſextæ feriæ vel quadrageſimæ:* quibus ſibi perſuaſit inter jejunia & ſtationes, id diſcriminis tantum eſſe, ut illa ex arbitrio, ſtationes vero ex præſcripto Eccleſiæ fierent: ſed facile eſt reſpondere, ſtationes a Patribus propterea vocari jejunia, quod durante ſtatione, cumque in ea Chriſtiani morarentur, jejunarent, ut explicabitur; poſtea, ideo fieri, ut ſtationem dicant eſſe jejunium Chriſtianorum. Sed ex multis aliis Patrum locis oſtenditur, eas a jejuniis differre, vel ſaltem multa in eis fieri, & præſtari a Chriſtianis præter jejunia.

II. Quod autem ſtationes differant a jejuniis, verba Tertulliani lib. 2. ad uxorem clare demonſtrant, *ut ſi ſtatio facienda ſit, maritus de die condicat ad balneas, ſi jejunia obſervanda ſunt, maritus eadem die convivium exerceat.* Primum enim manifeſto jejunium a ſtatione diſtinguit, deinde utrique opponit res diverſas, ſtationi balneum, jejunio epulum: deinde ſi ſtatio nihil aliud fuiſſet quam jejunium, quid in hæc mulier utrique ſatisfeciſſet, & jejunaſſet, & ad balneas iviſſet? Sed quoniam diebus ſtationum manendum erat in Eccleſia uſque ad horam nonam, ideo dicit huic mulieri fore ut maritus Ethnicus eam impediat balneis, quo minus Eccleſiis intereſſe & ſtationes obire poſſit.

III. Nunc vero quid ſit ſtatio, & quo ritu potiſſimum expleatur, hoc loco diligentius inquirendum eſt, ne cum aliorum ſententiam reſu-

refutaverimus, meliorem non substituamus: Omnes igitur Christiani prioribus illis sæculis diebus Mercurii, & Veneris, summo mane in Ecclesias conveniebant, ibique ad horam nonam morabantur, & precibus, & rerum divinarum contemplationibus vacabant, corporaque jejuniis adgeniculantibus, lacrymis, pœnis, & laboribus exercebant, denique hora nona sacris peractis, Eucharistiaque accepta (nam numquam a Statione, nisi ea accepta recedebant) stationem solvebant, domumque revertebantur. Hoc religiosum officium, & mora illa, quam in Ecclesia illis diebus ducebant, vocabatur inter eos statio, nomenque sumpsisse videtur a militari statione. Nam quemadmodum excubiæ militum & eorum pro foribus palatii standi, excubandive functio, statio vocabatur, ita verisimile est Christianos moram illam atque officium illud, quod pro tutela Ecclesiæ, atque ut Dei misericordiam, & gratiam sibi conciliarent, in Ecclesia usurpabant, excubias & stationem vocasse, ut insinuat Tertull. lib. de Oratione, *si statio de Militari exemplo nomen accepit*.

IV. Superest ut singula quæque, quæ in ejusmodi stationibus fieri diximus, discutiamus & probemus, tum demum liquido constabit, stationes jejunia dumtaxat non esse, eosque qui eas a jejunio non secernunt veteres Ecclesiæ ritus, & officia, ob eorum certe eximiam pietatem digna studio, & quæ ab omnibus intelligantur non satis explicasse & commendasse.

Primum occurrit probandum eos summo mane in Ecclesia convenisse, quod ex verbis Plinii secundi in Epist. ad Trajanum colligere licet, qui de Christianorum conventibus loquens, eos antelucanos vocat: deinde ex his verbis Tertulliani ad uxorem, *si statio facienda sit, Maritus de die condicat ad Balneas*: nam ait Balneis stationem ejusmodi mulieris, quæ Gentili nupta esset, impediri posse, at vero, ait alibi, Gentiles summo mane lavari, in Apostolo cap. 42. *Non lavor diluculo*, ut Gentiles scilicet saturnaliorum diebus *sed lavor honesta hora*. Igitur cum eadem hora, eodem diei tempore, eundum esset ad Balneas, & ad stationes, uterenturque balneis tempore matutino, liquido constat incipiendis, & convocandis stationibus idem tempus constitutum fuisse.

V. Verum an diuturniores in Ecclesia moras agerent, partemque illam diei a matutina ad nonam integram & solidam in eadem Ecclesia consumerent, ad rem pertinet inquirere, ex hujus enim illustratione quæcumque apud auctores de stationibus reperiuntur, plana, & perspicua neque desunt argumenta quæ suadeant eos a statione, & ab Ecclesia ante nonam non recessisse, functionemque illam tres illas diei partes integras durasse: si enim secundum stationis vocabulum de hac re differendum sit, quemadmodum de Oratione de corona militis & adversus Psychicos differit Tertullianus, in stationibus & excubiis certum est milites diem integrum & solidum permansisse: Præterea si ad exempla, quibus eodem libro utitur, rem deferas, diuturnam aliquam moram, & stationem omnia inducere videntur. *In Exodo habitus ille Moysis adversus Amalech orationibus præliantis usque in occasum perseverans, nonne statio fuit sera*. Item, *quæ ipsis elementis stationem imperavit*, item, *stetit sub medio cælo*. Item, *instantem tamdiu in officio stationem etiam sera longiorem*. Denique quænam potuisset esse horum dierum sollemnitas, aut pietatis officium, nisi in ipsa assistendi commorandique functione: denique cum stationes essent jejunia, eaque non domi, sed in Ecclesiis olim transacta fuisse constet, credibile sit Christianos, ab Ecclesia hisce stationum diebus, ante nonam non recessisse: unde a vera horum verborum Epiphanii sententia, *Ceterum pro synaxibus, quæ quarta & pro Sabbato ad horam nonam fiunt, in die Dominica Matutinis horis synaxes fiunt*: eos aberrare certum est, qui pro hac voce *synaxis*, conventus reddunt: existimantque de Eucharistia illic mentionem non esse, sed de conventibus Christianorum, quos docet Epiphanius summo mane diebus Dominicis, quarta vero, & sexta feria, hora nona incepisse. Nam qua ratione id tueri possint, non video. Si enim pro synaxi hoc loco conventus substituunt, necesse est fateantur diebus stationum eos ipsos conventus hora nona inchoatos. Cum hoc ipso loco dicat Epiphanius synaxes quarta & sexta fieri hora: aliunde vero certissimum est ut postea probabitur ex Tertulliano, & aliis Patrum locis, Christianos stationes, & conventus quartæ & sextæ, eadem hora nona diremisse, neque ultra hoc tem-

tempus productos: quapropter doceant quæso, quomodo eadem hora eodemque temporis puncto conventus ejusmodi potuissent, & celerari, & dirimi, & qua ratione Tertulliani & Epiphanii verba, quæ inter se pugnare videntur conciliari possint: quæ si in eodem Epiphanii loco pro synaxi ut vulgaris fert explicatio, communionem & Eucharistiam ponas, nulla erit inter Epiphanium & alios auctores pugnantia; cum enim accepta Eucharistia solverentur Stationes, & conventus quartæ & sextæ feriæ, una eademque hora nona Christiani poterant communiones facere, id est Eucharistiam sumere, & a stationibus recedere. Quapropter retinenda est prior explicatio, quam vir ille doctus non mutasset, si rem ipsam potius quam Casauboni verba considerasset.

VI. An vero omnes tenerentur aliqua pœna aut peccato Stationes facere ex verbis Tertulliani adversus Psychicos, quibus eorum rationes proponit & sibi objicit, constat id munus uniuscujusque arbitrio permissum fuisse: *passive tamen currant, neque sub lege præcepti*, item, *hoc quoque munus & ex arbitrio obeundum esse dicentes*.

VII. Quod hisce Stationum diebus Christiani jejuniaque sua ad nonam usque & pari mensura cum suis precibus continuarent, nullo negotio obtinere potest. Nam quæ a Pamelio afferuntur, sufficerent ad id probandum, si aliis careremus argumentis: quorsum enim Hermas, & D. Ambrosius ipsas Stationes vocarent jejunia, si Stationum tempore non jejunaretur? Præterea Tertullianus vocat Jejunia Stationum semijejunare, quod argumento est eos in Stationibus a cibis abstinuisse, quin etiam hæc verba eodem inclinant; *possum æque feræ Stationis ex eodem rei ordine statum figere, ut jejunemus ad serum:* item omnia omnino exempla quæ ex veteri testamento profert, ut persuadeat Stationes ad vesperam, & ultra nonam producendas esse, omnia inquam ea exempla de jejunio mentionem faciunt, & ex jejuniis aut jejunantibus desumpta sunt. Quod si autem, cur a Tertulliano jejunia Stationum dicantur semijejunia, facile est concipere; ut enim res suas & Montanistarum sententiam & mores extollat, qui ad vesperam Stationes producebant, easque hora nona, ut Orthodoxi dimittere nolebant, per contemptum vocat ea jejunia, quibus Orthodoxi diebus Stationum se se exercebant, semijejunia, quia ea non continuabant ultra horam nonam, qua hora jejunia, æque ac ipsas Stationes, dirimebant.

VIII. De geniculis eos adorasse hisce Stationum diebus, id est in genua provolutos, non autem stantes, preces concepisse verisimile est: nam quoties a Deo aliquid impetratum vellent, aut imminentem ab Ethnicis procellam, ac tempestatem evertere cuperent, toto corpore jacentes ac cernui, non autem stantes precabantur. Stationes autem fuisse luctum publicum, & pressuram publicam, & eas institutas, ut Dei iram mitigarent, idem ipse Tertullianus ostendit in eodem libro de jejuniis: quapropter dubium non est, quin procumbentes orarent illis diebus: deinde erat apud antiquos & nascentes Ecclesiæ Christianos quædam immunitas, & quoddam genus gaudii de geniculis non adorare, ut ait idem Tertullianus de corona militis. *Die Dominica nefas ducimus de geniculis adorare, eadem immunitate a die Paschæ in Pentecostem usque gaudemus*. Quare cum hunc morem & precandi habitum diebus dumtaxat lætitiæ usurparent, contrarium omnino verisimile est eos usurpasse diebus illis, quibus mœrorem & squalorem suum Deo objiciebant. Præterea quoties de Jejuniis loquitur Tertullianus, adgeniculationes adjungit, tanquam jejunii partem: *Quando non geniculationibus, & jejunationibus nostris etiam siccitates sunt depulsæ*. Neque obstat, quod a stando vocabulum illud Stationis deducitur: nam verbum illud, stare, eaque quæ ab eodem derivantur in pedes stare, & manere non semper significant, quin immo statio militaris, quæ ab eodem verbo nomen accepit, eum usum, ac notionem non habuit, militesque, qui excubant, quovis modo hanc functionem obire poterant, ita hic statione nihil aliud designatur, quam mora, ac præsentia Christianorum in templis, dum preces, & alia pietatis exercitamenta facerent.

IX. In publicis jejuniis aut Pœnitentiis lacrymas non cohibuisse Christianos satis liquet ex Patrum scriptis; in his ideo pietatis officiis, & stationibus, quibus ut cælum moverent, & misericordiam Dei extorquerent, fungebantur, par est credere easdem eos lacry-

crymas Deo obtulisse & ostendisse. Quid autem præter ea quæ diximus, toto hoc stationum tempore, a matutina videlicet ad nonam agerent, quibusve operam darent, non alienum erit ostendere. Primum orationibus vacabant aliquantulum, hoc ex Tertulliano dignoscitur lib. adversus Psychicos cap. 10. ubi cum de Stationibus fiat mentio, hæc habentur, *ad horam nonam orationis templum introgressi leguntur*. Item, *ubique & omni tempore orandum*. Item, *tertio orantem supremæ orationis munere*. Item cap. 11. *Quando & orationes fere hora nona concludebant de Petri exemplo*. Ceterum argumenta quæ ex veteris Testamenti historiis obtrudit, ut feras Stationes suas confirmet, pene omnia de precibus & orationibus Danielis, Moysis, Jonathan, aut aliorum mentionem faciunt. Psalmos quoque & Hymnos in ejusmodi excubiis & Stationibus Christianos cecinisse, ex his verbis Tertulliani confirmatur, quibus de eisdem Stationibus legens, ait, *Hoc tu psallere, non facile nostri, nisi quo tempore cum pluribus cœnas*. Locus hic obscurus satis, quem ut intelligas opus est ut ad auctoris ingenium & argutias respicias: vult enim dicere Montanistas diebus Stationum non cœnasse eadem hora, qua Orthodoxi cœnabant, sed eadem ipsa Montanistas in Ecclesia stetisse, & psalmis & orationibus Stationes suas continuasse. Nam cum hora nona, jejunia sua dirimerent Orthodoxi, & cibos statim sumerent, Montanistæ vero ea continuarent usque ad Vesperam, eadem hora, qua hi psallebant in Ecclesia, & cantabant, *vide quam bonum & quam jucundum habitare fratres in unum*; eadem, inquam, Orthodoxi simul cœnabant & manducabant, & eumdem psalmum ad cœnam suam recreandam poterant canere: uno verbo arguit Orthodoxos, quod illis melius, atque jucundius videatur habitare fratres in unum in cœna, quam in Ecclesia, quia hora vespertina vel ante eam cœnarent diebus Mercurii & Veneris, qua hora Montanistæ hunc psalmum in Ecclesia canerent. Sed quicumque tandem horum verborum sensus esse possit, ex his semper elicitur in Stationibus Christianos psalmos decantasse.

X. Quibus autem diebus Stationes fierent, non est ambiguum: nam omnes antiqui scriptores Mercurii & Veneris dies hisce officiis seponunt: Tertullianus, *cur Stationibus quartam & Sextam Sabbati dicamus*, item, *cui & quarta Sabbati & Sexta plurimum fungimur*, item, *proinde nec Stationum quæ & ipsos suos quidem habeant quartæ feriæ & sextæ*. Epiphanius in compendio doctrinæ Christianæ: *Quarta vero & pro Sabbato jejunium statutum est usque ad horam nonam*. Idem adversus Ærium, *a quo vero non est assensum in omnibus orbis regionibus, quod quarta, & pro Sabbato jejunium est in Ecclesia decretum, idem, deinde vero si non de eodem argumento quartarum, & pro Sabbatorum iidem Apostoli in constitutione dixissent*. Petrus Alexandrinus, *non reprehendet nos quispiam quartam & sextam feriam observantes in quibus nobis jejunare secundum traditionem præceptum est*: hos vero dies ejusmodi Stationibus adsignarat Ecclesia, quia, ut est in constitutionibus Clementis, deliberatum est a Judæis de interficiendo Christo, aut, ut docet Petrus Alexandrinus, quia *quarta initium de proditione Domini a Judæis factum est, sexta autem quod ipse passus sit pro nobis*. Ex iisdem veterum testimoniis, ni constaret Stationes ultra nonam non durasse, multa ad id probandum ex Tertulliano afferrem, qui reprehensus ab Orthodoxis quod ea Montanistæ ad vesperam producerent, nititur ostendere, adversus Psychicos, sollemniores eas fore, si ad noctem producantur, & nona non solvantur: Ex Prudentio in Agone Fructuosi eadem hora finiendis Stationibus notatur.

Jejunamus, ait, recuso potum,
Nondum nona diem resignat hora.

Nam die Veneris, ut in actis ejus martyrii legitur, morte & sanguine suo Christi nomen & fidem confessus est: quid sit cur Stationes nona potius quam sexta, aut recedente sole, finirent, Stationumque jejunia minus severa brevioraque essent quam ea quæ ab Episcopis jubebantur, aut ea quæ ex more & instituto Ecclesiæ observabantur in Quadragesima; nihil reperio quod magis satisficiar, placatum reddere, quæ cum essent visitata, & sæpius in unaquaque hebdomada usurparentur, satis gravia & onerosa visa sunt, si ultra nonam non detinerentur: Alia vero quæ mandabantur ob aliquam Ecclesiæ sollicitudinem, ut ait Tertullianus, non nisi

ob gravem aliquam caussam mandabantur, ideo in ferum producebantur.

XI. Ceterum in hac observatione nihil difficilius occurrit, nihil in his Stationibus plus negotii viris eruditis exhibuit, quam investigare, qua hora Stationum diebus sacra & Eucharistiæ sacrificia offerrentur: quave hora fideles qui iisdem Stationibus intererant, ipsa communione donarentur. Denique an ipsæ Stationes ipsius Eucharistiæ sumptione finirentur, an vero post communionem aliquantulum etiam durarent; sed quia in alia observatione de sacrificio & communione dierum jejunii multa dicerentur, hoc loco eadem adscribere supersedi, satisque visum est de ultima difficultate differere: qui negant Stationes illas antiquas accepto Corpore Christi solutas fuisse, hoc uno Tertulliani loco nituntur libri de Oratione: *Similiter de Stationum diebus, non putant plerique sacrificiorum Orationibus interveniendum, quod Statio solvenda sit accepto corpore Domini. Ergo devotum Deo obsequium Eucharistia resolvit, an magis Deo obligat, nonne sollemnior erit Statio tua si ad aram Dei steteris accepto corpore Domini, & reservato? utrumque salvum est, & participatio sacrificii, & executio officii*. Quibus verbis Tertullianus innuere videretur Christianos post acceptam Eucharistiam in eadem Statione mansisse, eamque post communionem durasse. Cum enim castiget quosdam, qui ea accepta volebant discedere, dicatque orationes sacrificii superesse, quibus non intererant qui discedebant post communionem, satis demonstrare videtur, nequaquam solvi Stationes sumptione corporis Christi, sed singula quæque horum verborum explicentur, seorsimque exponantur, ex his constabit Stationes missas & solutas fuisse Eucharistiæ acceptione: *Sacrificiorum orationibus interveniendum*, hoc loco sacrificia, aut pro corporis Christi sacrificio, aut pro oblationibus, quas fideles peractis sacris, offerebant, accipi possunt. Quod de sacrificiis in plurali locutus sit, sensum ad oblationes torquere non nihil videtur, nihilominus de sacrificio corporis Christi hæc accipienda esse suadet, quod hæ oblationes diebus Dominicis potius quam quovis alio die, ex ritu antiquo, & moribus Ecclesiæ, offerrentur; sed quidquid huius sit, nemo est qui velit ejusmodi orationes, quæ pro oblationibus, aut post sacrificium Eucharistiæ fierent in altari paullo longiores fuisse. Nam cum ex Justino manifestum sit, & ex constitutionibus Clementis, atque ex Can. 19. Laodiceni Concilii, fideles accepta Eucharistia statim ab Ecclesia recessisse, vel etiam diebus Dominicis Eucharistiam sub fine Missæ porrigi solitam, Tertullianusque loquatur de orationibus, quæ post sacrificium fierent, non est quod eas multum durasse existimemus.

XII. *Quod Statio solvenda sit*, multum interest scire quorsum hi, quos Tertullianus castigat, vellent recedere a Statione, accepto corpore Domini, cujus nulla alia potest esse caussa, quam quod lætitia, quam ex sumptione Eucharistiæ conceperant, non patiebatur eos diutius in Stationibus quæ erant pressura & luctus publicus remanere: quam caussam ipse Tertullianus indicat his verbis, *nulla lætitia a capite, ergo devotum Deo obsequium*, idest Stationum: *Si ad aram Dei steteris*, stare, ni fallor, hoc loco significat in pedes stare, nam accepta Eucharistia, non licebat ex eorum institutis, & ex veteri disciplina, de geniculis orare. Quare cum eis suadeat stare ad aram accepta Eucharistia, hoc verbum, *stare*, ea significatione accipiendum esse videtur, quamvis in notis ad hunc de oratione libellum vocem illam non ita acceperim.

XIII. *Accepto corpore Domini & reservato* olim in manus cujusque Fidelium, Eucharistia a Diacono tradebatur, eamque postea manducabant: Tertullianus igitur his verbis docet, qua ratione fideles possint utrique satisfacere, idest qua ratione possint remanere in Ecclesia, & interesse precibus Sacrificiorum, Stationesque usque ad exitum producere & nihilominus possint salvam facere consuetudinem illam, qua viso aut accepto corpore Christi, in omnem lætitiam se se effundebant. Hi enim quos redarguit, non videbant se posse tristes & alacres simul vultus sumere. Quapropter potius ducebant, Eucharistiæ reddere, quod ex veteri religione illi debere sciebant, & a Statione statim discedere ea accepta, & ejusmodi excubias mœroris, & tristitiæ plenas disrumpere, ut lætitiæ indulgerent modum, quo poterunt officio & sacrificio satisfacere, idest, quo poterunt Stationes integras facere, & nihil detrahere ex lætitia, quæ Eucharistiæ debebatur:

tur: si nimirum tantisper reservent in manibus suis Eucharistiam, eamque non manducent, quin hæ exiguæ orationes, quæ post Sacrificium, atque ut id Deo commendarent, habebantur, dictæ essent. Is, ni fallor, horum sensus, neque alium fingere quispiam poterit, qui ad ritus Ecclesiæ antiquæ respexerit.

Ex his igitur licet colligere eos Stationes suas sumptione Corporis Christi finiisse, neque quidquam in contrarium ab illo auctore dictum, nam cum utrumque salvum vult fieri, id est Stationes & lætitiæ publicæ consuetudinem, satis demonstrat communionem cum Stationibus consistere nequaquam posse, easque finiendas esse Eucharistiæ manducatione.

XIV. Quæ de beato Fructuoso martyre leguntur ad idem comprobandum, & quod Stationes Eucharistiæ sumptione, & manducatione solverentur, si integre incorrupteque explicentur, magnopere conferunt. *Cumque multi ex fraterna charitate eis offerrent condimentum, uti permixtum poculum sumeret, ait, nondum est hora solvendi jejunii, agebatur enim hora diei quarta, siquidem in carcere quarta feria Stationem sollemniter celebraverunt. Igitur sexta feria lætus atque securus festinabat, uti cum martyribus & prophetis in Paradiso, quem Dominus præparavit amantibus se, persolveret Stationem.* Ex his ut sensum aliquem qui ad propositum faciat, eliciamus, singula quæque sunt consideranda. Primum, non aliam eum ob caussam poculum recusasse certum est, nisi quod Stationis erat dies, ejusque solvendæ nondum adesset hora, nam quarta ad supplicium ducebatur, ut ex Prudentio apparet.

Quosdam de populo vidit sacerdos,
Libandum sibi poculum offerentes.
Jejunamus, inquit, recuso potum,
Nondum nona diem resolvit hora,
Nunquam conviolabo jus dicatum,
Nec mors ipsa meum sacrum resolvet.

Nam per iejunium, jus dicatum, & sacrum, Statio intelligenda est, cujus erat dies & tempus cum hæc verba pene moriens proferebat, sed hæc in ejus vita obscura videntur, *siquidem in carcere quarta feria stationem sollemniter celebraverunt.* Nam quæ ratio hac die poculum aspernandi potuit esse, quod quarta feria stationem persolvisset? nonne potuit de illo poculo degustare, & illud ebibere, quamvis quarta feria jejunium & Stationem præstasset? nisi quod Stationem & excubias suas, piamque illam erga Deum functionem perfectam & integram, & satis rite eas sese defunctos esse non existimarent, ni duobus illis diebus eisdem officiis vacarent, atque de ratione stationis esset, utrosque diei quartæ, & sextæ feriæ, in ejusmodi officiis consumere. Quapropter cum stationem, & officium illud quarta exorsus esset, ne sexta illud corrumperet, a poculo abstinuit, & hoc verbum, *igitur*, hanc notionem & explicationem offerre videtur, nam refertur ad ea quæ ante leguntur: & innuit & sanctificat Fructuosum non minus Stationem eo ipso die se velle facere, quam die Mercurii.

XV. Præterea verbum illud, *sollemniter*, alicujus est momenti in hac historia, nam vix reperies quemquam antiquitus eo usum fuisse, nisi ad Eucharistiam significandam. Quare hoc loco significat, Fructuosum quarta Stationem suam sollemnem Eucharistiæ sumptione fecisse. His itaque explicatis, sæpius mecum ipse cogitavi, quæ vis hujusce sermonis, quænam in eo posset esse gratia, qua denique ratione in Paradiso potuerit beatus ille martyr Stationem suam quam hic inter humanos inchoaret, perficere & persolvere: verum hanc tandem esse repeti, quod expleverat, & sollemniter perfecerat, ita illius diei Stationem sperare se posse in cælis terminare & implere ejusdem corporis fruitione, sed nudi, aperti, & omni specie & velo purgati: quamobrem autem hasce Stationes instituerant, non alia commodior ratio apparet, quam eos has excubias & officia pietatis & mœroris plena usurpasse, ut Deum ejusque iram demulcerent: uti enim videmus oborta aliqua nova persecutione, ad jejunia, preces, lacrymas, & adgeniculationes solitos olim Christianos confugere, ita verisimile est primis illis sæculis, quibus miseriis & persecutoribus undique, & quasi perpetuis stiparentur, has functiones & ipsa officia instituisse, ut peccata sua expiarent, Deumque Ecclesiæ, & fidelibus pacatiorem redderent.

XVI. Ut nihil in hac observatione desideretur, nihilque relinquatur, quod non illustratum sit, animadvertendum est hasce Stationes a die resurrectionis ad Pentecostes remissa

missa fuisse: nam quemadmodum omnia omnino jejunia, vigiliæ, & alia ejusmodi officia toto hoc tempore remitterentur, ita Stationes eodem tempore non habebantur, & si in eosdem dies Veneris & Mercurii Nativitatis Christi dies, & sollemnitas incidisset, Statio quoque quæ eodem die erat facienda, differebatur. Epiphanius: *Insuper vero in quinquaginta diebus Pentecostes, de quibus dixi, non est Jejunium, neque in die Epiphaniarum, hoc est apparitionis, & adventus, quando natus est in carne dominus, jejunare licet etiam si contingat ut sit quarta aut pro Sabbatum*. In fine hujusce observationis duo sunt explicandi Tertulliani loci, qui ad Stationes pertinent. Primus de corona militis: *jam & Stationes aut alii magis faciet, quam Christo?* Quibus ait, si Christianus miles fiat, fore ut Stationes magis faciat imperatori, quam Christo, quia cum Stationes Christianorum nona finirentur, militiæ vero excubiæ noctem diemque integrum, & solidum durarent, Stationes Christianus miles majores faceret imperatori quam Christo. Secundus a viris doctissimis obscurissimus videtur: is legitur in capite decimo quarto libri adversus Psychicos: *cur Stationibus quartam & sextam Sabbati dicamus & jejuniis Parasceves:* cum enim jejunia Stationum ultra nonam non producerentur, jejunia vero integra ad noctem usque observarentur, quomodo fieri potest, ut eosdem dies Veneris Stationibus simul & jejuniis dicatos esse dicat Tertullianus? Bonus noster Pamelius ut ex hac difficultate se se explicet, ait *Parasceves* hoc loco accipi debere pro Sabbato, quo nihil a mente Tertulliani magis alienum fingi potuit, ut recte monet Dionysius Petavius in suis ad Epiphanium notis. Alii existimant, rem ita illustrari, & componi posse, nimirum ut quarta & feria sexta Stationes fierent, ambæque ad nonam usque producerentur, sed feria quarta statim post Stationis exitum, horamque nonam jejunium solvere licitum esset, sexta vero feria expleto Stationis tempore, non statim fas fuisse cibis uti, sed ad vesperam tantum: unde feria quarta semijejunium, ut Tertullianus vocat, observatum est, sexta jejunium integrum: sed hæc explicatio non magis consentanea videtur hisce Stationum ritibus: nam omnes constanter affirmant Stationes & jejunia Stationum, solvi posse hora nona, quare nulla auctoritate aut ratione hanc explicationem defendere possunt. Præterea cum tota quæstio & controversia, quæ hoc loco inter Orthodoxos, & Montanum agitatur, in eo potissimum versetur, quo tempore, & hora solvendum sit Stationum jejunium & abstinentia, & hi ad vesperam, illi non ultra nonam censerent eam esse observandam, si vera & legitima ea esset explicatio, quæ inter eos potuisset esse dissentio? Aut quamobrem quæso Tertullianus, cujus acre ingenium nihil potuit effugere, mirum sibi videri non clamasset in hoc libello, quod Orthodoxi feras Montanistarum Stationes culparent & reprehenderent, cum ipsis diebus Veneris suas, vel saltem earum jejunia ad noctem continuarent? Unde planum fit hanc vocem *Parasceve* non esse de singulis aliis diebus Veneris accipiendam.

XVII. Ego vero existimo hoc loco *Parasceve* poni a Tertulliano pro diebus majoris hebdomadæ, quibus jejunium strictius multo, quam tota Quadragesima observabatur, & id facile est credere ex ejus loquendi more; ut enim Paschatis voce non solum ad diem Paschæ, sed etiam ut totos illos dies septimanæ Sanctæ significet, utitur ad uxorem lib. 2. *Quis denique sollemnibus Paschæ abnoctantem*, securus sustinebit, aliquando etiam pro Passione Domini, & die Veneris eamdem ipsam vocem usurpat, uti libro adversus Judæos, ita etiam hac voce Parasceve eum usum esse fas est credere, ut dies ejusdem septimanæ indicaret, præsertim cum præparatio quædam ea significetur, & totam illam hebdomadam jejuniis & orationibus consecrarent, ut gratiosiores resurrectionis Christi memoriam & diem celebrarent; qui sensus & significatio si admittatur, nihil in hoc loco supererit difficultatis, nam in illa majori hebdomada Stationes non fiebant ordinariæ, quia severius erat jejunandum, ideo dicit Ecclesiam dicasse quartam, & sextam Feriam Stationibus, dies vero illius hebdomadæ jejuniis.

JOHANNIS CIAMPINI ROMANI

De Cruce Stationali Investigatio historica; seu DISSERTATIO XI.

I. VAria non raro mutuis ex Litteratorum colloquiis moventur dubia, variæ insurgunt quæstiones, indeque successive decisiones enascuntur: id ipse pluries sum expertus, ut in meis jam editis ostendi operibus, Tibique etiam id pluries accidisse minime dubito. Nondum enim secundus est elapsus annus, ex quo veteris admodum Cycli Paschalis exemplar (qui Ravennæ marmore incisus adhuc cernitur, mihique a R. P. Cæsare Pronti sua humanitate illinc transmissus fuerat) Tibi communicandum duxi, ut tanquam ad antiquarum eruditionum fontem accedens, inde aliquid libare valerem; cum successive accepi, jam de Paschali Veterum Latinorum Cyclo Te exarasse Dissertationem. Quamobrem rogavi Te, ut iterum ad hunc explicandum Cyclum manum admoveres, pro certo habens, meliorem nacturum fortunam, si e tuo potius, quam e meo excideret calamo. Nec mea me fefellit opinio, nam Tu meis indulgendo precibus, abstrusam mirum in modum illius explicationem, pro more tuo, adeo claram, patentemque fecisti, ut Te talem Eruditissimum Virum, qualem litteraria Te laudat Respublica, aperte demonstraveris. Tibi igitur me summopere devinctum esse testor, cum me ab illius Cycli enodatione publicanda liberaveris, nec non ejusdem a Te factam explicationem sub meo nuncupare nomine volueris. Tibi propterea innumeras rependo grates, certioremque nunc Te facere volo, me in aliud explicandum incidisse dubium, nempe: Quænam antiquitus Cruces Stationales essent. Examen hoc mihi injunxit R. P. D. Josephus Maria Thomasius Reipublicæ litterariæ satis notus, cui etiam plurima debeo, cum enim de secunda Veterum Monumentorum Parte, quam præ manibus habeo, secum colloquium haberem, suasit mihi, ut aliquid *de Crucibus Stationalibus* in ea insererem. Tanti Amici volui obtemperare monitis. Quamobrem ea quæ collegi, quæque in his paginis exaravi, tuæ eruditioni submittere duxi, ut dijudicare valeas, an ad optatam ego pervenerim metam.

Vexilla Regis prodeunt,
Fulget Crucis mysterium,
Qua vita mortem pertulit,
Et morte vitam protulit.

II. Hæc canit Ecclesia de hoc Dominicæ Crucis mysterio, sacroque symbolo, de quo fere omnes Christiani Scriptores aliquid exararunt. Inter recentiores Jacobus Gretserus, ac Jacobus Bosius de hac Sanctissima Cruce peculiares edidere tractatus. Et merito, quoniam Hipponensis ille Antistes, Latinæque Ecclesiæ lumen S. Augustinus, seu quivis alius sit Auctor in Sermone 101. de Tempore, quem Neoterici Operum S. Augustini Editores in Appendicem sub num. 32. rejecerunt, sic de Cruce fatur: *De B. Crucis mysterio diutius loqui, & dulce est, & salubre*. Et paulo post: *Quid enim dulcius, quid suavius, vel excogitari, vel dici potest, quam S. Crucis mysterium, per quam non solum ab inferis revocari, sed etiam in Cælis elevari meruimus? Mysterium*, ait Apost. ad Coloss. 1. 26. *Quod absconditum fuit a sæculis, & generationibus, nunc autem manifestatum est Sanctis ejus, quibus voluit Deus notas facere divitias gloriæ Sacramenti hujus in Gentibus*: & in prima ad Corinth. c. 1. 23. addit: *Nos autem prædicamus Christum Crucifixum, Judæis quidem scandalum, Gentibus autem stultitiam*. De hoc igitur Signo, quando ex ignominia in venerationem publicam devenerit, primitus inquiro, ut Amici quæsito magis satisfacere valeam.

III. Et quidem illud præmittendum judico, quod

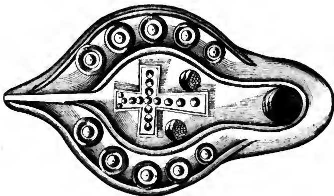
quod notum pene omnibus est, quod cum Magnus ille Christianorum Imperator Constantinus in consiliis haberet Romam a Maxentii tyrannide vindicare, ad Christianorum unicum Deum, quem Constantius ejus Pater coluerat, confugiendum esse arbitratus fuit. Itaque eumdem humiliter deprecatus, ut quid in tam ardua re peragere deberet indicare dignaretur. Nec irritæ, neque inanes ejus fuere preces, neque in somnis, sed in ipso meridie claro, serenoque Cælo, Crux, splendorem Sole clariorem emittens, in aere apparuit, in qua hæc inscripta Græcis legebantur litteris ΤΟΥΤΩ, ΝΙΚΑ, nempe *hac vince*. Interea anxius quid hæc denotare vellent, superveniente nocte quievit, eique in somnis Christus cum eodem Signo, quod in Cælo fuerat ostensum, apparuit, præcepitque eidem, ut militare signum, ad similitudinem ejus, quod in Cælo viderat, fabricaret, eoque tanquam salutari præsidio in præliis uteretur. Cumque primum dies illuxit Augustus noster, præstantissimis accersitis Artificibus, Crucem ad illius cælestis similitudinem, intexto auro, gemmisque insertis, fieri jussit. Hoc symbolum exprimebat hasta longior, quæ auro contecta, transversam habebat antennam; in ejus hastæ summitate corona affixa erat gemmis, auroque ditata; binæque insuper litteræ X. P. hac ratione expressæ ☧ salutare Christi nomen designabant. Quas quidem litteras Imperator in galea post hæc etiam gestare consuevit. Ex antenna autem, quæ obliqua per hastam trajecta erat, velum quoddam dependebat; textum videlicet purpureum pretiosis lapidibus inter se junctis, & luminis sui fulgore oculos perstringentibus, coopertum, multoque intertexto auro inexplicabilem quamdam pulchritudinis speciem intuentibus præbebat. Hæc breviter ex Eusebio in ejusdem Imperatoris Vitâ.

IV. Ex hac narratione tria deduco.

1 Quando Crucem publice Christifideles inceperint venerari.
2 Quando ea in militiæ agminibus deferri consueverit.
3 Quod auro pretiosisque lapillis ornata fuerit.

Ex hisce tribus animadversionibus aliam elicio, nempe Christifideles pretiosis lapillis, auroque ornatam Crucem expressisse, Constantini fortasse exemplo adductos, ut ad Fidem venientes, Crucem non opprobrii, sed honoris, non supplicii, sed victoriæ, non pœnæ, sed præmii signum esse intelligerent. Cruces ditandi mos ex quamplurimis Veterum monumentis elicitur, nec Tibi ingratum fore puto, si fictilis lucernæ exemplar hic exponam, in qua Crux gemmata conspicitur. Hanc lucernam mihi communicavit communis Amicus noster Franciscus Blanchinus a Bibliotheca Eminentiss. & Reverendiss. D. Cardinalis Otthoboni, tuusque Concivis.

Fleury Discipl. *To. I. pag. 176.*

V. Cum

V. Cum igitur ſemper laudandus Imperator publice Crucem deferret, eamque venerari juſſiſſet, hanc libentiſſime ipſi Fideles nacti occaſionem, eamdem Crucem etiam in Letaniis, ſive Litaniis, quas nunc Proceſſiones, ſeu publicas Supplicationes denominamus, tanquam Chriſtianæ Religionis vexillum palam deferre cœperunt. Cumque Litaniæ ante celebrationem indicerentur, ut Populus ad ſtatutam diem, ſtatutumque locum conveniret, ipſe Populi actus ſtandi, ſive permanendi in deſignato loco, Statio appellatus fuit, a militum Statione deſumpta metaphora; Fidelium enim cætus Militans Eccleſia dicitur, & vita Hominum Militia ſuper terram. Quare ſicut ipſe ſtandi actus, Statio denominatus fuit; ipſa etiam Crux idem Stationalis nomen ſortita eſt. Pretioſorum autem lapidum ornatum vivificæ Crucis Signo a Conſtantino additum (ut innuimus) Chriſtifideles imitati deinde ſunt, quem morem in ſubſequentia perduraſſe tempora comperimus. Nam Carolus itidem Magnus poſtquam Imperii coronam e manibus Beatiſſimi Pontificis Leonis III. in inclyta Vaticana Baſilica accepiſſet, ipſe Religioſiſſimus Imperator, Urbis Eccleſiis varia obtulit dona, inter quæ magna fuit Crux gemmis ornata, quæ deinde Stationalis evaſit, ut Bibliothecarius in ipſius Pontificis Vita narrat, ubi ſic: *In Baſilica Salvatoris Domini Noſtri Jeſu, quam Conſtantinianam vocant, obtulit Crucem cum gemmis hyacinthinis, quam almificus Pontifex in Letania præcedere conſtituit ſecundum petitionem ipſius piiſſimi Imperatoris.*

VI. Crux hæc ob ejus pretioſitatem a latronibus furata fuit. Quamobrem Leo IV. etiam Sanctiſſimus Pontifex, aliam non abſimilem refecit, ut laudatus ſcribit Bibliothecarius in iſtius Pontificis Vita, ubi: *Necnon & Crucem ex auro puriſſimo gemmis ornatam, quam Carolus piæ memoriæ Imperator Francorum, & Romanorum in Baſilica Salvatoris Domini Noſtri Jeſu Chriſti, quæ Conſtantiniana nuncupatur, temporibus Domini Leonis ſanctæ recordationis III. Papæ obtulerat, quæ mos erat, ut in Letaniis ante Sacratiſſimum Pontificem ipſa præcederet, & ſic permanſit uſque ad tempus ſanctæ recordationis Domni Paſchalis Papæ, unde diabolica ſuggeſtione, atque inſtigatione a malis extorta eſt, & a latronibus nocte furtim ablata. Et nullus Prædeceſſorum Pontificum, tam Domnus Paſchalis, quam Domnus Eugenius, ſive Domnus Valentinus, ſive Domnus Gregorius, nec non & Domnus Sergius recordatus fuit, ut eam reſtauraret, & ad uſum Sanctæ Dei Romanæ Eccleſiæ pararet, ſed iiſdem præfatus, & magnificus Præſul fecit ex auro puriſſimo, & miræ magnitudinis, margaritis, & gemmis hyacinthinis, & praſinis utiliter ornavit, & ad uſum priſtinum Sanctæ Dei Genitricis Romanæ Eccleſiæ mirifice decoravit.*

VII. Crucem, quæ in Proceſſionibus præcedebat Stationalem appellatam fuiſſe apertius arguitur ex auctoritatibus, quas hic ſubjicimus. Communis Amicus noſter R. P. D. Johannes Mabillon ſatis Tibi, Reipublicæque litterariæ notus, ob varia edita opera, in ſuo Muſæo Italico tom. 2. Ordinem Romanum refert, Auctore Benedicto Vaticanæ Eccleſiæ Canonico, qui floruit in principio duodecimi ſæculi, ubi ſub num. 10. hæc leguntur. *Primicerius cum ſchola, & Subdiaconi Regionarii, & Acolythi cum Cruce Stationali S. Petri, levant inde Crucem cum Collecta proceſſionali, cantando uſque ad S. Mariam Majorem.* Et infra n. 29. *Deinde vadit ad S. Hadrianum, ubi eſt Crux Stationalis. Archidiaconus annuit ut cantet ſchola.* Et paulo poſt: *Tunc Subdiaconus Regionarius levat Crucem Stationalem de Altari plane portans eam in manibus uſque ad Eccleſiam. Cum venerit foras levat eam ſurſum, quam fert ante Pontificem in Proceſſione uſque ad S. Mariam Majorem.* Ac num. 57. *Subdiaconus vero Regionarius elevat Crucem Stationalem de Altari, quam plane portat in brachio, ut oſculetur ab omnibus, in Proceſſione ante Pontificem, uſque in exitu Eccleſiæ; deinde levat eam erectam.* Petrus Mallius, qui ſub nomine Canonici Romani circumfertur, ac Alexandri III. tempore floruit circa ſæculi duodecimi medium; in Vaticanæ Baſilicæ deſcriptione, quam publici juris fecit Paulus de Angelis, ſub num. 36. hæc refert: *Hoc quoque non eſt parvum, quod inſtitutione Sanctorum Patrum quædam prærogativa ſumitur de Sanctiſſimo Altari B. Petri, Crux Dominica, quæ præcedat Populum pœnitentem per totam Quadrageſimam ad Stationes euntem. Quæ nimirum Crux Stationalis ad Chriſti, & ejus* Apo-

Apostoli reverentiam in tanta veneratione a cunctis est habita, quod sicut Cantores, & Regionarii asserunt, hac Cruce non delata immunes a Statione saepe recedant. Et sub num. 54. de diurnis Stationibus S. Petri haec narrat: *Innocentius Papa II. ad ornatum Altaris B. Petri fecit fieri magnam Crucem argenteam pensantem centum libras, & deauratam posuit juxta Altare B. Petri manu dextera. Renovavit & Crucem Stationalem quae vadit per Stationes*.

VIII. Hujus Crucis pretiosae jacturam fecit Vaticana Basilica, cum tempore Clementis VII. Borbonio Duce Urbs Roma a militibus occupata, impietatis simul, & avaritiae strages, & direptiones, non solum publicis in viis, ac domibus, sed sacris quoque in Templis deploravit.

IX. In Liberiana Basilica similem fuisse Stationalem Crucem colligo ex laudato Paulo de Angelis in descriptione Basilicae S. Mariae Majoris, ubi lib. 8. cap. 1. agit de Crucibus, aliisque rebus Sacris ex auro, & argento, quae olim in Basilica aderant, ac aliis Crucibus ibi extantibus. Prima sic exprimitur: *Crux una magna de ligno cooperta argento, quae portatur per Litanias, in medio ipsius ab uno latere est imago Virginis Mariae, ab alio latere est Crucifixus, & cum nonnullis reliquiis in pede, & quibusdam imaginibus in capite, pede & lateribus*. Ac paulo post: *Una Crux argentea cum Crucifixo elevato ad usum Mortuorum, & cum canuno argenteo unciarum viginti duarum cum dimidia*. Ex hac igitur narratione, ni fallor, discrimen inter Cruces deduci posse arbitror, quibus Christifideles in Sacris actionibus utebantur; nam Cruces Stationales erant magnae, ac sumptuosae; aliae vero ad usum Mortuorum parvae, ut adhuc observamus. Sententiam meam confirmo, ex cap. 3. ejusdem libri, ubi de rebus argenteis, aureis, atque orichalchis, quae adhuc in eadem Basilica reperiuntur, inter alias Cruces hae duae describuntur: *Alia Crux Argentea, quae in Processionibus adhibetur, cujus pondus lib. sexdecim, & unciarum novem*.

Alia Crux argentea parva pro Processionibus librar. 3. unc. 10.

X. Quare argui valet, quod in Processionibus solemnibus, scilicet in Stationalibus, Crux magna deferebatur; in aliis vero Processionibus Crux parva: qui ritus usque ad praesentem diem observatur.

XI. De hujusmodi Crucibus Stationalibus etiam Concivis tuus, Litteratorum decus, Panvinius meminit. Is in suo erudito tractatu de Septem Urbis Ecclesiis pag. 51. sic fatur: *Rogationes Minores triduanae ultimae, Rogationes Majores in die S. Marci, Litaniae aliae, supplicationes in casibus urgentissimis, perpetuo ad S. Petrum celebratae. Cleri ordines cuncti in supplicationibus sequebantur ejusdem Basilicae Crucem, quae Stationalis vocabatur*.

XII. Itidem Severanus de Septem Urbis Ecclesiis, de Crucibus Stationalibus mentionem facit, quando agit de Coemeterio S. Anastasii, ac S. Zenonis pag. 417. ubi refert, feria IV. post IV. Dominicam Quadragesimae (in qua est Statio ad S. Paulum) Lateranensem Clerum ivisse processionaliter cum sua *Cruce Stationali* ad eadem Coemeteria.

XIII. Aringhius quoque aliqua attigit de Crucibus Stationalibus in lib. 6. cap. 14. num. 7. suae Romae subterraneae, ac omnibus his luculentius narrationem texuit Augustinus Fivizanius, Palatii Apostolici Sacrista in suo erudito tractatu de Ritu Sanctissimae Crucis Romano Pontifici praeferendae lib. 2. cap. 6. ubi sic: *Omnis denique de Cruce in supplicationibus praeferenda dubitandi locus (si quis in re tam aperta reliquus esse possit) de medio tolletur, si, quae de Cruci Stationali in Romana Ecclesia usu a Majoribus nostris accepimus, in memoriam revocabimus. Appellabatur autem Stationalis, propterea quod Summo Pontifici, Clero, & Populo ad Stationes solemni ritu procedentibus, illam praeferri solitum erat; qualis profecto est, quae Clarissimum Lateranensem Clerum ad Supplicationes publice prodeuntem de more hodie praecedit: illam dico praegrandem argenteis insculptam thecis, diversas Domini Salvatoris Nostri, & Sanctorum actiones repraesentantibus undique tectam, & ornatam, quae ob ponderis magnitudinem ab iis, qui viribus corporis, & rolore maxime praestant gestari solet. Qualem etiam ad illum ipsum fere modum ad nostra usque tempora in Apostolorum Principis de Urbe Basilica fuisse, qui se eam vidisse asserebant, mihi aliquando testati sunt. De qua Stationali Cruce, sive illa, quam diximus, sive consimilis formae alia, Petrus Mallius,*

lius, Maphæus Vegius, & Benedictus .... ejus Basilicæ insignes Canonici in suis ipsorum scriptis, quorum major pars in S. Petri Bibliotheca asservatur, nonnulla notatu digna retulerunt. Petrus quidem, quem primo loco nominavimus, quæ ad rem nostram faciunt hæc habet: Non modica quoque B. Petri Basilica lætari debet prærogativa, quod in Majori Litania, tanquam navis prora, & aliarum Vexillifera, omnes de navi præcedit, Domino Papa, tanquam principali, & præcipuo Gubernatore ex puppe veniente: in quo nimirum facto significatur, Beatum Petrum Vexilliferum, & totius Ecclesiæ esse Præductorem, & Christi Resurrectionis primum Prædicatorem: sicut enim in Paschali processione Cruces, & Sanctorum Reliquias ad vitæ præparationem, & munimenta contra hostes invisibiles præmittimus, ita in hac generali processione B. Petri Basilica, ut ductrix, & rectrix ceterarum præambula invenitur. Et hinc est, quod Crux Dominica, Quadragesimali videlicet tempore, sumitur de Sanctiss. S. Petri Altari, quæ præcedat populum pœnitentem per totam Quadragesimam ad Stationes euntem de institutione Sanctorum Patrum. Quæ nimirum Crux Stationalis ob Christi, & Apostolorum ejus reverentiam, in tanta veneratione a cunctis est habita, quod, sicut Cantores Regionarii asserunt, hac Cruce non delata, immunes a Statione recedant. Maphæi vero de illa testimonium ejusmodi est: Beatus Gregorius Papa, cum per totam Quadragesimam ordinasset Stationes propter pœnitentes, quas cum Primicerio, & Cantoribus, & Regionariis, & Acolythis devotissime faciebat: illud etiam, quod maximo honori, & prærogativæ Basilicæ S. Petri habitum est, statuit, ut de Majori Altari ejus Crux Dominicæ sumeretur, quæ Populum pœnitentem ad Stationes ipsas procedentem semper præcederet. Cujus tanta fuit apud omnes veneratio, ut si forte non deferri eam aliquando contingeret, discederent, passim existimantes, non ita sine ea acceptas Deos Stationes ullas fuisse.

Benedictus vero de eadem inter cætera, ne omnia repetam, hæc scripsit: In Exaltatione S. Crucis, Statio Lateranis, fit Collecta ad Sanctam Mariam Majorem, ubi Crux Stationalis, & Schola, & Regionarii, & Acolythi coadunantur, cum Cruce Sancti Joannis, & Canonicis. Primicerius cum Schola cantat Collectam. Subdiaconus Regionarius portat Crucem Stationalem in Processione ante Cantores, & processionaliter procedit usque ad Lateranum. Hæc ille.

Hujus postremi ritus gestandæ Crucis in Processionibus meminit Guillelmus Durantes Cæremoniarum Ecclesiasticarum peritissimus: Crux (inquit) quasi regale Vexillum, & triumphale signum in Processionibus præmittitur. Primo, ut fugiant, qui oderunt eum a facie ejus: est enim signum victoriæ Christi juxta illud, Vexilla Regis prodeunt. Secundo, quia sicut ait Apostolus ad Galatas: Absit nobis gloriari, nisi in Cruce Domini Nostri Jesu Christi, per quem Mundus nobis, & nos Mundo crucifigi debemus. In quam sententiam amplissimus quoque Cardinalis Varmiensis: Hæc, inquit, est causa, quare in supplicationibus Crux præfertur, ut in illa gloriari nos, in illa spem nostram omnem defixam habere, illius fiducia nihil a Deo petentes impetrare posse, palam omnibus faciamus. At quia de causis, propter quas Signum Crucis præfertur diffuse a nobis in tertio libro agendum est; ideo quæ de illis modo dicenda occurrunt, in illum locum rejicimus, ut ad alia procedamus. Hæc Fivizanius.

XIV. Ex supradictis satis superque existimo, me probasse Stationales Cruces illas esse, quæ ante omnia, scilicet in Processionum initio deferebantur. Has Cruces insignioribus in Ecclesiis aliquam speciositatem in se habuisse judico, ducto argumento ab illis duabus Crucibus argenteis, quæ a Capitulo inclytæ Ecclesiæ Lateranensis in solemnibus deferuntur Processionibus, quas antiquissimas esse puto, ideo illas delineari curavi, illarumque exemplaria Tuis sub oculis pono, ut earumdem venerandam antiquitatem, ac historias, aliaque in se continentes, uti Eruditissimus dignoscere valeas.

XV. Primam exhibeo Crucem in Tab. I. & II. Tab. I. anteriorem, II. vero posteriorem Crucis faciem ostendunt.

Crux hæc antiquissima est, multaque redolet sæcula, argenteis laminis obducta renidet, in hisce laminis anaglyphico opere variæ sculptæ sunt figuræ, Sacram continentes Historiam, non levi, sed gravi manu elaboratæ, quas si hic declaravero, grave Tibi minime futurum puto, cum ab illarum attenta inspectione Te liberem, quoniam non-

nullæ quadam artificis simplicitate expressæ sunt. In his igitur referendis potius historiarum ordinem, quam locum sequar.

1. Cum a dignioribus semper inchoandum sit, a Crucis centro Tab. I. initium sumo. In hoc igitur Crucis medio sub num. 1. ejusdem I. Tab. visitur circulus, & in eo notissimum nostræ Redemptionis mysterium, nempe Christus Cruci affixus; ad dexteram Beatissimæ Virginis Deiparæ, ad sinistram S. Joannis Evangelistæ effigies cælatæ aspiciuntur. Omnes hæ imagines in Christianorum Vexillo appingi solent, quod veluti trophæum de profligato diabolo, ac humano genere ab æterna damnatione erepto, ubique defertur. Jure igitur in medio, ubi virtus consistit, nempe humani generis redemptio, hoc expressum fuit mysterium. Modo ad alias explicandas figuras procedo.

2. In Crucis summitate Æternus Pater, ni fallor, mundum creans expressus est, nam aquæ cernuntur, in quarum medio aliquid solidum; itidem ad dexteram quædam figura ab aquis veluti emergens, ad sinistram alia similis figura, veluti in aquam se immergens expressæ sunt; inter ambas has figuras Spiritus Sanctus in Columbæ forma adumbratus est. Quid Pictor per hasce figuras denotare voluerit, autumo, quod primum Mundi creationis diem per easdem figuras exprimere intellexerit: in Sacra enim Genesi cap. 1. sic hujusmodi describitur creatio: *In principio creavit Deus Cælum, & Terram. Terra autem erat inanis, & vacua, & tenebræ erant super faciem abyssi, & Spiritus Dei ferebatur super aquas. Dixitque Deus: fiat lux. Et facta est lux. Et vidit Deus lucem, quod esset bona, & divisit lucem a tenebris. Appellavitque lucem diem, & tenebras noctem. Factumque est vespere, & mane dies unus*. In summitate ergo stat Antiquus dierum, & sequitur Spiritus in Columbæ specie, qui in aquas tendit, ad demonstrandum, quod ferebatur super aquas, ad dexteram est dies, qui ab aquis exurgit, ad sinistram nox, quæ in aquas se immergit, ad similitudinem Solis e mare orientis, & in mare occidentis. In medio aquarum illud, quod visitur solidum, scopulum in mare, scilicet Firmamentum denotare puto, ut Sacra docet Scriptura in eodem cap. num. 6. *Dixit quoque Deus fiat Firmamentum in medio aquarum, & dividat aquas ab aquis*. Apprime igitur solidum ipsum ad denotandum Firmamentum Artifex ita expressit, ut quodammodo aquas ab aquis dividat. Et hæc de hoc secundo emblemate, modo ad tertium.

3. Adami creationem demonstrat, de qua sic eadem Sacra loquitur Scriptura cap. 1. num. 26. *Faciamus hominem ad imaginem, & similitudinem nostram, & præsit Piscibus maris, & Volatilibus Cæli, & Bestiis, universæque terræ, omnique reptili, quod movetur in terra. Et creavit Deus hominem ad imaginem suam*.

4. In hoc orbiculo Evæ Mortalium Matris creatio adumbratur, sic idem Sacer Textus cap. 2. n. 18. *Dixit quoque Dominus Deus: non est bonum esse hominem solum; faciamus ei adjutorium simile sibi. Formatis igitur, Dominus Deus, de humo cunctis animantibus terræ, & universis volatilibus Cæli, adduxit ea ad Adam, ut videret quid vocaret ea: omne enim, quod vocavit Adam animæ viventis, ipsum est nomen ejus. Appellavitque Adam nominibus suis cuncta animantia, & universa volatilia Cæli, & omnes bestias terræ: Adæ vero non inveniebatur adjutor similis ejus. Immisit ergo Dominus Deus soporem in Adam: cumque obdormisset, tulit unam de costis ejus, & replevit carnem pro ea. Et ædificavit Dominus Deus costam, quam tulerat de Adam, in mulierem*.

5. Sacræ Historiæ continuationem denotare arbitror, ubi de traditione mulieris Adæ narratur, nempe: *Et adduxit eam ad Adam. Dixitque Adam: hoc nunc os ex ossibus meis, & caro de carne mea; hæc vocabitur virago, quoniam de Viro sumpta est*. Si attente observentur figuræ, conspicietur Adam erga mulierem differens.

6. Arborem, nempe lignum scientiæ boni, & mali per duos illos ramos adumbrari autumo.

7. A Domino præceptum Adamo factum, illiusque transgressionem designat. Ita in Sacro legitur Textu cap. 3. num. 9. *Vocavitque Dominus Deus Adam, & dixit ei, ubi es? Qui ait, vocem tuam audivi in Paradiso, & timui, eo quod nudus essem, & abscondi me. Cui dixit: Quis enim indicavit Tibi, quod nudus esses, nisi quod ex ligno de quo præceperam Tibi ne comederes comedisti? Dixitque Adam: mulier, quam dedisti*

mihi

mihi sociam, dedit mihi de ligno, & comedi. Et dixit Dominus Deus ad mulierem: Quare hoc fecisti? Quæ respondit: Serpens decepit me, & comedi.

8. 9. 10. 11. Per hos quatuor numeros denotari puto Paradisi januam, Adami, & Evæ e Paradiso ejectionem, ac Cherubin cum flammeo gladio ad Paradisi custodiam positum, & Adami cum Eva iter ad operandam terram. Ita Sacra Genesis eodem cap. 3. num. 23. *Et emisit eum Dominus Deus de Paradiso voluptatis, ut operaretur terram, de qua sumptus est. Ejecitque Adam: & collocavit ante Paradisum voluptatis Cherubin, & flammeum gladium, atque versatilem, ad custodiendam viam ligni vitæ.*

12. Sequendo temporis, historiæque ordinem, hac in Areola Noe exprimitur, cui Dominus, quem manus e Cælo erumpens designat, mandavit, ut Arcam fabricaret, in qua ipse, & cunctorum animantium genera servarentur. Sic Sacra Gen. cap. 6. num. 12. *Cumque vidisset Deus terram esse corruptam, dixit ad Noe: Finis universæ carnis venit coram me: repleta est terra iniquitate a facie eorum, & ego disperdam eos cum terra. Fac tibi Arcam de lignis lævigatis; mansiunculas in Arca facies, & bitumine linies intrinsecus, & extrinsecus.* Vel ipsum significat Deum cum eodem Noe post diluvium colloquentem, ut in laudata Sacra Genesi cap. 9. num. 1. *Benedixit Deus Noe, & filiis ejus.* Et infra num. 11. *Statuam pactum meum vobiscum, & nequaquam ultra interficietur omnis caro aquis diluvii, neque erit deinceps diluvium dissipans terram. Dixitque Deus: hoc signum fœderis, quod do inter me, & vos, & ad omnem animam viventem, quæ est vobiscum in generationes sempiternas: Arcum meum ponam in nubibus, & erit signum fœderis inter me, & inter terram.* Ambiguum valde redditur emblema istud, nam ultra supra relatas expositiones tertia addi potest; nempe quando Deus Abrahæ de posteritate desperanti filium promisit, ut in sæpe citata Sacra Genesi cap. 15. num. 5. legitur: *Eduxit eum foras*, (nempe Deus) *& ait illi*: (scilicet Abraham) *suspice Cælum, & numera Stellas, si potes; sic erit semen tuum.*

13. Hoc in loco ipsa Arca ostenditur, Noe in Arcæ janua, gradusque per quos superius ascendebatur. Nonnullæ etiam figuræ intus Arcam visuntur, quas ejusdem Noe uxorem, ac filios denotare judico. Sic Sacra Genesis cap. citato, num. 18. *Et ingredieris Arcam tu, & filii tui, uxor tua, & uxores filiorum tuorum tecum.*

14. Numerus iste Jacob ferentem cibos Isaac Patri suo, juxta consilium Rebeccæ Matris, repræsentat; de qua historia videndum c. 27. Sacræ Genesis: hic brevitatis gratia tantum refero numerum 25. ejusdem capitis: *Affer mihi, inquit*, (nempe Isaac) *cibos de venatione tua, fili mi, ut benedicat tibi anima mea: quos cum oblatos comedisset, obtulit ei etiam vinum.* In hoc emblemate, ni fallor, observo Isaac sedentem, ac Jacob ferentem lancem; huic proxima stat Rebecca.

15. Esau e venatione redeuntem ostendit, de quo idem Sacer Textus num. 30. *Vix Isaac sermonem impleverat, & egresso Jacob foras, venit Esau, coctosque de venatione cibos intulit Patri, dicens: surge, Pater mi, & comede de venatione filii tui, ut benedicat mihi anima tua, dixitque illi Isaac: Quis enim es tu? Qui respondit: Ego sum filius tuus primogenitus Esau.*

16. Jacob cum Angelo allocutionem designat, de qua allocutione Sacra Genesis cap. 32. num. 1. *Jacob quoque abiit itinere, quo cœperat: fuerunt ei obviam Angeli Dei. Quos cum vidisset, ait: Castra Dei sunt hæc.*

XVI. Hæc sunt, quæ exprimere tentavi; si metam attigerim, Tu videris; modo ad alteram ejusdem Crucis faciem, quam Tab. II. demonstrat, indagandam procedo.

In medio Crucis ubi num. 1. Adam, & Eva, cum arbore, & Serpente expressi cernuntur, de qua historia Sacra Genesis cap. 3. num. 1. ibi: *Sed & Serpens erat callidior cunctis animantibus terræ, quæ fecerat Dominus Deus. Qui dixit ad mulierem: Cur præcepit vobis Deus, ut non comederetis de omni ligno Paradisi? Cui respondit mulier: De fructu lignorum, quæ sunt in Paradiso vescimur: de fructu vero ligni, quod est in medio Paradisi præcepit Nobis Deus, ne comederemus, & ne tangeremus illud, ne forte moriamur. Dixit autem Serpens ad mulierem: nequaquam morte moriemini. Scit enim Deus, quod in quocumque die comederitis ex eo aperientur oculi vestri, & eritis sicut Dii, scientes bonum, & malum. Vidit igitur mulier quod bonum esset lignum ad vescendum, & pulchrum oculis,*

lis, aspectuque delectabile, & tulit de fructu illius, & comedit, deditque Viro suo, qui comedit, & aperti sunt oculi amborum.

2. Orbiculi figura continet Abel, & Cain sacrificium, nam in medio visitur Ara, ad dexteram Abel, Agnum Deo offerens, e nubibus manus erumpens, & tendens Agnum versus, qua manu ipse Deus, ut nuper dixi, denotatur, qui Sacrificium acceptat; ad sinistram stat Cain frumenti spicas dextera elevans. Sic idem Sacer Textus cap. 4. num. 1. hanc narrat historiam: *Adam vero cognovit uxorem suam Evam; quæ concepit & peperit Cain, dicens; possedi hominem per Deum. Rursumque peperit fratrem ejus Abel. Fuit autem Abel pastor ovium, & Cain agricola. Factum est autem post multos dies, ut offerret Cain de fructibus terræ munera Domino. Abel quoque obtulit de primogenitis gregis sui, & de adipibus eorum, & respexit Dominus ad Abel, & ad munera ejus. Ad Cain vero, & ad munera illius non respexit.*

3. Iratum hic tertius numerus exprimit Cain, qui Abel fratrem suum occidit, ut eadem Sacra Scriptura, illius sequendo ordinem exprimit. *Ad Cain vero, & ad munera illius non respexit: iratusque est Cain vehementer, & concidit vultus ejus. Dixitque Dominus ad eum: Quare iratus es? Et cur concidit facies tua? Nonne si bene egeris, recipies: sin autem male, statim in foribus peccatum aderit? Sed sub te erit appetitus ejus, & tu dominaberis illius. Dixitque Cain ad Abel fratrem suum: Egrediamur foras. Cumque essent in agro, consurrexit Cain adversus fratrem suum Abel, & interfecit eum.*

4. Eadem Sacra continuatur Historia; Dominus enim exprimitur Cain alloquens, ut denotat manus e Cælo descendens, sic in eodem Sacræ Scripturæ loco describitur. *Et ait Dominus ad Cain: Ubi est Abel frater tuus? Qui respondit: nescio: Num custos fratris mei sum ego? Dixitque ad eum: Quid fecisti? Vox sanguinis fratris tui clamat ad me de terra: Nunc igitur maledictus eris super terram, quæ aperuit os suum, & suscepit sanguinem fratris tui de manu tua. Cum operatus fueris eam, non dabit fructus suos: vagus, & profugus eris super terram. Dixitque Cain ad Dominum: Major est iniquitas mea, quam ut veniam merear: Ecce ejicis me hodie a facie terræ, & a facie tua abscondar, & ero vagus, & profugus in terra: omnis igitur, qui invenerit me, occidet me. Dixitque ei Dominus: Nequaquam ita fiet: sed omnis, qui occiderit Cain, septuplum punietur. Posuitque Dominus Cain signum, ut non interficeret eum omnis qui invenisset eum.*

Sub numero 5. notissimum Abrahæ Sacrificium ejusque fides, & obedientia, de proprio immolando filio, demonstratur: sic hæc historia cap. 22. Genesis describitur: *Tentavit Deus Abraham, & dixit ad eum: Abraham, Abraham. At ille respondit: Adsum. Ait illi: Tolle filium tuum unigenitum, quem diligis Isaac, & vade in terram visionis: atque ibi offeres eum in holocaustum super unum montium, quem monstravero Tibi. Igitur Abraham de nocte consurgens stravit asinum suum: ducens secum duos juvenes, & Isaac filium suum: cumque concidisset ligna in holocaustum, abiit ad locum, quem præceperat ei Deus. Die autem tertio, elevatis oculis vidit locum procul: dixitque ad pueros suos: Expectate hic cum asino: Ego & puer illuc usque properantes, postquam adoraverimus, revertemur ad vos. Tulit quoque ligna holocausti, & imposuit super Isaac filium suum: ipse vero portabat in manibus ignem, & gladium. Cumque duo pergerent simul, dixit Isaac Patri suo: Pater mi: At ille respondit: Quid vis fili? Ecce, inquit, ignis & ligna: ubi est victima holocausti? Dixit autem Abraham: Deus providebit sibi victimam holocausti, fili mi. Pergebant ergo pariter, & venerunt ad locum, quem ostenderat ei Deus, in quo ædificavit Altare, & desuper ligna composuit: cumque alligasset Isaac filium suum, posuit eum in Altare super struem lignorum. Extenditque manum, & arripuit gladium, ut immolaret filium suum. Et ecce Angelus Domini de Cælo clamavit, dicens: Abraham, Abraham. Qui respondit: Adsum. Dixitque ei: Non extendas manum tuam super puerum, neque facias illi quidquam: nunc cognovi quod times Deum, & non pepercisti unigenito filio tuo propter me. Levavit Abraham oculos suos, viditque post tergum Arietem inter vepres hærentem cornibus.*

6. Hac in areola duæ sunt expressæ figuræ, nempe Isaac lecto decumbens, qui Jacob benedictionem impartitur, ut Sacra Genesis narrat cap. 27. ac de quibus jam mentio facta est supra num. 14. ubi Sacri Textus ver-

verba retulimus. Hic tantum innuo ea, quæ ad benedictionem spectant: *Accede ad me*, (inquit Isaac num. 26.) *& da mihi osculum fili mi. Accessit, & osculatus est eum. Statimque ut sensit vestimentorum illius fragrantiam, benedicens illi, ait: Ecce odor filii mei sicut odor agri pleni, cui benedixit Dominus. Det tibi Dominus de rore Cæli, &c.*

7. Ostendit scalam visam a Jacob quiescente in itinere Mesopotamiæ suscepto ob Isaac Patris jussionem, cui scalæ innitebatur Dominus, qui in præsenti emblemate itidem per manum e nubibus erumpentem, designatur, quam visionem sic eadem Sacra Genesis retulit cap. 28. n. 10. *Igitur egressus Jacob de Bethsabee, pergebat Haran. Cumque venisset ad quemdam locum, & vellet in eo requiescere post solis occubitum, tulit de lapidibus, qui jacebant, & supponens capiti suo, dormivit in eodem loco. Viditque in somnis scalam stantem super terram, & cacumen illius tangens cælum: Angelos quoque Dei ascendentes, & descendentes per eam, & Dominum innixum scalæ dicentem sibi: Ego sum Dominus Deus Abraham Patris tui, & Isaac: Terram, in qua dormis, tibi dabo, & semini tuo. Eritque semen tuum quasi pulvis terræ: dilataberis ad Occidentem, & Orientem, & Septentrionem, & Meridiem: & benedicentur in te, & in semine tuo cunctæ tribus terræ. Et ero custos tuus quocumque perrexeris, & reducam te in terram hanc: nec dimittam, nisi complevero universa, quæ dixi.*

8. Ejusdem Jacob cum Angelo luctationem exprimit, quam Sacer Textus cap. 32. n. 23. sic refert. *Traductisque omnibus, quæ ad se pertinebant, mansit solus*: (scilicet Jacob) *& ecce Vir luctabatur cum eo usque mane. Qui cum videret, quod eum superare non posset, tetigit nervum femoris ejus, & statim emarcuit. Dixitque ad eum: Dimitte me, jam enim ascendit aurora. Respondit: Non dimittam te, nisi benedixeris mihi. Ait ergo: Quod nomen est tibi? Respondit, Jacob. At ille, nequaquam, inquit, Jacob appellabitur nomen tuum, sed Israel; quoniam si contra Deum fortis fuisti, quanto magis contra homines prævalebis.*

9. Ex Jacob historia gradum facimus ad illam Josephi, qui in somnis aliqua vidit, ut in cap. 37. num. 7. enarratur: *Putabam nos ligare manipulos in agro: & quasi consurgere manipulum meum, & stare, vestrosque manipulos circumstantes adorare manipulum meum. Responderunt fratres ejus: Numquid Rex noster eris? Aut subjiciemur ditioni tuæ? Hæc ergo causa somniorum, atque sermonum, invidiæ, & odii fomitem ministravit. Aliud quoque vidit somnium, quod narrans fratribus, ait: vidi per somnium quasi Solem, & Lunam, & Stellas undecim adorare me.*

10. Eadem continuatur historia in hac 10. areola, ubi, ni fallor, est Israel, scilicet Jacob Pater sedens, Mater vero in janua stans audiens sermonem Jacob, qui repræsentatur prima figura, alloquens Patrem; alii vero retro stantes sunt Josephi fratres, quæ historia sic in eodem capite describitur: *Quod cum Patri suo, & fratribus retulisset, increpavit eum Pater suus; & dixit: Quid sibi vult hoc somnium, quod vidisti? Num ego, & Mater tua, & Fratres tui adorabimus te super terram? Invidebant ei igitur fratres sui; Pater vero rem tacitus considerabat.*

11. Eumdem Josephum quærentem fratres repræsentant hæ duæ figuræ, de quo hæc Sacra subdit Historia: *Missus* (idem Joseph) *de Valle Hebron venit in Sichem, invenitque eum vir errantem in agro, & interrogavit quid quæreret? At ille respondit: Fratres meos quæro, indica mihi ubi pascant greges. Dixitque ei vir: Recesserunt de loco isto: audivi autem eos dicentes: Eamus in Dothain.*

12. Josephum designat, qui fratres pascentes oves invenit: *Perrexit ergo Joseph post fratres suos*, (refert Scriptura) *& invenit eos in Dothain. Qui cum vidissent eum procul, antequam accederet ad eos, cogitaverunt illum occidere, & mutuo loquebantur: Ecce somniator venit: Venite occidamus eum, & mittamus in cisternam veterem: dicemusque fera pessima devoravit eum: & tunc apparebit, quid illi prosint somnia sua. Audiens autem hoc Ruben nitebatur liberare eum de manibus eorum, & dicebat: Non interficiatis animam ejus, nec effundatis sanguinem, sed projicite eum in cisternam hanc, quæ est in solitudine, manusque vestras servate innoxias: hoc autem dicebat, volens eripere eum de manibus eorum, & reddere Patri suo.*

Ad num. 13. referri haud dubito verba illa: *Confestim igitur ut pervenit ad fratres suos,*

suos, nudaverunt eum tunica talari, & polymita.

In orbiculo num. 14. indicato exprimuntur fratres Josephi, qui: *Miseruntque eum in cisternam veterem, quæ non habebat aquam*.

In infimo autem loco Crucis sub num. 15. Ruben, ni fallor indicatur, qui ad cisternam reversus, *non invenit puerum*. Nisi nolimus dicere, quod antecedentis areæ sub num. 7. continuationem historiæ designet, nempe Jacob in Orientalem perrexisse terram, ibique puteum invenisse; de qua historia sæpe laudata Sacra Genesis cap. 29. num. 1. sic narrat: *Profectus ergo Jacob, venit in terram Orientalem, & vidit puteum in agro, tres quoque greges ovium accubantes juxta eum: nam ex illo adaquabantur pecora, & os ejus grandi lapide claudebatur*.

XVII. Demonstravi hucusque in hisce Tabulis Romanæ Urbis, ac Orbis Matris, & Capitis, Ecclesiæ Lateranensis antiquiorem Crucem argenteam, quæ in solemnioribus Processionibus ante ipsum insigne Capitulum præferri solet. Superest modo, ut & alteram posterioris ævi similiter argenteam Crucem ostendam, quam itidem idem Capitulum in eisdem defert Processionibus, & Crucis ejusdem formam exhibeo in Tab. III. ubi anterior visitur pars, in cujus calce hæc leguntur: *Opus Nicolai de Guardia Grelis MCCCCLI*. Quod nomen in lamina argentea eidem Cruci superaddita incisum est, sicuti etiam alia lamina inferior, ubi hæc inscripta sunt: *De ligno Crucis D. N. Jesu Christi*. Quare puto Nicolaum supramemoratum potius restauratorem, quam primum Artificem hujus Crucis fuisse; cum litteræ in titulo Crucis sculptæ diversum denotent characterem. Quamobrem ex relatis, judico, eamdem Crucem antiquiora redolere tempora anno 1451. In figurarum explicatione diu minime immorandum esse duco, cum satis ipsæ sola expressione etiam rudioribus innotescant: aliqua tamen innuere non omittam; & primo

1. Figura Domini Resurrectionem denotat, ad cujus pedes sunt milites custodes Sepulcri, sinistra veluti virgam tenet, quam longiorem fuisse puto, ac in ejus summitate inhæsisse vexillum ad denotandum trophæum, & gloriam, de devicto mortis aculeo, & aperto credentibus regno Cælorum.

2. Huic imagini subjicitur Pellicanus avis, de cujus natura, & proprietatibus variæ sunt opiniones, quas congessit Eruditissimus Vir Lorinus in Commentario Psalm. 101. vers. 7. *Similis factus sum Pellicano solitudinis*. In his referendis calamum suspendo, solummodo indicans, Patres per hujusmodi avem voluisse Christum Crucifixum exprimere, qui Nos suo sanguine redimere, ac deinde a mortuis dignatus est revocare.

3. Figura hæc in Crucis parte dextera Beatissimam Virginem Mariam juxta Crucem stantem, ac Filium suum Unigenitum Cruci affixum aspicientem, ostendit: pone eam est alia Maria.

4. In sinistra existimo Domini discipulum S. Joannem Evangelistam repræsentari, qui juxta Crucem stabat; & cum Joanne militem, ut ex scuto, quod sinistra tenet, argui valet.

5. In parte Crucis extrema D. N. Jesu Christi corporis in sepulcrum depositio clare demonstratur; ideo ad alia propero. Sub istis figuris est lamina argentea recentioris ævi, ut ex affixione dignosci valet; in ea nomen Artificis restauratoris, ut nuper dixi, cœlatum est: in hujus laminæ limbo hæc leguntur: *De ligno Crucis D. N. J. C.*; ex quibus clarissime apparet ibi particulam Sanctissimæ Crucis insertam esse. Hæc de anteriori hujus Crucis facie, modo ad posterioris explicationem, quam exhibeo Tabula IV. transeo.

XVIII. In medio visitur Christus Dominus Noster sedens, ac dexteram in actu benedicendi tenens; in sinistra librum apertum habet, in quo characteribus Germanis hæc leguntur: *Ego sum lux mundi, via, veritas, & vita*. In Crucis summitate Evangelista Joannes expressus est cum Aquila, & volumine, in quo similibus characteribus delineata hæc sunt: *In principio erat*. Ad Salvatoris dexteram S. Lucas, juxta quem volumen est cum hac epigraphe: *Fuit in diebus Herodis*. Ad sinistram stat S. Marcus itidem cum volumine, cujus litteræ adeo depravatæ sunt, ut legi minime possint. In Crucis calce stat S. Matthæus, qui volumen præ manibus tenet. Sed quid in eo contineatur difficile lectu est.

Hæc sunt, quæ de hac veneranda antiquitate observavi. Modo ad aliud Crucis exemplar demonstrandum gradum facio, in Tab. V. expressæ sub num. 1.

XIX.

XIX. Crux hæc in inclita Ravennæ Metropolitana Ecclesia asservatur, quam ab Archiepiscopo S. Agnello, qui post medium sexti sæculi floruit, constructam fuisse, fama est: hæc tam in altitudine, quam in latitudine ad sex palmos se extendit; quadraginta argenteis orbiculis anaglyphico opere elaboratis ornatur, in quorum singulis caput Viri diadematum, pectore tenus, expressum est: &, ni fallor, puto per istos Viros Ravennates denotari Episcopos, quoniam pallio insignitos esse observo, ut in figura sub littera A. majori forma Vir expressus conspici potest. Dixi omnes Episcopos, cum tales ipsæ figuræ repræsentent. At S. Agnelli tempore nisi triginta decesserant Episcopi, ut refert Ughellus; ideo Crucem hanc posteriorem S. Agnello esse judico. Ad hanc sententiam magis adducor ex Pallii forma, quæ antiquitus sic erat: dextera pars Pallii a dextero descendens latere in pectoris medio revoluta per sinistrum excurrebat humerum; altera vero ejusdem Pallii pars, nempe sinistra, per sinistrum defluebat humerum, ut ex antiquis patet figuris. Successive Palliorum forma immutata fuit; nam Pallium in duas dividebatur partes, ut hodie, quarum una in dextero, altera in sinistro reclinatur humero, ac per pectus descendentes, in ipsius pectoris medio uniuntur, unicam tamen formando fasciam. In Crucis centro visitur orbiculus omnibus major, in quo Jesu Christi ἀνάστασις scilicet Resurrectio expressa est, cui Resurrectioni sub Anastasii nomine Ecclesia dedicata, a Græcæ linguæ ignaris sub S. Anastasii denominatione appellata est.

In opposito orbiculo, ac Crucis facie, cœlata conspicitur Beatissima Virgo, ut in orbiculo lit. B. signato ostenditur. Crux hæc in solemnibus diebus populo visenda exponitur prope Majorem Aram a cornu Evangelii. Ejusdem Crucis exemplum mihi communicavit R. P. Cæsar Pronti, quem honoris, & grati animi causa hic nomino. Quod eadem Crux Stationalis fuerit, nempe antiquitus deferri solita in solemnioribus Processionibus, facile conjici potest, ducto argumento a prima relata S. Joannis Lateranensis, tam a magnitudine, quam a materia, & ornatu. Hæc de hac Cruce dicta sint satis.

XX. Superest modo quartam referre; quæ fortasse si non Stationalis fuit, saltem redolet & ipsa antiquitatem, cum coævam esse putem cum illa in secundo loco relata S. Joannis Lateranensis, ob quamdam uniformitatem, quam cum illa habet; habent enim secula in omnibus, & suos ritus, suasque formas. Supracitatus R. P. D. Mabillon in suo peculiari, ac erudito Tractatu de Re Diplomatica, ostendit variorum seculorum varios fuisse characteres. Ego in meo opere Veterum Monumentorum par. 1. demonstravi varia fuisse Ædificia, illorumque varios fuisse ornatus: ipsaque etiam immutantur Idiomata, ut docuit Olaus Borrichius de variis Latinæ linguæ ætatibus, & Eruditissimus Du Cange in suis Glossariis mediæ, & infimæ Latinitatis, & Græcitatis. Quare mirum non est, si etiam Crucium suas peculiares formas habuerint sæcula. Hujus postremæ Crucis exemplar, quod in Tab. V. num. 2. & 3. ostendo, mihi communicavit rerum antiquarum, ac historiæ naturalis, & Civilis Patriæ suæ solertissimus indagator Baccius Ptolomæus Senator Florentinus, asserens Prototypum asservari in Sacrario Collegiatæ Ecclesiæ S. Martini Gangalandi, Florentinæ Diœcesis: fama fert, olim eamdem extitisse Crucem, in Ecclesia S. Michaelis ad Montem Orlandum, quæ in præsenti eidem Collegiatæ unita reperitur, in eaque Fratres S. Francisci de Minori Observantia Reformati nunc degunt, & a vulgo *S. Lucia della Lastra a signa* appellatur. In ipsius Crucis, ac figurarum in ea contentarum explicatione minime immoror, cum notissimæ sint. Solummodo assero, quod Christus Crucifixus, qui intra duas Cruces expressus est, ac num. 4. notatur, visitur sub altero Crucifixo apposito in Crucis facie, ubi sunt quatuor Evangelistæ in forma animalium; quare credibile est, quod hæc Crucis pars fuerit posterior; anterior vero illa, ubi cernuntur Beatiss. Virgo, & S. Joannes Evangelista, ad quam pertinebat Crucifixi statua, quæ postmodum ab ignaro in adversa parte collocata fuit. Hanc meam conjecturam confirmat corona spinea, in ea Crucis parte expressa, cui Salvatoris imago deest, quæ imago in postica parte Crucis collocata, tali caret corona.

Diù in harum Crucium Stationalium recitanda historia, Vir Eruditissime, Te detinui.

At parce, quia conceptus fermo ægre retineri poteft. Quidquid igitur dixi, quidquid exaravi eorum, quæ Tibi debeo, fint fignum. Vale ad Rempublicam litterariam Tuis ftudiis, tuifque lucubrationibus ornandam, ditandamque nate, Neftoreofque Tibi apprecor annos.

◇◇◇◇◇◇◇◇◇◇◇◇◇◇◇◇◇◇◇◇◇◇◇◇◇◇◇◇◇◇◇◇◇◇◇◇

LUDOVICI ANTONII MURATORII

DE IV. TEMPORUM JEJUNIIS

DISSERTATIO XII.

AD CLARISSIMUM, DOCTISSIMUMQUE

P. D. JOH. BAPTISTAM DE MIRO.

Benedictinæ Caffinenfis Congregationis Abbatem &c.

CAP. I.

Locus Bachiarii obfcurus. Poft Quadragefimam celebriora funt apud Chriftianos IV. Temporum jejunia. Hæc funt ex Apoftolica inftitutione.

I. EQuidem fcio, Clariffime vir, & non fine fuperbia fentio, te aliquam de me, obfequioque erga te meo opinionem habere, quando non femel te mihi talem præftiteris, qualem amicus amicum exoptare poteft. Verum nefcio quid de me fenties, ubi hanc difquifitionem tuo nomini infcriptam legeris; in ea enim aut audaciam damnari, aut falem defiderari poffe egomet video. Quum tamen experiundo cognoverim te non humanitati minus, quam litterarum ftudiis operam femper dediffe, quid eft nunc, quod de venia a te impetranda defperem? His accedit, non ea mente me ita fcripfiffe, ut eruditus viderer, fed ut hac in re tuam eruditionem confulerem, quam Græcis æque Latinifque notam effecifti, quæque te in ampliffimum Bibliothecæ Vaticanæ Lycæum perduxit. Igitur aures tuas mihi parumper accommodes velim, ut fubobfcuram jejunii IV. Temporum inftitutionem, ufumque inveftigemus, atque ut Bachiarium, fi licet, tenebris eripiamus. Certe quid fibi velit hic Auctor, dum ait: *Jejunia attentiora fecundum Ecclefiafticam regulam, difciplinamque fervamus, ut tribus temporibus anni mafculinum noftrum, hoc eft opus virtutis, quod cetero operi præcellat, appareat*, attente perpendo, neque ejus mentem plane affequi poffum. Quum enim heic de jejuniis agatur, cur trium temporum injicitur mentio? Et hæc quidem verba a Cap. 34. Exodi mutuatus eft Scriptor nofter, ubi ad Moyfen Dominus inquit: *Tribus anni temporibus apparebit omne mafculinum tuum in confpectu omnipotentis Domini Dei Ifrael*. Sed nulla ibi memorantur jejunia & Fefta dumtaxat innuuntur, quæ tribus anni temporibus a Judæis celebrari poftea confuevere, nempe, ut explicat Theodoritus, Pafcha, Pentecofte, & Scenope-

nopegia. Vereor idcirco, ut ne, si locum hunc interpretandum mihi proposuero, obscuris Bachiarii verbis deteriorem explicationem adhibeam, majoresque tenebras, quam lucem illis affundam. Nihilominus experiri juvat, divinationem proponere, per quam, si non aliud, jejuniorum saltem antiquitas pro virili mea parte fortassis illustrabitur. Quibus anni temporibus olim apud Christianos jejunia fuerint observata, quantaque illorum copia foret, longum esset enumerare, facileque in librum materia cresceret, quam tamen occupavit C. V. Ludovicus Thomassinus in Tractatu de Jejunio. Heic autem sub jejuniorum attentiorum nomine ea tantum significantur, quæ majori attentione, & cultu digna apud Christianos in usu erant. Quapropter an hæc tria tantum Bachiarii tempore forent, inquirendum est, quamquam fateor diversos adeo jejuniorum usus primis Ecclesiæ sæculis videri, ut quid certi statuendum sit nequaquam occurrat. Quadragesimale jejunium ante Pascha tum Occidentales tum Orientales vel ab ipsorum Apostolorum ævo semper coluerunt, quamquam non iidem forent omnibus jejuniorum dies, ac termini. Proxime accedunt IV. Temporum jejunia, & ipsa ex Apostolicis institutis derivata, quæ a Christianis cum Romana Ecclesia conjunctis nunc magna religione celebrantur. Horum antiquum usum attente investigemus oportet, ut an cum tribus jejuniorum temporibus a Bachiario designatis conveniant cognoscamus. Itaque primo S. Leonem audiamus Serm. 8. de Jejunio decimi mensis ita loquentem: *Hujus observantiæ utilitas in Ecclesiasticis præcipue est constituta jejuniis, quæ ex Doctrina S. Spiritus ita per totius anni circulum distributa sunt, ut lex abstinentiæ omnibus sit scripta temporibus. Siquidem jejunium vernum in Quadragesima, æstivum in Pentecoste, autumnale in mense septimo, hyemale autem in hoc, qui est decimus, celebramus.* Plura hinc haurire documenta possumus, neque enim tantum, quæ tempora olim jejuniis dicata forent, intelligimus, verum etiam eorum institutionem ex Doctrina S. Spiritus, atque ut alibi idem Leo affirmat ex Apostolorum auctoritate discimus emanasse. Idem repetit in Serm. 2. de Jejunio Pentecostes, ubi ait, *Jejunium illud de traditione Apostolica, & de S. Spiritus prodire doctrina.* Tribus porro solis diebus singula jejunia illa constitisse nos docet laudatus Pontifex pluribus in Sermonibus. *Quarta*, inquir, *& Sexta feria jejunemus, Sabbato vero apud B. Petrum Apostolum vigilias celebremus, qui & orationes, & jejunia, & eleemosynas nostras precibus suis dignabitur coadjuvare.* Occurrit tamen S. Augustini locus, cujus beneficio quatuor Temporum jejunia partim illustrari, partimque everti videntur. Ait ille in Epist. ad Casulanum 86. *Christianus, qui quarta & Sexta Feria, & ipso Sabbato jejunare consuevit, quod frequenter Romana plebs facit.* Infra vero: *Videat quanta afficiat contumelia ipsam Romanam Ecclesiam, ubi & his hebdomadibus in quibus quarta & sexta* (Feria subaudi) *& Sabbato jejunatur, tribus tantum diebus continuis, Dominico scilicet, & die secunda, & tertia prandetur.* Vides heic trium in hebdomade dierum Romæ usitatum fuisse, ideoque S. Leonis sententiam de tribus diebus confirmari. At quum ait Augustinus: *Id frequenter Romana plebs facit*, næ plura quam IV. Tempora his destinata jejuniis significare videtur. Sed ut animadvertit doctissimus Thomassinus cap. 21. part. 1. Tract. de Jejun. sciendum est, quamquam quarta, & sexta Feria a Romanis jejunio frequenter colerentur, nullum tamen hujusce abstinentiæ præceptum viguisse. Voluntaria hæc erant Romanis jejunia: quæ vero statis quatuor Temporibus in usu erant, eadem Ecclesiastica lege indicebantur. Postum in hanc rem S. Leonis auctoritate uti. En ejus verba Serm. 1. de jejun. Septimi Mensis. *Observantiam, ait, vestram ita novimus esse devotam, ut animas vestras non solum legitimis, sed etiam voluntariis jejuniis excolatis.* Subdit inferius: *Res est præcipui Operis, quam & ex auctoritate indicimus, & ex charitate suademus.* Igitur quatuor anni Temporibus ad jejunandum Ecclesiastico præcepto adigebantur Romani, quibus tamen consueta aliis temporibus fuere voluntaria jejunia. Et ad hunc morem procul dubio S. Augustinus in Epistola supra laudata respexisse videtur.

CAP. II.

Num in universa Ecclesia colerentur hæc jejunia, inquiritur. SS. Leonis, ac Athanasii loca explicantur. Apud Cræcos nullus unquam fuit horum jejuniorum usus.

I. PErspecta istorum jejuniorum antiquitate consequi videretur tria illa tempora, quorum Bachiarius meminit, ad jejunii rationem haudquaquam posse pertinere; siquidem non ipsius modo Bachiarii ævo, sed ante illum quatuor Temporum jejunia usurpabantur. Et quidem si Card. Bellarmino auscultemus ita scribenti lib. 2. cap. 19. de bonis operibus in particulari, S. Leo in Serm. 7. de Jejun. decimi Mensis testatur hæc jejunia quatuor temporum in universa Ecclesia celebrari. Natalis quoque Alexander in Hist. Eccles. sæculo 2. par. 1. diss. 4. art. 4. hanc posuit Conclusionem. *Quatuor Temporum jejunia sæculo quinto ab universa Ecclesia religiose observata fuisse certum est*. Sed a tanti Cardinalis, doctissimique Alexandri sententia discedere cogor, aliisque argumentis ostendere, Bachiarii verba ad quatuor temporum jejunia omnino referri non posse. Et profecto in una Urbe, Romanaque solum provincia, aut summum in paucis Occidentalibus Ecclesiis quatuor Temporum jejunia antiquitus invaluisse fidenter affirmo. Sunt hæc S. Leonis verba a Bellarmino citata: *His conversionibus providente gratia Dei addita sunt Sancta jejunia, quæ in quibusdam diebus ab universa Ecclesia devotionem observantiæ generalis exigerent*. Alium locum profert Nat. Alexander ex Serm. 4. de Jejuniis sept. Mensis cap. 2. *Quibusdam tamen diebus*, inquit S. Leo, *ab omnibus oportet pariter celebrari generale jejunium, & tunc est efficacior, sacratiorque devotio, quando in operibus pietatis totius Ecclesiæ unus animus, unus est sensus*. Verum sub *universæ Ecclesiæ*, *totiusque Ecclesiæ* nomine totam Christianorum Rempublicam per mundum diffusam heic designari non arbitror, sed quidem totam Ecclesiam Romanam, seu universum Urbis populum. Aliis quoque diebus Romæ voluntaria jejunia in usu erant, ut diximus supra. Sed tunc non omnes Romani sanctæ consuetudini parebant. Quapropter gratius Deo futurum S. Leo inquit, ubi *universa Ecclesia*, quæ Romæ est, una consensione sacra quatuor Temporum jejunia amplectatur. Et quis nescit, quamvis una sit Sponsa Christi, unaque Ecclesia, nempe Christianorum Congregatio, multas tamen olim appellatas fuisse Ecclesias pro diversis urbibus, atque provinciis, ita ut ab Ephesina Ecclesia Romana, Mediolanensis item a Romana, eodemque pacto singulæ inter se distinguerentur? Ad septem Asiæ Ecclesias scribebat Joannes Apostolus cap. 1. Apocal. hoc est Ephesum, Smyrnam, Pergamum, Thyatiram, Sardos, Philadelphiam, & Laodiciam. Paulus vero τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ Θεοῦ τῇ ἐν Κορίνθῳ *ad Ecclesiam Dei, quæ est Corinthi* duas scripsit Epistolas, aliisque in locis ἐκκλησίαις τῆς Γαλατίας *Ecclesias Galatiæ* nominavit. Verum verba iterum S. Pontificis Leonis proferamus cum sequentibus conjuncta: *His conversionibus*, ait, *providente gratia Dei addita sunt sancta jejunia, quæ in quibusdam diebus ab universa Ecclesia devotionem observantiæ generalis exigerent. Quamvis enim pulchrum sit, atque laudabile, ut singula quæque membra corporis Christi propriis ornentur officiis, excellentioris tamen est actionis, sacratiorisque virtutis, cum in unum propositum piæ plebis corda concurrunt, ut ille, cui sanctificatio nostra supplicium est, non solum a parte, sed etiam a soliditate superetur*. Neque aliter in alio laudato loco loquitur S. Leo; inquit enim: *Quamvis unicuique nostrum liberum sit voluntariis castigationibus proprium corpus afficere, & nunc moderatius, nunc vero distinctius repugnantes spiritui carnales concupiscentias edomare; quibusdam tamen diebus ab omnibus oportet pariter celebrari generale jejunium, & tunc est efficacior, sanctiorque devotio, quando in operibus pietatis totius Ecclesiæ unus animus, & unus est sensus. Publica enim præferenda sunt propriis, & ibi intelligenda est præcipua ratio utilitatis, ubi vigilat cura communis*. Componit itaque S. Leo cum privatis quorumdam voluntariisque jejuniis ea, quæ ab universa plebe Romana ex præcepto servabantur, majorisque præstantiæ hæc esse significat. Hunc autem germanum esse horum verborum sensum, tum clarius intelliges, quum S. Leonem Quadragesimale jejunium indicentem audies; ut enim illis temporibus abstinentiam toti terrarum orbi Christiano communem prædicet *ab omni-*

nibus populis, ab omni corpore Ecclesiæ, universisque Fidelibus eamdem usurpari docet. Sunt ejus verba Serm. 6. de Quadrag. *Saluberrime nos quadraginta dierum jejunio præparemus. Non enim ii tantum, qui per mortis Christi, resurrectionisque mysterium in novam vitam Baptismo sunt regenerante venturi, sed etiam omnes populi renatorum utiliter sibi, & necessarie præsidium hujus sanctificationis assumunt.* Serm. vero decimo de Quadrag. *Considerantes*, inquit, *quid per crucem Domini adepta est universitas mundi, cognoscimus ad celebrandum Paschæ diem merito nos quadraginta dierum jejunio præparari, ut digni possimus divinis interesse mysteriis. Non enim summos tantum Antistites, aut secundi Ordinis Sacerdotes, nec solos Sacramentorum ministros, sed omne corpus Ecclesiæ, universumque Fidelium numerum ab omnibus contaminationibus oportet esse purgatum, ut templum Dei, cui fundamentum est ipse fundator, in omnibus lapidibus speciosum, & in tota sui parte sit lucidum.* Veri igitur simile mihi videtur, Ecclesiæ tantummodo Romanæ S. Leonem mentionem fecisse, ubi universam Ecclesiam in quatuor temporum jejunio observando concordem affirmavit, quod uberius nunc demonstrare pergo. Certum est apud Orientales Christianos omnes Sabbati dies jejunio caruisse præter Sabbatum Antepaschale, quam consuetudinem non ostendunt solum, verum etiam confirmant Constitutiones Apostolicæ sub Clementis Romani Pontificis nomine vel antiquitus in honore habitæ. Lib. 5. cap. 14. *Jejunium* (ita ibidem legitur) *solvere præcepit septima die post galli cantum, ipso autem magnæ Hebdomadæ Sabbato jejunare non quidem quod jejunandum sit Sabbato, quod est requies Domini a mundi opificio, sed quod illo tantum jejunandum est, quod ipse Auctor mundi adhuc erat sub terra.* Lib. quoque septimo cap. 24. idem repetitur: *Sabbatum, & Dominicum Festos dies agitate. Unum vero tantummodo Sabbatum nobis toto anno observandum est, Sabbatum scilicet Sepulturæ Christi, quo diem jejunare deceat non autem celebrare Festum.* In Canonibus vero, qui Apostolis fortasse suppositi sunt, similia habentur. Can. 75. ita se habet: *εἴ τις κληρικὸς εὑρεθῇ Κυριακὴν ἡμέραν νηστεύων, ἢ τὸ Σάββατον, πλὴν τοῦ ἑνὸς καθαιρείσθω. Εἰ δὲ λαϊκὸς ἀφοριζέσθω.* *Si quis Clericus inventus fuerit Die Dominico jejunare, vel Sabbato præterquam quod uno solo, deponatur. Sin autem Laicus, segregetur.* Id repetitum invenias apud Sanctum Ignatium Martyrem in Epistol. 8. ad Philippenses, in Concilio Trullano Can. 55. apud Gregorium Nyssenum Orat. contra eos, qui ægre ferunt reprehensiones, apud Anastasium Sinaitam quæst. 77. aliosque Græcos Scriptores. Hæc autem lex non solos tantum Orientales populos respiciebat, sed quasdam etiam Occidentis Ecclesias. Romæ tamen Sabbato jejunia observari exploratum habemus. Igitur consequens est, nulla quatuor temporum jejunia Orientalibus populis in usu fuisse, quum Sabbatum jejunando transigere interdictum iis, aut saltem nulla ejus rei consuetudo foret. Eminentissimi Baronius ad A. C. 57. & Bellarminus, aliique non pauci ad jejunia quatuor Temporum retulerunt hæc S. Athanasii verba in Apologet. 2. *τῇ ἑβδομάδι μετὰ τὴν ἁγίαν πεντηκοστὴν ὁ λαὸς νηστεύσας ἐξῆλθε περὶ τὸ κοιμητήριον εὔξασθαι.* *In hebdomade post sacram Pentecosten populus completis jejuniis ad orandum ad Cœmeterium abiit.* Quæ etiam verba Theodoritus lib. 2. cap. 14. Historiæ inseruit. Verum qui Orientalium morem in jejunando novit, nullam heic quatuor Temporum mentionem fieri statim intelliget. Auctor Constitutionum Apostolicarum lib. 5. cap. ult. *Itaque*, ait, *post celebratam Pentecosten celebrate hebdomadem unam & post illam jejunate item unam.* Igitur Græcis in usu erat post Pentecosten unam integram hebdomadam, excepto Sabbato, jejunio celebrare, quem morem loco laudato S. Athanasius expressit.

CAP. III.

Sabbato olim paucis in Ecclesiis apud Latinos jejunia indicebantur. Hinc jejunia quatuor Temporum paucis usurpata. Sero in Mediolanensem Ecclesiam invectus eorum usus videtur. Jejunia in Occidente olim diversa.

I. Veniamus nunc ad Latinos, & an apud omnes quatuor Temporum jejunia observarentur, investigemus. Paucis hujusmodi piam consuetudinem aut fortassis uni Romanæ Ecclesiæ, adhæsisse suspicari cogor; etenim Sabbato jejunare præter Romanam ple-

plebem paucæ admodum Ecclesiæ solebant. Urbicus quidam, seu Romanus homo, Augustini temporibus jejunium Sabbati ab Universis Christi Fidelibus servandum contendebat, quum Romæ idem mos alte vigeret. De hac re interrogatus a Casulano Augustinus Ep. 86. pluribus docet: a Romanis tantum, paucisque Occidentalibus adhibitum Sabbato jejunium reliquis Ecclesiis nequaquam præbere jejunandi caussam, liberumque propterea aliis esse jejunium illa die aut omittere, aut amplecti. *Ista dicens*, inquit Augustinus, *& a frequentia jejunandi solum diem Dominicum excipiens, non tantum Orientis, & Occidentis populos Christianos, in quibus Sabbato nemo jejunat, verum etiam ipsam Romanam Ecclesiam improvidus, & incautus accusat.* Infra addit: *Et de die quidem Sabbati facilior caussa est, quia etiam Romana jejunat Ecclesia, & aliæ nonnullæ, etiamsi paucæ, sive illi proximæ sive longinquæ &c.* Dixerat ante, ab Urbico illo blasphemari *Ecclesiam toto terrarum orbe diffusam, quæ exceptis Romanis, & adhuc paucis Occidentalibus*, jejunio Sabbatino haudquaquam indulgebat. Quum ergo tot Occidentis Ecclesiæ Græcorum more jejunium observare Sabbato religioni sibi ducerent, ne ipsam quidem quatuor Temporum abstinentiam nisi Latinis paucis placuisse arbitror, quippe Sabbato hujusmodi jejunium observari indicebatur. Atque hinc est, quod Tertullianus lib. de jejuniis Psychios, hoc est Orthodoxæ Fidei sectatores his verbis alloquitur. *Cur stationibus quartam, & sextam Feriam dicamus, & jejuniis Parasceven? Quamquam vos etiam Sabbatum si quando continuatis, nunquam nisi in Pascha jejunandum creditis.* Ad quæ verba eruditissimus Pamelius hæc notat: *Ex quibus constat Romæ, & in multis vicinis; at remotioribus Ecclesiis vero Orientis, non item, immo neque Mediolani, neque in Africa, saltem ex præcepto Ecclesiæ, nisi semel in anno pridie Paschæ.* Quid autem de S. Mediolanensi Ecclesia dicam, cuius heic mentio occurrit? In hac profecto quum Græcorum plures ritus vigerent, is tamen maxime obtinebat, ut numquam Sabbato jejuniis daretur opera. Quin hujus consuetudinis ita ratio habebatur, ut vel ipsis Quadragesimæ temporibus a jejunio die Sabbati Mediolanenses abstinerent. Nolim mihi fidem habeas, sed Ambrosio Sanctissimo Antistiti. Inquit ille cap. 10. num. 34. de Elia, & Jejunio: *Considera; Quadragesima totis præter Sabbatum, & Dominicam jejunatur diebus.* Excipiendum hinc tantummodo majoris Hebdomadæ Sabbatum, *quo quidem uno*, ut ait S. Augustinus in Epist. citat. ad Casulanum, *sic ab omnibus jejunatur, ut etiam illi Sabbati jejunium devotissime celebrent, qui ceteris per totum annum Sabbatis prandent.* Addit idem S. Augustinus celebrem illam S. Ambrosii sententiam, quam sibi dum Mediolani ageret de Sabbatini jejunii ratione percunctanti reddidit vir sanctissimus his verbis: *Quid possum, inquit, hinc docere amplius quam ipse facio? Quando heic sum* (videlicet Mediolani) *non jejuno Sabbato &c.* Itaque S. Ambrosii tempestate quatuor Temporum jejunia Mediolanensi Ecclesiæ in usu non fuisse pro certo arbitror. Immo in Urbem hanc ante S. Caroli tempora hunc pium jejunandi morem invectum nulla documenta nos docent. Ipsemet S. Antistes in Concilio Provinciali IV. tit. de sacris quatuor Temporibus hæc habet: *Sacra quatuor Jejuniorum tempora, ex S. Spiritus doctrina salutariter instituta, sunt olim, & frequenti Fidelium conventu & sollemni celebritate, & religioso supplicationum officio colebantur, ita ad illorum cultum pastorali cura eruditis fidelium mentibus in usum antiquæ pietatis revocanda sunt.* Quibus ex verbis quum hujusmodi jejunia *in usum revocari* videantur, incertum quoque est an ante illa tempora Mediolani observarentur. Ego sane quum omnes Missales Libros ante S. Caroli Episcopatum vel typis commissos, vel manu descriptos consuluerim, nullam horum jejuniorum mentionem offendi. Beroldus præterea, qui tam diligenter Ambrosianæ Ecclesiæ ritus sæculo Christi duodecimo describebat, quique M. S. in Bibliotheca nostra adservatur, ne verbum quidem de more isto reliquit. In Officiis vero Ecclesiasticis, aut in Sacris Ambrosianæ Missæ ritibus nullum iis diebus jejunii, aut mutationis vestigium olim apparebat, qualia tamen in Romanis Missalibus, ac Breviariis aspicere est. Omnium primus S. Carolus hæc in Missali apposuit post Missam diei 5. Pentecostes: *Feria IV. VI. & Sabbato sunt tempora Pentecostes jejunanda.* Atque hæc omnia fuse a nobis prolata facile, ni fallor,

eo-

eorum opinionem evertere possunt, qui tam Latinis, tam Græcis, atque adeo toti Christianorum Reipublicæ immo sacrum hunc morem per paucas Occidentis Ecclesias pervasisse probabilius videri potest. Quod si huc respexissent eruditissimi quidam Scriptores, profecto in interpretandis duobus veterum Patrum locis, minime hæsissent, a quibus nullum aliud jejunium quam Quadragesimale universis Christianis observatum dicitur. Tertullianus in lib. de Jejun. adversus Catholicos disputans, postquam affirmavit Antepaschale jejunium religiose ab omnibus esse peragendum, ex Catholicorum mente ait: *Itaque de certo indifferenter jejunandum ex arbitrio, non ex imperio novæ disciplinæ, pro temporibus, & caussis uniuscujusque: sic & Apostolos observasse &c.* Sanctus vero Hieronymus in Epist. ad Marcellam 54. *Nos*, inquit, *unam Quadragesimam secundum traditionem Apostolorum toto anno tempore nobis congruo jejunamus; Montanistæ tres in anno faciunt Quadragesimas, quasi tres passi sint Salvatores; non quod & per totum annum, excepta Pentecoste, jejunare non liceat, sed quod aliud sit necessitate, aliud voluntate munus offerre.* Quibus ex verbis plane unam Quadragesimam ex præcepto indici non consuevisse, quod tamen præceptum Romæ, ut vidimus, sine dubio vigebat. Attamen ut validioribus argumentis sententia nostra roboretur, materiem propositam uberius explicemus. Philastrius Episcopus Brixiensis, qui sæculo Christi quarto floruit, ideoque Bachiarii æqualis fuit, jejunia describens in Ecclesia Dei usurpata in hanc sententiam loquitur lib. de Hæres. cap. 97. *Per annum quatuor jejunia in Ecclesia celebrantur. In Natali primum, deinde in Pascha, tertium in Epiphania, quartum in Pentecoste. Nam in Natali Salvatoris Domini jejunandum est, deinde in Pascha Quadragesimæ, atque in Ascensione itidem in Cælum, post Pascha die Quadragesimo inde usque in Pentecostem diebus decem.* Confusa, fateor, sunt huiusmodi verba, quibus sententia minime integra est; nihilominus si aut Epiphaniæ aut decem dierum ieiunio transigendorum mentionem heic factam cogites, diversa a Romanorum consuetudine jejunia fuisse commodissime intelliges. In Hispania vero nondum S. Isidori Hispalensis ævo, hoc est sæculo Christi septimo ineunte, quatuor temporum jejunia, quemadmodum a Romanis observabantur, obtinuisse certissimum reor. Quandoquidem lib. 1. cap. 36. 37. & seq. Ecclesiastica jejunia recensens idem Isidorus, quatuor memorat. Primum Quadragesimæ, alterum, *quod juxta Canones post Pentecostem alio die inchoatur*, tertium *quod decima die septimi mensis celebrat Ecclesia*, & quartum *jejunium Calendarum Novembrium est*. Alia vero addit jejunia, videlicet jejunium Calendarum Januarium, jejunium in Letaniis triduanis, & jejunium sextæ Feriæ, inter quæ non apparere quatuor Temporum abstinentiam a Romana Ecclesia indictam nemo non videt. Scio librum hunc a magno Annalium parente Isidoro Hispalensi abjudicari, sed communis eruditorum consensus, totaque antiquitatis auctoritas in contrarium pugnat. Animadvertas etiam velim Sanctissimi Patris tui Benedicti regulam cap. 41. Præscribuntur ibi jejunia Monachis obeunda. Ita autem loquitur vir Sanctus: *A S. Pascha usque ad Pentecostem ad sextam reficiant Fratres, & ad seram cœnent. A Pentecoste autem tota æstate quarta & sexta Feria jejunent usque ad Nonam, reliquis vero diebus ad Sextam prandeant &c.* Utique nullum heic invenias triduanum Pentecostes jejunium, cujus observantiæ tamen nequaquam pius Patriarcha renunciasset, si tunc per universam Ecclesiam ejus obtinuisset usus.

CAP. IV.

Triduanum veris jejunium olim in usu fuisse nequaquam videtur. Ordinum Sacrorum collatio quando habita. Hæc IV. Jejuniorum temporibus non præbuit originem.

I. Verum ad Sanctissimi Pontificis Leonis tempora iterum reverti placet, meamque in hac re dubitationem proponere. Nescio enim an reapse prioribus Ecclesiæ sæculis ulla de verno quatuor Temporum ieiunio, uti nunc fit, ratio haberetur. *Jejunium*, inquit ille Serm. 8. de Jejun. x. mensis, *vernum in Quadragesima, æstivum in Pentecoste, autumnale in mense septimo, hyemale autem in hoc qui est decimus, celebramus.* Jejunii verni nomine heic solam Quadragesimam Antepaschalem significari, non triduum illud,

illud, quod Quadragesimalis hebdomadæ initio nunc peragitur, facile censeo. Quum enim a S. Pontifice quatuor enumerentur jejunia per Anni circulum ex Apostolica institutione observanda, par est ut primum ex iis, ac sollemnissimum Quadragesimale appelletur. Proinde nullam tridui memorati mentionem a S. Leone factam suspicor. Hoc autem clarius patebit singulos illius Sermones attente perpendenti. Jejunia mensium septimi ac decimi, jejunium quoque Pentecostes commemorat. Feriam quartam, sextam, & Sabbatum tunc jejunio celebrante affirmat, sed quum de Quadragesima sermones habet omnino præterit singulare illud triduum, quod nunc in Exordio Quadragesimæ quatuor Temporum nuncupamus jejunium. Et profecto quænam caussa intercedere potuit, quod a Quadragesimali jejunio olim distingueretur jejunium, quod in ipsa Quadragesima inclusum erat? An quia abstinentia majore triduum illud indigeret? An ut jejunando trium mensium vernorum decimæ Deo O. M. redderentur? Neutrum sane; quippe prioris hebdomadæ Quadragesimalis dies parem cum reliquis diebus abstinentiam (modo postremam excipias hebdomadam) exposcebant. Tunc vero, quum totius anni decimæ summo rerum conditori solverentur, non vernum tantummodo triduum, sed triginta sex dies per jejunium Cælo dicabantur. At, inquies, illius tridui ratio habenda fuit, tunc enim sacrorum Ordinum collationes peragi solebant, quemadmodum etiam in reliquis quatuor Temporum triduis usuveniebant. Fateor, hac una de caussa prioris hebdomadæ Quadragesimalis triduum a ceteris diebus distingui potuit, siquidem apertissima sunt Gelasii Papæ de hujusmodi ritu testimonia in Epistola ad Lucaniæ & Brutiorum Episcopos. *Ordinationes*, inquit ille, *Presbyterorum, & Diaconorum nisi certis temporibus & diebus exerceri non debent, idest quarti mensis jejunio, septimi, & decimi, sed etiam Quadragesimalis initii, ac medianæ hebdomadæ, & Sabbati jejunio circa vesperam noverint celebrandas*. Quod igitur jejunia quatuor Temporum instituta fuerint, id potissimum caussæ fuisse censet Hallier lib. de Sacris Ordinat. sect. 7. cap. 1. art. 2. §. 2., quia non nisi præcedente jejunio Sacris initiari nemini licebat. Hæc tamen ratio institutionem quidem jejuniorum illustrat, quæ post Pentecostem, mensibusque septimo ac decimo peragebantur, nihil vero de verni temporis triduo confirmat. Non ut Sacri Ordines conferrentur, primam Quadragesimæ Hebdomadam per jejunium Ecclesia sacrabat, sed ut revera statutam ab Apostolis eo tempore abstinentiam servaret. Et cur, quæso, a reliquis Quadragesimæ diebus minime triduum illud distinguebatur, quod Dominicam Passionis præcedit, & sub *medianæ hebdomadæ* vocabulo a Gelasio significatur! tunc enim Sacris Ordinibus initiabantur Christiani. Immo ne ipso quidem S. Leonis ævo priorem Quadragesimæ hebdomadam Sacrorum Ordinum collationi fuisse destinatam, verisimile videtur. Scribit hic S. Pontifex ad Dioscorum Alexandrinum Episcopum Ep. 80. aut 81. *Quod a patribus nostris propensiore cura novimus esse servatum, a vobis quoque volumus custodiri, ut non passim omnibus diebus Sacerdotalis, vel Levitica ordinatio celebretur, sed post diem Sabbati ejus noctis, quæ in prima Sabbati lucescit, exordia deligantur &c. Quod ejusdem observantiæ erit, si mane ipso Dominico die continuatio Sabbati jejunio celebretur, a quo tempore præcedentis noctis initia non recedunt, quam ad diem Resurrectionis, sicut etiam in Pascha Domini declaratur, pertinere non dubium est*. Clarius autem loquitur infra S. Leo: *Et ideo pie, & laudabiliter Apostolicis morem gesseris institutis, si hanc ordinandorum Sacerdotum formam per Ecclesias, quibus Dominus præesse te voluit, etiam ipse servaveris, ut his, qui consecrandi sunt, nunquam benedictiones nisi in die Resurrectionis Dominicæ tribuantur, cui a vespera Sabbati initium constat adscribi*. Adeo vero dilucida sunt hæc S. Leonis postrema verba, ut mirer, quibusdam Canonum Interpretibus in mentem venire opinionem illam, qua singulis Anni Sabbatis sacros Ordines antiquitus conferri potuisse contendunt. Aliena sane a tanti Pontificis mente sentienti: Nam *benedictiones nunquam*, videlicet Ordines Sacros, *nisi in die Resurrectionis Dominicæ, cui a vespere Sabbati, initium constat adscribi*, tribuendas esse affirmat. Igitur S. Leonis ævo, ut sacra hæc munera peragerentur majoris hebdomadæ Quadragesimalis Sabbatum eligebatur, quo die ad vesperam vergente, quum Resurrectionis Sacræ Festum decurrere inciperet, ideo ipsomet Paschatis die conferri Ordi-

Ordines dicebantur. Quamquam fateor me nescire plane, qua ratione cum his S. Leonis verbis ea consentire possint, quæ de collatione Ordinum a Romanis Pontificibus peracta in eorum Vitis habet Anastasius Bibliothecarius; semper enim mense tantum Decembri Ordinationes, ut is appellat, ab iis habitas esse ostendit. Simplicius omnium primus Februario quoque id præstitisse dicitur, eumque imitati sunt Successores, vario tamen ritu, ac majori libertate. Amalarius Fortunatus lib. 2. cap. 2. de Eccles. Offic. minime *celebratas in quatuor Temporibus Ordinationes a primis Episcopis* inquit. Verum tamen, sive S. Leonis, sive Anastasii sententia sit verior, liquet non institutum quatuor temporum jejunium, ut tunc Ordinum sacrorum collationes haberentur, sed potius, ut laudato loco Amalarius loquitur, *ipsas Ordinationes eo tempore propter jejunium præcedens* postea celebrari cœpisse. Nulla igitur caussa fuit, quod a reliquis Quadragesimæ diebus prioris hebdomadæ triduum distingueretur, ideoque jejunii verni nomine integra Quadragesima a S. Leone, aliisque vetustis Patribus designata videtur. Jejunium istud subsequebantur triduana Pentecostes, ac mensium Septembris & Decembris jejunia, quæ simul computata quatuor constituebant Tempora jejuniis Ecclesiasticis sacrata, atque ab ipsis Apostolorum temporibus Romana in Ecclesia observata. Atque hinc est, quod antiquitus in Missa post salutationem *Pax Domini sit semper vobiscum* trium solummodo Temporum jejunia annunciarentur, non vero quatuor. Doctissimus Card. Bona lib. 2. cap. 16. rerum Liturgicarum hæc ex libro Sacramentorum Romanæ Ecclesiæ ante annos nongentos scripto adnotavit: *Post hæc commonenda plebs pro jejuniis quarti, septimi, & decimi mensis temporibus suis, sive pro Scrutiniis &c.* Illud quoque animadvertere est in antiquissimo Codice Sacramentorum Romanæ Ecclesiæ, quem edidit Cl. V. Pater Josephus Maria Thomasius, ubi Cap. LXXXII. hæc leguntur: *Denunciatio jejuniorum quarti, septimi, & decimi mensis.* Verum nullum est luculentius testimonium, quam quod legitur in Concilio Closhoviæ secundo habito A. Ch. 747. ut videre est Tomo 6. collect. Concil. Labbei. *Octavo decimo*, inquiunt Patres illi, *statutum est mandato, ut jejuniorum tempora, idest quarti, septimi, & decimi mensis nullus negligere præsumat, sed ante horum initia per singulos annos admoneatur plebs quatenus legitima universalis Ecclesia sciat, atque observat jejunia, concorditerque universi id faciant, nullatenus in ejusmodi discrepent observatione, sed secundum exemplar, quod juxta ritum Romanæ Ecclesiæ descriptum, studeant celebrare.* Hæc Patres Sanctissimi de Britanniarum Ecclesiis, in quibus Romanæ Ecclesiæ ritus vigebant, illuc jamdudum cura S. Gregorii M. a S. Augustino importati. Nam eo solum tempore hujusmodi jejuniorum ritum in Britannias penetrasse discas e Can. 16. Concilii Ænhamensis habiti Anno 1009. Tom. 9. collect. Labb. Ibi hæc leguntur: *Et jejunia quatuor Temporum, quæ Imbrem vocant, & cetera omnia, prout Sanctus Gregorius genti imposuit Anglorum, conservantur.*

CAP. V.

Triduum vernum sero excogitatum videtur. Isidori sententia defenditur. IV. Jejuniorum usus quando in Gallias migravit.

I. Atqui, reponet quispiam, undenam factum est, ut prima Quadragesimæ hebdomada unum ex his quatuor Temporum jejuniis nunc celebrari dicatur? Conjecturam profero meam. Præter sollemne Quadragesimæ jejunium trium Temporum jejunia Romæ & fortasse in aliis quibusdam Occidentis Ecclesiis per aliquot sæcula viguisse videntur. Quum vero æstati, autumno, ac hyemi triduum jejunio transigendum assignatum fuisset, ut veris etiam tributum Deo redderetur, triduanum aliud jejunium verno tempore institutum est, quippe Quadragesima ipsa non veris, sed totius anni decimæ per jejunium summo Numini videbantur persolvi. Triduum autem hoc non priori Quadragesimæ hebdomadi præscriptum est, sed primæ Martii, ita ut interdum ante Quadragesimam jejunium haberetur, sæpius vero in ipsum Quadragesimale jejunium triduum istud recideret. Sed quum ex hac institutione nonnulla sequerentur incommoda, atque ut Ordinum sacrorum collationi, quæ ex Gelasii præcepto priore Quadragesimæ hebdomada celebrabatur, triduanum etiam veris jejunium adnecteretur, placuit, ut eadem hebdomada,

quod nunc fit, jejunium vernum celebraretur. Ritus iste a Romana, ut credere par est, in reliquas Occidentis Ecclesias manavit, & Caroli Magni tempore primum in Galliis receptus videtur; quum enim in omnibus inclytus ille Imperator Regna sua ad exemplar ejus Ecclesiæ, quæ omnium mater est, componere vellet, veteribusque Gallorum ritibus sacris antiquatis, Romanam Liturgiam illuc invexit, atque adeo quatuor Temporum jejunia. Rem auctoritate firmemus. Sub finem sæculi a Christo nato octavi Epistolas aliquot Decretales sub Romanorum Pontificum nomine confictas fuisse, omnium nunc eruditorum sententia est. Isidorus pius illarum artifex, Mercatoris, seu Peccatoris cognomento clarus in Hispaniis degebat, quare ex iis provinciis in Gallias, & reliquum Occidentem merces hujusmodi migravere. Callisto autem primo, Pontifici Romano, qui circiter annum Christi 224. floruit, supposita est Epistola ad Benedictum Episcopum, ubi hæc leguntur: *Jejunium quod ter in anno apud nos celebrare didicisti, convenientius nunc per quatuor tempora fieri decernimus, ut sicut annus per quatuor volvitur tempora, sic & nos quaternum sollemne agamus jejunium per anni quatuor tempora. Et sicut replemur frumento, vino, & oleo ad alenda corpora, sic repleamur jejunio ad alendas animas juxta Prophetæ Zachariæ vocem cap. 8.* Anastasius quoque Bibliothecarius in hujus Pontificis vita secundum exemplar, quod MS. in Ambrosiana Bibliotheca adservatur: *Hic*, ait, *jejunium instituit die Sabbati ter in anno fieri frumenti, vini, & olei secundum Prophetiam quarti, septimi, & decimi.* Ubi non *ter*, sed *quater* legendum merito censet Baronius ad A. Ch. 226. Equidem quin conficta ab Isidoro Epistola hæc fuerit, non ambigo; sed ex ipsa tamen non parum lucis opinioni nostræ accedere video, quin ipsam magna ex parte veram esse fateri oportet. Cognoverat Isidorus Romæ priscis temporibus tria tantum tempora jejuniis triduanis destinata, quibus postea quartum, hoc est vernum, sensim accesserat. Quum hujus additamenti auctorem minime nosset, censuit ad Callistum usque rem retrahi posse. Et quidem iis subirascor, qui Isidorum heic notant, quasi a Callisto Papa, non vero ab Apostolis, ut tradit S. Leo, quatuor jejuniorum tempora finxerit instituta. In Bibliothecarium potius hæc criminatio cadit, qui Isidori sententiam non bene perspexit. Nam quum ex Isidori mente Callistus dicat, *jejunium, quod ter in anno* apud nos celebrari didicisti, utique ipso fatente Isidoro ante additum scribatur, Isidorum, ut ajebam, censeo ad præterita respexisse tempora, atque ad recentem consuetudinem. Etenim tam confidenter hanc additionem ille non proposuisset factam, si nullo veterum Patrum testimonio sententiam suam roborare potuisset. Id moris est Scriptori illi, ut nihil sine antiquorum Scriptorum suffragio scribat, immo sæpe ipsamet eorum verba diligentissime describat, sicuti a Blondello in singulari opere demonstratum fuit. His accedit in nonnullis Italiæ urbibus vel ad ipsum sæculum Epochæ nostræ decimum illum obtinuisse ritum, ut trium tantum temporum jejunia observarentur. Atto Vercellensis Episcopus, qui floruit circiter annum Christi 945. in Capitulari 87. eisdem verbis utitur, ac Isidorus in Epistola Callisti tacite significans tribus anni temporibus Ecclesiam suam jejuniis operam dedisse. Hunc autem sacrum ritum Caroli M. tantum ævo in Gallias primum penetrasse ex ipsius Imperatoris Capitulari 86. lib. 5. aliisque Capitularibus, & ex Can. 34. Concilii Moguntini Anno 813. cognoscere licet. Illic enim tamquam institutio nova, atque a Romanis accepta dicitur. *Constituimus*, inquiunt Moguntini Antistites, *ut quatuor Tempora anni ab omnibus cum jejunio observentur, hoc est in Mense Martio hebdomada prima, & Feria quarta, & sexta, & Sabbato &c. similiter in mense Junio hebdomada secunda, in mense Septembris hebdomada tertia, in mense Decembrio hebdomada prima, quæ fuerit plena ante Vigiliam Nativitatis Domini, sicut est in Romana Ecclesia traditum.* Ex quibus verbis eruditissimus quoque Thomassinus in Tract. de Jejun. parte 2. cap. 18. recenter in Gallias illatum horum jejuniorum ritum fuisse prudenter conjecit. Quod si veterem Ecclesiæ Gallicanæ Liturgiam a Cl. Patre Mabillonio evulgatam, quæ in usu ante Caroli M. ævum fuit, consulamus, utique nullam horum jejuniorum memoriam fieri videbimus, quum tamen jejunia Quadragesimæ, & Rogationum illic adnotentur, Missaque peculiari celebrentur. Illud etiam videre est in Missali

ſali Gothico, ſeu Gothico ac Gallicano, & in alio Miſſali vetere Gallicano apud Cl. V. Patrem Joſephum Mariam Thomaſium, in libro, cui titulus eſt *Codices Sacramentorum &c.* Ann. 1680. evulgatis, & a laudato Mabillonio iterum excuſis; in his enim Liturgiis nullum omnino præſcribitur horum jejuniorum documentum. Neque diverſa colligas a Concilio Turonenſi ſecundo habito Anno 567., cujus Canone 17. jejunia Monachis obeunda præſcribuntur his verbis: *Poſt Paſcha uſque ad Pentecoſtem exceptis Rogationum diebus, nulla indicantur jejunia. Poſt Pentecoſtem tota hebdomada ex aſſe jejunetur. Poſtea uſque ad Kalendas Auguſti, toto etiam Septembri, Octobri, & Novembri ter in Septimana ſecunda, quarta, & ſexta die jejuniis incumbatur.* Ubi nulla de autumnali Quatuor Temporum jejunio occurrit mentio, immo nulla de ceteris.

CAP. VI.

Quando olim hæc jejunia indicerentur, quæritur. Prima Hebdomada Martii, ſecunda Junii duobus primis jejuniis deſtinatæ. Micrologi Auctor refellitur.

I. IN Canone Concilii Moguntini ſuperius relato animadvertimus vernum jejunium priori hebdomadæ Martii, æſtivum ſecundæ Junii, autumnale tertiæ Septembris, hyemale tandem hebdomadæ integræ Vigiliam Dominici Natalis præcedenti conjuncta fuiſſe. Micrologi tamen vetuſtus auctor lib. de Eccleſ. Obſerv. cap. 24. jejunium vernum prima ſemper Quadrageſimali hebdomada celebratum ait, ſibique Moguntinum Concilium (ſub Henrico II. Imperatore ut is perperam cenſet celebratum) objiciens Patribus illis errorem facti impingit, quod nempe *antiquam SS. Patrum traditionem in hac re minus attenderint*. Verum auctorem Micrologi deceptum potius exiſtimo, quum enim apertis verbis Moguntini Patres traditam ab Eccleſia Romana conſuetudinem ſe ſequi profiteantur, illos adeo imprudentes ſuſpicari non poſſumus, ut alium a Romano ritum proponerent. Attamen ut evidentius Scriptorem hunc erraſſe intelligamus, præſto ſit nobis ipſemet Ordo Romanus, videlicet Liturgia Romæ antiquitus uſurpata. Ibi tit. de IV. Temporibus jejuniorum hæc exhibentur verba: *In primo Menſe* (hoc eſt Martio) *quarta & ſexta Feria, vel Sabbato in prima hebdomada ipſius menſis primum jejunium celebratur. Secundum in quarto menſe in ſecunda hebdomada ipſius menſis. Tertium jejunium ſeptimi menſis, ideſt Septembris tertia hebdomada ipſius menſis. Quartum decimi menſis, ideſt Decembris quarta hebdomada ante Natalem Domini*. Ipſum igitur Ordinem Romanum cum Moguntino Canone plane conſentire animadvertas. Hinc autem ea conſuetudo invaluit, ut quatuor Temporum jejunia vel ab ipſa Romana Eccleſia nuncuparentur jejunia primi, quarti, ſeptimi, ac decimi menſis, hoc eſt Martii, Junii, Septembris, atque Decembris, veteres enim annum a Martio auſpicabantur. Rhabanus Maurus lib. 2. de Inſtit. Cleric. cap. 24. *Sunt quoque*, ait, *quatuor Sabbata in quatuor menſibus, in quibus ſpecialia jejunia ſunt conſtituta, ideſt in Martio menſe primo Sabbato, & in ſecundo Sabbato quarti menſis, ideſt Junii; in ſeptimi quoque menſis, ideſt, Septembris, tertio Sabbato, & in quarto Sabbato decimi menſis, ideſt, Decembris*. Amalarius Fortunatus lib. 2. cap. 1. de Eccleſ. Offic. ſimilia plane ſcribit, & ut in hiſce Hebdomadibus ſtatutum eorum jejuniorum fuiſſe tempus ſignificet, addit: *Tunc jejunare ſolemus etiamſi provenerint in Octavis Pentecoſtes, quando celebratur feſtivitas ſeptiformis Spiritus*. Alcuinus vero lib. de Divin. Offic. cap. de IV. Temporibus in hæc verba loquitur: *In his quatuor anni Temporibus oportet nos jejunare, etiamſi venerit infra Pentecoſtem*. Quare jejunium æſtivum ita hebdomadæ ſecundæ Junii adfixum erat, ut ſæpiſſime longe poſt Pentecoſtem, raro in Octava Pentecoſtes celebraretur. Hoc & in verno jejunio uſuveniebat, quod ante Quadrageſimam nonnunquam obſervandum erat, ita temporum curſu, ac ratione ſuadente. Sed & veritatis fides nobis relicta eſt in vetuſtiſſima illa, & ante nongentos annos uſurpata, Romanæ Eccleſiæ Liturgia, quam anno 1680. publicis typis tradidit eruditiſſimus P. Joſephus Maria Thomaſius Cl. Reg. una cum aliis *Sacramentorum Codicibus*. Ibidem cap. XI. hæc leguntur: *Iſtæ Orationes, quæ ſequuntur, primæ Sabbati in menſe primo ſunt dicendæ. Orationes & Preces in XII. Lectionibus Menſe primo: Deus qui delin-*

quentes &c. Tum cap. XX. proxime sequitur *Ordo qualiter in Romana Sedis Apostolicæ Ecclesia Presbyteri, Diaconi, vel Subdiaconi eligendi sunt. Mensis primi, quarti, septimi, & Decimi Sabbatorum die in XII. Lectiones ad S. Petrum, ubi Missæ celebrantur. Postquam Antiphonam ad Introitum dixerint &c.* In libro vero Sacramentorum, quem S. Gregorio male adscriptum Angelus Rocca evulgavit Tom. 5. Operum S. Greg. edit. Parif. MDCV., jejunii verni mentio *Feriæ quartæ, Feriæ sextæ, & Sabbato Mensis primi, hoc est Martii conjungitur, nulla prioris hebdomadæ Quadragesimalis mentione relicta.* His accedit vetustum illud Lectionarium Sancto Hieronymo suppositum, ac a Pamelio vulgatum, ubi post Hebdomadam tertiam, quæ Pentecostes festum sequitur, ista leguntur: *Incipiunt Lectiones mensis quarti. Feria quarta, Feria sexta, & Sabbato in XII. Lectionibus.* Quibus nobis triduanum Junii designatur jejunium non Pentecostes hebdomade, sed prima Junii celebratum. Chorum claudet constitutio 51. Conventus Aquisgranensis habiti A. Ch. 817. apud Sirmondum Tom. 2. Concil. Galliæ. Statuitur ibi *ut in hebdomada Pentecostes non flectantur genua, & non jejunetur, nisi statuti fuerint dies jejunii.* Ubi vides tunc solum jejunium celebrari intra hebdomadam Pentecostes, quum in illa statuta quatuor Temporum jejunia inciderent. Interrogemus itaque Micrologi Auctorem cur ab antiquis tum Romanis, tum Gallis Scriptoribus jejunium vernum primo mensi, videlicet Martio semper adscribatur, quum non raro ex ejus sententia Februario mense contingat. Respondet ille, *Nec mireris hoc jejunium potius Martio quam Februario adscribi, quamvis in Februario cum ipsa Quadragesima nonnunquam occurrat. Semper enim idem jejunium, aut Kalendaria aliquando, aut Lunationem Martii, aut utrumque simul incurrit. Februarii autem Kalendaria aliquando, Lunationem vero nunquam attigit. Ergo multo congruentius Martio adscribitur, quem nunquam relinquit, quam Februario, quem multoties penitus non attingit. Observatur sane hoc jejunium cum ipsa Quadragesima secundum Lunationem, sicut & Pascha. Unde non incongrue ipsum Martio propter Lunationem adscribitur, quamvis in Februario occurrat. Sicut & Pascha Aprili semper adscribitur, quamvis semper in Martio contingat.* Heic sane quamquam subobscuris verbis Scriptor ille utatur, ita tamen loquitur, ut multos errores errasse videatur. Quid enim, inquit ille, vernum jejunium in Lunationem Martii semper, nunquam vero in Lunationem Februarii incidere? Immo, inquam ego, nunquam in Lunationem Martii, semper vero in Februarii Lunationem (si Annum quandoque Embolismicum fortassis excipias) jejunium vernum cadit. Ut præcepto Sacræ Scripturæ pareamus quo Pascha celebrandum præscribitur primo Anni mense, a SS. Patribus constitutum fuit, ne sub aliam Lunam Dominicum Pascha perageretur, quam ubi Luna Martii orbem suum impleffet. Ea autem Luna Paschalis dicitur, cujus decima quarta dies in æquinoctii diem incidit, aut eamdem proxime consequitur, ita ut a die XXII. Martii usque ad XXV. Aprilis computatis terminis celebrari semper Pascha possit. Quamquam non iidem semper fuerint Paschalis temporis termini, illud tamen semper observatum est, ut sub Lunæ Martiæ, seu primi mensis cursu Pascha perageretur. Quare primo consequitur falli Auctorem Micrologi, quum Aprili Pascha semper adscribi affirmet, quod revera primi mensis, hoc est Martii Lunæ adscribendum est. Secundo parum accurate dicitur jejunium vernum, si constituatur in prima Quadragesimæ hebdomada, *semper in Lunationem Martii incurrere:* etenim Luna Martii nisi adulta Quadragesima, atque adeo peracto jam verno quatuor Temporum jejunio nasci non potest. Februario itaque melius triduum illud tribuendum foret, si Lunæ rationem haberemus. Atque hinc patet, jejunium hoc priori tantum hebdomadæ Martii alligatum olim fuisse, neque idcirco institutum, ut tunc Ordinum collationes celebrarentur, quæ ex Gelasii Papæ testimonio in priorem Quadragesimæ, non Martii hebdomadam incidebant.

C A-

CAP. VII.

Incommoda ex antiquo ritu celebrandi hæc jejunia. Plurium Conciliorum ope his subvenitur. Sub Gregorio VII. PP. quatuor jejuniorum sedes constituta.

I. Verum procedente tempore quum aliqua ex hoc ritu sequerentur incommoda ac differentiæ, nonnulli aut ignorantia, aut religione ducti statas, ac definitas quatuor jejuniorum sedes minime observabant. Si enim Martiæ Kalendæ in quintam Feriam incidebant, quibusdam placebat quarta Feria, hoc est die postrema Februarii, aut ipso primo Sabbato Martii jejunium vernum incipere; quibusdam vero in alteram Martii hebdomadam differre. Incommodum autem arbitrabantur nonnulli extremos Bachanaliorum dies jejunio transigere, si quando eveniret ut triduum observandum eo tempore foret. Præterea quum in hebdomada, quæ Pentecostem præcedit, æstivum jejunium incidere posset, tunc jejunio dare operam, religio erat veterum Canonum cultoribus. Ea propter ut his difficultatibus obviam iret Concilium Salengustadiense Anno 1022. coactum, Can. 2. hæc decreta promulgavit: *De incerto jejunio quatuor Temporum hanc certitudinem statuimus, ut si Calendæ Martii in quarta Feria, sive antea evenerint, eadem hebdomada jejunium celebretur. Si autem Calendæ Martii in quintam Feriam, aut Sextam, aut Sabbatum distenduntur, in sequentem hebdomadam jejunium differetur &c. Si quando vero jejunium mensis Junii in Vigilia Pentecostes secundum prædictam regulam evenerit, non illi celebrandum erit, sed in ipsa hebdomada sollemni Pentecostes &c.* Post hujus Synodi tempora verisimillimum est a Bernone Augiensi Abbate scriptum fuisse libellum *de quibusdam rebus ad Missam spectantibus*. Cap. 7. de jejuniis quatuor Temporum differit, ac præter alia observatione digna hæc adfert: *Scire optas utrumnam statim in primo Sabbato Martii sit jejunandum, etiamsi ideo Mensis quinta, sexta, aut septima Feria incipiat, an ad aliud Sabbatum propter quartam Feriam sit differendum. Ad quod tibi ex consuetudine S. Ecclesiæ, quæ pro maxima auctoritate tenenda est, respondeo, quod absque ulla refragatione semper ejusdem mensis quarta Feria debeat expectari, quoniam idem jejunium, quod quarta Feria incipitur, Sabbato finitur, nequaquam Februario, sed totum Martio deputatur &c.* Tum alia addit, quæ quatuor Temporum jejunia ostendant statis mensium hebdomadibus celebrata fuisse, uti Moguntinum Concilium, ceterique Auctores nos docuere. Et quum is *ex consuetudine S. Ecclesiæ* se respondere affirmet, procul dubio constat, non aliter eo tempore ab Ecclesia Romana hujusmodi jejunia fuisse usurpata. Quibus auctoritatibus addas velim Concilii Rothomagensis decretum An. 1072. promulgatum, per quod quatuor jejuniorum temporibus eadem designatur sedes ac a Moguntino Concilio olim adscripta fuerat. Hactenus vidimus unam Conciliis, atque Auctoribus mentem curamque fuisse, ut jejunia laudata fixum in anni mensibus invenirent locum, nullaque sanctione cautum fuisse incommodis illis, quæ ob hanc consuetudinem afferebantur. Quapropter ut Beldricus in Chronico Cameracensi lib. 3. cap. 50. testatur. Patres Synodi Triburiensis Anno 1031. *post aliqua dictorum suorum hoc habuerunt capitulum, ut si quando jejunium primi mensis in ea hebdomada, qua constat caput jejunii, sicut solet, eveniret, amborum jejuniorum celebritas una officii expletione compleretur. In hoc rursus moderatissimus Pastor Gerardus Cameracensis Episcopus antiquam Patrum consuetudinem servari monebat, & in altera hebdomada officium primi jejunii celebrandum pro antiqua consuetudine censebat. Cujus oblata sententia visa est congrua, & ab eis decreta est tenenda.* In Synodo postea Arvernensi 127. earum, quas collegit Lambertus Episcopus Atrebatensis, ut ad Goffridi Vindocinensis Epist. 23. lib. 3. scribit Sirmondus V. C. Soc. Jesu *decretum est, ut semper fiat jejunium veris in prima hebdomada Quadragesimæ, jejunium vero æstatis infra hebdomadam Pentecostes.* Quo Anno hæc Synodus habita fuerit mihi non constat; fortasse tamen ad Gregorii VII. tempora videtur referenda. Et sane sub hoc Sanctissimo Pontifice quatuor Temporum jejunia certam statamque sedem obtinuere, quam nostra etiam tempestate tenent. In Synodo Quintilineburgensi Anno 1085. coram Pontificio Legato celebrata, ut refert Bertholdus in Historia, constitu-

tutum est *ut vernum jejunium in prima hebdomada Quadragesimæ, æstivum in Pentecoste semper celebretur*. Nihil de reliquis duobus jejuniis Septembris, ac Decembris excogitatum est, nam iisdem semper diebus antea indici solebant, quibus nunc quoque indicuntur. Anno itidem 1095. sub Urbano II. Pontifice Maximo in Placentina, & Claromontana Synodis laudatæ sanctioni totius pene Latinæ Ecclesiæ suffragium accessit, uti nos docet Bertholdus prælaudatus. Quamquam non ubique statim pro decreto obtemperatum est, Goffridus enim Vindocinensis Lib. 3. Epist. 23. ad Hildebertum Cenomanensem Episcopum hæc verba scribit: *In qua hebdomada Junii jejunia sitis celebraturi, nobis notificare curetis*. Quare nondum omnibus constabat, quæ foret æstivi jejunii sedes. Immo quod magis stupeas, in Anglia a Concilio Oxoniensi Anni 1222. uti animadvertit doctissimus Thomassinus, ita sancitum legitur: *Jejunia quatuor Temporum in totius Anni temporibus. In Martio prima hebdomada jejunandum est. In Junio in secunda, quod dupliciter observatur a pluribus, in prima hebdomada post Litanias, aut in hebdomada Pentecostes*. Novis exinde Summorum Pontificum decretis horum jejuniorum usus ita firmatus est, ut Latinis omnibus una nunc sit accuratissima horum servandorum ratio, neque gravi crimine careat eorum contemptor. Quod si quis hæreticus reponeret huic piæ consuetudini, ac decreto nequaquam parendum, quum antiquis temporibus nullum ac de re universale præceptum foret; continuo respondebimus, vel ab ipso Apostolorum ævo usurpatum, ut ab Episcopis jejunia indicerentur, quibus parere subjecti populi cogebantur, testibus Tertulliano lib. de Jejun. cap. 13. S. Ambrosio in cap. 3. & 4. Jonæ, & S. Leone M. Serm. 1. de Jejun. Septimi mensis. Quatuor vero Jejuniorum Tempora non Romanus modo Pontifex, videlicet Ecclesiæ Catholicæ caput ac Magister, sed Concilia tum Œcumenica, tum Provincialia ex præcepto servanda constituerunt.

CAP. ULTIMUM.

Colliguntur dicta. Tres Quadragesimæ olim celebratæ. Bachiarii verbis quædam explicatio adhibetur.

I. NUnc eorum quæ hactenus disseruimus, rationes subducamus. Quatuor Temporum Jejunia ex Apostolica traditione, atque institutione prodeunt. Eorum usus nunquam apud Orientales obtinuit, & aliquot a Christo nato sæculis Romæ tantum, aut summum in paucis aliis Latinorum Ecclesiis viguit. Sæculo Christi octavo in Gallias, in Hispanias, ac per totum ferme Occidentem propagatus est. Nullum primis sæculis fortasse habebatur jejunium quatuor Temporum vernum, præter integram Quadragesimam, quæ cum tribus aliis Anni Temporibus quatuor constituebat abstinentiæ Tempora. Sequenti tempore jejunium vernum excogitatum videtur. Hoc priori mensis Martii hebdomadæ, æstivum vero secundæ Junii conjuncta fuere. Gregorio VII. Petri sedem implente stata, ac certa horum jejuniorum sedes stabiliri primum cœpit, quæ nostra etiam ætate servatur. Si igitur quarto vulgaris Epochæ sæculo, aut Romæ solum, aut paucis in Urbibus quatuor anni Jejunia usurpabantur, restat, ut fateamur, nihil rei hæc jejunia habere cum *attentioribus* illis, quæ *tribus anni temporibus* colenda esse Bachiarius pronunciat. At quænam, inquies, hæc fuere Bachiarii ævo tria tempora jejuniis destinata? Hercle difficile est demonstrare; conjecturas tamen meas in hanc rem accipito. Uti Superius ex S. Hieronymo animadvertimus, Montanistis in more fuit Quadragesimas tres annis singulis jejunando celebrare. Neque illorum abstinentia apud Catholicos male audiisset, nisi de privata consuetudine præceptum omnibus commune facere molitus esset Montanus. Idcirco si damnationis sententia repulsus est, quippe hæc jejunia *ex arbitrio agenda, non ex imperio* censebant Catholici, ut significat Tertullianus Montani assecla lib. de Jejun. cap. 13. Aliquot post Montanum sæculis pia nonnullorum consuetudo increbuit, ut quadragesimæ tres non ex prava Montanistarum imitatione, sed ex Christiana pietate colerentur. Ex his jeju-

jejuniis primum Antepaschale erat, alterum post Pentecosten, tertium ante Nativitatem Domini. Quare Carolus M. Imperator lib. 6. Capitular. cap. 184. edictum hujusmodi profert: *Insuper admoneant Sacerdotes, ut legitima tria jejunia in anno agantur, idest XL. dies ante Nativitatem Domini, & XL. dies ante Pascham, ubi decimas anni solvimus, & post Pentecostem XL. dies. Quanquam enim nonnulla ex his Canonica priventur auctoritate, nobis tamen omnibus simul propter consuetudinem plebis, & parentum nostrorum morem hoc observare convenit.* Huc etiam respexit Amalarius lib. 4. de Eccles. Offic. cap. 37. ubi ait: *S. Hieronymus unam Quadragesimam ponit in Observatione, nos observamus tres Quadragesimas, idest ante Pascham Domini circa festivitatem S. Joannis, & ante Nativitatem Domini.* Addit tamen: *Sic a piis mentibus frequentatur apud nos*, ut pateat abstinentiam hujusmodi non ex imperio, sed ex arbitrio fuisse usurpatam. Libro etiam 1. cap. 37. recensitis hujusce jejunii contra allatis argumentis occurrit, inquiens: *Non sequimur nos in præsenti jejunio Montanum, & suos sectatores, sed consideramus peccata nostra, & pro eis certamus fructus dignos reddere pœnitentiæ.* De his jejuniis præterea meminit Rhabanus Maurus lib. 2. cap. 2. & 21. de Instit. Cleric. Ne vero puta trium jejuniorum usum sæculo dumtaxat octavo, ac nono inter Catholicos viguisse, etenim quum Carolus M. ita loquatur: *propter consuetudinem plebis, & parentum nostrorum morem hæc observare convenit*, in aperto est, ab antiquis temporibus Quadragesimas tres in Gallias invaluisse. Sæculo vero Christi septimo S. Egebertus in Hybernia Monasticæ observantiæ reparator, ut refert Beda lib. 3. cap. 27. Hist. Eccles. Angl. *in Quadragesima semper non plus quam semel in die reficiebatur, non aliud quam panem, ac lac tenuissimum, & hoc etiam mensura gustabat &c. Cujus modum continentiæ etiam Quadragesimæ diebus ante Nativitatem Domini totidem quoque post peracta sollemnia Pentecostes, hoc est Quinquagesimæ observare solebat.* Sed neque in hisce subsistimus. Concilium Turonensem secundum adeamus Anno 567. celebratum, in cujus Canone 27. ista leguntur: *De jejuniis vero antiqua a Monachis instituta serventur, ut post Quinquagesimam* (videlicet post Pentecostem) *tota hebdomada ex asse jejunent &c. de Decembri usque ad Natale Domini jejunent.* Quibus duobus jejuniis si Quadragesimam antepaschalem adjicias, tria invenies jejunia majori observatione digna, quæ deinde aucta trium Quadragesimarum nomine distincta fuere. Fateor: hic usus solis Monachis, & ne his quidem omnibus, eo tempore videtur placuisse; atqui satis hoc fortasse erit, ut Bachiarii sententia explicetur; illum enim, ut in Prolegomenis animadverti, Monachismo operam dedisse probabile est. Quod si ex adverso objiciat, tempore quidem Turonensis Concilii hæc jejunia viguisse, non tamen Bachiarii ævo, cujus ætatem ad Sæculi quarti finem referendam adnotavi, oppido reponam ego longe ante illius Concilii tempora jejuniis illis Monachos vacasse; etenim ab eodem Canone *antiqua Monachorum instituta* restituuntur, Monachos vero, eorumque Cœnobia in Occidentis regionibus ante Bachiarii ætatem floruisse, nemo dubitat. Igitur non admodum a veri similitudine abhorret, ad hæc tria, utpote præcipua jejunia respexisse Bachiarium. Tu pro tua diligentia, atque eruditione omnigena, qua clares, singula quæso perpende, melioremque nactus explicationem, mihi, verbisque Bachiarii tenebras felicius eripe; ego enim uno voto, ac una prece rem huc usque longo sermone deductam claudo, ut me ames, obsequiumque meum boni consulas. Vale.

FR.

FR. JOH. HYACINTHI SBARALEÆ

ORD. MIN. S. FRANC. CONV.

De jejunii quatuor Temporum origine, ac institutore.

DISSERTATIO XIII.

I. Quia præterita in quæstione sermo factus est, & mentio jejunii *quatuor anni temporum*, in quibus potissimum ordinationes sacræ haberi debent, & solent; & nos de *Ordine*, ac Ordinatione sacra paullo ante multa disseruimus: haud ab re duxi factum etiam de his temporum intervallis scripto mandare, quæ nec omnibus adhuc aut explorata, aut litteris aliquando prodita: nec a veritate, ut arbitror, aliena censeantur: cum viderim hanc rem non ita discussam hucusque fuisse, quin aliorum dictis & aliquid addi queat, & aliquid quoque demi. *De jejuniis quatuor Temporum* librum quidem edidit, & ad Trevirenses misit Sigebertus Monachus Gemblacensis, ut ipse testatur in lib. de viris illustr., sed fortassis non extat: magnus vero, idemque Eminentiss. Annalium Ecclesiasticorum conditor Baronius sub anno æræ Christianæ LVII. de jejuniis Ecclesiæ verba faciens n. 106. de hoc ipso *quatuor temporum* sermonem instituit: docuitque ipsum ex institutione *Apostolica* in Ecclesiam effluxisse, non autem ex *Callisto Papa*; ut cum Auctore libri Pontificalis alii tradiderunt, idque sine ulla dubitatione S. Leonem Magnum confirmare: quod & sensit Card. Bellarminus lib. de Bonis operibus 2. cap. 19. & post istos omnes alii; si unum excipias, quod quidem legerim, Christianum Lupum, qui in Schol. ad Florentinum Victoris II. Papæ Concilium hujus jejunii institutionem a *S. Sylvestro Papa* originem traxisse conjicit, & arbitratur; quem etiam *Sabbatici jejunii* institutorem asserere non dubitat. Quorum ego pronunciata, uti & aliorum quorundam obiter effata, quæ in hanc rem vulgata reperiuntur, in examen vocare constitui.

II. Quod ad faciendum, mihi veterrima, nascentisque Ecclesiæ priora tempora perscrutari necesse est; ut ex priscis illius moribus id quod certius est, hauriri possis. Itaque quatuor prima Ecclesiæ Sæcula percurrenti, perquirentique, nonnisi duo jejuniorum genera, quæ ab omnibus Christifidelibus servarentur, occurrunt, *quadragesimale*, & annuum *feriæ quartæ*, & *sextæ*: de quibus agit memoratus Baronius n. 193., & seqq. ex Epist. Ignatii Mart., Tertulliano, Irenæo, Clemente Alexandr. & Origene, ex Canonibus Apostol. & Constitutionibus Apostolicis, ex Petro Alexandrino Mart., Basilio Magno, Ambrosio, Epiphanio, Teophilo Alexandr., Hieronymo, & Augustino: quorum nonnullorum dicta duntaxat, quæ e re nostra esse noscuntur, afferam; ut Can. 68. Apostol. *Si quis Episcopus, vel Presbyter, vel Diaconus, vel Lector, vel Cantor Sanctam Paschæ Quadragesimam non jejunat, vel quartam diem, vel parasceven; præterquam si propter imbecillitatem corporalem impediatur; deponatur: si sit autem Laicus, segregetur*: & Constitutionum Apostol. lib. 5. cap. 14. *Dominus nobis præcepit quarta feria, & sexta jejunare: illa quidem propter proditionem; hac vero propter passionem*: sicut & cap. 19. *Præcipimus vobis quartis, & sextis feriis jejunare*: nec non Origenis Hom. 10. in Levit. *habemus Quadragesimæ dies jejuniis consecratos: habemus quartam & sextam septimanæ dies, quibus solemniter jejunamus*: ac Magni Basilii Orat. 2. de jejunio Quadrages. *Jejunium per omne tempus utile est his, qui illud suscipiunt . . . sed multo magis hoc tempore, quo per universum terrarum orbem undique denunciatur jejunii præconium: nec ulla est Insula, nec terra continens, non civitas &c.*

III. Sic S. Epiphanius hær. 75. loquitur cap. 6. *Quis est uspiam terrarum, qui non in*

in eo consentiat, quartam, sextamque feriam solemni in Ecclesia jejunio consecratam? Quod si ex Apostolorum Constitutione repetenda nobis auctoritas est; cur illis quartæ, & sextæ feriæ jejunium perpetua lege sancitur, excepta Pentecoste? Et in Catholicæ fidei Expositione cap. 22. *Item quarta, & sexta feria jejunium ad horam usque nonam indictum; propterea quod quarta feria comprehensus est Dominus, & sexta in Crucem sublatus.* Similiter Auctor Comment. in cap. 4. Epistolæ ad Galatas inter opera S. Hieronymi dicit: *Nos quoque simile crimen incurrimus quartam Sabbati observantes, & Parasceven, & jejunium Quadragesimæ* &c. & Abbas Apollo in Lausiaca Palladii Historia cap. 52. ait: *Catholica, & generalia jejunia non licet solvere sine ingenti necessitate: in quarta enim feria traditur Servator, & in Parasceve crucifigitur: qui ea ergo solvit, Servatorem una tradit, & una crucifigit:* quod post interpolatum exscripsit Sæculo X. Atto Vercellensis Episcopus in suo Capitulari cap. 70., & XII., Ivo Carnotensis Antistes in Decreto p. 4. cap. 32., nec non Gratianus c. *Jejunia* de Consecr. d. 3., etsi corrupte ex dictis S. *Apollonii*: ut alios omittam, qui apud alios rerum harum tractatores videri possunt; qui & arbitrantur alterum feriarum 4., & 7. *jejunium* penitus exolevisse, sed ego non evanuisse, verum immutatum fuisse demonstrabo.

IV. Primum tamen præmittendum est Sæculo Ecclesiæ quarto audire cœpisse *Sabbati jejunium*; ac in primis ex can. 26. Eliberitani Concilii tametsi ambiguæ apud aliquos intelligentiæ: *Errorem placuit corrigi; ut omni Sabbati die jejuniorum superpositionem celebremus*: deinde ex Epist. SS. Hieronymi 28. ad Lucinium Bæticum, Augustini 86. ad Casulanum, 19. ad Hieronymum, I. Innocentii I. Papæ ad Decentium Episcopum Eugub., & ex Cassiani lib. 3. de Canonico Diur. Orat., & Psal. modo cap. 10. ac Collat. XXI. cap. 27. Scribit quidem Hieronymus, *Hippolytum virum disertissimum*, & carptim diversos Scriptores e variis auctoribus edidisse de *Sabbati jejunio*, & de Eucharistia quotidie sumenda; sed cum virum disertissimum solummodo, non Martyrem, non Episcopum appellet; & cum in lib. de Scriptor. Eccles., uti & Eusebius in Hist. lib. 6. inter Opuscula *Mart. Hippolyti* illud de *Sabbati jejunio* non memoret; vereor, ne non idem & unus sit, uti Baronius, aliique plures opinantur: nam ille *Martyr* floruit sub initium Sæculi Ecclesiæ tertii; quo tempore hoc Sabbati jejunium nondum invaluisse videtur colligi ex illis Tertulliani verbis lib. de jejuniis cap. 14., ubi contra Psychicos effatur: *cur stationibus quartam, & sextam Sabbati dicamus; & jejuniis parasceven? quanquam vos etiam Sabbatum, si quando continuatis, nunquam nisi in Paschate jejunandum rationem alibi traditam:* docetque, tantummodo a Catholicis *Paschale Sabbatum*, quod nempe Paschatis diem præcedit, jejunio transigi: quod semper in universa Ecclesia observatum liquet ex multis iisque perantiquis diversorum auctorum monumentis.

V. Scimus Nicolaum I. anno 867. Episcopis Galliarum dedisse 70. Epistolam super calumniis Photii, ac dixisse: *de jejunio Sabbati tempore S. Sylvestri Confessoris Christi satis discussum est, & disputatum; atque ut celebraretur, per omnia definitum: nullusque post hæc ausu temerario contra istud statutum venire, aut saltem mutire præsumpsit:* quod exscripsit & Petrus Damiani Epist. 39. lib. 6. ad suæ Congregationis Eremitas, & in vita S. Romualdi Abbatis: idque videri potest desumtum ex vita, actisque S. *Sylvestri Papæ* Eusebio perperam adscriptis: ex his profecto Lupus in Scholiis ad can. 55. Trullanum existimavit, Sylvestrum Papam primum *Sabbati jejunium* instituisse. Verum quis non in dubium vocaverit vitam, actusque illos; aut potius falsitatis non postulaverit: quando nedum Hieronymum, & Augustinum latuerunt, sed Innocentium I. non longe a Sylvestri ætate scribentes? Quando non solum definitioni, statutoque Sylvestri non obtemperarunt plerique, verum etiam oppositum sibi probari dixerunt? Ut Augustino, qui ad Casulanum Presbyterum rescripsit: *sentio ad significandam requiem sempiternam, ubi est verum Sabbatum, relaxationem, quam constrictionem jejunii aptius convenire.* Simeon plane Metaphrastes, qui paulo post Nicolaum I. florebat, in vita S. Sylvestri Papæ contrarium litteris tradidit; scilicet decrevisse eum, *ne jejunaretur Sabbatis* excepto uno, quo Christus in sepulchro fuit: & etiam S. Nilus junior Calaber negavit se credere S. Sylvestrum *Sabbati jejunium* præcepisse; ut Auctor ejus vi-

tæ apud Baronium habet ad annum 980. num. 8.

VI. Quinimmo Sæculo XII. Jo: Beleth Divin. Offic. Explic. cap. 78., & in sequenti Durandus Mimatensis Episcopus lib. 6. cap. 24. tradiderunt *Melchiadem Papam*, *& Sylvestrum* ejus successorem statuisse; *ut bis quoque Sabbato comederetur*: & inde *in redemptione Sabbatorum* ortum habuisse *Sexagesimam*. Hinc neque libri Pontificalis Auctor antiquus, neque Isidorus Mercator, vel quis alius Decretalium Epist. Pontificum Rom. conflictor tale commentum Sylvestro legitur affixisse; sed locus conjecturæ est, Auctorem illum vitæ S. Sylvestri PP., qui paulo ante Nicolai I. tempora scripsisse videtur, memoria lapsum pro *Innocentio* I., de quo Libri Pontificalis Auctor habet: *hic constituit Sabbato jejunium celebrari, quia Sabbato Dominus in sepulchro positus est, & Discipuli jejunarunt, Sylvestrum* I. posuisse. Sed quoquomodo inceperit hoc *Sabbati* jejunium, (cum non defuerint, qui ipsum etiam Hæresiarchæ *Montano* attribuerint) illud est quidem certum, extitisse non universale; at *exceptis Romanis, & adhuc paucis Occidentalibus* a nemine servatum fuisse, inquit S. Augustinus Epist. 86. ad Casulanum: qui & Epist. 19. ad Hieronymum inquirit, *tot Ecclesias Orientis, & multo majorem orbis partem qua temeritate criminabimus jejunium Sabbati non tenentem?* Certe S. Isidorus Hispalen. lib. 1. de Divin. Offic. cap. 22. *Sabbati* die prodit jejunari tantum a *plerisque* nimirum in Hispania, ac Occidente: & Conventus Aquisgranen. an. 817. c. 77. statuit: *ut Fratres aliquid pinguedinis in victu quotidiano habeant, excepta sexta feria, & diebus octo ante Natale Domini, & a quinquagesima usque ad Pascha*: igitur Monachi *Sabbato* non jejunabant semper, quod confirmat idem Augustinus Epist. 86. illis verbis: *si & quater, vel etiam ut nullus dierum excepto Sabbato, & Dominico prætermittatur: in hebdomade quinquies jejunetur: quod multi in vita sua faciunt maxime in Monasteriis constituti &c.*

VII. Cum *igitur ultra* quartum Ecclesiæ Sæculum nonnisi duo jejuniorum genera obtinuerint, reperianturque, *Quadragesimæ* unum, alterum vero *feriarum quartæ, sextæque*, quæ ubique, ac semper ab omni Ecclesia tum Orientali, tum Occidentali observabantur: cumque primum ex S. Leonis I. Pontificis, qui ab anno 440. ad an. usque 461. regimen Ecclesiæ Romanæ tenuit, sermonibus *quatuor temporum* jejunium nobis innotescat, maxime ex 8. Sermone decimi mensis, dum inquit: *siquidem jejunium vernum in Quadragesima, æstivum in Pentecoste, autumnale in mense septimo, hyemale in hoc, qui est decimus, celebramus*: nec amplius in Ecclesia Latina, potissimumque Romana legatur observatum *feriarum* 4. & 6. jejunium hebdomaticum, sed trimestre hoc, quod in Occidentali, Latinaque solum in Ecclesia constat obtinuisse, nunquam vero in Græca, Orientalique: perspicue quoque constare poterit, *quatuor temporum* jejunium & paullo ante Magni Leonis tempus, ac Pontificatum initium habuisse ab Romanæ Ecclesiæ Pontifice; &, ut conjectura assequi potest a S. *Cælestino* I., qui biduum jejunium hebdomaticum, seu feriarum *quartæ*, & *sextæ* cujuscumque hebdomadis præter Pentecosten convertit in biduum trimestre, sive ut singulis tribus mensibus feria *quarta*, & *sexta* jejunaretur.

VIII. Etenim, cum Auctor libri Pontificalis in *Callisto* 1. habeat: *hic constituit jejunium ter in anno fieri frumenti, vini, & olei gratia secundum prophetiam*: & ex huc usque dictis appareat Callisto Papæ ejusmodi constitutum convenire non posse; quod antiquorum nemo, qui de jejuniis Ecclesiæ scripserit, hujus jejunii usque ad tempora S. Leonis Papæ mentionem faciat: conjectare licet pro *Cælestino* Callisti nomen obrepsisse, quemadmodum non semel in hoc similibusque fieri usu evenit: sic namque c. *Nullus Primas* 9. q. 2. a Gratiano tribuitur & *Callisto*, & *Cælestino PP.*, & in Conciliorum Collection. extat in Epist. 2. *Callisti* 1., & etiam inter *Cælestini* 1. decreta: & sane memoratus libri Pontificalis Auctor scribit, Cælestinum 1. *multa constituta* fecisse. Nec est, quod quis adducat antiquius *Chronicon* Rom. Pontificum, quod in Felice III. col. IV. desinit, utpote Callisto 1. idipsum tribuens, inquiensque sancivisse eum, *jejunium die Sabbati ter in anno fieri*: quandoquidem ab antiquiori illo liquet Auctorem libri Pontificalis solitum exscribere interpolare, & ipsum etiam adaugere. Præterea S. Leo Papa Serm. IX. de jejunio *septimi mensis* inquit: *quod enim dudum & tradi-*

ditio decrevit, & consuetudo firmavit; nec eruditio ignorat, nec pietas prætermittit: igitur si *dudum* dicitur teste Laurentio Valla de exiguo tempore, ac de eo, quod paullo ante factum est; manifestum fit quoque jejunium 4. *Temporum* paullo ante Leonis I. Pontificatum exordium habuisse. Hujus autem immutationis, imminutionisque jejunii caussa fuisse potuit ea, quam Jo. Cassianus Collat. XXI. cap. 30. de caussa, initioque *Quadragesimæ* retulit his verbis: *Cum ab illa Apostolica devotione descifcens quotidie credentium multitudo suis opibus incubaret, ne eas usui cunctorum fidelium secundum Apostolorum instituta divideret; sed privatim impendiis suis consulens non servare tantum, sed etiam augere contenderet . . . . id tunc universis Sacerdotibus placuit, ut homines curis secularibus illigatos . . . . . . ad opus sanctum canonica jejuniorum indictione revocarent; & velut legalium decimarum necessitate compelleret*.

IX. Erit tamen, qui quærat; quandoquidem dictum est, biduum jejunium, quod olim *hebdomaticum* erat, *trimestre* nunc haberi; an primitus jejunium hoc *trium* temporum anni, vel *quatuor* extiterit: sive an tribus, vel quatuor trimestribus absolveretur in anno; idque propterea quod Liber Pontificalis de Callisto I. tradit: *hic constituit jejunium ter in anno fieri &c.*, & quanquam aliqui legendum dixerint, legantque, *quater in anno*; est tamen id contra vetustissimos codices, cum & antiquius chronicon, quod numero præcedenti productum est, ipsum etiam habeat: *ter in anno*: sed & Epistola I. eidem Callisto I. supposita nonne refert: *jejunium, quod ter in anno apud nos celebrare didicisti, convenientius nunc per quatuor tempora fieri decernimus?* Erat igitur antea jejunium *trium* temporum, cui Callistus *quartum* intervallum addidit; uti sentit supra memoratus Bellarminus, quippe qui prædictæ Epistolæ fidem adhibuit. Et licet his, quæ atrulimus, Chronicis Rom. Pontificum, ac Pontificiæ Epistolæ nunc plures non credant, naucique faciant eruditi; nosque diximus, *Callisto* I. id jejunii genus adscribi non posse: tamen institutori primo, quem autumavi Cælestinum I. adjudicari possent *tria* temporum intervalla; & *quartum* alteri Pontifici, supple *Gelasio* I. Certe Leo Magnus præter jejunium *Quadragesimale tria* tantum celebrat sermonibus *jejunia Pentecostes, septimi, & decimi mensis*, non autem illud *primi mensis*, quod erat alterum 4. temporum intervallum. At incidit, misceturque cum jejunio *Quadragesimæ*: ita quidem; utriusque tamen mentio fieri poterat, uti modo fieri consuevit.

X. Deinde Gelasius I. Papa Epist. ad Brundusinos, quibus Julianum Episcopum constituit, & in *Constituto* pro Episcopo inter alia illi præcepisse scribit: *ut jejunio quarti, septimi, & decimi mensis vespere Sabbati Presbyteros, atque Diaconos ordinandos esse cognoscat*: en jejunium *trium Temporum* anni. Postmodum anno 494. Epistolam IX. dedit Episcopis Lucaniæ, Brutiorum, & Siciliæ, qua n. I. significat, *se canonum paternorum decreta librare, & retro Præsulum, decessorumque* suorum *præcepta metiri*; quæ tamen necessitate temporum temperari postulabant; præsertim *in reparandis militiæ Clericalis officiis, quæ per diversas Italiæ partes ita belli, famisque consumpsit incursio; ut in multis Ecclesiis usquequaque deficiente servitio Ministrorum, nisi remittendo paulisper Ecclesiastícis promotionibus antiquitus, intervalla præfixa remaneant sacris Ordinibus, Ecclesiæ funditus destitutæ &c.* mox n. 2. subdit: *Priscis igitur pro sui reverentia manentibus constitutis . . . . . tam instituendi, quam promovendi Clericalis obsequii sic spatia dispensanda concedimus &c.* tum n. II. *ordinationes Presbyterorum, & Diaconorum nisi certis temporibus, & diebus exerceri non debent, id est quarti mensis jejunio septimi, & decimi; sed etiam Quadragesimalis initii, ac medianæ hebdomadæ die Sabbati jejunio circa vesperam noverit celebrandas: en quartum* 4. Temporum intervallum, nempe *Quadragesimalis initii*, quo & jejunium 4. Temporum celebratur; a S. *Gelasio PP.* additum saltem pro sacris Ordinationibus. Quod quidem esi, (ut & hoc fatear) non multum cogit, nec satis probat: locum tamen conjecturæ præbet.

XI. Alterum igitur inquiri potest; an olim tridui jejunium, uti nunc fit, an vero *bidui* tantummodo singulis haberetur trimestribus; nam S. Leo I. in omnibus fere sermonibus jejunii *trium* temporum *Pentecostes, septimi, decimique* mensis hanc clausulam adhibere solet: *Quarta igitur, & sexta feria jejunemus; Sabbato autem apud B. Petrum Apostolum vigilias celebremus* &c. non ergo *Sabbato* jeju-

nabatur; sed *vigilia* fieri consueverat; cui post plures annos ob quædam, quæ minus decenter patrabantur, antiquatæ, sublatæque *jejunium* est subrogatum. At dicat aliquis: quomodo isthæc erant, si Socrates lib. 5. cap. 21. affirmat: *Romæ singulis Sabbatis* jejunari: & Innocentius 1. Epist. 1. ad Decentium Episcopum *Sabbato* jejunandum esse? Ita sane; sed etiam ille ipse Socrates eodem loco perhibet: *qui Romæ sunt, tres continuas hebdomadas ante Pascha exceptis Sabbato, & Dominico die jejunant*: quod, ut solet, exscripsit Nicephorus Callisti lib. 12. cap. 34., & ista nihilominus mihi secum pugnare minime videntur: quoniam erat, & jejunium Apostolicæ *traditionis*, & jejunium *liberæ* observationis; illud quartæ, sextæque feriarum traditionis erat; alterum vero Sabbati libertatis; illud antiquum, universale, ac omnium Ecclesiarum; istud vero novum, particulare, ac Romæ tantum, paucarumque Occidentis gentium: propterea S. Leo commemorat, prædicatque *traditionis* jejunium veluti commune, atque præceptum; non illud *libertatis*: & Socrates primo loco loquitur de jejunio *liberæ* observationis; secundo autem loco de illo *traditionis*: quod ego non ambigo, quin Quadragesimali tempore etiam Romæ nec semper, nec ab omnibus observaretur; cum S. Augustinus Epist. 86. dicat de *Sabbati* jejunio; *quod frequenter Romana plebs facit*: *frequenter* autem non est idem ac semper; & *plebs* non tota Civitas, sed pars, & quidem infima civitatis agnoscitur.

XII. Cæterum idem Leo Magnus aliquando, & a nonnullis, iisque potissimum, qui Clero nomen dederunt, *Sabbati* jejunium agi contitetur; uti quum Epist. 11. al. 81. ad Dioscorum Alexandrinum Episcopum præscribit: *ordinationem Sacerdotalem, vel Leviticam post diem Sabbati ejus noctis, quæ in prima Sabbati* (idest die Dominica) *lucescit*; *cui a vespera Sabbati initium constat adscribi*, celebrari solitam a Patribus; *in quibus his, qui consecrandi sunt jejuniis & jejunantibus sacra benedictio conferatur*. At id non semper, nec ab omnibus peractum elicitur ex c. *De esu carnium* d. 3. de consecratione, ubi hoc *Leonis IV.* decretum refertur: *De esu carnium apud nos vetustissima, & non improbanda traditio semper est tenenda; ut a cœnæ termino, quæ fit in principio noctis quartæ feriæ, quæ lucescit in quarta feria usque in diluculum quintæ feriæ, & similiter a cœna noctis sextæ feriæ, quæ lucescit in sexta feria, non imperite jejunatio usque ad Sabbati lucem, quantum de diei parte aliquis jejunare maluerit, vel decuerit, protendatur*: & licet Gratianus id tribuat *Leoni IV.*, ex stylo tamen, & argumento evincitur esse *Leonis M.*, & notam hanc M. a Scribis imperite, & oscitanter versam esse in numeri IIII., vel IV. notam. Neque enim Leonis IV. temporibus jejunium *feriæ quartæ, & sextæ* usitatæ traditionis, ac consuetudinis erat; sed nec Leonis M. ætate: cum, quemadmodum ostensum est, transmutatum antea fuisset in jejunium trium, vel 4. *temporum*; quod hoc loco describi videtur a S. Leone, & quidem *bidui*, non autem *tridui* jejunium; ideoque *Sabbato* minime jejunium Romæ fuisse traditionis, sed libertatis; ut numero præterito explicavi.

XIII. Quare quod idem Leo Magnus in fine Sermonis 4. *Quadragesimalis* jejunii approbaverit, sive legatur ibi: *secunda igitur, & quarta, & sexta feria jejunemus: Sabbato autem apud B. Petrum Apostolum vigilias celebremus* &c. quamvis in pluribus antiquis Codd. Mss. non haberi dicat *Quesnellus* dissert. IV. *de jejunio Sabbati*: non satis tamen dispicio, cur verum esse queat, & quod ibi in vulgatis habetur, & quod de Quadragesimali jejunio Romanorum asserit supra n. 11. relatus Socrates; cum & iste Scriptor, & Sozomenus eodem tempore scribentes probe conveniunt de varia *jejunii Quadragesimalis* in diversis Regionibus consuetudine. Nec video, cur Romæ jejunium Quadragesimæ, quod alibi varium erat, ibi quoque interdum variari nequiverit: & tres continuas ante Pascha hebdomadas exceptis Sabbatis, Dominicisque diebus jejunari; alias vero hebdomadas intermisse *secunda, quarta, & sexta* feria tantum jejunio transigi secundum id, quod ait Sozomenus lib. 7. cap. 15. *alii sparsim tres* (dies) *intra sex, aut septem istas* (hebdomadas) *jejunant*. Nam & in Sermone 34. de *Quadragesima* inter Opera S. Ambrosii, estque 65. Sermo S. Cæsarii Arelaten. Episcopi, qui initio Sæculi VI. sedebat, legimus: *Audio complures, quod gravius est, fideles alternis in Quadragesima hebdomadis abstinere; & consecratum illum dierum numerum gula intemperanti violare, hoc est, prandere septem die-*

dierum curriculo; & septem dierum spatio jejunare: quapropter & multo magis alternis hebdomadæ diebus idipsum evenire poterat secundum aut locorum, aut personarum, temporumque necessitatem etiam Romæ.

XIV. Quam quidem in rem commemorare præstat varium *Quadragesimalis* jejunii modum antiquorum in *Quadragesima*, *Quinquagesima*, *Sexagesima*, & *Septuagesima*. Porro Quadragesimæ sex hebdomadibus conclusæ meminit Cassianus ante ann. 429. scribens Collat. XXI. cap. 27. his verbis: *hi enim sex hebdomadarum observantiam præfixerunt, qui putant die quoque Sabbati jejunandum*: meminit & Quinquagesimæ septem hebdomadibus conflatæ cap. 28., & cap. 24. ac 25. de varia *Quadragesimæ* observatione. Sed adductus paullo ante Sermo 34. S. Cæsarii Arelaten. Episcopi hæc habet: *Nonnulli Christianorum fratres existimantes se Divinitatis præcepta religiosius observare prætermissa devotione Quadragesimæ, cujus hodie curamus exordium, Quinquagesimam se facere mentiuntur: cum id neque Divinis litteris jubeatur; neque traditum sit auctoritate majorum. Sola igitur hoc faciunt animi præsumptione; & dum putant se devotius agere, superstitiosius conversantur. Dicit se observare Quinquagesimam, qui forte Quadragesimam implere vix possit*. Etiam Aurelianense I. Concilium anno 541. can. 26. inquit: *id a Sacerdotibus omnibus est decretum; ut ante Paschæ solemnitatem non Quinquagesima, sed Quadragesima teneatur*: uti & Aurelianense IV. an. 541. can. 2. *Hoc etiam decernimus observandum: ut Quadragesima ab omnibus Ecclesiis æqualiter teneatur; neque Quinquagesimam aut Sexagesimam ante Pascha quilibet Sacerdos præsumat indicere: sed neque per Sabbata absque infirmitate quispiam solvat Quadragesimæ jejunium; nisi tantum die Dominico prandeat &c.*

XV. Quæ auctoritates plane decreta, ut volunt, & *Telesphori*, & *Melchiadis* Papæ de *Quinquagesima*, *Sexagesimaque* explodere videntur: etsi illud *Telesphori* firmari possit Sermone de *Dominica Sexagesimæ* inter Ambrosianos, qui a nonnullis S. Cæsario supramemorato contribuitur; referturque c. *Quadragesima* d. 4. per Gratianum; *Quadragesima sex septimanas habet; cui addidit Telesphorus Pontifex septimam hebdomadum; & vocatum est hoc tempus Quinquagesima* &c., sed cum hæc verba pugnent cum 34. Sermone proximo numero relato; nequit hic Sermo S. Cæsario adscribi; si quidem alter ejus est. Deinde c. *Denique Sacerdotes* eadem d. 4., quod fertur esse *B. Gregorii* Augustino Anglorum Episcopo scribentis; jubet Clericos jejunium a *Quinquagesima* inchoare, ut hoc etiam Laicos præcellant, nulla *Telesphori* mentione facta. Et sane chronicon Eusebii, sive verborum adjunctor in ejus chronicon id solum habet, sanxisse eum *jejunium Quadragesimale*. Auctor vero libri Pontificalis adjecit, statuisse septem *hebdomadibus* jejunium Quadragesimale fieri; & alter Epistolæ I. ipsi Telesphoro adjudicatæ confictor pro solis *Clericis* septem *hebdomadas plenas* constituisse dicit: antiquus etiam Ordo Romanus, & Amalarius Metensis lib. de *Ecclesiasticis Officiis* inter opera Alcuini Telesphoro Papæ affingunt *Quinquagesimæ* institutionem pro *Clericis*; aliique post istos: cum potius *Gregorio* M. videatur adscribenda ex his, quæ proxime dicta sunt: quanquam *Clericorum* Quinquagesima alia erat ab illa universæ Ecclesiæ; illa 36. dies jejunii continebat; ista 43., nam in illa & *Sabbati*, & *Dominici*, in illa vero *Dominici* tantum dies subtrahebantur a jejunio: & hoc Clerici Laicos etiam præcellebant longiori nempe jejunio.

XVI. Item *Sexagesimæ* non solum Aurelianense IV. Concilium paullo ante commemoratum mentionem facit; sed & antea S. Hieronymus Epist. 28. ad Lucinium inquiens: *Nec hoc dico quod Dominicis diebus jejunandum putem: & contextas sexaginta diebus ferias auferam*; etsi Maurini Monachi *quinquaginta diebus* legant, nulla variantis lectionis mentione facta; ferturque institutio *Miltiadis Papæ*, de quo Pontificalis libri Scriptor habet: *Hic constituit, ne ulla ratione die Dominica, aut quinta feria jejunium quis fidelium ageret: quia eos dies Pagani quasi sacrum jejunium celebrabant*: *Sabbatum* omittitur, ut puto; de quo nulla erat cum *Paganis* in jejunio conventio: nam eo die non jejunabatur in *Sexagesima*. Siquidem & Joannes Beleth Parisiensis in Explicat. Divin. Offic. cap. 78., & Durandus Mimatensis Episcopus Ration. Divin. Offic. lib. 6. cap. 24. scripto tradiderunt, *Melchiadem Papam*, nec non S. Sylvestrum decrevisse; *ut bis quoque Sabbato co-* *me-*

mederetur; quod est ne jejunaretur; & exinde in *redemptionem Sabbatorum* exortam esse *Sexagesimam*; qui quidem Durandus addit, a *Sexagesima* Græcos inchoare Quadragesimale jejunium; alia tamen ratione, ac modo id agunt Græci, & Orientales, atque Latini olim Sexagesimam. Durandi porro verba sunt: *Regulares incipiunt jejunare a Septuagesima; Græci a Sexagesima; Clerici a Quinquagesima; tota militia Christiana a Quadragesima additis quatuor diebus hebdomadæ præcedentis*: ita suo tempore. Auctor etiam, quem dixi, libri de *Ecclesiasticis Officiis*. Amalarius IX. Sæculo scribens *Sexagesimæ* institutionem *Melchiadi Papæ* attribuere videtur; sed alia de causa, ac velint Jo: Beleth, & Gulielmus Durandi; quos adire quisque poterit.

XVII. *Septuagesimæ* demum nominatio mihi primum occurrit (ut omittam quorumdam Orientalium, seu Armenorum *Septuagesimam* dictam) ex epistola Caroli Magni ad Alcuinum Flaccum scribentis: *Septuagesima, ut æstimamus, propterea ab aliquibus observatur; ut & decimas dierum Domino dare queant; & prima, vel quinta, nec non & septima feria jejunium solvere possint. A Septuagesima usque ad Pascha sunt novem hebdomadæ, quæ faciunt dies sexaginta quatuor: e quibus si de unaquaque hebdomada tres præfatos subtraxeris dies, & Paschalem sacratissimum; triginta sex in observantia remanent dies*: quod ipsum habet & incerti Auctoris *Sermo*, quem supra retuli, de *Sexagesima* inter Ambrosianos publicatus. Mihi tamen maxime probatur, quemadmodum a Quadragesima *Dominicæ* dies tantum subtrahuntur; & a Quinquagesima *Dominicæ*, & *Sabbata*, teste laudato paullo superius Cassiano: ita e Sexagesima tres dies *Dominicæ*, *Sabbata*, & *quintæ feriæ* subtraherentur, & e Septuagesima quatuor dies; & tres dumtaxat feriæ *secunda*, *quarta*, & *sexta* jejunio addicerentur, qui jejunandi mos viguit olim etiam in Gallia, cum in Turonensi II. Concilio an. 567. can. 17. dicatur: *De jejuniis vero antiqua a Monachis instituta serventur ... Post Epiphaniam vero usque ad Quadragesimam ter in septimana jejunent*: & ad alia anni tempora translatus fuerit jam antea a S. Perpetuo Turonensi Episcopo, de quo Gregorius Turonen. lib. 10. cap. 31. prodit a S. *Martini* depositione usque ad Natalem Domini *terna in hebdomada* instituisse *jejunia*; quod postmodum Concilium Matisconense I. anno 581. innovavit can. 9. decernens: *Ut a feria S. Martini usque ad Natale Domini secunda, quarta, & sexta Sabbati jejunetur; & sacrificia quadragesimali debeant ordine celebrari*.

XVIII. Idque est, quod exhibet Sermo 4. *Quadragesimalis* jejunii a S. Leone Papa sub initium jejunii recitatus, & supra n. 13. productus: suspicarique licet, id temporis Romanos Quadragesimale jejunium a *Septuagesima*, non quæ hodie hoc nomine venit hebdomada; sed a septuagesima die ante Pascha, sive ab hebdomada ante hodiernam *Septuagesimam* incœpisse; & septem hebdomadibus tres dies 2. 4. & 6. ferias quaque hebdomada jejunasse; reliquis vero tribus hebdomadibus ante Pascha quacunque die, exceptis *Sabbato*, & *Dominica*, jejunium peregisse: atque ita 36. *dies* uti decimam totius anni Deo debitam jejunio persolvisse: ut est a Cassiano Collat. 21. cap. 27., & a Gregorio Magno hom. 16. in Evang. observatum. Nam prædictus Cassianus affirmat, tam qui sex hebdomadas, seu Quadragesimam; quam qui septem, sive Quinquagesimam jejunabant, solos 36. jejunio transegisse dies; quod illi *Dominicas* tantum; isti *Dominicas*, & *Sabbata* detraherent: concluditque cap. 28. *una ergo, quemadmodum diximus, ratio, idemque est jejuniorum modus; licet in hebdomadarum numero discrepare videatur*. Non igitur improbanda videtur Socratis adducta n. 11. lectio, cum possit esse vera: sicut & altera Sozomeni, quam Quesnellus, aliique contra proferre solent; quum ille lib. 7. cap. 19. asseruit: *in urbe Roma nec Episcopus, nec alius quisquam in Ecclesia populum docet*: propterea quod Historiam suam cum Scriptor iste perduxerit usque ad annum 439., quo & vivebat, scribebatque; & S. *Leo Papa* anno 440. sedere cœperit: verisimile est, ipsum fuisse Romanorum Pontificum primum, qui *Sermones* orsus sit habere in Ecclesia: & sane nullius Rom. Antistitum ante eum Sermones habemus; cum tamen quorumdam habeamus & Epistolas, & Decreta, & Carmina. Sic etiam *Alexandrinus* Episcopus Sæculo præcedenti solum in Ecclesia sermocinari cœpit, ex quo Arius falsa dogmata spargere tentavit, eodem Sozomeno teste.

XIX.

XIX. Objicient tamen adversus ea, quæ dicta sunt n. 7. Sæculo Ecclesiæ V. *quatuor temporum* constituto jejunio non ultra Latina in Ecclesia observatum inveniri hebdomaticum jejunium *quartæ*, *& sextæ feriæ*. Nam Ferrandus Diaconus Carthagin. cap. 29. vitæ S. Fulgentii Episcopi Ruspensis, qui initio Sæculi VI. sedebat, inquit: *Fulgentius per singulas septimanas omnes Clericos & viduas, & quicunque potuisset ex Laicis, quarta & sexta feria statuit jejunare*; & in sequenti Sæculo S. Aidanus Episcopus Lindisfarnen. ejusdem jejunii consuetudinem in Angliam Saxonicam introduxit; uti scribit Beda lib. 3. cap. 5. Sed & Conventus Aquisgranensis anno 817. pro Monachis habitus c. 18. statuit: *Ut quarta, & sexta feria jejunantes ante nonam, aut post nonam, si necessitas fuerit, juxta Prioris arbitrium levia opera exerceant*: præter Attonem Vercellen. & Ironem Carnoten. Episcopos, atque Gratianum Monachum supra n. 3. recitatos, qui hujusce jejunii genus admittunt.

Respondetur, quosdam quidem uti SS. Fulgentium, & Aidanum tentasse veterem, & antiquatum jejunii bidui *feriæ* 4. & 6. revocare morem, ejusque usum restituere; sed parum obtinnisse; cum S. Isidorus Hispalen. Episcopus lib. 1. Divin. Offic. cap. 42. testetur: *omnis sexta feria propter passionem Domini a quibusdam jejunatur: sed & Sabbati dies a plerisque*, nulla *quartæ feriæ* mentione facta; & Nicolaus 1. in rescripto ad Bulgarorum consulta c. 4. & 5. jejunia Ecclesiæ recensens *feriæ sextæ* quidem prædicet abstinentiam, ac jejunium; sed illud *feriæ quartæ* liberum esse dicat. Quosdam vero uti Monachos devotionis potius gratia jejunasse, quam traditionis, aut præcepti. Alios tandem ut Attonem, Ivonem, & Gratianum aliorum dicta referre magis, quam propria statuere, ut num. 3. visum est.

XX. Objicient etiam contra id, quod n. 7. & 8. est constitutum; 4. *Temporum* jejunium esse non posse a Cælestino I. Papa: si quidem & Baronius, & Bellarminus, aliique fere omnes istud affirmant esse *institutionis Apostolicæ*; idque perspicue doceri a Magno Leone Serm. 9. 13. & 71., quorum in primo *decimi mensis* jejunium vocat tempus *Apostolicis traditionibus consecratum*: & in altero dicit: *Sancti Patres nostri divinitus inspirati decimi mensis sanxerunt jejunium*: in ultimo vero de jejunio *Pentecostes* ait ipsum *ex Apostolica traditione* subsequi: igitur non a Callisto, ut veteres; neque a Cælestino PP., ut nos contendimus, jejunium istud prodit.

Respondet P. Lupus in Schol. ad Concilium Florentinum Victoris II., ex ipsomet Leone M. intelligi, quid velit S. Pontifex illis verbis, dum Sermone 42., qui est 2. de jejunio Pentecostes, inquit: *dubitandum non est, omnem observantiam Christianam eruditionis esse divinæ; & quicquid ab Ecclesia in consuetudinem est devotionis receptum, de traditione Apostolica, & de S. Spiritus prodire doctrina*: uti & Serm. 76., proindeque Leonem distinguere jejunium, & dies fixos statosque; illud asserere traditionem Apostolicam; hos vero manentem inde Ecclesiarum consuetudinem. Deinde est supra n. 7. ostensum jejunium 4. *Temporum* idem esse atque illud vetustissimum feriarum *quartæ & sextæ*, nisi quod biduum illud singularum hebdomadarum dempta Pentecoste versum est in biduum singulis trimestribus faciendum: illud *Apostolicæ* quidem *traditionis* erat, & de illo verba facit S. Leo; sed istud est institutionis Apostolicæ sedis Antistitis, nempe *Cælestini* I., uti jam dictum est.

XXI. Objicient iterum ex Baronio sub an. Christi 57. an. 207. asserente, 4. *Temporum* jejunia celebrari jam consuevisse IV. Ecclesiæ Seculo in Orientali Ecclesia; idque demonstrari ex verbis S. Athanasii in Apologia de fuga sua; dum de æstivo jejunio Pentecostes fieri solito commeminit ille dicens: in *hebdomade siquidem post sacram Pentecostem populus completis jejuniis ad orandum ad cæmeterium abiit*: ergo non a *Cælestino I.*, qui multo post Ecclesiam rexit, jejunium hoc exordium habere potuit.

Respondetur, S. Athanasium Alexandrinum præsulem non loqui de 4. *Temporum* jejunio; sed de antiquiori illo, ac primitivæ Ecclesiæ vetustissimo *feriarum quartæ*, & *sextæ* cujuslibet hebdomadis a Pentecoste; qua peracta, (tempore cujus intervalli jejunare non oportebat) populus ad consuetum bidui jejunium redibat; & singulis hebdoma-

di-

dibus peragebat. De quo similiter sermonem habere dicendum est Evangelistam Lucam Act. c. 27., quum ait: *jejunium jam praeterierat* hyemali tempore: uti & Tertullianum lib. contra Psychicos cap. 13., non autem de illo 4. anni Temporum; quando scripsit: *aspice Judaicos Fastos, & invenies nihil novum; si quae sunt praecepta, omnis deinceps posteritas haereditaria religione custodit:* cum potius ille videatur indicare illud Lucae cap. 18. *jejuno bis in Sabbato*, idest in hebdomada: quandoquidem eo in libro saepe saepius commemorat jejunium *quartae, & sextae feriae*; at nunquam illud *quatuor temporum*.

XXII. Objici quoque potest contra id, quod est n. 18. dictum; conjici nimirum posse, Romanos Leonis I. temporibus jejunium quadragesimale exorsos esse a *Septuagesima &c.* nam Sozomenus, qui eodem tempore, quo S. Leo M. florebat, lib. 7. cap. 17. haec habet: *Quadragesimam, in qua populus jejunat, alii in sex dierum septimanis computant, ut Illyrii, & qui ad Occidentem sunt, nec non & universa Lybia, & Aegyptus cum Palestina: alii in septem, ut Constantinopolitani, & Nationes circumjacentes usque ad Phoenices &c.* Romani autem ad Occidentem sunt positi comparate ad locum, ubi Sozomenus morabatur: igitur *non a Septuagesima* jejunium Quadragesimale inchoabant, sed a *Quadragesima* sex hebdomadarum.

Respondetur, partim verum esse, quod tradit Sozomenus; partim vero falsum: verum quidem in Occidente multos jejunium Quadragesimale in *sex dierum hebdomadibus* computasse; sed falsum, omnes idipsum praestitisse: in ipsa Italia, ac *Mediolanensi* Ecclesia, Dioecesique, quae tunc latissime patebat, nec die *Dominica*, nec *Sabbato* jejunabatur; uti legimus apud SS. Ambrosium, & Augustinum: qui autem eos dies e jejunio subtrahebant, *Quinquagesimam* septem hebdomadibus conflatam jejunabant; ut ostensum est supra n. 14. & 15. ex Cassiano, qui lib. 3. de Canon. Diur. Orat. & Psal. modo cap. 9. & 10. parum sibi probari videtur *Sabbati* jejunium Romanorum, ut & Augustino Epist. 86. Deinde Sozomenus non agnovit *Sexagesimam*; quam tamen paulo ante eum meminit Hieronymus n. 16. relatus; & quam Miltiadem Papam invexisse plures conscripserunt.

XXIII. Objicient, instabuntque contra idem: Cassianus, qui aetate Sozomeni in Gallia scribebat, Collat. 21. cap. 27. de jejunio *Quadragesimae* inquit: *hi enim sibi sex hebdomadarum observantiam praefixerunt, qui putant die quoque Sabbati jejunandum*: at Romae potissimum *Sabbati* die jejunatum esse, testatur in primis Epistola 1. S. Innocentii I. Papae, & S. Augustinus, & Cassianus supra commemorati: igitur Romae per id tempus non *Septuagesima*, sed *Quadragesima* sex hebdomadibus conclusa servabatur.

Respondetur, eos, qui *Sexagesimam* Melchiadis admiserunt, ut Auctor sermonis de *Sexagesima* Dominica inter Ambrosianos, Carolus M. Epist. ad Alcuinum, Aenaeas Parisien. Episcopus, aliique plures, existimarunt in ea ipsa die *Sabbati* jejunium fuisse observatum; & tamen *Quadragesima* sex hebdomadarum non erat juxta illos, & quidem Romae. Loquitur ergo Cassianus de nonnullis Regionum Nationibus, ac suo tempore; non generatim de omnibus, de quibus & Socrates, & Sozomenus eodem tempore restantur in *sex* etiam *hebdomadibus* varie peractum esse jejunium etiam ab iis, qui *Sabbato* non esse jejunandum asserebant, ut Graeci praesertim, & Orientales; quemadmodum supra num. 13. est demonstratum. Quod enim ait Socrates ibi: *qui Romae sunt, tres continuas hebdomadas ante Pascha . . . . jejunant*: an non idem est, ac id, quod inquit Sozomenus: *alii tres* (hebdomadas) *Pascha immediate praecedentes continuant*? Omitto Cassiani tempore fieri potuisse jejunium *Quadragesimae* uno modo; tempore vero Leonis M. alio: scripsit enim Cassianus ad 20. annos ante Leonis I. Pontificatum opus Collationum.

XXIV. Objicient tandem contra id, quod eodem n. 18. pronunciavi: *Sozomeni* lectionem non videri falsam, quum ait; *in urbe Roma* nec Episcopum, nec quemquam alium in Ecclesia populum docere: nam S. Ambrosius lib. de Virginibus 3. refert *Sermonem* Liberii Papae habitum ab eo in die Natalis Domini in Ecclesia S. Petri; quem Baronius ad ann. 357. n. 76. vocat *Homiliam ad populum* recitatam: fuit autem Liberius Papa saeculo integro ante Leonem Magnum: igitur falsa est Sozomeni lectio.

Respondetur, eam nequaquam fuisse homiliam

liam ad populum; sed sermonem a Liberio PP. factum in Ecclesia quidem S. Petri, ac in die Natalis Domini; verumtamen ad Marcellinam S. Ambrosii sororem occasione, qua illa spiritualibus se nuptiis Deo perpetua virginitate dicabat: quapropter subdit post enarratum sermonem idem Ambrosius: *haec tecum sanctae memoriae Liberius, quae apud alios majora verbis, apud te minora exemplis &c.* Ea igitur non ad populum de more dixit Liberius; sed tantum occasione consecrationis virginis; quod etiam ab aliis fieri consuevit, & solet; qui tamen homilias, aut sermones ad populum nunquam habuerunt, aut habent.

AD CAPUT VII.

P. JOHANNIS CABASSUTII

Congregationis Oratorii DOMINI JESU

De Agapis

DISSERTATIO XIV.

I. AB Apostolicis usque temporibus Agaparum ducuntur initia. Harum quippe aperte Paulus meminit, & qui in eas irrepserant abusus Corinthiis in prima ad ipsos epistola exprobrat. Cum enim hac intentione institutae essent, ut intra Ecclesiam post participatam Eucharistiam, qui convenerant fideles, pauperes simul, & divites, quasi fratres iisdem appositis cibis promiscue vescerentur, quas soli divites propriis impensis in commune conferebant, ut docet Chrysostomus in 1. Cor. 11. secus tamen res peragebantur. Qui enim sumptus praebebant, intemperanter vescebantur, pauperibus exclusis, quibus conferendi facultas non suppetebat. Idcirco expostulat Apostolus. *Convenientibus vobis in unum jam non est Dominicam coenam manducare, unusquisque enim suam coenam praesumit ad manducandum, & alius quidem esurit, alius autem ebrius est. Nunquid domos non habetis ad manducandum, & bibendum? aut Ecclesiam Dei contemnitis, & confunditis eos, qui non habent?*

II. De Agapis quales essent, aut ut in illis Christiani se gererent, Romanum Senatum his verbis instruit Tertullianus Apologet. cap. 39. *Coena nostra de nomine rationem sui ostendit. Vocatur enim* ἀγάπη *id quod est penes Graecos dilectio. Quantiscunque sumptibus constet, lucrum est pietatis nomine facere sumtum: siquidem inopes quoque refrigerio isto juvamus.* Et paucis interjectis: *Nihil utilitatis, nihil immodestiae admittit, non prius discumbitur, quam oratio ad Deum praegustetur. Editur quantum esurientes cupiunt, bibitur quantum pudicis est utile: ita saturantur, ut qui meminerint etiam per noctem adorandum Deum sibi esse; ita fabulantur, ut qui sciant Dominum audire. Oratio convivium dirimit.* De his iisdem conviviis in Christianorum conventibus inter preces ad Deum fieri solitis meminit Plinii ad Trajanum epistola, eademque esse testatur innoxia.

III. Synodus Gangrensis can. 11. occasione sumpta ab haereticis Eustathianis, qui solemnes fidelium conventus adversabantur, eos omnes a fidelium communione resecat, qui agapas ita despicantur, ut neque ad eas accedant, & accedentes condemnent. Ex adverso tamen quia graves in agapas nonnunquam gliscebant defectus, de quibus audivimus

mus Paulum conquerentem, immo etiam horrendæ dissolutiones in conventibus Nicolaitarum, contra quos acriter invehitur Judas Apostolus in ep. vers. 12. eosque dicit in conviviis suis *maculas*, Græce in agapis, ἐν ταῖς ἀγάπαις σπιλάδες.

IV. Ideo Synodus Laodicena can. 28. edixit. *Non oportet in Dominicis locis seu Ecclesiis agapen facere, & intus manducare, vel accubitus sternere*. Concilium præterea Carthaginense tertium can. 30. vetat Episcopis, & Clericis, universæque plebi intra Ecclesiam convivari. Hoc idem fieri Mediolani prohibuerat Ambrosius: refert quippe Augustinus de sua matre Monica lib. 6. *Confessionum* c. 2. ipsam quum Mediolani versaretur, & ad memorias Sanctorum, sicut in Africa solebat, canistrum cibis refertum detulisset, fuisse ab Ostiario prohibitam, quia talia fieri præsul Ambrosius interdixerat, hanc vero docilem, & morigeram, neque de consuetudine Ecclesiarum Africanarum ultra sollicitam, reportasse domum, quæ inde asportaverat. Anglis tamen recens conversis, ideoque suaviter alliciendis, ne austeritate deterrerentur, Sanctus Papa Gregorius permisit, ut in tabernaculis ex virentibus arborum ramis juxta Ecclesiam structis, celebritates Martyrum religiosis conviviis celebrarent lib. 19. epist. 71. hanc adjungens concessionis rationem: *Ut dum eis aliqua exterius gaudia reservantur, ad interiora gaudia consentire facilius valeant*.

◇◇◇◇◇◇◇◇◇◇◇◇◇◇◇◇◇◇◇◇◇◇◇◇◇◇◇◇◇◇◇◇◇◇◇

GABRIELIS ALBASPINÆI

AURELIAN. EPISC.

De Agapis

DISSERTATIO XV.

I. Conducit ad intelligentiam Patrum, & ad defensionem doctrinæ, fideique Ecclesiæ planum fieri, quid essent *Agapæ*, docerique in illis nullam fuisse Eucharistiæ mentionem: nec ibi sumi omnino aut consecrari solitam, nam inde adversarii argumenta in nos depromunt, & prope est ut dicant, minime probabile videri, Christianos suscepturos fuisse Eucharistiam inter convivia, si præsens corpus Christi, neque ipsa inesse arbitrati essent, etiam post epulas, & ubi se aliis cibis saturassent. *In conviviis Christianorum*, inquit *Plessæus* (*lib. 1. c. 3.*) *panis & vinum apponebantur, ut eis benediceretur, de quibus epulis loquitur Tertullianus in Apologetico his verbis, cœna nostra de nomine rationem suam ostendit, vocatur enim* ἀγάπη, *id quod dilectio penes Græcos est*.

II. Diebus igitur Dominicis cœnas celebrabant, quas *Agapas* vocabant, quibus omnes intererant, & in privatam aliquam domum conveniebatur, ubi post fusas ad Deum preces simul cœnabant, cœnati manus abluebant, candelas cereosque accendi jubebant, Deum precabantur; precibus functi, scripturam sacram legebant, quo peracto, præses unum aliquem e cætu, de fide sua interrogabat, mox inter se omnes de rebus divinis sermones serebant, pecunias aliquas colligebant in alimenta viduarum, inopum, & pupillorum, naufragorum, atque martyrum, tum de dormitione cogitabant, at de Eucharistia ibi nullum verbum; id quod perspicue demonstratur his rationibus, quod *Agapæ* cœna erat, quæ fiebat tantum vesperi. *Tertullianus* in *Apologetico* c. 34. *Ita saturantur*, (de *Agapis* videlicet loquens) *ut qui meminerint etiam per noctem adorandum sibi Deum*

Deum esse. Nisi nocti proximum fuisset hoc convivium, non utique dixisset, eos meminisse dandam de nocte operam orationi. Quæ mox sequuntur, idem etiam ostendunt: *Inde disceditur, non in catervas cæsionum, neque in classes discursationum, nec in eruptiones lasciviarum*. Hæc de die fieri non solent, sed sunt nocturnæ ebriorum, ac temulentorum grassationes, obvios quosque pulsantium & cædentium. De *corona militis* de Agapis forte loquens, *ad lavacra, ad mensas, ad lumina, ad cubilia*. Quamvis autem responderi possit, candelas post cœnam non in usum luminis, sed ob preces accendi solitas, tamen inde quoque colligitur nocturnum tempus fuisse. Nam Gentiles eis exprobrabant, quod candelas extinguerent, ut sublata verecundia quamlibet impietatem committerent.

III. Superest etiam, ut elucidemus, eos non nisi mane sumpsisse Eucharistiam, & ante omnem etiam cibum; quo probato, lectori dijudicandum relinquam, an cum Agape non nisi vesperi fieret, Eucharistia non nisi mane sumeretur, hæc duo unquam concurrere potuerint? Libro *ad uxorem*: *non sciet maritus, quid secreto ante omnem cibum gustes*. Sumebant igitur Eucharistiam mane, & ante omnem cibum. Libro *de corona militis*; *Eucharistia Sacramentum, & in tempore victus, & in omnibus mandatum a Domino; etiam antelucanis cœtibus, nec de aliorum manu quam Præsidentium sumimus*. Quibus verbis apparet, eos non nisi mane sumpsisse Eucharistiam. Etenim quamvis Dominus noster eam celebrasset, ac sumpsisset inter cœnandum, tamen sic ab Ecclesia institutum fuisse, ne alio quam matutino tempore, atque ante alia esculenta sumeretur. Mitto alios Patrum locos, qui idem asserunt, contentus auctoris nostri testimoniis. Libro contra *Psychicos*, videtur hunc morem tetigisse in hunc modum; *quales nos ante pabulum, & potum in virgine adhuc saliva exhibere consuevit, rebus dumtaxat sensim agendis, quo divina tractantur*: & *Plinius secundus* in epistola ad *Trajanum*, docet Christianos stato die ante lucem convenisse, ut sua sacra facerent, atque eadem epistola, rursus omnes coiisse ad cibum capiendum, ubi utriusque Eucharistiæ, & cœnæ capiendæ tempus diversum fuisse ostendit.

IV. Cum ergo in Agapis nusquam celebraretur Eucharistia, magnopere falluntur adversarii, qui in cœremoniis Agaparum formam celebrandæ Missæ præscribere intendunt, & quod illarum est, huic attribuunt; videlicet quia in Agapis familiariter inter se versarentur, ederent, biberent, pani & vino atque cibis tantummodo benedicerent, lingua vernacula loquerentur, viri, fœminæ, puerique promiscue psalmos canerent, ministrique habitu consueto degerent. Hæc & alia ejusmodi ubi comperere adversarii, ceu validis freti argumentis, ad Missam omnia eadem transferunt. Quod quid aliud est, quam non discernere unum ab altero, & imperite Agapas cum Eucharistia confundere?

V. Sed obiici potest, unde igitur enata opinio inter Gentiles ejusmodi Agapis Christianos comedisse infantem? Nunquid ex eo quod celebrarent, aut comederent Eucharistiam in illis cœnis? quæ cum vere caro esset, ac pro Domini nostri corpore sumeretur, Christianis crimini datum est, quasi carnem humanam manderent. Respondeo, confictum esse hoc crimen, & insimulatos ejus rei Christianos, jam inde a *Tiberio*, hoc est ab Apostolis, ut docet *Tertullianus* in *Apologetico*, nam loquitur de hoc ipso crimine quod Christianis intentabatur, quod a temporibus *Tiberii* commentos ait, sive Judæos, sive quosvis alios religionis Christianæ ignaros.

VI. Atqui non inficias ierim, tempore Apostolorum, Agapas forte factas esse cum celebratione Eucharistiæ, quod non prohibet, quin Eucharistia huic imposturæ colorem ac locum dederit; vel quod Gentiles sacrorum ignari, Missam & solemnia cum Agapis confunderent.

VII. Alia ratio admittenda videtur: si Eucharistia data esset in Agapis, utique potius a cœna, quam ante dari convenisset: quoniam, ut ait *Tertullianus*, tunc preces funderentur, cerei accenderentur, psalmi cantarentur, Scriptura sacra exponeretur. Quin etiam volunt adversarii, has preces & pietatis exercitamenta, quæ *Tertullianus* post cœnam commemorat, omnino pertinere ad

Dd 2 Eu-

Eucharistiam: atqui absurdum est credere, contra testimonium *Tertulliani*, eos post convivium Eucharistiam suscepisse, scilicet postquam se aliis cibis ingurgitassent.

VIII. Cæterum in ejusmodi conviviis nulli prorsus præter fideles admittebantur: nam neque Catechumeni, neque pœnitentes accumbebant; propterea quod jus communicationis, & fraternitatis aut amiserant, aut nondum essent consecuti.

IX. An vero ejusmodi convivia a *Philone* describantur, ut ait Divus *Hieronymus*, non crediderim facile, quoniam negat in eis & servos ministrasse, & vinum apponi solitum: utrumque tamen ex *Eusebio* & *Tertulliano* probatur. *Eusebius lib.* 4. ex epistola *Lugdunensium*, & *Viennensium*: *Accidit tamen, etiam servos comprehendi quorumdam ex nostris Paganos, quoniam quidem publice jussum fuerat requiri omnes & teneri. Quique dæmonis instinctu, cum tormenta pertimescerent, quæ inferri sanctis videbant, monentibus se hoc in ipsum militibus, quibus ita fuerat præceptum, commenti sunt adversum nos velut Thyestæas cœnas, & incesta OEdipia perpetrantes, & alia, quæ nec proloqui, aut cogitare nobis fas est*. Per tormenta de servis Christianis non quæsiissent, ni epulis Christianorum interfuissent. *Plinius* quoque eadem docere videtur, nam ex duabus ancillis dicit se inquisivisse per tormenta quid esset veri de sacris, & conviviis Christianorum. Denique *Tertullianus*. & *Minutius* ajunt, vinum accumbentibus præbitum fuisse: *bibitur quantum pudicis est utile*. Item, *hinc probatur quomodo biberit*. Itaque quæ de convivio quod Gentiles infamarent, habent fratres, cum ea omnia de Agapis, non de Eucharistia accipienda sunt, ut in *Apologetico* c. 7. 8. 9. & in fine 39. Priora enim de sacris dicta sunt. Item cum ait, lib. 2. ad *uxorem*. *Quis ad convivium illud dominicum quod infamarent? Adi Scapulam quam incestam, quam crudelem nemo tanto tempore probavit*. De *Spectaculis* c. 19. *si tales sumus, quales dicimur, delectemur sanguine humano*.

X. Quod non animadvertentes plerique perperam de Eucharistia explicarunt. Similiter quæ apud *Minutium* de inhumanis cibis, de infante farre contecto, quod coeunt solemni die, & quæ hisce objectionibus respondet *Minutius*, de Agapis necesse est intelligere, & apud *Eusebium Irenæum*, & *Justinum*.

L U-

LUDOVICI ANTONII MURATORII

DE AGAPIS SUBLATIS

AD CLARISSIMUM, AC ERUDITISSIMUM VIRUM

JOANNEM BOIVINIUM

Regiæ Parifienfis Bibliothecæ Cuftodem.

DISSERTATIO XVI.

Synopsis Disquisitionis.

Agapæ Convivia facra inter Chriftianos. Earum Antiquitas. In honorem Martyrum celebratæ, illorumque die Natali potiffimum. Ab Ethnicorum ritibus iftæ derivatæ. Abufus & vitia in ipfis tum in Orientem, Romæ, *& in* Africa *&* Mediolani. *Concilia ipfa abrogant. Earum veftigia quædam permiffa.*

I. Multa quidem tibi debeo, Boivini Clariffime, neque tu negare poffis, quamquam non fama folum, fed etiam experientia compertum habeam, te ex iis effe, qui non minus injurias ab aliis acceptas, quam beneficia in illos collata oblivifci folent. Sed nihil me tibi æque obftrinxit, ac facilis illa atque animo nobili digna voluntas, qua mihi per Montefauconium noftrum a te petenti, ftatim non pauca Nazianzeni carmina a te defcripta, ut ego evulgarem, liberaliffime conceffifti. Animos & ftimulos addidifti non femel, ut in cœpto pergerem, Græcarumque litterarum dignitati hifce monumentis edendis aliquid & ego adjungerem. Qua in re profecto quantum me tuis monitis follicitafti, tantum etiam exemplo tuo vifus es deterrere. Nam quoties *Nicephori* Gregoræ Hiftorias a te collectas, & in Latinum Sermonem converfas intueor, mirabilemque tuam in utraque lingua peritiam atque eruditionem perpendo, toties mihi timeo, ac doleo in eodem ftadio tam infirmis viribus currenti. Attamen infiftere cœpto non defino, tua tuique fimilium humanitate fretus, quibus placeat fi non leve ingenium meum, certe confilium optimum. Quum tamen Difquifitionis materiem nihil præbuerint nonnulla e Carminibus a te impetratis, nulli æquius hanc orationem infcribendam effe duxi, quam tibi, cujus in ære me effe libenter fateor, & cui nihil me dare nunc fentio, fed reddere. De *Agapis* autem mihi futurus eft fermo; quamvis enim de illis plurium Scriptorum lucubrationes per eruditorum manus ferantur, quædam tamen reftant in hujufmodi argumento non fatis perfpecta, quæ omittere nolim ac præcipue ut fuo lumini reddantur Carmina illa, quibus *delicíantes* in Martyrum Bafilicis Nazianzenus nofter exagitat.

II. Ab *Agapetis* igitur ad *Agapas* me conferendo, quibus a *Dilectione* Græcum nomen fuit, meminiffe ante omnia juvat, eos nihil aliud fuiffe quam Convivia quædam Chri-

Christianorum in ædes sacras Dei summi, aut memoriam Sanctorum Martyrum celebrata, Christus ipse antequam Judæis, ac morti se se traderet, postremam Cœnam *Agaparum* exemplar fecit, atque ideo vel ipsis Apostolorum temporibus hujusmodi Convivia & epulae cum Eucharistia conjungi solebant. Mensæ autem divites accumbebant, & pauperes, fratrum more, una Christi *Dilectione*, seu *Agape* populum conjungente ita, ut communione sacri Convivii non tam animi, quam corpora hilaritatem conciperent, & promiscuum facerent *Charitatis* usum. Vulgatissimus est hac de re locus ille S. Judæ Apostoli in Epistola Canonica: Οὗτοί εἰσιν ἐν ταῖς ἀγάπαις ὑμῶν σπιλάδες, συνευωχούμενοι ἀφόβως, ἑαυτοὺς ποιμαίνοντες. *Hi sunt in Agapis vestris maculæ, convivantes vobiscum, sine timore se ipsos pascentes.* En quam antiquum sit *Agaparum* nomen, ipsisque adeo notum Apostolis. Convivia autem illa non *Agapæ* tantum appellari solebant, sed etiam δοχὰς, quam appellationem etiam S. Lucas cap. 14. usurpavit. Quare in constitutionibus, ut vulgo dicuntur, Apostolicis lib. 2. cap. 28. hæc habentur: Τοῖς εἰς ἀγάπην, ἤτοι δοχὴν, ὡς ὁ Κύριος ὠνόμασε, προαιρουμένοις καλεῖν πρεσβύτιδας. *Iis, qui ad Agapen, seu ut Dominus appellavit, Convivium, anus invitare voluerint* &c. Et in hoc sensu δοχὴν legimus in S. Ignatii Martyris Epistola interpolata ad Smyrnæos cap. 8. Οὐκ ἐξόν ἐστι χωρὶς τοῦ Ἐπισκόπου οὔτε βαπτίζειν, οὔτε προσφέρειν, οὔτε θυσίαν προσκομίζειν, οὔτε δοχὴν ἐπιτελεῖν. *Non licet sine Episcopo neque baptizare, neque offerre, neque sacrificium immolare, neque Convivium Dominicum celebrare.* Ita vetus Interpres verba postrema latine reddidit, pro quibus alia hæc habet apud doctissimum Cotelerium: *neque Agapen facere.*

III. Quod si Latinos hujus consuetudinis testes optas, ex *Tertullian.* in Apologet. Cap. 39. de Christianorum rebus differente ad Romanum Senatum: *Cœna nostra de nomine rationem sui ostendit, vocatur enim* ἀγάπη; *id quod dilectio penes Græcos est. Quantiscumque sumptibus constet, lucrum est pietatis nomine facere sumtum; siquidem inopes quoque refrigerio isto juvamus.* Tum infra describit, quanto cum temperantiæ, ac modestiæ modulo sacræ celebrentur *Agapæ*. *Nihil*, inquit, *vilitatis, nihil immodestiæ Cœna admittit. Non prius discumbitur, quam oratio ad Deum prægustetur. Editur, quantum esurientes capiunt; bibitur, quantum pudicis est utile. Ita saturantur, ut qui meminerint etiam per noctem adorandum Deum sibi esse.* Hujusmodi fere verbis usus est in aureo libello *Minutius* Felix, ut Christianorum Convivia ab Ethnicorum calumniis vindicaret. *Convivia*, inquit, *non tam pudica colimus, sed sobria. Non enim indulgemus epulis, aut Convivia mero ducimus, sed gravitatem hilaritate temperamus.* At longum nimis iter instituerem, si loca singula veterum Patrum de *Agapis* congerere huc vellem, & actum etiam agerem, quippe apud recentiores rerum Ecclesiasticarum cultores congesta dudum invenies.

IV. Præstabit igitur adnotare, vel ipsis Apostolorum temporibus in hanc piam convivandi consuetudinem, partim ambitione divitum, partim etiam vulgi copia non paucos irrepere cœpisse abusus. Luxus, atque intemperantia proxima virtutibus vitia, illic sensim obtinuere locum. Quamobrem suum esse duxit Gentium doctor Corinthios debiti officii monere, corruptosque eorum mores vulgatis iis verbis castigare: *Convenientibus vobis in unum jam non est Dominicam Cœnam manducare; unusquisque enim suam Cœnam præsumit ad manducandum, & alius quidem esurit, alius autem ebrius est. Numquid domos non habetis ad manducandum, & bibendum? Aut Ecclesiam Dei contemnitis, & confunditis eos, qui non habent?* Sanctus vero Judas in Epistola superius laudata Christianas *Agapas* a Gnosticis commaculari animadvertit. Hinc SS. Patres nervis omnibus deinde contendere cœperunt, ut pium institutum ab ingruentibus viris expurgarent; illos contra, qui sacram illam consuetudinem despiciebant, Communionis Ecclesiasticæ beneficio privarunt. Synodus Gangrensis Can. 11. Εἴ τις καταφρονοίη τῶν ἐκ πίστεως ἀγάπας ποιούντων, καὶ διὰ τιμὴν Κυρίου συγκαλούντων τοὺς ἀδελφοὺς, ἀνάθεμα ἔστω. *Si quis contemnat eos, qui Agapas ex fide faciunt, & propter Dei honorem fratres convocant, sit anathema.* Atque hæc de *Agapis* in communi a nobis commemorata sufficiant. Nunc sermo ad ea convivia convertatur, quæ in honorem SS. Martyrum veteres Christiani celebrare solebant, & quibus Disquisitionem istam destinavi, utpote minus accurate per alios explicatis.

V. Ita-

V. Itaque animadvertendum primo est, alia etiam inter Christianos sacrorum Epulorum genera fuisse, nempe natalitia, funebria, & connubialia, quorum mentionem *Gregorius* noster in Carm. X. d. diversis generibus facit; ita enim de se ipso canit:

> Οὐδ' ἱερὴν ἐπὶ δαῖτα γενέθλιον ἠὲ θανόντος,
> Ἤ τινα νυμφιδίην σὺν πλεόνεσσι θέων.
>
> *Non ad aliquod sacrum epulum natale,*
> *sive funebre,*
> *Sive connubiale, cum pluribus currens.*

De conviviis nuptialibus, atque funebribus plura alii. Mihi reliqua pro virili explicanda nunc erunt, tum pro Nazianzeni versibus illustrandis, tum pro SS. Martyrum gloria. Certe nullum apud majores nostros præstantius habebatur decus, quam pro Christiani nominis confessione tormenta, ac Tyrannorum gladios fortiter sustinere, ipsamque etiam oppetere mortem. Hinc summi honores victoribus nostris decreti, ut eorum triumphus longe lateque patens alios ad parem fortitudinis gloriam incitaret. Illorum cineres, & ossa ingenti populorum concursu festivis plausibus, religione summa, tumulo dabantur. Cujus rei præter innumeros alios testem vetustissimum habemus Smyrnensem Ecclesiam in celebri Epistola de Martyrio S. Polycarpi. Ad hæc sollemnis Martyrii dies quotannis in Ecclesia Christiana recolebatur, Templaque, & Basilicæ, & Ædes sacræ Deo Optimo Maximo in Martyrum honorem excitabantur. Et quidem suis ducibus Roma triumphos decernebat, si quando aut militum robur, aut fortuna victoriam patriæ peperisset. Quanto æquius iidem honores in Christianorum Republica victoribus debebantur, qui constantissime tormentis, ac morti sese objiciebant longe honestiori, quique, ut canit S. *Damasus* in Carm. de S. Agnete,

> *Tartaream soli potuerunt vincere mortem,*
> *Invictum soli Cælis inferre triumphum?*

Incredibili itaque pompa ac hilaritate Sanctorum Martyrum Natales dies (ita quippe nuncupabantur dies eorum emortuales) celebrari quotannis cœpti. Sacris vero in Templis sobria, ac pudica habebantur Convivia, quibus tum divites, tum pauperes assidebant, Charitas vero Christiana præsidebat. Audi quid hac de re ferat Auctor Commentariorum in Job, qui Origeni adscribit. Ubi Festa in honorem Martyrum instituta commemoravit, hæc addit: *Celebramus nimirum religiosos cum Sacerdotibus conventus, Fideles una cum Clero invitantes adhuc egenos, & pauperes, pupillos, & viduas saturantes, ut fiat festivitas nostra in memoriam requiei defunctis animabus, quarum memoriam celebramus; nobis autem efficiatur in odorem suavitatis in conspectu Dei* &c. *Theodoretus* in præclaro opere de Evangel. Verit. seu græcarum affectionum curatione Serm. 8. quantum non virtus tantummodo, sed terrena etiam SS. Martyrum gloria Ethnicis Erroribus præstet, luculentissime ostendit. Qua occasione sacra illa Convivia commemorat, quæ in eorum festis celebrabantur, & unde in Sanctorum memoriam urbem gloriam fluere affirmat. En ejus verba: Πέτρε, καὶ Παύλε, καὶ Θωμᾶ, καὶ Σεργίε, καὶ Μαρκέλλε, καὶ Λεοντίε &c. καὶ τῶν ἄλλων Μαρτύρων ἐπιτελοῦνται δημοθοινίαι. Καὶ ἀντὶ τῆς πάλαι πομπείας, καὶ αἰσχρουργίας, καὶ αἰσχρορρημοσύνης, σώφρονες ἑορτάζονται πανηγύρεις, οὐ μέθην ἔχουσαι, καὶ κῶμον, καὶ γέλωτα, ἀλλ' ὕμνους θείους, καὶ ἱερῶν λογίων ἀκρόασιν, καὶ προσευχὴν ἀξιεπαίνοις κοσμουμένην δακρύοις. Hoc est *Petro Paulo, Thomas. Sergio, Marcello, & Leontio* &c. *aliisque sanctis Martyribus sollemnia populari Epulo peraguntur. Proque illa veteri pompa, pro turpi obscœnitate, ac impudentia fiunt modestæ, castæ, ac temperantia plenæ festivitates, non illæ quidem ad ebrietatem usque productæ, neque comessantium lascivia, & cachinnis dissolutæ, sed divinis canticis personantes, sacrisque sermonibus audiendis intentæ, in quibus ad Deum preces non sine sanctis lacrymis, ac suspiriis submittuntur.*

VI. Vocem δημοθοινίαν pro *Epulo publico* in Sanctorum honorem celebrato quum explicuerimus, explicari etiam facile poterit alius *Theodoreti* locus lib. 3. cap. 74. Histor. Eccl. ubi de *Juventino* & *Maximiano* Martyrii palmam sub impio *Juliano* consequutis ait: τούτους ἡ Ἀντιόχου ὡς ἀγωνιστὰς εὐσεβείας τιμήσασα, πολυτελεῖ παραδέδωκε θήκῃ, καὶ μέχρι δὲ τήμερον ἐτησίῳ δημοθοινίᾳ γεραίρονται. *Istos Antiochia velut strenuos pietatis athletas venerata, magnifi-*

gnifico tumulo mandavit , & ad hodiernum usque diem quotannis Festo, & Epulo publico eos honorifice celebrat . Sanctæ Martyris *Euphemiæ* miracula in Basilica Chalcedonensi peracta describit *Evagrius* Scholasticus lib. 2. cap. 3. Hist. atque inter alia hæc habet: *Sæpe numero aut Episcopis, qui ordine illius urbis Ecclesiam texerant* , secundum quietem ipsa Martyr apparens , aut aliis quibusdam ob piam vitæ rationem accedens, jubet, ut in ipso Templo Festum opiparis epulis celebrent , κατὰ τὸ εἰμενος τρυφᾶν.

VII. Attamen verum fateri sine cunctatione juvat . Hujusmodi Convivia , quamquam *Agapæ* a Christianis appellarentur, ab iis tamen longe distabant , quas in disquisitionis exordio descripsi . Etenim *Agapæ* , Apostolis etiam notæ ac usurpatæ ad sacræ Cœnæ a Christo ante mortem peractæ imitationem celebrari consueverunt, & cum Eucharistia conjungi . *Agapæ* vero in honorem Martyrum celebratæ, si non semper, saltem sæpe incruento Sacrificio caruisse videntur, & a rudibus potius populis , quam ab Apostolis institutæ . Nempe tot populis ab Ethnicorum errore ad Christi fidem conversis durum videbatur iis omnino ritibus renunciare , quibus a teneris annis se se assueverant, cujusmodi fuere Convivia illa, quæ in suorum funere habere mos erat, & S. *Hieronymus* his verbis commemorat lib. 3. cap. 16. in *Hieremiam: Moris est lugentibus ferre cibos , & præparare Convivium , quæ Græci* περίδειπνα, *& a nostris vulgo appellantur Parentalia, eo quod Parentibus justa celebrentur*. Alio nomine *Silicernia* nuncupabantur funebria, apud Ethnicos Epula; utramque enim appellationem conjunxit *Varro* in Meleagris ita scribens: *Funus exequiati cum lausu ad sepulchrum antiquo more* Silicernium *confecimus, idest* περίδειπνον, *quo pransi discedentes dicimus aliis alii Vale*. Mortuorum animas frui, atque exhilarari hujusmodi Epulis ferebatur, eaque Ethnicorum mentibus tam alte insederat opinio, ut obsequio, ac amori erga majores omnibus insito, ipsique Religioni a Natura inspiratæ deesse arbitrarentur, qui ab hoc officio abstinuissent. Quamobrem piissimi Christianorum Patres , quando ineptum hunc ritum omnino evertere non poterant, satis esse opinati sunt , si ut in aliis contigerat, purificarent, efficerentque ad Christi religionem accommodatum. Epulum ergo illud , quod in mœroris speciem suis mortuis Ethnici parabant, lætitiæ argumentum cœpit esse Christianis , quibus dum SS. Martyrum gloria repetebatur, Martyrii, atque Virtutis amor altius quoque inspirari solebat.

VIII. Non nudam quampiam de penu meo conjecturam profero. Plebi suæ recens ab Idolorum cultu revocatæ Convivia , sive *Agapas* indulsit S. *Gregorius* Thaumaturgus , de quo hæc in ejus Oratione tradit S. *Gregorius* Nyssenus : *Quum animadvertisset , quod propter corporis voluptates simplex, & imperitum vulgus in errore simulacrorum cultus permaneret, quo maxime id quod præcipuum est, interim in eis assequeretur, nempe ut vanis superstitionibus relictis ad Deum converterentur, permisit eis, ut in memoriam SS. Martyrum sese exhilararent , & oblectarent, atque in lætitiam effunderentur, quod successu temporis aliquando futurum esset, ut sua sponte homines ad honestiorem , & exactiorem vitæ rationem transirent. Quæ res nimirum jam etiam in plerisque successit , atque confecta est, omni voluptate a corporis oblectamentis , ad spiritalem lætitiæ formam traducta*. Hæc Nyssenus , qui ætate sua , hoc est Nazianzeni ævo , jam apud plerosque istam convivandi rationem obsolevisse prodit. Sanctus vero *Joannes* Chrysostomus populum suum ab Ethnicorum Communione, & ab Idolorum sede (hanc *Daphnem* appellabant) remoturus, eidem hunc prandiorum usum indulsit non intra quidem , sed juxta Basilicas celebrandorum. Ita ille in laudatione S. Martyris *Juliani*: *At etiam corporalis mensæ vis fieri particeps : Heic soluto conventu licet juxta Martyrium* (scilicet juxta Martyrum Basilicam) *sub ficu , vel vite adversanti , etiam corpori recreationem indulgere, & condemnatione conscientiam liberare* . Tum hanc rationem addit : *Martyr enim e propinquo spectatus , & quum sit vicinus , ipsique mensæ adstet, voluptatem in peccatum effundi non finit , sed tanquam pædagogus , aut pater optimus oculis Fidei conspectus risum comprimit , indecoras voluptates circumcidit , lascivosque omnes insultus carnis tollit* . Igitur ex indulgentia potius, quam alia de caussa Christianæ plebi convi-

via

via in honorem Martyrum celebrare olim fas erat; & quo rude vulgus ab Idolorum cultu compesceretur, quædam Ethnicismi vestigia in meliorem usum conversa, permittebantur, modo ab hujusmodi consuetudine temulentia Ethnicis familiaris abesset.

IX. Quibus animadversis, jam Nazianzeno aliquam lucem quæramus. Inquit hic in Carmine laudato CCXVII.

Δαίμοσιν εἰλαπίναζον, ὅσοις τοπάροιθε μέμηλεν
Δαίμοσιν ἦρα φέρειν. οὐ καθαρὰς θυσίας.
Τῶν Χριστιανοὶ λύσιν εὕρεν, ἀθλοφόροισι
Στησάμεθ' ἡμετέροις πνευματικὰς συνόδους.

Hoc est. *Dæmonibus opiparas mensas parabant ii, quibus antea cordi erat Dæmonibus grata offerre, minime hostias puras. Hujus rei nos Christiani finem invenimus. Martyribus nostris statuimus tantum spiritales conventus.* Nimirum, inquit Nazianzenus, quum olim Ethnici, rem gratam Dæmonibus exhibituri, cum iis convivari, iis impuras epulas, atque Inferias offerre solerent: nos Christiani ritum hujusmodi sustulimus, sive expurgavimus: & Conventus spiritum potius, quam corpus, saturaturos in honorem SS. Martyrum instituimus. Tum hæc addit.

Νῦν δέ τί τάρβος ἔχει με, ἀκούσατε, ὦ φιλόκωμοι·
Πρὸς τοὺς δαιμονικοὺς αὐτομολεῖτε τόπους.

Nunc vero, qui me habeat metus, audite, o comessationum studiosi. Ad simulacra dæmonum deficitis. Jam quippe in hasce Agapas non pauci irrepserant abusus, ac potissimum luxus & ebrietas, quorum consortio spiritus opprimebatur, & facto luxuriæ loco, nil restabat pietatis, nil virtutis erat inter convivas. Inquit propterea Nazianzenus: En qui ebrietatem, atque intemperantiam Conviviis sacris immiscere non dubitatis, ad pristinum Dæmonum cultum deficere videmini; epulæ enim, quæ hominum mentes opprimant, Dæmonibus tantummodo, & non Martyribus placere possunt, ac solent. Hæc, aliaque Nazianzenus in eos profert, qui religioni sibi minime ducebant, se in Martyrum Basilicis vino ingurgitare, piamque *Agaparum* institutionem intemperantia vitiare. Juvat autem & ejus vocem iterum audire in Orat. VI. habita ad *Gregorium Nyssenum*, in qua hunc epulandi ritum improbat, atque a populis omnino auferre conatur. Εἰ οὕτως, inquit, συνεληλύθαμεν, καὶ συντρέχομεν &c. *Si ad hunc modum cojimus, aut confluimus, revera Festum hunc diem, ut Christo gratum est, celebramus, revera Martyres honore affecimus, aut afficiemus; revera triumphalem choream agimus. Sin autem eo convenimus, ut ventris voluptatibus indulgeamus, & fluxis, ac brevi perituris deliciis fruamur; eaque, quæ mox evacuantur, inferamus, atque hæc loca non temperantiæ, sed crapulæ, & negotiationum tempora esse arbitremur: primum quam hoc tempori conveniat haud agnosco. Quid enim paleæ cum tritico? Quid carnis voluptati cum certaminibus Martyrum? Illa Theatris congruunt; hæc meis conventibus. Illa libidinosis, hæc castitatis, & temperantiæ studiosis, illa carni addictis, hæc iis, qui corporis vinculis solvuntur* &c. *Demus igitur operam, Fratres, ne sancta impure, & sublimia demisse, & honore digna turpiter, & ut uno verbo complectar, spiritalia terrene celebremus* &c. Quum igitur male se in Oriente hujusmodi convivia haberent, propterea quod in vitia declinassent, ex his palam factum arbitror. Nunc videamus, qui mos in Italia foret, & an SS. Patribus probaretur.

X. In omnium principe Romana Ecclesia sunt quæ persuadere videntur, tolerata olim hæc prandia fuisse, modo ab iis temulentiæ periculum abesset, atque hilaritate corporis, lætitia mentis augeretur, non obrueretur. S. *Hieronymus* ad Eustochium scribens, his utitur verbis: *Festus est dies, & Natalis B.* Petri. *Festivius est solito condiendus.* Tum sub finem Epistolæ ejusdem: *Unde nobis*, inquit, *sollicitius providendum est, ut sollemnem diem non tam ciborum abundantia, quam spiritus exultatione celebremus, quia valde absurdum est, nimia saturitate velle honorare Martyrem, quem scias Deo placuisse jejuniis.* Quamquam vero intra Templorum ambitum ejusmodi Convivia habita *Hieronymus* non prodat, id tamen alii factum prodidere. *Paulinus* Nolanus, *Gregorii* Nazianzeni, ac *Hieronymi* æqualis, locupletissimus testis est Nolæ quoque consuevisse

visse populum Natalem S. *Felicis* diem Conviviis celebrare. Hæc autem in ipsius Confessoris Basilica peragebantur, minime tamen probante *Paulino*, quippe & illic ebrietati suus erat locus. Audi nonnullos ejus versus ex Natali IX. desumptos.

> *Cernite quam multi coeant ex omnibus agris,*
> *Quamque pie rudibus decepti mentibus errent.*

Tum infra hæc addit:

> *Per totam vigiles extendunt gaudia noctem,*
> *Lætitia somnos, tenebras funalibus arcent.*
> *Verum utinam sanis agerent hæc gaudia votis,*
> *Nec sua liminibus miscerent pocula sanctis &c.*
> —— *Ignoscenda tamen puto talia, parvis*
> *Gaudia quæ ducunt epulis, quia mentibus error*
> *Irrepit rudibus, nec tantæ conscia culpæ*
> *Simplicitas pietate cadit, male credula Sanctos*
> *Perfusis halante mero gaudere sepulchris.*

Viden ut pium populorum errorem simul improbet, atque excuset S. *Paulinus*? Nimirum censebant ii, maximum Sanctis Martyribus lætitiæ argumentum præberi, si eorum memoriam epulis celebrarent, eorumque tumulos ipso perfunderent mero. Idem, ut arbitror, caussabantur Græci. Nam postquam Nazianzenus Martyres interrogavit, num ipsi festivis illis comessationibus delectarent, illico subdit, posse quidem aliis, nempe Dæmonibus ebrietatem, & ingluviem placere, Martyribus vero nequaquam, quos unum temperantiæ studium oblectabat. At S. *Paulinum* non prius dimittam, quam ejus hac de re sententiam audieris. Inquit igitur.

> —— *Divendant vina tabernis.*
> *Sancta precum domus est Ecclesia. Cede sacratis*
> *Liminibus serpens; non hac male ludus in aula*
> *Debetur, sed pœna tibi. Ludibria misces*
> *Suppliciis inimica tuis; idem tibi discors*
> *Tormentis ululas, atque inter pocula cantas.*

Quibus verbis studet *Paulinus*, ut non tantum ebrietatem ab iis Conviviis, sed ipsa etiam convivia a SS. Martyrum Basilicis arceat. Et hic idem ille est, qui in Epist. 33. Alethium laudat, quod in funere suæ conjugis *Ruffinæ* cunctos Romanos pauperes in Basilicam S. Petri coegisset, atque illic *profluis omnes saturasset cibis*. Atqui mirum id minime videatur; Epulum quippe illud ab *Agapis* hactenus memoratis alioqui diversum, nulla intemperantia vitiabat, multa vero Charitas commendabat.

XI. Verum in Africam navigemus velim, inquisituri, quæ illic hujusmodi Convivia celebrarentur. Jamque occurrit nobis *Faustus* Manichæus talia Catholicis objiciens: *Sacrificia eorum* (Paganorum) *vertistis in Agapas, Idola in Martyres, quos votis similibus colitis, defunctorum umbras vino placatis, & dapibus*. Quid ad hæc *Augustinus*? Ita ille in lib. 20. cap. 21. contra *Faustum* eumdem: *Qui autem*, inquit, *se in memoriis Martyrum inebriant, quomodo a nobis approbari possunt, quum eos, etiamsi in domibus suis id faciunt, sana doctrina condemnet? Sed aliud est, quod præcipere jubemur, aliud, quod emendare præcipimur, & donec emendemus, tollerare compellimur. Alia est disciplina Christianorum, alia luxuria vinolentorum, & sacrilegorum. Longe quippe minoris peccati est, ebrium redire a Martyribus, quam vel jejunum sacrificare Martyribus*. In tantam Christiani vulgi licentiam, Afrorumque præsertim, quibus omnino familiaris erat ebrietas, acriter invehitur Auctor (quisquis ille est) Libri *de duplici Martyrio*, quem S. *Cypriano* tribuunt nonnulli. *Temulentia*, inquit is, *adeo communis est Africæ nostræ, ut propemodum non habeatur pro crimine. An non videmus ad Martyrum Me-*

Memorias Christianum a Christiano cogi ad ebrietatem? An hoc levius crimen esse dicamus, quam Baccho hircum immolare? Igitur tam altas in Africa radices huiusmodi consuetudo egerat, ut Sacrorum Antistitum illum succidere conantium cura in irritum caderet. Vim ritui nimiam addebat universi populi consensus. Quamobrem *Augustinus* nondum Episcopus ad Aurelium Carthaginiensem Antistitem scribendum sibi esse censuit, ejusque auctoritatem implorandam adversus pervicacem morbum. Eum ergo Epist. 64. variis argumentis, & rationibus hortatur, ac rogat, ut comessationes in honorem Martyrum Africam totam obtinentes, Carthagine primum tollendas curet, spe ductus, fore, ut reliquæ Provinciæ exemplum urbis, & Ecclesiæ Primatis deinde imitentur. *Comessationes*, (sunt ejus verba) *& ebrietas ita concessæ, & licitæ putantur, ut in honorem etiam beatissimorum Martyrum non solum per dies sollemnes (quod ipsum, quis non lugendum videat, qui hæc non carnis oculis inspicit?) sed etiam quotidie celebrentur. Quæ fœditas si tantum flagitiosa, & non etiam sacrilega esset, quibuscumque tolerantiæ viribus sustentandam putaremus* &c. Tum ostendere pergit vir sanctissimus istum convivandi morem e plerisque Italiæ Ecclesiis jam eliminatum, atque ideo accurate studendum, ut & in Africa deleatur: quod tamen difficile præstari posse non diffitetur. *Quis enim*, ait, *audet vetare privatim, quod quum frequentatur in sanctis locis, honor Martyrum nominatur?* Addit infra: *Non ergo aspere quantum existimo, non duriter, non modo imperioso, ista tolluntur; magis docendo, quam jubendo, magis monendo, quam minando. Sic enim agendum est cum multitudine; severitas autem exercenda est in peccata paucorum.* Idem S. Doctor Tract. 10. in Evang. Joann. ita populum alloquitur: *Vides alios currere, & inebriari velle, & hoc velle in locis sanctis, quod nusquam decet; probibe quos potes &c.*

XII. At quoniam in laudata Epistola 64. inquit *Augustinus*, gratius Deo, ac Martyribus, utiliusque piis hominibus futurum, si epulæ non ab offerentibus absumerentur, sed in pauperes erogarentur; heic alia ritus hujusmodi species est explicanda, quæ & ipsa a Christianis Ecclesiis demum exsulare coacta fuit. Nonnulli siquidem, ut Basilicis, ac Cœmeteriis SS. Martyrum reverentiam ostenderent, atque ebrietatis suspicionem declinarent, ita se continebant, ut illuc quidem dapes deferrent, sed eas deinde, aut domi suæ comederent ipsi, aut indigentibus elargirentur. Africam pervasit ista consuetudo, & S. Augustinus lib. 8. cap. postremo de Civ. Dei rem his verbis commemorat. *Quæcumque adhibentur religiosorum obsequia in Martyrum locis, ornamenta sunt Memoriarum, non sacra, vel sacrificia mortuorum, tamquam Deorum. Quicumque etiam epulas suas eo deferunt, quod quidem a Christianis melioribus non fit, & in plerisque terrarum nulla talis est consuetudo, tamen quicumque id faciunt, quas quum apposuerint orant, & auferunt, ut vescantur, vel ex eis etiam indigentibus largiantur, sanctificari ibi eas volunt per merita Martyrum.* Quoniam vero mos iste Mediolanensi potissimum in Ecclesia obtinuit, locus poscit, ut mihi inter paucas charissimæ Urbis antiquitates heic percurram. Primo igitur invenio Mediolanenses consuevisse ad Martyrum Basilicas, atque illic opipara Convivia ad ebrietatem usque agitasse, imprudenter arbitratos, per adeo absurdum obsequium preces, ac vota felicius in Cælis exaudienda. At S. *Ambrosius* pium vulgi terrorem minime ferens, ita in eos scribit lib. de Elia & Jejunio cap. 17. *Et hæc vota ad Deum pervenire judicant, sicut illi, qui calices ad sepulchra Martyrum deferunt, atque illic ad vesperam bibunt, & aliter se exaudiri posse non credunt. O stultitiam hominum, qui ebrietatem sacrificium putant, qui æstimant illis ebrietatem placere, qui jejunio passionem sustinere didicerunt!* Hæc Sanctissimus Antistes, eodem, quo Nazianzenus, argumento usus, ut Fideles ab hoc delirio compesceret. Immo tametsi complures Mediolani forent, qui sobrie ad ista Convivia accederent, aut epulas ad sepulchra Martyrum ferrent, pauperibus deinde distribuendas, ne hoc quidem tulit *Ambrosius*, ut omnis aditus reliquorum intemperantiæ præcluderetur. Vulgatissimum est quod matri suæ *Monicæ*, dum ageret Mediolani, contigisse, S. *Augustinus* tradit. Uti in Africa in more positum erat ad Mediolanensium martyrum

tumulos detulerat illa quasdam dapes partim a se libandas, partim pauperibus distribuendas. Verum ubi ab Ostiario didicit, interdictam ab *Ambrosio* Episcopo consuetudinem illam fuisse, continuo paruit, ne ipsam quidem interdicti caussam sciscitata. Lib. 6. cap. 2. Confess. rem ita prodit Augustinus: *Quum ad memorias Sanctorum sicut in Africa solebat, pultes, & panem, & merum attulisset, atque ab Ostiario prohiberetur, ubi hoc Episcopum vetuisse cognovit, tam pie, tam obedienter amplexa est, ut ipse mirarer, quod tam facile accusatrix potius consuetudinis suæ, quum disceptatrix illius prohibitionis effecta sit*. Explicat autem *Augustinus*, quomodo ritus ejusmodi a matre perageretur, nempe; *quum attulisset canistrum cum sollemnibus epulis pergustandis, atque largiendis* (hoc est inopi vulgo distribuendis) *plus etiam quam unum pocillum pro suo palato satis sobrio temperatum, unde dignationem sumeret, non ponebat*.

XIII. Ceterum quare consuetudinem hanc abrogarit S. *Ambrosius*, licet in pauperum utilitatem cederet, juvat ab eodem *Augustino* discere, qui hæc infra subdit: *Itaque ubi comperit a præclaro prædicatore, atque Antistite pietatis, præceptum esse ista non fieri nec ab eis, qui sobrie facerent, ne ulla occasio se ingurgitandi daretur ebriosis, & quia illa quasi Parentalia superstitioni Gentilium essent simillima, abstinuit se libentissime, & pro canistro pleno terrenis fructibus plenum purgatioribus votis pectus ad Memorias Martyrum afferre didicerat*. Habes heic *Ambrosii* prudentissimi, & sanctissimi viri decreta, ut a Basilicis Martyrum temulentiæ, & superstitionis periculum averteretur. Verum non ita potuit hic usus antiquari, ut illum populus vetustorum rituum tenacissimus omnino ejuraret. Ejusdem vestigia temporibus etiam S. *Caroli* restabant, quum in quibusdam sacris piarum sodalitatum ædibus Convivia statis diebus agerentur, eaque pietatis specie. Idcirco S. *Carolus* in Concil. Provinc. I. parte 3. Constitutionum Cap. de piorum locor. administr. hæc statuit: *Curent Episcopi, ut retento piæ eleemosynæ instituto tollantur publicæ illæ comessationes, ceteraque hujus generis, quæ a Sodalitatibus, quas Confratrias, vel Confraternitates vocant, præsertim intra ambitum Ecclesiarum die Pentecostes, & die Cœnæ Domini, & certis aliis sollemnibus Festis diebus pietatis specie fieri solent, non sine bonorum offensione*. Similia iterum ab eodem sanctissimo Archiepiscopo constituta sunt in Conc. Provinc. III. cap. 1. Atque hæc de Mediolanensi Ecclesia sint satis. Sancti enim *Ambrosii* verba lib. 7. num. 43. in Evang. Lucæ examinanda aliis relinquo. Addam heic, in Ravennate etiam Ecclesia morem hunc sæculo Christi quinto valuisse; ita quippe illum improbans, S. Petrus Chrysologus Auditores suos alloquitur Serm. 129. *Noli æstimare, charissime, quod in solis prandiis, & profusioribus epulis Natales Martyrum celebrentur*.

XIV. Atque hactenus quot in provinciis, atque Ecclesiis Convivia in SS. Martyrum honorem celebrarentur, & quanto zelo, aut ebrietatem ab iis, aut ipsa ab ædibus sacris removere Episcopi studuerint, animadvertimus. Nunc quid Concilia Sacra constituerint hac de re, nobis est investigandum. Mitto Laodicenam Synodum Can. 27. Carthag. III. cap. 30. Trullanam Can. 74. Aurelianensem cap. 12. Antissiodorensem Can. 9. aliasque Synodos, in quibus *Agapæ* universæ, & Conviviorum in Basilicis consuetudo omnis proscribitur, in præsentia ostensurus, quomodo peculiares illæ *Agapæ*, de quibus nobis est sermo, abrogatæ fuerint. Concilium, ut appellatur Africanum, seu Collectio variorum Canonum Afrorum sub hoc nomine facta, cap. 27. hæc decernit: *Illud etiam a religiosis Imperatoribus petendum, ut quæ contra præcepta divina, Convivia multis in locis exercentur, quæ ab errore Gentili attracta sunt, vetari talia jubeat, & de civitatibus, & de possessionibus, imposita pœna prohiberi; maxime quum etiam in Natalibus beatissimorum Martyrum per nonnullas Civitates, & in ipsis locis sacris talia committere non reformident*. Eadem repetita videas in Codice Græco-Latino Canonum Africanæ Ecclesiæ cap. 60. Quo autem Anno, & quo in Concilio Africani Patres ista decreverint, conjecit *Gothofredus* in Comment. ad l. 17. Cod. Theod. Tit. *de Paganis, Sacrificiis, & Templis*, scribens in Concilio Carthaginiensi V. Anno 399. petitionem hanc institutam fuisse; siquidem eodem Anno XIII. Kal. Septembr.

pro-

promulgavit laudatam Legem *Honorius* Augustus, in qua hæc habentur: *Ut profanos ritus jam salubri Lege submovimus, ita Festos Conventus Civium, & communem omnium lætitiam non patimur submoveri. Unde absque ullo Sacrificio, atque ulla Superstitione damnabili, exhibere populo voluptates secundum veterem consuetudinem, inire etiam Festa Convivia, si quando exigunt publica vota, decernimus.* Nempe ut *Gothofredo* videtur, hac lege *Honorius* piis Africanorum Patrum petitionibus respondet, non ipsa quidem damnans Convivia, sed ea ab omni Paganorum superstitione expurgans. Verum an Carthaginiensium Patrum petitio quidquam conveniat cum Imperatoris Edicto, vehementer dubitare cogor. Episcopi *Convivia* illa vetita cupiunt: lex autem decernit, fas esse *inire etiam Festa Convivia*. Tum Convivia ab Imperatore permissa non eadem videntur, ac celebrata intra sacrarum ædium ambitum in honorem SS. Martyrum, sed potius quæ publice, & profanis de caussis, & procul a Templis olim peragebantur, qualia certe Kalendis Januariis diu usurpata sunt, seu in Festis Bacchi, (Brumalia nomen iis erat) seu publicorum Ludorum, atque Votorum die, similibusque aliis temporibus.

XV. Quamquam vero sensim sublata a Christiano grege adeo patientia intemperantiæ pericula fuerint, & præcipue e Martyrum Basilicis, ita tamen abrogari consuetudo non potuit, ut privatis saltem in domibus Festi Sanctorum dies, Templorumque Dedicationes, Conviviis opiparis non celebrarentur. Quamobrem *Sidonius* Apollinaris ad Baptisterii Dedicationem invitatus his verbis ad *Elaphium* scribit lib. 4. Epist. 15. *Epulum multiplex, & capacissima lectisternia pera plurimis viis, pluribus turbis. Ita lococrum contubernio sedit* &c. At quum non in ædibus sacris, sed in *viis*, uti *Sidonius* ipse testatur, Epula ejusmodi parari solerent, sobrietasque, ut puto, primum illic locum teneret, non fuit cur ille mos improbaretur. Constat idem ex *Gregorio* Turonensi lib. 2. cap. 16. de Mirac. S. *Martini*. Nauta quidam sollemnem Epiphaniorum diem, epulantibus aliis, præ inopia atque ciborum defectu jejunus celebrare cogebatur. Invocato S. *Martino* in ejus ratem ingens piscis insiluit, quo vendito, & ipse cum aliis Festum diem inter epulas modesta hilaritate egit. Ceterum huc potissimum facit, quod Anglis recenter ab Idolorum cultu ad Christi fidem conversis concessit *Gregorius* Magnus. Impios profanæ religionis cultus, & Convivia præcipue sollemnioribus diebus agi solita reprobari prorsus non patiebantur Angli. Quare Sanctissimus Pontifex eorum consuetudini satis consultum censuit, si Christianis mentibus dignam faceret, atque expurgaret. Indulsit ergo, ut non in ipsis ædibus sacris, sed circa easdem, Convivia, & compotationes haberi possent ad satietatem usque, non ad intemperantiam. Audi quid ille ad *Mellitum* Abbatem Epist. 71. lib. 9. scribat. *Quia boves solent* (Angli) *in sacrificio Dæmonum multos occidere, debet his etiam hac de re aliqua sollemnitas immutari, ut die dedicationis, vel natalitio SS. Martyrum, quorum illic reliquiæ ponuntur, tabernacula sibi circa easdem Ecclesias, quæ ex Fanis commutatæ sunt, de ramis arborum faciant, & religiosis Conviviis sollemnitatem celebrent, & donatori omnium de satietate gratias referant, ut dum eis reliqua exterius gaudia reservantur, ad interiora gaudia consentire facilius valeant.* Ita Paganorum sacrilegia in SS. Martyrum honorem translata sunt, atque ebrietate a Basilicis, atque Conviviis remota, publicam lætitiam sobrietas, ac temperantia sacravit. Nostra autem ætate in nonnullis Belgii Civitatibus, & pagis hujusmodi Convivia observantur, ubi Templorum Dedicationes Sanctorumque Patronorum sollemnia per annum recurrunt, uti fidem facit Cl. V. Christianus Lupus in Scholiis ad Can. 74. Synodi Trullanæ; sed cum iste mos a sacris Basilicis longe exerceatur, ibique modestiam, ac temperantiam non desideres, nihil est, cur justam illam populorum hilaritatem moleste feramus. Non tulit quidem Basiliense Concilium Sess. 21. *turpem illum abusum in quibusdam frequentatum Ecclesiis, quo certis anni solemnitatibus &c. comessationes, & Convivia ibidem præparent* &c. Verum jure decretum hoc promulgavere Basilienses Patres, quippe quod intra Basilicas ipsas comessationes peragebantur. Non ab iis dissimiles, quas tum Nazianzenus noster, tum reliqui, ut vidimus, Ec-

cle-

clesiastici scriptores acribus verbis sunt persequuti.

XVI. Itaque jam, ut reor, dilucide perspeximus, convivia primo in SS. Martyrum honorem celebrari ex indulgentia Patrum consuevisse, deinde quod ebrietas, & luxus vitiarent instituti huius fructum, a sacris Templis eliminata fuisse, unaque cum eis omnem *Agaparum* usum. Certe nostris temporibus atque in Italia præsertim, aut nulla hujusmodi Convivia, aut saltem procul a Domo Dei peraguntur, quum in animis populorum jam alte insideat, non epulis corporisque voluptatibus, sed spiritus hilaritate, pioque cultu amorem, atque observantiam erga sanctos Martyres esse prodendam. Ex his porro, quæ hactenus commemorata sunt, etiam discimus, ne eos quidem ritus interdum in Ecclesia Dei ferendos esse, qui tametsi aliquam a pietate originem habeant, abusibus tamen nimis contaminantur. Non enim inficiari possumus, quin *Agapæ* in Martyrum Natalitiis peractæ, ideo Christianæ plebi placerent, quod gratissimæ cælitibus crederentur: quæ pia opinio fecit, ut ab Episcopis toleratæ aliquamdiu fuerint. At quandoquidem in illam consuetudinem tot abusus irrepserant, satius visum est, rituum non sacrilegum prorsus tollere, quam ullam pietati communionem cum vitiis relinquere.

XVII. Sed jam satis superque de hujusmodi argumento, cui optassem, amantissime *Boivini*, maior jucunditas inesset, quo tibi severum Philosophum agenti crearetur in legendo aliqua honesta voluptas. Novi enim, novi, te fere tam parum remittere de gravibus litterarum studiis, ut in Regia Bibliotheca perpetuo abditus, eremi potius, quam amplissimæ Urbis incola videare. Tu tamen, qualecumque sit hoc pignus amoris, & obsequii erga te mei, pro tua benevolentia complectere, & nunquam patiare, familiaritatem nostram, aut longinquitate locorum, aut progressu temporum intercidere. Vale.

FINIS TOMI PRIMI.

Digitized by Google

